

6
-B
27

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

470^{tt}

~~6-1.B.27~~
~~74~~
~~A~~

74.12

Touching de sacre Gentil.

Applic^o al Coll. Rom^o

SACRORVM.
SACRIFICIORVMQ.
GENTILIVM

BREVIS ET ACCVRATA

Descriptio, universæ Superstitionis

Ethnicæ ritus ceremoniasq;

complectens:

AD SACROS ET PROFANOS SCRIP-
tores probe intelligendos explicandosq;

peraccommodata:

Notionum Sect.

EX

Coll. Non.

*Antiquissimu probatissimuq; Auctoris depromta,
& nunc primum luci commissa*

Sec.

A

Sign.

~~IOHANNES GUILIELMO STUCKIO~~
(TIGVRIN).

ACCESSERVNT HIS NON PAUCA ET EA QVOD EM NON
parvi momenti, quæ ejusdem Auctoris ANTIQVITATVM CON-
VIVIALIVM libri, recens editi, quasi quadam Ap-
pendix, non incommode videntur addi posse:

Cum IND: s. Rerum & Verborum copiosissimo.

TIGVRI.

APVD IOHANNEM VVOLFHVIM,
TYPISFROSCH. ANNO M. D. XCVIII.

Handwritten signature or mark.

IN INSIGNIA
VVAMBOLD ORVM AB VMBSTAT. ETC.

Epigramma

CASPARI VVASERI, TIGVRINI.

<p>Inpar Isofceleon numerus: color albus et ater, Et Canis ad galeam cingula sultra gerens. Hæc Vvamboldorum sunt prisca insignia gæti Fortibus e Franens qua generata viget. Schemata Isofceleon nihil ingeniosius usquam Architeltonice ac tota Macbæsis habet. Pro vidus est Canis atq; sagax, vigil atq; fidelis: Sacra Magistratus munia Zona notat: Fulvus opum: ni reus pacis: Nil artem: los at</p>	<p>Vvamboldus pulcrè singula conueniunt. Artibus, ingenio, virtutibus undiq; toto Quippe Orbe illustres, ætu Cynosura, micant: Quis vel Caesaribus dare prudens atq; fidele Consilium, vigiles Marte Togæ, queant: Hujus eis præstanti solertes munia summa: Quæ vel principibus sape negata viris. Cumq; nec Eoa desint bis pondera gazæ; Arma quis hæc ullis tradita jure ne</p>
--	--

GENEROSIS ET AMPLISS.V.V.

DN. PHILIPPO VVAMBOLDO
AB VMBSTAT. DN. IN CARLENBACH. ETC.

ILLVSTRISSIMO ELECTORI PALATINO A CONSILIIS,

Aulæque eius Electoralis magistro summo:

ET

DN. VVOLPHGANGO VVAMBOLDO AB

VMBSTAT, DOMINO IN PFIN, ETC. ILLVSTRIS-

simi Principis ac Domini, Dn. Iohannis Palatini Bipontini,

&c. Consiliiario, Aulæq. summo præfecto:

fratribus germanis:

Dominis suis omni observantia colendis,

S. P. D.

VAE mihi adhuc, Generosi & Amplissimi viri, vos unice
amandi & colendi causa fuerunt eadem me nunc ad hoc, qua
lecionis meum, opusculum, volui potissimum dedicandum, im-
pulerunt. Ea autem sunt, ut uno quasi verbo dicam, & Gene-
ris vestri vetustas ac nobilitas, et auitæ eximieq. vestra vir-
tutes, & clara splendidaq. vestra dignitas, et deniq. egregia ac
propè singularis vestra erga me Meosq. humanitas atq. benevolentia, & quæ
inde promanarunt, multa magnaq. vestra in me, Meosq. merita atq. beneficia.
Hæ autem non mihi tantum, sed quibusvis etiam aliis vos amandi et obseruan-
di iustissime sanè sunt grauissimæq. causæ. Nam primum quidem quàm ama-
bilis, quàmq. veneranda sit Nobilitas inter omnes, qui sana sunt mente præditi,
satis superq. constat. Vnde sapientissimus & eloquentissimus ille quondam Reip.
Rom. Consul, qui primus nouum & obscurum suum genus virtute sua nobilita-
uit, Nobilitatem seutè admodum et verè BLANDAM CONCILIATRIVLAM
appellauit, grauissima hac addita ratione: Omnes enim, inquit, boni semper
Nobilitati fauemus, & quia utile est Reipub. nobiles esse homines dignos
Maioribus suis; & quia ualet apud nos clarorum hominū, & bene de Rep.
meritorum memoria, etiam mortuorum, O egregiū luculentumq. Nobilitati
encomiū, omnes ferè eius laudes uno quasi fasciculo complectens! O præclarū &
eximium Nobilitati præconē, qui etiā primus Nobilitati sui generis autor fuit!

At Nobilitatē quidē clarūq. Natalibus ortos plurimi esse faciendos, magnūq.
afficiendos honoribus docet ratio, docet natura, docet omnium gentium consensio,
quæ lex naturæ est putanda. Cuncti enim Mortales vel ipsius naturæ ductu &
instinctu plurimum generis splendori tribuunt, & eum summis honoribus deco-
randū existimant: unde Aristoteles in Politicis: Η δ' ἡμεῖς, inquit, παρ' ἑξῆς οἱ αἰσθη-
τιμώτεροι, hoc est, Nobilitas (quam Græci generis bonitatem seu præstantiam vo-
cant) apud singulos magno domi est in pretio: & ut idem ait, Πολίται μὲν ἄλλοι οἱ
ἡμεῖς τὸν αἰσθητικὸν ἀποφασίζομεν, Cuius magis sunt habendi homines nobiles et generosi,
quàm ii, qui humili genere et obscuro loco sunt natiquia, ut addit, verisimile est

apud Francos obtinebant (quæ admodum norunt omnes, qui vel parum in Germanicu, & Francicu præfertim, historiũ sunt versati) Rutboldi, Clerboldi, Diethboldi, Guthboldi, Gelboldi, Grunboldi, Hildboldi, Himboldi, Ramboldi, Semboldi, Sigboldi, Luthboldi, Amboldi, Archamboldi, et hũ similibus nominib; fuerunt insigniti. Hæc, inquã, & alia hũ similia nomina apud Francos, non hominum vulgariũ et plebeiũ, sed nobiliũ, equitũ, heronũ, ducũ, virorum illustriũ apud Francos fuerunt nomina in Bold siue Bolt terminantia: quæ vox ipsa bellicam virtutem atq; celeritatẽ videtur sonare. Sed idem testatur alterũ quoq; illud nomen vestrum gentiliũ VNSTAT: quod Francica olim fuit ditionis oppidũ: in quo multa adhuc hodie visuntur gentis familiæq; vestre vestigia atq; monumenta illustra, multaq; ibi loca atque prædia a Vuamboldis Maioribus vestru nomina sua sunt sortita, quæ non opus est hic enumerare.

Familiam deniq; vestram Francorum esse propaginem, argumento non leui sunt illa ipsa vestra insignia, nimirum panes illi dimidiati (quos wecken Germani vocant: quæ voce Phryges quoq; ut testis est Herodotus, usi sunt) siue, ut alia appellant, Tuna: cuius/modi antiqua & Caroli Magni, & Francica gentis insignia fuisse tradunt. Bauaria certè & Teccensis familia (quæ & ipsa a Francis sunt oriunde) panes integros habent pro suis insignibus. Sed de gentiũ familiæq; vestre paternæ antiquitate, dignitate, splendore, Maiorumq; vestrorum virtutibus malo, ut de Carthagine olim Salustius dixit, silere, quàm nimis pauca dicere.

Quantum verò ad maternum vestrum genus, GEMMINGENSI VNI nimirum (quod & ipsum multorum Heroum seminarium exstitit) attinet; illius quoq; tanta est claritas, tantusq; splendor in uniuersa Germania, ut, si quis illud laudibus illustrare conetur, u ipsi Soli, fonti omni luminis, ut est in Prouerbio, lumen adferre velle videatur.

Secunda verò, viri Generosi & Amplissimi, quæ mihi, ut vos amandi & obseruandi: sic labores hosce meos glorioso potissimũ vestro nomini inscribendi causa fuit vestra Virtus. Virtute enim, ut rectè vereq; Cicero dixit, sic ut nihil est formosius, nihil pulchrius, nihil præstabilius: ita nihil amabilius. Virtus optima est efficacissimaq; amorũ amicitieq; conciliatrix: cuius quidem tanta vis est, ut ad hostes quoq; inimicos nostros, in quibus illa conspiciatur, diligendos ac suspiciendos nos inuitet & alliciat. Hæc Nobilitatũ, de qua paulò antè dixi, & genitrix est, & alitrix atque nutritrix: unde Nobilitatem Aristoteles definiuit generũ virtutem: & quidam eam definiunt dignitatem generis: in quo maximæ virtutes exsisterunt, vitæ communi salutare et fructuose. Hinc Poeta illa:

— Nobilitas sola est & unica virtus.

Non mirum igitur est, Romanos Virtutem olim, tanquam Deam coluisse, eiq; templum consecrassẽ, post quod erat Honorũ templum: quo ipso situ significabant teste Plutarcho, nemini aditum ad Honorem, nisi per Virtutem patere. At nos Christiani Virtutem non Deam: sed Dei donũ atq; munus esse credimus, contra impiam illam Ciceroni sententiam & orationem: ubi Virtutem, inquit, nemo nostrũ acceptam Deo retulit, & rectè, Propter Virtutẽ enim iure laudamur, & in virtute gloriamur.

De vestru

DEDICATORIA:

De vestru autem virtutibus, Generosi & Amplissimi viri, multa hoc tempore verba facere primum vester pariter meusq; pudor prohibet, ne vos, quasi in os laudando, adulatorem potius, quam laudatorem agere videar. Deinde quod non tantum meum ingenium est, nec tanta mea est dicendi aut scribendi vultus & facultas, qua ineluctas virtutes vestras vel solum enumerare, nedum pro dignitate exornare possim. Huic adde, quod, ut vinor vendibili non opus est hedera: sic vestrae virtutes nullius indigent laudatione atq; praconio. Ipsae etenim, tanquam actuosae, seipsas laudant & praedicant, seq; in plurimum grauissimam vestru actionibus conspiciendas quotidie, atq; etiam imitandas praebent. Non enim Principes vestri illustrissimi: non etiam alii viri clari & illustres in rebus atq; negotiis maximi momenti atq; ponderis, & ad publicam salutem dignitatemq; pertinentibus vestra potissimum uterentur opera atq; ministerio: non, inquam, vobis tam honorifica quidem, augusta & magnifica, sed ardua valde, difficilia atq; graeua imponderent munera quasiq; onera: nisi cognita probe perspectaq; illis esset vestra sapientia, prudentia, eloquentia, iustitia, fortitudo, temperantia, continentia, vigilantia, industria, fides, pietas & integritas; ac nisi vos huic & alii praclaris virtutibus instructos tot tantumq; muneribus sustinendum ac tuendum pares esse persuasum exploratumq; haberent.

Harum igitur vestrarum virtutum quasi theatrum quoddam est uniuersus Palatinatus, patria vestra charissima; estq; ille, tanquam palatium et campus quidam amplissimus: in quo virtutes haec vestrae egregiae quotidie excurrunt atq; conspiciuntur. Nec vero Palatinatus tantum, sed alia quoq; orbi Christiani partes virtutum vestrarum spectatrices adhuc fuerunt atq; testes propter peregrinationes, legationesq; vestras honorificentissimas, quas hinc inde ad Imperatores, ad Reges & ad Principes externos, in Gallia, Bohemia & Germania, maximam cum vestra laude obuiis.

Sed & illa ipsa generosissima stirps familiaq; vestra insignia, qua mihi semper ante mentu oculos obuersantur, cum Maiorum, tum vestra quoq; Nobilitas pariter atq; virtutum symbola sunt insignia valde et illustra. Non temere enim & promiscue olim (ut hodie pro seculi nostri more atque licentia fieri consuevit) sed singulari consilio atque iudicio huiusmodi scuta, insignia atque stemmata ab Imperatoribus, Regibus atque Principibus non nisi viris, virtutum rerumq; gestarum gloria florentibus optimeq; de patria & genere humano, domimiliti eq; meritis, tanquam virtutum rerumq; gestarum premia atq; monumenta perpetua tributa fuerunt atque concessa. Sic igitur ille ipse Canis, qui vestro iure insitit, exserta lingua suo quasi latratu atque clamore virtutes laudesq; vestras canis quodammodo et decantat. Huius autem animalis imaginem non solum praefecis seculis Alani, gens fortissima & bellicosissima, sed etiam hodie nobilissima et vetustissima quaedam familia, ut Delfeldensium, Heussenstemorum, atque ad o Comitum quoq; Teccensium, Zollerensium, Ostingensium, pro suis habent in nobilibus. Est autem Canis in sacris & profanis litteris & prudentia, solertia atque agacitatis, & fortitudinis, & vigilantiae, & denique fidei atque charitatis symolum: quae virtutes quonia in iis, quae uel sacra, uel profana munera gerunt & administrant, maxime requiruntur: idcirco idem animal apud

Aegyptios, & iudiciū, & magistratū, & vatu, & scriba sacri: quæ maxima apud eos erat dignitas hieroglyphicū. Praeter ceterū autem virtutibus in Canibus maxime solet esse admirationi illorum fides atq; charitas erga dominos et alium suos: unde Plinius: Fidelissimi, inquit, ante omnia (animalia) homini Canes & Equi: ubi etiam multa admiranda, imò stupenda fidelitatis canum erga dominos suos exempla recenset. Sic etiam inter omnes vestras virtutes nulla ut rarior (hoc praesertim nostro seculo, perfidia et infidelitatu plenissimo) ita praeclearior est, quàm vestra erga patriam, tanquam matrem vestram charissimam, patriæq; vestrae patres, hoc est, Principes ac Dominos vestros illustrissimos, constantissima fides atque pietas. Sed nimis imprudenter forsitan facio, quæ quasi falcem in alienam immittens segetem, insignibus hisce vestru explicandis nimis diu immoror, cum CASPARVS VVASERVS, lingua Hebraea apud nos doctor publicus, illa elegantissimo carmine descripserit, & suis quasi coloribus depinxerit: qui vir vobis probe notus propter eximiam multarum linguarum, artium disciplinarumq; liberalium scientiam, & rerum multarum, quam Germanicū, Belgicū, Sabaudicū, Anglicis, Scotticū, Hibernicū & Italicū suis peregrinationibus consecutus est, experientiam, magno patria nostra cepit esse usui & ornamento.

Inter alias autem virtutes laudesque vestras, ut ad vos redeam, hæc ferè iam propria clarissima splendidissimaque vestre familiae laus est, quod cum generi vestri splendore, cum civili, politico & militari quoque vite vestrae genere & instituto, ut etiam reliqui vestri fratres, Musarum, hoc est, linguarum & artium disciplinarumque ingenuarum ac liberalium studia vobis coniungenda duxistis. Multorum hodie animi stulta stolidaque hoc opinione sunt imbuti, ut Musas atque litteras Regibus, Principibus, virisque nobilibus ac politicis fraudi magis, quam laudi: & dedecori potius, quam decori: denique damno potius & impedimento, quam usui & adiumento, ad munera sua, pacis bellicue temporibus, bene ac sècure administranda, esse arbitrentur. Verum insanam, barbaram ac brutam istorum hominum opinionem omnes omnium fere gentium historia refellunt ac refutant, quæ manifestè testantur, nobilissimos & generosissimos quosque viros: immo ipsi os Reges, Imperatores ac Principes potentissimos & celeberrimos in studia artium atque scientiarum liberalium omnibus animi viribus incubuisse, in plurimum fuisse delectatos, inq; tanquam adminicula & subsidia optimè instructos res admiratione prædicationeq; perpetuà dignissimas gessisse, & Reipublicas, regna & imperia sua non domi solum & in pace optime felicissimeq; gubernasse ac conseruasse, sed etiam bellica sua virtute amplificasse, & longe lateq; propagasse.

Verissime igitur Platon, Philosophorum facile princeps, non dubitavit affirmare, eas demum Reipublicas felices esse ac beatas, quæ a Philosophis regantur: vel quorum rectores ac moderatores philosophentur. Unde Alphonsus, clarissimus ille Rex Aragonum, cum quendam audisset dicentem, Principem litteras non decere, exclamasse fertur: Bonu, non hominū istam esse vocem. Ad quem admodum Diogenes olim hominem opulentum, qui litterarum rudis sit & imperitus, reuocandus est, ouem aureum gestantem vellus: Socrates autem man-

DEDICATORIA.

tipium aureum appellauit: sic nos talem hominem idolum, seu simulacrum aureum uerè appellabimus: quo etià nomine vernacula nostra lingua vulgò hominem stolidum ac stupidum uocamus. Nò quemadmodù idolum aureum, affubre præsertim artificiose, effictum & elaboratum, speciosissimam quidem uel Dei, uel hominu alicuius speciem præsefert: cum nihil uel diuinitatis, uel humanitatis in se contineat: sic multos uidere licet passim homines diuitiis & opibus abundantes, qui magnificè pompà sese inferunt, ac splendidissimo corporu habitu atq; cultu hominum oculos ita perstringunt, ut quasi Dii quidà esse uideantur: qui tamē, cum artium disciplinarumq; liberaliū non modo sint ignari, sed etià ab eis abhorreant, uel ipsis idolu stupidiores meritò uilioresq; sunt cæsendi.

Quam utilis autem, immane necessaria sit Principi ad bene regendā Rempublicam doctrina atq; eruditio Plutarchus, qui Philosophus fuit πολίτευταις, peculiari ea de re conscripto libro egregie demonstrauit. Idē Cicero in aurea elegantissimāq; illa suā oratione pro Archia Poëta, antiqui præstantissimorum & celeberrimorum Regum, Imperatorum atq; Principum Reipubl. Romanae, atq; etiam aliorum testimoniu & exempli comprobauit. Sed, ut exemplorum antiquorum, quorum plenz sunt omnes historiae, cōmemoratione supersedeam, nostrā quidem hac ætate palma in hoc laudi genere uidetur deferendis Principibus Palatinū: quorum non Academiæ solum atq; Scholæ, sed Aula quoq; uiru eruditissimū, liberalissimūq; studiū affluunt. Viri enim docti atq; literati plurimum delectantur, illorū familiaritate, consuetudine atq; colloquiis: magna cum uoluptate fruuntur, illorum potissimum opera atq; consilio in legationibus, & quibuscūq; uel difficillimis muneribus & actionibus utuntur, illos liberalissime munificentissimeq; fouent, alunt, honoribus ac dignitatibus augent atque ornant, ut quotidiana testatur experientia.

Præ aliis autem quasi lumen quoddam atq; columen Reipubl. literariæ hysce nostris temporibus appellare possumus illustrissimum Principem ac Dominum, Dn. IOHANNEM, Bipontinum Ducem, qui & ipse est literatissimus, & in historiis præsertim uersatus, & Scholas in sua ditione, omniumq; artium & scientiarum doctores munificentissime fouet, & bibliothecā habet, optimarū librorum suppellectile instructissimā, & filios deniq; suos, tanquam carissima sua pignora, ab ipsis quasi iucubulis cum pietate & religione, cum lingua litterisq; humanioribus diligētissime curat informari atq; institui, adhibita ad id doctissimorum quorumq; uirorum opera. Aulam itaq; illius uere cum pietatis atq; religionis, cum litterarum disciplinarumq; liberalium gymnasium atq; scholam dixerimus. Similis fere de MAXIMILIANO, illustrissimo Hassia Principe, literatissimi doctissimiq; patris gloriosissime in memorie filio doctissimo & literatissimo, fama est, laudis atque gloriæ plenissima. Tales Principes suo exemplo laudabili mo erroris atq; mendacii aperte conuincunt omnes eos, qui doctrinam atque eruditionem a uiro principe, nobili, politico ac militari alienam esse, eosq; minime docere existimant.

Est igitur ut ad uos redeam, Generosi & Amplissimi uiri, quod maximas cum Deo immortalī, tu Principib. uestris illustrissimis, cū patri uestro beate in-

moris, agatu &) habuit gratias; qui nullu parcendo vel curu atq; laboribz, v. lsumptibz, vos ceterosq; fratres vestros ab ineunte atate, domi foruq; omni linguarum, doctrinarum, disciplinarumq; talium genere excoli atq; exornari curauit, ut Patria ac Principibus vestru illustrissimu magno aliquando posset esse emolumento simul & ornamento. Quae quidem spes ipsum minimè fefellit, ita ut operam sumptuq; suos non perdiderit, sed optime collocarit. Nam ad earum potissimum artium disciplinarumq; studium vos applicastis, quibus instructi Patria & Principibus vestru illustrissimu nunc maximu cum summa vestra laude adfertis fructu: nec vos ita litteru abdidistis, ut nihil possitis ex hi ad communem adferre utilitatem & in lucem aspectumq; proferre.

Ac patru quidem vestri, beata memoria, quoniam hic a me facta est mentio, laudes eius nequaquam sunt silentio pratermittenda: quarum hac nō est minima, quod XL. fere annorum spatio quattuor Electoribz Palatinu, & VVOLFANGO Principi Palatino Bipontino, illustrissima memoria Principibus domi militiaq; (Militauit enim in Vngaria sub FRIDERICO, Principe Palatino, Germanici exercitus ductore) honorificentissimu suuū munus, tanta inferuuit fide atque diligentia, ut sibi suuq; perpetuam pepererit gloriam. Sed vita, morum, virtutum rerumq; gestarum eius quasi compendiu quoddam est egregiu & elegans illud Epitaphiu, quod in templo Birckenheimensi (ubi in Maiorum suorum monumentu sepultus sacet) ad perpetuam eius nominu memoriam fixum est, atque legitur; quod mihi hic subucien-
dum putauit.

Hae terrā requiesco, satus genitore PHILIPPO,
VVOLFGANGVS VVAMBOLDT: qui stemmate dieorabvmsat.
Inelytan ater erat DVRENENSIS gloria stirpis.
Gnarus interque parens statim pueribus annis
Moribus institui me iussit, & arte poliri
Crescebam pietate & opulente paternā.
Deinde Palatinus claram FRIDERICVS in Aulam,
Iudicium mirans iuvenile, recepit & iuxit
Me variis donis. Tunc Marte valens feroces
Me duxit contra Turcas ubi fortis exsternis
Pugnabam. Tandem victrici Marte reverso
ANNA thoro mihi juncta fuit d. maxima nata
De GEMMINGENSI praeclara stirpe, probo-avit
Deinde LVDOVICVS, FRIDERICVS Magnus & OTTO
HENRICVS: nec non FRIDERICVS tertius Heros,
A me Dueatus perfecta negotia multa,
Summa Palatinae VVOLFANGVS gloria stirpis
Auxilioq; meo est fretus. Nam rebus amplis
Lustis eram simili potius simili ne favore
Afficiebantur sine lucto Carolus & Ignatius
Multa tui vici, Christi tunc cuncta, reliquis
Sex Natis, Patris quondam exempla sequuntur.
Hos decorat pietas, innataque gloria, summus
Principibus chari, ommissa negotia tractant.
In caelis merces latitat victricia tandem
Dona reportabunt, reliqua nostra sequentes.
In laeymis nato lacrymarum in valle morabar:
In lacrymis Mundi mortalia funera clausi.
Quid miror? Vellā vice nunc exulto triumphans,

DEDICATORIA.

Angelica lætus post mille pericla phalange,
Aspectuque fruor sancto solamine Christi.

Harum paternarum virtutum cum vos strenui sitis & fideles imitatores, qui vos non amore & observantia merito complectendos summumq; laudibus effereudos censeat? O felicem igitur vestrum patrem, qui tales vos post se reliquit filios, paterna nimirum & auita virtutu imitatores & cultores strenuos! O vos felices filios, qui talem habuistis patrem, virum scilicet immortalis laude dignissimum, unde omnium virtutum exempla vobis liceat petere!

Non minor est virtus, quam querere parta tueri: inquit Poeta ille. Maxima igitur hæc vestra est virtus, & maxima laus, ab omnibus merito prædicanda, quod & Nobilitatis & virtutis, & nominis atq; gloriæ patrimonium atque hereditatem, vobis a parentibus & Maioribus vestris, per longæ annorum seriem, relictam atq; traditam non retinere solum atq; conseruare, verum etiam augere atq; amplificare egregiè vestris uirtutibus, & ad liberos atq; posteros vestros transmittere ac propagare sedulo studetis. Si enim laude dignissimi sunt, qui pecuniarum patrimonia sibi a parentibus, suu relicta non modo seruant atq; tuentur, verum etiam honestis artibus augent & amplificanc (ut contra vituperationem grauissimam illi merentur, qui suam uel negligentia & incuria, uel prodigalitate atq; luxuria patrimonia sua perdunt & amittunt, liberumq; suu es alienum, & paupertatem ignominiosissimam relinquunt:) quanto maiori laude digni sunt ii, qui uirtutem, laudem atq; gloriæ patrimoniu (quod lautissimu & locupletissimu quibuscq; pecuniarum patrimoniu atq; thesauru longe est pretiosius) suu uirtutibus, factumq; egregiè non solum conseruant, sed etiam id magna auctu cumulatummq; accessione liberu posteruq; suu relinquunt ac tradunt? Atq; hæc quoq; sunt pia, religiosaq; uestra iusta atq; paræta, quæ parentibus Maioribusq; uestris facitu assidue, dum nimirum laudabilè gloriosumq; illoru memoriæ, quam nulla unquam delebit obliuio, consulant uirtuti ipsoru imitatione, quasi refricare assidue & innouare conamini.

Tertia porro ut iuste debitaq; mea erga uos, Viri generosi & ampliss. beneuolentia & observantia: sic nuncupationu huiusce meæ causæ est uestra dignitas, uester honos atq; gloria, quæ Deus uos ornauit. Hoc enim ipsa pietatis, æquitatis iustitiæq; ratio postulat, ut eos, quos Deus in excelsis & sublimi dignitatis potestatisq; loco collocauit, amore, honore & observantia prosequamur: quos etiam ipse suo dignatur nomine, eos אלהים, Aelohim, id est, Deos appellando. Vobis autem Deus pro uestris uirtutibus, quæ & ipse gratuita eius dona sunt atq; munera, usq; ad maximos honores atq; dignitates patefecit, uosq; Cesarum, Regu atq; Principu officarios, cõsiliarios, aulamagistros, legatos, oratores, uicarios et principes constituit, quod nemo, quantumuis inuidus atq; maleuolus insicari potest. In his ipsis autem summis uestris dignitatibus & honoribus, qui magnos plerumq; hominibus spiritus asserunt, eosq; arrogantes & insolentes reddunt, maxime uerè Christiane uestræ cernuntur uirtutes. Eæ sunt, humilitas, humanitas, modestia, faciolitas, lenitas, comitas ac benignitas uestra, quæ quidè uirtutes uos merito quibus uis amabiles caruq; reddunt, Vos etenim uita rerumq; humanarum imbecillitatis, fragilitatis, ac incicisitudinis perpetuæ memores; memores etiam Christiana imprimu pietatu, quò in maiori dignitatu gradu estis positi, tato humiliores uos

modestioresq; geritis, ac non modò neminem prae vobis còtemnitù atq; despiciù, verùm etiā, patrū vestrī, pia memoria, exemplo & imitatione, ad quibusuū vel infima sortu atq; fortuna hominib; ac peregrinū, pauperib; viduū, pupillū gratificandū, commodandū, operā, ope, consiliūq; vestro subueniendū propensè semper estu & paratū: quo pacto firmā stabilemq; non ab hominib; solū, sed ab ipso Deo initū gratiam. Nam quemadmodum inter omnes diuinas virtutes nulla Deo quasi magis est propria, quā Clementia & Misericordia: sic nulla virtute, quā hac ipsa homines propius ad Dei similitudinē accedunt, eiusq; gratiam sibi facilius & efficacius conciliant.

Postremò, me, ut ad vos magnopere amandos sic ad lucubratiōem hanc meam nouam vobis potissimū dicandā quasiq; consecrandā incitauit ac impulsit singularū vestrū erga me, Meosq; amor atq; fauor, quē quidem multū magnūq; vestrū in nos beneficiū satū declarastis. Nec enim me tantū, sed etiā fratrem meū charissimū, SEBASTIANVM nomine (quem Deus superiori anno, IV. XL. Mart. ex hū terris, & ex Albstadiana illa praefectura ad se & ad superas caelestesq; illas suas sedes euocauit) eximia quādam humanitate, beneuolentia ac beneficentia per annos aliquot estū persecuti: quo certē nomine me Meosq; plurimū vobis deuinctos & obstrictos, atque adeo totos in are vestro esse confiteor.

Huc accedit singularū vestrā nō erga me Meosq; tantū, sed etiā erga uniuersam patriam meam charissimā charitas, quā cū aliū signū, tum eo certē manifestissimē declarastis, quod unus vestrū, tu nimirū, VVOLF GANGE generose, cum familia tua in illā migrare, & sedem domiciliūq; tuum in illa figere atq; collocare non dubitauisti. Selegisti autē tu tibi locū ad habitandū in amplissimo nostro Comitatu Turgotensi, nō obscurū & ignobilē, sed antiquissimū & clarissimū, quē antiquitus a Romanis, bella in his nostris oris gerentibus, cultū & habitatū fuisse cū Annales nostri, cum prater alia oppidi agriq; illius antiqua rudera atq; vestigia, plurima, quae quotidie fere ibi effodiuntur atq; reperiuntur, numismata Romana erca & argentea, tum denique ipsū oppidi agriq; illius nomen P E I S, ad F I N E S antiquitus dictū, clarissimē testatur. Hic idē locus adhuc nobilissimarū & clarissimarū quarūq; familiarū sedes fuit. Quontiam autē inter Pālatiatū & Heluetiam, hoc est, inter vestrā meamq; patriam per multos annos egregia intercessit necessitudo & amicitia, multis officiis utriq; culta, diuinitus profecto nunc accidit, ut tu, generose & amplis, Dn. VVOLF GANGE, hac tua migratione in nostrā patriam, hoc tuo incolatu: sed & in primis tua pietate, iustitia, equitate, benignitate atq; beneficentia, qua tua iurisdictionis hominib; praefuisti adhuc, & profuisti, plurimū antiquam illam tuā nostraq; patriā necessitudinē & amicitiam tuendi atq; fouendi optimam nactus sis occasionem.

Propter has igitur commemoratas causas, & in primis propter summā ac prope singularem vestrā cū erga uniuersam meam patriam charissimā, tum erga me Meosq; beneuolentiam ac beneficentiā nouū hoc meū opusculum sub honorifico gloriosq; vestro nomine in publicū, lucemq; prodire volui, ut hoc

DEDICATORIA.

ut hoc qualicumque argumento, etsi non referenda, at saltem prædicanda publicè gratia gratam memoriæq. vicissim meam in vos voluntatē & animum, amoris observantiæq. erga vos plenissimum declararem. Non me quidem saluti, quàm opus hoc meum sit exiguum, & quam minimè non modo vestræ dignitati, doctrinæ atque iudicio, sed etiam incredibili meo erga vos studio & observantia respondeat. Sed non debent, qui magna præstare nequeunt, parva negligere, & qui magna merita atque beneficia magnis muneribus remunerare nequeunt, ob id etiā in parvis & leuioribus muneribus apud eos, quibus plurimum debent, collocandis negligentes esse: præsertim cum in omni officii genere pluri animi voluntas, quàm muneris magnitudo sit faciendâ. Quicquidmodi igitur (ut illi Plinii verbis & simili operi huic meo accommodato, ut ait) Du olim credebantur non minùs propitiis, imò etiam placatiores lacte, aut molâ salsâ, quàm ture supplicantibus: sic vos quoq. generosi & amplissimi viri, spero pro incredibili vestrâ humanitate, & naturæ ingeniiq. bonitate, proq. eximia vestrâ erga me benevolentia, hoc tenue & exiguum meum munusculum, vestrâ licet dignitate longè inferius: at ex animo, dignitatis vestræ amantissimo profectum, non minus beneuolus animus accepturos, ac si amplum esset atque splendidum. Cogitabit etiam liberalitatem non in dando tantum, sed etiam in accipiendo consistere, nec minus splendidū & magnificum iudicari, parua & exigua hilariter accipere, quàm interdum magna dare. Id exemplo ARTAXERXIS, maximi potentissimiq. Persarum Regis, cui MITHRIDATES, id est, MEMOR, fuit cognomen, Plutarchus docet. Nullum enim huic tam paruum asserabatur unquâ munus, quin id libenti alacriq. animo acciperet. Quod vos quoque facturos, & qualecunque hoc in eum scriptum æqui boniq. consulturos, vestrâ fretus humanitate persuasum habeo. Sed ut scribendi grauisimasq. vestras occupationes interpellandi sinem faciam, rogo vos maximè iu modum, ut me ALCOSQ. ut adhuc fecistis, humanitati, benevolentie fideiq. vestrâ commendatos semper habeatur.

Postremo precor toto pectore non lanum, nescio quem bicipitem ac bifrontem (quem annorum atq. temporum præsidem superstitiosa sinxit Antiquitas: sed Christum ΘΑΙΩΣΤΟΙ, qui unica cæli atq. salutis nostræ ianua simul est atq. ianitor: ut annum hunc ineuntem nouum, qui tribus istis prodigiis, Solis Lunæq. defectibus, nescio quæ nobis mala (quæ Deus pro sua misericordia auertat) portendere videtur, vobis familiæq. vestræ ornatissimæ bene fortunet: vobis diuturnam adhuc vitæ huiusce mortali usurâ largiatur, quo diutius patriæ vestræ, pro laudabilissimo vestro more, atque cōsuetudine inseruire atq. prodesse possitis: vos deniq. post ærumnosam, caducam, fragilemq. hanc vitam cælestis, æterna ac beatissimæ illius vitæ, quam sua nobis morte peperit, participes reddat. Amen. Tiguri. Kalend. Ianuar. Anno salutis 610. 10. XCVIII.

Generosæ vestræ Amplitudini
addictissimus

IOH. GVILIELMVS STVCKIUS.

Candido & benevolo LECTORI

S.

VONIAM, candide & amice Lector, nihil agere, nihil tentare, nihil suscipere debemus, cuius non aliquam vel probabilem saltem rationem possumus reddere: idcirco mihi quoque novi huius mei operis atque lucubrationis, quæ nunc in lucem prodit, reddenda videtur esse ratio: unde appareat, nihil me fecisse, quod ab officio meo abhorreat. Primum igitur cum suo quisque ducatur & ornatur studio, & eam, quam quisque didicit, artem, ut vulgo loquuntur, exercere debeat, fateor equidem, me ab ineunte ætate, miro antiquitatis historiarumque studio flagrasse, in quo si non tantum profeci, quantum vellem, quantumque debui, id profectò non tam meæ negligentia, quam ingenii mei tenuitati est adscribo dum.

Ad horum autem studiorum meorum rationem suscipiendam & ingrediendâ principem mihi fuisse gratiæ memoriæ, mente prædico, & prædicabo, quoad vivam, FRANCISCUM HOTOMANNVM (apud quem Argentorati vixi) clarissimum illud orbis Christiani lumen, qui nunc cælesti illo lumine fruitor, vitamque, vivit verè vitalem & immortalem, cuius etiam laudabilis gloriosaque nominis fama vivit in his terris, in multorum, qui ejus auditores fuerunt atque discipuli, armis, vivetque perpetuo: quam nulla unquam exstinguet ætas, nulla delebit oblivio. Nam præclara quoque ejus monumenta, quæ post se reliquit, quæ multorum quotidie divinis nocturnis versantur manibus ejus memoriam facit ab omni plane oblivione vindicabunt.

Accidit etiam divinitus profectò (quod, quoniam in hunc locum incidi, tacitus præterire minime possum) ut ex eadem illa antiqua nobilique Hotomannorum familia, legatione nunc (quod felix faustumque sit) apud nos Helvetios, atque etiam Rhetos, Regis Galliarum & Navarræ nomine obeat, ejus & generis & nominis vir ornatissimus & amplissimus, FRANCISCUS HOTOMANNUS, dominus de Morfontaine, &c. Regiæ Majestatis Consiliarius intimus & fidelissimus. Et in hoc ipso honoris centissimæ suæ legationis munere (quod ipsum quoque singulari quodam dei consilio, atque providentia fieri quis dubitet?) eomittem sibi & administrum sibi vit IOHANNEM HOTOMANNVM de Villiers, agnatum suum, magni illius Hotomanni filium, paternæque virtutis atque doctrinæ imitatore strenuum.

Hic novus autem legatus, etsi & Regis in primis nomine, qui munus hoc ei imposuit, & ipso iure Gentium, & propter eximias ejus virtutes: tamen hanc quoque ob causam tanto gravior nobis meritò esse debet ac jucundior, tantoque meliorem de hac ejus legatione spem habere, & majora nobis bona promittere possumus & debemus, quod ejusdem serè gentis cognatione nobis est conjunctus, ita ut de benevolò & fideli ejus erga nos voluntate nequaquam nobis sit dubitandû. Majores namque ejus quasi coloniam ex Germania in Galliam, & quidem Galliarum metropolim, Lutetiam nimirum Parisiorum, civitatem ipsam atque amplissimam & celeberrimam, deduxerunt: ubi & illorum posteritatem hodiernum usque diem dignitatibus, honoribus atque opibus florent. Sed in Germania quoque, ut in Silesia, Lusatia, Misnia, Cluvia, ejusdem nominis atque familiarum nobilissimæ viri clari & illustres vivunt adhuc atque florent, ut etiam quondam PATRICIUS MONAVIVM, clarissimum illud Reipub. Christianæ, cuius memoriam in quadam sua ad FRANCISCUM HOTOMANNVM præcipua testatus est. Ejusdem quoque rei testem appellare possumus, IACOBVM MONAVIVM, Vratislaviæ, immò totius gentis Silesiorum decus. Quin ipsum quoque gentilitium nomen Germanicum Hotoman, sive, ut alii scribunt, Hotman (quod interposito p litterâ, Hoptman, caput virorû, hoc est, Capitaneus sonat) gentis hujus & originem, & virtutem bellicam dignitatemque summam quodammodo spirat & significat. Omnino autem constat & Hotomannos Gallos, & Hotomannos Germanos hodie quoque in tanta esse dignitate & honore constitutos, ut maximo & patris utriusque & sibi invicem sint decori & ornamento, ac proinde optimo jure de se invicem gloriarî possint.

Te verò, nobiliss. amicis sineque IOHANNES, communis patriæ, id est, Reip. litterariæ nomine rogo & obsecro, ut quemadmodum te factum promissisti, reliqua præclara & utilia patriæ tui beatæ memorie opera, quæ adhuc in tua bibliotheca & in tenebris latent, in locumque sunt dignissima, primo quoque tempore edicere & divulgare cures: id quod & Reip. litterariæ civis maximo usui, & tibi totique familie vestræ ornatisimè maximo ornamento erit.

Sed huic festo quo pacto sum delapsus, candide & amice Lector, quo me præstantissimi illius viri recordatio atque desiderium & incredibile meum gratiæ memoriæque mei erga ipsum, tantamquam alterum meum parentem totamque ejus familiam, animi voluntatisque testificandæ studium, quasi æstus quidam, obripuit. Nunc, ut eò, unde digressus sum revertar, cum superiore anno

Ioannes

[illegible]

INDEX AVTORVM. QVI IN HOC OPERE NOSTRO CITANTVR.

Ben Ezra.
Adamus Bremensis.
Adolphus Oeco.
Aurianus Turocby.

Aegus.
Aelius Lampridius.
Ailius Spartianus.
Aichines.
Albertus Crantzius.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Neapolitanus.
Alexander Sardus.
Alphonfus Ciaconus.
Ammianus Marcellianus.
Ammonius.
Angelus Politianus.
Antimachus Colophonius.
Antonius Augustinus.
Antonius Muretus.
Antonius Verderius.
Apollodorus.
Apollonius.
Apollonius Scholiaſtes.
Apulejus.
Arist Montanus.
Aristophanes.
Aristoteles.
Arnobius.
Arrianus.
Aspius Capito.
Ateneus.
Atheni Epitoms.
Aventinus.
S Argubinus.
Aulus Gellius.

B
Bartolomæus Marisinos.
Batos Rhenanus.
Beda.
Benedictus Curtius.
Benjamin Iudæus.
Bezo.
Beroaldus.
Berofus.
Biondus.
Bocacius.
Boethius.
C
Cellinachus.
Calistratus.
Calphurnius.
Carolus Sigonius.
Calper Peuceros.
Cafiodorus.

Cato.
Catullus.
Celfus.
Cenforinus.
Chriſtophorus Landinos.
Chryſotomus.
Cincius.
Claudianus.
Clearchos.
Clemens Alexandrinus.
Cloatius.
Cælius Rhodiginus.
Columella.
Comes Natalis.
Cornelius Fronto.
Cornelius Tacitus.
Cyprianus.

D
Damaſcenus.
David Kimchi.
Demosthenes.
Dion.
Diodorus Siculus.
Dogenes Laertius.
Dion Hiftoricus.
Dionysius Alexandrinus.
Donyſius Halicarnaſſeus.
Dionysius Lambicus.
Donatus.

E
Emserus.
Ennius.
Enzelius.
Epicharmus.
Epiphanius.
Erasmus.
Erneſtus Brotius.
Erpoldus Lindenbruchius.
Eurypides.
Eusebius.
Eustathius.

F
Feneſtella.
Feſtus.
Franciſcus Hottomaonius.
Franciſcus Polletus.
Fridericus Sylburgius.
Fulgentius.

G
Galeotus Martius.
Galanus.
Georgius Buchananus.
Giordano.
Gramus.

Gregorius Nyſſenus.
Guilielmus Budæus.
Guilielmus de Choul.

H
Hadrianus Iunius.
Henricus Glareanus.
Henricus Stephanus.
Heratides.
Hermæ Trimegiſtus.
Herodotus.
Heſiodus.
Hefychius.
Hieronymus.
Hippocrates.
Holmoldus.
Homerus.
Homeri Scholiaſta.
Horapullo.
Horatius.
Hubertius.

I
Iacobus Ruzardus.
Iamblichus.
Ioachimſ Camerarius.
Iohannes Grammaticus.
Iohannes Hottomannus.
Iohannes Roſinus.
Iohannes Spondanus.
Ionathas Chaldeus Para-
phraſtes.
Iosephus Scaliger.
Irenicus.
Iſaac Caſafabocus.
Iſidorus.
Iſocrates.
Iulianus Imp.
Iulianus Hiftoricus.
Iuſtinus Martyr.
Iuſtus Lipſius.
Iuvenalis.

L
Labeo Antiftius.
Laſantius Firmianus.
Lambertus Danzus.
Laurentius Valla.
Licinius Macer.
Lilius Gregorius Gyraldus.
Livius.
Lucanus.
Lucianus.
Lucilio.
Ludoicus Vives.
Luſtati Grammaticus.
Lyſius.

INDEX AVTORVM.

<p>M Marcallus. Macrobius. Marcus Tullius Cicero. Martialis. Martianus Capella. Maffurius Sabinus. Methodius Piciensis. Middendorpius. N Nevius. Nazanzæus. Nicander. Nicolaus Copernicus. Nicolaus Damascenus. Nicolaus Leonicus. Nicolaus Scutellius. Noonius. O Onkelos, Chaldæus Para- phraftes. Onbasius. Orpheus. Ovidius. P Pacuvius. Pamphilus. Paulus Diaconus. Paulus Maoutius. Pausanias. Petrus Albinus. Petrus, Dominus de la Pri- maudaye. Phœnolus. Philofudæus.</p>	<p>Philochorus. Philoftratus. Phurnutus. Phylarchus. Pindarus. Pindari Scholiaftes. Plato. Plautus. Plinius. Plutarchus. Polæmus. Pollux. Polydorus Virgilius. Pomponius Latius. Porphyrio. Porphyrius. Poffidonius. Procopius. Propertius. Prudentius. Pycophon. Q Qnitolimus. Qnietus Curtius. R Robertus Gusgoinus. S Sabinus. Seneca. Septuaginta interpretes Græci. Servius. Sextus Pompejus. Silius Italicus. Solinus.</p>	<p>Sophocles. Stratius Papinæus. Stœchus. Stobæus. Strabo. Sustoniæ. Suidas. T Teraotius. Tertullianus. Theocritus. Theodoretus. Theodorides. Theodorus Zuingerus. Theophilus. Theophrastus. Theophrasti Scholiaftes. Thomas A. uioas. Thocyddes. Thullus. Timarchides. Tyrius Maximus. V Valerius Flaccus. Valerius Maximus. Varro. Vegetius. Veranius. Verrius. Vincenrius Chartarius. Virgilius. Vitruvius. Vlpianus. X Xeoophon.</p>
---	---	---

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM.

QVI IN HOC OPERE EXPLICANTVR.

A <i>Abel</i> sacra quæ 81.b	Aegle , filia Aesculapii 29	Ajow 76
<i>Abel</i> sacrificium anel quissimum 48.b	Aegobolus dictus Liber pater 46.b	Ajow , grex porcorum ibid.
<i>Abena</i> , Dea abendie locis facultatem peg dens 32.b	Aegophaga iuno eur dicta ibid.	Agemon Dea actionis 31
Abgottetep , Germ. unde 7	Aegroti in sano Aesculapii solui pernoscere 130.b	Agere 76
Abul qui apud Aegyptios 80	Aegypti festis dictus jejunare solui 80. cepas & allium venerati 26. Typhoni boves rufas mactare solui 44.b. Uros maxime monstruosos caluerunt 25. aliarum inventores 64. lanceas vestes in templis non inferbant fo elementa absque imaginibus honorarunt 40.b. serpentem venerati 25.b. in sacris piscibus interdixerunt 47.b. hominem venerati pro Deo 26.b. Iliidi spicas immolauerunt 48.b. felis, hircos, boves, arietes, canes, fures muresque venerati 25	Agna Invi & Minervæ immolari solita 46
Ablutio corporis in precatione olim adhibita. 86.b. manuum, & facierum 77.b. ubi in libationibus 31.b	Aegyptiorum peculiaris mos sacrificandi 144. b. sacerdotes piscem esum exsecrati 71. a con jugali consuetudine abstinere 30	Agnes dictus Aesculapius 38
Abstinencia sacerdotum a cibo & potu 80. a consuetudine conjugali ibid. a contactu & aspectu certarum rerum ibid.	Achil , sacerdos falsus simul & idolum 71. unde dictum hoc nomen ibidem	Agnus signatus hostia Priapi 45. b unde dictus 46. est nomen commune ibid. a Græco <i>ajm</i> cur dictus 156
Abstinio lucernarum festum Aegyptiorum 306.b	Achilim , Hebr. qui 15	Agon vel Agôn, vox solennis sacrificiorum 109 b 215 b. 76
Accipiter Apollini facer 25	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agonalia , festum 31. 76
Acrota 2	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agonia sacrificium 8. hostia eer ta ibid.
Acerra 14	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agonium , dies, quo agonia immolata ibid. 76
Acro quid 81.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agonius ludus 8
Accheron , Deus infernalis 32.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agonius , Deus, prædicens rebus a gendis 1. 71
Achilles , in Epico cultus 29.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agriicola 2
Achig , Germanicum, unde 309.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Agri cultura Dii ac Dræ 21. b. 23
Acheris dicta securis ibid.	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
per <i>Achinem</i> iurare veteres soliti 90.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajowantia , divinatio per secures ibidem
Acholis Dii speciales 31. generales ibid.	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajowantia Dii 34 b
Adam unde dictus 118	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , particula, in sacrificiis quom usum habet 121.b
Adena , Dea adendi loca sculta tem præbens 31.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , & <i>ajm</i> conjugata 8
Adianus Plutoni facer 26	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adus , locus inferorum 21.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adjurat 90	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Admixta aves quæ 113	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adulere quid 118.b. Hircus dicti adolescentem, & eum 118.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adon , Hebr. 27.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Ador sacris genus 49. unde dictum 118.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adurare , quasi oderari 118.b. 81. pro toto cultu 76. etiam munus tribuitur 84. idem quod agere 31.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adoratio 213.b. unde dicta ibid. pro toto cultu 76	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adorationis maxima pars olim in incensationibus odorem 218.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adiutori felleas, symbolum Pythagoræ 86.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adura , idem quod gloria 45.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Aderen , idem, quod Far 118.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adheris factum notabile 34.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adieper idem, quod, augere vinum in sacrificiis 33	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adiata , Larinum, unde 4	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adacus , Deus infernalis 32.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Adier , Hebræum quid 44.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Ades vel Aedis 57	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Aedreia ibid.	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Andreus , Deus ædium 32	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Aedilium apud Romanos munus 62.b	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Aedis varis notiones 17	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b
Aeduius ibid.	Achilim , dicti <i>ajmone</i> 21. b. Diu fali 33	Ajow , idem quod securis 109 b

I N D E X.

[illegible]

I N D E X.

Stralia ibid. piscicaria ibid. cli- via ib. p. 117. ib. femicru- da reddita Marti Velitris 129. b	Favere sacrificiis quid 10. pro libere ibid.	bio 11. fides 13. b. modus ces- trationis ibid.
Exatrum divinitio 127. 128. 129. a. b. usus in sacrificiis 126. in jocamentis 129. a. b. in fœderib. ib. in opulis 130. b. eorum in- spectores 126. a. b. interpretan- tes 128. b	Favor, Deus Fortunæ 29	post Festum, idem, quod nimis tar- de 19
Exaspiculum Ciceronis ætate cele- bre 128. maxime cultum ab He- truscis ib. 127. institutum cur 126. b. magnolimum factum 127	Favoris simulacrum eorum 71. b	Festum 11. b
Exaspiculum mensis olim destinata 126. b. item cultus ibid.	Favilla, ad lustranda adhibita 72. b	Festivus 11. b
Exaspicium a quo. expressa ver- bis vel phrasibus 126. b	Faula Dea nemorum 21. b	Germanicum, unde 120. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Fauni 15. Dii nemorum, &c. 23. b	Germanicum, unde 12
Exaspicium a Romulo institui 127	Faustina uxor M. Antonini Impe- ratoris 13	Fideles corona dicti 159. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Faustinus, mensis October 13	Fidus Deus 13
Exaspicium a Romulo institui 127	Febria culta 29	Fidus etiam pro cureio Sacrus ad- hibetur 142
Exaspicium a Romulo institui 127	Febrius 149	Fidus cum ablatis 49. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Februare 149	Fidus & ejus complicita 155. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Februarius in iocula Neptuni 15	Fidus, proprie dicta, quæ in ho- minem Dei fuerat 159
Exaspicium a Romulo institui 127	dictus a febris 18	Fidus Germanicum unde 120
Exaspicium a Romulo institui 127	Februario mense civitates olim lu- stratae 13	Fidus, sive finium, quid & unde 120
Exaspicium a Romulo institui 127	Februatio 149. 47	Fidus sacrificialis quæ enofecutio 151
Exaspicium a Romulo institui 127	Februarius 149. Deus lustrationis 119	Fidus sacrificiorum veri etis Etrusci quibusdam propolis 153. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Febris respectu & divinatione quæ 127. b	de Fidis sacrificiorum Arnobius 121. Varro ib. jamblicus 132. a. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Femen, idem quod femur 127. b	Fidula 50. b
Exaspicium a Romulo institui 127	ejus diffinitio & semoris ibid.	Flagitare 14
Exaspicium a Romulo institui 127	Femina unde dicta 121. b. 124. b	Flagitator 14
Exaspicium a Romulo institui 127	Femor 121. b	Flagrare unde dictum 140
Exaspicium a Romulo institui 127	Femur manum imponere, versus juramentum forma 124. b	Flamma a quædam 140
Exaspicium a Romulo institui 127	de Femore progredi quid ib. 124. b	Flamines idem qui Filamines 67
Exaspicium a Romulo institui 127	Femora idem ignem emigri solita 124	Flamini Dialis apud Romanos pro- hibetur jurare 95. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Femur consecratio apud Geo- niles undenata 124. b. conse- crationis hujus quæ fons 124. b	Flaminica, iononis amplexa Flatter, Gallicum, unde 4
Exaspicium a Romulo institui 127	Femorata 121. b	Flatter, Germanicum unde 4
Exaspicium a Romulo institui 127	Fenestæ luto olim ornatae 106. b	Flatter, Germanicum unde 121
Exaspicium a Romulo institui 127	Feralia a feretris epula dicta 49. b	Flora, meretricis, culta 27
Exaspicium a Romulo institui 127	dicta ibi sacrificia 12	Dea frumentis Horæ 23. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Ferarum immolatio etiam edita apud Ethnicos 47	Flora Dea voluptatis 11. b. 49. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Ferretum, ubi genus Beris, unde 12	Flora sacrificia 11. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Festæ publicæ vel privatae 12. p. 1. vix, propriæ familiarum 12	Flora anethus color vesicolar, & cur 49. b
Exaspicium a Romulo institui 127	singularum ib. indicii soluta a Rege ibid. ab actusorien- di dictæ 108. b	Floralis, festum 23. b. 49. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Festæ a ferro 108. b	Flora verni qui 79. qui æstivi ibid.
Exaspicium a Romulo institui 127	Feronia, Dea arborum 23. b	Florum oblatio 41. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Ferrum, materia olim idolorum 38. b	Floriferum, festum 49. b
Exaspicium a Romulo institui 127	per Ferrum candens juramentum olim 97	Fluonia, Dea partus & parturien- tium 30. Dea mœostroo- rum 30
Exaspicium a Romulo institui 127	Fertum, vide Ferretum.	Foci olim quasdam sacre unde di- cti ibid.
Exaspicium a Romulo institui 127	Ferula sacra Baccho 16	Furciles, onde 67
Exaspicium a Romulo institui 127	Feruligeri dicitur Bacchi ministri 103	Fordare quid 140
Exaspicium a Romulo institui 127	Ferus onde 103. b	Fordus, quid 140. unde dictum 103. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Festioia, Dea fessorum ex iunere 31. b	Fores quid & unde 140
Exaspicium a Romulo institui 127	Festa omnia dici vel plurium 11. b	Fores hinc fructus pecorum immen- tari soliti 41
Exaspicium a Romulo institui 127	propria singularum gentium ib. mulierum vel virorum ib. fer- vorum, vel liberorum, &c. ibid. 31. b	Fonsalis, festum 24. b
Exaspicium a Romulo institui 127	a festinatione dicta 119	Fonsalis porta 24. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Festi dies qui 11. b. 12. unde dicti 11. b	Forda bos 101. b
Exaspicium a Romulo institui 127	Festorum dicitur divisio ex Macro-	Fordicidia festa unde 108. b. 44. b

bona & mala. 29. b. effecta. ibid.
Fortuna dux. 29. b
Fortulus, Deus sortium. 32. 119
Fraga, dacta vel quasi fragrantia.
139. b. vel fragula. ibid.
Fragrare in utramque partem ac-
pi solitum. 139. b. 140. unde di-
ctum. ibid.
Frons Genio sacra. 29
Fructifica, Deus fructuum. 23. b
Fruges offerri solent. 48. b
Frumentum recondendi Dii ac Deæ.
23. b. item piosendi. ibid.
Fulpura culta. 32
Fulvia Herculi & Mercurio sacra.
25
Fulmina culta. 32
Fumus itz simul & misericordie
divinæ symbolum. 107. effectum
suis quid & unde. 107. Græcè
& Germanicè ut dictos. ibid.
118. quæ habeat conjugata La-
tina. ibid.
Fumus, in sacrificiis olim excusati.
118. habui res sacras. ibid. præ-
sentia Deorum symbola. 143. b
ex Fumis futura prædictendi occa-
sionem sumpserit. 143. b
Funder aliquando idem, quod sup-
pina manubare. 93
Fuotum Dii. 32
Furari olim licitum in sacris Smino-
rum. 116
Furor, Deus inferæ. 33. b. Plutonem
administrat. 29. b
Furina, Deus sortium. 28. b. Dea fu-
rum. 28. b
Furinalia, sacra Furiorum Deæ. 28. b
29. b
Furnales, Deæ Furiorum sacerdotes.
67
Furor Deus. 28. b. minister Martis.
29. b. cultus Furiarum nomine.
ibid.

G

Gablos cinctus, vestimenti genus.
72. b
Gad Hebr. quid. 29. b
Gadætyria. 22
Gallinæ immolari. 47
Gallus gallinæ immolatus. 47.
quibus & quo tempore. ibid. sa-
cer Apollonis 25. Aesculapius
& Minervæ. ibid.
Gallus cantrix: sed ne sacrifices,
symbolum Pythagoræ. 47
Gallus uctus quid. 53. b
Gails, Syrorum Regina. 74. b
Ginsen Germanorum, uade. 35. b
Geniculari. 27. b
Geniculatio. 27. b
Geniculatiois cur tæcus olim u-
sus. 27. b
Genius, Deus astionis. 31
per Geniū Augusti jurare olim mo-
rit. 116
Geniū, Dii domesticæ. 31. unde du-
cti. 21. b
Geniorum cultus. 21. b
Genna Misericordie sacra. 29
Genuflexio quomodo Græcè ex-
pressa. 27. b. 118

Genium gestus quis in precatio-
nibus. 27. b
Gentiles Deos suos coluerūt inter-
nè & exteror. 7. b. veram re-
ligionem a superstitione discernere
non potuerunt. 7
Gentilium Numina nomina. 24. b
cultus eorum infamiam arguit. 15
extenditur in res universas Muo-
di. 25. b. religio orta ex prava
imitatione veræ religionis. 7
mera superstitione. 7. b. mater
omnis impietatis. ibid. 63. 9 Dii
innumerabiles. 154. a. b. supre-
mus, Iuppiter. 154. b. patres plu-
res. ibid. maiores plures.
ibid. innumera idola, 155. pere-
grinationes. 155. b. cultus. 155. b.
victimæ & oblationes. ibid. 156.
157. a. b. 158. b. 159. b. 160. b. 161. b.
162. b. 163. b. 164. b. 165. b. 166. b.
167. b. 168. b. 169. b. 170. b. 171. b.
172. b. 173. b. 174. b. 175. b. 176. b.
177. b. 178. b. 179. b. 180. b. 181. b.
182. b. 183. b. 184. b. 185. b. 186. b.
187. b. 188. b. 189. b. 190. b. 191. b.
192. b. 193. b. 194. b. 195. b. 196. b.
197. b. 198. b. 199. b. 200. b. 201. b.
202. b. 203. b. 204. b. 205. b. 206. b.
207. b. 208. b. 209. b. 210. b. 211. b.
212. b. 213. b. 214. b. 215. b. 216. b.
217. b. 218. b. 219. b. 220. b. 221. b.
222. b. 223. b. 224. b. 225. b. 226. b.
227. b. 228. b. 229. b. 230. b. 231. b.
232. b. 233. b. 234. b. 235. b. 236. b.
237. b. 238. b. 239. b. 240. b. 241. b.
242. b. 243. b. 244. b. 245. b. 246. b.
247. b. 248. b. 249. b. 250. b. 251. b.
252. b. 253. b. 254. b. 255. b. 256. b.
257. b. 258. b. 259. b. 260. b. 261. b.
262. b. 263. b. 264. b. 265. b. 266. b.
267. b. 268. b. 269. b. 270. b. 271. b.
272. b. 273. b. 274. b. 275. b. 276. b.
277. b. 278. b. 279. b. 280. b. 281. b.
282. b. 283. b. 284. b. 285. b. 286. b.
287. b. 288. b. 289. b. 290. b. 291. b.
292. b. 293. b. 294. b. 295. b. 296. b.
297. b. 298. b. 299. b. 300. b. 301. b.
302. b. 303. b. 304. b. 305. b. 306. b.
307. b. 308. b. 309. b. 310. b. 311. b.
312. b. 313. b. 314. b. 315. b. 316. b.
317. b. 318. b. 319. b. 320. b. 321. b.
322. b. 323. b. 324. b. 325. b. 326. b.
327. b. 328. b. 329. b. 330. b. 331. b.
332. b. 333. b. 334. b. 335. b. 336. b.
337. b. 338. b. 339. b. 340. b. 341. b.
342. b. 343. b. 344. b. 345. b. 346. b.
347. b. 348. b. 349. b. 350. b. 351. b.
352. b. 353. b. 354. b. 355. b. 356. b.
357. b. 358. b. 359. b. 360. b. 361. b.
362. b. 363. b. 364. b. 365. b. 366. b.
367. b. 368. b. 369. b. 370. b. 371. b.
372. b. 373. b. 374. b. 375. b. 376. b.
377. b. 378. b. 379. b. 380. b. 381. b.
382. b. 383. b. 384. b. 385. b. 386. b.
387. b. 388. b. 389. b. 390. b. 391. b.
392. b. 393. b. 394. b. 395. b. 396. b.
397. b. 398. b. 399. b. 400. b. 401. b.
402. b. 403. b. 404. b. 405. b. 406. b.
407. b. 408. b. 409. b. 410. b. 411. b.
412. b. 413. b. 414. b. 415. b. 416. b.
417. b. 418. b. 419. b. 420. b. 421. b.
422. b. 423. b. 424. b. 425. b. 426. b.
427. b. 428. b. 429. b. 430. b. 431. b.
432. b. 433. b. 434. b. 435. b. 436. b.
437. b. 438. b. 439. b. 440. b. 441. b.
442. b. 443. b. 444. b. 445. b. 446. b.
447. b. 448. b. 449. b. 450. b. 451. b.
452. b. 453. b. 454. b. 455. b. 456. b.
457. b. 458. b. 459. b. 460. b. 461. b.
462. b. 463. b. 464. b. 465. b. 466. b.
467. b. 468. b. 469. b. 470. b. 471. b.
472. b. 473. b. 474. b. 475. b. 476. b.
477. b. 478. b. 479. b. 480. b. 481. b.
482. b. 483. b. 484. b. 485. b. 486. b.
487. b. 488. b. 489. b. 490. b. 491. b.
492. b. 493. b. 494. b. 495. b. 496. b.
497. b. 498. b. 499. b. 500. b. 501. b.
502. b. 503. b. 504. b. 505. b. 506. b.
507. b. 508. b. 509. b. 510. b. 511. b.
512. b. 513. b. 514. b. 515. b. 516. b.
517. b. 518. b. 519. b. 520. b. 521. b.
522. b. 523. b. 524. b. 525. b. 526. b.
527. b. 528. b. 529. b. 530. b. 531. b.
532. b. 533. b. 534. b. 535. b. 536. b.
537. b. 538. b. 539. b. 540. b. 541. b.
542. b. 543. b. 544. b. 545. b. 546. b.
547. b. 548. b. 549. b. 550. b. 551. b.
552. b. 553. b. 554. b. 555. b. 556. b.
557. b. 558. b. 559. b. 560. b. 561. b.
562. b. 563. b. 564. b. 565. b. 566. b.
567. b. 568. b. 569. b. 570. b. 571. b.
572. b. 573. b. 574. b. 575. b. 576. b.
577. b. 578. b. 579. b. 580. b. 581. b.
582. b. 583. b. 584. b. 585. b. 586. b.
587. b. 588. b. 589. b. 590. b. 591. b.
592. b. 593. b. 594. b. 595. b. 596. b.
597. b. 598. b. 599. b. 600. b. 601. b.
602. b. 603. b. 604. b. 605. b. 606. b.
607. b. 608. b. 609. b. 610. b. 611. b.
612. b. 613. b. 614. b. 615. b. 616. b.
617. b. 618. b. 619. b. 620. b. 621. b.
622. b. 623. b. 624. b. 625. b. 626. b.
627. b. 628. b. 629. b. 630. b. 631. b.
632. b. 633. b. 634. b. 635. b. 636. b.
637. b. 638. b. 639. b. 640. b. 641. b.
642. b. 643. b. 644. b. 645. b. 646. b.
647. b. 648. b. 649. b. 650. b. 651. b.
652. b. 653. b. 654. b. 655. b. 656. b.
657. b. 658. b. 659. b. 660. b. 661. b.
662. b. 663. b. 664. b. 665. b. 666. b.
667. b. 668. b. 669. b. 670. b. 671. b.
672. b. 673. b. 674. b. 675. b. 676. b.
677. b. 678. b. 679. b. 680. b. 681. b.
682. b. 683. b. 684. b. 685. b. 686. b.
687. b. 688. b. 689. b. 690. b. 691. b.
692. b. 693. b. 694. b. 695. b. 696. b.
697. b. 698. b. 699. b. 700. b. 701. b.
702. b. 703. b. 704. b. 705. b. 706. b.
707. b. 708. b. 709. b. 710. b. 711. b.
712. b. 713. b. 714. b. 715. b. 716. b.
717. b. 718. b. 719. b. 720. b. 721. b.
722. b. 723. b. 724. b. 725. b. 726. b.
727. b. 728. b. 729. b. 730. b. 731. b.
732. b. 733. b. 734. b. 735. b. 736. b.
737. b. 738. b. 739. b. 740. b. 741. b.
742. b. 743. b. 744. b. 745. b. 746. b.
747. b. 748. b. 749. b. 750. b. 751. b.
752. b. 753. b. 754. b. 755. b. 756. b.
757. b. 758. b. 759. b. 760. b. 761. b.
762. b. 763. b. 764. b. 765. b. 766. b.
767. b. 768. b. 769. b. 770. b. 771. b.
772. b. 773. b. 774. b. 775. b. 776. b.
777. b. 778. b. 779. b. 780. b. 781. b.
782. b. 783. b. 784. b. 785. b. 786. b.
787. b. 788. b. 789. b. 790. b. 791. b.
792. b. 793. b. 794. b. 795. b. 796. b.
797. b. 798. b. 799. b. 800. b. 801. b.
802. b. 803. b. 804. b. 805. b. 806. b.
807. b. 808. b. 809. b. 810. b. 811. b.
812. b. 813. b. 814. b. 815. b. 816. b.
817. b. 818. b. 819. b. 820. b. 821. b.
822. b. 823. b. 824. b. 825. b. 826. b.
827. b. 828. b. 829. b. 830. b. 831. b.
832. b. 833. b. 834. b. 835. b. 836. b.
837. b. 838. b. 839. b. 840. b. 841. b.
842. b. 843. b. 844. b. 845. b. 846. b.
847. b. 848. b. 849. b. 850. b. 851. b.
852. b. 853. b. 854. b. 855. b. 856. b.
857. b. 858. b. 859. b. 860. b. 861. b.
862. b. 863. b. 864. b. 865. b. 866. b.
867. b. 868. b. 869. b. 870. b. 871. b.
872. b. 873. b. 874. b. 875. b. 876. b.
877. b. 878. b. 879. b. 880. b. 881. b.
882. b. 883. b. 884. b. 885. b. 886. b.
887. b. 888. b. 889. b. 890. b. 891. b.
892. b. 893. b. 894. b. 895. b. 896. b.
897. b. 898. b. 899. b. 900. b. 901. b.
902. b. 903. b. 904. b. 905. b. 906. b.
907. b. 908. b. 909. b. 910. b. 911. b.
912. b. 913. b. 914. b. 915. b. 916. b.
917. b. 918. b. 919. b. 920. b. 921. b.
922. b. 923. b. 924. b. 925. b. 926. b.
927. b. 928. b. 929. b. 930. b. 931. b.
932. b. 933. b. 934. b. 935. b. 936. b.
937. b. 938. b. 939. b. 940. b. 941. b.
942. b. 943. b. 944. b. 945. b. 946. b.
947. b. 948. b. 949. b. 950. b. 951. b.
952. b. 953. b. 954. b. 955. b. 956. b.
957. b. 958. b. 959. b. 960. b. 961. b.
962. b. 963. b. 964. b. 965. b. 966. b.
967. b. 968. b. 969. b. 970. b. 971. b.
972. b. 973. b. 974. b. 975. b. 976. b.
977. b. 978. b. 979. b. 980. b. 981. b.
982. b. 983. b. 984. b. 985. b. 986. b.
987. b. 988. b. 989. b. 990. b. 991. b.
992. b. 993. b. 994. b. 995. b. 996. b.
997. b. 998. b. 999. b. 1000. b.

Rudiosi.

H

Habid, Hebr. quid. 10
Habadih, Hebr. servitus. 10. b.
Hagen dicti sunt sacri. 16. b. & unde
ibid.
Hagi idem, quod pius, parus, ca-
stus. 46. 156
Hagi unde dictum. 118
Hagi, var, quæ singuli victimæ
olim crepiti. 118. unde dictum,
118. b.
Hal Ponies lingua Deus. 20
Harj Germanorum, unde. 119. b
Haruga, vide Maruga.
Harpocrates, Deus silentii. 31. 80
Harpocrates unde dicti. 126. b
Harpocrates colenda cur. 112
Halla Cædri proverbialis. 95
Halla pro Dii cultæ a Venerib. 95
Hann, Germ. unde. 119. b.
Hebdomadæ cultæ. 12. b
Hebdomadam dicit Planetis dicati,
ut Dii. 118. b
Heddi sacrificium ex pecorib. 10
Hebi, Hebr. quid. 10
Hebræi mane & vesperis sacrificare
solent. 11. b
Hecal, Hebræi quid. 58
Hecate, Dea stercorum. 11. b
Hecate five Luna sacrificari soli-
tum singulis mensib. 105
Hei, arde, genus sacrificii. 156. 157. 58
Hedera sacra Baccho. 26
Heli, Germ. ab Hel Assyriorum. 20
Hera olim dicta Terra. 12
Herba Veneris quæ. 141
Herbæ simplices ad sacros sacrificios
adhibere. 140. b
Hercules Deus eloquentiæ, prudentiæ,
12. 10. b. primus Deæ capram
mactavit. 45. b. artem inventor.
17. b. præfix gymnasii. ib. Deus
belli. 29. b
Hercules simulacrum olim æneum. 12. b
Herculi sacra fieri solita mane. 12. b
per Herculem Romæ viri jurare so-
lent. 10. b. mulieres. 9. b
Hermæ, quid Veteres vocaverit. 119
Hermæ vel Hermæ Germanorum, unde.
22. b
Hermæ, statua Mercurii. 27. b
Hercules ab Hera i. Terra dicti. 22
Heroum animæ locum tenere cre-
dunt. 59
Helioides triginta millia Deorum
numera. 18
Hesperides, Deæ inferæ. 32. b
Hesperides primi exspectati. 117
Herrufel erudiendi in extrificatione
traditi olim Principum filii. 127
Hhazib, Hebr. quid. 17
Hhedh, Hebr. quid. 17
Hholam, Hebr. quid. 17
Hhemah, Hebr. quid. 17
Hiera, urbs Assyriorum, quæ & Hie-
rapolis. 164. b
Himnapia. 19. b
Himnapia Hel, Assyriorum. 20
Himnapia. 21
Himnapia templum Iunonis. 21
Himnapia templum Herculis, celsitudo. 21
Himnapia. 21

1. pigo.	31b	ibid. unde dicta.	ibid. Thau-	lovem Lapidem iocare, prov.	9
Immolare est molam calsam	vid. 11.	manitas cur vocata.	ibid. cur	per loquem frequenter iocare so-	10
molam aspergere.	31b.	Mollicolor.	ibid.	liti. 92.b. item per loquem so-	11
Immolari abolere.	8.b	Iridis habitus.	31	pidem.	9
Immolatio pro sacrificio & sacri-		Iridi alae tribuunt.	31	Ioves trecenti olim. 11. ultia tri-	9
torio me. unde dicta.	49.7	Irreligiosus.	2.b	men non miseres. ibid. 194.	10
Immulator.	8.b	Irruminate, unde.	33	Iurare conceptis verbis. 90. iule-	10
Impar numerus adhibitus in nu-		Istha. Hebr. quid.	122.b	gem vel verba.	90
peris. 28. facer superis.	ibid.	Isthiadus morbus quis.	122.b	Iuramentum.	90
Imperatoris Romani Pontificis di-		Isthisidri qui.	122.b	Iuramenti nomina vel verba Lat.	90
cti 71. tue.	66	Isthi. Isthia sacrodores.	67	na. 90. Græca. 91. Hebræa.	90
Imperative ferre.	12	Isti dicta Liolgera & cur.	69.b.	91. Gallica. ibid. Germanica.	90
Impetrare, id est quod impetrare.	153	Invenerit horæ & trilei.	42.b	ibid. ubi. 90.b. 91. definitio.	90
Imperus, minister Maris.	29.b	Isthia simulacrum penis pavonis		circumstantur. 92.b. ubi per-	90
Impiatus, id est quod sceleratus. 2.b		coronarum.	31	fontes, quæ jurantur. ibid. for-	90
Impetris religionis veræ extremū.		Isti, Iovis didola.	31.b. 18	mae seu modis, quibus & per quæ	90
6.b. 2.b		Iudæi in ceteribus cur voluti so-		jurantur. ibid. 93.b. 94. 95. 96.	90
Impius.	2.b	liti. 142. in superitionem		a. b. locis, in quo jurantur. 96.	90
Impolare.	84	Genitulum sepe relapsi.	7	religiosa conferant. ibid. iudi-	90
Impretari.	83.b	Iupa, Deus nuptiarum.	31.b	lationis gravissima poena. 96.b.	90
Impreparatiois formulae.	29. 5. 90	Iupatius Deus iugorum moris.		Iuramento aliqui faciendo mani-	90
Imprecationibus ubi Gentilis in sa-		31. Deus nuptiarum.	31.b	festo inieciendo in manus. 97.b.	90
cris Herculis.	163.b	Iupe sacrificium quod.	11.b	Iuratus.	90
per Inanimata jurare olim solent.	94	Iuglatio sacrificialis leniorib. ver-		Iurantes aram tangere soliti. 91	90
Inaequale, virga qualis.	103.b	bus o'm expressa. 117. videtur.		Iurandum.	90
Inauguratio tempore non culti-		114.b		Iurandum per caput pro sanctifi-	90
bi olim concessa.	62	Iugulationis varia nomina & phra-		cano olim habuit. 92.b. 94.	90
Inaurandis victimas mos antiquus.	77.	ses.	116.b	Iustitia dicta a iure iustendo.	6.b
Incestus virginum Vestalium hoc-		in Iugulatione victimæ considera-		Iustitia Nemesi dicta.	28.b
ribilis puniunt.	72	ta solita, personæ iugulatae. 7.b		Iusti live iugiter duo genera. 4.b	90
Incola.	2	jugulando victimæ dispositio.		Iuvenio matris Herculi in ara	90
Incoare.	122.b	ibid. instrumentum, quo victi-		maxima. 44.b. candidus lo-	90
Incohare propriè quod dicantur.	122.b	ma jugulata. ibid. victimæ ju-		vi Caprolino immolatus. 55.b	90
Incohare fovi quid.	120.b	gulæ sangui.	118	Iuvenia immolata Minervæ. 77.b	90
Incubi, Diu inferi.	31.b	Iolus, canis Cereri deatus.	118	Iuvenia Dea. 31.b. dicta Hebe ibid.	90
Indi rem divina facere soliti in me-		Tunus Brutus, primus Romanorū		Iuvenia, Deus.	23
ridie.	31.b	conful.	18		
In fante oblati Saturno.	41.b	Iovius mētis dicta a juvenibus. 18			
Inferum Diu.	31.b	a jovone. ibid. a juno Bruto.			
Inferium vinum.	130	Ibid. jovoni facit. ibid.			
Influxu.	69.b	Iupiter genit facit officia. 103			
Inguina Vene & Pelopoe facit.	19	Iuno fero jovis. a. coli Regi-			
Inimicus pro sacrificio & sacrifici-		o. 112. Dea nuptiarum. 31.b			
atione.	82.b	31. Dea luxurios, unde Lucina.			
Injuratus.	90	2. b. hospita. 3. conjux jo-			
Injuræ Domus colitur.	26	vis. &c. 154.b. aeri Dea. 31.b			
Iniuria quid.	130	ceteræ ibid. parturientium. ibid.			
Iniuria, infecta terra.	103.b	dicta Fluvio unde. 30. a ju-			
Inter Instrumēta certa jurandi olim		vando dicta. 21. b. pro aere.			
confutur.	104	30. b. Luna & Lucina cur di-			
Intergerare quid.	31	cta.	29		
Interflicus colitur.	103	Imones plures olim.	33		
Inter casu & pœtēdū.	103	Imolator cur dictus iugatus.	18.b		
115.b		Imolator dictus Pan.	23.b		
Intererata quid.	12. b	Iuppiter unde. 154. b. Lapis.			
Intererda, Deus mulierum, ut post		v. l. Diu Lapidem cur dictus.			
parum.	30	9. Ephorus curus 692.b. cur			
Interfici dicit.	11. 155. b. 230.b	Diis Fidus. ibid. cœli Rex.			
Interduca, Dea nuptiarum.	31.b	31. sacrificiis interere credi-			
Interdundum.	13	tus. 75. dictas a juvando, quasi			
Interfina, unde Viscera.		juvans pater. 31. Deus Majus			
Interfitorum in sacrificiis usus ma-		dictus a magnitudine & majes-			
ximus.	115.b	tate.	18		
Interdica colta.	28.b	Iovis nomen. 154. b. eius			
Interdus, dictus October.	18	simulacrum apud Argivos fuit			
Interpeta.	20	erolis oculis. 15. b. & auribus			
Inter, item quod Luna.	13	quateris apud Spartanis. ibid.			
Inter, misera Marii.	20.b	Idem apud Cretenses oculis &			
Inter cultus de Dea		auribus carole.			
Interdica colta.	20.b	75.b			
Interdus, dictus October.	18	Iovi vivo argentum sacrificium. 7.b			
Interpeta.	20	trilex regnum auriborum. 16 b			
Inter, item quod Luna.	13	lovem Ethnel dixerat a Icheva. 31			

I N D E X.

Vul remi quis 14. b. 14. com-
pna ibid. 47
pro Voto succedere 14. b
Vota, pro sacrificiis 12
Votivus 14. b
Votum, pro Votionem 11
Vovete 14
Ougenio, qua 19
Vrchafdim, Chald. 20. b
Vreze, ab Oc vel Vr Hebræorum
100. b. 1. b
Vtrina, idem quod aza 100. b
Vulcanus artium inventor 17. b
unde dictus 10. b. ex Iunone
procreatus 11. ignis inventor
præfatus, Deus 20. b
Vulcani templum extra urbem 10
b. sacrificia olim ignita 101
Vulcani plures olim 33

Vulcanales, Vulcani sacerdotes
47
Vulcanalia, festa Vulcani 10. b
Vulstrum obligatio inventa a pri-
mogenito Aesculapii filio 29
Vultus Iunonis facie 25

W

Wollfart / Germanicum, quid &
unde 161. b
Wephracht / Germanicum, unde
12 b
Wephracht / Germanicum, unde
ibidem.
Wistec a wind 11

X

Xanthe, flumen, quæ & unde 35. b

Z

Zanox, ædificatus 18
Zarobius, discipulus Pythagoræ
pro Deo cultus ab Aegyptiis
16. b
Zebach, Hebræ. quid 10
Zeti / Germanicum, unde 17
Zeno Deorum simulacra prohibuit
40. b
Ziv 154. b. ab Hebræo Ziv 16. b
a Græco ζῆν 31
Zona Iohannis Baptistæ qualis
120
Zōpne Dii 30
Zoroastria 14. b
Zottiber, Deus Germanorum pri-
storum 161. b

F I N I S.

SACRORVM SACRIFICIORVMQVE GENTILIVM DESCRIPTIO.

NEMINEM, qui vel mediocriter in antiquis litterarum monumentis sit versatus, ignorare arbitror, contriviorum sacrificiorumq; maximam semper cum apud Iudaeos, cum apud reliquas gentes, cognationem fuisse & affinitatem. Nullum enim ferè sacrificium sine aliquo epulo, & vicissim nullum penè epulum, etiam profanum, publicum praesertim, sine sacris quibusdam ritibus atq; ceremoniis fuit celebratum. Quin ipsa quoq; sacrificia quid fuerunt aliud, quam quaedam quasi epula atq; convivium, secundum illud Poeta:

— Epulis accumbere Divum?

Quamobrem quoniam de Contriviis, cum sacris, tum profanis, eorumq; ritibus si ve antiquis, si ve recentibus, quaedam pro ingenii mei cunctis conscripsi & in lucem edidi, opera pretium, nihilq; a ratione alieni futurum me existimari, si de sacrificiis quoq; Gentilium quaedam Contrivialis illi meo operi, quasi appendicis loco subjungerem; in quo non pauca, quae in Contriviali illo meo opere fuerunt praetermissa, commodè addi possent.

Sed quæ praeterea causae rationesq; non leves, ut opinor, me ad novum hoc meum Opus conscribendum, atq; etiam in lucem emittendum impulerint, facis in Praefatione mea supra declaravi. Nunc vero omisiss multis parergis, & ipso, hoc est, opus ipsum, quod felix faustumq; sit, aggreduamur, Deum precantes, ut illud prosperare, & ad Numinis sui gloriam & Reipublicae litterariae utilitatem, dirigere dignetur. Nam, quemadmodum antiquissimus clarissimusq; ille Ecclesia primicius doctor atq; Martyr Cyprianus pie sapienterq; dixit: Ne nihil sanctum, nisi Deo sanctificante, nihil potens, nisi ipso corroborante: ita nihil felix, nihil auspicious, nisi ipso prosperante esse potest.

Sed priusquam ad sacrificiorum explicationem accedam, quaedam in genere de religione, si ve cultu Deorum, cuius Sacrificia pars fuerunt praecipua, videntur esse praetermittenda, exordio ducto a nominibus, quibus religio cultusq; cum verus, iustus & legitimus unius & solius Dei, tum falsus, fucatus & adulterinus fitorum et commentitiorum Deorum in sacris & profanis litteris exprimitur. Nam, ut ille dixit, οὐκ ὁπῶς διδύκοντες δὲ τὸ πρῶτον ἐξ ἑστῆς τῆς ὁρῶμεθα: quae ut Aristoteles testatur, τῶν ἀρχαίων τῶν εἰρηνηστικῶν.

Nomina Latina tria & per vulgata sunt, Religio, Cultus, Pietas, Sanctitas, Cerimonia, Nomina Latina Supplicatio, Veneratio, Honor, Adoratio, &c. Religio Ciceroni videtur dicta a relegendo: unde na cultus Deo etiam Lex nonnullis videtur dicta. Qui enim, inquit ille de Natura Deorum, omnia, quae ad cultum Deorum pertinent, pertraherent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo. Alii, ut Laetantius, dictam voluit a relegando, quod eam Deo obligati & obstricti sumus; vel quod eam hominum mentes atq; animi quasi vinculo quodam alligentur & obstringantur: unde ille dicendi formulae: Religione implicare, obstringere, obligare, impediri: Religionem expiare, eximere: Religionem solvere, exsolvere, liberare. Hinc Aulus Gellius Nocturnum Atticarum libro 4. cap 9. Religio sus, inquit, appellabatur, qui nimia & superstitiosa religione se alligaverat, eaq; res vitio assignabatur.

Nonnulli religionem dictam voluerunt a relinquendo, teste eodem Gellio, lib. 4. cap 9. Masurius Sabinus in Commentariis, quos de indigenis scripsit, religiosum voluit appellari id, quod propter sanctitatem aliquam remorum & sepositum a nobis est. Idem Macrobius affirmat ex Servii Sulpicii sententia. A relinquendo, inquit, religio dicta, ut a carento cerimonie, &c. Augustinus & alii, religionem voluerunt vocatam ab eligendo, quod Deum, quem diligimus, eligimus. Quid si religio dicta sit a relegando, quod propter eam saepe homines ab hominum consuetudine & frequentia ad loca deserta & solitudines releguntur. Mihi quidem religio falsa, fucata & irreligiosa rectè & a relegando, & a relinquendo, & a relegando videtur denominata, prope-

rea quod illa hominū mentes misce obligatas obstrictasq; tenet, quodq; idcirco, tanquā animi corporisq; pestis atq; pernicies, merito relinquenda, deferenda, fugienda & ad inferos est ableganda.

Religionis nomen etiā quodvis munus significat. Religionis autem nomen non solā rem divinam, sed cuiusvis etiam muneris functionem & conscientia scrupulum & metum seu sollicitudinem significat. Hinc Virgilius:
Iam nunc religio pavidos terre badagrestes
Dira loci, &c.

Terentius: Divinus cum tua religione isthac odio. Nodum in scirpo quarū. Hinc etiam illa phrasēs & dicendi formae, quae passim, praesertim apud Poetas occurrunt, Religionem offerre, asserre, inferre, inducere, interponere, adhibere, injicere: item, In religionē venire, recedere, erabere: item, Religio mihi est hoc vel illud facere.

Religiones.

In plurali quoq; numero, Religiones, saepe usurpatur. Cicero pro domo: In religionibus suscipiendis caput est interpretari, quae voluntas Deorum immortalium esse videatur. Livius, Apud quos iuxta divinas religiones humana fides colitur. Quid si religionis nomen ab Hebraeo *אברהם* Elohim, Deum & Deos significante, sit derivatum?

Religionem idem Cicero libro de Inventionē definit esse, quae superiori cuidam naturae, quam divinas vocant, curam ceremoniarūq; asserit. Idem libro de Natura Deorum, Religionem pio Deorum cultu contineri ait: & libro de Legibus hac duo conjungit, Cultum Deorum & puram religionem suscipere.

Religiosus.

Ab hoc nomine, Religio, religiosus & religiosi, quibus opponitur irreligiosus & irreligiosi, sunt dicti: de quibus vide Gellium eodem libro 4. supra citato, cap. 9. Festus, Religiosi, inquit, dicuntur, qui faciendarum, praetermittendarūq; rerum divinarum, secundum morem civitatis delictum habent, nec se superstitionibus implicant. Unde Virgilius,

— rivos deducere nulla

Religio vetuit. Id est, detergere.

Nam dubus festis rivos veteres didatos detergere licebat: Veteres fodare non licebat. Idem Festus, Religiosus est, inquit, uon modo Deorum sanctitatem magni aestimans, sed etiam officiosus ad versus homines. Dies autem religiosi, quibus, nisi quod necesse est, nefas habetur facere, &c. Ita religiosus & sacrum inquit idem, est: ut templā omnia atq; aedes, quae sacrae dicuntur. Religiosum locum, ut Iuriconsulti affirmant, unusquisq; sua voluntate facere potest, dum mortuum insepultum in locum suum. Censorius quoq; hoc est, sepulchrum, in quo nondum sepulta sit mortuus, quibusdam placuit religiosum dici, quod divi fratres negaverunt. Religiosi etiam dies infames, atq; insancti dicuntur. Cato, Ita q; aliter etiam religiosus nunc dies, aliter in vulgus.

Vox religiosi in bonam & malam partem accipitur.

Omnino, uti apud Hebraeos vox *רע* berech & bene & maledicere significat; sic apud Latinos vox Sacri, & vox Religiosi in bonam & malam partē accipiuntur. Nam religiosus & locus & dies aliquando accipiunt pro sacro seu sacro, sive sancto: aliquando pro infami, insauso, ominoso sive mali ominis. Gellius libro eodē 4. cap. 9. Simili modo illa quoq; vocabula ab eadem profecta religione diversum significare videntur, ut religiosi dies, & religiosa delubra. Religiosi enim dies dicuntur tristi omne, visus, impeditiq; in quibus et res divinas facere & rem quampiam novam & exordiri temperandum est: quos multitudo imperitorum praeter & perperam nefastos appellat. Ita q; Cicero lib. 9. epistolarum ad Atticum, Majores, inquit, nostri funestiorē diem esse voluerunt. Aliensis pugna, quam urbis capta, quid hoc malum & illo. Ita q; aliter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus. Idem tamen M. Tullius in oratione de accusatore constituto religiosa delubra dixit, non ominosa, nec tristia, sed maiestatis venerationisq; plena. Atq; haec de religione: de qua: sicut etiam de pietate, sanctitate, ceremoniis, fide, iurjurando: item quid de templis, delubris, sacrificijs, solemnibus, nec non de auspiciis, quibus praesumus, existimandum sit Cicero copiose agit libro de Natura Deorum.

Cultus, sive cultura Deorum.

Cultus sive Cultura Deorum altera vox est, quae hic consideranda. August. lib. 10. de Civitate Dei, cap. 1. de hoc verbo sic differit, Cultus Dei variis nominibus appellatur. Si tantummodo cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videtur. Dicimus enim etiam colere homines, quos honorifica vel recordatione vel praesentia frequentamus. Nec solū ea, quibus nos religiosa humilitate subiugimus, sed quae etiam, quae subiecta sunt nobis, coluntur. Nam ex hoc verbo Agri-

cola

cola, Ruricola, Coloni, & Incola (vel Accole) vocantur: & ipsos Deos non ob aliud appellant Celticolas, nisi quod caelum colant, non utiq; venerando, sed inhabitando, tanquam celi quosdam colonos. Sed quia & aliarum rerum dicitur cultus, ideo Latine uno verbo significari cultus Deo debitus non potest. Nam & ipsa religio, quam vis distinctius, non quemlibet, sed Dei cultum significare videtur: unde isto nomine interpretati sunt nostri eam, quae Graeci θρησκεία dicunt, etc. Haec Augustinus.

Facit hoc, quod Auctor libri de Inventione pio Deorum cultu contineri Religionē ait. Colere Colere Deum. Deum, siue Deos, metaphorā videtur ducta ab agricultura, ad Deos vel homines, ad quas res alias, quas cum tractamus, versamus, exerceamus, colere dicimur: & sic colimus omnia, quibus inhabitemus, incumbimus, studemus: ut colere studium Philosophiae, litteras, bonas artes, colere virtutes, ius, arma, ludos & similia. Non secus autē atq; agri fertiles imprimis & optimi: sic Dei cultus fructus fert ad vitam aeternā uberrimos: qui quidē cultus obferantia est, per quam superiores veneramus & colimus. Ovidius,

Non bene caelestes impia dextra colis.

Cicero de Natura Deorum: Deos venerari et colere debemus. Idem: Dii, quos nos colere, precari, venerariq; debemus. Idem, Colere templū, delubra, diem natalem, religionem siue religiones, caeremonias sepulchrorum religiosae, religiosissimē, magnā curā, summa religione, piē, castē, sanctē, etc. Quid si colendi verbum dōtū vclaxōv, ab adulando, sit dictum, eo quod plerunq; Dei hominumq; cultus cum adulatione & hypocrisis seu simulatione est coniunctus? Coluntur enim Dii & homines ab hominibus, non eam verē & sincerē, quā fide, simulatē & adulatoriē.

Cultus in pluri numero Cicero dixit, Quid est, inquit, quod ullos Diis immortalibus cultus, Cultus in plu- bonores, preces adhibeamus? reli numero.

Tercia vox, quae religionem Latini significant, est Pietas. Haec vox significatur officium, Pietas, quod praestandum hominibus & quod Numini divino. Pietas, inquit Cicero de Inventione, est, per quam sanguine coniunctis patriq; bene volis officium & diligens tribuitur cultus. Idem in Partitionibus Oratoris, Pietas est, inquit, iustitia erga parentes. Idem pro Plancio, Pietas est voluntas grata in parentes. Idem in somnio Scipionis, iustitia et pietatem, quae cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est. Idem in Partitionibus, Pietas & caritas & bonitas quasi idem valere videntur. Idem, Pietas, quae erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conservare movetur. Idem de Natura Deorum, Pietas est iustitia adversus Deos. Idem primo de Finibus, Pietas adversus Deos, etc. Idem pro domo, Nec est ulla erga Deos pietas, nisi honestas de munere eorum & mente opinio. Idem in Oratore antequam irret in exiliū, Quae sanctissimi homines pietate erga Deos immortales esse solent, eādem ego erga Populum Romanum semper ero. Ibidem, Illi, quorum animus est religionis pietate defunctus. Idem lib. 1. Officiorum, Deos placatos efficit pietas & sanctitas. Idem de Natura Deorum, Pietas, sanctitas, religio, quae omnia pure & castē Deorum Numini tribuenda sunt. Ibidem, Pietas, cui coniuncta iustitia est, reliquaq; virtutes. De hoc eodem Pietatis nomine sic Augustinus lib. 10. de Civitate Dei cap. 1. Pietas quoq; propriē Dei cultus intelligi solet, quam Graeci ιωσιβεια vocant. Haec tamen & erga parentes officiose haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiae frequentatur: quod ideo arbitror & venisse, quia haec fieri praecipue Deus mandat, eaq; sibi vel pro sacrificiis vel pro sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut & Deus ipse dicatur pius: quem sanē Graeci nullo suo sermonis usu ιωσιβειν vocant. Haec Augustinus.

Pietatem porro Veteres voluerunt dictam, quod, quae in ea sunt, penitus & in penetralibus reconduntur. Sed potius a Pio, verbo, quod colere, placare, amari significat. Plautus, Vbi piem, id mon. est, colam, pietatem, si isto more tibi postulem placere? Item, Pio verbum quandoq; capitur pro eo, quod est piē amo. Nanius, Nemo est, qui suos magis piet liberos. Hinc pietis, piencior, piensissimus, pienciter, piencius, piensissimē. A Pio sit piaculum, id est, sacrificium cultus. Virgilius, Piaculum.

— ea prima piacula sunt.

Aliquando tamen piacula crimina & flagitia dicuntur. Virgilius,

Distulit in seram commissā piacula morrem.

Sic apud Hebraeos חַטָּאת Chatta & peccatum & sacrificium, quo expiatur peccatum, significat. Piare & ex- piare.

A Pio uem sit expio, quod est purgo, purifico & piatrix sacerdos, quæ expiare erat solita, & Piamen- tum, quo in expiando utebantur, dictum a Poëti Piamen, & porta Piaculari Romæ appel- lata ob quadam piaculo, quæ ibi fieri solebant, Festus. Idem, Vel, ut ait Cloarius, cum per sacrum aliquo piaculo soluitur & alicuius piandi propitiandiq. causa immolatur. Hic piare pro colere, placare, propitiare, sicut & placare pro colere, in illo Horatiano usurpatur, Tellurem porro, Sylvanum lacte placabant.

Piari. Porro piari, veluti proprio verbo, ait Verrius, dicuntur, qui parum sunt animati, cum mentis suæ non sint, & per quadam verba liberantur incommodo. Piatrix dicebatur sacerdos, quæ expiare erat solita, quam quidam simulatricem; alii sagam; alii ex piatricem vocant. Piamenta quoq. dicebantur, quibus utebantur in expiando, Festus. Piacularia auspicia, teste eodem, appellabant, quæ sacrificantibus tristia portendeant: cum aut hostia ab aia profugisset, aut percussa mngirum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oporteret, cecidisset. Pius aliquando religiosus dicitur, Virgilius,

Piamenta. Dui meliori pius, &c.

Pius. Aliquando, misericors, benignus. Cicero, Non secus in me pius, quam pater in filios; aliquando Castus Virgilius,

Piæritas. Quiq. pii Vates, &c.

Impietas. Quintilianus, Et pios amores & pudicos. Hinc & piissimus. Ejus contrarium, impietas, impius, impiet, &c. Cicero de Finibus, Sed nihil est, quod tam miseris faciat, quam impietas et fraus.

Impius. Idem de Legibus, Impius ne auctore placare donis iram Deorum. Idem de Divinat. 2. Est enim periculum, ne aut huius negotii impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. Impi- tus sceleratus, Festus.

Impiatus. Sed pietatem ipsam, ut ceteros Deos Romani olim colebant, cui adem ab Acilio consecratam ajunt eo loco, quo quondam mulier habita veris, quæ patrem suum inclusum carcere mammis suis clam aluerit, ob quod factum impunitas ei concessa sit.

Pietas olim culta. Sanctitas, inquit Cicero libro de Natura Deorum, est scientia colendorum Deorum. Deos placatos, inquit idem post reditum in patriam, pietas efficit & sanctitas. Idem de Natura Deorum, Pietas, sanctitas, religio, quæ omnia purè & castè Deorum Numini tribuenda sunt. In plurali, Sanctitates. Cicero post reditum, Necum Deorum & hominum sanctitates omnes & religiones adfuerunt.

Sanctitas. Sanctimonia. Cicero pro Rabirio, Mentes, quæ ex hominum vita ad Deorum religionem sanctimoniamq. demigrant. Idem ad Herennium, Omnis sanctimonia hic nuptiarum, uno signo tribuatur, &c.

Sanctitates. Sanctitudo. Cicero libro quarto de Repub. Eisdem terminis intelligitur hominum cura at- que vita: sic Pontificio jure sanctitudo sepultura. Sanctus. Cicero, Qui sancti? Qui religionem colentes; nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam honoribus et memori mente persolvent? Homo sanctus & religiosus. Idem, Quæ sanctissimi homines pietate erga Deos esse solent. Idem, Nullum est officium tam sanctum & solenne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Pro Quinto. Vir natura sanctus & religiosus, pro Roscio. Idem pro Archia, Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat Poëtas; quod quasi Deorum aliquo dono atq. munere com- mendati nobis esse videantur. Idem post reditum, Numen vestrum æquè mihi græ & san- ctum, ac Deorum immortalium fuerum est. Sanctè. Pie sanctèq. colere Deum. Cicero de Na- tura Deorum. Idem, Augustè sanctèq. consecrare aliquem. Sanctitas igitur, ut etiam sanctimo- nia & sanctitudo aliquando a Latinis usurpantur pro scientia colendorum Deorum; aliquando generaliter pro integritate & morum vitæq. puritate, vel pro religione, vel pro castitate. San- ctæ dicuntur & persone & res. Et cum persona, tum res dicuntur sancta aliquando esse, quod sanctitatis, id est, religionis sunt studiosa & amantes, quodq. religioni atq. Diis sunt consecrate; aliquando quod ab hominum injuria sunt defenso, munire & immunes, quas violare sit nefas. Sic Tribuni pl. apud Romanos dicebantur sancti, item muri civitatis & alia: quemadmodum & leges dicebantur sanctæ, quia sanctione quadam subnixæ sunt, ut Vlpianus scribit. Sanctum idem, quod proprium, etiam pro proprio Veteres dixerunt.

Sanctimonie. Tibullus de Iunone, At tu sancta fave, &c.

Sanctitudo. Catullus de Cupidine, Sancte puer, curis hominum qui gaudia mices.

Sanctum. Idem

Idem de Venere, Quem neq. sancta Venus, &c.
Tibullus item de Genio,

Tunc precor infidos sancte relinque focos.

Nomen autem hoc, & unde illud est derivatum, sciendi verbum nonnulli volunt tractum Sanctum a san-
esse a sanguine, quasi sanguine consecratum, cum sancire proprie sit aliquid consecrare sub sangui-
ne hostie; unde etiam sanctio proprie vocatur lex cum terrore pena. Alii vero, qui sanctum pro-
priè volunt dici, quod ab hominum injuria debet esse commune, nomen hoc volunt derivatum a
sagminibus herbis, quas legati populi Romani ferre solebant, ne qui eos violaret, quemadmodum
apud Græcos ea, quæ Cerutia vocantur. Festus Sagmina scribit vocatas fuisse herbas verbenas
& puras, quia ex loco sancto arcebantur a consule Prætorē legatis proficiscentibus ad sedus
faciendum, bellumq. indicendum; vel a sciendo, id est, confirmando. Nævis, Scabos, h're sca-
pos, atq. verbenas sagmina sumserunt. Item, Lex sacratum lo'vi jurandum sagmine.

Cerimonia, sive, ut alii scribunt per e, loco i, Ceremonia, est sacrorum religio. Religio est Cerimonia.
inquit Cicero de Inventionē, quæ Dei curam ceremoniamq. affert. Ibidem, Religionem eam, quæ in
metu & cerimonia Deorum sit, appellant. Idem in Verrem, Quorum sacra maximis & occultissi-
mis ceremoniis continentur. Ibidem, Fecit ludos maxima cum cerimonia. Idem contra Rullum,
Domitius, quod per ceremonias populi fieri nō poterat, ratione affectus est. Idem pro C. Rabirio,
Lucius Flaccus, homo in sacerdotio ceremoniarum, quibus præerat, diligentissimus. Idem pro Corne-
lio Balbo, Sacra Cereris summa Majores nostri religione, ceremoniamq. confici voluerunt. Idē pro
domo sua, Non alio modo est constitutus de religione Pontificum, quam ceremoniarum jus
coegerit. Idem de Atruspicum responsis, Quod sacrificiorum sit incredibili cerimonia. Ibidem, Ita
tas solennesq. ceremonias pontificatu contineri. Ibidem, Omnia solennia librorum omnibus rebus
summa cum cerimonia sunt servata. Item, Tam e Pontificis jure, & ceremoniis sepulcrorum in-
telligi licet. Cæsar de bello Gallico, Quo more eorum gratissima cerimonia concinetur. Cicero de
Legibus, Hoc summam religionē ceremoniamq. declarat. Ibidem, Cerimonia religionēq. in Deor.
Pro Domo idem, Sacre religionis cerimonia. Ex his locis & similibus apparet, cerimonia nomen
& singulari & plurali in numero cum pro religione ipsa (unde etiam sæpe cum religionis nomine
conjunguntur.) tum pro ritibus sacris, sive sacrorum institutis accipi.

De nominis autem hujus derivatione & etymologia varie sunt doctorum sententiæ. Cerimo Cerimonia ety-
niarum causam, inquit Festus, alii ab oppido Cereciā exilimant; alii a caritate dictam ju- mon Latinitas.
dicant. Tit. Livius ab urbe condita lib. 5. de Lucio Albino quodā de plebe Romana sic loquitur,
Qui virgines, sacrasq. Cere plastro vexerit: unde quidam ceremonias dictas existimant. Valerius
Maximus lib. 1. ejusdem historie meminit, ubi L. Altvancum vocat. Inde, inquit idem, institutum
est sacra ceremonias vocari, quod Cereciani ea in fratre Reipub. statu perinde ac florentie coluerunt.
Sabinus apud Aulum Gellium libro 4. cap. 9. a cavendo deducit ceremonias, sicut religionem a
relinquendo. Augustinus lib. Retractionum 2. cap. 37. similiter a carendo vult ceremonias di-
ctas, eo quod observantes careant in rebus, a quibus abstinent. Verum de urbe Cerise, & sita ejus
vide Strabonem lib. 5.

Sunt qui ceremonias volunt dictas a Græco γαίπερ, quod saluti sint causæ, sive ad salutem Cerimonia ety-
spectent: vel quod lætitiæ in eis peragendis sit studendum. Thomas Aquinas, Primā 2. quæst. 99. mon Græcum.
artic. 3. refert, quosdam fuisse, qui ceremonias existimant dictas a Cerere, quasi Cereris munia,
sive, ut uno verbo dicam, Ceremonialia: quod Ceres frugum Dea prima serē omnium fuerit culta,
& quod sacra illa Cerealia omnium sint antiquissima & sanctissima habita: Unde Cicero pro Cor-
nelio Balbo, sacra Cereris summa dixit religione ceremoniamq. confici fuisse solita. Est ergo ela-
gans paronomasia Cereris in vocabulo Cerimonia. Aliis etiā a ceres videtur dicta. Verum mihi
verisimile videtur dictā ceremoniā sive ceremonias ab Hebræo צְרָחָם Charām, quod de vovēre, Cerimonia ety-
anathemate ferre, a communi usu et consuetudine separare, Deo consecrare significat, sive a צְרָחָם mon Hebræum.
Cherem, qd significat anathema, re Deo dicatā et cōsecratā, ut cerimonia sic quasi cheremonia.

Veneratio Deorum etiam pro cultu sæpe accipitur, quæ reverētia sūt quasi veneratio quēdā. Hac Veneratio.
anim sacerdotē & animos & corpora, & fortunæ hominū venari consueverunt. Venerationem
justam, inquit Cicero de Natura Deorum, habes, quicquid excellit. Idem, Deos augustinus omnes san-
ctosq. veneramus. Idem, Deos venerari & colere debemus. Idem in epistolis, Cum ignoret omnibus

qui multa Deos venerati sunt contra ejus salutem. Idem, Venerari aliquem, ut Deum. Item, Salutare Deos pro venerari. Et pro Plancio, Dii, quos colere, venerari, precariq. solemus. Agatastocles apud Plautum in Pannulo: Hanc equidem Venerem venerabor (elegans agnominatio) ut amet posthac propitia. Virgilius, Georg. 1.

Inprimis venerare Deos atq. annua magne

Sacra refer Cereri.

Venerari simulachra. Cicero in Verrem, Simulachra ex suis sacris sublata in foro venerabantur. Venerari templa. Cicero de Cons. Forum in urbibus atq. agris augustissima templa veneremur. Venerari autem Pauli videtur verbum compositum ex venia & orando, ut venerari sit quasi veniam orare. Vel venerari quasi revereri & revereeri, vel orare ut Dii veniant & adsint hominibus vel quasi venari & aucupari Deorum gratiam.

Res divina.

Cultum præterea Deorum Rem divinam vocarunt Ethnici, cum venerent illorum res divina non fuerit res divina, sed potius humana, immo demoniaca, nimirum ab hominibus vel ipsis potius Demonibus inventa, excogitata & in mundum introducta. Hinc Plautus: Paucis verbas rem divinam facio. item in Pannulo: Cum ab re divina rediero. Sic impies quoq. verum futurarum prædictiones divinæ citionem & vates suos divinos appellarunt a divinando & prædicendo. In plurali numero, Res divine. Cicero in Oracione pro Nulone, Paterna, qua ad res divinas utebatur. Idem, Res illius divinas apud eos Deos in suo sacrario prope quotidie facere vidisti.

Res divine.

Adoratio.

Huc etiam pertinet Adorationis nomen. Adorare apud Antiquos, teste Festo, significabat agere: & legati Oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. Quidam volunt dictum ab ore, tamen si mente potius, quam ore verafiat adoratio. Deniq. Honor etiam pro cultu accipitur.

Honos.

Lar apud Plautum:

Ecquid majorem filius

Nibi honorem haberet?

Et paulo post:

Atq. ille vero minis minimeq. impendio

Curare, minimeq. me impartire honoribus.

Item:

Dat mihi cornua, ejus honoris, id est, cultus gratia.

Nomina Greca cultus Deorum.

Σιβασι.

Haftenus de Latinis nominibus, quibus Gentiles suam religionem cultumq. Deorum insignierunt. Venio ad Græca nomina. Inter hæc primum occurrat verbum σιβασι, et σιβασις, quod Suidas interpretatur ἱεροῦν & σιβασις, id est, colere & venerari: quod procul dubio derivatum est ab Hebræo סבאχ Sabach, id est, sacrificavit, & סבאח Sebach, id est, Sacrificiū: quæ vox & speciatim atq. propriè pro sacificatione, & generatim pro toto cultu usurpatur: cujus præcipua serè pars olim fuit sacrificium. Romani σιβασις, id est, σιβασις τῆς πίστεως τῆς πίστεως, &c. Euripides in Hippol. ἑπίσταται τὸ σιβασις, id est, σιβασις.

Σιβασις.

Porro σιβασις interdum aliter colere, obsequare, venerari etiam de hominibus: interdum passivè pro coli, vel adorari usurpatur. Ab hoc verbo Sabini sunt dicti, seu a cultura Deorum, quod ea gens Deos præcipuè colat. Inde & σιβασις Potius idem est, quod σιβασις, & σιβασις. Hinc σιβασις, τι (nomen indeclinabile, ut putatur) cum venerationem, cultum divinum, adorationem; tum rem, quam veneramur & adoramus, tum stuporem ex admiratione significat. Σιβασις, id est, σιβασις venerationis dicitur, ac σιβασις, quod venerantur homines & colunt. Σιβασις, id est, veneratione & admiratione dignus, venerandus, augustus, quod plerumq. Imperio Romano fuit cognomen. Hinc ιουδαϊσμός, pius, religiosus, qui probe colit & veneratur Deum. Lucianus de Calm. Περὶ τοῦ ιουδαϊσμοῦ καὶ ἐπὶ ἀνοσιῶν ἐρίλος ἀρξαδάλας. Ευσεβείας, id est, religiose Deum colere. Ifostrates in Nicoclem, ιουδαϊσμός, id est, religiose. Ευσεβείας dicitur, quod religiose & pie sit. Ευσεβείας & contraxit ιουδαϊσμός, id est, religiose. Ευσεβείας, id est, saltem, officii pietatem. Ευσεβείας, id est, pietas, religio. Ιεὺς, id est, θεὸς, id est, Deum colere, θεοσιβείας, qui Deum colit, θεοσιβείας, religiose, pie, more eorum, qui Deum colunt. Opposita sunt ἀσέβεια, impietas, et cōcēctus venerationis et cultus divini: ἀσέβεια, impietas, irreligiosus, qui contemnit & negligit cultū Deorum: ἀσέβεια, id est, impiè agere, impiè et irreligiosum esse. Xenophon ἀσέβειαν εἰς τὰ μὲν πρῶτα. Athen. ὡς ἀσέβειαν τὰ καὶ τὰ πρῶτα καλῶσιν. Item, δυσσεβείας, & πρῶτα. δυσσεβείας, idem quod ἀσέβεια, & δυσσεβείας, idem quod ἀσέβεια.

Σιβασις.

Σιβασις.

Ευσεβείας.

Ευσεβείας.

Ευσεβείας.

Ευσεβείας.

Ευσεβείας.

Ευσεβείας

Εὐσεβίου nonnulli a voce σέβας volunt deduci, quæ βαδμα & stipendium quid significat, quid Εὐσεβίας in cultu Dei omnia sint βαδμασται, id est, admiratione digna. Trismegistus, quem plurimam & εὐμον & εὐσταλίο. Lactantius & Augustinus ipse sequitur, εὐσεβείας definit θεοῦ γνώσιν, & Στωικοί, auctore Laertio lib. 7. εὐσεβείας definiunt ἐπιστάμην θεοῦ θρησκείας, id est, scientiam colendi Dei, siue cultus dei vini. Eandem definitionem adferi Suidas.

Aliud nomen, quo cultus & religio cum vera, tum falsa Ethnicorum a Græcis exprimitur, est λατρεία, nomen λατρείας. Hoc primò quidem in genere quodvis seruitium profanum, tum diuinum significat. Idem est λατρεύω & λατρίων, seruire, famulari, &c., quod ipsum a λατρεύω & λατρεύω, id est, seruus, famulus & serva, famula, deducitur. Significat hoc etiam mercenarium. λατρεῖς seruus μισθῷ & ἰαλῶν, λατρεῖν, λατρεῖν merces. λατρεύω cultor. Apollo etiam & Neptunus λατρεῖς cognominatur a seruitio Inomedonti in extruendis muris praestito. λατρίων voluit commodum esse a λα partícula intensiva, καὶ τρεῖς, id est, δουλεύω, hoc est, tremere, metuere: unde λατρεῖν, id est, tremor. quod servi ad dominorum iussa & imperia vehementer tremere soleant.

Etsi vero nomen hoc apud profanos auctores seruitutem, siue seruitium profanum; & λατρεία quidem mercenarium significat: tamen apud Ecclesiasticos scriptores, ut apud Damasium & quid apud scriptores passim in novo Testamento accipitur cum pro religioso, tum etiam superstitioso cultu, ut Rom. 1. εὐσεβείας, καὶ ἰλαρόν & τὴν εὐσεβείαν τὴν κατὰ τοὺς νόμους. Hic cultus εὐσεβεία & εὐδελεία vocatur, & εὐδελεία cultor idolorum & simulacrorum, & εὐδελεία, idolorum seu simulacrorum cultui studere, vel esse deditum. Omnino autem τοὺς λατρεῖς gentiliū suis lacerem latere, ut est in pro verbo.

Videtur etiam ab hoc verbo λατρεῖν derivatum esse Gallicum flatter, cui respondet Germanicum flatteren, id est, adulari, eo quod seruitium siue profanum, siue etiam diuinum flatteren a plerumque cum adulatione & hypocrisis est conjunctum: unde etiam adulandi verbum a Græco λατρεία derivatum, siue δ' ἰαλῶν videtur derivatum esse, quod servi ad adulandum valde apti sint atque propterea. Plerumque ὁ δ' ἰαλῶν δ' ἰαλῶν, ut Græci loquuntur, ἔδωκεν τὸν αὐγὸν διενεῖν, id est, sicut εὐδελεία, adulari.

Perrō ut λατρεία, ita δουλεία quoque nomen, quæ duo sunt homonyma, cum apud profanos quidem auctores pro humano plerumque seruitio, tum vero apud scriptores Ecclesiasticos, in novo & veteri Testamento partim pro vero unius Dei, partim etiam pro falso & adulterino Deorum cultu usurpatur. De utriusque autem vocabuli discrimine, quod nonnulli statuerunt, hæc sunt Augustini verba lib. 10. cap. 1. Latrām nostri, ubicunque scripturatum posuimus est, interpretari λατρεία sunt seruitutem. Sed ea seruitus, quæ deditur hominibus, secundum quam præcipit Apostolus ser & δουλείας vos dominus vester subditos esse debere, alio nomine Græce nuncupari solet. Latrā vero secundum consuetudinem, quæ locuti sunt, qui nobis diuina eloquia condiderūt, aut semper aut tam frequenter, ut penè semper, ea dicitur seruitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si eantummodo cultus ipse dicatur, non soli Deo debere videtur. Dicimur enim etiam colere homines, quos honorifica vel recordatione, vel præsentia frequentamus. Hællenus Augustinus, de cuius distinctione ejus Commentator Ludoicus Vives hæc subiicit: λατρεύω est δουλεύω, quasi seruitio: sed postea factum est, ut esset σέβωμαι, teste Suida. Augustinus seruitutem hominibus debitam non latrām appellari vult, sed alio nomine, puta δουλείας. Nam ad Ephesos sexto, quem locum citat, sic est Græce: οἱ δούλοι ὑμῶν καὶ τῶν κυρίων καὶ σκλάβοι. Hinc est illa distinctio facta de adoratione, latrā, δουλεία & hyperdουλεία. Valla docet λατρεία & δουλεία idem esse & utrumque significare seruitutem, quod ex Suida ostendit, qui & ait: λατρεία δ' ἰαλῶν ἵνα ἐπὶ μισθῷ, seruitutem esse mercenariam. Hucusque Vives.

Utrique huic nomini λατρεία & δουλεία respondet Hebræum אַבְדָּה Abudāh, id est, seruitus, & Germanicum Gottesdienste, id est, seruitiū siue cultus Dei, & Götzendienste, id est, seruitium siue cultus, qui præstatur idolis, Diisq; alienis.

Duobus his vocabulis respondet θρησκεία nomen & verbum θρησκῶν, quod etsi profanum & seruale plerumque seruitium significat: tamen ad diuinum quoque seruitium aliquando accommodatur. Sic Plato dixit θρησκῶν ἵνα θιῶν, οἶαν οἱ δούλοι τοὺς θιασώτας θρησκῶν.

πύσι, nemp̃e ὑπερπύσι. Sic Suidas ὑπερπύσιος definit ἱεροπύσιον θεῶν διακρίσις. id est, scientiam Deo inferrendi, sive ejus colendi. Plutarchus quoque religionem vocat διακρίσις θεῶν: & Isocrates μαγίστην διακρίσις dixit, id est, cultum maximum.

θεοκρατία.

Sequitur θεοκρατίας nomen, quod & sacri & profani in litteris saepe cum pro vera & legitima, cum pro falsa & fucata religione accipitur. Hoc nomen Suidas a Thracibus vnde fuisse deductum, apud quos Orpheus, Poëta primus ἐπιχολόγησε τὴν τῆς ἰδίων μυστήριον, id est, invenit, excogitavit ἡ Græcorum mysteria: quæ cum ad alias gentes perlata essent, a Thracibus unde didicerunt, eum cultum θεοκρατίας appellaverunt. Suida verba sunt hæc: θεοκρατία, λατρεία, θεοκρατεία, id est, θεοσεβεία, ὑπερπύσι τοῖς θεοῖς. λήγεται γὰρ ὡς Ορφεὺς βράζει πρῶτος ἐπιχολόγησε τὴν ἰδίων μυστήριον καὶ τὸ τιμᾶν, θεὸν θεοκρατείας ἐκκόλισται, ὡς θεοσεβὴς ὡς τὸ εὐρύστως, καὶ τὸ τὴν θεὸν θεοκρατείας, id est, ὁρᾷ. Idem testatur Plutarchus in vita Alexandri. Herod. lib. 3. ἡ ἱεροκρατία καὶ θεοκρατία πολλὰ ἔστιν τῇ θύῃ. Postea pro religione sumi generaliter coepit. Vnde Dii Thracæ, Dii Samothracum, qui, ut est apud Varronem lib. 4. de lingua Lat. habiti sunt sanctissimi. Hoc igitur θεοκρατίας nomen in sacris litteris aliquando bonam in partem accipitur pro vero Dei cultu, ut Act. 17. ubi Paulus dicit, se exactissimè secundum seclum sua ἱερὴ κίβητος, id est, religioni, scilicet Pharisaica νικῶν: tamen si potest ibi etiam in malam partem accipi. Laec. 1. εἰ τις δοκᾷ θεοσεβῆν & ἔχει, καὶ γὰρ ἀναγινώσκων γλώσσης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ, τὸν τῷ μὲν τῷ θεῷ ἡ θεοκρατία, Si quis sibi videtur pius aut religiosus esse, non refragans suam linguam, sed cor suum decipiens, hujus religio vana est. Et, θεοκρατία καρδίας καὶ αἰσθησῶν αὐτῆς ἐστίν, ἐπισκίπτει. ὅτι θεοσεβὴς καὶ χῆρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῆς ἀσπίλοι αὐτοῦ τρεῖς ἀπὸ τῷ κόσμῳ: Id est, Religio, pura & immaculata apud Deum & Patrem hæc est, in visere orphanos & viduas in afflictione ipsorum, & immaculatam sese servare a mundo.

θεοκρατία
in S. litteris
sumitur etiam
in malam partem.
Tristitia
nomen a
θεοκρατία
derivatum.
ὁσιον &
ὁσιότης.

In malam partem deinde, pro superstitione videlicet, accipitur ferè cum appositione quadam, ut ad Coloss. 3. θεοκρατία ὡς γὰρ ἄνθρωποι, supersticiosus Angelorum cultus: & ἰδιόθεο θεοκρατία apud eundem pro religione sive cultu, quem homines pro arbitrio seu libidine potius, sua excogitant, consueverunt atque commenti sunt. Apud Suidam: ἰδιόθεο θεοκρατία voluntarium cultum sive religionem arbitratu suo sequi & amplecti significat. Quid si Tristitia nomē a Græco hoc θεοκρατία sive se derivatum, tanquam impietas, seu improbitas, quæ certè cum falso & supersticioso cultu est conjuncta. Idem enim Tristis est impius & improbus.

Præterea ut Sanctitas apud Latinos, ita νοσὶν & ὁσιότης & apud Græcos pro religione & cultu divino, sive ut verius sit, sive fides & commentitium accipitur. Plato in Dialogo, qui Euthyphron Euthyphron inscribitur, sive de Sancto, duo facit τὴν δικαίαν, id est, justitiam sive justitiam generat: Unum, quod vocant ὑπερπύσιον καὶ ὁσιον τὸ πρὸς τῷ θεῷ θεῶν διακρίσις, &c.

Idem omne quidem sanctum, dicit esse justum, sed non omne justum sanctum, non secus atque ubi pudor, ibi est metus: non autem ubi metus, ibi est pudor. Idem omne δὴ θεοσεβεία dicit esse ὁσιον, τὸ δὲ μὴ θεοσεβεία ἀνόσιον, id est, omne id, quod Deo gratum est, id dicit esse sanctum: quod Deo non est gratum atque gratum, id esse non sanctum seu profanum. Deum enim mensuram atque canonem divini cultus esse optimum. Id probat simili dicto a servis bonis atque probis, qui dominos suos colunt non pro sua, sed ipsorum voluntate. Cultum itaque Dei in obedientia voluntatis divina maximè consistere. Ibidem ea demum dicit esse ὁσια, id est, sancta, si quæ quæ grata sint Diis, ea norit dicere & facere ὑπερπύσιον καὶ ὁσιον, id est, cum precando, tum sacrificando, quibus convenitur cum privata domus, tum uni-versa Respub. Contrà verò ea, quæ Diis sunt ingrata, omnia evertere & perdere. Hinc tandem concludit, ὁσιον καὶ ὁσιότητα, id est, sanctum & sanctitatem esse ἱεροπύσιον τῇ θείῃ καὶ ὑπερπύσιον, id est, scientiam sacrificandi & precandi: & θείῃ quidem, id est, sacrificare, esse δωρεῶν τοῖς θεοῖς, id est, dare, sive largiri Diis. τὸ δὲ ὑπερπύσιον αὐτῶν τὸν θεόν, id est, precari esse petere quid a Diis. Hinc efficit ὁσιότητα esse ἱεροπύσιον αὐτῶν καὶ ὁσιότης, id est, scientiam petendi & dandi. Cum autem Euthyphron inde vellet concludere, Cultum igitur Dei esse ἱεροπύσιον θεῶν καὶ ἀνθρώποις παρ' ἀλλήλους, id est, mercatorem negotiationem & mutuum inter Deos & homines, respondet, opinionem hanc ejus refellens, religionem nequaquam mereaturam propriè posse dici, cum ea, quæ Diis dant, hominibus omnibus

ὁσια propriè
quæ.

Descriptio
ὁσιον, &
ὁσιότης.

omnibus sint nota: cum nihil habeamus boni, quod non ab illis nobis detur. At verò τίς, inquit, ἡ ὠφέλεια τοῖς θεοῖς ἡσά δὸν τῷ ἄλφρω, ἢ παρ' ἡμῶν λαμβάνουσιν, hoc est, quid commodi & utilitatis percipiunt Dii ex donis illis atque muneribus, quae a nobis accipiunt? quasi diceret, Nihil. Contra autem, ut in omni contractu: ita in mercatura oportere ut onerum, impensarum atque damnum: ita utilitatum atque commoditatum esse societatem, atque communionem. Atque cum nulla in Deum ex religione nostra redundent commoda, non posse dici ἡμπερὲς. Nam ὁσιότης θεοπραξία ἡσά θεῶν, ἢ ὠφελείας ἔχει θεῶν, ἢ τι βελτίους ποιῇ τὴν θύην. At obijciat non nemo: Deus tamen ab hominibus glorificari & sanctificari: ac bonos atque gloria ejus augeri, propagari & illustrari dicitur. Respondet Socrates, hoc non ita intelligendum quasi aliqua honoris atque gloria ad Deum fiat accessio, qui cum sit immensus, infinitus, omnibusque numeris perfectus & absolutus, nihil ut essentia, ita gloriae ejus vel addi, vel demi, aut detrahi potest: sed quia Dei gloria atque bonor magis ac magis hominibus patefit ac innotescit. Hoc Solis similitudine illustrari potest, qui quando longē lateque suos in mundo spargit radios, videtur ille ab hominibus illustrari, cum nulla vel minima ad Solem fieri possit splendoris accessio, & non Sol ab hominibus, sed homines potius a Sole illustrentur.

Porrò ὁσιον, id est, sanctum, nonnulli volunt dici quasi ἀσιν δὸν τὸ ὄζειν seu ἄζειν, id est, ὁσίω etymō. est, σέβειν, a colendo, seu venerando. Quid si potius ab Hebraeo צדיק, Chasid, sive צדק, Chasid, id est, benigno, & misericorde, sive benignitate & misericordia sit derivatum? Ὅσα etiam in plurali numero res sacrae: item iusta, parentalia, & exsequia appellantur, sicut & τὰ ἱερὰ καὶ νόμιμα καὶ νομιζόμενα. Hinc ὁσιὸν, ἀφοσιῶν, ἱεροσιὸν, καὶ ὁσιῶν, sanctum & purum sceleris reddere, piare, expiare, sanctificare, consecrare. Inde fit ἀφοσιῶμα, piaculum, & ἀφοσιῶσις expiatio. Opponitur τοῖς ὁσίοις & ὁσιότητι, id est, sancto & sanctitati τὸ ἀσῖον καὶ βίβηλον, id est, impium, nefarium, profanum, καὶ ἀνοσιότης, id est, impietas.

Sed Religio atque cultus divinus etiam τιμή, id est, Honor appellatur: & Deum sive Deos τιμᾶν, idem quod colere. Theodoretus, Deos τιμᾶν ἢ τιμᾶσι δῆμι θοιῶσαι, id est, annuo epulo, a quo verbo τιμᾶν, Latinum Timendi & Timoris nomen videtur derivatum: quod & ipsum saepe pro universo cultu divino accipitur.

Hinc adde nomen φόβος καὶ φοβεῖν: quod etiam Timorem & Timere significat. Unde Ποῦκα Φόβος, ille Timorem facit Deorum auctorem:

Primus in Orbe Deos Timor fecit.

Ex Plutarcho de superstitione, Metus sive timor Deorum qualis? Qui Deos metuit, omnia metuit.

Adde postremo huius θεολογίας nomen. Vetusissimi Graeciae scripatores, ut ait Laërtius libro de vita Dei cap. 11. Qui de Diis & Deorum cultu agerent, appellati primum sunt θεόλογοι, & eorum scientia θεολογία: non autem ἐντέλεια. Sed cum Deorum alii Dii tantum: alii Dæmones conferrentur, jam bipartita caput esse Ethnicorum Theologia.

Alia enim de veris Diis, in quibus Theologia nomen mansit: alia de Dæmonibus tractata θεολογία vit. Quae de Diis egit, triplex fuit constituta, ut docet Augustinus ex Varrone lib. 5. de Civie, duplex. Deici capite sexto, nempe Μυθική, φυσική, πολιτική, id est, Fabulosa, Physica seu Naturalis, 1. Una de Civili, seu Politica, Poetica, Philosophica, pro diverso fine, propter quem Deos & eorum gesta commemorabant. Quae Dæmonum vim explicabat, illa tantum fuit bipartita; quia cum Dæmonibus placandis & avertendis agebat μετρία & ζοητεία est dista. Quae autem bonos alliciebat & invitabat sacrificiis θυεργία & τελετή. Augustinus libro decimo, de Civitate Dei capite nono.

Προσκύνημα etiam & προσκύνησις adorationem & venerationem significat a προσ- Προσκύνειν, docet δὸν τὸ κύνειν deducit, quae proprie quidem significat sese instar catelli ad pedes alicujus, tanquam sui Domini, honoris & subjectionis causa prostrare: translati vero ado-

rare, venerari. Aristophanes in Pluro: εὖ προσκυῶν τὰ θεῶτα ἰδὲ τὸν ἕλιον. Inaugitur & cum Datis in novo Testamento. Προσκυνῆς, id est, adorator, voce composita a, προσ & κυῶν, quod idem est, quod κύω, id est, osculor, suavior: (unde Germanicum nostrum fuisse) quod etiam accipitur nonnunquam pro προσκυῶντι, id est, adorare. Sic προσκυῶν apud Aeschylum est Deos colere sive honorare.

Novina Hebraea cultus Deorum.
השתחויה
supplicatio.

Reverentie gestus apud Hebraeos triplex

Atque haec de nominibus Latini & Graeci. Hebraea nomina, quibus cum vera, tum falsa religio designatur, haec sunt; השתחויה, Hisehta chauh, quod cum affixo legitur 2. Reg. 5. Propter supplicationem in domo Rimmon parcat obsecro Iehova servo suo. Verum השתחויה, verbo in sacris litteris cum pro civili & politico hominum, tum pro religioso & sacro tum Dei veri, tum Deorum falsorum cultu accipitur. Derivatur autem a שח, Schachah, id est, inclinatus se, incurvatus & prostratus est: ac proprie significat totius corporis prostrationem ad terram. Rabbi David Kimchi in Psalmum 95. tria haec recenset vocabula, externum corporis gestum, qui totus & reverentia causa fit, significancia, quae sic distinguit. Primum est שח, Schachah, גונקליסיה Graeci, videlicet genuflexio. Alterum est הכניע Hicniah, quod est caput inclinare, tum aliqua corporis incurvatione. Tertium est השתחויה Hisehta chauh, quod totius corporis prostrationem significat, a שח Schachah vel שח, Schach, quod idem sonat, quod בוש Canah vel שח Schaphal id est, humiliatus, incurvatus, seu inclinatus est. Nonnulli tertium supplicationem a supplicando: quia voce absolute pro sacrificare, seu, sacra facere, usus est Suetonius in Tiberio, his verbis: Post excessum Augusti curiam intravit, quasi precatus simul & religioni sacrasaturus, Minon exemplo, eburne quidem & vino, sed sine cibicinis supplicavit, id est, rem divinam fecit. Graeci LXX. aliquando illud exprimunt una voce προσκυῶν: aliquando participio προσκυνῶν aut alio aliquo adjecto. Usurpatur autem hoc verbum saepe in sacris litteris pro honore & cultu civili, sive politico, qui exhibetur hominibus. Aliquando pro cultu religioso, qui vel Deo vero, vel Dns tribuitur: Deo vero, ut 1. Samuel. 15. Et supplicabo Iehova Deo tuo, &c. Dns alienus, ut Iosu. 23. Et abeuntes colueritis Deos alienos & supplicaveritis illis. Eodem sensu legitur 2. Reg. 19. Et factum est, cum ipse adoraret, seu supplicaret in demo Nisroch. Sic Zephani. 1. Et supplicantes super telis exercitus calorum.

עבד
servitium.

Aliud nomen est, עבד, Abodah, cultus, servitium: quod ipsum quoque partim civile, partim sacrum & religiosum servitium significat, a עבד, Abad, servitui, seu infervit: cui respondens supra commemorata & explicata vocabula Graeca λατρία, & δουλεια, & θεαπεία; quae omnia servitutem cum civilem, tum religiosam & superstitionem significant, quibus cogeris vernaculum nostrum Gortecodienst, quasi dicas, θεοδουλεια.

משרת
Ministerium quodam.

Nomen Chaldaicum cultus Deorum videlicet משרת.
Pertes cultus Deorum etiam pro toto cultu poni solita.

Huc etiam referri potest שרר שרר vel שרר Scharuch, vel Schareth, quae item ministerium cum civile & politicum, tum etiam sacrum & religiosum significat.

Chaldaice cultus divinus מלחא Pulchanah appellatur a מלח Pulchan, quod a מלח, Pelach de duci: id est, servitui, coluit, & inde מלחא Maphlechun, id est, cultores, sive ministri sunt dicti.

Observandum etiam saepe species sive partes cultus atque religionis sive verae sive falsae, ut, Sacrificare, sive sacrificium, adorare sive adorationem, precari, sive precationem, supplicare, sive supplicationem, in omnibus linguis & sacris ac profanis in litteris, hinc doctricae pro toto cultu, sive religione usurpari. Hinc de adorandi verbo Virgilius primo Georgicorum:

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret.

Et haec dicta sint de nominibus.

Valerius Maximus de cultu Deorum.

Porro totum cultum sive religionem Ethnicorum, praesertim Romanorum, uno quasi fasciculo Valerius Maximus his verbis complexus est, quae idcirco ejus epitome, sive compendium appellari possunt. Sic enim libro primo inquit, Majores statas solennesque, ceremonias, Pontificum scientia: bene gerundarum rerum auctoritates, Augurum observatione: Apollinis praedictiones, Vatum libris: portentorum depulsa, Haerustia disciplina explicari voluerunt. Pisco etiam instituto rebus divinis opera datur: cum aliquid commendandum est, precatio: cum exposulandum, voto:

eum solvendum, gratulatione: cum inquirendum, vel exiti, vel sortibus imperio: cum solenni ritu peragendum, sacrificio: quo etiam ostentorum & fulgurum denunciationes procurantur. His Cicero de cultu Deorum. congrua planè & consentanea sunt hæc Ciceronis verba in oratione de Aruspicio responso: Ego verò, inquit, primum habeo auctores ac magistror religionum colendarum Majores nostros: quorum mihi fuisse iacta sapientia videtur, ut satis superq; prudenter fuit, qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed quantæ fuerit, perspicere possint; qui status solennitatis, ceremonias, pontificatum: verum bene gerendam auctoritates, augurio: sacrorum veterum prædictiones Apollinis, & vatum libris: portentorum explanationes, Hætruscorum disciplinam contineri putarunt.

Religionis autem, (de vera loquor) quæ tanquam virtus omnium virtutum regina & domina in medio posita est, duo sunt extrema: Vnum extremum est desolens, nempe ad divines, si ve ad proprias, irreligiositas, Dei, si ve Deorum, cultusq; divini, si ve ut reverà talis sit, si ve fucatus, neglectio, contemptio, & irreligiosa tractatio, Atheismas. Alterum extremum est excessus, nempe ad dogmata, εὐδολογησώτα, εὐδολογησώτα, & εὐδολογησώτα, hoc est, supersticio, quæ est vitium religioni oppositum, secundum excessum. Etsi verò omnis Gentilium religio tota, quantacumq; fuit, tota, inquam, fuit mera cum impietas, cum supersticio: tamen ipsi quoque Ethnici duo hæc in religione sua extrema statuerunt. Unde Cicero libro primo de Natura Deorum, religioni superstitionem opponit his verbis: Non Philosophi solum, inquit, veram etiam Majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Et Plutarchus lib. de superstitione: Vt nonnulli, inquit, Latronum, aut ferarum insulsum, ignem ve inconsideratè & imprudenter fugientes, incidunt in loca in via, ubi præcipitia sunt & voragines periculosæ: Sic quidam, superstitionem fugiunt, dum transilium in medio positam pietatem, in duram pertinacemq; incidunt impietatem. Idem impietatis & superstitionis comparisonem instituens impietatem dicit esse opinionem falsam: superstitionem vero affectum animi, ex errore natum. Et alibi, superstitionem impietatis esse origine. Cicero libro secundo de Divinatione: Non enim sunt hi aut scientia, aut arte divini, sed superstiti, si vases impudentesq; aridi, aut inertes, aut insani, aut quibus egestas impetæ, qui sibi semitam non sapiunt, aliis monstrant viam, quibus divitias pollicentur, ab his drachmam ipsi accipiunt. Item libro eodem secundo de Divinatione: Vt religio præpugnanda est: si: superstitionis stirpes omnes ejicienda. Nam primum quidem inter illos ipsos existerunt nonnulli, qui vel nullis omnino Deos esse, vel si sint, illos nullam mundi, rerumque creaturarum curam habere, ac proinde nequiquam colendos esse consueverunt. Nam sublata Deorum providentia omnem religionem tolli Cicero his verbis eleganter docet libro primo de Natura Deorum: Si vera est, inquit, eorum Philosophorum sententia, qui omnino nullam habere censent humanarum rerum procuratorem Deos, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia purè & castè Deorum numini ita sunt, si animæ revertuntur ab eis; & si est aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Diis neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animæ revertunt, nec est, quod ab his ad hominam vitam periclitare possit, quid est, quod illos Diis immortalibus cultus, honores preces adhibeamus? Idem libro primo de Natura Deorum: Sanctitate, inquit, & religione sublata, perturbatio vita sequitur & magna confusio. Atq; haud scio, an pietate ad versus Deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus iustitia tollatur.

Quantum contra antiquorum Gentilium non solum observande ac conservande, sed etiam Religionis sua augende, propagande & amplificande falsæ illius sue religionis studium fuerit, Valerius Maximus libro primo de cultu Deorum, capite primo, de neglecta religione capite secundo, de simulata religione capite tertio, de austrii capite quarto, de ominibus capite quinto, de prodigiis capite sexto, de somniis capite septimo, de miraculis capite octavo, mulierum cum Romanorum, cum Græcorum, atque etiam aliarum nationum illustribus exemplis comprobatur atque confirmatur.

Quanto autem Romani præ ceteris gentibus religionis sue patriæ & antiquæ, seu superstitionis potius tuenda & conservanda studio flagrant Cicero de Aruspicio responso multis verbu ornatè elegantèque exprimit: Cognito, inquit, multa homines de hissimos sapientissimorq; dixisse, &c.

Religionis vera
duo extre-
ma.

Religionis sua
augenda stu-
dium Ethico-
rum maxum.

Romanorum
studium reli-
gionis sua tuen-
de.

u. Supersticio, dicitur ex
cremum reli-
gionis.

Alium extremum, excessu n videlicet, diximus esse superstitionem. De hac sic Plutarchus in libello, quem scripsit de Superstitione, Nullus est animi morbus tam multis erroribus, perituris rationibus, scitens, & ex tam inter se dissidentibus & pugnantibus opinionibus refertus, atque superstitio. Idem ibidem, Superstitionis ridicula sunt opera atque effectus, verba, motus, prastigia, incantationes, circumcurfationes, tympanorum pulsatione, lustrationes impura, sordide castimonie, barbarica & iniusta in templis supplicia, quae nonnullis occasionem de dederunt dicendi per contumeliam, prastare nullos esse Deos, quam qui talia probent, isq; deleantur, adeoq; sint contumeliosi, sordidi & morosi. In superstitione, ait Cicero libro de Inventione, inest tumor inanis Deorum, cum scilicet timeamus, ubi nullus debet esse timor. Superstitio, ut idem confessus est, fusa est per gentes, oppressit omnium serè animos, atq; hominum imbecillitatem occupavit. Nec tamen, superstitione tollenda, religio tollitur. Idem pro Cluentio, Pietate & religione & iustus precibus non contaminata superstitione, nec caesis hostiis Deos placari dixit. Superstitione qui est imbutus, ut ait idem de Fimibus, quietus esse nunquam potest: cui nulla sunt vel per somnum induciae, ut ait Plutarchus, quis neque vigilans recta ratione utitur, neque ab eo, quod ipsum periturus, somno liberatur, sed armit ratio, semper vigilas metus, fuga mali aut requies nulla datur. Imbecilli animi facile superstitionis concipiunt, Idem de Divinatione. Et de Natura Deorum, Ita fallum est in supersticioso & religioso; alterum vitii nomen, alterum laudis.

Superstitiosi
unde dicti.

Superstitiosus Na. Tullius, libro secundo de Natura Deorum, voluit dictos quidam totos dies precantur & immolarent, ut sibi sui filii essent superstites, secundum illud Plauti in Afinaria: Sicut tuum vis uni cum gnatum superesse, id est, superstitem & viva sospitem esse. Sed vis similiter superstitionem vult dictam a superstitie, quae anicularum propria est, quae multam per atatem superstites sunt, & quae rebus inanibus addita dum volunt videri nimis religiosa, superstiosa sunt & ita delirant. Hinc supersticio a Cicerone & aliis tribuitur mulieribus, & quidem vetulus potissimum, ut quae ad superstitionem inprimis proclive sunt atque propensa. Hinc supersticio sepe muliebris & anilis appellatur. Idem Cicero de Divinatione, Omnis supersticio, inquit, est imbecilli animi atque anilis. Item de Inventione, Ea superstitiones sunt penè aniles. Item, Est periculum, ne aut neglectis his impietate, aut susceptis anili superstitione obligemur, de Natura Deorum. Huc satis illud, Non id dicitur superstiosus atq; aniliter, sed physica constanti ratione.

Laetantur de
etymo super-
stitionis.

Laetantur verò in Instituti Christi libro secundo, capite vigesimo octavo, existimas superstitionem & supersticiosos dici, non eos, qui filios suos superstites optant (Omnes enim optant.) Sed hos, qui superstitem defunctorum memoriam colunt, aut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines, eorum domi tanquam Deos penates. Nam qui nos sibi ritus affamebant, ut in Deorum vicem mortuos honorarent, quos ex hominibus in caelum receptos putabant, hos supersticiosos vocabant; eos verò, qui publicos & antiquos Deos colebant, religiosos nominabant. Vnde Virgilius,

Vana supersticio, veterumq; ignata Deorum.

Vanam vocas, ceu proprio epitheto superstitionis: vnde Silius Italicus libro quinto.

Vaca supersticio, Dea sola in pectore virtus.

Veritas autem
resistendo: sic
supersticio a
superstitione
dicta.

Quid sit, ut iustitia dicta est a iure & sistendo, quod sit virtus, quae ius suum cuiq; sistitur, hoc est, pariter aequaliterq; tribuitur, & solstitium a sole quasi sistendo: ita supersticio a super & sistendo dicta sit, quod dea cum Deo, tum Divi alienus sistat, id est, tribuat, quae sunt super, id est, praeter & contra veram rationem seu voluntatem legemq; divinam. Ita supersticio secundum nomen Latini notationem est nimia & superabundans pietas & religio, secundum illa Ecclesiastici septimo capite, Noli esse iustus multum, & c. ne impietate egeris multum. Tam enim malum iudicatur nimium esse iustum, id est, supersticiosum, quam nimium esse sceleratum. Ut enim summum ius, summa est injuria, ita nimia & supervacanea religio, summa est supersticio.

Nemini Gra-
ea supersticio-
nis.

Gracis supersticio duobus potissimum nominibus insignitur, prout dua superstitionis sunt species. Una est, quae immediate in Deum ipsum, qui solus est colendus, peccatur: & hac eid' ἀθελα-
ποίησιν appellatur, quando in Deum peccatur per idola & simulacra, ut nomen ipsum sanat. Altera species est ἰδωλοπροσκύτωσις, quae proprie in cultum peccatur. Interdum tamen supersticio appella-
tur etiam δεισιδαιμονία, id est, Demonum, Deorum & metus superstitionis, & δεισιδαιμονία, qui

qui miculosis Demonas, seu Deos colit, & *Nonis auguris*, metu Deorum supersticioso tenet
seu conflictari. Verè & merito superstitio hoc nomine insignita fuit ab Ethnicis, propterea quòd,
ut Cicero ait libro de Invent. in superstitione timor inest inanimi Deorum. Homines enim supersti-
tiosi perpetuo Demonum metu si ve tremore conflictantur atq; torquentur. Unde Cicero de Fini-
bus, Qui superstitione est imbutus, quietus esse nunquam potest: & Plutarchus libro citato, Super-
sticiosus palles Coronatus, sacrificans trepidat, tremente voce vota facit, manibus adolest ciru-
bantibus omnino, ostedit, nugatum esse Pythagoram, qui dixit optime nos habere, cum ad Deos
accedimus. Tunc enim miserimè possumus, affecti animo sumus. Hac Plutarchus de superstitione.
Idè ibidem superstitionis vel superstitionis exitus dicit esse lethales: cum illi magni impii sint.
Nam supersticiosi impias de Diis qui Deos esse negant, habent opiniones. Deorum igitur sunt ini-
mici. Itaque d' *dis auguria*, id est, superstitio, verè d' *dis auguria*, id est, infortunium, & d' *dis*
d' *aiuvor*, id est, superstitiosus verè d' *dis aiuvor*, id est, infelix & infortunatus dici potest. Nos
Germani rectè idololatriam & superstitionem partim *Abgötterey* partim *Appoſteukle-*
rey & *Heucheleu* appellamus. *Abgötterey* quòd a Deo uno animos nostros advocat, atque
traducit ad Deos alienos. *Appoſteuklerey* verò & *Heucheleu* ab hypocrisi & simulatio-
ne, quia est religio fallax, ficta & simulata. Galli hominem supersticiosum *Bigot*, & superstitio-
nè *Bigotterie* appellant voce composita ex *Vi*, vel *Vey*, quæ vox Germanicè Apud, & *Gott*
qua Germanicè Deum sonat: propterea quòd supersticiosi homines simulant, se Deo esse propin-
quos & proximos, cum ab eo sint alienissimi, longè remoti, vel quòd cæco quodam mentis errore
Deum, si ve Deos sibi propinquos, proximos ac presentissimos esse opinantur. Multa enim sunt,
ut hoc obiter decem, Gallorum & Germanorum communia vocabula, ut etiam Italorum, præfer-
tim militaria, & ea inprimis, quæ a Latina lingua sunt alieniora & remotiora.

Nomina Ger-
manicæ super-
stitionis.

Etsi verò Gentiles, ac illorum præsertim doctores, atq; magistri, Philosophi dicti, plurima ra-
tioni veritatique admodum consentanea & de religione & de superstitione memorie litterarum, pro-
diderunt: tamen veram religionem a falsa, si ve a superstitione discernere nequaquam potuerunt,
& veram religionem, ut Iudeorum antiquam a Deo ipsi præscriptam atq; præscriptam appella-
runt: suas autem vel turpissimas & monstruosissimas superstitiones religionis augusti sanctoque
nomine infigierunt. Nam, ut ipse Cicero confiteatur, superstitio religioni propinqua est, & ut
idem testatur, religionem superstitio imitatur, hoc est, religionis vera est imitatrix, emulatrix,
simulatrix, quasiq; simia, quæ speciosam præ se fert religionis speciem. Sic enim, exempli gratia,
ferè tota illa Gentilium, præ gentium antiquarum religio profecta fuit ex *exaoſada*, id est,
præ va, per versa atque præposita quadam præfixe, antiquæ, ac verè divine illius religionis, quam
Patriarchæ, & illorum posteri, Iudei, divinitus sibi traditam atq; præscriptam coluerunt, imi-
tatione. Inde certè sumpserunt atque mutuati sunt plurimos ritus atque ceremonias. Deus autem
ut electum, eximium & peculiarem illum suum populum Hebræum & Iudæum, & Israeliticum
dictum, a variis, multiplici, infinita atque monstruosa illa reliquiarum gentium superstitione atque
idololatria, ab innumeris illarum opinionibus atq; erroribus ab innumerabilium Deorum cultu
atque veneratione, ab innumeris, multiplicibus, diversis interq; se contrariis eos colendi modis
atq; formis, ab innumeris illarum templis, delubris, fanis atque lucis, ab innumeris aris & alta-
ribus, ab innumeris idolis, statuis & imaginibus, ab innumeris ludis atque spectaculis, ab innu-
meris sacris atque sacrificiis, ab innumeris sacerdotibus atque sacerdotis, ab innumeris ritibus
cerimoniis, gestibus seu potius gesticationibus variis & ridiculis, ab innumeris oraculis, augu-
ris, auspiciis & variationibus advocavit atque vertit: ita se solum & unum verum Deum, ab
uno & solo ferè illo suo populo, uno in loco, una in regione, uno in tabernaculo atque templo, uno
aleari, unus festis & solennitatibus, uno modo ab ipso præscripto atque tradito, ab unius tri-
bus sacerdotibus atque Levitis, uno animo atque spiritu, absque ullis idolis & simulacris coli
& adorari voluit atque præcepit. At miser iste populus cum ipsius Diaboli instinctu atque im-
pulsu, cum authoribus & impulsoribus hominibus sæpe in impias & impuras Gentilium supersti-
tiones prolapsus est, & idcirco gravissimas, & quidem justissimas penas luit.

Ethnici veram
religionem a
superstitione
discernere non
potuerunt.

A superstitione
Ethnicorum
Deum Iudeos
advocavit.

Iudei in supera-
stitione Ethni-
corum sæpe
relapsi.

Porro de superstitione libellum integrum scripsit Plutarchus, lectu dignissimum, in quo Gen-
tilium superstitio suis depingitur coloribus.

Ethnici Deos
suos coluerunt.

a. Interni.

b. Externi.

Interni potius
Deum coli qui-
dam agnove-
runt.

Deos autem illos suos filios & commentitios coluerunt partim internè, partim externè. In-
ternè quidem animo atq; mente sua, vanissimis nimirum suis erroribus, opinionibus & persuasio-
nibus illos amando, omnem salutis atq; felicitatis suæ spem in illis collocando, honorificè de illis
sentiendo, & illos magnificando. Externè autem eosdem coluerunt variis & multiplicibus ce-
rimonis, ritibus, gestibus, vitiis, precibus, templis, altaribus, simulacris, sacrificiis, donatis, ana-
thematis, peregrinationibus, festis, ludis, spectaculis.

Deum autem siue Deos animo potius, spirita & affectu, & virtutibus quàm externis & cor-
poris rebus, ritibus, cerimonis, donis atq; muneribus colandos esse atq; placari posse, multi Ethni-
corum prodiderunt. Huc illud:

Si Deus est animis, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue sit putamēte colendus.

Et hoc Ovidii:

Non hoc de mactato caelestia Numina gaudens,
Sed qua præstanda est, vel sine teste, fide.

Ethnicorum
religio mera
fuit superstitio.

Verum quicquid sit, tota Gentilium religio nihil fuit aliud, quàm mera superstitio & idolo-
latría: religio, inquam, illo sum irreligiosa fuit & superstitiosa: omnis illorum pietas mera fuit
impietas: illorum sanctitas profana fuit & polluta: illorum res divina, non res fuit divina, sed
potius humana; immo demoniaca, ab hominibus Daemonum instinctu afflata, excogitata & in
mundum introducta: omnia illorum sacra re vera fuerunt secundum alteram vocabuli huius si-
gnificationem sacrerina, hoc est, summopere execranda & detestanda atque adeo sacrilega:
omni illorum veneratio Deorum atque cultus omnis venerationis & reverentiae fuit experta.
Denique religio seu potius superstitio illorum omnis impietatis & improbitatis, omniumq; sceler-
um atque flagitiorum mater fuit atque procreatrix, ut ipsorum doctores atque Philosophi me-
se testati sunt atq; confessi.

De sacrificiis,
parte præcipua
religionis Eth-
nicorum: &
primùm de no-
minibus Latio-
nis.
Sacrificiū no-
men quid signi-
ficiet.
Vnde dictum
Sacrificare.

HIS præmissis in genere de religione atq; cultu Deorum gentilium, nunc ad sacrificiorum,
qua ejus pars sunt præcipua, generalem explicationem accedamus, exordio rursus ducto ab eorum
nominibus.

Sacrificiū nomen Latinum aliquando rem, qua sacrificatur siue offertur Deo siue Diis, siue
Hebræum דָּבַר תִּבְחָן, significat: aliquando ipsam sacrificandi actionem, qua sacrificatio
propiè appellatur. Est autem vox composita a sacro & facere; ita ut sacrificare sit idem, quod
sacrum facere, vel veniam petere sacrificacione. Pro sacrificare verò, vel sacrificari Deo, La-
tini etiam ajunt sacrum, siue sacrificium Deo alicui facere, faciliare, fieri. Plinius libro tertio
capite quinto, de Diva Angerona est, cui sacrificatur ad diem duodecimum Kalendas Ianua-
rii ore obligato, &c. Plautus in Mostellaria, lovi viro argento sacrifici assent. Idem in Cape.
Genio suo quando sacrificat, ad rem divinam, quibus opus est, Samius vas utitur. Cicero, Cu-
jus Laurentis vos Pontifices ad aram in velabro sacrificium facere soletis. Idem de Aruspicium
responsis, Qui sacrificia gentilitia illo ipso in sacello, statuto loco, anni versaria faciliarunt. Ibi-
dem, Sacrificium, quod fiebat pro salute populi.

Sacrificium.
Sacrificat.

A sacrificio sit Sacrificus, siue sacrificulus, qui sacrificium, siue sacrum facit. Item, Sacri-
ficum, id quod ad sacra, seu sacrificia pertinet. Item Sacrificatus a Cypriano & aliis scriptoribus
primitiva Ecclesie; qui idolis sacrificant: ut ibrificati, qui iburidolis adoleverant. Cypria-
nus, Libellatici, id est, qui libellis conscientiam suam maculant, cum sacrificati non sunt com-
parandi.

Sacrum, vel
sacra.

Porrò cum vox sacrificii sit composita, ut dixi, ex sacro & facere, observandum utrumque vo-
men separatim pro sacrificio & sacrificacione usurpari. Quoad primum, sacrum & in plurali nume-
ro, sacra, sæpe pro sacrificio accipitur. Cicero pro Cornelio Balbo: Sed cum illam, qua Græcum
illud sacrum monstraret & faceret, ex Græcia deligerent: tamen sacra pro civibus ærem face-
re voluerunt. Ibidem, Sacra Ceteris summâ Majores nostri religione confici voluerunt. Ibidem,
Sacra Ceteris per Græcos semper curata sunt sacerdotes. Idem de Legibus, Nec ulla visio nemine
sacra abouit. Idem rem sacram facere sæpe dixit. Pertinet huc etiam proverbium, Inter sacrum
& sacrum.

& saxum. Atq; hac de priori. Quoad posterius; Facere absolute aliquando idem est, quod *sa* Facere pro *sa* sacrificare, siue sacrificium facere. Cicero pro *Muræna*, Nolite a sacris patriis *Iunonis* hostiæ, sacrificare. cui omnes consules Facere, id est, sacrificare necesse est, domesticum & suum consulem potissimum avertere. *Virgilius* in *Bucolicis*:

Cum faciam vitula pro frugibus ipse venio: Faciam, id est, sacrificabo. Sic Operari idem Operari pro *sa* sape, quod sacrificare. *Virgilius*,
sacrare

Sacrare refert *Cereri*, laetis operatus in herbis: Operatus, id est, sacrificans. Et Operatio pro *sa* sacrificiis. *Plautus*, Ut isthac operatio, id est, sacrificatio, crimen expiet. Sic operari sacris, idem est, quod *sacra* facere, sacris operam dare.

Præterea *Res* divina cum generaliter pro tota religione, cum pro sacrificio, seu *sacrificatione* *Res* divina, pro sape accipitur. Et in plurali *Res* divina. Cicero, *Paterā*, qua ad *res* divinas, id est, sacrificia, use sacrificio. bantur. Idem, *Res* illum divinas apud eos *Deos* in suo sacratio prope quotidie facere vidisti. *Plautus* *Pænul.* Paucis verbis rem divinam facito. Idem *Sticho*: Iube famulos, rem divinam apparent mihi.

Vocantur etiam sacrificia a Latinis *vitime* & *hostia*: quæ tamen voces cum generatim pro *vitima* & sa quo vis sacrificio, cum speciatim pro certis generibus sacrificiorum accipiuntur. At *vitimam* sacrificium & quidem, teste *Festō*, *Aelius Stilo* voluit esse vitulum, ob ejus rigorem sic dictum: alii inde, genus sacri- prout est. quod *vincta* adducatur ad altare, aut quid hostibus *vitis* immoletur. Quidam sic dictam vo- *vitima* a *etymon*. lunt, quod *vitū* percussa concidebat. Sic igitur quadruplex serè hujus vocabuli ratio atq; nota- tio adfertur. Quid si *vitimā* dicta sit a *vitū*, propterea quod sacerdotum & sacrificulorum *vi-* ctus constabat *vitimis*: *Vitimis* enim sacerdotes *vititabant*, *vitimūq;* sibi comparabant: unde *Hoseas* Prophetæ sacerdotes sue ætatis idololatrias & superstitiosos dixit peccata populi sui comedere fuisse solitos: ubi vox peccatorum pro sacrificiis, ut sape aliās in sacris litteris accipitur. *Vitima* autem speciatim dictam esse eam, quæ post *victoriam* & *dextra* *vitricæ* immolaba- tur, testantur illa *Ovidii*:

Vitima, quæ *dextra* cecidit *vitricæ* vocatur. A *vitima* dicti sunt *Vitimarii*, partim ne- *Vitimarii*. gotiatiōes, qui *vitimas* emebant & vendebant (*Plinius*, Unde *vitimarii*, negotiatores *vili* mancipio.) partim ministri sacrificii, de quibus infra.

Ut autem *vitimæ*; ita *Hostiæ* quoq; nomen cum generatim quodvis sacrificium significat, *Hostia* quoq; tum speciatim quod *vitis* hostibus immolabatur, secundum idem *Ovidii*,
sacrificium & genus sacri. fi. ill denotat.

Vitima, quæ *dextra* cecidit *vitricæ* vocatur:

Hostibus a domitis *hostia* nomen habet.

Sic Christi sacrificium secundum specialem hanc utriusq; vocabuli significationem (si *sacra* licet miscere profanis) *hostia* & *vitima* dici potest, quo nimirum omnes cum visibiles, tum invisibiles generis humani hostes, videlicet *Diaboli*, *Mundus*, *Peccatum*, *Mors*, *Infernus*, *Legis* maledictio, domiti, de *vitis*, atq; prostrati fuerunt. *Hostiam* *Festus* vult dictam ab antiquo verbo *Hostie* & *etymon*. *Hostire*, quod ferire significat, quod *hostia* *hostie* batur, id est, seriebatur, seu cadebatur. Quid si *hostia* dicta sit vel a *Græco* ὅστις, quasi *ostia*, id est, sancta: vel ab *Hebræo* קרבן *Hattā*, quod & peccatum est, & *hostia* pro peccato: vel quid sit quasi *ostium salutis*? Inter *hostiam* autem & *vitimam* speciatim dictam discrimen adferunt, de quo, sicut & de aliis, quæ huc faciunt, vide *Gyraldum* in libris, quos de *Diis gentium* conscripsit.

Porro *Hostiam* Antiqui *Agoniam* vocabant ab agendo: unde *Agonium*, dies appellabatur, *Agonia*. quo *Rex* *hostiam* immolabat: quamvis *Agonium* etiam putabant dici *Deum*, presidentem rebus agendis, cuius festiuitatem *Agonalia* vocabant, siue quia *agones* dicebant montes. Inde *Agonia* sacrificia sunt, & *Agonius* ludus. Forsan vel a voce *Agōne*, vel ab *agēdis* pecoribus: unde etiam *Agelum* dixerunt baculum pastorale, quo pecudes aguntur. Hac *Festus*.

Sunt præterea apud Latinos quedam vocabula, quæ tamen propriè peculiare quosdam ritus significant: tamen in genere pro sacrificio & sacrificiatione sepius accipiuntur. Hujusmodi sunt *libationis*, *immolationis*, *mellationis*, *votorum*, *iniutorum*, *suppliciorum* nomina. *Liba*. *Libatio*. re igitur propriè nihil aliud erat, quam res, ad sacrificia destinatas, leuicè degustare, & quasi pri- *Libere*.

moribus ladri degustare: saepe tamen pro sacrificare ponitur, ut apud Virgilium & Tibullum:
Nunc pateras libate soli.

Immolare. Sic Poma libare pro sacrificare. Sic, Immolare propriè erat hostiam mola, id est, farre molito & sale aspergere; trebellime tamen in genere sacrificare significat. Cicero de Natura Deorum, Pythagoras Musis bovem immolasse dicitur. Sic, Immolari absoluit. Idem de Divinatione, Cum pluribus Diis immolatur, qui tandem evenit, ut aliis liceat, aliis non liceat? Idem ibi.

Immolutio, etc. dem, Cum Sylla in agro Nolano immolaret, id est, sacrificaret, &c. Inde fit etiam Immolutio, Immolator, de quibus infra.

Maclare pro sacrificare & interficere. Idem dicendum de maclandi verbo. Maclare propriè est sacrificare victimis caesis, ut,
Et nigram maclabis ovem, lucumq; reveses.

Maclare, pro augere. Hinc apud bonos auctores interdum pro interficere ponitur. Interdum etiam significat augere, & tam in bonam, quam malam partem accipitur: in bonam, ut apud Ciceronem, Ferunt laudibus maclant honoribus: & apud Plautum, Tamen honestè maclatum reducam domum in malam partem, ut apud eundem Ciceronem in Vatinium, Quo etiam maiore malo es maclandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo Rempublicani vulnerasti, neque solum improbus esse, sed etiam alios docere voluisti. Sic maclare supplicio, infamum, damno, malo, re mala, eructe, cruciatu apud Plautum frequenter occurrat. Inde Maclare, vox: ut malle auri, malle virtute, vel malle vir virtute. Sic igitur propriè augeri hostia dicebantur, quando immolabantur

Maclare. adhibita molè, vino, ebure ei infuso, & similibus: unde etiam maclare appellabantur, quasi magis aucta & cumulate. Sed alia quoque significatione augeri hostia dicebantur, quando una hostia non licante, altera, tertia plures re adhibebantur, de quo inferius. Huiusmodi autem maclandi verbum saepe occurrit, praesertim apud Ciceronem, ut maclare villinam. Pro t lacco: Quam potestis P. Lentulo maclare victimam gratiorem? Sic Puerorum ex eis Deos manes maclare, pro, Diis maclare nostro ditendi modo. Cicero in Vatinium, Et quoniam omnium rerum magnarum a Diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuus immanibus & barbaris moribus pretendere, quae tanta pietas te mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita & nefaria sacra suscepis, cum inferorum animas elicere, cum praetorum ex eis Deos manes maclare soleas, auspicia, quibus hac vitas condita est, quibus omnis Respublica atque imperium continetur, contempseris, &c. Accipe, Aut illorum copias fundam in mare, aut nares vestras maclabo, (id est, projiciam, precipitabo) in mare. Videtur alludere ad morem libandi & exta porriciendi, id est, projiciendi in forum, de quibus infra.

Maclare verbum crebrum apud Cic. &c.

Macellum. A maclandi verbo macellum videtur dictum: tametsi alii illud deducunt a macerando, quod pecora, dum eo ducuntur, macerentur. Et hoc de verbo maclandi, sacrificiorum proprio.

Pollucere & Licere. His adde pollucendi & licendi verba: quorum primum est propriè sacrificare Herculi: tamen ad aliorum quoque Deorum sacrificia transfertur: posterius, licet a sacrificandi verbo rectè distinguatur, & propriè, (qui sacrificiorum finis sui & effectus) Deos placare & veniam ab eis impetrare significet: tamen generaliter saepe pro sacrificare accipi videtur, de quo postea pluribus.

Vota. Sic Vota quoque, ut apud Græcos *σπονδαί*, pro sacrificiis aliquando ponuntur. Virgilina 3. Aeneid.

Supplicia. Lustramurq; soli, votisq; incendimus aras, id est, sacrificiis, quae roveramus. Supplicia quoque Veteres quaedam sacrificia a supplicando appellabant, teste Paulo.

Initia. Initia similiter pro sacrificiis usurpantur.

Haruga. Maruga, vel, ut alii legunt, absque aspiratione Aruga, hostia est, auctore Donato, ab araz quam alii sic dictam volunt ab hara, in qua includebatur. Haruga, teste Festo, dicebatur hostia, cuius adarentia inspiciebantur exta.

Offerimenta. Offerimenta denique, inquit Festus, dicebant, quae offerebantur. Hac de nominibus Latinis sacrificiorum.

A Græci sacrificium *θύσια* appellatur, *Ἦος θύσιας* propriè sacrificacionem, ipsamq; sacrificiandi actionem, seu solemnitatem, quæ est in re divina faciendâ, significat, quam Cicero vertit Rem divinam: Hinc ἀθύσι θύσιας, Sacra illegitima & polluta, apud Philonem, καὶ ἀθύσι & καλλίστοι θύσιας, sacrificia bonis auspiciis, aut ritè facta, ἀθιάτοι θύσιας, perpetua Sacra. Aliquando ferie, in quibus Sacra fiunt, hac voce denotantur, ut apud Lucianum & Aristotelem libro 8. Ethic. cap. 9. Hinc θύσια ποιῆν, sive ποιῆσαι dixit Plutarchus, θύσαι θύσιας Plato, θύσαι παλὴν καὶ ἐπιτελεῖν Herodotus, id est, sacrificium facere, conficere, curare. Sic enim Herodotus, ὅτι τὸ βασιλεὺς θύσιας τελεῖσας. Porro θύσιας Porphyrius & Grammatici quidam distam existimant quasi θυμίζον, quod primii Mortalium θυμιασι, id est, sufficium & evaporationem Divi offerre & impendere fuerint solicii.

Θύμα τιθίσμιον seu hostiam significat Luciano de sacrificiis & Plutarcho. Idem est θυσι-
σμα Athenæo libro nono, & Isocrati ad Nicoclem. Ejus plurimè θυμῶτα, Galenus apud Hippo-
cratem exponit θυμῶματα, id est, suffimenta. Alioqui θυμῶτα dicebantur etiā pistorum opus, θυμῶτα.
quod ad animalium formam effectum Divi immolari batur, ut exponit Scholiastes apud Thucydi-
dem libro primo. θυμῶτα item πύραργα apud Sophoclem in Electra sunt omni generis fruges, θυμῶτον.
quæ Divi offerrebantur. Inde fit θυμῶτον, sive θυμῶτον, παρὰ hostia, bestiola, Poeticè & apud
Suidam. Item, πρὸ θυμῶτος, πρὸ θυμῶτος μεθύων θυμῶμα, ut exponit Scholiastes Aristoph. Πρόθυμα.
sacrificii praludium, res, quæ ante sacrificium offertur, víctima pramactata. Idem quod πρὸ θυμῶ-
ταρῶμα, libamen sacrificiorum, quod fiebat, antequam hostia feriretur.

Θύον, τὸ θύειν & etiam θυοῦμα significat, hoc est, suffimentum, sive odotamentum, & θυόν
etiam omne illud, quod Deabus sacrificabatur: cuius plurale θύα Hefychius exponit πύμαλα, id
est, liba, seu placentulas. Inde fit θυοῦ & θυοσκοῦ, sacrificium, qui Sacra flammis adoler, seu
accendit a θυῶ & πύω, id est, καὶ πύω Eustathius Il. 2. οἱ μαῖτες εἰσι θυοσκοοὶ ἢ πύωες: ubi tra-
ditur μαῖτες esse genus; θυοσκοοὶ autem & πύωες species. At secundum antiquos θυοσκοοὺς esse τὰς
ἑστῶτας ἐπὶ θυμῶματι καὶ πύωας, hoc est, ἱμνευμαῖτας, sive λιβανιστάτας, ut alio no-
mine vocantur. πύωες autem τὴν ἑστῶσαν ἀλάττων, ἀτυφίτες.

Θυλάιον item & sacrificium, unde θυλάισσα θυῶν, sacrificare. & ἀτυφίσιον sive extispicium,
hoc est, ut Eustathius exponit τὸ ἐπὶ θυμῶτος μαρτυρία, significat, alio nomine etiam πύλαον
est dicta, hoc est, ὑπολή, sacrificiis apta, quæ fiebat ex tenuissima farina: cuiusmodi est libum, pla-
centa: ideo etiam pro ἀπαρχῇ posita Il. 1. apud Homerum:

Ὅς ἐν πυρὶ θυλάϊον θυλάει.

Fi. apud Athen. lib. 13. ὁ δὲ ἱερὶς & καὶ τὰς θυλάας ἐπὶ ἱερῶσι: ubi videtur significare moles,
quæ hostiis insperguntur. Inde fit θυλάσιον, genus vasis, usitati in sacrificiis, apud Pollucem, li-
bro decimo, & θυλάματι, sive θυμῶματα, facta melle unctâ, v. l. suffimenta, quæ in artibus adoleban-
tur, ut vult Hefychius: ut verò Aristophanis Scholiastes, τὰ τοῖς θεοῖς ἐπιθυμῶμα ἀλφίτα; quæ
dicit asperpi vino & oleo. Tale quid libum erat apud Latinos genus dulcatii, ex farre, casæo,
melle & oleo. Θυλήματα Suidas quoque exponit πύμαλα, item ἀπαρχάς, id est, primitias, quæ
Budeo sunt πρὸ θυμῶτα.

Dei secundum etiam θύτης, sacrificus, & θύται, sues, sic dicti a sacrificio usu: item φιλό-
θύτος, rei divinae faciendæ studiosus, Aristoph. in Vespu. item θυπὴν, videlicet τὴν, scientia
faciendi rem divinam esse ἀτυφίαν. Hinc Athenæus libro 14. κορνοὶ θυπῆς ἱμπείριος vocat, θυπῆ, ἐπι-
peritos artis illius. Huiusmodi sunt θύειν, ἐπιθυῖναι, σπυθῖναι apud Demosthenē & Aeschinem, θύειν, &
& θυάειν, vel θύοισιν: quæ idem sunt quod ἐπαίειν, ἰσθῖναι, & similia, ut ἐπὶ ἱεροῖς, He-
siodo, id est, immolare, sacrificare, sacrificia facere. Interdum autem θύειν absolute ponitur, ut
θύειν ἢ θύειν τοῖς θεοῖς, sacrificare Divis, apud Demosthenem, & θύειν τῷ θεῷ καὶ τῷ ἀδελφῷ,
Sacra & vota Deo facere apud eundem, qui & ἱεροποιεῖν καὶ καλλίστειν illi adiungit. Sic παρὰ
τὸν πατέρα θύειν, violare ritus patrios. Interdum conjunctum cum accusati vo transiente reperi-
tur, ut θύειν ἡμᾶς, θύοισιν, & similia. Interdum accusativum habes significantiem id, propter quid
sacrificatur, ut apud Plutarchum, θύειν γάμος, nuptias festas sacrificiis agere, pro, θύειν ἑστῶς
γάμος, sacrificare propter nuptias. Sic ἐπαγγέλλω θύειν ἱερατὸν βῆς τῷ θεῷ sacrificare centum
bucres propter fastum nuptiarum, Aristoph. Εὐστράχεια θύειν, sacrificare propter primum diem

Mysteria etiam Græci sacra sunt, & quidem generaliter arcana quævis sacra, siue rei αἷον mysteria, τὰς θύας. Hinc, ἡ ἀνομιὰ τοῦ εἰς τὰ μυστήρια, & ἀδίκησις αἰεὶ τὰ μυστήρια, violare sacra, idem quod ἀνομιὰ τοῦ θεοῦ, violare religionem. Item τοῖς μυστήρια sacra facere, idem quod, διοικεῖν ἱερὰ τὰς θύας, siue τὰ θεῖα διοικεῖν, administrare religiose sacra, apud Demosthenem. In specie vero significant Sacrificia. Hinc, συναγείν τὰς θύας τὰ μυστήρια, congregare aliquos ad sacrificia. Sic autem dicta videntur vel quod ea dei mysteria τὰς θύας εἶδος, id est, occludere oportere intus, intus custodire, nec cuiquam profano explicare, vel τὰς θύας τοῖς σοῖς, hoc est, occludere & obsequare os de quo vide Erasmus in Chlidadiis, Ἀντιφύστητα discedere, & Ἀσινος mysteria possidens.

Pertinet huc quoque vox αὐτοδότης, quam ad ἡγιασμένα ἱερὰ, siue res sacras adhibuerunt: quæ libationem, siue libamen significabant. Hinc, αὐτοδότης αὐτοδότης ἡμεῖς, participem esse libationum & vocorum idem quod αὐτοδότης ἡμεῖς, apud Demosthenem: & εὐχαριστῶντες αὐτοδότης repelli, arceri a libationibus, apud eundem.

Hebræum sacrificium זבאח Zebach, appellatur, & זבח Zabach, sacrificia vitæ: idem quod Nomina vitæ, טבאח Tabach, mactatio, & טבח Tebach, mactatio, id est, animalium. Sed טבאח Tabach, de mactatione animalium dicitur, quæ non sacrificantur: at זבאח Zebach, sepius de mactatione pecorum sacra, id est, sacrificiatione: ubi notabit sepe sacrificia Israelitarum, quæ sine vera fide atque ritu Deo vel Diis offerebantur, mactationes per contemptum a Spiritu Sancto appellari, quoniam eorum Deo nihil erant aliud, quam profane animalium mactationes, in quibus etiam solis Israelitarum mentes atque animi erant defixi, nihil aliud, atque sublimius in eis querentes & spectantes. Ab Hebræo זבאח Zebach, vel Sebach, & Græcum σάβαν, siue σάβανος, σάβανον, siue σάβανος, & Latium Sabini & Sabai (qui religiosissimi olim apud Ethnicos habiti fuerunt populi) & Sabazius Deus videtur dictus.

Nomen generalius est קרבן Korbān, quod generaliter significat omne donum, seu munus, quod Deo offertur, tam de pecoribus quam frugibus, aliisq; rebus: unde Oblationis vocabulo veteres commodissime illud expresserunt. Et respondit vox Græca προσφορά, pro sacrificio sumpta, a προσφέρω, id est, offerre: ut προσφέρει δῖνα τὰ θυσιάα. Sed nomen hoc προσφορά in sacris tantum litteris, non in profanis, quod sciam, pro sacrificiis ponitur. Huius exemplum habes Leviticum secundo capite, si obtuleris קרבן Korbān, id est, προσφορά, munus coelestibus, etc. Vbi manifesta notatur differe: etiam inter קרבן Korbān, et מנחה Minchah: quod prius sit generalius, posterius specialius & tantum de frugibus terre dictum.

Huc etiam referri potest verbum חביא Hebi, id est, adduxit, attulit, siue obtulit, quod sacrificiis accommodatur Genesis quarto capite. Nem Cainus quidem agricola, חביא Hebi, id est, adduxit de frugibus terre Minchah. Hebel autem, pastor ovium חביא Hebi, id est, adduxit, siue obtulit lebo re de primogenitis pecudum sacrarum, & de adipibus earum.

Potius sacrificiorum origo, ut omittamus Ethnicorum fabulas, secundum sacras litteras repetenda est a primorum parentum generis humani temporibus. Ac tamen verisimile est, prius mos quoque illos nostros parentes Adamum & Evam sacrificia Deo fecisse: tamen eorum nulla in sacris litteris extat mentio, ita ut nihil de illis certi affirmare possimus. Prima igitur sacrificia, quorum expressa capite quarto Genesios fit mentio, fuerunt Caini & Hebelis fratrum sacrificia: & hæc quidem omnium prima fuisse sacrificia Cyrillus quoque prodidit libro tertio contra Iulianum. Ac Caini quidem Agricole sacrificium, quod lebo re obtulit, fuit ex frugibus terre, vitæ nimirum ejus generi ac instituto accommodatum. Hebelis autem, qui opilio seu pastor ovium fuit, sacrificium consilii ex primogenitis ovium siue pecorum & adipibus eorum. Et duo prima sacrificiorum genera, quorum unum fuit Minchah, constans terræ frugibus: alterum animale, constans ovibus. Deinde unum quidem Deus respexisse, hoc est, pro gratum & accepto accepisse dicitur, nempe Hebelis, propter fidem ejus: alterum vero non respexisse, sed repudiasse, nempe Caini sacrificium: quoniam illud fide fuit vacuum. Vt igitur Hebelis sacrificium omnis veri & iusti sacrificii: ita Caini sacrificium omnium falso vel falsi sacrificii typus vel veri & origo. Similiter Augustinus toto Libro decimoquinto, Sacrificiorum origo a primis parentibus deducenda. Sacrificium Caini ex frugibus. Sacrificium Hebelis ex pecoribus. Typus vel veri & origo.

de Civitate Dei, sed in primis capite quinto, & decimo septimo ostendit in Caino & Hebele duarum, que in hoc Mundo cernuntur, civitatum fundamenta describi & proponi. Una est terrena, que a Caino fratribus exordium suum habuit, atq; per eum posteris fuit propagata: Altera est spiritualis & celestis, que est Ecclesia Dei, cujus primum exemplum fuit Abel, Matthai vigesimo tertio.

**Sacrificia Etd-
nicorum varia
& multiplicia.**

Publica.

Privata.

**Privata rursum
paterne, vel
adoptiva.**

Sacrificiorum porro Gentilium varia, multiplicia ac penè innumera fuerunt genera, que enumerare omnia difficultissimum, operosissimum & idcirco planè esse videatur. Verum, ut generalem quandam illorum divisionem subiciam, illa primum dividuntur in publica & privata secundum Festum. Ac publica quidem, ut idem ait, fuerunt dicta, que publico sumtu pro populo fiebant; quæque pro montibus, curiis, pagis, sacellis, dista quasi populica: unde idem Festus ea popularia quoque appellat, que nimirum, ut Labeonis testimonio interpretatur, omnes civis faciebant, nec certis familiis erant attributa. Plurarchus huiusmodi sacrificia *ἑθνηκά* & *κοινὰ* appellat. Privata autem sacra, eodem Festo interprete, dicebantur, quæ pro singulis hominibus, familiis, gentibus fiebant, que etiam gentiliter vocabantur, ut sacra Clodia gentis apud M. Tullium, & innumera alia. Sacra privata, ut idem ait in libro de Legibus, perpetua manent. Et paulo post: De sacris hæc fit una sententia, ut conferrentur semper, & deinceps familiis prodantur, ut in Lege posui, Perpetua sunt sacra.

Hæc privata vero & gentiliter singularium familiarum & gentium sacra videntur subdividi posse in paternæ & adoptivæ, secundum illa Ciceronis de Aruspiciis responsa: Nec amissis sacris paternis in hæc adoptivæ venissem. Ad hæc sacra privata & hereditaria alludit eleganter parasitus ille apud Plautum in Captivis. Sine sacris hereditatem sum aptus (id est, adeptus, ab antiquo verbo *apiscor*) offerentissimam, si ve, ut alii legunt, offerentissimam, plenissimam, uberrimam, referentissimam. Sine sacris, inquit idem, sine iunctu, intercrimento & onere, nullo sumtu admixto aut adjuncto. Sacra etenim familiaria pecuniâ sequebantur, id est, eos, ad quos pecunia testatori per venerat, puta heredem, bonorum possessorem legatarium, alium de successore, si non exstabat heres. Qui igitur hereditatem, præsertim optimam adeptus erat sine sacris, juri et lætari poterat, quia magnum damnum fecisset sine illi intercrimento. Ad hæc illustanda accommodata valde sunt illa Ciceronis secundo de Legibus: De sacris autem, qui locus patet latius, hæc fit una sententia ut conferrentur, & deinceps familiis prodantur: & ut in Lege posui, perpetua sunt sacra. Hoc posito, hæc jura Pontificum auctoritate consecuta sunt, ut, ne morte patris familiæ memoria occideret, in ea essent adjuncta, ad quos ejusdem morte pecunia venerat. Quinam autem sacris illis astringantur, si ve adigantur, pluribus ibidem Cicerone disputat.

**Sacrificia secundum tempora.
Stata.
Solennia.**

**Annua & anni
versaria.**

**Diurna &
nocturna.
Dialia.
Menstrua.
Annua.**

**Sacrificia secundum obiectum, cui fiebant.
ut Cerealia etc.**

Deinde sacra, si ve sacrificia Gentilium dividuntur secundum tempus; idque multifariam, Stata sacrificia, inquit Paulus, dicebantur, quæ certis diebus fiebant. Cato in ea oratione, quam scripsit de Lucio Victorio de sacris legio commisso, cum ei equum ademisset: Sueta, inquit, stata, solennia, sancta de feruisti. Sive solennia, Festo cesso, sacra dicebantur, quæ certis temporibus annisq; fieri solebant. Sacra similiter annua & anni versaria sunt dicta, quæ omnibus annis fieri solebant. Servius in octava Æneidos Virgilii, Annua, inquit, quæ differre nefas. Anni versaria ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Nam Kalendaria, si qua fuerint ratione dilata, possunt iterari, nec piaculum eorum intermissione committitur. Annua si ve anni versaria sacra *ἑτηρὰ* & *ἑτηρὰ* a Thucydide appellantur.

Sic sacrificia quedam fuerunt diurna; alia nocturna: & diurna quidem vel matutina, vel meridionalia, vel vespertina, sed de his infra pluribus.

Sorita etiam fuerunt sacra ista sua nomina a certis temporibus, ut diebus, menses, annis, in quibus illa confici consueverunt.

Præterea sacrificia Gentilium divisa, distincta ac denominata fuerunt secundum Deos, atque Deas, quibus illa fiebant, ut a Cerere Cerealia, a Libero Liberalia, a Baccho Bacchanalia, a Vulcano Vulcanalia, a Vertumno Vertumnalia, a Saturno Saturnalia, a Pale Dea Palilia ut Cerealia etc. sive Parsilia, a Termine Terminalia: & sic de reliquis.

Aliquando

Aliquando nomina sua acceperunt a locis, in quibus illa fieri consueverunt: ut Palatium sacrificia secundum loca, in quibus fiebant, apud Romanos dicebatur, Festo teste, quod fiebat Romæ in Palatino monte. Scipio montium, æque idem, erat dies festus, quod septem in locis faciebant sacrificium, Palatio, Vele, Fagutali, Sudura, Germalo, siue Germalo, Cælio, Oppio & Cispio.

Quinetiam sepius sacrificia nuncupata fuerunt a materia, ut Buduria, Hecatombe a bovibus, æque pœducia ab hominibus, qui immolebantur; usque ad sua subius, &c.

Distinguebantur etiam & appellabantur a fine: unde alia dicta fuerunt *ἱεροῦσιν*, alia *ἱεροῦσιν*, alia *ἱεροῦσιν*, Latine Consultoria: quæ vel Deo, vel Diis ac Deabus gratias agendi, vel eos placandi propitiandi, vel denique eos de rebus futuris consulendi gratia fiebant.

Sacra item sacrificia Gentilium alia erant patria, alia externa & peregrina. Peregrina appellabantur, teste Festo, quæ ab aliis urbibus religionis gratia erant ad vestita: quæ, inquam, aut vocatis Diis in oppugnandis urbibus Romam erant conlata: aut quæ ob quasdam religiones per pacem erant petita, ut ex Phrygia Matris Magnæ, ex Græcia Cereris, ex Epidaurio Esculapii, quæ colebantur eorum more, a quibus erant accepta.

Alia erant tenuia & exigua, Plutarcho dicta *μακρὰ*, eidem *λαμπρὰ* & *μακρὰ* & *μακρὰ*. Alia fiebant in aperto: alia in operto. Huiusmodi sacrificium in operto fuit summo, id, quod in Bone Deæ honorem fiebat, unde Damium dictum a contrarietate, quod minime esset *μακρὸν*, id est, publicum. Dea quoque ipsa *Δαμία*, & sacerdos ejus *Damias* appellabatur. Hæc Festus.

Fiebant porro alia pro vivis, alia pro mortuis. Unde idem Festus, Humanum sacrificium, sacrificia pro vivis & mortuis dicebant, quod mortui causâ fiebat. Denique, tamen si omnia Gentilium sacrificia fuerunt vivis vel mortuis, impia, fœda, turpia: tamen alia illis erant, seu videbantur potius pia, alia (cujusmodi revera erant omnia) impia & scelerata.

Atque hæc quidem universi & ut ita loquar, *ἡ πᾶσι* de sacrificiorum nominibus atque generibus prælibare volui. Nunc ad speciale duorum istorum sacrificiorum explicationem redibo: in quibus ut in omni alio sacrificio, atque ad id in omni actione hæc nobis consideranda sunt capita, seu circumstantiæ, nimirum Quando, Quib., Cur, Quo, A quibus, denique quo modo, item atque ordine utriusque, hoc sacrificium factum atque peractum fuerit.

Ei& vero utriusque animus unum atque alterum sacrificiorum huiusmodi exemplum, ex antiquis & probatis auctoribus de promptu proponere, & quasi per anatomen quandam, hoc est, analytice explicare: Vnum quidem ex Homero, quem verè Poetarum Deum possumus appellare: alterum verò ex Apollonio.

Ac apud Homerum quidem nonnulla huiusmodi sacrificiorum exempla illustria exstant: ut Iliad. A. Hecatombæ sacrificii sit mentio, quod Rex Agamemnon per Chrysem sacerdotem Apollini pro Danaos offerri curavit: necnon epuli, quod sacrificium illud fuit consecutum. Item Iliad. B. Idem Rex Iovi bovem immolavit, ad quod sacrificium atque epulum Seniorum Græcorum proceres dicitur vocasse. Item Iliad. H. Similiter Iovi bovem idem Rex sacrificavit. Sic Odys. Γ. Describitur magnificentissimum sacrificium epulare 82. taurorum, quod Nestor unâ cum suis Neptuno obtulit: qui idcirco cum hoc tum alia sacrificia, quorum fuit studiosissimus, εὐλοβήτης ab Aristophane in Vesp. dicitur. Odys. Θ. Iovi etiam bovem sacrificasse dicitur Alcinoi: quo peractō sacrificio

Sacrificia secundum loca, in quibus fiebant.

Sacrificia secundum materiamque sacrificiatur.

Sacrificia secundum finem: aut gratia fiebant.

Sacrificia patria & peregrina.

Tenuia, & summo.

Humanum sacrificium.

Sacrificia pro vivis vel mortuis.

Sacrificia impia, fœda, turpia.

Sacrificia pia, alia.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

Sacrificia impia & scelerata.

— *δαίμων* ἱερὸν δαίμων

Τερπιδάμοι μετὰ τὸ σπιν ἱμῶν τῶν θεῶν

Λοιδός, Id est, summa cum jucunditate atque cantu suavissimo gloriosum celebrant con-

vivium. Odys. T. Græci umbroso in luco in Apollinis honorem & sacrificium Hecatombæum et epulum magnificentissimum celebrasse scribuntur.

Verum præ cæteris omnibus memorabile imprimis & eximium fuit Nestorū illud & sacrificium & epulum, quod describitur Odys. Γ. sub finem: quod paulo fuit & copiosius explicabo, quod melius & facilius Sacrificiorum huiusmodi epularium ratio consuetudoque intelligatur.

Apud Apollonium verò lib. 11. proluxa admodum & luculenta, Homericæ illi non dissimi-

Explicatio sacrificii Nestoris apud Homerum.

Explicatio sacrificii Argonautarum descriptio, a quo Herodes illi clarissimi celebrem, longam periculo samam suam illam navigationem fuerunt exorsi.

Præterea, autem huius sacrificii duæ sunt partes principes, Una est ipsum Sacrificium: altera & posterior, Epulum, quod ex utriusq; sacrificii reliquiis fuit celebratum. Quod ad priorem, nempe Sacrificium, attinet, illius caput primum est, ut antea dixi, Tempus: quando videlicet celebrari fuerit solitum. Horigitur, quoad Homericum Nestoris sacrificium attinet, fuit matutinum. Nam manè, simul atq; aurora illuxit, primò Nestor, deinde illius filii & lecti sui surrexerunt, nec in multum diem steterunt (id quod vigilantie atque industrie illorum est argumentum) ac paulo post rem diuinam fecisse dicuntur, id quod religionis est indicium. Idem si nos in vera nostra religione faceremus, diem videlicet a re diuina, hoc est, precibus, verbi diuini auditione, lectione, meditatione auspicantes, melius procul dubio, felicius atque innocentius totum diem traduceremus. Sic fecisse legimus Dauidem, qui saepe in suis Psalmis se manè ac summo diluculo Deum adorasse & in vocasse testatur. Hinc Herculi Roma in ara Maxima manè & vesperti sacra fiebant a Pinarii & Polutii. Hesiodi pulchrum hoc de re extat præceptum, dicentem:

Manè David Deum invocauit.
Manè Heruli sacrificabatur.

Ἀλλ' οὐκ ἀπορρίπτεις Διὸς ἱερὰ ἡμέρας
Ἡ μὲν ἐν ἑσπέρῃ καὶ ὅτε παύσῃ ἡλὸς,
Interdum certe libaminibus atq; hostiis placare Deos
Et quando cubitum ieris, & quando lux sacra venerit.

Ac omnino matutinum tempus, quod, teste Hesiodo, — πῶς ἰπποτ' ὀφείλεις, id est, omni opus promoveret, Antiqui sacrificiis idoneum existimabant: quo quidem Deos assequere templis, & matutinis salutationibus adesse opinabantur. Huc videtur facere, quod manè, ut Grammatici volunt, dies clarus dicitur ab omni boni nominis. Manem enim Veteres bonum dicebant, unde forsitan Manius quoque, optimæ corporis humani membris, dicti sunt, & Diu Manes, Dii boni: quos etiam meru mortis supplices venerabantur, ut e contrario Immunes dicimus minime bonos, sed crudeles. Magi Persarum primo semper diluculo Diis suis laudes hymnosq; canere, solemsq; Orientem venerari (ut contra alii execrari) consueverunt. Indi verò & Gymnosophiste in meridie, & ubi multum diei processerat, immolare Diis solebant. Meridielem, inquit Festus, Veteres hostiam atram appellabant, quam meridie immolabant. Apollonium Tyancæa primo mane cum Diis esse versandum: procedente mox die de eis loquendum existimauit. Apud Hebræos certe manè & vesperti sacrificabatur: id quod iuge sacrificium dicebatur.

Manè Persarum Magi Diis hymnos canebant.

Manè etiam Argonautæ sacrificarunt.

Quantum verò ad Argonautarum sacrificij tempus attinet, illud quoq; fuisse matutinum, ex circumstantijs nonnullis colligi potest. Huc accedit, quod Scholiastes ait, moris fuisse τὴν ἑσπέρην, id est, de finitibus circa Solis occasum: at vesprior, id est, caelestibus sub aurotram, solusq; ortum sacrificare. Talis autem fuit Apollo, cui Argonautæ rem diuinam fecerunt.

Sacrificijs certa tempora fuerunt designata.

Verum, ut latius aliquantisper plenius de sacrificiorum siue sacrorum tempore & diebus, quibus ea ab Ethnicis fieri consueverunt dicam, certum omnino est minimeq; dubium, certa tempora, certosq; dies singulis sacris siue sacrificijs peragendis destinatos fuisse & dicatos. Huc pertinet elegans sapiensq; illud Ciceronis dictum, Certus dies, non ut sacrificij, sic consilij expectari solet. Hi verò dies certi, statim, ac statuti, dies sacri, consecrati, sancti, diuini, religiosi, siue habentes religionem, festi, & substantiæ festi: item dies feriati atq; ferie a Latini fuerunt appellati.

Dies festi.

Festi dies dicti sunt, qui, ut Macrobius ait, Diis erant dicati, in quibus vel sacrificia Diis offerre bantur, vel epulationes celebrabantur, vel ludi in honorem Deorum agebantur, vel ferie observabantur. Ac festi dies nonnulli videntur dicti a feriis: unde etiam feriati appellantur. Quid si potius dicti sint festi, quasi festi, eo quod homines festi, seu defessi ac defatigati reliquorum dierum operibus atq; laboribus, ut refici solerent ac recreari. Vel festi dicti sunt quasi confessi, quia ex professo agerentur. Inde & festiuius, festiua, festiuium, lepidum, amenum: quoniam dies illi magna cum leticia, hilaritate & volupate peragi solebant: & festino verbum, id est, propere: quoniam ad dies festos, propter otium a labore, homines festinant potius, quàm ad dies profestos, in quibus est laborandum. His opponuntur dies profesti, ut sano opponitur profanum: unde ille apud Plautum: Festo die si quid prodegeris, profesto egere lites, nisi pepereris.

Vnde dicti.

Festiuum.

Festino.

Dies profesti.

Profestus

Profecti dies, aje Festus, dicuntur, qui procul sunt a religione Numinis divini. Item: Profectum diem dicebant, qui festus non erat. Item: Profectum facere est, tanquam profanum facere. Profectum scilicet, id est, quid eo die, qui dies feriarum non est, facere: vel, ut quidam dixerunt pro eo facere, va. cete. Ius ferie non sunt: aut id facere, quod feris facere non liceat. Itaque diem profectum diem sine feriis esse. Macrobius libro primo Saturnalium, capite decimo sexto, quatenam dierum apud Romanos appellatio fuerit atque ratio perspicui copiosius explicat. Numam enim ait, cum annum in duo decim menses distribuisset, eundem etiam in certa dierum genera divisisse; ita ut quidam dies essent festi, quidam profecti, alii intercesi. Festi dicebantur qui Divis erant dicati. Profecti, qui hominibus ad administrandam rem privatam publicamque concessi erant. Intercesi erant Deorum hominumque communes: quibusdam enim illorum horis fas erat, a quibusdam non fas erat ius dicere. Nam cum hostia cadebatur, fari nefas erat: inter casa et porticula fari licebat. (Hoc Varro tempus medium inter hostiam casam et exta porticula vocat.) Rursus cum adolebatur, non licebat. Ideoque intercesi, vel quomodo Veteres pronunciabant, et quomodo etiam in Calendario notantur, Endotercisi vocabantur, aut quod intercederet fas, aut quod intercedere esset nefas. Festi porro dies, Divisio festorum inquit idem, dividuntur in sacrificia, epulas, ludos, ferias. Sic et profecti in Fastos, Comitiales, dierum ex Macrobio. Comperendinos, Statos, et Præliares. Idem, Sacra celebritas est, inquit, vel cum sacrificia Divis offeruntur: vel cum dies divinis epulationibus (qua Cena Deorum appellatur) celebrantur: vel cum ludi in honorem aguntur Deorum: vel cum ferie aguntur. Ferias, inquit Festus, a feriendis Feria unde vidimus appellata: unde Germanicum Severus id est feriarum, et Scortagid est feria, seu feraria. Alii tamen ferias volunt dictas ab epulis feriendis; quoniam in his epula fiebant ex pecorum frugumque proventibus, unde etiam Feralia dicta sacrificia, qua mortuus fieri solebant, quod tunc Feralia sacrificia epulas ferebant ad sepulchrum ejus, cui vellent parentare. Ferias autem Festus a festis sic distinxit. inquit: Ferias, inquit, Antiqui festas vocabant: et alia erant sine die festo, ut Nundina: alia cum festo, ut Saturnalia, quibus adungebantur epulationes ex proventu facis pecorum frugumque.

Porro Macrobius feriarum alias aje esse publicas, alias privatas. Et publicarum quidem Ferie, publica quatuor facit genera. Aut enim erant Stativæ, aut Conceptivæ, aut Imperativæ, aut Nundinæ. Iuxta vel privatis, Et Stativæ quidem ferie erant universi populi communes, certis et constitutis diebus ac mensibus, et in suis statis observationibus annotata, in quibus præcipue servabantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Sic Festus, Statæ ferie appellabantur, quod certo statutoque die observarentur. Conceptivæ autem ferie dicebantur, quia quotannis a magistratibus vel sacerdotibus con- 1. Conceptivæ: cipiebantur in dies vel certos, vel etiam incertos: ut erant ferie Latine, Paganalia, Sementina, Compitalia. Imperativæ erant, quas Consules, vel Praetores pro arbitrio potestatis indicere. 2. Imperativæ. Nundina erant Paganorum, id est rusticorum, quibus conveniebant, negotiis propriis, 4. Nundina. vel mercibus provivuri.

Privata ferie dicebantur, quæ vel proprie erant familiarum, ut Claudie familia, aut E- privata feria milia, aut Iulia, aut Cornelia, et si quas ferias proprias quæ familia ex usu domestica celebrata sunt. Propria eis observabat, de quibus loquuntur duodecim Tabule: Sacra perpetua manento. Vel privata familiarum. feria erant singulorum, ut Natalium Fulgurumque susceptiones, aut Funerum, atque Expiationum: unde Festus, Privata ferie, inquit, vocabantur sacrorum propriorum, velut dies natales, operationes, decretales. Apud Veteres quoque quicunque nominabat, ut ait Macrobius, Semonam, Sejam, Segeriam, Tutilinam, ferias observabat. Item, Flaminica (Flaminis uxor) quoties conistua audisset, feriata erat, donec Deos placasset.

Ceterum ad ferias publicas quæ attinent, indicabantur illæ et proclamabantur singulis mensibus a Rege sacrorum et a Praetore. De Rege sacrificulo testis est Varro, libro quinto de lingua Latina. Rex cum ferias mensuales Nonis Februariis edicit, hunc diem Februarium appellat. Et paullo post: Harum rerum vestigia apparent in sacris Nonalibus in arce, quod tunc ferias primas mensuales, quæ futura sint eo mense, Rex prædicat. Ex his verbis satis perspicuum est, Regem sacrificulum singulorum mensium ferias proclamasse. Ejus proclamationis hanc formam indicat Arnobius libro secundo, ad versus gentes traditis: Latatio Deum maeris est hodie: Iovis epularum cras est: Aesculapii geritur celebraturque vindemia: Læsternium Cereris erit Idibus proximus: Telluris natalis est, &c. Præterea autem etiam ferias, quæ Compitalia dice-

A quibus feria publica indicit solita: nempe a Rege.

Indicitionis seu rituum forma. Ferie publica indicit etiam a Praetore,

bantur more Majorum, verbis olim solennibus concepiſſe Agellius libro decimo, Noſtium ſuarum capite 24. & Macrobius libro 1. Saturnaliũ capite quarto, auctores ſunt. Poſtquam enim modo die quinti, modo die quinto Veteres dixiſſe ſignificaffent, ad demonſtrandam hanc Veterum conſuetudinem conferre plurimum, addiderunt hæc ſolennia verba, quibus more Majorum Compitalia Prætor concipere ſolebat: Die noni poſt Kalendas Ianuarias: Die quinti Compitalia erunt. Nec verò Compitalia duntaxat, ſed etiam ſerias omnes conceptivas & imperativas indicere Prætorẽ conſueviſſe, ex eodem Macrobio & ex Sæconio comprobari poteſt. Suetonius in Claudio ſcribit: Obſervavitq; ſedulo, ut quoties terram urbe moriſſet, ſerias advocata concione Prætor in urbe indiceret. Hæc de re vide plura apud Iacobum Reuardonem libro quinto Variorum, capite decimonono.

Dies feſti unde nomina ſpecialiora habuere

Porro nomina ſpecialiora dies huiusmodi feſti, ſive feſta, & feſtiuitates habuerunt cùm a Diis, quibus illi fuerant dicati, ac quorum in honorem erant inſtituti, tum ab aliis rebus, quas ſacras & diuinas appellabant, quæ in iis peragi ſolebant: unde etiam metonymicè ſæpe feſta pro ſacris, & ſacra pro feſtis apud ſcriptores accipiuntur.

Eo præter dicti dies feſti a Græcis.

Atq; hi dies feſti, ſive feſta a Græcis ioptas & ioptasvdi appellantur dñi ipſi, ut nonnulli volunt, qd̄ eſt εἰς τιμὴν. id eſt, appetere, quoniam omnes illos expectant, ut iopta dicatur quaſi ioptin. Inde ioptasvdi, feſtum celebrare. Quid ſi ioptn, ſive ſoniè ioptn. ſive optn dicatur dñi tñ opvdi, id eſt, in vico, impello, promoueo: vel ab ὀψωνία, unde ὀψς, impulſus eſt, & ὀψωνία, eò quod diebus feſtis homines incitantur & impelluntur ad res diuinas faciendas & variè morē

Ab Hebræis dicti dies feſti a Chal. a M. ed.

tur? Hebræice feſtum חל Chal, appellatur ab animi corporisq; voluptate, læticia & agitatione. Nam חל חלל idem eſt, quod circumagi in gyrum, ſive in orbem, & feſtum celebrare. Appellatur etiam מועד Moed, ſive מועד ד' ל' מועד, id eſt, feſtum ſtatum, ſive ſtatum, quod certo & ſtato tempore celebratur a מועד לאד, Conuenis, conſtituas tempus, auc conuenis ad tempus ſtatum.

Fæſtorum apud Ethnicos innumerabilis copia. Tempus & tempora per teſt. olim ab Ethnicis celebrata. Tempus cultus Saturni nominis.

Ita enim Dierum & ſacrorum: ita feſtorum quoq; apud Ethnicos infinita propè & innumerabilis fuit copia atq; multitudo, quæ recenſere atq; enumerare omnia tam videatur eſſe impoſſibile, quam ſtellas cæli aut arenas maris.

Ac quo clariùs pateat, quanta olim fuerit Ethnicorum ſuperſtitio, ac quàm longè lætèq; pauperis, conſtat ex ſacris & profanis litteris cùm uniuerſum tempus, tum ſingulas ejus partes, maxime medias, minimas vel pro Diis ipſis ſive Numinibus fuiſſe habitas atq; cultas, vel certe Diis, eorumq; honoribus dicatas & conſecratas. Nam tempus primum uniuerſum Saturni nomine coluerunt, quem finxerunt filios ſuos ſolitus deorare (unde etiam filios ſuos olim parentes immolabant) eoſdemq; rurfus evomere: quo ſignificabatur, cæpus per vices cuncta gignere & abſumere (unde Tempus edax verū a Poëta appellatur) & ex ſe deniq; renaſci. Hinc apud Græcos, quaſi γενεὴ & dictus eſt.

Annus & anni tempora culta.

Sic Annus, quatuor ejus tempora, ſinguli menſes, ſingula hebdomade, ſinguli dies: addo etiam noctes, ſingule deniq; horæ certis & peculiaribus Diis ſive Numinibus fuerunt conſecrata. Secundum hanc ipſam verò temporis & ſingularum ejus partium rationem, diuerſitatem atq; diuerſionem cùm feſta ipſa, tum quæ in iis agitari celebrariq; fuerunt ſolita, ſacra atq; ſacrificia diuiduntur atq; denominantur. Sic enim feſta atq; ſacra ſive ſacrificia alia erant atq; dicebantur annua ſive anniuerſaria, ſive ſolennia, eaque vel verna ſive vernalia, vel æſtiua, vel autumnalia, vel hyemalia. Alia dicebantur menſtrua, quæ ſingulis menſibus, & certis menſium diebus peragebantur: de quibus vide Kalendarium Romanum a Paulo Manutio, Sigonio, Huberto, Aria Montano, & aliis antiquitatum Romanarum ſcriptioribus conſcriptam diligenter & explicatam, in quo inuenies, quæ feſta, quæq; ſacra ſingulis menſibus atq; diebus ſingulis Diis fieri celebrariq; apud Romanos conſueverint, quorum enumeratione cùm ea longa nimis & prolixa eſſet futura, & ex auctoribus illis facile depromi poſſet, ſicq; in promptu mihi hic preſedendum eſſe exiſtimo. Hæc omnia diligenter quoq; & accuratè collegi ex Antiquitatum ſcriptioribus vir doctiſſimus Iobannes Roſinus, Antiquitatum Romanarum libro quarto, capite quarto.

Culta olim Kalende, Nonæ & Idus.

Illud tantum addere videtur eſſe oportet de Kalendis, Nonis & Idibus, in quas tres partes

parces singulos menses Romani ex Romuli instituto distribuunt, quæ certis sacris atq; sacrificiis fuerunt celebratae.

Ad Kalendas quidem primum cuiusq; mensis diem Romani dixerunt a Græco verbo *καλῆν*, id est, *vocare*; quo etiam prisca Latini frequenter usi sunt. Sic Calatores, ut inquit Festus, dicebantur servi dæo τῷ καλῆν, quod est *vocari*: quia semper vocari possunt ob necessitatem. Idem iudicium est de voce Calonis. Cur autem primum singulorum mensum diem sic vocarint hanc rationem Macrobius affert: Prisci temporibus, inquit, antequam Fasti a Cn. Flavio scriberentur, in vitiis patribus, in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hæc provincia delegabatur, ut nova Luna primum observaret aspectum, visumq; Regi sacrificulo nunciaret: atque tum sacrificio a Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex Kalatā, id est, *vocatā*, in Capitolium plebe iuxta Curiam Calabrum, quæ case Romuli proxima erat, quot numero dies a Kalendis ad Nonas superessent, pronunciabat: & quantas quidem quinque dicto verbo καλῶ: septimanas vero septies repetito prædicebat. Et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit Kalendas vocari. Ideo autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, calando prodebat, quod post novam Lunam oportebat Nonarum die popularis, qui in agris essent, constituere in urbem, accepturos causas feriarum a Rege sacrosancti scituosque quid esset eo mense faciendum: unde Nonas volunt esse dictas. Hinc ipsa Curia, ad quam vocabantur Calabra nuncupata est, & Clasis dicta, quod omnis in eam populus vocaretur: unde etiam Clasis dicta. Macrobio astipulatur Terentius Varro, qui libro quinto de lingua Latina sic scribit: Primi dies mensium nominantur Kalendæ; ab eo, quod in diebus Kalentur ejus mensis Nonæ a Pontificibus, quinta an septimana essent futuræ, in Capitolio, in Curia Calabra sibi Divæ quinquæ Kalo Iuno Novella. Et, Septem dies te Kalo Iuno Novella. Hic Josephus Scaliger pro Iuno, non malè sonam quoque (quo nomine Luna a Veteribus sit appellata) & pro Novella, in vetustioribus Codicibus (quod Turnebus etiam indicat) legi Covella, quod ipse deducit a Corvum: quomodo Veteres Cælum appellaverunt: ita ut sit Iuno vel Iana Covella: Iuno vel Iana caelestis. Hinc igitur patet Kalendas, id est, primum uniuscujusq; mensis diem fuisse sacrum, Iunoni consecratum in ejus tutela, teste Ovidio primo Fastorum:

Vendicat Ausonias Iunonis cura Kalendas.

Nota, quod dicit Ausonias Kalendas. Græci enim Kalendā caruerunt: unde proverbium, Ad Kalendas Græcas.

Nec verò apud Romanos tantum, sed etiam apud Græcos & Iudeos vetera, id est, nova Luna erant sacra, & certis sacrificiis colebantur. Poliennius libro octavo auctor est, Argivos Numenia cuiusq; mensis mulieres quidem virilibus tunicis & chlamydidibus celebrasse, viros autem plebis mulieribus amictos, in memoriā Teleille poetæ, quæ Argos oppugnante Cleomene Argivas armatas ad pugnam eduxit: quæ armata in propugnaculis stantes circumcirca muros ruentes Cleomenem repulerunt. His adde, quod Plutarchus in Problematis Romanarum Antiquitatum docet, apud Veteres Kalendas primum mensē Diis celestibus habitum sacrum, secundum verò Diis inferis: in quo & lustrationibus quibusdam uti mos erat, & mortui parentabant.

Nonæ similiter fuerunt sacra, quas, teste Macrobio, sic dictas existimant, quasi novæ observationis initium: vel quod ab eo die ad Idus semper novem dies copulantur. Huc referri possunt Nundinæ, sic dictæ, quasi Novendinæ. Ter enim in mense, nono quolibet die, rustici vel mercium, vel negotiorum causā in urbem conveniebant ex instituto Servii Tullii. Nundinæ autem ferie lovi olim sacra, lege Hortensia inter Fastos erant receptæ, ut lites coram Prætoribus componere possent. Eodem die Trinundino olim propter frequentiam plebis leges etiam promulgabantur, & Candidati in Comitiis in colle consistebant, ut ab omnibus conspici possent. Quæ tamen postea desierunt, quam etiam internundino die magna plebs esset frequentia, Polydorus Virgilio sexto, capite septimo, de rerum Inventoribus.

Ut autem Kalendæ & Nonæ: sic Idus quoque apud Romanos dies fuerunt festi & solennes. Nam primum omnes Idus, quæ in quovis mense sunt octo, lovi fuerunt sacra: unde etiam Idus, idem unde dictæ

Kalendæ quid
& unde.

Calatores qui

Primum dies
mensis cur dia
fuit Kalendæ.

Curia cur Cala
bra dicta.

Græci Kalendarum
caruerunt
unde pro v. th.
Ad Kl. Græcæ
Kalendæ fine
nonæ Luna co
nam apud re
eos & Iudeos
sacra.

Nonæ etiam sa
cræ Ebraicæ.

Nundinæ sacra
lovi olim.

Idus quoque olim
sacra.

Idem unde dictæ

vocabulo *Thufco* itus fuit dicta, quod significat *Idus* fiduciam. Cum enim *Iuppiter* sit auctor lucis (unde etiam *Lucerius* & *Dieffiter*: nam *εὐστέρης*, hoc est, *Lucifer* dicitur:) huius autem diei lux non cum solis occasu finitur, sed splendorem diei & noctis continet, Luna illustrante, quod semper in plenilunio, id est, medio mense fieri solet, ideo merito *Idus* fiduciam vocari putant. Alii tamen *Idus* volunt dictas quasi *Idus*, a videndo, si *re dno tū dō* est, quod idem est, nempe videre: vel etiam *dō tū dō* dno, id est, specie, quod eo die plenam speciem Luna demon-

Idus *Hetrusci* est dividere

strer: unde quoque *Eidus*, per *Ei*, quidam scribere consueverunt. Alii putant *Hetruscum* vocem esse, apud quos *Iduare* erat di videre: unde etiam *Idua* dicta, quasi a viro di visa. Ideo autem hos dies *Idus* dici, quid mensum dividant: quia plerumque in medium mensum incidunt. Deinde omnis a *Flamine* diei singulis *Idibus* immolabatur, quae *Idulis* fuit nuncupata, a qua nonnulli

Seria *Idibus* dicata.

Idus volunt fuisse dictas. Erant etiam praecipuae quaedam serie *Idibus* dicatae, quas coli observariq; mos erat, quasq; negligere erat nefas: de quibus omnibus praeter *Macrobius*, vide *Alexandrum* ab *Alexandro* libro tertio, capite decimo sexto. Vide ibidem de *Idibus Martii*, quae in honorem *Annae Perennae* instituta, quae commodè annare & perannare liceret, largioribus populus celebrari solebant: quae tamen insauiste & ominose postea fuisse fuerunt, & *Patricidium* vocata: quod illis *Iulius Caesar* Coniuratorum manibus casus occurrisset.

Festa unius diei & plurium.

Observandum praeterea, festa apud *Ethnicos* quaedam fuisse unius diei, alia plurium dierum. Festa item fuerunt ut & sacra, propria & pecuniaria siue gentium, ut *Assyriorum*, *Chaldaeorum*, *Aegyptiorum*, *Gracorum*, *Lacedaemoniorum*, *Romanorum*, & aliorum.

Festa propria gentium singulorum.

Fuerunt praeterea festa, ut etiam sacra & sacrificia, alia propria mulierum, alia virorum: alia propria fuerunt ser vorum, alia liberorum: alia pauperum: alia virorum & senum: alia stultorum: alia pastorum, & sic deinceps: de quibus vide *Theatrum*. Revertà autem cuncta illa Gentium festa atq; sacra, stultorum festa atq; serci potuerunt appellari, qui, ut illis *Pauli* verbus utar, *ὁ ἀνθρώπος ὁ ἄσους* & *ὁ ἀνθρώπος ὁ ἀσους*: & idcirco *μὴ ὁ ἀσους*, si *de ἀσούσῳ* iure potuerunt appellari.

Fines festorum

Porro festorum, ut etiam sacrorum, fines fuerunt, Deorum placatio seu propitiatio, gratitudinis erga Deos, bene de se meritis, testificatio, peccatorum delictorumq; expiatio & iustratio, munus: certorum consecratio & inauguratio, denique divinatio, scientiaque & rerum futurarum captatio.

Modus celebrandi festa.

Festa celebrata fuerunt cum sacris rebusq; diuinis, cum otio, cessatione ab operibus atq; laboribus, laetitia, conuiuio, choreis, tripudiis, ludis, certaminibus, edibus, deniq; omni superstitione, scelus flagitiorumq; genere. Laetitia festa esse celebranda docent illa *Ovidii*:

Qui quoque a cunctis hilari pietate colantur:

Tristitiam poni per sua festa iubent.

De modo festa celebrandi *Cicero*.

De modo serias celebrandi, & quibus a rebus in illis sit abstinendum, sic *Cicero* ex legibus *Tabularum* differit libro secundo de Legibus: *Festorum* festorumq; dierum ratio in liberi quietem habet litium & iurgiorum: in seruis operum & laborum: quas compositio anni conferre debet, & perfectionem operum rusticorum.

Macrobius.

Similia hisce vide apud *Macrobius* libro primo *Saturnalium* capite decimo sexto: *Sacerdotes*, inquit, affirmabant serias pollui si inditiis conceptiq; opus aliquod fieret. Praeterea Regem sacrorum flamineq; non licebat videre seris opus fieri: & ideo per praekonem denunciabant, ne quid tale ageretur: & praecipi negligens multabatur. Praeter multam vero affirmabant animum, qui talibus diebus impudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere: prudentem expiare non posse *Scaevola Pontifex* asserabat, & quae sequuntur. Huc referri possunt illa *Ovidii*:

Ovidius.

Prospere lux oratur, linguis animiq; saeete:

Nunc dicenda bono sunt bona verba deo.

Lite vacent aures, insanaq; procerus absint

lurgia: differ opus liuida turba ruum,

Salve festa dies, meliorq; revertere semper,

A populo rerum digna potence coli.

Tibullus.

Sic *Tibullus* libro secundo de *Agrilustratione*, *Elegia* 1.

Luce sacrâ requiescat humus : requiescat arator,
 Egregiæ suspensio vomere cesset opus.
 Solvite vincula jugis : nunc ad præsepia debent
 Plena coronato stare boves capite.
 Omnia sine operata Deo : non audeat ullus
 Lanificam pensis imposuisse manum.
 Vos quoq; abesse precor jubeo : discedite ab arvis
 Cui culis hesternâ gaudia nocte Venus.
 Casta placent superis : pura cum veste venite,
 Et manibus puris sumite fontis aquam.

Quadam tamen opera diebus festis concessa esse agricolis, scribit Virgilius in Georgicis.

Virgilius.

Nec verò dies solum integri, siue unus fuerit, siue etiam plures, sed dierum quoq; certa pars, siue majores, ut mane, meridies, vespër, sed etiam, ut est verisimile, minores, nempe horæ etiam diæ partæ certa singulis sacris, seu sacrificiis destinata fuerunt & attributæ. Nam cum singulis rebus civilibus agendis suas Romani attribuerint horas certas, secundum tritum illud Epigramma:

Prima saluantes atq; altera continet hora, &c.

Cui dubium, quin rebus quoq; sacris & religiosis tractandis & procurandis certæ ab eis fuerint assignatæ horæ?

Porro temporibus atq; diebus istis sacris & festis, in quibus res diuina fiebant, opponuntur Dies atræ, quæ dies profesti, atq; atræ, qui vulgo Aegyptiaci, vel etiam religiosi, insausi, inauspicati & omni nosi sunt dicti, in quibus nefas erat rei diuinæ, aut etiam alteri rei operam dare.

De diebus atris, qui fuerunt postridus Kalendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperitæ nefastos Macrobius de vocat, vide Macrobius libro primo Saturnaliorum, capite decimo sexto & Plutarchum in quædam diebus atris.

tionib. Rom. quæstione vigesima quinta.

Sed si verum faceri volumus, illi ipsi Gentilium dies festi, festivi, sacri, sancti, ut eos falsò appellauerunt, propter & sacra superstitiosa & impura, & plurima scelera atq; flagitia, quibus in his porissimum operam dederunt, jure non solum profesti, profani, sed etiam atræ, atræ, insausi, nefarii, Deo hominibusq; insectis atq; funesti potuerunt appellari.

Esti verò pleraq; Gentilium sacra certis diebus atq; temporibus fuerunt alligata, tamen non nunquam pro re nata, & necessitate aliqua id postulante (qua, ut vulgo dicitur, non habet legem) & temporum etiam ultra citraq; illa tempora rebus illis suis diuinis operari sunt, quæ sacra ex temporanea, siue ex temporaria dici possunt. Et hæc dicta sunt de sacrorum siue sacrificiorum tempore, quibus Colophonis loco addere libet quædam de nocturnis sacris, nocturno tempore fieri solitis, de quibus supra quædam attigimus.

At Nocti quidem primò ipsi nocturno tempore sacra fecerunt gallo, ut suprà ex Ouidio dictum fuit, & nigri hostis cum lacte, ut ex Statii Papinii libro secundo in Noctis hymno eleganter constat. Hunc Orpheus quoq; & Hesiodus hymnis suis celebrarunt, illam Dearum antiquissimam Chæris filiam, Aetheris & Dei, immò Deorum hominumq; matrem, & omnium verum genefin appellantes. Hæc illorum de Noctis fabulæ atq; commenta forsàn profecta fuerunt ex historia illa creationis Mundi: in qua primò omniū תהו ובהו Thohu, Vabohu, (quod Chaos, rudem & indigestam molem doctissimi quiq; interpretantur) & tenebrarum fit mentio, quam consecuta fuit Lucis creatio. Non mirum autem est, Ethnicos, qui in tam profunda, caliginis, æque errorum atq; superstitionum nocte fuerunt demersi, Noctem coluisse, id est, pro Dea habuisse.

Hæc referenda Bacchanalia, Corycæta, Aetheniesum sacra (Corycæ siue Corycetum non-niuli volunt esse Proserpinam) & alia Inferorum sacra. Hujusmodi autem nocturna festa atque sacra, turpissimum libidinum, amorum, stuprorum, cædium, aliorumq; facinororum occasionem fuerunt atq; causæ: unde ipsi Ethnici ea sæpe detestati sunt ac susulerunt. Nam, ut verissimè Poeta ait, cecur,

Nox & amor vinumq; nihil moderabile suadent:

Ille pudore vacat, vina Venusq; metu.

Sed de his vide plura in Antiquitatibus meæ Conſervatilibus.

Obiectum ſacri-
ficiorum.
Nefloris
Minerva.

SECUNDVM membrum in utroq; hoc ſacrificio conſiderandum, eſt **OBIECTVM**, nempe Numina, quibus Neſlor & Argonautæ hæc ſua ſacrificia fecerunt. At Neſlor quidem immo- larvit Minervæ, quam Ethnici ex ſororis capite natam, & ſapientiæ, prudentiæ, conſilii ſi- licet artium diſciplinarumq; matrem ac procreatricem: deniq; belli quoq; præſidem ac moderatorem finxerunt. Non mirum itaque ſuit, Neſlorem, qui ſummâ propter vicæ diuturnitatem, ac multarum rerum experientiam ſapientiâ prudentiâq; præditus fuerat, huic potiſſimum Deæ ſacrificâſſe, præſertim cum ei paulo antea vota feciſſet, cum ipſi in convivio quodam appareret. Ne itaque tanquam voti reus (ſic enim antiqui & propria ſacrorum voce eum appellabant, qui voto ſuſcepto ſeſe Numinibus obligarat. Virgilius:

Conſtituam ante aras voti reus, &c.)

Votum illud ſuum ſolvit, quem Damnatum Veteres vocabant, ut teſtis eſt Macrobius libro ſecundo, Saturnalium capite tertio. At nos Chriſtiani a ſolo Deo, patre luminum, ut D. Iacobus nos docet capite primo, ſapientiam ſupplicis prece petere, & illi ſoli ſacrificare, & piæ religioſæ vota facere atq; perſolvere debemus.

Argonautarum
Apollō.

Argonautæ autem longam, diſſicilem, periculoſamq; illam ſuam navigationem ſuſceperunt. Apollini prius ſacrificaverunt: qui quidem diſtus fuit vñxw, & iñßw, & teſte Scholiſte, propterea quod licet ore ſolventibus, & navem ingredientibus is præſeſſe & ſervare credebatur. Idem vñxw, & a Troezeniſi fuit propterea cognominatus, teſte Gyraldo ex Pausania. Huc referri poſſunt Dii litorales, qui a Græcis αἰγιαδοὶ diſti. Catullus:

Nec ulla vota litorilibus Deis ſibi eſſe ſcila.

Obiectum ſacri-
ficiorum Chri-
ſtianorum ſolus
Deus verus.

Sed ut de hoc ſacrificiorum Ethnicorum obiecto, quod quaſi ſui inſinitum aliquanto uberius dicam, Deus quidem in Veteri Teſtament: ſibi ſoli, tanquam uni, ſoli ac vero: eo, omnium bonorum rerumq; auctori, creatori, conſer- vatori, datori & largitori ſacrificari ab hominibus voluit: juxta illud ſecundi Paralipomenon trigefimo quarto capite, viz. vno quinto verſu, Adole- verunt Dii alienis: ideo effuſa manebit æſtuans im mea in locum hunc & non extinguetur. At homines ductore & impulſore Satanâ, qui Dei bonum atque cultum omnibus modis ad ſe tranſferre atq; derogare ſtudit, non ſoli lehoræ, uni & vero Deo creatori culti, terra atq; maris, ſed omnibus creaturis tam viſibilibus quàm inviſibilibus, tam naturalibus quàm artificialibus, cum bonis, tum malis, tanquam Diis atq; Numinibus veris ſacrificaverunt.

Quæ itaq; res ſunt ſive entia in hac rerum univerſitate, tot illis fuerunt Dii atque Numina: & quot finxerunt Deos atq; Numina, tot fuerunt illi ſacra atque ſacrificia. Nec verò tantum res vere exiſtentes, quæ exiſtant in rerum naturâ: ſed etiam res fiſtas & commentitias, quæ nunquam in rerum natura exiſterunt, ſacrificiis illis ſuis atq; ſacris coluerunt.

Obiectum ſacri-
ficiorum Ethni-
corum quadruplex.

Hoc igitur ſacrificiorum atque adeo totius cultus ſive religionis Ethnicorum obiectum in ſacris Canoniciſ litterarum monumentis quatuor ſerè modis atque nominibus exprimitur, nempe nomine Deorum, Creaturarum, Idolorum & Dæmonum, ſive Dæmoniorum, quibus Ethnici dicuntur ſacrificâſſe. Nam primum quidem ſap. imé in ſacris litteris cum Ethnici, cum Iudei Ethnicorum videlicet exemplo & imitatione impiâ Diis, & quidem Diis alienis, falſis, adul- terinis, dicuntur immolaſſe. idque cum in genere, tum ſpecificati huic vel illi Deo alieno, fiſto, & commentitio. Deinde quoniam falſi & adulterini illi Dii fuerunt creature, ſæpe Ethnicis creaturas dicuntur coluiſſe, inque ſacrificiſſe: unde Paulus iad Romanos: οἱ τῶν περὶ ἡμᾶς ἔσται τὸν ἀνθρώπου τῷ θεῷ ἐν τῷ φερόμενῳ, καὶ ἰδ' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κτίρις ποιεῖ τοις κτιστάς, ὅς ἐστιν ὑποφωτισθεὶς ἐκ τῶς αἰσίας, οὐκ, id eſt, Vt qui Dei veritatem mutârunt in mendacium & coluerint atque ſervierint rebus creatis, præter Creatorem, ſive præterito Creatore, quæ eſt benediſtus in ſecula, Amen.

Numina Ethni-
corum revera
nomina ſunt ac
non vera.

Præterea quoniam illa Ethnicorum Numina revera fuerunt εἰδωλα, id eſt, ſimulacra, non vera & ſolida Numina, ſed quaſi nomina tantum quadam, fiſta, falſa, ſutelia, vana, ἰανία,

inania, adulterina, doli fraudis atque fallacie plenissima, & quod illa ipsa falsa & commenticia sua Numina idola, id est, simulacra & imaginibus porisissimum coluerunt, denique quod illa ipsa idola atque simulacra inanitate diuini honoribus affecerunt, & tanquam Deos, sive Deos in ipse coluerunt, dicere meritis Sanctus Spiritus in suo verbo testetur ipsos Idola sacrificasse, & idcirco sacrificia εἰδωλόθυτα appellauerunt. Huc pertinent illa Pauli verba I. Corineth. 8. Etenam quis viderit te, qui scientia praeditus es, in Idolo accumbere, nonne conscientia ipsius, qui infirmus est, edificabitur, id est, incitabitur & impelleretur ad edendum εἰδωλόθυτα, id est, ea, quae Idola sunt immolantur. Idem ab initio eiusdem capituli, καὶ εἰδωλόθυτα τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἐστὶν εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ, id est, Deo igitur eorum, quae Idola immolantur, semus Idolum nihil esse in mundo, & nullum esse Deum alium nisi unum. Addit, Nam etiam si sint, qui dicantur Dei & in caelo & in terra (sicut sunt Di multi & Domini multi) nobis tamen unus est Deus, pater ille, a quo omnia, ut nos in ipsum, sive in ipso & unus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia & nos per ipsum.

Postremo quoniam Satana ductu & impulsu contra Dei legem & voluntatem Ethnicis im-
pia atque sacrilega illa sacra fecerunt, ea fecerunt non soli Deo Creatori, sed Creaturis, quibus
Diabolus sese insinuavit, atque adeo ipsi aperte spiritibus impuris & immundis: quos Demo-
nas & Genios, Deos inferos, & Manes appellantur, idcirco merito sacra littera testantur,
eos Demonibus sive Demonum sacrificasse. Sic enim Levitici decimo septimo Deus ipse loquitur.
Ne vultis sacrificium facere sacrificia sua שְׂעִירִים Sejirim, p̄s̄c̄ quos secuti sunt. Hebraei enim Sejirim He-
שְׂעִירִים Sejirim, sunt Demones; & quidem in genere vel omnes sedit, immundi, atque for-
didi spiritus, vel in specie illi, qui ulteriores sunt his, sicut & villosi, instar Hircorum, appa-
re solebant, quales a Poetis Panes, Fauni, Sylvani, Silani, & voce non abundante ab He-
braea Saryri, quales Diagreses describuntur; quibus quidem tam sedes & horribilibus spectris
Satana iussu hominibus enā, persuasit, hac esse Numina, qua ipsi prodesse & obesse possint.

Sic Moyses Deuteronomio trigesimo secundo cap. 10. decimo § primo versu, in C. antico suo Is-
raelitis defectionem a vero Deo ad Deorum fictitiorum cultum exprobrans, inquit. Sacrifica-
verunt לַשִּׁשְׁכִּים Lasechedim, Daemonibus. non Deo. שִׁשְׁכִּים Schedim enim Daemones, sive Schedim He-
Cacodamones sunt, sic dicitur וַיִּשְׁכְּדוּ Schadad, vastando et perdendo: a quo nostru Schwaden,
uox & nocere sine dubio est deductum. Eorundem fit mentio Psalmo centesimo sexto, versu
trigesimo septimo, Sacrifica verunt liberos suos Daemonibus. Sic Psalmo nonagesimo sexto,
versu quinto, Diu gentium Daemonia sunt, ut vulgata versio habet: sed in Hebræo est עֲלִילִים Elilim, quod
Elilim, quæ vox vanitates & signenta hominum significat: unde Pagninus vertit Vana. Elilim quid
hebræis.
His vero consentanea plane sunt illa Pauli, prima Corinthiosum decimo, Quapropter dilecti
mei, fugite ab Idololatria. Et pauli 1. Cor. 10. Nonne qui edunt viandas (id est ut sic dicatur)
participes sunt altaris? Quid ergo dico? Idolum aliquid esse, aut εἰδωλόθυτον, id est, quod
Idolis immolarum est, aliquid esse? Imo quæ immolant gentes, Daemonibus immolant, & non
Deo. Nolim autem vos participes Daemoniorum esse. Non potestis poculum Domini bibere &
poculum Daemoniorum.

Ensi vero Gentes non solum Demonibus & spiritibus illis malis, sed etiam hominibus, & aliis multis creaturis bonis sua natura atque salutaribus sacra fecerunt, & divinos honores cultumque illis derulerunt: idque etiam bona, ut vocant, intentione, si ve mente, nonnunquam videntur fecisse: tamen quoniam illa ipsa sacrificia etiam bonis creaturis facta, repugnarent divinae, scilicet, voluntati, gloriae, ac majestati, ad ejusq. spectarunt ignominiam atque dedecus, nec Deum & Diabolorum instinctu & assensu fuerunt facta, idcirco Spiritus Sanctus eos Demonibus a sacra sua fecisse testatur. Hinc etiam ipsi Ethnicis superstitionem (qualis fuit tota illorum religio) recte d'æmoniis ascribit, id est, Demonum timorem, qui opponitur Timori Dei, appellatur.

Porta operæpretium duxi Deorum sive Numinum istorum, quæ Ethnici Diaboli instinctu impulsuq; coluerunt. generalem quandam brevemq; descriptionem, ac quasi epitomen & synopsis hic subijcere; unde partim hominum, qui ista coluerunt, monstrosa vanitas, stulticia atque

pellant, & Cicero, commissum Deorum atq. hominum unitatem, domum, urbem, si vultis, ac templum, tanquam Deum, siue Numen aliquod coluerunt. Mundum, inquit Plinius lib. 2. cap. 1. & hoc, quod nomine alio Caelum appellare libuit, cuius circumflexu teguntur cuncta, Numen esse credi par est, æternum, immensum, neque genitum, neq. interitum inquit. Strabo, Theophrastus auditor, omnem vim divinam in Natura sitam esse censuit: que causas pignendi, augendi, vivendi re habeat, sed careat omni sensu & figura. Democritus, tum imagine & earumq. citatus in Deorum numero reclusit, tum illam naturam, que imagines finidas ac mittat, tum scientiam, intelligentiamq. nostram, de qua postea. Sic Aristoteles modo Menti eribuit omnem divinitatem: modo Mundum ipsum dixit esse Deum: modo quandam alium præfexit Mundo: tum cæli Adorem dixit Deum esse. Cleanthes, Zenonis auditor, tum ipsum Mundum Deum dixit esse, tum totius Naturæ Menti atq. Animo hoc nomen tribuit, tum ultimum & altissimum atq. undique circumfusum & extremum, omnia cingentem atq. complexum Adorem, qui Aræther nominatur, ætissimum Deum iudicavit, Cicero testis lib. 1. de Natura Deorum. Senjic uero Xenophanes, quæ Mente adjuncta omne præcetera, quod esset infinitum, Deum vultu esse. Vellejus contra Epicureus apud eundem Ciceroem loco citato, portenta & miracula Philosophorum non dubitantium sed somniantium dixit esse, quando vel Mundi opificem & edificatorem, ut est apud Platonem in Timæo, vel ægroviam, id est, Providentiam, quam Stoicorum anam fatidicam appellat, vel ipsum denique Mundum animo & sensibus præditum, rotundum, a deo tem volubilem Deum statuunt. Pluribus deinceps hanc de Mundi æternitate & divinitate Philosophum sententiam refellit.

Mundus saltus
sub dapis, Pri
ri et lovis no
muse.

Vni versum autem hoc, & à Græcis dictum, sub Panis quoque nomine coluerunt quem idcirco nonnulli sic voluerunt fuisse appellatum. Id coluerunt sub Priapi & Iovis nomine. Iovem enim illum suum filium & commentitium a Iehova, p. proprio veri Dei, conditoris Mundi, n. misce ad summam impietatem tradentes (qui Græci Ζεύς, abominati & oblitiventi via viriditate rerum, quæ Hebræis dicitur יי, Ziv, est n. r. tapaci) summu n. si ve sup. mum Deo om-
nium senferme, eum esse Seneca, & Fatum, & Providentiam, & Necessarium, & Mundum op-
pellantes, cui propterea triplex regnum attribuebant, in Cælo in Mari, in Igneo. Pulchre in
hanc sententiam canit de Orpheus:

Primus cunctorum est & iupiter ultimus idem.
Iupiter & caput & medium est. Sunc ex fore cu
Iupiter & terra basis & stellam Oly
Iupiter & mas est, siq. idem nympha peren-si.
Spiritus est cunctis, ualidusq. est iupiter ignis.
Iupiter est pelagi radix; est Lunaq. filij.
Cunctorum Rex est, principiq. & ortus auctor.
Namq. sinu occultans, dulcis in luminis auras
Cunctis culti, sacro versans sub pectore curas.

Phanices, M. Tullio & Macrobio referentibus, lanum Mundi Symbolum sunt arbitrati. Quare serpente candam suā vorante, eum representabat. Mundum enim seipsum alit, & alio die in orbem torquetur, quod rerū omnium finis, interitus, necesse estatem aī in figuratiōe nobis ostendit.

[illegible]

Impress

Impurus igitur & immundus fuit hic Mundi seu Numinis cuiusdam cultus, cum Mundus non sit Deus, sed Desopificium, sex dierum spatio ex Nibilo, hominis causa, creatum, a quo etiam ad extremum illum usque diem conservatur, regitur & gubernatur.

Nunc, antequam ad singulas Mundi partes cum maximas, cum minimas, & omnia denique, que Mundi finis complexus continentur, accedamus, de Tempore, cuius eadem feri est cum Mundo origo atque conditio, prius dicemus: quod ipsum quoque, seu Numen quoddam, ab Ethnicis fuit cultum, suo Saturni, Iani, Iovis, & aliorum Deorum nominibus. Ac Saturni quidem nominibus, imaginibus, insignibus variis, quae illi tribuuntur & fabulis, quae de illo traduntur, Tempus (quod Latine a temperando dictum esse ait Beda: si ve quod unum quoddam, temporis spatium temperatum sit, si ve quod momenti, horum, diebus mensibus, annis, seculisq; & aetatibus omnia mortalis vitae curricula temperentur, hoc est, regantur) innuit, ac ejus vim, naturam, commodam & incommoda varia ac multiplicia designari copiose docent illi, qui de Ethnicorum Divis scripserunt. Sic enim, ut ex multis pauca delibemus, Saturnum Latine quasi anni saturum, Graece Κρονος, quasi χρόνος volunt dictum. Plutarchus in quaestionibus Rom. 12. Cur Κρόνος, id est, Saturnum veritatem patrem fecerint Antiqui, hanc rationem reddit, vel quod Tempus est Cronus, ut nonnulli Philosophorum interpretantur. Veritatem autem eruit tempus: Vel, quod cum fabulae Saturni seculum saturat: iustissimum, dubium non est, quin maximam in illo fuerit veritatis usus. Hinc etiam Saturnum Poetae veteres finxerunt Trans, id est, Caeli fuisse filium, quod tempus nihil aliud est, quam spatium, quod Caeli conversione colligitur: si ve mensura motus, qui caelestis orbe conficitur, ad quem motum homines Tempus metiri caperunt. Eundem expresserunt effigie hominis senis, Saturni effigies, per hoc capite, (cui etiam apertio capite sacrificabatur) falcem manu altera tenentis, liberos (unde etiam liberi et immolabantur) lapides & nescio quae alia de vorantibus. Quibus significabatur, Tempore omnia ad senectutem perducunt, aperiri ac patefieri, incidi, confici, consumi ac quasi de vorari: quo sensu Hebraei Tempus עת, Ech, dixerunt אכתי, Auath, id est, consumendo & pervertendo, propterea quod Tempus omnia consumat & pervertat, juxta illud Ovidii Metamorphos. lib. 15.

Tempus edax rerum, cui invidiosa vetustas,

Omnia destruit, vitiataq; dentibus aevi

Paulatim lenta consumit omnia morte.

Et Seneca,

Tempus nos a viduum de vorat & chaos.

Huc pertinent, quae Eusebius de Astarte, Caeli filia, Saturni vero sorore & conjuge tradidit, quae etiam quendam ornatum Saturno, fratri & marito suo consecrat, qui quatuor erant oculis praeditus: utrumque autem, duo autem ponere erant affixi: hi vicissim clauderantur atque patebant, duo semper vigiliantibus: humeri quatuor alas addidit, quarum duae erant expansae, velut avium, ut ad volandum parati, duae reductae & complicatae, tanquam stantis. His quoque Temporis ut atque natura fuit expressa quod dormire licet videatur, tamen vigilet: dumque vigilat, simul quoque dormit: idemque stare licet videatur, tamen citissimè volat. Unde Tempus mobile, volatile, si ve volucris, fugax si ve fugitivum, labens, subitum, lubricum, a Poëta appellatur, & nostrâ lingua Тêпyзeт, si ve зит appellamus a Cito, quod citatissimo cursu labitur, juxta illa Poëtae:

— Cito pede labitur aetas.

Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

Vigetur Mundum, ita Tempus quoque plerique Veterum Philosophorum aeternum esse existimant, quod propterea עולם, Olam, ab Hebraeis dictum fortasse putarunt (a quo Temporis nomen Saturnum Olim, sunt mutuati) eius aeternitatem ac divinitatem erubuerunt. Thales & Simplicius Tempus appellatur sapientissimum, quasi ab illo sapientissimè efficerentur omnia. Contra Pythagoricum, teste Aristotele lib. 4. Physicorum, idem auctorem, id est, inscientissimum & ignorantissimum dixit, quia nimirum Temporis successione atque progressu omnia oblivione delectantur & abscondantur. Unde etiam Obliviosum a Poeta est dictum:

Obliviosum cuncta, sed Tempus vorat.

Et rectè Saturnus, Temporis Deus, ob hanc causam אהרן סאת, abscondit, deducitur: quemadmodum & a latendo Deus Latius si ve Latius est dictus, & Saturnia sedes Latium appellatur.

Xpovov
трепъ
temporis
cul us.
Tempus cul-
tum Saturni
nomine.

Saturnus unde
dictus.

Saturnus Caeli
filium.

Tempore om-
nia consumuntur
& tur.

Ornatu Satyr
no qualis ab
Astarte con-
fectus.

Temporis vim.

Tempus aeternum
Philosophi
pbm.

Temporis etiā partes cultæ. *Ut autem Tempus ipsam universum: sic singula quoque ejus partes, ut Annus, Mens, Semana, Dies, Hora, divini fuerunt consecrata honoribus, hoc est, parcm pro Divi qd culta, partim ceteri Divi dicata.*

Annus. *Annus igitur univ'rsus & Iovi & Iano fuit consecratus: unde etiam Iani nomine fuit appellatus. Ecce certè vocis Anni atque Iani magna est Affinitas ac similitudo: quæ utraq; ab Hebræa שָׁנָה Schanah, Annum significante, videtur esse derivata: qui quidem sic dictus est a שָׁנָה, Schanah, mutata vice, itera vice, vel, mutatus & iteratus fuit, nimirum a mutatione seu revolutione, eo quod annus annum perpetua serie sequatur (unde Annum Latine quasi Annulum, id est, Orbem nonnulli voluerunt esse dictum: alii a Græco ἔτος. Et enim Deus fuit anni: qui etiam euntibus præesse videbatur: cuius imaginem exprimebant Phœnices simulacro Draconis, in orbem redacti, caudamq; suam de vorantis, ut significarent Mundū & Annum in se resolvi) quodq; in anno varia & temporum & rerum sine mutationes ac vicissitudines. Hinc Ianum Ethnica finxerunt bifrontem, ad anni principium atque finem, si ve tempus præteritum & futurum significandum: & binas ei tribuerunt, unam adolescentis, & alteram jam grandis natu: quarum altera temporis mox adveniens; altera temporis præteriti erat signum. Eidem, canquam Temporis Mundiq; janitori, clauem erubebant, quæ & dies & annos clauderet & aperiret. Vero quidam ineunte aperiret terram, eam ad herbas floresq; producendos moriendo, ejusq; jam secundissimum patefaciendo: Hyeme autem clauderet, quando ea omnibus suis ornamentis privata constipatur, & nivis atque glacie rigore constringitur. Plinius libi 34. Naturali Historiæ, Janum a Numa Rege dicatum esse, digni ita figurati, ut CCCXV notā per significationem anni, temporis & ævi se Deum judicaret. Tot enim diebus annus constet. Nam apud Antiquos digitorum variæ inflexione, quos quisq; vellet numeros, facile ostendebat: de qua numerandi ratione exstat adhuc perquam eruditus Bedæ liber. Suidas scribit, alios Janum effingere in dextera manu tenentem clauem, ut temporis principium, ac anni reclusorem Janioremq; ut di etiam Pausanias & Clusius ab aperiendo & claudendo fuit dictus: alios vero in dextera CCC. sinistra XV. continentem, ut annum significenc.*

Annus Symbolum Jani. *Nec verò cancum bipitem & bifrontem, sed etiam quadrupitem Ianum Petros effinxerunt (cujusmodi statua in quodam Hæturæ loco reperta est) ad quatuor anni tempora adumbranda, quæ sunt, Ver, Æstus, Autumnus, Hiems: quæ sunt iter apud Persicos vario aspectu atq; habitu designabantur. Eodem arcus Jani quadriformes & portæ offerri possunt, quibus in pompis triumphalibus per urbem Romanam ad Jani templum exibatant.*

Duodecim similiter arcæ ab Antiquis ano posite, duodecim mensium, vel totidem signi feri segmentorum, per quæ singulis annus Sol decurrit, significationem habebant. Sic Romæ etiam templum Jani sacrum, cuius testudo quatuor luminis pilatu sustentabatur, quatuor Janus parvis: in singulis veru loculamenta duodecim, canquam fenestellæ, in quibus statuæ reponuntur. Has quidam existimarunt mensium, qui in quatuor anni tempora dividuntur, imaginē præ se ferre. Porro quatuor Anni tempora, Hora a Græcis & Latini appellata, canquā Deæ fuerunt cultæ, quæ Cælum aperire & claudere debebantur, teste Eusebio in præparatione Evangelicæ. Hæc interdum Soli tribuuntur (qui Horus ab Ægyptiis fuit dictus) interdum & Ceteri, atque eductos calachos ferunt: alterū solum plenum, quibus Ver innuitur: alterum fidebus, quibus Æstus significatur. Eas Ovidius libro 1. Fastorum Iano comites adscribit, in Cæli Janus custodiend.

Ibidem libro 5. Floræ comites facit, sicq; Floram dicentem inducit: Conveniunt pilis incinctæ vestibus Horæ, Inq; legat calachos munera nostra legunt.

Horarum descriptio. *Harum Horarū, id est, quatuor Temporū anni, elegacissima hæc exstat apud Ovidiū descriptio. Verq; novum stabat cinctum florente corona. Stabat nuda Æstas & spica feræ gerebat. Stabat & Autumnus calcatu sordibus urbis, Et glacialis Hyems, canos bisfusa capillos.*

Annus temporū imago alia. *Alia item imagine hæc quatuor Anni tempora ostendebantur: ita ut Venus pro Vere, pro Æstate Ceres, pro Autumno Bacchus accipiat. Hiemem pariter Vulcanus, ad fornacem at-*

dentis

dentem adflans, partim Venti, unâ cum eorum Rege Aeolo (Hoc enim tempore, si unquâ alias, Venti tempestatesq; excitantur: unde Hiems, Winter; Germanis a Wind! id est, ventus, dicitur.) representant: de quibus hæc pulcherrima exstant Epigrammata,

De vere: Cùm viridi rident vernantes gramine campi,
Et pueri pascunt horri oculos oculis,
Alma Venus colitur: Venerem genus omne animantium
Sentit: amat blando tempore blanda coli.

Ver.

De Aestate: Aestiferi cum Sol premis horrida terga Leonis
Virginis & sensim labitur in gremium:
Flava Ceres gravidus compensat mensibus aestus:
Constans a Superis præmia sudor habet.

Aestas.

De Autumno: Tertia succedit Bacchi variabiles ætas,
Sentit adesse nos rustica turba Deos:
Inprimis hilari juvenantem fronte Lyeum,
Est juvenis: juvenes nam facit ille senes.

Autumnus.

De Hieme: Acolus ut Boreæ laxa vitæ frenâ furencis
Tristibus & species tristis oberrat agris:
Sic læcis ne luxuriet mens nostrâ secundis,
Admiserunt mæstus præscia fata vices.

Hiems.

Sic ergo quatuor Anni tempora Horatium nomine aliisq; imaginibus fuerunt significata ac adumbrata.

Iam vero Menses quoq; certis Diis consecratur: omnes quidem Junoni, teste Plutarcho, ut annuum uni versum Iovi & Iano: singulos vero alii atq; alius. Apud Romanos Romulus mensē primū Martium dixit, a Marte, quem voluit credi suum parentem, cui eum consecravisse: alii tamen eum a Mineræ tutela fuisse cessantur. Secundum vocavit Aprilem, a Venere principe sui generis, in cuius tutela hic mēsis est, quæ Græcè ἀπρίλιος dicitur, ut sit Aprilis, quasi Ἀπὸ τοῦ διός. Tertiū mensem a senibus id est, Majoribus, dixit Majum, quem alii a Deo Majo volūte dictum, qui est Jupiter, a magnitudine videlicet & maiestate: alii vero a Majestate, Dea magistratuum: alii a Maia, Vulcani, vel ut alii volunt, Mercurii uxore. Fuit autem hic mensis in Apollinis tutela. Quartum a juvenibus Junium dixit: quem alii a Junone quasi Junonum: alii a Junio Bruto, primo Romano uni Consule, voluit nuncupatum. Hunc peculiariter Junoni sacrū fuisse testat. ut Plinius in Quest. Rom. 86. Cur mense Majo mulieres non ducantur: alii tamē in Mercurii tutelâ eum fuisse dicunt. Reliquos deinceps a numero & ordine nuncupavit. Nam quintum mensem dixit Qui tilem: qui postea Julius vocatus est propter Julium Cæsarem, postquam ut relatus est in numerum Deorum Romanorum. Fuit mensis hic in tutelâ Iovis. Sextum, qui in Cereris tutela fuit, dixit Sexilem, quem Augustum postea dixerunt propter Octavianum Augustum, cui is fuit quoq; dedicatus. Septimū mensem dixit Septembrem: quem Senatus Rom. in Tiberii Augusti honorem Tiberium appellari voluit, quod tamē ne fieret, ipsemet intercessit. Idē Germanicus, Antoninus, Hercules, Tacitus fuit cognominatus, ac in Vulcani tutela fuisse existimatus. Octavum Octobrem: quem Domitianus a suo nomine Domitianū, appellavit, quod eo natus esset mense. Faustinus etiam dictus, in honorem Faustine uxoris M. Antonini, Imp. ut a Commodus Invisus. Hic in Martis tutela fuit. Nomen Novembrem vocavit, qui a Comodo Imperatoris dictus in Diane tutela fuit. Decimum deniq; dixit Decembrem: qui ab adulatorib. Commodi Imp. Amazonius appellatus in tutela Vestæ fuit. Huius Numa Pompilius duos postea addidit Janu-ium, in honorem Jani, qui vetus fuit cum Saturno Latin rex, & Februarium, sic dictum a Februo, id est, inferis, ac canis & careis, quæ anni extremo mense inferebantur sepulchris mortuorum & bustis, ut Umbra quiescerent ac ne cuiquam molestæ essent, ut docet Ovidius in Fastorum lib. 1. Februs, Varro & alii ceterū sacrorum veterū interpretes. Hunc tamē mensem Macrobius lib. 1. Saturnalium c. 12. a Februo, Deo lustrationū, vult dictum, cui a Numa fuerit dedicatus. Lustrum vero civitati eo mense necesse fuisse, ut iuxta Diis Manibus soleretur. V. autem Januarius in tutela Junonis fuit, sic hic ultimus in Neptuni. Verum de his vide plura

apud Macrobiū, Conſoriniū, Varronē, Ovidiū, & apud recentiores, poſſimiū Gyraldum. Hi autē ſui omnes, qui duodecim menſibus præeſſe credebantur, uno nomine Conſentes, quaſi Conſentientes fuerunt dicti, qui in conſilium ſoꝝ adhiberi putabantur: quorum Auguſtinus 4. de Civitate Dei, & Seneca lib. 3. Quæſtionum naturalium meminisse: unde ſacræ Conſentia dicta.

- Menſium partes.** Porro Menſium apud Romanos præcipua partes erant Kalēda, Nonæ, Idus. Kalēda præerit Iuno. (Sic enim Ovidius: *Vendicat Aufonias iunoni cura Kalēdas.*) itemq; Ianus; qui omnium primordiorū Deus putabatur, & idcirco iunonius fuit dictus, quod omnium menſium ingreſſum teneret, ut etiam iuno, Kalēdisq; ſanctatores pecunias collocare ſolebant.
- Idus.** Idus omnes, ſoꝝ ſacræ erant; ideoq; ipſi ſoꝝ maſſabatur, qua ob hoc dicebatur Idulus, Ovidius: *Idibus alba ſoꝝ grandior agna cadit. Feſtus: Idulus ſoꝝ dicebatur, qua omnibus Idibus ſoꝝ maſſabatur.* Idem teſtatur Macrobius libro 1. Saturnalium.
- Dies.** Præterea, apud Ethnicos, Græcos, Romanos & alios, ſingulorum menſium dies certis Diis aſſignati erant dicati, ut ex Kalēdario Romano & multis alijs ſci ipſi liquidi conſtat.
- Hebdomada.** Hebdomadam, ſeu ſeptimanarum ratio quoniam ſolis Hebræis fuit nota, cæteri autem gentibus incognita: idcirco nihil hic de illis affirmare poſſumus, quibus nam Diis ſingula hebdomades fuerint conſecratæ.
- Dies dicatus ſoꝝ.** Quantum ad Dies attinet, Dies quidem in genere ſoꝝ: Noſtes verò iunoni erant dicatæ. Dies, inquit Feſtus, dictus, quod diuini ſit operis, ſive ab ſoꝝ, ejus, ut putabant, aniſore, quem Græci Δία appellant: ſive quod æt æternus deſiſcat in candorem. Hinc Dies pater dictus iupiter, quaſi Dies pater, ſicut Dyoꝝ appellatus eſt, quaſi Diem iuvant, quod homines die & quaſi luce iuvaret. Unde Lucerium quoque a Veteribus Salis nominatum legimus. Cretenſes Ζωσφόρος, id eſt, Luciferum vocarunt. Hinc etiam Idus dicta Ius, hoc eſt, ſoꝝ fiducia. Vide ſupra de Idibus.
- Nox.** Nox ſimiliter, qua Diei civiliſ parte eſt, ut Dea, ab Ethniſ in ſuis culta, quam Aræus ἀνὰ νύκτα, id eſt, antiquam, & interpres ex Heſiodi ſententia Deorum antiquiſſimam vocat. Hæc Heſiodus Chæris filiam & Aetheris, atque Dies matrem, Orpheus Deorum hominumq; matrem, & geſin omnium vocat: cuius ſanè ſub nomine Tenebrarum, qua dicuntur fuiſſe רבתי רבתי, thoſu, vabohu, in ſacris litteris in Mundi creatione primò ſit mentio. Illius deſcriptio & hymnus pulcherrimus extat apud Orpheum & Statium Papinium libro 2. Theb. De Noſtu nominibus & ſacrificijs vide plura apud Gyraldum: quam certe non mirum eſt Ethnicos, Noſtu & Tenebrarum, id eſt, ignorantia & erroris filios, ſeu matrem ſuam religioſè, ſeu ſuperſticioſè potius coluiſſe.
- Hebdomadam dies Planetarum dicatam.** Iam verò ſinguli etiam Hebdomadam dies Planetarum, quos, ut Deos, colebant, erant dicati, ut Soli, Lunæ, Marti, Mercurio, ſoꝝ, Veneri, & Saturno, ſecundum per vulgatos illos verſiculos. *Prima dies Phœbi ſacrato nomine fulgens Vendicat, & lucens feriam ſibi Luna ſecundam. Inde dies rutilæ jam tertia Martis honore. Mercurius quartam ſplendentem poſſidet altam. Quinta ſoꝝ eſt de vocatæ religione dicata. Concordat Veneri magno cum nomine ſexta. Emicat alma dies Saturno ſeptima ſummo.*
- Primus igitur Hebdomada dies Soli, ſecundus Lunæ, tertius Marti, quartus Mercurio, quintus ſoꝝ, ſextus Veneri, ſeptimus Saturno fuit dicatus.
- Horæ etiam Planetarum dicatæ.** Poſtremo Horæ quoque, in quas dies diſtinguntur, certis Planetis, tanquam Diis conſecrantur, & certis actionibus deſignantur, qua Planetariæ, Naturales & Inæquales appellantur. Horæ principio erant XII; cuius ordinationis hæc traditur origo: Helmet Trimegiſtus, conſeſſe in Aegypto, ſacrum quoddam animal, Serpi dicatum, animadverſit in die toto duodecim horarum ſacra facere, pari ſemper interpoſito tempore: unde per XII Horas diem dividi debere conſecit.

perit, & inde *Horas* nonnulli volunt dictas fore totū horā, id est *Terminā*, quāsi primum dictē sint
vōcā, quae postea sint appellatae vōcā. Sed & ista $\times 11$. *Horarū* ratio fuit duplicata, & in $\times \times 14$. *Horarū* ratio
duplicata.

Te, Quirine pater, veneror, Horatij Quirini. Hanc nonnulli eandem volunt esse, quæ
Horta, de qua postea.

Et hac de Temporis cum universi, cum singularum ejus partium cultu superstizioso & idolo- Occasio pars
lacticio: ad quod Occasio quoque referri potest, quam Veteres pro Dea coluerunt. Occasio enim, ut
est apud Ciceronem in libro de Inventione, est pars temporis, habens in se aliquid rei idoneam
faciendi aut non faciendi opportunitatem. Et, in Occasione ad spaciandum temporis faciem quædam
opportunitas intelligitur. Item, Tempus actionis opportunum, Græcè *νῦναια*, Latine appel-
latur Occasio. Hanc Poeta filium Saturni minimam fuisse finxit.

*Ve autem illi Tempus superstitioſe ceſſet: ut nos Chriſtiani ſolum Deum, ut Mundi, ita Solum Deum, cum
Temporis quoque cum uniuerſi, tamen ſingularum ejus partium, vel minimarum, cujuſmodi ſunt Temporis au-
tor, creator, & confer vatore, & moderator credimus & conſitemur eſſe optimum,
potentiſimum ac ſapientiſimum. Tempora, ut ſcriptum eſt Iobi 24. cap. non ſunt abſcondita ab
Omni potente. Tempora, inquit Chriſtus ipſe, & Temporum momenta Pater poſuit in ſua po-
teſtate. Altor. 1. cap. Tempora, ut aje Eccegiſtius cap. 29. immutavit Dei ſapientia per motum
Solis & Altorum & dies feſtos iſorum: & in illis dieſe feſtos celebra verunt ad bonum.*

Porro Mundi partes h'c membra principalia sunt Cælum, Terra, Maria. Hæc quoque & Mundi partes. illorum partes, omniatq; que in eis continentur vel minima, vilissima & abjectissima queque, vel Numini loco fuerunt habita atque culta, vel cercas Deuminiis consecrata.

AC COELVM primum ipsum unum verſum (σφαῖρα, Sphaera, Hebraei dictum, quid οὐρανός-
 illic fiat aquae, & ὕδατος Græci, ab altitudine seu luciditate: siue quæ dextremus sit Mundi ter-
 minus, siue determinatio) Deum appellarunt, & eum Deum coluerunt, Saturni, id est, Tempo-
 ris patrem fingentes: hujus verò parentes Ae:ther & Diem, ut cestatur Ci: ero de Natura Deo-
 rum. Theophrastus modo Men: derivum tribuit principatum: modo Cælo: eum autem Jovis fide-
 ribusq; cælestibus. Aclautides, Africa populi, hunc primum Deum apud se regnasse prædicabant,
 teste Eusebio, & Diodoro. Persæ quoque, teste Strabone, Cælum Deum putabant, & Jovem ap-
 pellabant.

Hic observandum Caeli sive Calorum nomen in sacris litteris, figurè loquendi, quæ a Grammaticis intransitivè, id est, Transnominatio dicitur, pro Deo, sive Domino & possessore Calorum accipi. Sic quidam interpretantur: ut illa filii perditæ & prodigi confessiones verba, Peccatum in Cælum, id est, Deum: ubi per id, quod continetur, id quod continet, significatur. Cui & illud addi potest, Baptistæ Johannis de Calone erat, an ab hominibus? Sic Poëta quidam & describit, Cælo gratissimus amicus, dixit, pro Diis, qui cælo continentur. Sic i. Machab. 3. 12. οὐκ ἔστι θεὸς ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐ γὰρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ἐκ τῶν ἀστροῦ, Non est deus in conspectu Cæli salutaris in multis vel in paucis. Rufinus. i. Machab. 4. 19. οὐκ οὐρανὸς οὐδὲ τίς οὐρανοῦ, ἢ τινος νεφέλη, Nunc autem Cælum inclamabimus, utrum misereatur nostri Quibus locis manifeste Deus significatur, sed improprie, ut dictum. Sed & Rabbinus sepem in libro nostro, ut cum dicunt, Omnis in manu Cæli. Item: Sic timor Cæli super vos: &, Nomen Cæli frequens in orationibus. Sic, Timor hominum, si prævaluerit, excludit, vel, ut alii legunt, expellit timorem Cæli. Hæc enim de οὐρανοῦ ἀποκρίσις.

I. verò, cum Cæli duæ sint partes, nempe Αἰθήρ Græcè, Latine Aether, & Αἶρ, Latine Aër, inserta illis Numen vel Deus fuit.

AETHER, Græcè sic dictus est et partim ab ardore atq. splendore lucidissimo, partim a perenni perpetuæ cursu, nimirum vel sato vov aīdet, id est, splendere, vel aī dōi, id est, semper currere. τριπας, αἰθέρος Hūc, 1. 1. 1. libro de Natura Deorum, ardorem ultimū, certissimū, undiq. circumfusū, aērem Aetheris, compl. Aetheris, in quo astra volitantur, vocat. Idem: Vltimū & a domiciliū nostrū alcissimū, omnia cingens & c. Arcēus Cæli complexus, qui idem Aether vocatur, extrema ora & determinatio Mundi, quem homines sorem appellante. Atq. hic Aether, ut est apud eundē, Stratonē, Zenonē & reliquos fer' Scousus videbatur summus Deus mente pradius, quæ omnia regantur.

Ἀστρολάβρον,
Astrorum, sive
siderum cal-
culum.

AETHER antiqui astra, sidera atque stellas, partim fixas & non errantes, partim errantes, vagas atque mobiles complectitur. Sic enim Cicero: Sidera æthereum locum obtinent. *Est autem stella uniuersa & singula, quas exercituum seu militiam Cæli sacra scriptura hinc inde vocat, pro Diis ac Deabus ab omnibus ferè gentibus habitæ fuerunt atque cultæ: quod notum est vel ex ipsa sacra scriptura; ubi exprobrat Deus iudeis, aliquoties, quod mensam parauerint, id est, sacrificia-rint numeri stellarum, more Ethnicorum (sic enim Es. 65. 11. quidam interpretantur vocem Hebraeam וַיַּאֲדָד: quamvis alii Marti; alii Iovem; alii Fortunam; alii Saturnum; alii deniq; Mercurium interpretentur.)* Sic Amos 5. 26. illis exprobrat, quod sidus Dei sui humeri gesta verius, id est, sidera, Deorum more, coluerint: ubi וַיַּאֲדָד Cijun (vel, ut alii legunt וַיַּאֲדָד Ceuan; unde poetica Revan, & Rephan, & tandem Remphan eo Aëtorum loco, scribi cepit euphonia gratia) interpretatur Aben Ezra, & stellam Luciferum Hieronymus, quem etiam sua dicit a Saracenis cultum fuisse. Idem porro liquidissimè constat ex illo loco Sapient. 13. οὐρανὸν ἀκατάκτιστον, οὐκ οὐρανὸν ἔκτισαν, Sicut & ὁμοίως, Lumina cæli, a quibus Mundus regitur, Deos putant. Et Cicero libri de Natura Deorum id multis probat: ubi inter alios Zenonem, Crotoniatem Alcmaeum, & Parmenidem inducit: item Ponticum Heraclichem; qui ex Platonis disciplina in dō Mundum: tum Menem divinam esse putarunt: modo sideribus & errantibus stellis divinitatem tribuerunt.

Ἡλιόλατρον,
cultus Solis.

INTER hæc autem Cælis sive Aetheris signa principem locum obtinere constat. Solem atque Lunam: quæ idcirco præ reliquis astris, a cunctis ferè gentibus, præsertim Aegyptiis, omnium mortalium primis, Phœnicibus Græcisq; (ut passim ex omnibus tam sacris, quam prophanis litterarum monumentis; maximè verò ex Platone, Diodoro Siculo, Plutarcho & aliis liquet) divinis fuerunt affecta bonoribus.

Solis etymon,
ἥλιος, & ἀ-
λυσία.

Sol, ut inquit M. Tullius, dictus est vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus (in mensura) videlicet tanta, quanta astrorum maximo competit; terriq; major secundum Ptolemaeum centies sexagies sexies: sed secundum recentiorum Copernici observationem centies sexagies bis unde maximus Deorum a Persis & Massagesis dictus fuit: quem in antiquis quodam venerabantur, teste Laëtantio, Statii interprete) vel, quia cum exortus eius obscuratus æterni sideribus solus apparet, astrorum principatum obtinet, fons & auctor est lucis, dominus diei mens Mundi, cor Cæli, dux & princeps moderatorq; reliquorum luminum atque temporum, & ut apud Ovidium quarto Metamorphos. de se ait;

— Ille ego sum, qui longum metior annum,
Omnia qui video, per quem videt omnia Mundus,
Mundi oculus. —

Solis varia nomina.

Veteribus nomine ἥλιος, ὡς ὁ ἥλιος ὁνομαζομενος & πρῶτος τοῦ κόσμου, spiritus per omnia cōmearum, Phœontis, Hori, Serapidis, Osiridis, Mythre sive Mythrii, Beli, Phœbi, Apollinis, Panis, Titanis, alijsq; infinitis (ut Macrobius fusi demonstrat) appellatus: Græcis ἥλιος: Hebræis חַמָּה Chamah, & חַמְשָׁה Chammah, & חַמְשָׁה Schammah, partim a calore & efficatione, per excellentiā; partim a ministerio, quod præbet reliquis astris, eam lucē subministrādo.

Nec verò tantum Græci & alia gentes Solem illis nominibus appellarunt, sed etiam coluerunt & venerati sunt: quorum quidem Deorum nomina, cognomina, imagines, statuae, & similia, quæ fabula illis affingunt innumera, Solis vim, naturam, celeritatem, efficacitatem, pulchritudinem, splendorem admirabilem: (unde in sacris litteris etiam sponso, egrediens e thalamo, elegantissimè vestitus, comparatur) significarunt.

Sol Aegyptiæ
Horm dictus.

Horm autē Aegypti appellatur Solem, voce, ut verisimile est, deducta ab Hebræa חַר, Or, quæ lucem sive lumen significat, quod Sol fons sit luminis, ut dictū. Inde Horæ dictæ, id est, quatuor anni Tempora; quas Homerus finxit Cæli portis præesse, Cælum modo claudere, modo aperire, illudq; modo serenum, modo nubilum efficere, & Solis equos currere, quid nimirum Solis cursum furentur ac distinguantur: unde Ovidius libro undecimo Metamorph.

Iungere equos Titan velocibus imperat Horns:

Iussa Deæ celeres peragunt. —

Macrobius similiter Horm pro Sole capi vult, ab eoq; Horas, in quas dies est distributus, esse dictas,

dictas, lib. 1. Saturnal. Horus idem etiam fuit, qui Osiris, apud Aegyptios, accipiens formam ex-
pressus, quæ αἴης, quia & nocte clarè cernit, & velocissimè volat, Solis clara est imago, ad ejus
cum splendorem, tum velocitatem exprimendâ. Apud quosdam, ut Heliopolitanos, Solis etiam
speciem præ se ferebat, ob eandem rationem. Nam & felis nocte clarissimè cernit, & velocissimus
est: unde αἰλουροφῶς & felis dictus. Sic Lycopolitani, quæ civitas est Thebaidos Aegypti, pari
religione Apollinem, & λύκος, id est, lupum colebāt, in ueroq; Solem venerantes, quia bo animal
Solis in modum omnia rapit & consumit, & oculorum acutissimæ acie præditus, noctu quoq; videt,
tenebrasq; nocturnas vincit: quod notū vel ex pro verbio, Λυγρὴ νespertinus acutior, Habat. 1.8.
& inde quod lux & Græcè φῶς & λύκος, id est, a luce videtur dictus. Hic non omittendum vi-
detur id, quod Aelianus docet, in historia animalium ita scribens: Οὐχ οὐπὶ τῶν δὲ ὄζει ζωῶν. καὶ
μὲν τοῖς ἑταῖροις ἐπὶ τῶν κύνων ὡς οὐκ ὁρᾷ, καὶ τῶν πᾶν ὄζει σκότης, καὶ οὐκ ὁρᾷ βλάπεται. εἰδὼν τοὶς
ἐκ τοῦ κύνος κίχλην ὁ κακὸς ἔστι & τὸν κύνος ἐκ τῶν κύνων καὶ οὐκ ὁρᾷ τὸν κύνος τὸν ἐκ τῶν κύνων
βλάπεται. ὁ κακὸς δὲ μοῖ & Οὐμπερδὸς ἀντιφύλακον τὴν κύνος, καὶ τὴν βλάπεται τὸν κύνος βλάπεται.
Quæ sic versa sunt in editione Tigurina: Acerrimis (lupus) atq; acutissimis præditus est oculis.
Enim vero incomperta nocte, vel Luna ipsa silente, lucis usura perfruitur, & licet omnib; tenebræ
offundantur, non huic tamen lux eripitur. Hinc Lycophos id temporis appellatur, cum lucem in
solus natura munere perceptum habet. Et verò Homerus mihi vocare videtur id scipus, cum jam
nunc cernens lupus se in viam dat, & περιφύλακον τὴν κύνος. Haftenus Aelianus.

Sol quibus ante
melibus ademptis
bratne.

Perri Beli quoque nomine cultus fuit Sol; quod nomen ratione non carere scribit Servius: Et quippe Assyriorum lingua Solem significat: unde adspiratione adjecta Græcè ἥλιος est & vocatur alii tamen non Assyriorum lingua, sed Phœnicum putant Hel Solem dicti: unde Helius ducatur, qui mox & Belus dictus sit. Ad Hel forsan nostrum Germanicum bellidū esse clarum. Quin & Servius tradit, quid Hal Punicā linguā Deus dicatur: apud Assyrios vero Hel dicebatur quādam sacrorum ratione Sol & Saturnus. Cæterum de Solis fonte, imaginibus, mensa apud Phœnices, Megareses, Persas, Aegyptios, Elephantinopolitanos; Heliopolitanos & alios vide Gyraldum, Verderium, Chavartium, & eos, qui de hac re fuisse scripturū.

* SOLI merito subjungenda Aurora aurea Titanis, id est, Solis nuncia ac praevia. Virgilius: Ημερῆος, Πραῖα φλαμμιφερίεσσιν Αὐρора ρυέβατ. ciliis Aurora

*Est Aurea fulgebat roseis Aurora capillis.
Hæc quoque Erbnicorum Dea fuit.*

SECVNDVM a Sole inter sidera dignitatis gradum Luna obtinet, a Lucendo dicta, vel po-
 rina a לבנא, Lebanah, Hebraeorum voce, qua ab albedine Luna sic dicitur: quemadmodum ex
 Barbsa Hebraei ipsi fecerunt Barb suam, i. Chron. 5. 3. Alii tamen sic dictam volunt, quod una,
 id est, Sola, noctu lucet (unde Noctiluca:) vel quod Sole lucente luceat sola: unde Solis filia.
 Σελήνη, ἡ Σελήνηα dicitur Graeco τῷ σελᾶς ἔνδιον, id est, no lumine, quod lucem semper
 habeat novam. In sacris litteris Noctis domina appellatur, & Isis Dea Aegyptiorū, seu sidus
 lucidissimum, quod Aegyptio nomine τῷ δίδε appellatur, item Diana, Junonis, Hecates, Lucina,
 Veneris, aliq̃, nominibus ab Echnien fuit insignita & culta. Diana autem dicta est, ab jana,
 si Macrobio credimus, D littera addita, jana enim Luna est etiam Varroni in libro de re Rusti-
 ca, forsan ab Hebraeo חרר jareach, sic dicta, quod a חרר jarrach, propagare, significante respi-
 rationis: propterea quod noctu motu suo respirare facit, reficit & recreat, quae interdum Solis ardore
 adusta fuerunt & torrida. Isis vero nomine appellatam censet Diodorus lib. 1. de sententia quo-
 rundam antiquitatem: qui sensus est in voce ששׁ Iasis, quae ἰσατοζιζοττα significat. Ver-
 ba Graeca sunt, οὐκ ἔστι τίς ἐστιν μεθ' αὐτὴν ἀπορροήν οὐται πάλαια, τὴν ἐκ τῆς ἡμέρας
 εἰς τὴν σελήνην τὸ πρὸ αὐτῆς ἐκ πάλαιος ἤρυστος.

Ve autē Luna Dea-ira & Lunus Deus vocabatur & colebatur (sic enim plerūq; Dei utrinq; sexus fuerant existimati) teste Aelio Spartiano de Caracalla Imperatore. At enim ipsum Dei Lunī templum accessisse, quem Deum miro cultu & veneratione Carenī colebant, adeo ut qui Lunam femineo genere & nomine putares nuncupandā, is additū mulierib; semper inferret: qui vero marem Deum esse crederet, is dominatorem uxori, neque ullas muliebres pateretur infestas. Lunam ergo Ethnicī & Lunē & Lunī in masculēo genere, ceteraq; nominib; colerunt.

Πυρρὰ θεῖα
cultus Ignis.

PORRO post Aſtorum cultū, quæ sunt Cæli ignes, flammæ atq; lumina, de Ignis atq; lucis cultu iusto ordine, videretur dicendū. Ac Ignis quidē (a quo Sol etiam Hebræis dicitur *שֶׁשׁ* Schamesch) duplex est: Alius celestis, qui, ut inquit Cicero de Natura Deorū, est corporeus, vitalis & salutaris, qui omnia cōservat, alit, auget, sustinet sensuq; afficit. Alius ē: restius, in nostro videlicet foro, quem addibemus ad usum vitæ atq; victū. Atq; hic nosse ignis, ut idem Cicero ait, quē usus vitæ requirit, cōfector est & consumptor omnium, idemq; quacūq; in radis, nulla disturbat & dissipat. Vtriusq; autem Ignis cum maxima sit utilitas, idcirco Ignem quoq; Ethnicus venerati sunt sub Iovis, Vulcani, Vestæ & aliorum Numinum nominibus.

Ignis cultum
a Thare, Persa
& aliis.

Ac de Thare quidē, patre Abrahami, constat, eum in Chaldaea coluisse. Vt Chaldaeorū, id est, Ignē, seu focum Ignis: quod Vt deductū ab Hebræo *אֵשׁ*, Or, Lux, peperit Latinū *Vrere* & *Vritica*. Eundē postea Persæ sub *Vromasda* nomine tanquā maximum Deū colebant ac venerabantur. Hinc Isidori Esch, quod in *Etymol.*, id est, Templo Ignis, ab eis colebatur, meminisse Tripertita Historici lib. 10. cap. 30. Ac Magi quidē Ignem tam religiose coluerunt, ut cremare corpora ducentes nefas, ne cada veris contagio Deorum maximū violaret. Alio nomine hic ignis *Vrbaſdem*

Ignis Vulcani
nomine cultus.

Igni Daemonū, si ve sacer a Chaldaei fuit appellatus: quemadmodū Vulcanus, Græci ἑρως & Ignis inventor, præſeſ atq; Deus habitus. Vnde Theophrastus: *περὶ τοῦ*, id est, Vulcanū volū esse πῦρ, seu Ignē, & sepe Vulcani nomē pro Igne accipitur, & Ignis Vulcanus dicitur a *Strati*. Latē vero profusus edet Vulcanius ignis. Servius Vulcanum quasi Vulcanum vult dicit, quod Ignis per aērā volat. Varro autem eum a maiori vi & violentia ignis nomen hoc vult accepisse. Ejus sanum Romulus propter incendiorum pericula extra urbem volūisse, teste Plutarcho in *Quæst. Rom.* 47.

Ignis Iovis no-
mine cultus.

Ignis Iovis quoq; nomine aliquando apud Veteres habitus fuit, sic ut pro Aere in rationē intellexerunt: unde etiam Iovis forem sunt fabulati. Ignis perpetuus, ut in Acadia in Panis templo. ita Romæ quoque in Vestæ templo cultus fuit a virginibus Vestalibus. Vestæ enim, Græce ἱστία (quæ voces a mēbra a Chaldaea voce *שֶׁשׁ*, Escha, significante Ignem, videntur derivata, eo modo, ut ab ἱστὶ vestis: & inde ejus colendi consuetudo a Chaldeis desinxit ad Persas, Græcos, Romanos & alias nationes). Ignis & focorum præſes fuit habitus, de hac Cicero lib. 2. de *Natura Deorum* ita: *Vestæ, Græce ἱστία*; cuius vis ad aras & focos pervenit. Itaq; in ea Dea, quæ est custos intimarum, omnis & precatio & sacrificatio exire na est. O vidis in sexto Fastorum:

Nec tu aliam Vestam, quam vivam intellege flammam.

Ac Berosus primū hoc nomē usurpatum fuisse a Noacho testatur: Primus terram Aretiam, & ignē Escham vocavit. Quin & Delphi mulieres viro carentes in eodem templo custodierunt Ignem, tanquam manifestum symbolum presentie Dei, atq; hoc nomine ipsum coluerunt.

Φωτὸς θεῖα,
cultus Lucis.

LUCEM quoque Ethnicus olim coluerunt ac venerati sunt, eū Ignis effectum, quæ vox, Hebræis *אֵשׁ*, Or, vel *אֵשׁ*, Latinus sic videtur dista *אֵשׁ* & *לὺξ*, hoc est, prima lux, quæ præcedit Solis motum, *אֵשׁ* *לὺξ*, id est, Lupo, qui eam cernens se in viam dare solet. Lucis autem datorem & largiorem sinxerunt Iovem, Lucem inde distulim. Ac sacra litteræ docent lebo v. in verum Deum, Lucem primū omnium creasse, quæ postea in Sole, Lunæ, cæterisq; stellis collecta fuit. Cicero similiter in illa sua oratione pro Roscio Commodo, quibus utimur, lucemq; quæ fruimur spiritumq; quem ducimus, a Deo nobis dari atque impetiri videmus.

Αἰὲρ θεῖα,
cultus Aëris.

ATQVE hæc quidem de Cælo solo supremo, si ve Aerthere & quæ in eo continentur. Nunc descendamus ad Cælum aëreum, si ve Aerem, qui in sacris & propheanis litteris sæpe Cælum appellatur. Aër, nomine Græce, sed recepto usu a Latinis, interjectus inter Cælum, id est, Aertherem, & Mare, illius quidem cernitate & calore temperatus, vitalem & salutare spiritum præbet animantibus (nam spiritus dūctus alit & sustentat animantes). Idem mari finitimus, frigidum & calorum facit varietates, die & nocte distinguitur: nūq; cum susus & extenuatus in sublimē fertur, tum concretus in nubes cogitur, humoremq; colligens terram auget imbribus, tum effluens hinc & illuc ventos efficit: ipsæque nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. Nec verisimile tantum, sed etiam verum esse censent, perinde utcūque temperatus sit Aër: ita pueri orientes animari atque formari, ex eorū ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cuiusque & ventusq; fingi.

Atque

Atque hunc Aërem Veneres, quem masculum & feminam statuerunt, inter quos Anaximenes Aër lunaris no-
 & Diogenes Apolloniatas apud Ciceronem de Natura Deorum libro primo, Deum statuerunt, mine cultus.
 cumq; rigini, esseq; immensum & infinitum & semper in motu. Vulgo illum coluerunt sub Diana
 nomine, que idcirco Aptuic, teste Theodoro, quasi ἀπτοῦ &, id est, Aerifica, que per Aërem
 pergens, eam fecit, esse dicta. Præcipue tamen Aërem Iunonis nomine (quam ipsæ Græci vocant,
 que vox cum Græca αἰρ magnam affinitatem habet) intellexerunt & coluerunt: quam ideo Jo-
 vis sororem fabulati sunt, quod Juppiter pro Igne ponereitur. Itaque sicut illum Cæli Regem; ita
 hanc Reginam Cæli vocarunt. Ignis enim atq; Aër in sublimioribus locis degentes majorem vim
 inres has caducas, possident, quam cætera duo Elementa. Plato quoq; in Cratylō ἰπάρ, id est, Iu-
 nonem Aërem appellat.

Aër Aëreni, multorū quidē commodorū, sed multorum etiā incommodorū causā, non ut Deū
 colendū, pluribus disputat aduersus Gentes Theodoros in τὸν ἀντιπαραστήσαντα τὸν ἀντιπαραστήσαντα.

Nec verō tātum Aërē ipsum venerati sunt, sed etiā ea, que in Aëre cōtinentur, ut Aves (de qui-
 bus postea) Meteora et Demones sive Genios, quorū sedem Aërē sacri et profani auctores faciū.

QUANTVM ad Meteoris quoq; diuinitatem Ethnicis tribuisse constat. Tempēstatem
 enim ut Deam coluerunt Romani, eiq; ades a Pl. Marcello extra portā Capenam adificata fuit: Μετεω-
στασία,
ἐνθα Μετεο-
ροται.
 quam construxit e tempestate liberatus, quam passus erat cum in Corsicam & Sardiniam navi-
 garet; cuius Ovidius meminit his versibus:

Te quoq; Tempēstatē meritam delictis fastentur,
 Cūm penē eēt Corsis obruta puppis aquis.

Sed & Ventos Ethnicis Deos fecerunt, eosq; hymnis, choreis, templis, altaribus, simulacris, sacri Am-
 phicū, coluerunt, ut Gyraldus & alii multis exemplis atq; testimoniis probant. Hieronymus in στασία,
 Psalmum 103. alas Ventis attribuit scribit propter velocitatem. Sic enim inter alia ipse: Neq; cultus Ventos
 illud, inquit, quod de ventis dicitur, Qui ambulat super pennas Ventorum, verē ventos, juxta fa-
 bulas Poëtarum & pictorum licentiam, pennas habere testatur; sed celerem in cuncta discursum.

Porro Ventorum præsidem & Deum finxerunt, Aeolum: ut idem Auctor pluribus docet. Plinius
 hunc scribit Ventorum rationem inuenisse: qui quoniam, ut Servius scribit ex Varronis senten-
 tia, & Strabo, ex nebulis consurgentibus; vel, ut alii volunt, ex Ignis diligenti observatione, futu-
 ros Ventos tempestateq; prædicebat, credens est a rudibus hominibus eas in suo potestate tenere,
 imperioq; suo premere. Sunt, qui cum volū Astrologū fuisse, qui cætera nosset, quib; ventis stare de-
 bent, atq; ideo Ventorū Deum existimati. Quidā Homeri interpretes Aeolum interpretantur An-
 num, & ejus duodecim filios, duodecim menses. A Vetus Minerva Anemotis fuit cognominata.

Ut autem Venti omnes Dii fuerunt existimati, ita etiam singuli, cum in qui Mundi cardini-
 nes obtinent, cum inde ortis (quorum omnium erigine a duos statuerunt Nauta nostri temporis) tan-
 quam Dii, sacra peculiaria fuerunt facta.

Huc referri iinprimis debet Iux, Aërea cognominata, que, ut & Mercurius, Deorum cum om-
 nium, cum Iovis & Iunonis (unde Iunonia dicta ab Ovidio) nuncia fuit habita, quam Servius ἰσδοῦσα πάντα
 vult dictā quasi ἰεῖν, quid, ut Mercurius pacis (unde εἰρηνοποιός & Pacificator dictus) ita hæc
 lictū & consensionū fuerit nuncia. Plato tamē in Cratylō eam τὸν τῷ ἰεῖν, id est, loquendo vult
 dictā, quia sit ἀγγελία, id est, nuncia. A patre Thaumantias & Thaumantea dicta est apud
 Poetas, seu potius, quod admirationē ob speciem suam diversicolorē (unde Multicolor a Virgilio
 appellatur) & risum moveat. Hæc autē a Veterib; fuit Dea habita, quam fingebāt habitu mulie-
 bri, versicolore veste: nonnunquā & croceo, in obsequiū expeditā: alas etiā ei versicolores Virgi-
 lius tribuit quarto Aeneidos, cum eam ad Iunonē missam fingit ad Didonis cinem incidendum:

Ergo jux crocei per cælum rosca pennis
 Mille trabens variis ad verso Sole colores
 Devolat.—

Referēda hūc sunt reliqua Meteora, & Aëris qualitates, ut Nubes, Pluvie, Nives, Grandi-
 nes, Nebula, Rotes, Præina, Fulgura, Fulmina, Tonitrua, atq; id genus alia, que a Mariano
 Capella lib. i. Philologia, sub Iunonis, que Aëris Dea fuit habita, imagine representantur, quæq;
 brevitate causa hic sponte prætermittimus.

Πυρράδεια
cultus ignis.

PORRO post Astorum cultū, quæ sunt Cæli ignes, flammæ atq. lumina, de Ignis atq. lucis cultu, iusto ordine, videtur ducendū. Ac Ignis quidē (a quo Sol etiam Hebræis dictus est שֶׁשׁ Schæmêsch) duplex est: Alius celestis; qui, ut inquit Cicero de Natura Deorū, est corporeus, vitalis & salutaris, qui omnia cōseruat, alit, auget, sustinet sensusq. afficit. Alius terrestris; in nostro videlicet foco, quem addibemus ad usum vitæ atq. vitæ. Atq. hic noster ignis, ut idem Cicero ait, quæ usus vitæ requirit, cōsecrator est & consumptor omnium, idemq. quærung, in vadit, unctā disturbat & dissipat. Veriusq. autem Ignis cum maxima sit utilitas, idcirco Ignem quoq. Eibnici venerati sunt sub Iovis, Vulcani, Vestæ & aliorum Numinum nominibus.

ignis cultum
a Thare, Persis
su & aliis.

At de Thare quidē, patre Abrahami, constat, eum in Chaldaea coluisse Vr Chaldaeorū, id est, Ignē, seu focum Ignis: quod Vr deductū ab Hebræo וֶר, Or, Lux, peperit Latinū Vrere & Vr-tica. Eundē postea Persæ sub Vromas de nomine tanquā maximum Deū colebant ac venerabantur. Hinc Ischi Esch, quod in vespere, id est, Templo Ignis, ab eis colebatur, meminit Tripartita Historia lib. 10. cap. 30. Ac Magi quidē Ignem tam religiose coluerunt, ut cremare corpora duce-rent nefas, ne cada verus contagio Deorum maximū violaret. Alio nomine hic ignis Vrchaab, Ignis Demonū, sive sacer a Chaldeis fuit appellatus: quemadmodū Vulcanus, Græcè ἵπκος & ἵπκος Ignis inventor, præfessus atq. Deus habitus. Unde Theodoretus: ἵπκος, id est, Vulcanū voluit esse πῦρ, seu Ignē, & sæpe Vulcani nomē pro Ignē accipitur, & Ignis Vulcanus dicitur a Statio:

ignis Vulcani
nomine cultus.

Laetē novo profusus edet Vulcanus ignis. Servius Vulcanum quasi Vulcanum vult dictū, quod Ignis per aëra volat. Varro autem eum a majori vi & violentia ignis nomen hoc vult ac-cepisse. Eius sanum Romulus propter incendiis pericula extra urbem voluit esse, teste Plu-tarcho in Quæst. Rom. 47.

ignis Iovis no-
mine cultus.

Ignis Iovis quoq. nomine aliquando apud Veteres habitus fuit, sic ut pro Aere iuvenē intel-lexerunt: unde etiam Iovis sororem fuit fabulati. Ignis perpetuus, ut in Arcadia in Panis templo: ita Roma quoque in Vestæ templo cultus fuit a virginibus Vestalibus. Vestæ enim, Græcè ἱστία (quæ voces ambe a Chaldaea voce שֶׁשׁ, Escha, significante Ignem, videntur derivare; eo mo-do, ut ab ἱστία vestis: & inde ejus colendi consuetudo a Chaldeis defluxit ad Persas, Græcos, Ro-manos & alias nationes) Ignis & focorum præfess fuit habitus; de hac Cicero lib. 2. de Natura Deorum ita: Vestæ, Græcè ἱστία; cuius vi ad aras & focos pervenire. Itaq. in ea Dea, quæ est rerū custos intimarum, omnis & precatio & sacrifi-atio extrema est. Ovidius in sexto Fastorum:

Nec tu aliam Vestem, quam vivam intellige flammam.

At Berofus primū hoc nomē usurpatum fuisse a Noacho testatur: Primus terram Aretiam, & ignē Estham vocavit. Quin & Delphus mulieres viro carentes in eodem templo custodierunt Ignem, tanquam manifestum symbolum præsentis Dei, atq. hoc nomine ipsum coluerunt.

Φωτλάδεια,
cultus Lucis.

LVCEM quoque Eibnici olim coluerunt ac venerati sunt, cum Ignis esse eum, quæ vox, He-bræis וֶר, Or, vel Vr, Latinis sic videtur disticta φῶς, hoc est, prima luce, quæ præcedit Solis motum, φῶς τὸ πρῶτον, id est, Lupo, qui eam cernens se in viam dare solet. Lucis autem dato-rem & largitorem sinxerunt Iovem, Lucerum inde dictum. At sacra litteræ docent Iehovam verum Deum, Lucem primo omnium creasse, quæ postea in Sole, Luna, cæterisq. stellis collecta fuit. Cicero similiter in illa sua oratione pro Roscio Commodo, quibus utimur, lucemq. quæ fruimur, spiritumq. quem ducimus, a Deo nobis dari atque imperiri videmus.

Αἰὲρ Ἀἰθρία,
cultus Aëris.

ATQVE hac quidem de Cælo illo supremo, sive Aethere & quæ in eo continentur. Nunc de-scendamus ad Cælum aëreum, sive Aërem, qui in sacris & prophanis litteris sæpe Cælum appel-latur. Aër, nomine Græco, sed recepto usu a Latinis, interjectus inter Cælum, id est, Aethere-m, & Mare, illius quidem tenuitate & calore temperatus, vitalem & salutarem spiritum præbet animantibus (nam spiritus duobus aliis & sustentat animantes.) Idem, mari finitimus, frigo-rum & calorum facit varietate, die & nocte distinguitur: ut cum fusus & extenuatus in sublimē fertur, cum concretus in nubes cogitur, humoremq. colligens terram auget imbribus, tum ef-fluens huc & illuc ventos efficit: ipseque nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. Nec verisimile tantum, sed etiam verum esse censere, perinde utcumque temperatus sit Aër: ita pueros orientes animari atque formari, ex eoq. ingenta, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cu-jusque eventusq. fingi.

Atque

Aque hunc Aërem Veteres quem masculum & feminam statuerunt, inter quos Anaximenes & Diogenes Apolloniatæ apud Ciceronem de Natura Deorum libro primo, Deum statuerunt, cumq; gigni, esseq; immensum & infinitum & semper in motu. Vulgo illum coluerunt sub Diane nomine, quæ idcirco Ἀρτυίς, teste Theodoretò, quasi αἰερῆς & ἰδὲ ἐστὶ, Aerisecæ, quæ per Aërem pergens, tam feces, est dicta. Præcipuè tamen Aërem junonis nomine (quam Ἥρα Græci vocant, quæ vox cum Græca ἀῖρ magnam affinitatem habet) intellexerunt & coluerunt: quam ideo juvenis sororem fabulati sunt, quod juppiter pro Igne poneretur. Itaque ficut illum Celi Regem; ita bari. Reginam Celi vocaverunt. Ignis enim atq; Aër in sublimioribus locis degentes majorem vim in res has caducas, possident, quam cætera duo Elementa. Plato quoq; in Cratylò ἄρα, id est, lutionem Aërem appellat.

Aër Junonis no-
mine cultus.

Est Aërem, multorū quidē commodorū, sed multorum etiā incommodorū causā, non ut Deū colendū, pluribus dispiciat ad versus Gentes Theodoretus in τὸν ἀντικειμένην ἀλλοτρίαν ἀντιθέσιν.

Nec vero tantū Aërē ipsum venerati sunt, sed etiā ea, quæ in Aëre continentur, ut Aves (de quibus postea) Meteora et Demones sive Genios, quorū sedem Aërē sacri et profani auctorū faciūt.

Μίττω-
λατρεία,
cultus Meteor-
orum.

QUANTVM ad Meteorarū quoq; divinitatem Ethnici tribuisse constat. Tempestatem enim ut Deam coluerunt Romani, cūq; ades a Pl. Marcello extra portā Capenam edificata fuit: quam construxit e tempestate liberatus, quam passus erat cum in Corsicam & Sardiniam navigaret; cuius Ovidius meminit his versibus:

*Te quoq; Tempestas meritam delicta fatentur,
Cum penē cū Corsis obruta puppis aquis.*

Sed et Ventos Ethnici Deos fecerunt, corq; hymnis, choreis, templis, altaribus, simulacris, sacris ficiisq; coluerunt, ut Cyrildus & alii multis exemplis atq; testimoniis probant. Hieronymus in Psalmum 103. alas Ventis attribuas scribit propter velocitatem. Sic enim inter alia ipse: Neq; vultus, inquit, quod de ventis dicitur. Qui ambulat super pennas Ventorum, verè ventos, juxta fabulas Poetarum & pictorum licentiam, pennas habere testatur; sed celerem in cuncta discursum. Porro Ventorum præsidem & Deum sinxerunt, Aeolum: ut idem Auctor pluribus docet. Plinius hunc scribit Ventorum rationem invenisse: qui quoniam, ut Servius scribit ex Varroni sententia, & Seneca, ex nebulis surgentibus; vel, ut alii volunt, ex ignis diligenti observatione, futuri Ventos tempestatēq; prædicebat, credimus est a rudibus hominibus eas in suo potestate tenere, imperioq; suo premere. Sunt, qui cum volūt Astrologū fuisse, qui tempora nosset, quib. venti flare debent, atq; ideo Ventorū Deum existimati. Quidā Homeri interpretes Aeolum interpretantur Anuum, & ejus duodecim filios, duodecim menses. A Vēti Mlinēra Anemotis fuit cognominata.

Αἰώλ-
λατρεία,
cultus Ventor-
um.

Ve autem Venti omnes Dii fuerunt existimati, ita etiam singulis, cum in qui Mundi cardines obtinent, cum inde ortus (quorum omnium triginta duos statuunt Nautæ nostri temporis) tanquam Dii, sacra peculiaria fuerunt facta.

Huc referri imprimis debet Iris, Aërea cognominata, quæ, ut & Mercurius, Deorum cum omnium, cum Iovis & Junonis (unde Junonia dicta ab Ovidio) nuncia suis habita, quam Servius vult dictā quasi ἱερῇ, quid, ut Mercurius pacis (unde εἰρηνότορος & Pacificator dictus) ita hæc Iriū & contentionū fuerit nuncia. Plato tamē in Cratylò eam dōrō τῷ ἱερῷ, id est, loquendo vult dictā, quia sit ἀγγελία, id est, nuncia. A patre Thaumantias & Thaumantea dicta est apud Poetas, seu potius, quid admirationē ob speciem suam diversicolorē (unde Multicolor a Virgilio appellatur) & risum movent. Hæc autē a Veterib. fuit Dea habita, quam fingebāt habitū muliebris, versicolorē veste: nonnunquā & croceò, in obsequiū expeditā: alas etiā ei versicolores Virgilius tribuit quarto Aeneidos, cum eam ad lunonē missā fingit ad Didoni crinem incidendum:

*Ergo iris croceis per caelum roseida perennis
Mille trabens variis ad verso Sole colores
Devolat.*

Referēda hūc sunt reliqua Meteora, & Aëris qualitates, ut Nubes, Pluviae, Nives, Grandines, Nebulae, Rores, Præniæ, Fulgura, Fulmina, Tonitrua, atq; id genus alia, quæ a Martiano Capella lib. i. Philologiae, sub Junonis, quæ Aëris Dea fuit habita, imagine representantur, quæq; brevitati causa hic sponte et prætermittemus.

Δαίμονες
ἀσπείρα.
Dæmonum sive
Geniorum cul-
tus.

Genii unde
dicti.

Dæmon in bo-
nam & malam
partem deci-
piunt.

Dæmones Dii
inferiores.

Dæmones mul-
tiplices.

Dæmones unde
dicti.

Dæmones deo-
trufi in Aërem.

POSTREMO ad Aërem referēdi omnino vidētur esse Dæmones, Iamne Genii dicti, quos nos Angelos vocamus, qui partim boni sunt, partim mali. Pluracibus in Quest. Ro. 40. Cur pons & lamini nō liceat sub Dio inungi, inter alia scribit: An, quæ admodū in tēplo ant fano nudare sese nefas erat, ita Aērē etiā sub aperto Culo et Dio venerabatur, ut Dii Geniūq. referūt? Hic ver-
bis duo Pluracibus aperit significat, Primum, Ethnicos Aērē venerari fuisse solitos, ætē Deū: &
quidē sub Dio. Secūdo ratione eius reddit, nēpe quid Aērē credebāt referūt esse Dii atq. Genus.

Porro qui a Latinis Genii seu Dii Geniales fuerunt dicti quasi Genitores, a gignendo, seu ge-
nerando (vel quod agant & curent, ut homines gignātur, vel quod boni in eis genitos suscipiant &
tueantur) hi a Græcis dicti sunt Δαίμονες, quod apud Ethnicos nomen fuit commune omnibus
spiritibus tam bonis, quā malis. Unde & Philo testatur, quos Philosophi Δαίμονας vocārent,
eos a Μοσε עֲלֵוִים, Elohim fuisse appellatos.

Omnino igitur nomen Δαίμων, ut etiam Genii, in bonam & malam partē accipitur: & alii
dicuntur boni Dæmones, quos ὡς δαίμονας, καλὸς δαίμονας & ἀγαθὸς δαίμονας appellantur. alii
mali; quos ideo κακὸς δαίμονας vocarunt. Sic Genios quoq. alios vocarunt bonos; alios malos: ut
in nostra Religione nobis sunt Angeli alii boni, alii mal. Non δαίμονες & δαίμονες in sacris le-
teris in malam semper partē accipitur pro impuri illis & immundis spiritibus, qui iusto Dei iudi-
cio æterna sunt damnationi atq. inferorum cruciatibus addicti, quos Diabolos appellamus.

Porro Dæmones illi Ethnorum sive boni, sive mali, Platon & alii Philosophi fuerunt
Dii inferiores, quos ἰοὺν ἱλλιοῦ, seu Deo sibi, iemo, subiecerunt, & tanquā legatos atq. nuncios in-
ter Deum & homines esse censuerunt. Horum alios fecerunt aethereos, sive celestes: alios aëreos,
alios aqueos, alios terrestres, alios infernos, id est, subterraneos & circitores sui vagos. Alii eos
aliter dī videre ac distinguere fuerūt soliti. Sed nos (omissi hic varii, multiplicibus, infinitis &
perplexis Philosophorum atq. Poetarum distinctionibus de Dæmonum nominibus generibus atq.
naturā) Dæmonū nomine hic intelligimus secundū sacrarum litterarū stilum, impuros & immu-
dos illos spiritus, qui boni atq. pni initio a Deo creati propter superbiam & rebellionē suam vo-
luntariā, & celesti & suprema illa sede atq. dignitate dejecti fuerunt ac deturbati & in Aërem il-
lum caliginosum, tanquā in carcerē detruſi, nbi ad æternos illos Gehenna cruciati referātur.

Hi præter alia nomina, Δαίμονες sunt dicti quasi δαίμονες, a sciētia & sapientia, in qua creati
sunt, et quæ adhuc aliqua ex parte sunt præditi, quæ, teste Augustino lib. 9. de Civitate Dei, ca. 20.
expers est charitatis, & astutia potius, atq. malitia, quā sapientia dici mereant. Alii eam vocem
hæc ab Hebræa voce שַׁדַּי, Schaddaim, ultimā nimirū ejus syllaba, volūt esse deducit, Deus.
31. & 17. שַׁדַּי, Schaddaim autē Dæmonia vidētur dicta, vel a שַׁד, Schad, mamma; a femina
nimirum, quæ apparebant in forma bestie nammosæ, ut capra, vel זאבה, vel canis; vel a שַׁד, Schadad,
id est, vastando, quia vastitatio sunt auctores, sive in vastis locis habitant. Non ab-
surdū videtur, si Δαίμον ab Hebræo אָדֹן, Adon, & hinc vox Latina Dominus, ac Hispani-
ca & Italica Don, Donna, Dontella et similes deriventur. Aëræ enim regioni potissimum domi-
nari impuros istos spiritus, ibiq. sedem ac domicilium suum habere & vires suas exferere ex sa-
cris litteris potest colligi.

Petrus epistolæ 2. cap. 2. testatur Deū Angelis, qui peccaverūt, non ppercisse, sed in Tartarū
eos detrufisse, hoc est, in infimas has regiones, terræ finitimas, nēpe in Aërem. Est enim Tartarus
voce intelligitur sepe locus sub terra positus, ubi puniendi sunt animi impiorū, qui locum etiā adhuc
appellatur: tamē Petrus hoc in loco Aērē, & totū spatium infra Lunā intelligit. Iudas ap. An-
gelos malos suū religisse domiciliū: & jam sub caligine, iudicio magni illius Dei refervari. Unde
colligitur eos & Culo in Aërem hūc caliginosum fuisse præcipitatos. Hinc Streuchus vult spiritus
istos malos ab Empedocle vocatos fuisse ὑπερπυρρὸς, id est, a Culo moros, sive raptos. Celsus Ro-
diginus, antiquarū lectionū lib. 1. cap. 28. ap. hoc idē significare voluisse Pythagoram, cū scripsit.
Animā fractis alis & Culo labi, &c. Paulus 2. cap. ad Ephesios Diabolū vocat ἀρχὸν τοῦ αἵ-
ματος τοῦ αἵματος, principem potestatis Aëris, Idem cap. 6. eos vocat ἀρχὰς, ἡγεμονίας, κορυφαίαν πο-
τὸς τοῦ αἵματος, τὸ αἷμα & τὸ πνεῦμα, πνεύματα & πνεύματα τοῦ πνεύματος, id est, principatus, po-
testates, Mundi rectores, tenebrarū seculi istius spirituales malitias in celestibus, hoc est, in Aëre;
adversus quos dicit nobis esse pugnam.

Sacris litteris consentaneè Augustinus quoque multis in locis *Dæmonas* sive *Dæmonia* in *Aëre* hoc caliginoso esse, tanquam in carcere, usque ad finem *Mundi* reslacur. Tunc inde educendos & decrudendos in locum tetriorem & seneftiorem: ubi crucientur perpetuò. Idem libro octavo, de *Civitate Dei*, capite 22. & libro 14. capite 3. & 23. *Dæmonas* docet & celo propter peccatum effectos esse in caliginosum istum *Aërem*, ubi sint tanquam in carcere, in iudicio extremo puniendi eterna damnatione cum hominibus. Idem pater *æreæ* quoque illis corpora tribuit, libro 2. de *Civitate Dei*, cap. 10. de quo vide quoque *Cælium Rhodiginum* lib. 1. cap. 26.

Ech verò *Aër* proprius & peculiaris nunc est *Dæmonum* sive *Diæbolorum* locus, illic præcipue potentiam suam, quatenus illis a Deo est permiffa, exercendi: tamen, Dei permissione, ut res ipsa & quotidiana docet experientia, in aquis quoque & in terra, & subter terram oberrant atque vagantur, hominibusque insidiantur, eos tentant, diu vexant, ad mala sollicitant, iis plurimam damnam inferunt. De sunt quasi satellites, liſtores, tortores, carnifices, quibus partim ad porum in hac vita fidem & patientiam exercendam atque probandam, partim ad impiorum impietatem puniendam videntur. *Plutarchus* quoque *Quest. Rom.* 57. (ut *Laribus*, quos *Præſtites* proprie vocant, præficiatur, ipsi autem caninis vestibus amictantur) inter alia dicit secundum *Chrysippi* & *ſellatoris* ejus sententiam, Genios quosdam malos oberrare, quibus alii carnisficum loco utantur in puniendos flagitiosos & impios hominibus: ob quem transcursum per multa loca, pro totius *Naturæ* Dei habitis ac cultis fuerunt.

Atque hi quidem *Spiritus æreæ* capitales, perennes, atque perpetui Dei hominumque hostes præcipui sunt, ut omnis peccati, sic *Idololatria* & *superſtitionis* cum auctores, duces & impulsorres, tum obſectum, ut ex sacro constat litteris, que idcirco *Ethnicos* *Dæmonibus* sive *Dæmonis*, sacrificij, hoc est, ea coluisse testantur: unde etiam *Idololatria*, seu *superſtitio* interius & in d' æmoria ab ipsis *Ethnicis* passim appellatur: & eodem modo d' *æmologia*, id est, *Dæmonum* timor atque cultus potest appellari: quem quidem cultum *Porphyrius* ipse, veritatis osor & oppugnator irridet, manifestè ostendens, hos neque Deos esse, nec bonos *Dæmonas*, sed mendacii magistros, omniumque flagitiorum patres. *Dæmoues* enim, seu *Spiritus* mira subtilitatis, solertia, astutia, atque calliditatis, Dei hominumque implacabili detestando odio flagrant, quibus vis sese rebus cum naturalibus, cum artificialibus, ut simulacris, insinuantes & in quas vis sese species atque formas transformantes, hominibus apparentes, eos alloquuntur, res stupidas efficiunt, homines miris artibus ad se colendos ac divinis honoribus afficiendos pellexerunt. Invidentes enim Deo suum honorem atque gloriam, ea omnibus modis ad se transferre sibi, vendicare suis conant: idque vel immediate, vel quando a Christo se voluit adorari: vel per media, si ve naturalia, si ve artificialia. Ipsa quoque Dei nomina, ipsa sacra, qua Deus populo suo ad Numinis sui cultum tradiderat atque præscripserat, *Dæmones*, tanquam Dei similes, mancipis sui tradiderunt ac præceperunt, multis fraudulentissimè callidissimè, vel immutat, vel addit, vel detractis, ut exitium atque ceremoniarum *Ethnicorum* diligenti comparatione cum ritibus *Judaicis* divinis institutis manifestè apparet. Atque hæc quidem de prima *Mundi* parte, id est, Cælo, & in qua in eo continentur, sunt dicta, que innumenibulum Deorum atque Numinum *Ethnicorum* curiam completur. Sequitur pars secunda, nempe *Terra*.

PRIMUM igitur universam Terram in Deorum numero *Ethnici* duxerunt, eique divinos honores tribuerunt, sub diversis nominibus, secundum diversas ejus qualitates. *Terra* Dea est, & ita habetur: que est enim alia *Tellus*? inquit *Cicero* de *Natura Deorum*. Sic Terram Deam esse, inquit *Plato* in *Timæo* & in *Legibus*. Eodem libro de *Natura Deorum* inquit idem: Terram eam esse, que *Ceres* diceretur, distingas *Chrysippus*. Item, Terram & Cælum refert in Deos *Heraclides Ponticus*.

Nomina autem, sub quibus *Terra* divinis honoribus culta fuit, plurima sunt: inter que, Nomina sub *Tellus* & *Tellumon*, que Augustinus libro septimo de *Civitate Dei*, capite 22. ita ex *Vatro-* quibus *Terra* ne in libro de *Dis* distinguit, quod *Tellus* nihil sit aliud, quam *vis*; & quidem *faminina*, que *se-* culta. *Tellus* & *Tellu-* *mon*. *Vim* autem masculinam, que *semina* producit, *Tellumonem* dixerunt. *Veteres* Terram *Heram* appellaverunt (unde *Heroas* voluit dictos.) Ex *Terra* enim hominum *genus* effectum est, teste *Nelartiano*, quod idem *Græcus Theophrastus*, item *lamblichus* & *vetus*

interpret *Homeri* cessantur. *Hera* nomini respondet Germanicum *Heet*, quod utroq; genere tam masculino, quam feminino coluerunt, *Tellurem* & *Tellumonem* *Romani* dictum, & *Ætas* *Græcorum* innuente, vel domus cuiusq; præstitem *Larem*, quem *Heet*, hoc est, focum dicimus, significantes.

Mater magna.
& alma.

Hæc porro *Terra* dicta est *Mater*: & quidem *Mater* magna & alma: quod plurima pariat, quod cibum gignat, quod universa animalia fructibus suis aliat. *Plinius* libro 2. cap. 63. Hæc nris, inquit, naent & partum, eximia propter merita, cognomen indidimus matris venerationis. Sic hominum illa, ut cælum Dei: quæ nos nascentes excipit, natos alit, semelq; editos sustinet semper, nostriq; complexa gremio, jam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, ut mater operiens: nullo magis sacramento, quam quo nos quoq; sacros facit, etiam monumenta ac cunctos gerens, nomenq; prorogans nostrum & memoria extendens contra brevitatem ævi. Plura ibidem vide de *Terra* utilitate: unde *Mater*; & quidem *Mater* magna dicta fuit. Neq; enim homines tantum aut bellua, sed etiam fere alia a terra vitam haurire, ab eaq; alii, nutrir, fovent & conservari videntur.

Mater Deum.

Dicta est etiam *Mater* Deum ab *Ethnicis*, propterea quid *Dii*, qui ab eis colebantur, alio quando mortales fuerunt, ac in *star* mortalium ceterorū, terra fructibus viciantur. Ad hoc *Cicero* quoq; alludit de *Legibus*: *Terra*, inquit *Plato*, ut focus domicilium sacrum omnium Deorum est. Eandem, libro de *Vni*versitate, altericem nostrum, dici cæliq; effectricem, custodem antiquissimam Deorum eorum, qui intra cælos gignantur, appellat. Quæ appellatione *Ethnici* Deorum suorum nullitatem, suamq; in illis colendis stulticiam atq; demeritiam prodiderunt.

Bona Dea.

Hanc eandem non modo *Deam*, sed etiam *Bonam* *Deam* appellatur, tanquam bonorum plurimorum parentem & procreatricem. Unde a *Virgilio* *Omniparens*, a *Lucano* *Frugifera*, ab *Ovidio*, *Ferax*, *Fæta*, *Gravida*, aliisq; nominibus insignitur: a *Theodoro* vero *παροβία*, καὶ ἀντιδοτρεα, καὶ ὑπὸ τῆς, καὶ τῆς καὶ ἰδίας, & id est, vitæ distributorumq; largitrix, parent ac nutrix.

Eandem etiam appellatur & coluerunt *Iunonis*, *Opis*, *Vesta*, *Rheæ*, *Proserpina*, *Cybele*, *Cerere*, *Atergæ* & aliis nominibus.

Libro.

Iunonis nomine *Ethnici* nonnunquam *Terram* intellexerunt, ob rationem, quam *Virgilium* in *Vergili* descriptione adducit, eam sibi uxorem pingens:

Tum Pater Omnipotens facundus umbribus Æther,
Coniungit in gremium læta descendit, & omnes
Magnus alii, magno commissus corpore, fatens.

Virtus enim quædam seminalis ex superioribus corporibus in terram influit, quæ illi vim elargitur ea omnia proferendi, quæ assatum ipsa producit, non secus atque vit genitale mulieris arum suo semine conspergens, id ad prolem concipiendam, suoq; tempore edendam idoneum, reddit. Sic autem *Terra* dicta est, *Iuno*, a iuvando: quia mortales maxime iuvat. Unde *Iuno* credita *Dea* divitiarum: id quod *Terra* similiter tribuitur.

Ops.

Opis deinde nomine *Terra* fuit culta: quia omnes opes humano generi *Terra* tribuit. Unde & opulenti dicuntur terrestribus rebus capi h, & hostia opima præcipue pingues: & opima magnifica et ampla. Unde spolia quoq; teste *Festo*, quæ dux populi *Romani*, duci hosti detraxit, opima dicuntur: quæquæ etiam opima quasi optima dici queant. Ab *Opæ* hac (quam fingunt *Saturni* conjugem, qui ipse nominatus a *Saturno*, vel potius a *Satana*, tenensq; salcem effingitur, quæ est insigne agricole) ver naculum nostrum ob id est, fructus, quos procreat *Terra*, & *Latinorum* obsonium & obsonare est natiui. *Macrobius* *Terram* dixit appellatam *Opem* vel ab *Opæ*, id est, auxilio, quod ejus opæ & auxilio vitæ humana alimentia querantur: vel ab *Opere*, per quod frugum fructusq; nascuntur. Unde etiam *Opis* *Dea* Consiue sit mentio apud *Varronem*, quæ nomen habuit a conferendo: quod sit nō nisi manu opere et labore. Ejus festa *Opalia* quondam dicta fuerunt.

Vesta.

Vesta præterea nomine *Terra* culta fuit sic dicta, quod viridibus herbis vestitur. Hinc *Cicero* eam vestitā floribus, herbis, arboribus, frugibus, eleganter appellat lib. de *Natura* Deorum: *Dux* autē fuerunt apud Antiquos *Vestæ*: quarū una *Saturni* fuit mater, quā pro terra posuerunt: alia ejus filia, quā ignem significabant, id est, vitæ illam calorē, qui per terrā viscens fusus, omnibus

nibus, quæ ex ea oriuntur, vitam tribuit. Quare nullam ei Antiqui statuum posuerunt. Ovidius 6. sexto Fastorum: Nec tu aliud Vestam, quam vitam intellige flammam.

Vesta templum, teste Ovidio & Festo, rotundum a Numa Pompilio constructum fuit ad Terræ rotunditatem adumbrandam. Porro Vestam idem Ovidius vult diſſam a vi sua stando. Ita enim scribit: Stas vi terra sua, vi stando, Vesta vocatur.

Cicero a Græco ὅτι vult diſſam. Ea enim, inquit, ἔστι, quæ aliter ignia dicitur. Vñ autem ejus omnis ad aras & focos pertinet. Theodoretus: Terræ vim principalem, τοῦ ἡγεμονικῶς, ἔστι, id est, Vestam vocatur.

Proserpine quoque nomine fuit Terra culta, sic nuncupata, quid ex ea fruges, metalla & a- Proserpina.
lia exeuntia quasi proserpant. Cicero: Proserpina est, quæ apud Græcos nominatur, quam frugum semen esse volunt.

Rheæ quæ etiam nomine Terram venerati sunt, teste Phænulo, sic diſſa ῥῆα τῆ πεῖρ, id est, Rheæ. a fluendo, quod pluvie ex ea fluant. Sed hoc de quibusvis aquis atque aliis rebus ex ipsa nascentibus & copiosissimè profluentibus dici potest. Non ineptè Rheæ deduci potest ab Hebræo רַחַם, sive רַחֵם, id est, malo (unde etiam forsitan Rheus, Latine dictus, quem a Re Cicero vult dictum, ne cuius res agatur) quia Terra maledicta fuit a Deo, propter primorum nostrorum parentum apostasiam: vel a רַחֵם, id est, pascendo, quod Terra homines atque bestias pascat ac nutriet. Unde Cicero Altricem eam vocat & matrem cibos suppeditantem.

Præterea Terram adorant Cybeles nomine, quam Festus Pompejus sic vult diſſam ῥῆα κυβέλης, id est, Cubi: quia de causa etiam Cubus ei fuerit dicatus, ad Terræ stabilitatem monstrandam, cum Cubus, quocumque modo jaciatur, semper stet reſſus: vel ita dicebatur, quod magna mater, hoc est, Terra ageret homines in furorem, quem Græci ἄβυσσος vocant. Reſſus Terram Cybelem appellatam dixerimus ab Hebræa voce סִבְלֵת Siboleth, significante cum spicas, tum ramusculos oli varii: quid Terra omnis generis fruges atque fructus proferat, ac profundat.

In primis autem Ceres nomine Terram coluerunt, quam idcirco etiam a gerendis frugibus & spicis appellaverunt, quasi Cererem: quanquam Ceres puta puta vox est Hebræica, quæ Moses nritur, spicam viridentem significans. Aliam e srendo, quasi Cererem voluit dictam, casu quodam primâ litterâ immutatâ, ut a Græcis. Nam ibi illis quæ, ἀνείηται, quasi ἀνείηται, id est, Terra Dea nominata fuit. Orpheus γῆ, id est, Terram, vocat ματὴρ παῖτος, ἡ μήτηρ τοῦ ἀνθρώπου, cui consentaneum illud Ovidii:

Prima Ceres uno glebam dimovit aratro

Prima dedit fruges, alimentaq; mitia terris.

Unde ab eodem Munificæ dicitur & potens frugum, his versiculis:

Te Dea munificæ gentes ubicumq; loquantur.

Et: Diva potens frugum sylvis erubet in altis,

Hic adde Ditis nomen, quo eadem fuit culta. Cicero de Natura Deorum: Terræ vis omnis, inquit, atq; natura Diti patri dedicata est: qui Dīs, ut est apud Græcos ἀνείηται, quia recedant, unia in terras, & oriuntur e terris, est dictus. Hesiodus Agricole præcipit, ut ante arationem atq; sationem, siveam tenens vota nuncupet Diti ac Cereri.

Postremo Terram etiam Atergatū nomine, quam alii Adarcaten, alii Derceronem vocant, Atergatū. quæ Dea, sive Syria sive Assyria, coluerunt. Duo autem erant primaria apud Assyrios Numina, nempe Adad, quod erat nomen summū Dei, & Vnum significat, quem Solem esse Macrobius vult. Aliterum, quod ei subjungebant, erat Adarcatū, sive Atergatū, quam Terram interpretantur.

THAEC de Terra universa cultu. Iam verò et singulas Terræ partes venerabantur, vel certis consecrabant Diis. Terræ partes sunt montes, colles, vales, campi, nemora, sylve, luci. Quantum ad montes, eorum cum altitudinem, tum fecunditatem et fertilitatem admirantes, vel tum quo reser-
id, os, tanquam Deos colebant, vel Deos eorum fingebant incolæ & præsidet. Tales montium
Dīs erant Carmelus & Amanus, qui & certorum montium nomen habebant, ut constat ex hislo-
ria sacra. Talis erat Iugatinus Deus, qui jugis monti præsidebat. Tals Bacchus, idcirco Oreos
sive Oreus, id est, monticola dictus. Virg. Bacchus amat colles. —
Unde & Orædæ Nymphæ appellata & culta, quid in montibus frequenter apparerent.

τοῦτο δὲ θεῖα
Locorum cul-
tuum ac Dea.

*De dea collina
trum, vallium,
nemorum, agro
rum.*

Sic Collina Dea & praefes finge batur Collina: vallium Vallona sive Vallonia: nemorum, Incorum & sylvarum Sylvani, Satyri, Fauni, Sileni, Nemesitinus, Dryades, Fauna, Feronia, & Iuno (unde Lucina cognominata) camporum, ruris, agrorum item Sylvana: sui & agrorum colendorum cura fuit tradita: quemadmodum etiam Rufina Dea sive Rurina: a iure nomen habuit, quia ipsi rura commissa fuerunt: quo pertinent & Terminus, Pan & Priapus. Nam Terminus dicitur, inquit Festus, dictus, quod in ejus tutela essent agrorum fines. Hic secundum Varro nem a T. Tatio consecratus est: secundum alios a Numa Pompilio, & cultus in Capitolio, ubi cum Tarquinio superbus templum amplissimum fori Optimo Maximo extruere vellet, & propterea omium aliorum Deorum aedes exauguraret, Terminus & Inventas ei sedere noluerunt, quia de re Livius, Dionysius, Ovidius, Augustinus & alii. Pan deinde, Mercurii filius, Latinus Junius dictus, nomen accepit a ndr, Omne: quia non tantum sub ipsa uni versa rerum natura colebatur, ut dictum est supra, sed quia praerat montibus sylvis, lucis, agris, pastoribus, ovibus, aliisque animantibus. Unde Deorum rusticorum praecipuum fuit habitus, & ex octo majorum gentium Dis unus: ac propterea Junus dictus, ab eundo passum cum omnibus animalibus. Ob quam causam etiam simulacrum ejus caprina facie effingebatur, rubro colore, hirtis cornibus, pedore fidebus radiante, infima sui parte hispida & caprino pede: altera pede incurvum: quod ejus simulacrum eleganter interpretatur Macrobius libro primo Saturnalium, capite vigesimo secundo, & ad rerum naturam transiit. Denique rursi & agrorum Deus ac praefes fuit etiam Priapus, Dionysii & Veneris filius; quod ex illo Ovidii sacri liquet:

Cedunt & rigido custodi ruris a sellus,

Vbi Priapum intelligit. Hunc etiam Hortorum Deum et custodem fecerunt, quemadmodum & Alcinoem Regem Phaeacum, quod hortos & pomaria diligentissimum curavit. De illo enim sic Virgilius Ecloga 7.

Simum laetis & haec te liba, Priape, quot annis

Exspesce res est cunctos et pauperis hortis.

Fuit etiam Deus nuptialis dictus Mutinus. de quo alibi. Priapum Theophilactus in Hoesiam vult eundem fuisse, quem Hebraei Baalpegor appellant, cui mystici initiati sacrificabant, qui matres videbantur famella fuisse, quae cymbalis utentes, fames in ululatu, et trivia circuibant.

Porrò & agriculura certos Deos ac Deas praefecerunt, ut in genere Saturnum: qui a satum sic dictus, ideo falcem tenens, quae agricultura est insigne, effingitur: & in specie Sarritioni Sarritionem: a rationi Cererem & Osyrin: sationi Satorem & Sejam: orationi Occatorem: Stercorationi Picumnus (qui & Sterquilinus dictus, & Sterculius: a segetibus Segetiam sive Segestiam: frumentis germinantibus Proserpinam: geniculis nodisq. ulmorum Nodinum sive Nodorum: in volumentis folliculorum Volumnum & Volumnam sive Volutinam: cum folliculi patescunt, ut spica exeat, Patelenam: cum segetes novis aristas aequantur (quia Veteres aquare Hostile dixerunt) Hostilinam: florentibus frumentis Floram: lallecentibus Laetantiā (Servius in primis Georgic. Laetantiem Deum esse dicit, qui lac infundat hirsutibus, & eas faciat lallefcere) maturefcentibus Maturam: cum runcantur, id est, a terra avelluntur, Averruncum & Runcinam, quae & Spinenfis dicta, quae spinas ex agris eradicaret.

Ut autem & tuto servarentur frumenta collecta atque recondita certos Deos & Deas illis praeposuerunt, qui a tuendo Tutanus & Tutina, sive Tutelina: ab avertendo rubiginem a segetibus Robigus, & Robigo (cui etiam Robigalia celebrabantur) fuerunt dicti. Pertinet huc Deus Arvanus, mala omnis generis a frumentis avertens.

Deniq. & pilendi seu pinfendi frumenti Deum constituerunt, quem Pilumnus Scribani Sextum Aeneidos vocat, qui Picumni Dei Sterquilini, frater fuit, & praesertim a Pistoribus cultus: a quo & pilum dictum est. Et quia ante triticum & ejus usum sacra fornacibus torrebant, Fornax Dea fuit existimata. quam hyberno potissimum tempore, rigente frigore, colebant: de qua Ovidius xaxenonvovovov & sic loquitur:

Falla Dea est Fornax, lati gaudete coloni. Unde Fornacalia quoq. sacra instituta.

Frugibus quinn etiam & fructibus Terra Deos ac Deas praefecerunt. Nam Auspissimus libro 4. de Civitate Dei, capite 21. meminit Dea Frustilese, quae fructibus praefes: quibus praefuit etiam Saturnus: quemadmodum floribus eorum Flora unde Floralia. In specie pomis praefuit

Dea

*Dei ac Deae fru
mentis recondi
denis.*

*Dei ac Deae fru
mentis pinfendi*

Dei fructuum.

que figura partim hominem, partim pisces, referebant, Melicertus filius & Leucothoe mater, quæ primis Ino fuit diæa, & Mæstus Dea, cujus meminit Ovidius his verbis:
Leucothoe Græcis, Mæstus vocabere nostris.

Ee Propertius:

Quæ, tibi extepit tum Dea Leucothoe.

Huc referenda est Dea Salacia, a Salo crendo, seu concitando diæa, cujus meminit Varro lib. 4. de lingua Latina, & Festus in Fragmentis ita scribens: Salacia diæa est, quod salum cre. Antiquos autem, ait, eo vocabulo Poetas pro aqua ipsa usos esse. Pacuvius: Hinc se vitium Salacia fugimus, læti si munere vestimur Ceteris. Et Ovidius: — Nymphæq; salaces.

Dii marium.

Pertinet hæc portuum marinorum Deus, ab ipsis cultus, quem putabant esse eum, qui Patrem a Græcis, & Portumnus Latinus dicitur esse, cui nauta reduces & suis navigationibus satisfecerunt, seu comiti Neptuni. Hic & alii Dii litorales æque, in Græcis fuerunt diæi, & in Romanis: quo epitheto etiam Apollinem insignit Apollonius, id est, τοῦ ἐν τῇ ἀκτὶ τοῦ ποταμοῦ, qui in litore colitur.

Dii fontium.

De autem Mare ipsum & portus ejus divinis fuerunt honoribus culti: sic fonte, quoque de Fontinalia, feria certa: quibus & in fontes coronas jaciebant, & pueros coronabant. Vnde & Rome Fontinalis porta. Plautus:

Utum Fontinali an Libero Imperium te mibere maris?

Dii fluminum, & stagnorum.

Sic fluminibus, stagnis, lacubusque cum universis, cum singulis divinis & reneratio fuerunt, eis simulacra, statue, aræ, vota & sacrificia facta & instituta: quorum simulacra, ut quædam humana facie, quædam bubula effigiebantur. Pertinent hæc Arcthiolæ, Nile, Tiberis, Nympha siue Lympha: quoniam statue, aræ & sacella, præcipue a Romanis, porta, in vota facta & preces pro amolendis malis. Hæc enim Antiquitas incensis & pulvis credidit, si officio Sacrorum demulceretur. Superstitionem istam, ipse quoque, Cicero videtur subridere his verbis: Earum, inquit, Deorum templum inflammavit, quæ iram ope etiam alius templi subvertit. Nympha hinc saluifera diæa: de quo epitheto Saxopoli in Dacia, in templo bujuminis Nymphæarum monumentum extat:

NYMPHIS SALV TIFE

RIS SACKVM

M. LVCILIYS LVCILIANVS AVG COS. PRO

SALVTE SVA. ET

L. A. G. E. S. T. I. . .

SIM AVG. CONS.

T. M.

Dii navigationis & stagnorum.

Hæc autem eadem Numina, Dii aque Dea Marii, Fontium, Fluminum, Stagnorum Lacuumque, fuerunt etiam navigationis & stagnorum Numina inter quæ præcipua sunt Castor & Pollux, qui in celeberrima navigatione navigationum cum eis Colebos navigarunt, diæi alio nomine Dioscouri, quos Antiqui, ut etiam naves esse navigantibus si gemini apparerent, (apparent autem igni scilicet a navibus, ut in his insidentes:) contra tristes, si singuli. Dioscouri apud Græcos (inquit Cæsar in de rebus Naturæ Deorum) multis modis nominantur. Præcipue tres: qui appellantur, Anaxor ex rege Iovis antiquissimo & Proserpina nati, Tiro pæteritus, Euboleus, Dionysius. Secundi Iovis tertio uatex Leda, Castor & Pollux. Tertii, dicuntur a nonnullis Aleo & Cleopæ, Emolus, Arreus filius, qui Pelope natus fuit. Et hæc de Numinibus aquarum & stagnorum, quæ verè ita appellare possumus. Deus enim, omnium rerum, solus est, qui etiam Naturæ aquæ flumina creavit, eaq; portibus, litoribus atque ripis cinctis ac circumdedit: canquam terminis, limitibus & ostiis, ne in certam erumpant, Job. 38. Pro verb. 8.

Dii animalium cultus animalium.

VENIAMVS nunc ad animalium, plantarum & metallorum, quæ cum in certum, tum in alicuius nascuntur, cultum. Quantum ad animalia rationis experta, siue bestias, illas partim Deorum numero fuisse ab Ethnicis cultas, partim certos Dii consecratas & dicatas, passim & in Christianis factis & propitiis colitas. Quot igitur fuerunt bestiarum genera, toties fuerunt Numina.

quod Idololatria genus apud Gentiles, Aegyptios praesertim, qui Deos maxime monstrosos & portentosos coluerunt, familiare fuit: apud quos nullum ferè brutorum genus repertum, quod non coluerint. Hoc aperte divinus Paulus indicat in epistola ad Romanos, capite primo: ubi docet, Gentem gloriam Dei immortalis commutasse in figuram atque imaginem non solum hominum corruptibilis, sed etiam Volucrum, Quadrupedum & Reptilium.

Ut autem animalium rationis expertum alia sunt simplicia vita: alia amphibia: sicutiusque tueris animalia singula coluerunt aut ea certis Diis consecraverunt. Aërea quidem Volucres. Nam Syri columbas coluerunt & adoraverunt: Aegyptii grypphones, aquilas, vulturibus, quibus ad auspicia maxime sunt usi, ressertiliones, ibes & accipitres; sub quarum symbolis Osirim, qui apud eos Sol est, intelligebant. Hinc apud eos pileum rubrum unam cum accipitris ala rerum sacrarum scriptores gestare soliti. Coluerunt porro & adoraverunt & rati gallos: Thessali ciconias, quas occidere apud eos erat nefas: Latini picos, quibus universi magnopere abstinebant: Romani anseres (unde Plutarchus in Quaestionibus Romanis quaestione nonagesima octava, in hunc modum loquitur: Censoribus magistratuum ineuntibus nihil prius erat locatione alimentorum pro sacris anseribus.)

Has vero atque alias aves Ethnici etiam certis Diis ac Numinibus consecraverunt. Nam Veneri & Apollini ycnus sacer erat: & illi quidem etiam ardea: huic verò columba, gallus (qui & Esculapio & Minervae) corvus (qui & Marti ob rapinas) & accipiter, ob visus praestantem atiem. quanquam columbae candidae etiam Veneri fuerint dicatae, a quibus curus ejus videretur. Aquila Iovi fuit sacra: taretur propter silentium Harpocrati: fulica (Graece λαός, avis rapax, a cuius rapacitate Comici saepenumero homines fures appellant Laros, & Galli larvones, id est fures) Herculi & Mercurio: noctua Minervae: phoenix Soli parvo, ciconia (quae etiam Concordia Dea) anser & vultur Junoni: (unde pavonis pennae apud Aegyptios non tantum Isidis simulacrum coronari solitum, sed domorum etiam januae antiquitus ornabantur, ad domus nobilitatem & antiquitatem, secundum Alexandri Neapolitani sententiam, ostendendam: cuius quidem nobilitatis & pavonis elegantissima apud Bocacium exstac comparatio) picus Marti: grus Cereri (ut in libro de abstinencia ab animantibus testatur Porphyrius:) Ibis Mercurio, seu cordis omnisque rationis praesidi & moderatori. Unde cor volentes indicare Aegyptii, Ibin pingebant, quia Ibis per seipsum, magna ex parte, cordi consimilis est. Hinc Cicero libro primo de Natura Deorum, Aegypti, inquit, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. Ibes maximam vim serpentinum conficiunt, cum sint aves eximia & turribus rigidis, corneo proceroque rostro: avertunt pestem ab Aegypto, cum volucres, cum angues, ex vastitate Lybia vento Africo in vestras, interficiunt atque consumunt: ex quo et, uc ille nec morfu vires noceant, nec odore mortuae. Haec enim ille.

Coluerunt deinde & animalia aërea gradientia; eaque Quadrupedia, ut feles, hircos, boves, arietes, canes, sues, muresque Aegyptii. (Hircum quidem, quod salacissimum sit animal: quem etiam Mendosum eximus venerabantur honoribus, teste Theodoro.) Memphiae taurum: Thebanus stelam: Lycopolitae & Delphici lupum, quod sacrum autum in templo exilatum & defodisset: Samis ovem, quod aurum ibidem surreptum a templo indicasset: Leontopolitae Leonem (quem Aegyptii Soli, ut & bovem dedicaverunt) & leonem in Ambracia, cum vindictam abertatis, quod tyrannum interemisset: Cynopolitani canem & cynocephalum, quod animal nutritum & totius negotii, partim quod animal istud ab usu piscium abhorret, partim quod circumcuius unum gignitur, quam sit circumcicionem facere docet curare & peragere fuerunt soliti.

Et vero tantum etiam haec animalia coluerunt & adoraverunt Gentiles: sed certis quodammodo Numinibus ea dedicaverunt atque consecraverunt: ut, inter alia quidem, equum & lupum Marti, ex quibus lupum etiam Apollini dedicaverunt: lyncem & tigrum Baco: cervam Dianae: leonem Cuius: bovem Lunae, Soli, & Apollini (cui etiam caper aeneus sacer fuit) capram Diti: canem Apollapio: cynocephalum Mercurio: asinum Priapo (cujus villima asinum caput) & Baccho.

Tertio ex his, quae sunt simplicis vita, & quidem aërea boni reptantia, potissimum coluerunt Serpentem, animal reptile, terrae ac frigida naturae, corpore toto tereti, ac uno stramine

1. Aves certis Numinibus consecratae.

2. Animalia quadrupedia certis Numinibus consecratae.

3. Animalia quadrupedia certis Numinibus consecratae.

capite ad cauda extremum porrecto, brachia, pedibusq; & aliis carent, præter Indicos quosdam & Africanos: cuiusmodi in Africa primo bello Punico ab Atilio Regulo repertum, diu oppugnatum, census amplius pedes longum fuisse scribit Agellius.

Cur serpens cultus.

Coluerunt hoc animal, ipsum diuinae cuiusdam naturae existimantes, Romani, Graeci, Phoenices & Aegyptii. Ad Romanos quod attinet, nota est Aesculapii fabula, ex Epidaurio Romanum serpentis sub imagine translatus, ac in insula Tiberina sedem sibi eligentis, cuius ope pestilentia gravissima urbis sit sublata: quae Historia in monumentis Romanis passim est obvia. Hinc in nummis antiquis pictura serpentis est hieroglyphica pro salute & bona fortuna.

A quibus cultus.

Nec verò tantum a Romanis, sed & Graecis & Aegyptiis serpens (sub quo nomine dracones, angues, aspidēs, basilisci, & consimiles species, quae omnes in Aesculapii tutela fuerunt, intelliguntur) cultus fuit & sacrosanctus habitus, ac tanquam salutis indicium atq; symbolum nummis antiquis incisus: ut in Gordiani numis videre licet. Itaque hodie quoque apud Samogitios, Sarmatae populos, serpentes pro Laribus tutelaribus in edibus ali feruntur.

Ratio serpentis a idololatris.

Huius autē Idololatrie & superstitionis serpentinae hac primū afferri potest ratio, quod Samaritanis, serpēs sive dracō ille antiquus, ea praeipue in imagine se gentibus patefecit, salutarem se illis mentiens. At in ipso quidem Paradiso primis nostris parentibus per serpentem illuditur, cumq; fecit, eos in fraudem capitalem impellens. Deinde nota est illa serpentis aenei Deici Historia, qui Israelitas, moribus serpentum venenatorum imitatus, saluti fuit: qui quidem Christi Seruatoris & salutis nostrae unica typus illustris fuit, Christo ipso teste & interprete, Iohannis sermo, versu decimo quarto. Unde mirum non fuit, hanc quoque ob causam serpentem salutis atque sanitatis apud Ethnicos fuisse symbolum. Sed naturalis quoque ratio adferri potest, cur serpens salutis & valetudinis nota fuerit. Ea enim suam diuinitatem exuens, ex sententia signatore abstergo, quotannis iuvencis & ceteris nihil sibi astate recondar: totum tamen, quantumvis longam, hyemem jejuna ac incolumis transigit.

Serpens etiam sub certis Numinibus cultus.

Nec verò tantum etiam ipse per se fuit cultus & sacer habitus serpens, sed nominibus certis Deum ac Deorum dicatus & consecratus, ut Aesculapio, in cuius tutela fuit: ut Cereri: ut Mineræ: de qua re vide Verderium. Sicut tortuosus ille serpens atque draco tartareus, ut statim in ipso Paradiso: ita postea serpentis forma & imagine sese in hominum gratiam insinuavit: & ut primi nostri parentes, ita posterique quoque illorum Satanam sub serpente, animalis callidissimi (ideo & Hebraei dicti *Wā Nachāsch*, a *Wā* iosa observatione & insidius) specie atque forma coluerunt.

In quodam Piscium cultus.

Potro aquae quoque animalia simpliciter vitæ coluerunt, & adoraverunt, ut Pisces: eosq; vel in genere cunctos, vel certas species. Omnes quidem, ut Aegyptii & insula Phari incolae, ac civitatis Syenes, quae civitas est Thebaidis. itemq; incolae Neotidos paludis. Praecipue tamen piscibus honores cultumq; divinum exhibuerunt Syri, qui inde & Deum suum principem ac tutelarem Dagon appellaverunt, quem alii piscem interpretantur: alii volent frumenti Deum fuisse. Nam *Δαγ*, Hebraei piscem significat & foreasse Dagon erat Neptunus. Unde Cicero, *Dag* maximum fuisse Deum dixit, sive Neptunus, sive alius quispiam furit: de quo idolo Hebraei tradunt, illud ab umbilico sursum versus humana forma fuisse: deorsum vero in piscem desisse. Dagon igitur, ut ex egypto conlatum fuit Deus aliquis marinus: quales fuerunt apud Gentiles multi, de quibus postea. In specie idem Aegyptii anguillam coluerunt & Delphines, quos Neptuno roverunt, teste Tertulliano: & Latum piscem incolae urbis Latonii: cui certa sacra, festa, templa, sacrificia, epulas, & post mortem sepulchra sumptuosa instituerunt & celebraverunt.

A quibus Piscium cultus.

Coluerunt praeterea etiam amphibibia animalia, hoc est, ea, quae inter aëreum & aqueum accipitis sunt naturae, eaq; partim quadrupedia, ut ranas & crocodilos: partim reptilia, ut nautes, trices: partim volucris, ut mergos & anates, cui superstitioni Aegyptii, potissimum fuerunt dediti: praeter alios tamen maxime Crocodylum, quem Aesculapio attribuerunt, colentes, ob eius solertiam: de cuius pictura quarum rerum symbolum sit, vide Hieroglyphica Pierii. His adde, quod Troglodytae testudines, quas Veneri consecraverunt, coluerunt & adoraverunt, teste Plinio in libris de Naturali historia.

Denique

Denique insecta quoque, quod est animalium genus, incisuris corpus distinctum habens, sine *Ερτομο* carne (unde *Εξσanguia* sunt dicta) in Deorum numero reposuerunt. Nam ab Aegyptiis *αταλαΐα*, *αταλαΐα*, *αταλαΐα*, *αταλαΐα*, qui precipue scarabaeos maximi fecerunt, teste Eusebio, scorpiones & scarabaei, quos insectorum cultus. Mercurio & Apollini dicabant, colebantur; quemadmodum ab Acaronitis, vel Eronitis musca, vespa & similes culta fuerunt: quarum Deum nominarunt Baal-Zebubim, id est, Sminthium, Myagrum, sive Myorhem Deum, ut legendum est apud Plinium libro 29. nat. hist. cap. 6. quo significatur muscarius Deus, vel muscas abigens. Hunc verò musca figuram habuisse testis est Nazianzenus *εναντιον* β. contra Iulianum. Is Deus alio nomine etiam Acbor dictus est, de quo vide Verderium. Atque haec de *Ζωολατρία*; a qua merito omnes Christiani abhorre debent, ut qua cum blasphemia nefanda est conjuncta nominis divini, secundum illa secundum praecepti verba: Ne facito tibi sculptile, aut ullam imaginem eorum, quae sunt in caelis super: aut quae in terra infra: aut quae in aquis infra terram. Ne incurrans te, honorem exhibeto eis, neque colito ea, &c.

NEC VERO animalia tantum rationis expertia, sed etiam plantas, stirpes & arbores omnium generis totamque adeo vim *παντων*, quam Dionysium vocarunt, teste Theodoro, coluerunt, *τροία*, planta. Nam, ut nihil dicam de Aegyptiis (qui est omnium ferè populorum habitus fuerunt sapientissimi rum & stir- & religiosissimi: unde relique gentes suam hauserunt sapientiam & religionem, tamen eo stolidum cultum. ditatus & insania de veniunt, ut allium, cepas, & alias plantas pro Deo coluerint) etiam cetera gentes plantas et similia, vel coluerunt (ut inter alias Celtae Germanique cum excelsam) vel certe Numinibus consecrarunt: ut stirpes in genere Neptuno: earum putationes Puta Dea: Cupressum Plutoni: Acer Stupori, teste Servio: Larum Apollini: Olivam Aristaeo, Apollinis filio: Pinum Pani & Cybele: Liliam candidum Iunoni. Oleam Minerva: Quercum & Aesculum Iovi: Myrtum Veneri: Populum Herculi: Narcissum florem & Adiantum, sive Cincinalem Plutoni: Papaver Lunae, quod quidem fertilitatis symbolum erat apud Aegyptios. Idem iudicium esto de reliquis: quò referri possunt etiam Vitis, Hedera & Ferula: quas Baccho consecrarunt, quia ferenda viti auctor creditus.

METALLA item & lapides coluerunt, ut Aurum, Argentum, Aes, Ferrum, Plumbum, Stannum, & similia, in genere sub Diis, Plutoni & aliorum Deorum nominibus. Singula verò certis Diis consecrarunt, tanquam eorum in ventoribus & artificibus, ut Aurum Iovi, vel Soli, Argentum Lunae, Argentum vivum Mercurio, Plumbum Saturno, Stannum Veneri. Sic inter lapides, praeter alios quadratos pro Diis coluerunt, quorum acer vi circa Mercurii statum congregabantur. Haec de Metallorum cultu.

Atque haec quidem sint dicta de Mundi & ejus membrorum cultu diuino. VENIO nunc ad HOMINEM, tanquam ad *μικροκοσμον*, id est, Mundum parvum, sicuti a Veteribus fuit *λατρία*, appellatus, propter quem magnus hic Mundus cum omni sua suppellectile a Deo Omnipotente hominum culta fuit conditus & conservatus. Hujus itaque mundi magni, homo & finis, & pars, & incolae, & cultor atque colonus, & spectator denique atque contemplator dici potest.

Ut autem in magno illo Mundo, de quo adhuc dictum: ita in parvo hoc Mundo, hoc est, homine, cumulus sese Deorum falsorum offert ingens. Atque adeo uni versa Idololatrie causa fuit quidem atque auctor primarius est Diabolus: ita causa atque auctor ejusdem secundarius est homo. Is enim cum in Mundo & per Mundum hunc universum, tanquam per speculum clarissimum, sua ipsius praesertim utilitatis atque salutis causa creatum, Deum ejus conditorem cognoscere atque colere venerariq; debuisset: ipse pro vitiosa, perversa per versaq; sua natura, Diaboli afflatu impulsus, non Deum Creatorem, sed Mundum universum iustitiaeque partes, etiam minimas ac vilissimas potius colendas venerandasq; suscepit. Quemadmodum autem is, duce & magistro Diabolo, creaturas atque naturas reliquas omnes sive visibiles, sive invisibiles, sive corporeas, sive incorporeas, sive animatas, sive inanimas, tam bonas quam malas, partim in Deorum numero reposuit atque coluit, partim certis Numinibus, tanquam custodibus attribuit & consecravit: sic ejusdem Diaboli iussu & hortatu multo magis iustitiaeque quasi de causa seipsum, suam naturam, suum animam, suum corpus, omnes animi corporisque sui vires, & facultates, omnem suam vitam a principio usque ad finem, omnes vitae suae actiones, vir-

entes, vitia, casus, & ventus secundos & aduersos, omnia denique quibus vita hec nostra est exposita, bona atque mala vel pro Diis sibi colenda, vel certis Diis consecranda duxit: ut ex singulorum enumeratione postea melius patebit. Ac Aegyptii quidem, ut Theodoretus ex Porphyrio probat, hominem primum in genere coluerunt pro Deo, cui super aram sacrificarunt, & certo tempore proprium conueniensque epulum obtulerunt: unde postea innumerabiles alienorum & falsorum Deorum turba atque multitudo promanauit. Deinde in specie coluerunt Zamosin Pythagore discipulum: quam antiquam quidem, sed pernam & execrandam consuetudinem secuti Lycania incola, quorum fit mentio in Actis Apostolicis capite decimoquarto, discipulus Christi, Paulo & Barnaba diuinos honores exhibere voluerunt, quos illi repudiauerunt: quod ipsum & de Petro, cum Cornelius Centurio diuinam ei adorationem tribuere vellet, legimus: itaque de Angelo in Apocalypsi, qui ad βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν hanc, siue βασιλεὺς ei seruo prohibuit.

Homines bene de genere humano meriti, Nam primum constat, vel Ethnicorum ipsorum testimonio, maximam, & quidem præcipuam, quos ipsi coluerunt, Deorum commentitiorum partem, homines fuisse mortales, qui quidem propter eximias animi corporisque vires atque dotes, propter egregias virtutes atque altissimas, propter præclara erga genus humanum merita atque beneficia, propter rerum & artium utilissimarum et præstantissimarum inventionem, vel adhuc vivi, diuini fuerunt effecti honoribus, vel certe mortui in Deorum numerum relati, religiosissimeque culti. Cicero libro primo de

Natura Deorum. Suscepit, inquit, vita hominum consuetudoque communis, ut beneficia excellentes viros in cælum fama ac voluntas tolleret. Hinc Hercules: hinc Castor & Pollux: hinc Aesculapius: hinc Liber, &c. Idem: Persens, Zenonis auditor, eos dixit habitos esse Deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum esset inventa, ipsisque res utiles & saluantes Deorum esse vocabulis nuncupatas. De more, bene meritis de genere humano referendis inter Deos, scribit etiam Plinius libro secundo sue Historie, capite septimo, in hac sententiam: Deus est mortali iuvare mortalem (unde ille apud Plautum, Deus est homo boni, aut lupus) & hac ad eternam gloriam via. Hac vere Romani: hac nunc cælesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector Vespasianus Augustus, festis rebus subueniens. Hic est vetustissimus referenda gratiam bene merentibus mos, ut tales Neminibus adscribantur. Quippe & omnium aliorum Deorum nomina, & que supra fidera retuli, ea hominum nata sunt meritis. Iovem quidem aut Mercurium, aliter re alios inter se vocari, & esse cælestis nomenclature, qui non interpretatione nature nascatur? Cicero libro tertio de Natura Deorum: Iam verò in Græcia multos habens ex hominibus Deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucothean, qua fuit Ino, &c.

Theodoretus. His consentaneè Theodoretus de hac Στοιχία τῶν ἀδελφῶν διαφέρει Sermone tertio, ad Græcos infideles de Angelis, Diis, Dæmonibus: Postea, inquit, homines virtutibus rebusque gestis illustres, artium utilium inventores, post obitum eorum, ἰσονομίᾳ, id est, in Deorum numerum retulerunt, ut Saturnum, Rheam, Iovem, Iunonem, Herculem, Aesculapium, Castorem & Pollucem, Bacchum, &c. Idem eodem Sermone tertio ad Græcos: Ethnici Herculem ὁς ὑπάρχει τῶν ἀδελφῶν ἰσονομίᾳ, ut generosum fortemque hominem sibi Deum fecerunt.

Tyranni etiam culti. Nec verò tantum bene meritos de genere humano, Ethnici olim, præsertim Græci, Deos sibi fecerunt, sed Tyrannos etiam, qui genus humanum horrendum in modum portentosa sua immanitate afflixerunt: ut ex ipsorum Ethnicorum historiis potest colligi. Hinc Plutarchus de Superstitione: Tyrannos, inquit, quoque coli & saluari videmus, in aureas statuas pontibus, qui tacite eos oderunt & execrantur: quo referenda sunt Alexandri Magni & Caligule exempla. In banc prorsus sententiam etiam Theodoretus: Hanc consuetudinem (Græcorum videlicet) Romani secuti suos Imperatores non solum iustos, sed etiam iniustos & tyrannos, ut Neronem, Domitianum, Commodum, post eorum mortem Στοιχίας ἡξίωσαν, id est, diuinitate dignos censuerunt.

sceleraticuli. Sed quid dicam, quod plerique istorum Numinum apud Ethnicos homines fuerunt lasciuissimi, scortatores, meretrices, aliisque nefandis & detestandis sceleribus atque flagitiis infames? Unde

Vnde idem Theodoretus in hac verba: Non solum bene de genere humano meritos, sed lascivissimos etiam, tum viros, tum mulieres, Græci Deos fecerunt. Hinc constat, Larentiam & Florentiam meretrices, monstra impudicitiae horrenda, eos pro Diis coluisse: quod ipsum quoque admiratus est Plutarchus in Questionibus Romanis, questione trigesima quinta: Quid verò causæ sit, inquit, quod Larentiam tanto afficiunt honore, cum fuerit meretrix?

Potro quemadmodum & ex Angelis illis caelestibus plurimi, & postea primi illi nostri pa- Homines caelestes
rentes Angelorum seu Diabolorum illorum afflatu serpentino, se terrumq; exemplo & incitatio- viri.
ne incitati, non contenti illâ Dei imagine, ad quam filii & formati fuerant, illaq; dignitate sub-

levis, in qua fuerant collocati, ad superiorem, & quidem parem planè & aequalem divina majestates dignitatem aspirarunt (qua utriusq; ruina perpetuaque miseria causæ extitit) sic ab illo tempore omnibus seculis plurimi existerunt inter homines superbi & arrogantes, qui partim vi, partim dolo, fraudibus atque blanditiis divinos honores cultuq; ambierunt, eosq; sibi adhibere viros de ferri curarunt. Sic Persarum Reges divino honore affici, & ceu Dii colibet variè voluerunt. Sic Alexander Magnus Persico more adorari voluit. Vnde Polypercon, cum unum ex vane rantibus mento contingente humum per ludibrium cepisset boreari, ut id vehementius ad terram quateret, Alexander indignabundus, Tu, inquit, non veneraberis me? Detrahitumq; Polypercon a lecto præcipit a vis in terram, & cum is pronus corruisset: Videmus, inquit, idem te fecisse, quod in alio ante ridebas? Sic Aulus Vitellius, teste Suetonio, Cajum Caligulam Casarem adorari ut Deum instituit, cum reversus ex Syria, non aliter adire ausus esset, quam capite velato (more scilicet & habitu eorum, qui Deos venerabantur) circumvertensq; se, deinde procumbens: Ritu nimirum priscorum, qui in adorandis Diis corpus circumagebant, deinde procumbentes sedebant, Numæ insitito, vel Persarum more, qui procumbentes humi & mento humum contingentes Regem suum colebant, quod *προσκύβειν* vocant. Exempla plura arrogantia atque superbia istius plusquam Lucifariana, ut Herodis Agrippæ Regni Iudæ, Diocletiani Imperatoris Romani, Menenatis Medici præstantissimi Macedonia, vide in Academia Gallica Petri Domini de la Primaudaye, & in aliis antiquis historiis. Hic commodus dicendi Homines caelestes
locus esset de more & consuetudine, ritibus atq; caerimoniis exhibitus in *Θεοποιία* defunctorum Regum etiam mortuorum.
& Imperatorum, aut, etiam aliorum illustrium hominum: sed quoniam de hac re fusc alii scripserunt: ideo nos ea sponte prætermittimus.

Ut autem Homines, Reges præsertim & Imperatores, alique viri illustres, cum ipsi sibi viris divinis arrogarunt honores, tum ab aliis, tanquam Di coliti & adorari voluerunt: ita post mortem etiâ eorum, istis honoribus fuerunt affecti: id quod cum ex supra citatis testimoniis Theodoretis satis superq; constet, tum exempla modo posita clarissimè ostendunt. Hæc de *ἀθανάτων θεοποιία* sive *Θεοποιία* hominis in genere.

NEC VERO tantum Homo ipse totus, sive vivus, sive mortuus pro Deo Ethnicus habi- Homini singuli
tus cultusq; fuit: sed singula quoque ejus partes, ex quibus compositus est, atque conflatus, nem- La partes calice
pe Anima & Corpus, & singulatum harum partium principalium partes minores, qualitates nem & accidentia, sive bona sive mala, cuncta denique, quæ ad humanarum rerum naturam atque vitam pertinent bona atque mala, commoda & incommoda, tum interna, quæ animi & corporis, tum externa, quæ bona & mala fortuita, sive Fortune vulgo appellantur, in Deorum numero ab isdem fuerunt reposta, vel certis Diis adscripæ & consecrata.

Primum igitur ut Mundus hic parvus, id est, Homo ex duabus similiter conflatus est partibus, Anima nimirum Partes hominis
atque Terra: ita Mundus hic parvus, id est, Homo ex duabus similiter conflatus est partibus, Anima, quæ co- lo, & corpus,
Anima nimirum & corpore: quarum illa quidem Cælo, hæc Terra respondet. Et ut Cæli due lo, & corpus,
sive partes principes, Aether & Aer: sic animi similiter sunt due quasi partes principes, Mens quod terre res
sive intellectus, & Cor, sive affectus: quarum illa Aetheri; hæc vero Aëri affinis est atque respondet.
similis.

Viginti de Animo primò dicamus, id cum totus, tum singula ejus partes, potentia, fa- Animus in gen-
cultas, habitus, affectus boni & mali divinis fuerunt consecrati honoribus. Mens a Roma- nere primus
nis, ut Livius & Cicero tradunt, fuit consecrata, ut mentem ea bonam concedere; quod & cultus.

S. Augustinus non semel asseruit, & ante eum Lactantius. Ovidius in Fastis :

Mens quoq; Numen habet, Menti delubra videmus

Vota, metu belli, perfide Pene, tui.

Propertius:

Mens bona si qua Dea es, tua me sacraria dono

Exciderant furdo tot mea vota lovi.

Philosophi quoq; pleriq; vouit, hoc est, mentem Deam fecerunt, sed non eodem modo. Cicero de Legib. lib. 2. At illa, propter quae datur homini ascensus in Caelum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq; laudum delubra sunt; nec ulla virtutum sacra solennia obeunt. Et paulo post: Bene vero; quod Mens, Pietas, Virtus, Fides consecratur manu: quarum omnium Romae dedicata publice templa sunt: ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) Deos ipsos in animis suis collocatos putent. Idem. Res ipsa, in qua res inest, maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa nominetur Deus, ut Fides sunt, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a Nlarco Aurelio Stauro. Ante autem ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. Vides virtutum templum: vides Honori, a M. Marcello reuoratum.

Colte ab Erhnt
et etiam animi
perier, ut a.
Intellectus.

Porro ut Mentis due sunt partes: ita ambas quoq; coluerunt, & adorant, nempe Intellectum & Voluntatem. Et intellectus quidem tum operationes, tum effectus: quae duo a Graecis *νοησις* & *εσφορνη* appellantur, inter alia sub se continentia artes, disciplinas atque scientias, quae liberales & ingenuae appellantur: quarum quidem ut inuentrices, ita Deas coluerunt Musas. Plutarchus in conuuiuiis: Musae omnino indigentur, si putenim ipsarum opus esse ciuitatam & sisulam: non morum instructionem, & affectuum moderationem; quae consequuntur, quae cantilenis & concentibus utuntur. His adnumerari possunt etiam artes, illae quae manuum labore atque opera constant, vulgo artes mechanicae sive manuarum dictae. quae laetantur ut & reliquis corporis membris tractentur, atq; exerceantur: tamen a mente, ingenio & cogitatione fuerunt profecta, & mente etiam atq; animo potissimum excoluntur.

Artium de diei
plurimū inuen-
tores qui culti
in genere.

Quarum res igitur artium utilium & sisulorum humani generi inuentores pro Diis fuerunt culti. Ac generales quidem omnium fere artium ut inuentores, ita Dei ac Deae ita fuerunt Apollo, Minerva (unde Theodoretus *νοησις* & *εσφορνη*, rationationem, a *νους* vocat. Musa, Vulcanus (unde τοῦ τέχνης, arte, *τέχνης* id est, Vulcanum appellantur, quia ignis adminiculo pleraq; artes utuntur) Mercurius & Hei culti: quorum duo vtrumque etiam Gymnastorum, Academicarum & Scholarum praesides fuerunt, atque antistes. Hinc Mercurii statua, Hermia dicta, quadrata tum in Academicis & Gymnasiis, tum etiam ante domorum privatarum ostia poni solita. Idem propterea quoq; Sermo, qui Mentis est instrumentum, Deus fuit habitus, idcirco Cyllenus dictus, quem admodum & linguae ob hanc causam illi fuit ditata & consecrata. Aegyptii quoq; omnium bonarum artium, ut legum, litterarum, Musicae, Geometriae, inuentorem Mercurium fecerunt, quem Thoir, vel Theus nominant, teste Platone, Iamblichio, & Cicero libro tertio de Natura Deorum. Galenus similiter in oratione sua supra Mercurium & orationis parentem & artium omnium autorem sacre. Sic Apollo, Pyebius vocatur in, qui discere incipiunt & percunantur: Delius & Phanius in, quibus iam aperitur & elucescit veritas aliquid: Ismenius scientibus. Leschenorius in, qui iam utuntur ac fruuntur scientia, ac inter se disputant & philosophantur.

Artium, disci-
plinarum et ne-
gotiorum in-
ventores qui
culti in specie.

In specie deinde praefuerunt Medicina Aesculapius, & ejus filia Hygiea, sive Sanitas, & Apollo: quibus ideo multa monumenta fuerunt posita. Paena ideo Apollinem quidam vocauerunt, quod remediatis morbis finem faceret talis gratia: quoniam alii sic vocant, quod sagittarum ictuum nocere putabant. Est enim *παῖς*, ferit: unde forsan parere Latine pro ferre, inquit Festus. Iurisprudens deinde praefuit Themis, quae & Carmenta Dea fuit dicta & Fatorum, Evandri mater: alio nomine Nicostata, Carmenta appellata a carminibus, quibus onerula tangebatur: vel ut alii volunt, quasi carens mente, ob instinctum nimirum divinos, quibus ad fatiloqua fundenda carmina impellebatur. Sunt, qui Carmentem putant esse Parcam. Fluvie matrone templum Roma dedicant eamq; coluerunt, Plus. in se Quaest. Rom. 56.

Sic

Sic numerandi artis prae fuit Dea Numeria, aliisq. Dii. Ac Numerum quidem ipsum seu Deū, *Arts numer lib.* volebant. Hinc par numerus Diis inferis olim consecratus; impar in nuptiis adhibitus: quo & Caelestes imprimis gaudere putabant. Huc referenda ἀριθμοκρατία, & ἀριθμοκρατία, id est, vacuatio in numero: de qua vide Pencerum.

Sic Agriculturæ, & rei rusticae ac pastoritiae artis Dii ac Deae plurimae fuerunt (de quibus su- *Agricultura.* pra) praeter alias autem maxime Palus; quae ideo Dea rustica ab Ovidio lib. 4. Pastorum dicitur:

Rustica praecipue est hoc Dea lata cibis.

Servius ait eam fuisse Deam pastorum & pabuli: cui sacrificantur pro felici proveniunt pabuli & *communica.* pecorum: unde pastorum domina ab Ovidio appellatur:

Pastorum domine grandia liba Poli.

Festus: Pales dicebatur Dea pastorum. Servius scribit, alio. putare eam Vestam esse, alios ma- *tem Deū.* tem Deū. Festum, quod in ejus honorem institutum fuisse dixi: apud, Palilia, sive Parilia sunt uni, natalis videlicet urbis Romae, a pastoribus condita. Propertius lib. 4.

Urbi festus erat, dixerunt Palilia Patres:

Hic primus capis manibus esse dies.

Norat Servius, Palem a Virgilio genere feminino dici: ab aliis masculino. Sed pare illius dixi- *rim,* apud alios quoq. scriptores genere feminino reperitur: apud quos frequens ejus sit mentio, ut non tantum apud Virgilium, Ovidium & Propertium, sed Tibullum, Varro nem & alios. Hac de Pale.

Porro Mercatura, negotiationis, mercium & negotiatorum Deus fuit Mercurius, ipse pro- *Mercatura.* pterea venditor & negotiator dictus, ab Hebraea voce מַכָּר, Macâr, vendidit, emendum tradi- dit, unde מַכָּר, Macâr, merx, res venalis, & מַכָּרִים Mercaroth venditores, commutationes. Quid si Græca vox μακρὸς, & ab Hebraea מַכָּר Macâr derivetur; quod ob divitias & opulen- *nam,* quæ emptionibus & venditionibus comparantur, homines felices & beati sint habendi. Eum *dem Lucile & palestre* ut inventorem, itea Deum constituerunt, cujus Horatius in hymno in eum *minimit.* Inde Philostratus Palestram Mercurii filicem sinxit eiq. sedenti oleæ ramus in sinu po- *fitus erat,* quoniam luctatores oleo se immungebant.

Arts vero canendi & instrumentis Musicis ludendi fuerunt Musæ, Pan, Apollo: quorum po- *Musicæ, & s.* stremus etiam jeculandi & sagittandi artis fuit Deus, dictus ideo a Latini sagittarius & jacu- *lans:* a Græcis Ποιεύς, ποιῶν &. Euclio apud Plautum:

Apollo quæso subveni mihi atq. adjuva,

Confige sagittis fures thesaurarios.

Atq. hujusmodi fuit cultus primæ partis, mentis nempe intellectus. Coluerunt etiam alteram *Voluntas deo* partem, videlicet Voluntatem, cujus Numina fuerunt Volamnus, & Volumna, a volendo dicta. inde & ejus *operationes* ut autem Voluntas ad supremum intellectus decretum libera propensione fertur; ad bonum di- *etiam cultæ.* na la vince benignitate; ita Virtutes, coluerunt; & ad malum, ex parte nimirum nature incli- *na.* nentia omnis generis Vicia.

Quod igitur attinet ad Virtutes, ex quibus actiones honestæ & liberales proficiuntur, primò *Virtus culta* Virtutem ipsam Deam finxerunt. Invenalis: *in genere pro*

Ut colitur Pax atq. Fides, Concordia, Virtus.

Dea.

Hanc etiam Romæ delubrum fuit positum. Cur autem ante Honoris templum id factum; ratio- *nem reddit* nem reddit Verderius, quem vide.

Remanda & Virtutis species coluerunt & variis imaginibus expresserunt, tam Ethicas, sive *Virtutis spec-* *ies Ethica* Morales, quæ ἐν πάθει ἀγαθῷ versantur, quam intellectuales sive Dianoeticas, quæ ἐν θεω- *cultæ.* εἰα καὶ νόῳ occupantur. Ethicas quidem: ut Fortitudinem: Temperantiam: Liberalitatem: Magnanimitatem circa pecuniâ in magnis: Magnanimitatem circa honores in magnis: Maje- *statem:* *honorem,* unde & Honoris Deus, cui Romæ sanum fuit positum: Clementiam & Mi- *sericordiam:* *Amicitiam,* Veritatem: Fidem, unde & Deus Fidius, de quo Plautus: Per Deū Fidium *jurat o mib.* *Pudicitiam,* & Pudorem, quæ Athenienses præcipue coluerunt; et cui sacellum Romæ in *Vico longo* erat positum, itemq. in foro boario: Concordiâ & Pacē: Spem (de qua Cicero lib. 2. de *Legib.* Quoniam ex speulatione rerum bonarū erigitur animus, recte etiam Spes a Calarino con-

secrata est) iustitiam, alio nomine Nemesis dictam: ut Dicem & Dicaesynem, quæ Dea & præses iudiciorum fuit, lites & contentiones dirimens: cuius ministri vocabantur Dicaæstæ, quasi litum dirimētores. Deniq; & Pietatē: quam, ut Deos ceteros colebant Romani: cui adem ab Acilio consecrata, ait Festus, eo loco, quo quondam mulier quædam habitaverit, quæ patrem suum, inclusum carceri manum suam clam aleret, ob quod scilicet impunitas ei concessa.

Virtutis etiam
species dianoē
tuce culæ.

Ad Dianōiticas verò virtutes, vulgo iēre δ'ἀνοήτωνας dictas, quod attinet, similiter eas in Dearum numero reposuerunt. Hinc Dea Sapientia: Dea Prudentia: Dea Providētia (quarum Numen fuit Minerva:). Dem Catiūs, homines casti, id est, acutos reddens: Deus Consue, consiliorum Deus (unde Consualia:). Deus Sentinūs, sensus largitor, ut Vitunus, vice.

Operetionum
voluntatis mar
la qui Distant
Deæ culæ.

Atq; hoc modo coluerunt Voluntatem, quatenus fertur ad bonum, ut Virtutes. Eandem coluerunt quoq; quatenus ad malū fertur, ut Vicia, cupiditates & affectus pravi: qui cultus quā absurdus sit, & ab omni ratione alienus, docet Theodoretus, inquit: Græci gentilesq; Philosophi κακὸν & ὑπόκριτον εἶναι τὸν ἑωκτισμὸν, summum fugientes in ignem inciderunt. Sic enim primum ipsa Voluptas Volupia Dea nomine culta est, & amor impurus, ac libido nefaria nominibus Veneris & Priapi: Veneris quidem, quid ea libidinem, lasciviasq; cogitationis hominum animis injiceret, quas etiam ad opus deducendas curaret. Itaq; eam Amoris matrem finxerunt, quod scilicet nunquam feri mas cum femina conjungatur, nisi amore intercedente. Theodoretus: Venerem, inquit, ἀνοήτως διδοῦναι καὶ αὐτὸν καὶ τὸν ἑωκτισμὸν ἑωκτισμὸν ἑωκτισμὸν, libidinis magistrā, præstituti corporis meretricem coluerunt, ceu Deam. Eandem etiam Veteres, sicuti & Hymenæum ac iuroni nuptis præposuerunt: ea namq; contrahuntur, ut per concubitus prolem consequantur. Hinc Cupido refertur Veneris filius: utq; gemina Venus, ita geminus Cupido. Huius addit Veneris comites siue filias, quæ Gratia fuerunt & Hora: item Mutinū Deum & Floram: imprimis autem Deam Libentiniā, siue Libentiniā, a libidine, (unde & n. strum libe) sic dictā. Hanc unā cum Bumo Arnobius libidinum tutelā præfuisse dixit.

Dea Letitia.

Porrò quia lætitia juvenilis cum Amore & libidine conjuncta est, hanc quoq; pro Dea venerasti sunt, nomine Vitula Dea. (Nam Veteres Vitulari dicebant pro gaudere, quemadmodum & Risum Deum fecerunt, ac coluerunt sub Ridiculi siue Rediculi Dei nomine, cui extra portam Capenam sanum construxerunt Romani, & templa Lacedæmonij dicarunt teste Plutarcho.

Dii convivorum.

Præterea convivorum seu commissionum in templa siue vinarum, atque Gule Deos constituerunt Comum & Saturnum: sicut ebrietatis, temulentie & crapule Bacchum, siue Sacchum, quæ etiam Dionysius, Lenæus, Lyæus, ab Aegyptiis Osiris, et Liber pater, quod vino nimio usi omnia libere loquantur fuit appellatus.

Dii varitiae.

Avaritiæ, hoc est, cupiditatis divitiarum inordinate & indoneæ, ipsarumq; divitiarum & lucri siue questus Dii habitii fuerunt Plutus, Pluto, Dis, Mercurius: quibus addi potest surum & furtorum Dea Furina, unde Furinalia: (quæ tamen secundum Etruscos Dea sortium fuit, ad dirimendas videlicet lites) & Laverna, sic dicta vel a latendo vel a lavando. Nam fures Lavatores siue Laverniones olim dicebantur. Horatius lib. 1. epist. Pulchra Lavans da mibi falere, da sanctum iustumq; videri. Aegens tamen eos dō tū dūcō sic vult dictos.

Dii ac Dea convivorum.

Convicij, maledicentia ac reprehensionis Deus fuit Momus: Noctis ac Somni filius; ac Calumniæ, & quæ ipsam comitatur Fraus & Impudentia aras consecravit Athenienses: inter quas Calumniæ effigies etiam ab Apelle depicta. Cicero lib. 2. de Legib. Nam illud vitiosum Athenis, quod Cylenio, scelere expiato, Epimēde Crete suadente, se evans Contumelia sanum & Impudentia: Virtutes enim non vitia consecrare decet. Et paulo antē: Nec ulla vitiorum sacra solemnia obvenio. Pertinet hūc Fama Dea; unde diminutivum Famella, a fando dicta, ut apud Græcos ἐμὴ δὲ γὰρ ὁνομα, Festo teste.

Dea Invidia,
Protervia &
similium.

Sic Invidiam, Proterviam, Discordiam, Veteres coluerunt. Hinc fabula de Discordia, celo pulsa: & Discordiam pomum in medium Dearum jectiss, de quibus vide Verderum. Cicero lib. 1. de Natura Deorum: Parmenides bellum, discordiam, cupiditatem, ceteraq; generis ejusdem ad Deum re vocavit. Huius adnumerari possunt Murcea, siue Murcia, Dea Dejidia, quæ huiusmodi reddebat: item Dea Furina (unde Furinalia) Furor Deus, quem Græci θυμὸς id est, θυμὸς inscibilis, & ἀπὸ θυμὸς, id est, Martem appellant, alijq; innumerabiles.

VENIO ad alteram hominis partem, nempe Corpus. Hoc non tantum integrum coluerunt: sed singulas quoque ejus partes siue membra certis quibusdam Diis ascripserunt, sub quorum illa essent cura ac tutela. Sic enim, exempli gratia, in genere quidem omnibus vitalibus partibus humani corporis praeesse credebant Carneam, vel potius Carnam Deam, sic dictam, vel a cardinibus corporis, vel carne: a qua tamen potissimum pcebant, ut jecinora & corda, quae sunt intrinsecus viscera, salva conservaret: cui templum, pulso Tarquinio, junius Brutus in Caelio monte construxit, Kalendis junii sacrum Vestirene fecit: quod quidem pulvis subaceus & laticido fieri solebat: unde & Kalenda ipsa junia Fabacea dicta. In specie deinde caput Iovis deserebant: linguam Mercurio, quod is eloquentia Dens esset: oculos Cupidini, Veneris filio, in quibus excubet, conspectula quadam: aures Memoria: frontem Genio (unde Deum venerantes, frontem tangimus, inquit Servius:) supercilia Junoni, quid ibi protegan: ut oculi, per quos luce fruimur, quam a Junone tribui (ideo Luna & Lucina dicta) putabant. Eidem tribuebant brachia: unde Homerus, qui unicuique Deo pulcherrimum aliquod membrum tribuit, a quo eum cognominet, Iunonem Ἀγκυραίων appellat. Locum vero recto dextram Nemese ascribebant: quo referenda illa Plinii, Tasso ore proximum a minimo digitorum veniam sermonis a Diis ibi recordantes. Dextra Fidei sacra fuit. Nam in fide ea porrigitur. Dorsum & postica partes Plutoni: sicut renes, iniquina, pudenda Veneri & Priapo: pedes Mercurio: genua Misericordiae: tali planta re pedum Thetidi & digiti Minerva fuerunt consecrati.

Nec vero tantum integrum hominem, ejusque partes, animam & corpus, horumque membra singula divinis affecterunt honoribus: sed corporis etiam cum bona, tum mala sunt venerati; Bona culta, quidem, ut Sanitatem praecipue, quam vel ipsam pro Dea habuerunt, vel certis aliam Diis ac Deabus consecrarunt: ut Aesculapio, qui Medicinae Deus praecipuus fuit existimatus; & ejus filia Hygiea, a Graeca voce ὕγιαι, sanitatem significante, sic dicta, quam etiam Salutem appellabant: utem Apollini, & Meditrinae, Deae medicamentorum, a medendo nuncupatae, cujus sacra dicebantur Meditrinalia, quibus, teste Festo Pompeio, mos erat Latini populi, quo die quis primum gustaret mustum, diceret omnia gentia: Vetus novum vinum bibo, veteri novo morbo medeor. Plinius quodam loco non tantum Hygieam Aesculapii filiam facit, sed & Aeglen, Panaceam, siue Panaciam & Iasonem. Idem lib. 25. cap. 4. Panaceas gentes (quo nomine omnium morborum remedia promittuntur) enumerans, non Aesclepiion dicit cognominari, quoniam is filius Panaciam appellari: a qua voce forsan Panaceae filius Amygdalini in montibus Helvetiae origo esse potest.

Deinde & mala corporis, ut morbos, omnesque sanitati contrarios affectus sunt venerati, utque Corporis morbos certos Deos ac Deas praefecerunt, ut Febrim, Timorem siue Pavorem, Pallorem & similes. De culta. Febris Dea ita scribit Valerius Maximus: Febrim ad minus nocendum templis colebant, quorum Febris, unum adhuc in palatio, alterum in arce Marianorum, tertium in summa parie vici Longi, in eaque remedia, quae corporibus aegrotorum innexa fuerant, deserebantur. Meminit adium hujus Deae aliquoties etiam Cicero, & inter alia, lib. 3. de Natura Deorum, haec ejus verba sunt: Qui tantus error fuit, ut perniciosus etiam rebus non modo nomen Deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim sanum in palatio, & eadem Larum, & etiam mala Fortune Esquilis consecrata videmus. Omnis igitur calu a Philosophia pellatur error, ut, cum de Diis immortalibus disputemus, dicamus digna Diis immortalibus. Idem lib. 3. de Legibus: Atque vetus sit in palatio Febris & altera Esquilis mala Fortuna. Porro Timorem siue Pavorem sub Panis nomine, unde Panice dictus, tanquam a Pano immitti solitus, coluerunt.

Vulnerum quinetiam ratione habita, eorum obligationi primogenitum Aesculapii filium, qui oam invenisse credebatur, praefecerunt: quem admodum alii purgationi et dentium & vulsioni filium illius tertio genitum. Tres enim Aesculapius filios habuisse, antiquitus credebatur.

Sic Angerona Dea sacra a Romani instituta sunt, in gratiam hominum & animalium brutorum, quae angina laborarent & consumerentur: cujus festa Angeronalia sunt dicta: de quibus Varro: Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in curia.

Pertinet haec Menstrua Dea, quae fluxibus mensstruis mulierum praesse credebatur, ut Augustinus docet lib. 7. de Civitate Dei. Iovis filia haec, ut Luna, credita est, quippe Gracis Luna μηνώ dicitur, quam ideo Iunoni priuignam dicit idem Augustinus.

Corpus, altera
pars hominis
cultu.

73

Corporis Bona
cultu.

Corporis mala
cultu.

Vulnere.
Alvus.
Dentium dolores.
Angina.

Menstrua
lunum.

Fortuna culta.

Porrius animi corporisq; humani bona atq; mala, ita Fortuna quos, cum bona et mala (que etiam externa & fortuita appellantur) pro Diis fuerunt existimata. Ac primum quidem ipsa Fortuna siue bona siue mala, τὴν Græcè dicta, a cunctis ferè gentibus Dea, Primigenia & omnium rerum humanarum non tantum regina, atq; domina, sed etiam principium fuit habita, secundum illa Iuvenalis:

Nullum Numen abest, si sic prudentia. Sed te
Nos facimus, Fortuna, Deam, cælôq; locamus.

Plinius lib. 2. cap. 7. Toto quippe Mundo, inquit, & loci omnibus omnibusq; bonis, omnium vocibus Fortuna sola invocatur, & una nominatur: una accusatur: una agitur rea: una cogitur: sola laudatur: sola arguitur & cum convictis colitur: volubilis, a plerisq; verò & cæca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum faulrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta: & in tota ratione mortalium sola utramq; paginam facit. Hanc Aegyptii coluerunt Isis nomine.

Sortes culta.

His addi debet Fors, Sors, (qua sunt Fortune nomina) & Sortes: quarum Deam & moderatricem Ethnici cum Fortunam ipsam, cum Tenitas quasdam Deas, a tenendo sic dictas, Festo teste, finxerunt. Cicero: Sortes hodie Fortune moniti tolluntur. Item: Quid igitur in his sortibus potest esse certum, quæ fortuna moniti, pueri manu miscerent atq; ducuntur?

Bona Fortune culta.

Duas autem Fortunas finxerunt: Bonam unam: alteram Malam, quam & breuè ac parvam vocarunt. Huic aduersa omnia: illi prospera adscripserunt. Bona candido vultu: mala alio erant prædita.

Bona Fortuna Felicitas quæ: quæ potest appellari, & bonus evencus siue fallum: quæ & ipsa, Græcè ὡς αὐτοῖα dicta, pre Diis fuerunt culta. Hinc Fortuna reduci ara ponebatur ob felicem reditum. Eam Dion lib. 54. de Augusto loquens τὴν ἑνὴν ἰπαραγωγὴν vocat his verbis: πολλὰ δὲ παρ' αὐτὴν ἐν ἡσυχίᾳ αἰεὶ αὐτῇ προσήκοντα, καὶ τὴν ἑνὴν ἰπαραγωγὴν, Multa & varia illi decreta sunt a Pop. Romano, quorum ille nihil accepit, præterquam Fortune reduci aram consecrari passus est.

Mala Fortune culta.

Ex aduerso Mala quoq; Fortuna religiose culca fuerunt: quibus Cicero de Natura Deorum aram Esquilis consecratam fuisse dicit. Perinet hæc Dea Atm, siue Ate, quæ noxas mortalibus immittit, Hesiodo ab ἄτῳ, id est, ἁλῇ ἄτῳ, sic dicta.

Fortune effectus culta.

Ut autem & ipsa Fortuna in genere, & cum Bona, tum Mala: Fortuna fuit Dea habita: sic Fortune utriusq; effectus cum boni, tum etiam mali fuerunt consecrati. Sic, exempli gratia, Ocasionem (quam nonnulli eandem cum Fortuna esse voluerunt,) Latini ut Deam, Græci ut Deum (Καὶς: cuius in masculino genere Græcis idem, quod Ocasio Latini coluerunt. Sic ut Deas ac Deos coluerunt Salutem, Honorem, Amicitiam, Concordiam, Pacem, Securitatem, Quietem, (cuius ades extra portam Collinam fuit in via Labicana, Livio teste: unde & Orcus Quiritalis dictus) Libertatem, Favorem, Divitias, Famam, Beneficium ac Premium, Martem, Deam heredum, quam accepta hereditate coluerunt, Spem, Pecuniam, Monetam, Unde Cicero de Natura Deorum: Ergo etiam Spes Dea est, & Moneta, omniaq; quæ cogitatione nobismetipsis fingere possumus. His adde e contrario Paupertatem, & Penam, quorum posterius Demetrius Numen fuit, sicut & Beneficium: item Discordiam & Bellum, quorum Numina fuerunt Pellonia Dea, ut hostes depelleretur, Achilles, qui in Epiro cultus, Hercules, Bellona, Castor, Pollux, Victoria, Euxineia induciarum præses (cuius simulacrum in Olympia quondam exstabat) Minerva, alio nomine Pallas dicta a Πάλλας, agitando, & versando verbo, quod in bello arma agitare & versare: ideo etiam armata fingi & pingi solita: quo significabatur, prudentiam & sapientiam in bellis gerendis Marti esse administram, sine qua nemo feliciter regnare possit. Ob eandem causam Oleagineis toronis ministros triumphantiū usus fuisse testis est Festus, quod Minerva, præterquam quod Oleæ in ventrix effec, & belli Dea esse putabatur. Præcipuus belli Deus & armorum fuit Mars, siue Marti, apud Thraces natus, Bellonæ frater, cuius ministri fingebantur Impetus, Discordia, Ira, Furor: quem quidem Furorem furiosissimi Ethnici coluerunt Furia nomine, quas Platonis administras finxerunt, & Furina Deæ nomine: cuius mimine Cicero lib. 3. de Natura Deorum, quam idem vult esse Furias. Hinc Furnalicia, siue, ut alii legunt, Furnalicia sacra Furine, quam Deam dicebant, teste Festo.

Fatium cultum.

Fortuna opponitur Fatum. Hoc igitur quos, pro Deo: & quidem Io nepotissimum, coluerunt, quod.

quod Fortunam vincere existimarent. Referenda huc videntur Dea Necessitas, Dea Violentia, Dea Providentia & similes.

Iam vero si totius vite humanae & principium & medium & finem considerare voluerimus, Singulis vite
rursus inde existet quasi innumerabilis Deorum falsorum numerus atq. copia. Varronem legimus humane actio
a conceptione hominis Deos narrare cepisse ad decrepiti usque hominis mortem. Potest meo ju- bus certa No-
dicio, omnis vite humana, quae est quasi Tragicomedia quadam in quinque partes, seu actus mina constare.
quosdam dividi. Is sunt, primò Conceptio & Nativitas. Deinde Nutritio & Educatio, Ter-
tio Munus seu officium, & quae ad munus sive officium quodvis efficiendum ac exsequendum re-
quiritur, Actio & Oratio. Quartò Matrimonium. Denique Mors & Funus, sive Exsequia.
Singulis his vite humanae partibus plurimi ab Ethnicis praepositi fuerunt Dii atq. Deae.

QUANTVM igitur ad primam partem sive actum, principium nimirum sive exordium vi- l. Nympha Con-
tae humanae attinet, quod est CONCEPTIO & NATIVITAS seu hominis in hanc lucem ceptionis &
oratio, Junonem primò Ethnicis finxerunt Fluvioniam, quam mulieres colebant, quod eam sangui- Nativitatem.
nis flumen in conceptu retinere putabant. Deinde & partus & parturientium eadem fuit Dea;
Junio quidem dicta a juvenescendo, & Lucina quasi Lucida, quam mulieres, ut sibi adesset in par-
tibus invocabant, sic ut & Lunam: Unde Glycerium apud Terentium, cum partus dolores expe-
riretur, exclamans ait: Juno Lucina fer opem, serva me obsecro. Et hoc:

Per caruleum astrarum polum

Parvas celerantemq. Lunam.

(Facilis enim mulieres sub plenilunium videntur prolem eniti.) Cicero: Apud nostros Junonem
Lucinam in pariendo invocant. Et quid ferre eam opem in partu laborantibus credebant Opige-
nem matrona colebat, inquit Festus. Atq. haec praecipua fuit Dea Nativitatis. Huic adde alias
& alios Deos, quos Zopyrus Graeci, Latini Vitumnus & Sentinus sive Sentius & Sensam
pellant, qui vitam & sensum largiri credebantur: cuiusmodi fuerunt Partunda Dea, qua
tunc praesert: Nasco sive Nacio: (de qua Cicero lib. 3. de Natura Deorum: Natio quoque
ita putanda est, cui, cum fana circumus in agro Ardeaci, rem divinam facere solemus: qua
a partu matronarum curatur a nascentibus: Natio nominata est:) Di Nixi ab evigendo,
& C. pariendo dicti: Prosa vel Prosa, & Postverta sive Postvorta, ob parvuli discrimina,
Prosi enim praesert illi existimabatur quae rectum & legitimum partum edere: Postverta
vero, agris & infirmis, et cum praeposere parvus edebatur.) Egeria, quae mulieribus optulari cre-
debatur, partum egerendo, ut ait Festus: Genius: suppiter Lucius, qui lucis causa esset, Nudi-
Dea (a nono die nascentium nuncupata, qui Lustricus appellabatur, quo scilicet infantes lau-
abantur, & nomen eis imponebatur.) Nona nienstruorum Dea, & Mana Geneta oris ac
parvis praesert a manando dicta. Porro mulieri seae etiam post partum Deos custodes adhibue-
runt, ne Sylvanus Deus per noctem ingressus eas vexaret. Horum autem: custodum significando-
rum causa crescentes homines circumire limina domus fingeant, quorum primus Intercido dictus, li-
men securi feriebat: alter, Pilumnus, pilo: certia, Dea Deverta, scopis de vertebat: quibus Dies
custos: bus contra vim Dei Sylvani facta conservabatur. Haec Varro.

Sed quod dicitur actus vite humanae esse NUTRITIO & EDUCATIO. Habuit simi- l. Nympha
liter haec suos Deos ac Deas. Ac infancibus quidem, jam in lucem editis, hos Deos, seu cu- nutritionem.
stode praefecerunt: Vaginantum, & Fabulinum, cum vagire & fari infantes incipiunt: Cunina,
cum in cunis existunt: Fascinum, cum fasces involvuntur: Ossilaginem, cum ossa eorum solidan-
tur: de Dea solidatrix dicta: Levanam, cum e terra levantur: Stailinum vel, ut alii legunt,
Stailonem, & Stacantem, cum jam possunt stare: Ruminam vel Rumiham, cum lactent & aluntur
(a Roma dicta, id est mamma: unde Ruminas sive, ad quam Lupa Romulo matrem prae-
buit: & Germanicum nostrum Raumen vel Rumen, lactentium cibum:) Edasam & Poti-
uam, cum flere & potare possunt: deniq. Parentiam, quae parvulos ab eis arceret, unde etiam ap-
pellata, teste Augustino.

TERTIUS vite humanae actus est OFFICIUM sive MUNUS, vite genus & insti- l. Nympha
tutum. Secundum igitur diversa vite genera & instituta, officia atq. munera plurimi ac diversis- officiis sive mu-
sunt apud Ethnicos Dii, quos coluerunt, quosq. omnes enumerare difficillimum fuerit. nera.

Sic exempli gratia Philosophi, & quarumvis siue liberalium, & ingenuarum, siue etiam illiberalium, mechanicarum & manualiarum artium magistri & professores, itemq; Reipublice praefidos, religionis antistites & cultores, opifices, artifices & fabri singuli, mercatores & negotiatores, milites, agricola, pastores, nauca, & viatores: artium quin etiam turpium cultores, ut meretrices, lenones, fures, & similes, certos & peculiare habebant Deos, quos colere & in vocare solebant, quosq; sibi vel prodesse, vel obesse posse existimabant.

Sermonis Dii. Ad munus & officium refertur Oratio & Altitio. Orationis sermonis atque eloquentia, cuius
Mercurius. Symbolum fuit Pan, Dii atq; Dea fuerunt primò Mercurius Græcè Ἑρμῆς: sermonis; & quidem veri, Deus, parens atq; praeses. Dicitur autem fuisse Epuræ, cen interpreter, quod sermo sit interpreter atq; nuncius mentis: unde sermo ipse, praeclaro a fronte S. a Græco Ἑρμῆς fuit appellatus. Porro Mercurii nomen obtinuit, teste Arnobio, quasi medius currens, quod sermo medius inter homines sit. Eadem de causa mercedis praefectus putabatur, a quibus Festus Pompeius, Isidorus & alii eum volunt dictum, quod inter ementes & vendentes sermo sit medius. Quod alas ei in capite & pedibus assignare veteri Aeterni, id significare voluerunt, volucrum per aërem ferri sermonem: unde & uerba saepe ab Homero uerba alata seu pennata sunt dicta. Ac teste Suida, figura quadrata ei data, ut uerus sermo inueneretur, qui semper consistit, nec cuiquam eum oppugnanti cedit: sicut contrā mendaciam subinde mutatur, nec usquam consistere potest. Cyllenius fuit cognominatus, a quodam, ut nonnulli volunt, Arcadia monte, ubi sit uatus. Sed Festus eum ita uult appellatum, quod omnem rem sermone, sine manibus conficiat, quibus partibus corporis qui carent, κενδοὶ vocantur. Eandem hanc ob causam Veteres linguam Mercurio consecraverunt: & mos fuit, cum cubitum irent, ut uinum libarent, & uictimarum linguas ei sacrificarent. Mercurius etiam Barbarum nonnunquam & Pileatus fuit pictus; plerumq; tamen Imberbis describitur: quo significabatur: sermonem nunquam senescere. Et quoniam per sermonem omnia enunciantur: ideo etiam Nuncius dictus Mercurius, ut auctor est Augustinus lib. 7. de Civitate Dei. Plato in Cratylō, & eum exponens Proclus, Epulū dictum uult ab eo, quod est ἑπειν & uoim dū quid loqui ex cogita uerit & machinatus sit, ut & ipse dicta, quid Nuncia sit. Διὰ τοῦτο & quinetiam, id est, internuncius Mercurius dictus, quod sermo sit interpreter, nuncius & internuncius mentis nostrae. Dictus, etiam Phurnutius, ὅτι τῷ ἥτορι & εἰναι ἐξ ἡμῶν, id est, uocalis & dispersus: siue ὁμοῦ & ἑτεροῦ ἐν τῷ ῥήματι εἰς τοῦς ἐπὶ τὸ νοῦν ψυχῆς, id est, quod sensa nostra referat in eorum animos, qui prope sunt, & ut Iohannes Grammaticus in Commentariis in Hesiodum ait, quod explicet τῷ & ψυχῆς, ἢ τῷ & ἐννομήσῃ, id est, anima mentisq; cogitationes. Atq; hac de Mercurio praecipuo sermonis Deo.

Echo. Sermonis deinde atq; linguae & aëris Dea habita etiam fuit Echo, a Πανὲ ἀδωμένη, & Ἀχὺς
Alti Locutio. Locutivus, a loquendo nomen habens, quod locutus fuerit, & praemonuerit Romanos de aduentu Gallorum, de quo ita Livius lib. 5. M. Ceditius de plebe nuncia uis Tribuni, se in noxā uia, ubi nunc sacellū est, supra adem Vesta, uocē noctis silentio audiuisse, clariorem humanā, quae uis a magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare; id, ut sit, propter auctoris humilitatē spectum. Et paulo post, Camillo expiande etiam uocis nocturna, quae nuncia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaq; esset mentio illata, insumq; & templum in noxā uia Ajo Locutio fieri. Eandem historiam recitat Cicero lib. 1. de Divinatione: quem Plutarchus in libro de Fortitudine Romanae Philus ἐξ ἐκδοῦκα uocat, propter uocem diuinitus editam: quae Romanos de subito illo & occulto Gallorum aduentu admonuerat. Budaeus lib. 4. de Asse. Nempē, inquit, quod Ἀχὺς ille Locutio arcanum nihil esse finit eorum, quae in aula geruntur. Aedes huius Dei a P. Victore ponitur in IX. Urbis regione: a Cicerone tamen & Marco Terentio Varro ne ades, sed ara tantum ei constructa esse scribit.

Hercules. Eloquentia, ut & prudentia, Deum Herculem quoq; statuerunt: cuius quidem vim inter alia Galli simulaccho adumbrarunt.

Dea persuasiva. Huc refertur potest persuadendi Dea, a Græcis πεισὼ, ab Hebraeo פתח, Patach quod suadeo, persuadere, latere, seducere significat, a Latinis Suada & Suadela dicta (unde nostrum Schwägen & Geshwäg.) Quidam Leporem dixerunt, cuius Dea sacellum fuit apud Syonios, teste Pausania. Hinc Pycho Dea in Periculis labris habitare dicebatur, & Cerebue Suade

Suada medulla ab Eunio vocatur, propter insignem utriusque eloquentiam, & quidvis alius persuadendi vim & facultatem. Huc pertinet per vulgatum illud Græcorum, ὡς ὁ θεὸς πειθῆναι ἴππῳ ἀλλο πῶλὸν λόγῳ, Non est aliud Suadae sacrum, præter orationem. Sed & Diana θεὸς ἦν fuit cognominata. Observandum etiam Veneres Pytho collocasse inter Gramæas Veneris comites, (ut etiam cum Mercurio Venerem coniungere solebant) & Suadelam cum Venere coluisse: quo significabant Amorem sive bonum, sive etiam malum, sermone & eloquentia maxime conciliari.

Huic addi potest Dea consolandi, quam cum Pytho factam fuisse a Praxitele Pausanias testatur, quæ παρρησιόχῃ, id est, consolatrix dicta & in Attica posita fuerit.

Porro ut dicendi, loquendi, persuadendi & consolandi sic silentii atque tacendi Deos atque Deas Dii silentii finxerunt, Harpocratem videlicet & Angeroniam sive Angeronam (unde Angeronalia) Muta apud Æthiopes, tam & Tacitam. Harpocratem Apulejus, Martianus lib. 1. & 7. (ubi puerum piceum appellat) Tertullianus in Apologetico, Varro in libro de lingua Latina, Catullus, Arsemidorus onirocriticæ, Plinius & Cassiodorus meminerunt. Non desunt inter scriptores, qui hunc Deum Sigaleona vocari existimant ab Ausonio, illo versu:

Aus tua Sigaleon Aegyptius oscula signet.

& a Luciano hoc versu:

Vestraque Sigaleon Aegyptius ora resignet:

Fuit enim Aegyptiorum Deus, ex Iphide & Ostride natus, cuius simulachrum fingebatur digito labris admo: παρρησιόχῃ τῷ θεῷ ὡς ἡ λῆσις, a silendo & populo dictus, quid scilicet populus silentium in dicat.

De reliquis silentii Deabus ac Numinibus nempe Angeronia sive Angerona, Tacita & Muta, vide Gyraldum & Verderum.

Noti vero Christiani, ut bene dicendi, ita bene silentii atque tacendi, quæ non minor est virtus, Deum verum suum magistrum optimum ac solum agnoscimus Deum. Tempus est tacendi & loquendi, inquit Ecclesiastes cap. 3. Tacebit vir prudens, inquit Ben Syrach. Linguam & os hominis Propheeta Deus moderatur. Exod. 4. Linguam eruditam dedit mihi Dominus, ut sciam sustinere eum, qui lassus est verbo. Ies. 50. Linguas gubernare Domini est, inquit Solomon in Proverbiis: quas proinde non Mercurio, ut etiam reliquas corporis nostri partes, sed soli Deo consecrare debemus, & unquam precari, ut eas cum reprimendi, coercendi & refranandi, sum vis bene ac recte utendi facultatem largiatur.

Ut autem orationis, ita actionum quoque in genere quarumvis, certa quedam Numina finxerunt Æthiopes, quæ nimirum homines ad bene quovis, feliciterque agendum excitarent atque sollicitarent: sive rebus agendis præessent. Huiusmodi Dii ac Deæ generales quidem fuerunt Genius, Agonius Deus, & Agenorina Dea, ab agendo sic dicti: unde Agonalia festa; quod homines ad agendum instigarent. Talis fuit & Dea Hortia, quæ similiter, ut Antistius Labes tradidit, ab hortando dicta, ad honestas actiones exhortabatur & incitabat (unde forsitan vernaculum nostrum buccig, id est, agilis, alacer, promptus, est deductum.) Hæc etiam Stimula fuit appellata, ultra modum ad agendum stimulans: itemque Hortia, ὁ δὲ θεὸς ὁρᾷ, id est, a videndo, ut Deam providentia, seu res inspicientem significet. Plutarchus in questionibus Romanis, quaestione quadragesima quinta, An Hortia ea sit, quam nunc Horam dicunt, quæ obseret omnia, & sollicita sit de omnibus, nunquam ab ea res humanæ negligi tradit: unde nec ejus admodum elandi solitam; eam scilicet de causâ, quid homines semper ad præclari aliquid agendum hortaretur & a cessando debortaretur. Hanc Romuli uxorem fuisse, cum viveret, & Hersiliam dictam voluit, ut testatur idem Plutarchus.

Talis agendarum rerum Dea ac præses fuit Muræa, cuius sacra apud Romanos in usu fuerunt, & Strenua, sive Strenia, si codicibus antiquis credendum est: & præsertim Varroni, de lingua Latina sic scribentis: Hinc oritur caput sacre viæ, ab Strenia sacello. Porro a strenuè agendo sic denominabatur, teste Augustino in libris de Civitate.

Singularum deinde actionum quoque Dii certi ac Deæ fuerunt: ut rerum petendarum Petæ Dea: Actionum finitum de judicandis Dea Dice: professionum, peregrinationum, viarum & itinerum Mercurius (ideo ἑρμῆς dictus sive Hermes ab Hebræa voce רמס, Ramas, calca vitæ, iter fecit:)

Hecate: Sancius. *Lares viales*: *Fessonia Dea*, quod fessio ex itinere recrearet (sicut contra Syt-
ramus vulgo quiescentes in radere ac pondere suo pressos gravare credebatur.) *Eunus*, ab eun-
do: *Panda Dea*, a pandenda seu aperienda via: *Adona & Abeona* quod ad eundi & abeundi fa-
cultatem praearent: *Vibilia*, quod ab erroribus viarū liberaret; cuius meminit *Aruobius lib. 4.*
Atq. hi quidem actionum Dii ac Dea fuerant praecipua.

*Dii ac Dea
Quietis.*

Comodè his videntur subijungi posse, cum actionibus & diametro repugnantes, *Dii ac Dea, Dens
Sonnus, Dea Quies, Dea Murcea*, sive *Murcia*, quod homines murcidos, languidos & ignavos
faceret, *Dea Vacuna*, a vacando dicta, quae otiosis & vacantibus praesest.

*IV. Numina
Nuptiarum &
Matrimonii.*

SEQUITUR nunc quartus vita humana actus, nempe *NUPTIAE, & MATRIMO-
NIUM*. Horum igitur quos plurimi apud Ethnicos fuerunt *Dii ac Dea*: inter quas praecipua
fuit *Iuno*; quae idcirco *Iunonia*, sive *Nuptialis a nuptis*, iuga a suis pregando, *Interdura & Do-
miduca*, a domum novam nuptiam ducendo, *Cinxia*, quod iunctio conjugii cingulum sol' veret, *Soci-
gena*, quod nubentes associaret & copularer, *Populonia* vel *Populone*, quod ex nuptiis populi pro-
crearentur, aliisq. nominibus fuit appellata.

Talia Numina fuerūt Venus, cum amoris virorum ac mulierum, ut *Plutarchus* scribit, ma-
trua effetrix, ob voluptatem, corporibus simul commiscens ac colliguescens animos: *Cupido*, ejus
filius. *Hymenaeus*: *Thalassius* sive *Thalasso*: *Virginensis Dea*, quae adhibebatur, cum virgini
sponse *Zona* sol' veretur: *Razenna Dea* ab Etruscis culta in Nuptialibus: *Tellamon*: *Rufona*:
Subigus Deus pater, qui adhibebatur, ut virgo a viro subigeretur: *Prenia Dea* mater, quae cul-
sa, ne subacta viro, cum premeretur, se commoveret: iug. unus *Deus*, qui cultus, cum mas & fa-
mina conjungebantur; vel quid ipse conjuges conjungeret: *Domitius Deus*, ut in domo esset no-
va nuptia: *Manturna Dea*, ut illa cum viro maneret, nec ab eo avelletur.

His adde *Deam Lydorum Anacim*; cuius ministerio dedicabant praestantes nobilitate puel-
las, quae corporis pudicitia, in vulgus data, velut augustiores saltu, mox viris nubebant. Adde
& *Deam Viriplace*, viris placandis praepositam, quando odio a mulieribus discederent. Nam,
ut *Valerius Maximus lib. 2. cap. 1.* scribit, Quoties inter virum & uxorem aliquid irae inter-
cesserat, suu sacellum *Dea Viriplace*, quod erat in palatio, veniebāt, tribu vicem locuti, quae vo-
luerant, contentione animorum deposita, concordere vertebantur. Dignissimum sane conjugio
sacrum institutum. Adde deniq. & *Picumnum, Pilamnum, Volumnum ac Volumnam*, a volendo
sic appellatos, qui praestabant, ut conjuges bona vellent & bene ac feliciter conjungerentur: qui-
bus omnibus *Dii ac Deabus nuptialibus & matrimonialibus* non incommode addideris *Amo-
rem*; quem *Cicero lib. 3. de Natura Deorum*, *Erebo & Nocte* natum, *Aetheris ac Diei fratrem*
fuisse scribit: qui cum vinculum est matrimonii: unde a *Pontano Socius & Facupidus*: ab *Ori-
Ovidio Socius*: a *Valerio Maximo Concors*: a *Castello Zelotypus*, id est, forma vel alieni amo-
ris amulus, quod frequentissimum est in matrimonio vitium: a *Campano Genialis ac Dionaeus*,
ab epibero *Veneris* *Diouaea*, quae matrimonii praecipua Dea est habita, fuit appellatus. Libet
vero huic loco annexere elegantissimam *Georgii Buchanani* descriptionem *Amoris*, quae in *Epi-
grammatis* illius exstat:

Quis puer ales? Amor. Genitor quis? Blandus ocelli

Ardor. Quo natus tempore? Vere novo.

Quis locus excepit? Generosi peioris aula.

Qua nutrit? Primo flore juvenis decus.

Quo nutrit? vultu? Illecebris, vultuq. modesto.

Qui comites? Levisas, otia, luxus, opes.

Cui puero belli semper furiosa cupido?

Impellunt a videri spes, trepidumq. metus.

Non metuis mortem? Non. Quare? Saepe renasci,

Saepe mori decies hunc brevis hora videt.

Postremo & Laribus familiaribus pro sanctis nuptiis supplicare solitum, docet ille *Plauti En-
slio in Aulularia*;

Nunc tuscum emi, & hasce coronas stoeas;

Hac

*Hæc imponentur in foco nostro Lari
Ut fortunatas faciat Nare nuptias.*

Quoniam autem nuptiarum & matrimonii effectus est partus, naturali ordine hoc quoque loco de parturientium & infantium Diis esset dicendum. Sed quoniam supra de iis in actu vite humane primo & secundo, nempe Natiuitatis & Nutritionis fuit dictum, nolumus hic de iis operæ eorum catalogum repetere.

Porro ad Matrimonium siue conjugium referri quoque possunt Dii domestici & familiares, ut *Dii domestici*
Lar Dea, quæ horum omnium mater fuit, Genii, Penates, Lares, & singularum partium domus & familiarum.
Penates.
custodes. De Penatibus, quos dictos dicit Ithidorus ideo, quod essent in penetralibus, id est, in secre-
tis, exstat illud Comici Poëte: — Dii Penates,

Vobis mando meum parentem, rem bene ut tute mini.

Hinc Tutelares & Patrum sunt dicti. Virgilius:

Quem secum patrios ajunt portare Penates,

Ac Diis conubialibus adnumerantur in illo Pontani:

Pax colitur, coliturq; thorus, castiq; Penates.

Idem iudicium est de Laribus quos etiam domum curari credebant: unde & Tutelares & Præsi-
des fuerunt appellati; ob quam causam & caninum pellibus amicti, et canis in præpositus fuit, quia
istud animal domus magnam curam gerat. Hostilii ideo etiam dicti sunt, quod a domo hostes eos
arcere credebantur. De Laribus etiam custodibus qui plura desiderat; videat Lambinum in pro-
logum *Aulularia* Plauti, ubi Lar familiaris sic loquens introducitur:

Ne quis miretur qui sum, paucis eloquar.

Ego Lar sum familiaris, ex hac familia:

Vnde exeuntem me aspexistis; hanc domum

Iam multos annos est cum possideo & colo.

Festus: *Lares* effigies compitalibus noctu dabantur: quid Lares, quorum erat dies festus, ani-
ma putabantur esse hominum, redacte in numerum Deorum. De Laribus Vialibus, qui peregrin-
antes tuebantur, dictum est supra. De his ille apud Plinium sic loquitur: — In voco

Vos Lares Viales, ut me bene ja veris.

Quod attinet ad domos, vel ædes ipsas; iis quidem in genere præfuit Aediculus Deus: quod Dii etiam siue
verò ad singulas earum partes, liminibus primum præfecerunt Deum Limentinum, ut eam custodi-
ret: Deinde Portæ Portulæ, ne ipsi dormientibus eas quisquæ accesserit: foribus Forulum, siue
Forculum: cardinibus Cardeam vel Cardineam siue Carneam Deam, quæ, ut canis Ovidio lib. 6.
Fastorum, ab jano compressa, prius Cran nuncupata, clausa aperiret, aperta clauderet: (quo
pertinet Empanda Dea, quæ patentibus foribus præerat) & fornacibus, Fornacem Deam (unde
Fornacalia, ferie instituta farris torrendi gratia: quid ad fornacem, quæ in pistrinis erat, sacri-
ficium fieri solebat) sic Lateranum Deum, a lateribus, e quibus foci construebantur: arcibus &
tapis Arculum Deum, qui tutelam gereret arcarum: scopis, ut domum possent verrere Deverram
Deam. His addi possunt Dii & Deæ Ancillarum, quæ scopis munus, dicti Anculi & Ancule, ab Dii ancillæ,
antiquo verbo Anculare, quod est servire & ministrare. Hæc attenus de quarto actu.

ULTIMVS & postremus vite humane actus, ejus clausula atque terminus est MORIS: V. Numina
Huic Numen & Dea fuit Morta; culta quidem olim a Lacedæmoniis & Hispanis: apud quos
utroque, templa illi dicata atque consecrata fuerunt: potissimum verò in urbe Gaderæ Hispano-
rum: cui addi possunt Parca, quasi minime parentes, alio nomine Fata dicte: unde Dea fatales,
quarum officia a Poëtis vulgo sic distinguuntur, ut velint, unam esse, quæ vitam hominis ordia-
tur, aliam quæ conteat, tertiam quæ solum rumpat, ac finiat. Hæc igitur quoque, una cum Morie
cui Deas coluerunt & venerati sunt Etrusci.

His addendum Funus & Exsequiæ, quibus certa quoque Numina præposuerunt: ut Deam Li-
bitinam, Epirymbiam, Neniā; cuius sacellum extra portam Viminalem suis dedicatū. Hinc
Neniā, esse festo, esse carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam; quam quidā
ideo volunt dictam, quod verisimilior querimonia fluentium sit.

Porro & post mortem coluerunt homines sub certis Numinibus: itemque animas & cada-
verum.

ta illorū: De quo cultu hominū jam mortuorum Citero lib. 2. de Natura Deorum sic scribit: Quid absurdius, inquit, quā aut res sordidas atq. deformes, Deorū honore afficere: aut homines, jam morte deletos, reponere in Deos, quorum omnis cultus esset futurus in lucem?

Dii inferorū.

Pertinent hūc Dii inferi, ut Manes, Sumanus, qui & Orcus & Plutus siue Pluto, Cerberus, Cocytus, Phlegeton, Charon, Acheron, Minos, Aeacus, Rhadamantus, Damones, Eudamones, Cacodamones, Lemures, Incubi, Succubi & alii: item Dea infera, Styx, Furia, Eumenides, Hesperides, Proserpina, Megara, Chimera, Tisiphone, Cotho, Lachilis, Acropos aliq. innumerae; quas divinis honoribus affectuunt & coluunt, de quibus Cicero lib. 3. de Natura Deorum: Illos, qui fluere apud Inferos dicuntur, Acherontem, Cocytum, Stygem, Phlegontem, Deos putant. Et alibi: Charon, Cerberus, Orcus Dii fuerunt habiti. Item eodem tertio libro de Natura Deorum: Aetherii & Dii fratres a genealogis antiquis sic nominati sunt, amor, dolor, metus, labor, invidentia, satium, senectus, morbus, tenebra, miseria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parca, Hesperides, somnia, quos omnes Erebo & Noctē natos ferunt. At de Manibus quidem Diis ita Festus: Manes Dii, inquit, ab auguribus vocabantur, quod eos per omnia manere credebant, eosq. superos atq. inferos dicebant. Idem: Manes pro bonis accipiuntur a suppliciter venerantibus propter metum mortis. Isidorus: Manes dicunt Deos mortuorum, quorum potestatem inter lunam & terram asserunt: a quibus & manē dēum existimant, quos putant ab aëre, qui manū, id est, tatus est, Manes dici: siue quia latē manant per iura: siue quia mites sunt in manibus, contratio nomine hoc appellatur. Apuleius autem apud eorum aīnū eorum dici Manes, hoc est, mites ac modestos, cum sint terribiles & immanes: ut Parcae, ut Eumenides, &c.

Manes.

**Summanus
Dei.**

Summanus verō dixerunt, quasi summum Manium, omnia rapientem ac devorantem: quippe sub cuius potestate consistat omnis Aēr, a Luna diffusio, וְרַקִּיָּא Rakia Hebrais, Iude verbū Summanare finxit Plautus, pro auferre & rapere. Hinc Curculio, patetis apud Plautum, Summanum se ab omnibus, vocari dicit, quod ad exemplum Summani Dei, omnia, quae incidant, rapiat. Simili ferē notatione Hebrais שְׁחֹל, vel שְׁחֹלָה Scheolāh, Orcus siue infernam dixerunt אֵל שְׁחֹל postulare, petiit, tanquam infernus semper petat: juxta illud Prov. 30. Tria sunt insatiabilia: sepulchrum vel infernus, vulva occlusa, & terra quae non satiatur aquis; cuius nominis etymon etiam Laſſantini reddidisse videtur hoc versu:

Inferne insatiabiliter castra gurgula pandis.

Orcus.

Orcum porro ab urgendo mortem dixerunt (Antiqui enim pro G frequēter ponebant C.) Iſidorus verō eum quasi receptorē mortium vocat: unde & Orca nuncupatur vas, quod recipit aquas. Et quia mortem, cuius Nomen fuit Orcus, quies sequitur, Orcus Quirealis, siue Quirealis fuit nuncupatus. Notationes reliquorum Deorum ac Dearum hujus classis qui scire volet, videat Gyraldum, Verderium & alios, qui de his ex professo scripserunt.

Dea Senectus.

Atq. ita aëlibus vite humanae cunctis certa Numina, Deos ac Deas praefecerunt olim Gentiles. Referenda hūc sunt etates, Senectus & iuventa; quae cum ipse pro Deabus habere fuerūt, tum sub cerere Numinibus cultae. Senectuti quondam templa dicantur & consecrantur Lacedaemontis & Hispani, in Gadera urbe: iuventa verō alio nomine Hebe, diſſa, siue iuventas, quod Ludeico וְיָרִי & Carolo Sigonio magis placet, inquit Augustinus libro quarto de Civitate, capite undecimo, & alibi, Dea est, quae post praeterea excipit juvenilis etatis exordia. Hanc Romani a Servio Tullio usq. in Capitolio coluerunt. Quare cum Tarquinius Priscus templum Iovi Capitolino extruere vellet, & propterea omnium aliorum Deorum, qui in Capitolio colebantur, templa exauguraret, Terminus & iuventas sedere voluerunt, quod Romani in omen traxerunt, fore, ut nunquā terminus Urbis moveretur, nec unquam juvenilis vigor desisset. Dionysius Halicarnassensis lib. 5. Augustinus de Civitate Dei, lib. 6. cap. 1. Iuventas Dea cum Termino Iovi voluit concedere in Capitolio condendo, Livius lib. 5. extremo. Ludos etiā hujus adū dedicanda causā factos; & quidem cum majore religione, quod non cum Antiocho bellum instaret, auctor est idem Livius.

Dea iuvenum.

Atq. haec quidem sint diſſa de Diis & Numinibus Gentiliū naturalibus, quae nihil sunt aliud, quā res naturales, a Deo creatae atque conditae, quas Mortales Dei Creatoris loca habuerunt

atq. coluerunt: qui cultus non ineptus, meo iudicio, ratione subiecti, idololatria seu supersticio naturalis dici potest.

Horum autem omnium Deorum naturalium descriptio atq. cultus, cum generalis, tum specialis singulorum, his ferè constat loci, qui quidam singuli diligenter accuratèq. considerari torrida sunt argumenta, quæ cum ad Deorū istorum ueritatem, id est, nullitatem, seu futilitatem, tum ad eorum, qui illos coluerunt, stoliditatem atq. demeritiam demonstrandam pertinent.

Primus locus sunt nomina, cognomina, agnomina, tituli, epitheta, elogia, atq. duplicia: primū ge I. Nomina, naturalia omnium Deorum, deinde specialia singulorum. Generalia nomina omnium Deorum Lat. & elega Deo tam. Græca, Hebrea, Germanica; Latina quidem, ut Deus, Dii, siue Dei, seu Divi, Numen siue Numina: Græca θεός, θεοί; item varia & multiplices nominum istorum notationes. Hebrea אלהים, Aelohim, אלה, Baal, & אלהים Baalim: Germanica Gott, Götter/Abgott, Götze, Götzen. Nomina specialia singulorum Deorum, quæ ex affectibus, opinionibus & eventibus hominum fuerunt profecta: ubi observandū, eos nomina & attributa, soli vero Deo convenientia & propria, ad filios suos Deos exprimentum esse mutatos, seu potius suffratos. Sic, ut ex innumeris, annis tantum exemplum proferam. Iehova, veri Dei nomē propriissimum & essentialiale, ad filium illum suum Deum, Deorum principem, quē Iovem vocant, transfulerunt. Nominibus vero istis, Deorum suorum naturalium vim, naturam, vires, actiones, munera & officia alia atq. alia, quæ in affinxerunt, exprimere fuerunt conati. Ex Gentilibus tamen quidā Deos absq. nominibus coluerunt, quos Deos ἀνομους & ὀνόματι, ignotos seu incognitos vocarūt, ut apud Athenienses, quorū Paulus meminit Actuum 17. & Pelasgos. De his Cicero lib. 1. de Natura Deorum: Chrysippus, inquit, magnam urbem congregavit ignotorum Deorum, atq. ita ignotorum, ut eos ne conellurā quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur posse depingere. E contra alii Deos multis, variis ac multiplicibus nominibus coluerunt, qui πολυωνυμοι dicebantur: quos ἱεροί, & ἀνομους & πολυωνυμοι Theodoretus vocat. Ἰδωμεν, tamquam indignos Dei veri nomine, quibus nomina divina magnifica & augusta, quæ illis tribuebantur, nequaquam conveniebant. Nam quid Latini Deorum suorū princeps iuppiter a iurāto, quāsi iurans, pater a Græcis Ζεύς a Ζῆν, seu vivendo, ab Assyriis, & Chaldeis אלה, Baal, id est, dominus, patronus ac maritus, aliisq. nominibus fuit appellatus, ut Βάσις, & ὁμοῖο, Opitulus, Opitulatur, Servator, Conservator, hæc omnia nomina non Dii illi filii, sed soli vero Deo sunt propria.

Secundus locus est Numerus, isq. rursus duplex: Primò universalis omnium Deorum, qui fuit II. Numerus, innumerabilis penè ac infinitus, qualis arenarum maris, pulveris terræ, ac stellarū calii. Hic tam. Deorum. men observandum, quosdam nullum omnino voluisse Deum aut Numen esse, inter quos fuerunt quidam Philosophi clari & celebres; de quo genere hominū Theodoretus: Non athei solum, inquit, qui Deum esse negāt, sed etiam Homerus, Hesiodus, Philosophi, qui multos Deorum ordine fabulati sunt: ex quibus triginta millia Deorum numerat Hesiodus, de quo quidem numero quādam varia & monstrosa fuerint hominū opiniones Plinius copiosè enumerat libro sua historia secundo, capite septimo. Qui vetō præter unum Deum plures statuerunt Deos, eorum nonnulli terrarū finxerunt Deorum numerum: alii vero; & quidem pluriq. Deos finxerunt innumeros. Iam verò singulorum quoq. Deorum numerus varius fuit & multiplex. Sic trecentos Iovis seu iuppiteros a Marco Varrone enumeratos esse testatur Tertullianus: Cicero tamen non nisi tres enūmerat, sicuti & totidem Dioscoros, novem Musas, plures Vulcanos, Apollines, Dionysios, Minervas, Vaneres, Iunones, Mercurios, Bacchos, Aescula pios, & alios.

Tertius locus est Sexus. Deorum alios finxerūt masculos, siue mares: alios feminas. Quinto III. Sexus immo in plerisq. sexus fuit anceps, masculus simul & feminus, ut Lunnus, Luna, Tellumon, Tel. Deorum. lus & alii.

Quartus locus huius prosopographiæ Deorum, est illorum Ortus, siue Nativitas. Quo ref. IV. Ortus rendi parentes, genus, familia, patria, siue locus natalis, tempus, modus. Deorum enim quidā habuerunt tantum patrem, ut Minerva, ex capite iovis nata: quidā tantum matrem, ut Vulcanus ex iunone procreatus, sine patre. Quorundam plures parentes fuerunt, ut Iovem primam & secundum natos in Arcadia finxerunt; alterum quidem patre Aethere, ex quo etiam Proserpi-

nam natam ferunt & Liberum, alterum verò patre Cælo, qui genuisse Mineram dicitur, quæ principem & in ventricem belli ferunt; tertium Cresensem Saturni filium, cujus in illa insula sepulcrum ostenditur. Idem autem iudicium esto de patria.

V. Aetas Deorum.

Quintus locus est Aetas. Plinius lib. 3. cap. 7. Matrimonia quidem, inquit, inter Deos credi, tantoq; ævo ex his neminem nasci & alios esse grandævios, semperq; cautos, alios juvenes atq; pueros, ævi coloris, elugeros, claudos, ævo aditos, & alterum diebus juvenes morienterq; puerulum prope deliramentorum est. Cicero lib. 3. de Natura Deorum: Cælo, Chortaginesum tyrannus, Aesculapij Epidaurij barbam auream demi iussit: neq; enim convenire barbatum esse filium, cum in omnibus sanis pateri debere esset. Lactantius postquàm longà oratione multisq; argumentis priscorum Deos homines fuisse, qui post mortem in Divos essent relati, proba venit, subiungit eos ideo diverse fuisse ætatis, alios nempe pueros, alios adolescentes, aliosq; senes, alii demum aliam, et propriam statum positam, ut ætas habitusq; referretur, in quibus mortentes sunt reperi.

VI. Educatio Deorum.

Sextus locus est Educatio sive Nutritio singulorum Deorum, de qua similiter multa exstant fabella aniles ac monstrosæ, quas hic enumerare non est necesse. Summæ enim eantium singulorû capita perstringere animus est.

VII. Matrimonium vel Celibatus Deorum.

Septimus locus est Matrimonium vel Celibatus. Deorum enim suorum Ethnici alios finxerunt celibes ac virgines, alios matrimonio junctos. Matrimonia quidem, inquit Plinius libro supra citato, secundo, capite septimo, credi inter Deos, tantoq; ævo ex his neminem nasci puerulum prope deliramentorum est. Huc referendæ Deorum libidines, adulteria, nuptiae, quos singulos certos attribuerunt. Hinc tot amasi, amasie, & liberi illorum. Hinc pulli Iovis, de quibus fabula exstant, aliq; id genus prope infinita. Plinius ibidem: Sed super omni impudentiam, inquit, adulteria inter ipsos fingi, mox purgia atq; odia, atq; etiam furtorum esse & scelera Numina. Cicero lib. 1. de Natura Deorum: Poeta & ira inflammatos & libidine furentes induxerunt Deos, feceruntq; ut eorum bella, pugnae, prælia, ortus, vulnem tribuimus, odia præterea, discordias, ortus, interitum, querelas, lamentationes effusas, in omni intemperantia libidinos, adulteria, viacula, cum humano genere concubitus, mortalesq; ex immortalibus procreatos. Pertinent hæc Deo meretricis, Floræ, & aliæ plurima.

VIII. Sedes Deorum.

Octavus locus est Sedes atq; Domicilium. Singulos enim Divi certas affixerunt sedes, domicilia atq; habitationes. Hinc alios finxerunt superos, alios inferos, alios aethereos, alios aëreos, alios terrestres, alios maritimos, alios subterraneos & infernos.

IX. Munus & officium Deorum.

Nonus locus est, Munus, Officium, Imperium, Domus, Potestas, seu Tyrannis potius, varia & multiplex. Singulos enim Divi certa assignarunt officia, munera sive munia, imperia, potestates. Item uni Deo atq; Deæ multa attribuerunt munera, de quibus infinitum esset dicere. Sic enim, exempli gratia, Mineram & belli & artium disciplinarumq; omnium fecerunt Deam, Iunonem finxerunt Deam Aëris, Terra, parturitientium, &c. Hinc secundum diversa illa munia diversa illis imposuerunt nomina atq; cognomina.

X. Actiones sive res gestæ Deorum.

Decimus locus sunt Actiones, resq; gesta cum bonæ & laudabiles, tum etiam malæ, impia & improba, nempe vitia, scelera atq; flagitia plurima, quæ Divi atq; Numinibus istis suis commentitiis tribuerunt. Obserandum igitur non solum propter virtutes & actiones laudabiles, verum etiam propter vitia & malefacta, homines inter Divos reulisse sua Numina, ut passim ex illorum historiis atq; fabulis colligi potest.

XI. Casus varij Deorum.

Undecimus locus sive plurimi Deorum istorum commentitiorum Casus, cum prosperi, & secundi, cum infelices & adversi, de quibus utriusque similiter legi possunt Ethnicorum historie atque fabule.

XII. Mors & sepultura Deorum.

Duodecimus locus est Mors, sepultura, monimenta atq; sepulchra: de quibus quàm diversa & monstrosa fuerint opiniones & errores, colligere promium est ex Ethnicorum met scriptis.

XIII. Idola & simulacra Deorum.

Decimus tertius locus, qui ad cultum Deorum potissimum spectat, sive & reliqui sequentes quinque continet Idola, simulacra, imagines, effigies, statuas, quæ etiam signa appellantur: quæ quidem sapientissimè pro Divis ipsis, quorum fuerunt sepulchra & simulacra, tanquam ipsi essent, Divi, vel certè Divi in illis essent præsentis, habita fuerunt atque cula. In his ipsis autem simulacris considerentur eorum effector, seu fabricator, materia, forma, finis. Materia simula-

terram antiquissima, maximè communis fuit lignum: de quo quidem deinceps; cum de Div artificialibus agemus. Forma Deorum istorum varia fuit & multiplex, vel humana, vel bel-
luina, vel mixta, & composita ex homine & bellua: ut, exempli gratia, Panis imago constabat
ex capro & homine. Ad formam pertinent Cornua diversa; ut Bacchi taurina, Iovis arctina,
&c. Corone diversæ; ut quærne Iovis, oleagine Minervæ, &c. Animalia varia singulis Div
dicata, ut turtur Harpocrati, fulica Mercurio, &c. Plantæ & arbores cereæ, singulis Div dica-
te; ut Myrtus Veneri, quercus Iovi, &c. Iusguia & instrumenta, ut arma, hasta, virgæ, bacu-
li, sceptræ, &c. Vestes vel viles, vel pretiosæ, vel femineæ vel masculæ. Currus & quadrigæ va-
riæ, in quibus considerantur animalia, a quibus frugebantur rebi, ut Dracones, a quibus Satur-
nus: aquila, a quibus Iuppiter: equi, a quibus Mars & Sol: corvi, a quibus Mercurius: turtu-
res, a quibus Venus: homines, a quibus Luna rebebat.

Decimus quartus locus sunt, Edes, Tempa, Fana, Delubra, Sacella.

Decimus quintus sunt Ara & Altaria, quæ in Deorum horum scilicet cultum fuerunt
construata.

Decimus sextus sunt sacrificia, libationes, anathemata, douaria, etrus, suffitus & similia,
quæ illis faciebant.

Decimus septimus Ludi.

Decimus octavus, Dies festi, festiuitates, & solennitates. Hac in genere de idololatria seu
superstitione naturali.

SEQUIUNTUR nunc Dii atque Numina artificialia, quæ nimirum hominum manu, ar-
te atque opere constas: ceteris eorum materia est naturalis. Hac sunt idola, simulachra, statua,
imagines, effigies, et alia id generis, quæ ab Hebræis עֲלִילִים Elilim, id est, עֲלִילִים אֱלִים al Elim,
non Div, id est, creatura & vanitates: a Græcis χεῖροποίητοι & χεῖροποιῆται possum verò fa-
ctis in litteris Opera manuum humanarum: a Lactantio, qui acerrimus εἰδωλόμαχος, id est,
imaginum & idolorum oppugnator fuit, digitorum mortalium ludicra & fragilia fragmenta,
appellantur, hoc est, manibus humanis effecta & elaborata. Unde idem libro secundo, capite se-
cundo: Quid igitur potestate, inquit, habere possunt simulacra, quæ fuerunt in hominuli pote-
state, vel ut aliud fierent, vel ut omnino non fierent. Horum autem cultus & veneratio propriè
idololatria appellatur, voce composita ab εἰδωλόμαχος, id est, simulacrum, species, figura & λατρεία,
id est, cultus sive veneratio: quam quidem idololatriam artificialem, sive manuariam, respec-
tu scilicet subiecti, licet appellare.

Prior idololatriæ species primo Decalogi præcepto: altera secundo prohibetur; & in libro
Sapientiæ capite decimo tertio, prioris primò sit mentio; posterioris secundo loco: ac ibidem poste-
riorem docet magis esse ἀνομιὰ καὶ ἀνομία, id est, absurdam & a ratione alienam. In promp-
ta ratio est, quia nimirum a ratione magis abhorrent opera humana, ut sunt idola atque simu-
lacta, quam opera divina, sive opera digitorum & manuum divinarum: cuiusmodi sunt, omnes
res naturales Deorum loco habere ac divinis efficere honoribus. Res enim naturales, quæ qui-
dem sensu atque motu, ac inprimis ratione & intelligentia sunt prædita, longe propius ad Dei
similitudinem & imaginem accedunt, & clariores illustrioresq; longe sunt imagines & simula-
cra, quàm res quæ vis vel artificiosissima, quæ exquisitissimo opere, summo artificio summaq; ar-
te sunt perfecta; cum illa inanimata sint atque muta, omni non solum ratione atque intelligen-
tia, sed etiam sensu motuq; careant.

De his ipsis autem Gentilium imaginibus atque simulacris duo extant libri: Vnus Vin-
centii Chartarii, italicus: alter Antonii Verderii, qui eum Latine reddidit, Latinus; ius, tam
elegantur & tam accuratè, ut nihil ferè eis addi posse videatur, ad quorum lectionem quosvis
ejus rei studiosos remitto. Sed tamen, ne omnino nihil hac in parte, quæ toti huic meo instituto
est accommodata, egisse videat, breviter & summatim quadam, quæ fuisse copiosè in sacris lit-
teris continentur & explicantur, hic proponere & cum his, quæ apud profanos scriptores exstant,
quantum fieri potest, conferre hic animus.

Etsi verò passim in sacris, veteris præsertim, Testamenti libris idolorum, imaginum, simu-
lachrorumq; crederemur occurrere mentio: tamen duæ inprimis luculentæ copiosæq; eorum descri-
ptiones occurrunt.

XIV. Aedes
Deorum.

XV. Ara &
altaria Deorū.

XVI. Sacrifi-
cia Deorum.

XVII. Ludi
Deorum.

XVIII. Festa
Deorum.

De Numinibus
artificialibus:
quæ sunt idola.

Quid de Numi-
nibus artifica-
libus scripsit
runt.

In sacris litte-
ris ubi de Numi-
nibus artifi-
cialibus potissi-
mum agitur.

priones extant; Una quidem capite decimo tertio & decimo quarto libri, qui inscribitur Sapientia Salomonis; cuius supra quoque meminimus: Altera sexto capite Baruchi, quæ vocatur Epistola Ieremias, scripta & missa ad Iudæos, in servitutem Babyloniam adducendos, quæ illos gravissimè ab idolorum simulachrorumq; Gentilium cultu debortatur.

Ad duo autem capita præcipua cum ille allegata, tum alia, quæ exstant in sacris litteris, idolorum simulachrorumq; descriptiones possunt referri. Unum sunt ipsa idola sive simulachra: Alterum est eorum cultus & veneratio: unde Idololatria suum habet nomen, utruque simul complectens.

Idolorum vni
terem de mon
strant eorum
nomina.
Nomina He
braica idolorum
אֱלִילִים

Porro idolorum simulachrorumq; Gentilium vanitatem demonstrant sacre littere, seu ipse potius Spiritus Sanctus, illarum auctor, his ferè argumens; quorum alia dicta sunt a nomini-
bus eorumq; notatione: alia a causis: alia ab effectibus.

Quantum ad eorum attingit nomina, & quidem Hebræa; in sacris litteris vocantur, ut supra dictum, אֱלִילִים Elilim, id est, אֱלִילִים al Elim, לֹא אֱלֹהִים lo Aelohim, non Deus, per transpositionem litteræ A: Alph: quo sensu primo præcepto Decalogi אֱלֹהִים אֱלֹהִים Aelohim acherim, Dii alieni, id est, falsi, fucati, ficti, commentitii & adulterini: item דִּי גֹוִים Gouim, sive gentiū alibi, & a Davide Daemonia appellantur. Pulchre hūc alludit Spiritus Sanctus Habac. 2. verba faciens de Idolis. Et non Deus ipse; quod Chaldaus Paraphrastes reddidit: Et artifex fecit illum Deum, in quo nulla est utilitas. Et LXX. ἐκ αὐτοῦ τεκτονὸς ἱεροῦ, ἐκ οὗ ἐστὶν θεὸς: Sic enim distinguitur Deus verus a factis fictiq; illis Dus: qui rectè appellantur Alienis; quia alieni sunt a Dei naturā, nihilq; habent divinitatis, & nomine tantum sunt Dus (sue Rex pictus nihil habet præter colores Regis) in quibus non modò nullum est Numen, sed ne sensus quidem, aut motus, aut res ulla, aut efficacia. Deinde quia indigni sunt, qui colantur, alieni sunt a veritate, ac bonis moribus, Exod. 30. Deuteron. 30. 2. Reg. 17. Sic אֱלֹהֵי הַנִּבְרָרִים Aelohé hannécár, Dii peregrini, & alienigena eandem ob causam dicuntur Genes. 35. 7. 2. quia Iacob remota veri iubet & ad se in Sichem allatos defodit sub quercu. Docet autem saepe Spiritus Sanctus absurdum & ab omni ratione esse alienum opus manuum humanarum, animum sensu motuque carens Deum appellare, eiq; illud ἀνατίθειν Dei nomen tribuere: ut legimus capite supra citato 14. Sapientia Salomonis.

פסל

Idem docent alia nomina Hebræa, quibus sacris in litteris appellantur; cuiusmodi ab illorum vel formā atq; specie: vel vanitate atq; effectus perniciosus sumuntur. Huiusmodi est פסל Pésal, id est, sculpsit, idolum dedolatum ex ligno vel lapide Exod. 30. 1. 1. Sa. 40. & 44. Iere. 10. א פסל Pafal, dedolavit, exsculpsit: vel פסיל Pésil, quod est falsum, profanum, veritati contrarium: cuiusmodi sunt idola, res vane, inanes, falsæ & mendaces.

נצר

Talis vox, idolorum vanitatem & idoniam, sive nullitatem arguens, est נצר Nászech, significans idolum, quod ex auro, argento, aut aliis metallis est conflatum a נצר Nászech, conflavit, fudit. Significat etiam imaginem lapideam, aut ligneam, auro et argento ornata. Nam vox נצר Nászech, etiam auri vel argenti laminam, quales visuntur in idolis, significat. Hinc Rabbi David Kimchi Ornamenta idolorum vertit eo loco Esaiæ 44.

יצר

Similis vox est יצר lezar, figmentum; א יצר lezar, figuram rebus induxit: quod verbum & angustiam significans, docet, idola hominibus maximas angustias, anxietates & molestias creare.

תאר

Huc pertinet vox תאר Thóar, forma, seu figura, eodem Esaiæ loco, tam de sculpsis, quam de pictis, atq; etiam de animi idolis, quæ solo affectu, sine externa imagine concipiuntur, & usurpantur: item vox תפארת Tipharath, effigies ab ornatu & decore sic dicta: item vox רמיה Demuth, similitudo, rem aliam repræsentans: idem quod תמונה Themunáh, forma videlicet & figura alterius rei: qualis est & vox מַצֶּבֶת Mazzebah, statua, lapideus in monumentum, a stando sive statuendo, sic dictus, quem admodum etiam ipsum Latinum Statua, quam

רמיה

תמונה

מצבת

שקר

הבל אין

Græci illo loco Lat. 16. Et statuam non figere, vertunt ἀειμαρτα, id est, viri imaginem.

Præterea a vanitate sua, idola sive simulachra, appellantur שקר Schekker; quæ vox merdæ cium & vanitatis vanissimam significat: cuiusmodi voces sunt חבל Hebel, & אין Aven: unde Bethel saepe בֵּית אֵין Beth-Aven, id est, domus vanitatis dicitur ob idololatriam, illis fieri solitam.

Appellantur

Appellatur idola etiam רוחות Ruchoth, Venti, a flatu, qui cito evanescit: & Paulus רוחות idolum dicit esse Nihil, id est, rem nihili faciendam. Hinc Isaia 41. sic legimus: Ecce vos estis בראי Meain, de nihilo, & apus vestrum est מעפא Meapha, id est, de nihilo: ubi idola & opera illorum dicuntur אין Ain, vel En, id est, res, non existentes in rerum natura. Hinc Sapientia 13. capite, homines ipsi propter idolorum simulacrorumq. cultum מאתאוי, id est, ואני appellantur. מאתאוי autem, id est, vanum, dici videtur quasi וא, si ve ואי, non existens. Rediguntur & verè idola a vanitate et nihilo suum nomen habent, propterea quod & nihili sunt atque vana, & vanitatis sunt causæ, & ad nihilum tandem rediguntur.

Sed, ut adhuc magis intelligamus, idola atque simulacra Gentium non modò fuisse & esse גללים res vanas, inanes, mendaces, fallaces, futiles & inutiles, verum etiam abominandas, execrandas, fœdas, turpes, noxias & perniciosas, illa etiam גללים Gelalim, id est, stercorea & excrementa, 2. Reg. 17. & שקצים Schikuzim, id est, abominaciones appellantur, 1. Reg. 11. & שפיטין propterea quod res erant turpes, fœdæ & execrables in conspectu Dei, hominesq. qui ea colebant, reddebant Deo exosos, invidiosos & execrables.

Hic adde vocem עציב Azzabim, qua in sacræ litteris trita valde est & usitata, praefertim Psal. 106. & 135. Idola gentium aurum & argentum, &c. Sic dicta אצב Azab, sanctia vitæ, contristata vitæ, dolore affecta: eo quod maximis laboribus atque doloribus idolorum cultores conficiuntur & excruciantur: quodq. in & animi & corporis, & cum temporales, tum æternos dolores atque cruciatus conciliant. Quid si etiam dicta sint אצב Ez, id est, signo, propterea quod antiquissima maximeq. communia Gentium idola atque simulacra ex ligno fuerunt: de quo postea pluribus.

Adde his postremo vocem תרפים Theraphim, quorum Genes. 13. 1. Samuel. 19. Iud. 17. תרפים & 18. 2. Reg. 23. & Hof. 13. sic mentio: qua vox in plurali numero vel in genere quævis simulacra: vel certum simulacrorum genus denotat: cuius variæ notationes afferuntur. Quidam sic volent dici ארפה Râpha, demisit, remisit; idq. vel quod in loco, ubi posita sunt, si ve domi, si ve in templo, dimittantur, nec alio facile transferantur: vel, quod, qui ea consuebant, secundum illorum responsa vel quid continuabant, vel omittebant. Quid si potius ita dicta fuerint, quod illa essent dimittenda, rejicienda & missa faciendæ: vel, quod suos cultores rebus in arduis atque periculis dimittebant seu deserebant, omni ope auxilioque suo destitutus: vel denique quod cultores suos reddebant remissos, languidos et pigros? Quid si etiâ Theraphim dicti, qua si Seraphim: quod nomen est, Angelorum? Inde forsitan vox Græca τήρας τήρας, monstrum, prodigium, est derivata.

Alii Theraphim sic volunt dicta idola ארפה Râpha, sanare vitæ, medicinam adhibuit, forsitan quia morborum aliorumque malorum remedia ab ipsis petere, sperare & expectare homines solebant. LXX. vocant Theraphim תרפים תרפים: quos Chaldaei Paniphrastes simulacrorum cultores reddit. Aben-Exra vult statuas & simulacra fuisse magica, si ve instrumenta astrologica & divinatoria, ita facta, ut astrorum observatione responsa & oracula reddere possent. Eæ hæc de nominibus idolorum Gentilium Hebræis, quibus ipsorum vana, futiles, inani, fœda, turpis, noxia & perniciofa, execranda denique & abominanda natura demonstratur.

Nomina Græca secundum & lingue ipsius copiam, & Gentis Græce flagrantissimum olim Nomina Græca idolotum.

superstitionis studium, sunt innumera; maxime tamen trita & communia hæc sunt: Εἰδωλον, si Tertulliano in libro de Idololatria de hac voce differenti credimus, diminutivum est, & dicitur δὸν τὸ εἰδωλον, qua formam speciemque rei viventis vel mortuæ, veram vel falsam significat. Nihil enim refert. Nam ipsa rei representatio significatur hoc verbo: non veritas aut vitia. Ex vocis etymologia, etiam ipso Cicerone auctore & interprete libro primo de finibus bonorum & malorum, εἰδωλον est imago. Εἰδωλα vocantur nonnunquam imagines & phantasmata, in celo apparentia, ac statim in conspectu evanescientia, tanquam instabilia parumque firma. Latine Idolum passim pro simulacro usurpatur. Sic Idolum Ceteri, Plinius vocat simulacrum libro trigésimo quarto, capite quarto, Et Virgilius in idem Diane Idolum vocat simulacrum, libro secundo, capite undecimo. Et ita

Εἰδωλίον. Laëtanus Firmianus omnia gentilia Idola vocat simulacra a simulando dicta. Hieronymus in Isaia Propheta caput undecimum ait, Idola imagines esse mortuorum. Et in sacris litteris, ubi Graeci habent εἰδωλα, Latinus interpres habet simulacra. Εἰδωλίον etiam pro effigie accipitur: & Εἰδωλίον pro templo, si ve fano, in quo profanum Idolum est positum & colitur. Εἰδωλίον est illud, quod Idolis immolatur. Εἰδωλαῖς, in qui Idola seu simulacra colit, & Εἰδωλαῖς Idolorum, seu simulacrorum cultus.

Εἰδωλαῖς. Εἰκόνες, εἰκασματα, & ἀπειροματὰ similiter appellantur imagines & simulacra. Item ἑώρα, ἀγάλματα, ἰδὴ. Edō dicitur Bayssius pro, ἀγάλματα, id est, figura vel sigilla Deorum interpretatur. Edos etiam sedem, pavementum, solum & templum significat: forsau hic & templa & simulacra Gentilium dicta ab edendo. (Nam ἑδος, accentu in ultima, voracem significat) quod in templis & Idolorum suorum cultu gula indulgebant.

Εἰδωλα. Εἰδωλα etiam simulacrum Graecè dicitur ἑδος ἰοικράς, quod Mortalium speciem habent, resse Suida. ἑώρα, εἰδωλα & ἀνδριάντα Ammienus sic distinguit, quod ἑώρα proprie sit signum, si ve statua, qua Heroibus erigitur: εἰδωλα, qua Diis: ἀνδριάν, qua Regibus, tanquam maxime viris. Quicquid sit ἑώρα, ἑδος ἑώρα, id est, a poliendo, & sculptendo si ve scalpendo videtur derivari: unde proprie est simulacrum sculptile. Ἀγάλματα, id est, statue, imagines si ve simulacra Graecè videntur dici ἑδος τὸ ἰσχυρόν, καὶ χεῖρον, propterea quod homines illis valde letantur & delectantur, ea jactant, ut gloriantur & exultant. Hoc enim significat verbum ἀγάλλεσθαι, quasi ἀγα ἀλλεσθαι, id est, nimis, pra leticia exilire & exultare, auffspringen von freude: quale est Hebraeorum גָּד גָּד vel גָּד Gad, Gal vel Gail, a quo Gracum illud sine dubio est ortum, & Germani, qui geilen/lasciunt pra gaudio, & geilen/lasciunt.

Nomina Latina. Latina vocabula, quibus artificialia & manuvia ista Gentium Numina exprimentur, sunt Idolum (qua vox licet sit Graeca, tamen pro Latina etiam usurpatur) quæ non incepte ac per jocum dixerimus, Idola sic dicta, quod doli sint, atq, doloris plenissima.

Simulacrum. Simulacra dicta sunt a simulando, si ve simulatione, qua vox deceptionem si ve circumventionem significat. Cicero ad Lentulum libro primo. A quibus tuendus fueras, derelictus, idque non solum fronte atque vultu, quibus simulatio facillime sustinetur. Idem in 3. Verrius: Nulla sunt occultiores insidia, quam hæc, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Vel dicta sunt a similitudine. Ac recte sanè vel a similitudine, & a simulatione, vel etiam, si vis, a simulare sunt dicta, propterea quod non vera sunt, sed ficta, simulata atque fucata: unde Laëtanus libro secundo, capite secundo. Cum simulacrum a similitudine nomen habeat, non possunt simulata, quæ nihil sentiunt, nec moriuntur, Deo similia judicari. A similitate etiam ea possumus derivare, eo quod similitatem & inimicitiam inter Deum & homines gignunt. Huc illud Pauli secunda Corinthiorum sexto, versu decimo quinto: Quod enim consortium iusticie cum iniquitate? Et qua communicatio Luci cum tenebris? Et qua concordia Christo cum Belial? Aut qua portio fidei cum infidei? Et qua consensus templo Dei cum simulacris?

Imago. Porro imaginis quoque nomine insignantur: qua vox vel ab imitatione, ut Feslo videtur, quia imago est rei alicujus imitatio, vel a voce Graeca μιμήτης, & est dicta.

Effigies. Effigies quinetiam dicuntur, vel effigia. (Vtruque enim dicitur, & effigies & effigia, ut Nonius Marcellus annotat ex Afranio Vopisco) ab effingendo: sicut signa & sigilla a significando. Ergo in Hebraea, ita Graeca & Latina nomina Idolorum si ve simulacrorum, vanitatis, simulationis, mendacii sunt symbola.

Nomina Germanica. Germani duo habent precipua nomina, quibus idola & simulacra exprimunt. Vnum est Götze, quod in malam semper partem accipitur, derivatum a Gott/Deo, quasi dicas, Dei imago si ve simulacrum, si ve Deasler, Deus fictus & imaginarius: quod vocabulum & pro homine stupido atq, stolido qui nimirum similis idolo si ve simulacro inanimato, omnis sensus rationisque expertus, & dōgē, pro homine insigni stulticie stupiditatisque accipitur, qui etiam trunucus, stipes, lapis (unde antiquitus simulacris maxima ex parte fiebant) metaphorice nuncupatur.

Alterum

Alterum nomen est *bild* & *bildnuß*, quod bonam & malam in partem accipitur, & im. *Bild* & *Bild* ginem significat. Hoc non inopie quæ deduceret a *Belo*, quod primum simulacrum fuisse, et a *Ni* nuß. no patre positum: unde simulacrorum origo fuerit, antiqui scriptores testantur: nisi quis ab *Ido* lo, per metatbesin litterarum, præpositâ litterâ *B*. malit derivare. Hæc de nominibus Idolorum & simulacrorum.

Deinde idolorum simulacrorumque Gentilium vanitas a sancto spiritu demonstratur, argu- idolorum vani- mentis ductis ab illorum causis: Ac primo quidam ab illorum origine, in ventione, causis effe- strant demon- cientibus, cum primariis, tum secundariis. strant eorum- eadem causæ. Origo & in- venientes idole

Quantum ad originem & inventores primos idolorum simulacrorumque attinet; variae de- is fuerunt Ethnicorum opiniones. Alii enim ad Prometheum in ventum hoc retulerunt: alii ad Herculem: Latini ad Iannum, qui primus in Italia templa, altaria, simulacra, sacrorumque rum. ritus instituerit. Græci ad Pelæum: Hi ad Theseum, idolorum & idololatriæ originem refe- runt. Quidam Telchines apud Rhodum Deorum statuas primam fecisse volunt: nonnulli He- truscos, seu Tyrrhenos prædicant. Alii Cadmo, Agenorij filio apud Græcos id tribuerunt.

Sunt, qui Armodij & Aristogitonis primas statuas positas prodant, quod Athenas tyrannidis iugo liberassent. Alii Aegyptios idolorum simulacrorumque primos inventores atque cultores faciunt. Plerique tamen scriptorum Ethnicorum in hoc videntur consentire, idola eorum- que cultum universum, qui idololatria appellatur, unâ cum Philosophia & artibus atque di- sciplinis liberalibus, ab Aegyptiis ad Græcos: a Græcis ad Romanos: a Romanis denique ad reliquas gentes omnes promanasse. Mihi quidè omnino, quæ quatuor illarum Monarchiarum fi- re Imperiorum Mundi generalium: eadem Idololatriæ videtur fuisse successio & propagatio, ita ut ab Assyriis & Chaldeis, ad Medos & Persas: ab his ad Græcos: a Græcis ad Roma- nos: & inde ad omnes reliquas gentes atque nationes proflexerit.

Primigeniam verò illam sanctorum Patriarcharum Ecclesiam ante & post Diluvium, Prim: Patriarcha idolorum simulacrorumque usum cultumque caruisse vel inde constat, quod nulla illorum in sacris Eccl: Eccl:æ litteris planè sit mentio; nisi uno tantum in loco Genesios trigésimo primo capite: ubi Rachel caruerunt ido- Deos patris sui Labani, qui Syrus fuit, clam, inscio & ignorante Iacobo suffurata fuisse dici- tur. Isgitur, ut eo libro, trigésimo quinto capite scriptum est, profecturus in Bethel, familie suæ præcepit, ut omnes Deos peregrinos, id est, idola atque simulacra Deorum alienorum, sibi adferrent, quos statim in Sichem terrâ obruit. Ex hoc ipso igitur loco constat, Iacobum ab idolis simulacrisque istis, ex Syria furtim a Rachele (ut semper mulieres imprimis ad idolola- triam sunt propense) allatis, abhorruisse, & idcirco, tanquam pium religiosumque patrem fa- milias illa non humo solum, sed etiam perpetua obliuione voluisse obruta esse atque sepulta.

Postquam verò sanctissimorum illorum Patriarcharum sive volens atque propago, hoc est, Patriarchæ ita- Hebræi sive Iudæi ex ducentina funestaque illa servitute Egyptiacâ in libertatem a Deo fue- runt vindicati, ab eodem illis omni idolorum simulacrorumque usu cultumque, lege illâ in monte Sinai lata ac promulgata, diserte fuit interdictum: qui tamen & statim & post divinam il- lam liberationem in ipso deserto, ut sacra testantur historia, & postquam in certam illam pro- missam fuerunt introducti, sepius sese idolorum simulacrorumque Gentilium cultum, contra ex- pressam Dei legem, ejusque interpretes atque doctores, sacerdotes nimirum atque Prophetas, polluerunt atque contaminarunt; & idcirco crebras gravesque penas iusto Dei iudicio luerunt, ut ex sacris litteris satis superque constat.

Non igitur ab antiquissima & primigeniâ illâ Ecclesiâ populoque Dei, sed a reliquis gen- tibus atque nationibus, a quibus Deus populum illum suum peculiarem semper voluit esse sepa- ratum & separatam, idola ista atque simulacra profecta sunt: & idcirco passim in sacris litteris Dei alieni, peregrini, gentium, aliisq; nominibus appellantur, a quibus Deus semper voluit po- pulum suum esse alienum.

Sapientis ille in illo suo Sapientia libro capite decimo tertio, Idololatriæ originem pariter & Idololatriæ om- incrementum; satis perspicue tradit. Ac ab initio quidem illius capitis, mentione facta & natura- nis causâ gene- lis & artificialis idololatriæ, utriusq; causam generalem docet esse hominum vanitatem, veris- ralis est vanitas hominû Deiq; Dei ignorantem, quæ ipsis a naturâ sit insita. Sic enim exorditur: Μῦτατοι ἄνθρωποι ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν ἡ ἀγνωστία.

ἀδελφοὶ φύσιν, οἱς ἅπλῃ διὰ ἀγνοσίαν, hoc est, Varietatem sunt natura omnes homines; quibus ineff. Dei ignoratio. Hanc igitur ille primam & generalem omnis idololatriæ, quæ res naturales, sive quæ artificiales, id est, idola & simulacra coluntur, affirmavit esse.

Deinde verò capite decimo quarto, versu decimo quinto specialem idolorum sive imaginum causam speciatim refert ad nimium & inordinatum hominum affectum, amorem ac desiderium erga defunctos. Sic enim loquitur: Αἰσχροὶ δὲ πατέρες ἑυχόμενοι καὶ πατέρες τὰ ταχὺ αἰσχροὶ καὶ τέλει τοὺς εὐχόμενους τὸ τὸ ταχὺ αἰσχροὶ, καὶ οὗτοι ἰδίῃσιν, καὶ πατέρας τοὺς ταχὺ αἰσχροὺς μυστήρια καὶ τιλιτάς. Ἐπὶ δὲ χρόνῳ καταπαθεὶς τὸ ἀσπίς ἰσθῶς νόμος, ἰφυλάξαι, καὶ τοῖς νεοῖς ἐπιταγῆς ἰσθῶς καὶ τὰ γὰρ ἰσθῶς, id est, In tempore enim iuxta vexatus pater, cum in pater filii imaginem facient, tunc mortuum hominem, nunc ut Deum coluit, & tradidit subditis mysteria & sacrificia. Deinde in tempore que invaluera impia consuetudo, tanquam lex custodita est, & Regum imperiis colebantur sculpta.

Diophan'tis fa- *Hic conſentaneè Diophantes Lacedæmonius, qui Antiquitatum libros quatuordecim ſcri-*
 ctum notabile. *psit, Syrophanem aſt Aegyptium, hominem locupletiffimum, filio ſuperſtite, ejus deſiderio ſi-*
mulacrum domi ſtatuiſſe, ad quod familiares, ſi quando in Domini iram & offenſionem incidiſ-
ſent, conſpicerent, illud ſloribus, coronis, ſeruiſq; ornantes, ſic Domini iram placarent & re-

Adriani factum etiam conſequerentur. Sic Adrianus Imperator ſuum Antinum defunctum ſculpi juſſit, & di-
 ſeminamis ornari honoribus. Sic Semiramis quoque illa Aſſyriorum Regina Belum, maritum ſuum
 factum. mortuum, creta ejus ſtatua, lugeri & pro Deo coli voluit. Hanc quoque ſcriptores profani tra-
 dunt pro infana ſua ambitione ad montem Media, Baſilbenem nomine, ſuam in petra effigiem
 decem & ſepcem ſtadiorum inſculpi juſſiſſe : quam Centum viri, tanquam ſacerdotes, donis, mu-
 neribus atque ſacris nonnullis aſſidue venerantur.

Idololatriæ pro
gressu & in
crementum.
1. Deos fabri-
candi idole
2. Edificii tyran-
norum.

Addit porro Sapiens ad Idololatriæ ipsius progressum incrementumq; significandum, morem
hunc atque consuetudinem simulacra fabricandi atque colendi temporis progressu ita invaluisse,
ut leges tum obtinuerit. Sic enim dixit: εἰς τὸν χρόνον αὐτοῦ τοιοῦτον ἀνέστη, οὗτος οὐκ ἐ-
δόξε, &c. Deinde auct. corroborataq; illa inquitat consuetudo tanquam lex fuit obfer-
vata. Accesserunt porro & tyrannorum de idolis faciendis colendisq; edicta atque mandata: accessit
vulgi & imperitæ multitudinis adulatio, qui Reges & Principes suos, longo locorum inter-
a se disjunctos, cum coram colere non possent, coluerunt eos absentes, tanquam θεῶν, id est
Numen quoddam, per imagines nummorum & simulacris, quæ ipsis fieri curarunt. Sic passim in
Romano imperio erecta statua & imagines a provincialibus tum metu supplicii, tum studio adu-
lendi.

9. *Artificum* & *avaritiae* & *ambitionis*. *Huc* postremo accessit ipsorum artificum (adde his sacerdotes) εἰσότητις, id est, ambitio immo & εὐλαρυνομία, id est, argenti questusque cupiditas: quae idololatriam istam valde auxerunt & amplificaverunt. *Hae* Sapientis hic, si ve si fuerit Salomon, si ve quis alius, sapientissimè sanè litteris memoriaeque prodidit, de idolorum, simulacrorum & imaginum, atque adeo idololatriæ origine, progressu, incrementis atque causis: quæ sunt, ne paucas eas complectar, naturalis hominis vanitas, Deiq̃ ignorantia, perversus inordinatusque erga defunctos & absentes affectus atque desiderium, mos & consuetudo diuturna, tyrannorum leges & edicta, vulgi adu-

4. καὶ οὐδὲ ἴσθαι, artificum ambitio atque avaritia. *His* adde, quod eodem in libro idola κερδοθῆναι, id est, vana hominum opinione in Mundum dixit fuisse introducta: non fuisse ab initio: non esse antiqua: & finem habitura tristem ac funestum.

Et certe gravi ac nefaria fuit illa primorum nostrorum parentum idololatria, qui serpentem illum astutissimum, arborem illum speciosissimam, ejusque fructum, denique ipsius Diaboli, qui per serpentem illum, tanquam per os organum, suum locutus est, blandissima mendacissimaque verba, tanquam idola, simulacra Deorum, ipsi Deo vero, cæli terreque creatori, patri ac domino suo beneficentissimo ejusque præceptis atque mandatis verissimis ac saluberrimis longè anteposuerunt; atque ita, ut Paulus loquitur, creaturam, præterito neglectoque Creatore, coluerunt atque venerati sunt.

Homini primi idololatria gravisissima.

Sapenumero præterea Sanctus Spiritus in sacris litteris, argumento ducto ab idolorum simulacrorumque fabri, lignarii, ferrarii, alisque artificibus, illorum vanitatem, hominumque ea colentium dementia arguit: cum illa artificibus suis, qui homines sunt mortales, æqualia sint atque adeo longè inferiora; & ipsi cum artifices atque fabri, tum cultores idolorum sint similes, ut ex Isaia capitibus 40. 44. & 46. item ex Psalmis, Jeremie 6. Baruchi 6. Habacuci 6. & aliis ex locis constat. Cum igitur idolorum simulacrorumque fabri & artifices homines sint nihili, mortales & caduci, & qui tandem confundentur, ut in locis paullo antè citatis scribitur, inde constat ipsa quoque idola & simulacra res esse nihili, vanas, futiles, fragiles & caducas.

Idolorum vanitatem demonstrant etiam eorum fabri & artifices.

Hanc verò idolorum simulacrorumque vanitatem Lactantius eodem hoc argumento demonstrat, his verbis: Quæ igitur amentia est, aut ea fingere, quæ ipsi postmodum timeant, aut time-
re, quæ finxerint? Et paullo post: Nec intelligunt homines ineptissimi, si sentiant simulacra & mo veri possent, ulterò adoratura fuissent homines, a quibus sunt expolita, quæ essent aut incultus, aut horridus lapis: aut materia infirmis & rudis, nisi fuissent ab hominibus formata. Homo igitur illorum quasi parens putandus est, per cujus manus nata sunt, per quem speciem, figuram, pulchritudinem habere ceperunt. Etiam melior, qui fecit, quam illa, quæ facta sunt. Et tamen factorem ipsum nemo suspicit, aut verecetur. Quæ fecit, timeret, tanquam plus possit esse in opere, quam in opifice. Res illæ igitur Seneca in libris moralibus: Simulacra, inquit, Deorum venerantur, genu positò illa adorant, illis per totum assident diem, aut assunt, illis stipem jaciunt, vittimas cadunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecerunt, contemnunt. Quid inter se tam contrarium, quam statuarum despiciere factorem, statuum adorare, & eum ne in convivium quidem admittere, qui sibi Deos faciat? Quam ergo vim, quam potestatem habere possunt, cum ipse, qui fecit, illam non habeat: sed ne hæc quidem dare his poterat, quæ habebat, videre, audire, loqui, moveri? Quisquam ne igitur tam ineptus est, ut pueri aliquid esse in simulacris Dei, in quo ne hominis quidem quicquam est, præter umbram?

Lactantius de idolorum fabrica.

Idem libro secundo, capitibus secundo, tertio, quarto, &c. citans illud Persianum:

O cur ve in terras anima, &c.

Plurimum exagitat extremam hominum dementia, qui erecti & vultu & corpore ad contemplationem rerum caelestium a Deo conditi, se incurvantes & abijciunt ad terram, id est simulacra terrena, & lutea, quasi doleant, se non quadrupedes natos.

Refutat idem eodem capite communem & usitatam idololatriarum objectionem & excusationem: Nam non ipsa, inquiunt, timeamus, sed eos, ad quorum imaginem facta, & quorum nominibus consecrata sunt (Consecratio hæc, ut obiter hoc addam, fiebat unitione olei. Vnde Arnobius: Quo pinguior, eo religiosior est lapis) Respondet Lactantius: Aut in calis sunt vestri Dii, aut non. Si non essent in calis, eos non coleretur. Quod si sunt in calis, cur non in calis oculos tollitis, & advocatis eorum nominibus, in aperto sacrificium celebratis? Cur ad parietes, & ligna, & lapides potissimum, quam illò spectatis, ubi eos esse creditis? Deinde simulacra, inquit, aut mortuorum, aut absentium sunt monumenta. Nam omnium fingendarum similitudinum ratio idcirco ab hominibus inventa est, ut posset eorum memoria retineri, qui vel morte sublati, vel absentia fuerunt separati. Ergo Dii vestri aut mortui sunt, cur ergo eos colitis? Aut sunt vivi. Ergo supervacua sunt hæc mortuorum monumenta. Item Dii vestri aut sunt absentes, aut sunt presentes. Si sunt absentes. Ergo non sunt colendi. Si nec vident, quæ facimus, nec audiunt, quæ precamur. Si sunt ubique presentes. Ergo supervacua sunt simulacra. Sed de his vide plura apud ipsum Lactantium. Et hæc de causis idolorum simulacrorumque effractionsibus.

Idolorum veni-
tatem arguit et
materia corā.
1. Materia li-
gnea idolorum

Sed et causa quoque eorum materialis crebra mentiaue, Spiritus Sanctus ipsorum vanitatem comprobat. Materia autem eorum semper varia fuit & multiplex. Antiquissima maximeque communis materia eorum fuit lignum atq; lapsi, quae idcirco in sacris litteris saepe conjunguntur; ut Habac. secundo: *Va illi, qui ducit ligno, Exspersicere; & Surge, lapidi tacenti.* Sic Ieremia tertio capite scriptum legimus: *Machata est cum lapide & ligno. Ligni treberima in sacris lie-teris fit mentio, ut Isaiā quadragesimo quarto, Hierem. decimo, Baruch. sexto & passim in omnibus feri illis sacrae scripturae locis, in quibus Idololatria taxatur. Sic et Placo ex ligno voluisse esse Deorum simulacra. Pausanias similiter scribit, primis illis temporibus lignea fuisse apud Graecos simulacra; illa praesertim, quae Aegyptii consecissent. Apud Romanos quoque lignea erant idola: unde signi lignei per vetusti meminit Cicero Verrina sexta, quod fuit Bona Fortuna. Et Tibullus Deos Penates alloquens sic libro primo Eleg. decima canit:*

Nou pudeat prisco vos esse stipite factos:

Sic veteris sedes incoluistis aui.

Tunc melius coluere fidem, cum paupere culcu

Stabat in exigua lignens Aede Deus.

Et pacatus erit, si quis liba veras unum:

Sen dederat sancta spicae serca coma.

Atque aliquis voti compos liba ipse ferebat.

Postque comes purum filia par va farum.

Propertius.

Sic Propertius de sua statua ita loquentem Verumnum inducit:

Stipus acer vus eram: properantis false dolatus,

Auue Numam graia pauper in urbe Deus.

Plinius.

Plinius naturalis historia libro trigesimo quarto, capite septimo: *Mirum mihi videtur, inquit, cum statuarum in Italia tam vetus origo sit, potius lignea aut fililia Deorum simulacra in delubris dicata usq; ad deuiam Asiam: unde irrepsit & luxuria. &c.*

Vide ibidem plura de antiquis statuariis, signis, statuis & colossis: etemq; pretiis signorum immodici.

Fabri lignarii
idolorum rin-
dentur a Spiritu.

Hinc Spiritus Sanctus merito irrideet fabros lignarios, siue materiarios; peritos licet suae artis & ingeniosos, qui casā aliquā arbore ex uno eodemq; ligno & vas aliquod siue instrumen-tum ad vicia humane usum conficiunt, & ex reliqua ejus parte, quae sit nodosa, corticosa, incur-ua & inutilis Deum, id est Idolum, siue simulacrum sculptunt, quod vel hominis vel bestiae ali-cujus speciem referat, etque rubricā aliāve materiā colores addunt, omnesque ejus maculas ab-stergunt. Denique ejusdem ligni decoctionem, siue resgeminibus cibos coquunt.

Fabri lignarii
ad Horatio
quoq; ridentur

Simili feri sarcasmo Horatius cum fabrorum lignariorum, tum idololatrarum stulticiam deridet, ubi Priapum, id est ejus idolum per prosopopaeiam his verbis loquens introducit:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Cum faber, incertus scammum faceretne Priapum,

Maluit esse Deum, Deus inde ego sum a riumque

Maxima formido, &c.

Plutarchus de
materia lignea

Plutarchus quoque antiquissima apud Graecos & Romanos Deorum simulacra testatur fuisse li-gnea. Hinc simulacrum ligneum Delubrum etiam fuit dictum. Delubrum, inquit Festus, dicebatur
justum delibratum, hoc est, decorticatum, quem venerabantur pro Deo.

Materia lignea
singulis Dei
suis peculiaris.

Nec tamen ex quo vix ligno simulacra illa confecerunt, sed singulis Diis certa ligna erant destinata, secundum ritum illud dictum: *Non quovis ex ligno fingitur Mercurius.* Sic enim, exempli gratia, *Venus ex myrto, Hercules ex populo, Iupiter ex quercu, Minerva ex olea, Mercurius ex buxo, Priapus ex ficulno fiebat.* Plinius libro decimo quarto, capite secundo: *lovis, inquit, simulacrum in urbe Populonia ex una conspiciamus vite, tot a vis incorruptum. Item Mas-silia pateram. Nolecapurum templum Iunonis virgineis columnis stetit. Etiamnum scalis scellum Ephesia Diana scanditur vice una Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad precipuam altitudinem ex-erunt. Nec est ligno ulli aeternior natura. Porro ex vitice (ut Pausanias refert) id est, frutice in fluminum ripis ac torrentum alveis nascente, et assurgente in arborem, quadam Latonia urbe,*

statua

Ææna Aesculapij fuit effigies: unde et Agniet, a Græca *ἄνεια* voce *ἀνία*, fuit cognominatus, cum ex vitice confectus. Idem auctor ait, se animadvertisse, has ferri tantum arbori ad idola atq; simulacra conficienda fuisse adhibitas, nempe ebenum, cupressum, cedrum, quercum, similitem, buxum. His olivæ radicem in minoribus simulacris addit Theophrastus in libro de plantis. Mercurius est non ex quovis ligno, ut est in proverbio, fieret: præcipui tamen ex Thyia, quam Trogem vocavit Homerus, fieri solebat. Epidaurii ut est apud Herodotum, duas statuer, secundum Apollinis Delphici oraculū atq; responsum; unā Damia, que erat Deæ illorum euselester, ex olea non sylvestri posuerunt. In primo Iunonis templo, quod erat Argi simulacrum ex truncis pyri erat dedicatum. Roma ubi Regina vocitabatur, Ana ejus erant ex cupresso effigies, que solenni pompa gestabatur in illis sacris, que tunc primum fuerunt instituta, sicut Livius refert, quando Annibal Italiam de vastabat. Plinius libro 13. capite 1. de Syria arboribus verba facient, Cedri majoris, inquit, materia est æterpitata. Itaq; & simulacra Deorum ex ea facta verunt. Isaia 44. Cedri, ilicis & quercus mentionem facit Propheta, ex quibus nimirum Deorum signa confici sine solita.

Iam vero & lapideorum Deorum, id est, simulacrorum, passim apud sacros & profanos auctores fit mentio, que cum ex vulgaribus et vilibus, cum ex pretiosis lapidibus fiebant. Nonnulli ex atro lapillo Deumefingebant: quo significabant eum ab oculorum acie penitus esse remotum. Hi adde, quod Pausanias in Schæze descriptione refert, in quadam ejus regionis parte triginta quadratos lapides extitisse, in quorum singulis singulorum Deorum nomen: atq; tamen eorum effigie esset inscriptum, qui maximā cum religione ab incolis custodirentur. Antiquum enim Græcorum erat institutum, hujusmodi lapidibus parem cultum, atq; Deorum simulacris impertire.

Marmoreorum quoq; simulacrorum sapius apud auctores veteres fit mentio. Cicero pro domo sua: Ejus simulacrum et marmore in sepulcro positum fuit. Idem ad Atticum: Ennius in sepulchro Scipionum putatur esse constitutus e marmore. Idem sexta Verrinū: Chrysas, inquit, est annus, qui per Affonorum agros fuit: in apud illos habetur Deus, et religione maximā colitur. Fanum ejus est in agro, propter ipsam viam, qua Affonitur Ennius. In eo est simulacrum, præclarè factum ex marmore. In eadem oratione meminit & Cuiusdini signi marmorei, id est, ex marmore facti. Sed plura marmoreorum hujusmodi simulacrorum exempla referet Plinius libro Historia sua naturalis trigesimo sexto, capite quarto.

Hi adde figura atq; simulacra Deorum eburnea, que & ipsa olim magno frequentia fuerunt in usu. Plinius lib. 8. cap. 10. Dentiū (elephantorum) ingens pretium, inquit, & Deorum simulacris laudatissima ex eis materia. Et paullo post: Magnitudo dentiū in templis quidem videtur præcipua. Idem libro 12. capite 1. Ex arbore & simulacra Numinum fuisse, nondum pretio excogitato delictarum cada verum, antequam ut a Divis nato jure luxuria, eodem ebore Numinum ore spectarentur & mensarum pedes. Plato tamen in libro de Legibus, ebur, tanquam ex animalis mortuo sumtum, non dignum esse putat: ex quo Deorum statuas conficiantur.

Iam vero ex argilla quoque & creta Deorum simulacra fingi fuisse solita, passim scriptores antiqui testantur.

Postremo ex omni metallorum genere, ut auro, argento, ære, ferro, chalybe, plumbo, stanno, idola Deorum fingi atque sculpi consuevisse, cum sacra, tum profana litterarum monumenta testantur quorum pauca tantum quedam exempla atque testimonia proferam.

Aureorum & argentearum simulacrorum passim sacra & profana litteræ meminerunt: que metalla principem inter metalla locum obtinere, in sacris litteris notissimum est quibusvis, qui vel primoribus labori eas degustarunt, autem ille deserti vitulus, a Indan ingratis & perfidis statim post exitum ex Ægypto, absente Moysæ, perversa præposteraque Aaroni indulgentia, ad Api nimirum illius Ægypti imitationem, typum & figuram fabricatur. Notissimi quin etiam sunt duo illi vituli auri, a Ieroboamo, Rege Israel, confecti, quorum unus in Berbele; alter in Dan, oppidis celeberrimis & famosissimis, ad cultum fuerunt collocari, plus nimirum quam vitulina indeorum stupiditatis, lascivia atque perulantia significanda gratia. Sic David Propheta 7. 115. simulacra gentium argenti & auri, opera manuum hominum, appellat.

Aurea solida,
vel inaurata,
&c.

Erant autem illa Gentilium sacra vel planè aurea & argentea, ex solido auro & argento vel inargentata & inaurata; ut ex sacris & profanis litteris colligi potest. Plato eam in libris ante citatus de Legibus, etiam aurum & argentum removeret, ut quæ a varicia potius & ostentationis superbia, quàm religionis sint argumenta & inuitamenta. Auream statuum solidam primus hominum, teste Plinio libro trigésimo tertio, capite quarto, sibi posuit Georgius Leontinus, Delphus in templo, Olympiade septuagésima.

Aenea vel enea

Ereorum similiter siue aneorum idolorum usum olim apud Gentiles fuisse frequentem passim sacra & profana historia testantur. Hercules simulacrum inquit Cicero in sexta Verrina, ex ære in Hercules templo sancto & religioso est apud Agrigentinos. Idem ibidem: Aenea duo signa non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quæ manibus sublati sacra quadam, more Atheniensium virginum reposita in caputibus sustinebant: Canephora ipsæ vocabantur, Polycleti artificis opus. Idem ibidem: Simulacrum Diana ex ære apud Segestanos, cum summâ atque antiquissimâ præditum religione, cum singulari opere artificis quoque perfectum, quod Verres fustulit. Item eadem oratione: Matris magnæ favam apud Enguinis fuit, in quo lorica galeaque aenea, celata opere Corinthio, hydriaque grandes simili in genere, atque eadem arte perfectæ, &c. Et primum Roma simulacrum ex ære Ceteri factum reperio, inquit Plinius libro trigésimo quarto, capite quarto, ex pectulo Sp. Cassii, quem regnum affeclan-tem pater ipsius interemerat. Transiit & ab Diis ad hominum statuas atque imagines multis modis. Antiqui pingebant eas bitumine; quo magis mirum est, placuisse auro inungere. De statuarum origine, honore, generibus & figuris vide ibidem plura. Proxima, ut idem auctor testatur libro trigésimo quarto, capite primo, dicantur æris metallæ, & in usu proximum est pretium: immo verò ante argentum, ac penè etiam ante aurum Corinthium. Idem capite secundo, Antiquissima, inquit, æris gloria Deliciæ fuit, mercatus in Delo concelebantur toto Orbe, & ideo extra officinæ trieliniore pedibus fulcrisque. Ibi prima nobilitas æris. Peruenit deinde ad Deum simulacra effigiemq; hominum & aliorum animalium, &c.

Ectæ.

Sed & simulacrorum ex ferro passim in antiquis monumentis occurrit mentio. Plinius libro eodem trigésimo quarto, capite decimo quarto scribit, Dinocratem architetum Alexandria Achinois templum ex magnæ lapide concamerare inchoasse; ut in eo simulacrum ejus & ferro pendere in ære videretur. Intercepsit mors & ipsius & Ptolemæi, qui id satori suæ jusserat fieri. De ferro, ferrens metallis, ferrique differentis vide ibidem plura. Ferrum quoque Platonem quicquam putare Deorum simulacris convenire, cum id belli sit & vitiaque instrumentum.

Plumbea &
stannæ.

De plumbei & stannæ simulacris, quæ videntur fuisse rariora, non opus est multa verba facere: de quo utroque metallo vide eundem Plinium, libro trigésimo quarto, capite decimo sexto & septimo.

Materia metal-
lorum idolorum
in S. litteris ex-
pressa.

Omnem autem ferè hanc idolorum simulacrorumque materiam & Baruch liber capite sexto, & Historia illa Danielis capite quinto completitur: Bibebant autem, inquit, & laudabant Deos suos aureos, & argenteos, & æreos, & ferreos, & ligneos, & lapideos. Item illo Baruchi capite: Lapidibus de montibus similes sunt Dii illorum, id est, Babyloniolorum, & lignei, & lapidei, & aurei, & argentei.

Idola vel unæ
vel multiplici
ex materia
olim confecta.

Observandum autem Gentilium simulacra aliquando ex unâ tantum materiâ fuisse facta; aliquando, & quidem plerumque ex multiplici materia; qualis fuit illa statua, quæ divinitus Danieli in somno apparuit, quæque quatuor universaliū Mundi Imperiorum siue Monarchiarum typus fuit & figura. Hac ipsâ autem simulacrorum imaginumque Gentilium materia; siue vili, siue etiam preciosissima, quæ quidem omnis perpetuis mutationibus atq; periculis, corruptioni denique & interitui est subjecta, Sanctus Spiritus probat, & Deos istos Gentilium artificiosos, id est, idola atque simulacra mutabilia esse ac corruptibilia, & quod est consequens, homines de sperere planè ac insanire, qui aliquid divinitus illos inesse putant, ac vel boni quid ab illis sperant, vel etiam mali quid ab istâdem merentur, tanto studio ea colunt atque venerantur.

Porro de idolorum, simulacrorumque istorum variis, & quidem ridiculis plerisque, mon- De materia & strophis, periculosis, turpissimis, fadissimisque figuris atque formis, legat, qui volet, vel ad sa- figuris idolorum rietatem usque Chartarum & Verderii libros, qui omnes Deorum istorum idolorumque imagines, qui auctores la- a vertice usque ad plantam pedis suis, ut ita loquar, depinxerunt coloribus. gendi.

Ex his autem omnibus apparet, quam ridicula, quam turpis, quam monstrosa fuerit Gentili- Ex cultu idolo- um impietas, impietas. Quoniam autem nihil est tam extremè malum, cui non bo- rum impietas qui auctores la- ni quid inest, & ex quo non aliquid boni possit elici, observandum est, ex illis ipsis, tam variis gentium apo- picturis, figuris, imaginibus atque simulacris Gentilium, multa partim Physica præcepta, ad re- parat. rum Physicarum seu naturalium vim atque naturam cognoscendam utilia, partim vitæ morum- que documenta peti posse, ut doctorem litterarumque hominum allegorica, & cum Physica, rum Ethica, tum etiam Metaphysicæ interpretationes & expositiones abunde satis docent. Idem de Gentilibus quoque fictis fabulis, quas de Diis illis suis Poetæ prodiderunt, dici potest. Atque hæc stercorebus, ut vulgo dicitur, legendum est aurum.

Postremo quod de idolorum simulacrorumque istorum & causis efficientibus, & materiâ, Fines quoque ido- & forma dictum, idem de finibus quoque, qui illorum fabricis pariter atque cultoribus fuerunt lorum, arguunt propoziti, dici potest, illos videlicet, non vanos modo fuisse atque futiles, sed etiam funestor- eorum vanita- tem. Sperabatur miseri, se hoc pacto filiorum suorum Numinum & iram placare & gratiam sibi conciliare & memoriam retinere posse: ac illi contra in veri Dei gravissimam iram atque furo- rem incurrerunt, omnemque ferè ejus memoriam amiserunt. Deinde pro dignitatibus & bo- noribus, pro divitiis & opibus, pro voluptatibus terrenis ac caducis, quas in illa idolorum & si- mulacrorum fabricatione ac veneratione spectabant, se cælesti & eternâ illâ gloria, divitiis ac voluptatibus privarunt, contraque perpetuam sibi ignominiam, dedecus, inopiam atque mi- seriam pepererunt.

Quantum ad effecta denique idolorum, cultusque eorum attinet, illa passim in sacris liti- Vanitas idolo- ris nobis, ad arguendam eorum vanitatem, proponuntur & inculcantur: quæ sunt omnino du- rum elucet ex rorum etiam rum effectus: quæ da- plicia. plicia, nempe Mala culpe, id est, omnis generis peccata, scelera atque flagitia: & Mala pa- ne, sive pœnalium, id est, omnis generis miserie, & temporales & æternæ. Unde Sapientie li- bro, capite decimo tertio sic scriptum legimus: *ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐδούλω ὑποστάει πᾶσι ἀπὸ τῆς κακότητος αὐτοῦ, καὶ πᾶσι ἰστέον*, hoc est, Idolorum simulacrorumque venerationis omnis mali & initium & causa & finis est. Ibidem, Idola & simulacra, ex creaturis Dei fabricata, vo- catis βεβήλοις, καὶ σκάνδαλα καὶ πᾶσι ἰστέον, id est, abominationes, hominumque scandala & la- queos, sive tendicula. Addit: ἀρχὴ γὰρ πορνείας ἔστιν ἡ εἰδωλολατρεία, ἡ ἁπλοῦς ἡ ἀνὲν ὁδοῦ ζω- ῆς, id est, Initium enim fornicationis idolorum excogitatio, eorumque inuentio est corruptela vitæ. Et, ut Paulus ad Romanos capite primo; ita Sapiens in hoc suo Sapientie libro longum catalogum texiit teterrimorum quorumque scelerum atque flagitiorum, quæ ex idolis atque ido- lolaeria promanarunt, inter quæ primo loco recenset τὰ ἰστέον τὰ πορνεία, καὶ τὰ ἁπλοῦς καὶ τὰ ἁπλοῦς καὶ τὰ ἁπλοῦς, id est, sacrificia liberorum, mysteria clandestina, immanes & insanas epulas, sive commissiones, &c.

Denique huc referendum idolorum & idololatrarum exitium & interitus: Nam quod exitium idolo- de visulino illo idolo dicitur in sacra scriptura, illud in frustra, seu segmenta, sive fragmenta τῶν & interitum (quidam scintillas interpretantur) scindendum esse, id de omnibus idolis seu simulacris eorum- que cultoribus est intelligendum. Videlicet totum cultum sive superstitionem idolorum aboleri, assulasim confringi, & quasi in cineres tandem redigi: de quo plurima extant Prophetarum va- rictina, quæ Christi ad ventum in carnem, & Apostolorum temporibus potissimum suum exitum fuerunt sortita. Unde Sanctus Augustinus libro vigesimo de Civitate Dei capite decimo qua- rto: Agamus igitur, inquit, nos Christiani Domino Deo nostro gratias: non Cælo: non Terræ: sicut isti disputant, sed ei, qui fecit Cælum & Terram, quod per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum predicationem, per fidem Martyrum, pro veritate morientium & cum veri- tate viventium, non solum in cordibus religiosorum, verum etiam in edibus supersticiosorum, liberâ su- rum servitute, simulacra subverterit.

VENIO nunc ad Deorum istorum artificialium, hoc est, idolorum simulacrorumque

ἀλόγων, seu inanimatorum cultum, qui uno nomine idololatria a Græcis appellatur. Hic quævis fuerit non solum impius, & execrandus, sed etiam ridiculus, absurdus & ab omni cùm diuina, tum humana ratione alienissimus, præter innumera alia sacræ scripturæ testimonia, ille ipse Sapientia liber, & illa Hieremias epistola, quæ Baruchi capite sexto continetur, id locupletissimè testantur. Fuit autem varia omnino ac multiplex ista apud Gentiles, idolorum simulacrorumque cultura: de qua amplissima sanè copiosissimaq; sese hic offerret scribendi materia: sed brevitate, quoad deus fieri potest, studebimus, nos intra illorum ipsorum scriptorum, quæ jam aliquoties allegauimus, quasi terminos atq; cancellos continentes, eaq; quæ in illis de simulacrorum cultu disputantur, ad certa capita reuocantes & exemplis quibusdam atq; testimoniis illustrantes.

I. Fabricatio
idolorum.

Primum igitur cultus istius incultissimus, ut ita loquar, & inconsultissimus caput fuit ipsa idolorum simulacrorumque fabricatio, in qua Gentiles nullus ferè peperciuit vel laboribus, vel sumptibus & impensis. Dederunt enim operam, ut pretiosissima esset illorum materia & artificiosissima elegantissimaq; illorum forma atque figura, quo nimirum ille plus auctoritatis haberent apud vulgus. Vnde τῆς τοῦ ἰδωλὸς κατὰ τὸν δέκατον καλεῖται Idolum Sapientia decimo tertio. Isti hinc autem uberius cum in ipsos artifices, atq; fabros, tum in sacerdotes redundabat fructus atq; qualis. In ipsis quoq; cum materia, tum formæ delectu curiosa, ut supra dixi, superstitiosaq; habita fuit ratio atq; cura, ut nimirum singulus Deus atq; Numinibus seu Dæmonibus potius, quorum illa fuerunt organa, apta esset & accommodata.

II. Impositio
nominis idolorum.

Secundum cultus istius caput est ὀνοματοδωσία, id est, nominis impositio. Idola enim ista atq; simulacra sua inanimata vel ipsius Dei nomine insignire non dubitauerunt, Deosque appellauerunt, eo quod Deorum essent symbola atq; monumenta, diuinitatisq; multum habere viderentur: de quo supra quoq; dictum est.

III. Initiatio
sive consecratio
idolorum.

Tertium cultus istius insanæ caput fuit illorum initiatio, seu consecratio & inauguratio. Nam ut templa, ita idola & simulacra Deus illis suis fidei, & commentitiis, certis quoque ritibus, ceremoniis, gestibus gesticulosis, & histrionicis precules vel cætionibus dedicate, consecrare atque inaugurare solebant. De hac imaginum apud Gentēs consecratione & dedicatione ita scribit Augustinus Epistola quadragesima nona: Imagines, inquit, a Gentibus, sanctis sedibus, bono nobili sublimitate, locatæ, ut a precantibus atque immolantibus ascendantur. Talibus simulacris diuinum cum timore cultum exhibent, eaque diuentibus similia venerantes adorantesq; conueniunt, inque velut presentibus preces alligant, victimas immolant, vota persoluant.

IV. Collocatio
idolorum in
certis locis.

Quartum caput est eorundem in certis locis atque sedibus collocatio. Illa enim, in locis maxime sacris & religiosis, quæcia ipsi esse videbantur, ut in templis atque delubris suis collocare, & parietibus illorum consueverunt, tamen si loca quoque profana, tum in urbibus, tum in agris idolorum simulacrorumq; istorum enas plenissima.

V. Vestitus &
ornamenta idolorum.

Quintum caput cultus istius ridiculi & absurdi fuit vestitus eorum & amictus, sive indumenta & ornamenta varia & multiplicia cum totius corporis, tum singulæ partium sive membrorum. Illa enim puerorum & puellarum, puppas suas vestientium & ornantium ritu atque more, certis diebus festis vestire atque ornare solent. Vnde Hieremias in illa sua epistola ad Iudeos meritò irrides Babylonios, qui idola sua purpurea veste induebant, abstergentes puluerem, quæ facies illorum propter populi surbani replebatur. Ibidem: Vestimenta, inquit, (idolorum) auferunt sacerdotes, quibus uxores & filios suos vestiunt. Sic eodè in loco docet, sacerdotes coronas aureas, quibus capita illorum erant ornata, iis detraxisse, & in priuatum usum, atque a deo etiam in meretrices suas erogasse. Deinde cum aurum illud & argentum a meretricibus suis receperunt, id rursum ad idolorum, seu amasiorum suorum, cultum ornatumque conuulisse. Dionysius, ille tyrannus Syracusanus, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Iouis Olympii, aurum ei detraxit amiculum grandi pondere: quo Iovem ornat ex manubris Carthagenisum tyrannus Gelo. Atque in eo etiam carvillatus est. Estate graue esse amiculum aureum, hyeme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id esse aptum ad omne anni tempus diceret.

Huc adde, quod idem Aesculapii Epidauri barbam auream demi iussit: neq; enim conuenire, barbatum esse filium, cum omnibus in fanis pater (Apollo) imberbus esset: Cicero libro tertio de Natuâ

Natura Deorum. Suetonius de Caligula: In templo simulacrum, inquit, stabat autem iconium. (Iconium simulacrum Tranquillus appellat, in quo erat expressa membrorum ipsius similitudo atq; oris lineamenta) amiciebaturq; quodidie veste, quali ipse uteretur. Hinc quiungebantur officio simulacra vestiendo, vestitores Deorum appellabantur. Firmicus Maternus quarto *Matheseos* libro tradit, Mercurium cum Venere in terio ab Horoscopo loco facere vestitores Deorū.

Huc referri debet, quod Hieremias in eadem epistola mentionem facit sceptri gladii, securis, quam idola manibus suis tenebant: Sceptrum, inquit, idolum habet ut homo, sicut iudex regionis, qui in se peccantem non interficit. Tenet etiam manu sua gladium: se tamen a bello & latronibus liberare non potest. Huc pertinet Plutarchi quæstio Græca quadragesima quinta: Cur Zabradenhis in Curia simulacrum non sceptrum aut fulmen, sed securim elatum teneat.

Ac innumera quidem res commemorantur in imaginum & simulacrorū Gentilium descriptione, quas manibus suis tenebant, cuiusmodi fuerunt sceptrum, gladius, securis, arcus, sagitta, elypeus, tridens, pomū, herba, cornucopia, falx, animal aliquod, pateri, corona, tympanum, fistrum, fulmen, & similia, que in antiquis numis cernuntur. Cicero lib. 3. de *Natura Deorū* de Dionysio tyranno: Victoriales, inquit, aureas, & pateras coronasq; que simulacrorum portellus manibus sustinebantur, sine dubio tollebat, easq; se accipere, non auferre dicebat: esse eni in stulticia, a quibus bona precaremur, ab eis porrigentibus & dantibus nolle sumere.

Sextum caput atq; modus cultura simulacrorum fuit gestatio sive circumgestatio; ad quæ *modum* *gestatio* *idolorum*. VI. *Circumgestatio* similiter alludit, eumq; irridet Hieremias, cum inquit: Sine pedibus, in humeris portantur, ostentantes ignobilitatem suam hominibus. Certis igitur temporibus idola illa sua honoris & religionis ergo huc & illuc ferre atq; circumferre solebant.

Septimum cultus ipsius idolorum caput fuerunt peregrinationes crebre, & quidem longinquæ, *VII. Peregrinationes idolorum*. sunt, & difficiles, & periculose, quas ad hæc vel illa idola atq; simulacra, ea colendi, venerandi, atq; de rebus privatis & publicis consulendi gratia suscipiebant: quarū similiter in sacris & profanis litteris crebra fit mentio. Huiusmodi, ut ex innumeris unum proferam, erant ille *Israëliitarum* peregrinationes in Bethel, in Dan, in Gilgal, & alia in loca ad vitulos illos aureos, & ad alia idola, a quibus sepe Prophete eos debortantur.

Osculum caput atq; modus fuerunt vota, preces atq; supplicationes, quas ad idola & simulacra *VIII. Vota* illa sua faciebant. Harum mentio fit eodē Sapienzia lib. cap. 12. ubi significatur, quærat ita sit, non *supplicationes, idola fieri solent.* solū stulticia, sed etiam de merita hominū, qui idola alloquuntur, & ea pro forma possessionis, nuptiis atq; liberis suis precantur: ab eis & vicā petunt, quas animæ vicæq; omnis plani sunt expertia, quæ ne sibi quidē ipsi, nedū aliis possint opulari: & iter atq; profectioñe felice, quæ gressu, incessu, moraq; omni carere: et videretur, operis cuiusvis efficiēdi facultate, quæ manib. suis nihil efficere possunt.

Hic adde Osculationē, amplexū, genu flexionē, corporis prostrationē, capitis apertionē, et alios id generis gestus seu gesticulariōes potius, quas in precib. illis suis adhibere, quibusq; idola illa sua atq; simulacra colere atq; honorare cōsueverūt. Sic osculationē aureorū illorū ritualorū mētio fit manifesta. *Hoseæ* 13. Sic Cicero in *Verrini* narrat, anēi quoddā *Heiculus* simulacrū os mentisq; habuisse attritū, propter illā osculantiū frequentia. Omnib. tamē, ut aras, sic signa et simulacra nō fas erat attingi. Sic enim exēpli gratia Cicero: Pudicitia signū inquit, quod erat Romæ in foro boario nō fas erat attingi, nisi ab ea, quæ semel nupsisset. Festus idem affirmat de signo *Fortune muliebri*, quod erat in via *Latia*. Quod attinet ad amplexum eorum, constat, ut aras & templa, sic simulacra ayla hominum fuisse, ad quæ in periculis confugiebant & ea amplectebantur.

Nonum caput atq; modus venerationis idolorum fuerunt omnis generis odores, cerei atq; *IX. Odores et carne*, quas idolis illis accenderunt, cum denique omnis generis hostie, sacrificia & anathemata, suffum idola que idolis simulacrisq; illis suis, omni sensu moriq; carentibus, obtulerunt, & suspenderūt: de quibus ipsis jam dicta sunt quedam, partim plura dicentur. Lucernarum fit mentio *Baruchi* sexto in illa *Hieremias* epistola, quas contra omnem rationē testatur, idolis simulacrisq; illis cæcis, omniq; plani sensu vacuis accendi fuisse solitas. Sic Cicero lib. 3. officiorum: Statim cerei & suffitus apponuntur: sub quibus odores, thymiamata, sacrificia, hostie, hostiarumq; instrumenta, aræ nimirū atque altaria, omnis generis anathemata atque donaria & his similia comprehenduntur: de quibus partim jam quoque dicta quedam fuerunt: partim plura adhuc dicenti.

Quæ gentes
polissimum,
modo dictis
ritibus Deos
suos coluerint.

Huius ipsi ritibus Moabita suum Baal coluerunt; de quo Numerorum libro, capite vigesimo secundo: & Baalpehor, de quo eodem libro, capite vigesimo quinto, & Psalmo centesimo quinto: & Chamos; de quo libro illo Numerorum capite primo & vigesimo primo, Iudicum decimotertio, primo Regum undecimo; & secundo libro, vigesimo tertio capite, ac Hieremie quadragesimo octavo. Quibus item Madianita suum Baal berith; de quo Iudicum octavo & nono: Et Syri Deum Rimmon; de quo secundo Regum quinto. Et Ammonite idolum Moloch, primo Regum decimoquinto: Et Sidonii Ashtaroth, de quo Iudicum libro, capite secundo, & primo Regum undecimo, ac secundo, vigesimo tertio: Et Philistini suum Dagon, de quo Iudicum decimo sexto, & primo Samuelis decimo quinto: Et Ammonite suum Baalzebub, de quo secundo Regum primo: Et Babylonii suum Belem, ac Statuam, Ieremia quadragesimo & Danielis tertio & decimo quarto.

Idolatriam
artificialem
naturæ contra-
riam esse ipsi
Gentiles tes-
tatur.
Varro.

Hanc ipsam autem Gentilium idolatriam artificialem vel ipsi humana natura contrariam & inimicam non sacre solum litteræ & omnes primitivæ Ecclesiæ doctores atque patres, sed ex ipsis quoque Gentilibus multi, qui inter ipsos sapientiores sunt habiti, duce & magistra natura culpaverunt, damnarunt, irriserunt, ac contempserunt, quorum quædam testimonia hic libet addere:

Varro, teste Augustino, libro quarto de Civitate Dei, capite trigesimo primo, scripsit, Romanos plusquam centum & septuaginta annos Deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castius Dii observarentur. Cujus, addit Augustinus, sententiæ suæ testem addidit in eam ceteram etiam gentem Iudæam: nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat, qui primi simulacra Deorum populis posuerunt, eos civitatibus suis & metum dempsisse, & errorem addidisse (hanc Varrois sententiam etiam capite nono ejusdem libri allegat) prudenter existimās, Deos facile posse in simulacrorum soliditate contemni.

Dionysius Ha-
licarnassensis
de Tarquinio.

Dionysius Halicarnassensis testatur, Lucium Tarquinium Priscum, primum, vanitate & stultitia Græcarum religionum imbutum, simulacrorum statuarumque usum in Romanam Rempublicam introduxisse. Tertullianus similiter scribens, Romæ religionis ritum, a Numa, non splendidi ceremoniis & absque simulacris institutum Tarquini in Priscum, tanquam Græcæ & Hetruscæ religionis adprimè peritum, testatur primum statuarum simulacrorumque cultum introduxisse.

Plutarchus de
Numa.

Plutarchus quoque testatur, Numam Pompiliū nefas duxisse imāginem aut effigiem aliquā Deo tribuere.

Plinius.

Plinius libro secundo, capite secundo, effigiem Dei, inquit, formamque quæret imbecillitas hu-
mana reor.

Hermes Tris-
megistus.

Hermes, dictus Trismegistus, assererebat, eos videri Deos non credere in cælo esse, qui eorum statuas sibi ante oculos fissi volunt, aut certè diffidere, sua vota ac preces illarumque pervenire posse. Atque ex hac perversa animi inductione Deorum simulacra prodixisse, atque Numina cepisse appellari.

Lycurgus.

Lycurgus, Lacedæmoniorum legislator, dicitur legibus suis prohibuisse, ne Dii homini aut ulli bestiarum similes fierent, & idcirco statuas & simulacra e Republica sua exterminavit.

Aegyptii.

Laetantius Firmianus scriptum reliquit, Aegyptios elementa, sed absque imaginibus diviniæ effecisse bonoribus.

Persæ.

Apud Persas & Lybes primis temporibus nullas neque statuas, neque templa, neque altaria fuisse multi Historici testantur.

Scythæ.

Scythæ, ut refert Herodotus, etsi Vestem, Iovem, Apollinem, Martem, & multos alios Deorum loco habuerunt atque coluerunt, nulli tamen, præterquam Marti, templum statuerunt, aut aram dedicarunt, & cum eis uno eodemque ritu sacrificarunt.

Essedones.

Essedones quoque, Scytharum populus, eodem teste, nullum aliud simulacrum, nisi hominis calvariā venerabantur: cujus descriptionem vide apud eundem, nec non Pomponium Melam, Solinum & alios.

Xenophanes.

Theodoretus, Cyrensis Episcopus, Sermonem ad Græcos infideles tertio, de Angelis, Diis, De monibus, Xenophanis Colophonii & aliorum Gentilium testimonia contra istum simulacrorum usum atque cultum profert.

Zeno Citiensis.

Zeno Citiensis, ut idem testatur, in eo, quem de Republica librum edidit, Deorum & templa & simulacra fieri prohibuit: quandoquidem utrumque Deo esset indignum.

Plato.

Plato, ut idem scribis, haud penitus hæc confici poterat, timens videlicet, ne Acheniensium gratia beni-

etiam benevolentiam accideret, ne de eis, sicut olim Socrati, venenum porrigeretur: cum tamē ipse quoque Deorum statuas & simulacra plurimum carpat. Citat locum quendam ex Platone: quo Plato docet, simulacra, neq. aurea, neq. argentea, neq. eburnea, neque ferrea esse debere, sed lignea tantum atq. lapidea. Ex hoc ipso loco colligit Theodoretus, Platonem simulacra in contemptum voluisse adducere, dum ea non ex pretiosa, sed vili tantum materia fieri præcepit.

Illustre quoq. est illud Sop hoclis, antiquissimi & celeberrimi Poëta testimonium, quod iusti- Sop hocles.
nus Martyr citat in sua Admonitione ad Græcos:

Εἰς τοὺς ἀλθεῖς αὖτις, εἰς ὅτι θεός
Ὁ ὑμῶν ἐστὶν ἰσόχρως καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντον καὶ θάλασσαν οἰομένην, πάντων βίαν
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίᾳ πλανώμενοι
Ἰσοστάμαθ' αὖτις πᾶσι παρὰ ψυχῇ
Θεῶν ὁ γὰρ αὖτις ἐκ λίδων καὶ ξύλων
Ἡ χρυσοπύκτων, ἡ ἰλεφαρμένη τῆ περ
Θυσίας ἡ τῆ περ ἐκαλὰς παρ' ἑστέρας
Τεῦχος, ὅπως εὐσεβεῖν νομίζουμι.

His verbis quid non modo clarior & illustris, sed etiam verius & sacris litteris religionisq. stre convenientius dici posset, quibus ille primum quidem unum: unū, inquam, re verā testatur esse Deum, cæli, terræ, maris, ventorumq. conditorem? Deinde Morales reprehendit, qui cæco quodam mentis errore Deorum simulacra lignea, lapidea, aurea & argentea fabricantes, inq. sacra facientes, diesq. festos celebrantes, pulchre sibi pietatis officio fungi videntur.

His addam quæ Tacitus libro trigésimo Annalium de Iudeis scripsit: Aegyptii, inquit, pleraq. Tacitus.
animalia effigiesq. compositas venerantur. Iudei mentes solā, unūq. Numen intelligunt: propheta-
nos, qui Deum imagines mortalibus materis in speciem hominū effingunt (alii legunt, effigiant)
sumum illud, & æternum, neq. mutabile, neq. interitum. Igitur nulla simulacra urbibus suis,
nedum templis sunt. Non Regibus hac adoratio: non Cesaribus bonos.

Huc silentio non possum prætermittere, quod Aelius Lampridius in Alexandri Severi vica Aelius Lam-
prodidit: Alexander Severus, inquit, Christo templum facere voluit, eumq. inter Deos recipere. pridum.
Quod & Adrianus cogitasse fertur, qui cæpla in omnibus civitatibus sine simulacris iussens fieri,
quæ hodie idcirco, quia non habent Numina, dicantur Adriani, quia ille ad hoc parasse dicebatur,
sed prohibitus est ab his, qui consulentes Sacra repperant omnes Christianos futuros, si id operatio
evenisset & reliqua templa deferenda. Hac ille. Ex quibus colligimus, priscorum illorū Christia-
norum templa simulacris caruisse, quemadmodum & Romanorum priscorū sana, Varrone teste,
ut supra dictum, centum se præaginta circiter annis imaginum atq. simulacrorū fuerunt expertia:
Numa Pompilius nimiram instituto, qui Pythagoræ summi ac nobilissimi illius Philosophi disci-
pulus fuit, ac proinde secundum illius documenta nefas ducebat, primum illud omnium rerū prin-
cipiū, omnis sensus ac perturbationis expertus, caduci alicujus hominis atq. animalis imagine ex-
primere: hujus rei testis est Plutarchus in vica Numa Pompilii.

In eandem sententiā Strabo lib. 16. de Mose verba facit, quæ quia magni videtur esse mōmen Strabo.
ei, subscipere voluit: Iudeorū, inquit, progenitores esse Aegyptios vulgō fama obtinet. Nā Moses
unus ex Aegyptii sacerdotibus, cum partem quandā regionis illius possideret, eorūq. instituta
molliter ferret, inde Hierosolymā commigravit, cui sese multi comites atq. socii adiunxerūt, qui-
bus divina cordi erant. Docebat enim ille neq. Aegyptios recte sentire, qui serarū ac pecorum ima-
gines Deo tribuere, nec Græcos, qui Deos hominū figuris insiguerent. Id solū Deum esse, quod
nos contineret, terram ac mare, quod cælum & mundū & rerum omnium naturā appellamus. Hu-
jus sanē imaginē nemo sana mētis, nostra similē audeat effingere, ac proinde relicta omni simula-
crorum effigie, templo, quod eo dignum sit, excitato, sine omni forma colendum esse. Hac ille.

Eandem quoque summi cujusdam Philosophi, Cheremonis nomine (cujus Plato in lib. de Le. Cheremon.
gibus facit mentionem) sententiam fuisse Eusebius lib. 3. cap. 3. Preparationis sue Evangelicæ
testatur. Mortales homines eos existimavisse, quibus imagines ac simulacra a Veteribus sue-
runt tributa. De antem veri nullum ex ligno, vel qua vis alia materia verum posse esse simula-
crum. Qui enim, dicebat ille, adeo stultus eris, ut lignum simulacrum atque effigiem Dei Crea-

torum omnium similitudinem habere arbitretur? Natura enim diuina omnem materiam, et omnia, quae percipimus, ex cedit, mente solummodo, ac sanis animis comprehensa. Hac ille.

ET HAEC de secundo membro sacrificiorum veterum Gentilium, in specie simul & in genere nempe Obiecto, cui videlicet illa olim facta & oblata fuerint. In specie quidem Nestor sacrificium suum Mineræ fecit, Argonautæ vero Apollini. In genere deinde quibusvis Diis, creaturis, idolis & Daemonibus Ethnici quondam sacrificarunt.

De Materia sacrificiorum. **SEQUITUR** nunc membrum tertium in utroq; hoc sacrificio considerandū, MATERIA videlicet, siue QUID sacrificarint Nestor & Argonautæ. Ac utriq; quidem boves immolasse dicuntur, ab Homero & Apollonio. Nestor unum; Argonautæ vero binos, pro felici navigatione. Binos quidem; ut vult interpret, propter duo Apollinis cognomina, quæ fuerunt *ἰνὰ ξένον* & *ἐν γένει*. Apollinem autem taurum inprimis placari solitum testantur illa Virgilii:

Taurum Neptuno: taurum tibi, pulcher Apollo.

Sic apud Aegyptios in Osyridis, veluti frugum ac fructuum repertoris memoriam apud posterum immortalē, boves ruffas, quoniam videntur colore similes Typhoni, qui Osyridem netauit, immolari suis permittum. Ludis quoq; Apollinaribus a Romanis, ex carminum Sybillinorum religione, boves aurati & capris duobus albis auratis. XVIII. Augusti placabatur; & Latona famina bove aurata. Alii tamen alius atq; aliis animalibus placari fuisse solitos, passim historia testantur.

Materia sacrificiorum triplex. Sed ut de hoc quoq; membro, quid ferè ipsum etiam infinitum est, uberius aliquanto & copiosius dicamus, sciendum est, Veteres sacrificia vel animalia, inter quæ sunt boves illi, quorum auctores citati in sacrificiis Nestor & Argonautarum meminerunt, vel inanimata vel mixta, quæ partim animalibus, partim plantis omnis generis, frugibus atq; fructibus constabant, Diis ac Numinibus suis obtulisse.

Hæc igitur sacrificiorum atq; adeo totius cultus siue religionis Ethnicorum materia fuit triplex: Prima animata, ut animalium; altera inanimata, ut plantarum, herbarum frugum & similiarum. Tertia, mixta, ex animalibus videlicet, et plantis.

Animata est. Porro animata materia sacrificiorum, est duplex: Animalium nimirum ratione utentium, ac hominum; & rationis expertum, ut bestiarum. Humana enim seu potius inhumana, immania, horrenda & planè diabolica huiusmodi sacrificia cum antiquissima cum omnibus penè gentibus, tam Iudæis, quam Ethnicis, in toto terrarum orbe continua & usitatissima fuisse ex sacris & prophæticis litterarum historicarumq; monumentis sacris superq; constat. Vnde in sacris litteris Levitici libro, in capite decimo octavo & vigesimo: item Deuteronomio capite duodecimo & aliis in locis grauissima capitaliq; pena prohibentur.

Sacrificium homo integer. Obseruandum autem eos, hominē primo integrum & solidum Diis suis offerre fuisse solitos, deinde certas ejus partes siue membra. Prioris generis est hoc, quod Arnobius scribit libro octauo aduersus Gentiles, Infantes in nonnullis Aptrice partibus Saturno fuisse immolatos. Item Ionem Latiarem homicidio coluisse solitum. Quo pertinet id, quod Tertullianus scribit in Apologético capite nono, Saturnum inprimis humana victimā delectatum fuisse, qui idcirco tumultus filiorum fuit appellatus. Scribit de hoc etiam Plinius libro septimo capite secundo; & inter alias terræ partes, in Sicilia ac Italia usitatissima fuisse hæc hominum integrorum sacrificia significat. Et libro trigesimo sexto, capite quinto, Penos ad Herculis simulacrum omnibus annis humana victimā sacrificare fuisse solitos. Sic Cicero in Oratione pro Fontejo, Gallos humanis hostiis Deis placare consuevisse testatur. Quis ignorat, inquit ibidē, eos (Gallos) usq; ad hanc diem retinere illam immanē ac barbaram consuetudinē hominum immolatorum? Porphyrius inter alia sacrificiorum humanorum exempla hæc profert: Apud Rhodios in honorem Saturni mactabantur. X. V. I. Kalend. Novemb. homines, quod cum perdisserat variis fuisse, in consuetudinē abiit. Quentilius enim ex vi, qui publicā sententiā damnati essent, ad capitale supplicium ad usq; Saturnalia virum afferrebāt. Idē testatur, in Sasmine insula hominē mactari solitū Agraulē, Cecropis filia. Homines itē tres apud Aegyptiam Heliopolim suppelus diebus mactabantur. Quam etiā Lacedæmonii hominem Marti immolabant: & Græci cum ad bella progredierentur, ab humana cade suis

runt auficati. Hac Theodoretus ex Porphyrio. Philo etiam Historicus scribit, Aristomenem Messenium trecentos olim homines Iovi Ithemia immolasse. Sic Tauri Scythæ pro hostiis Diana ad venas immolabant, præsertimq; uanstragos: & quos, ut inquit Athanasius, providentia eripuerat, hos ipsi jugulabant. Alii postquam e bello redierant, captivos per centurias dividebant; & ex singulis unum sumentes, tot Marti jugulabant, quos ex unaquaq; centuria delegissent. Scribit Procopius, apud Thulitas, id est, Thulæ insula habitatores, suo tempore, hoc esse Iustiniani Imperatoris, victimarum potissimum fuisse, virum quempiam, quem primum in prælio cepissent, Marti sacrificasse, ut quem Deorum maximum ducerent. Sed ea, inquit, et apud hos immolandi consuetudo, ut non solum hostiam mactens, sed in arbore viram hanc prius suspendant, indeq; inter senticetæ & reptes projectam, sic variis ac miseris modis exercitando conficiant. Legimus item paucis ante annis ab Hispanis nautis, orbem lustrantibus, insulam repertam, quam ipsi a Carolo, suo Rege, Carolinam dixere, in qua frequentes visibantur statuae æneæ suorum Numinum, quæ intrinsecus cavæ, manibus junctis passisq; fuerant, in quibus infantes & puerulos, quos Deis suis immolabant, includere solebant & crudelissimè incendebant, in cavæ statuarum & simulacrorum igne accenso, & ære calorem concipiente. In Asia Laodiceæ Minervæ virginem mactabant, Arcades Iovi Lycao puerum: pleriq; juxta Boristhenem, recordi animo homines victimas dare & in Deorum sacrificiis humanis ossibus a dolere solebant. Blemæ, Cymbri, Galli, Druidæ & Germani, statim diebus humanis hostiis litare & captivorum cruore adolere aras consueverunt. Fuit quoq; apud Phœnices & Carthaginenses nimis diu observatum, ut infantes, qui principum filii essent, forte ductos, regio ornata Saturno immolarent hostias: & quem Sors morti destinatas, subtrahere morti non licebat. Quare multorum civium largis fletibus deplorata fuisse videtur. Hinc Imilce, Annibalis uxor, cum Apparejus esset mactandus filius, apud Silium in calce quarti libri Punicorum dolens ait:

Quæ porro hæc pietas, delubra aspergere tabo?
Hæc prima scelerum causæ mortalibus ægris,
Naturam nescire Deum: iusta ite precari
Thure pio, cædisq; feris avertite reus:
Nec licet & cognatum esse homini Deo: balteus oro
Sit satis ante aras caesos vidisse juvencos.
Aut si velle nefas Superos fixumq; sedetq;
Nec me, quæ genui, vestris absumit votis,
Cur spoliate juras Libycas hac indole terras?

Ab istis verò sacris cum desissent, postea victi ab Agathocle, Deos propterea subiras arbitrar, ut Numen placarent, ducentos Nobilium filios mactasse feruntur ad aras. Id quod etiam a Cretensibus factitatum comperimus, ut hominem epulis gratiarum ac pueros impuberes, festis diebus, Saturno & ipsi mactarent. In Chio & Salamine, cujus supra mentio facta, mos per multa secula viguit, ut Diomedes & Dionysio homines disceptos jugularent. Eiusdemq; Dionysii templum in Arcadia fuit, in quo puella ad aram distigellabatur ad necem, sicut & Sparta in ara Orthia Diana pueri. Quæ etiam alii ingenti simulacro, viminibus intexto & viris hominibus oppleto, ac igne succenso, ipsi sedum in modum exanimatis, maximum holocaustoma Diis suis offerre putaverunt. Galatæ & Massageta non aliter Deos suos ritè consuli arbitrabantur, quam jugulato homine apud aras Deorum: ex cuius casu, tum ex membrorum laniatu, & sanguinis fluxu, futura divinabant. Cymbri noxios homines servatos, undibus affixos, Diis pro hostiis dabant. Galli, præter Hesium & Theutatem, quos Deos humano cruore placabant, gravioribus morbus aut periculis affecti, ad placandas Deorum iras, aut homines immolabant, aut se immolantes volebant: ad cuius aram etiam grunda vos ætate, victimarum loco profecabant. Thracæ Zamolxin, quæ maximum suum Deum putabant, non alia ratione sibi propitiū fieri arbitrabantur, quam si ad aram facili lancearum ictu homo concideret, eam optimam & Diis gratissimam victimam opinari. Germani quoq; ritu barbarico, Mercurio humano cruore litare religiosissimum putabant. Idem etiam fecerunt Senones et adiuvi, qui caso publicè homine, infanda sacra statim dieb; celebrabant, his porci et capri delicta credentes. Persæ etiam, ad habendas suis Diis gratias, virescentes juvenes eosq; ad necem

SACRORVM SACRIFICIORVMQVE

rantes, sub terra defodere, assuetum fuit: quem etiam morem Græcis inoleuisse accepimus, ut in anni versaria celebritate Baccho viros homines sacrificarent: quicquid ita fuisset immolatus, maximam inter suos probitatis, ac religionis laudem ferebat. Porro Leucadii hoc commune fuisse quidam tradunt, ut in Apollinis Leucadii sacro ad avertendam Deorum iram, hominē de montis specula deicerent, & in mare præcipitem deolverent. Fuit & id mori Albanis, ut hominem sacris initiatum, qui sanctitate polleteret, diu asseruatum & opiparē saginatum, apud arces sisterent, eumq; furiali carmine excantatum, de votumq; additis quibusdam precationibus, cum aliis victimis immolarent. Quin & Britanni longo tempore morem fuisse accepimus, ut conjuges & nupti nudas, & quodam herbarū succa delibutas, ad templa ducerent, & ita supplicarent, capiti vorum sanguine Diis licaret. At verò Corinthi, supra mille prostitutas in templo Veneris assidue degisse, et inflammata libidine quæstus meretricio operam dedisse, velut sacrorum ministras Dea famulari solitas, memoria est proditum. Hic tibi misto sacras Lydias & Cyprias libidines. Piger verò pudetq; referre, Romanos rerum dominos, quibus sacra, leges & sacra exteris dare nationibus imperium fuit: quanto in errore, & quā tetra caligine versatus fuerit victor ille gentium populus, & totius dominator orbis, omni superstitioni obnoxius: fascinos & mutinos nedum Iunones & Genios quotidie sibi asciendo, & obscena numina adoptando: qui etiam extra ordinaria sacra, ex fatalibus libris facere coacti, Græcū & Græcū, totidemq; Gallos in foro boario ad placandas Deorum iras, sub terras viros defodere veritus non fuerit. Licetq; illi diu in sacris hominem interimere, & Diis immolare, adeo ut Saturnum & ipse, & Latialem Iovem, humana placaret hostia. Cuius simulachrum dum sacrificaret, humano sanguine proluebant: donec Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. Senatu Consulto cautum fuit, ne novam inducere religionem, ne de hominem immolare, aut humano sanguine litare liceret.

Sacrificata
etiam hominis
singule partes.

Caput.

Calva rita

Dextre.

Sanguis.

Ex quibus exemplis satis superq; constat, Etruscos & Barbaros, hostias rationales, id est homines, integros & solidos, eosq; secundum ætatem, sexum & conditionem distinctos, Diis suis offerre consuevisse. Idem etiam hominis partes singulas fere membra Numinibus suis obulerunt atq; sacrificarunt. Constat enim ex eodem Arnobio, libro antè citato, Dici & Saturno olim humanis caputibus fuisse supplicatum: & Bojos ac Celtas hostis calvariam auro calare, & in eo positis solenniibus libare religiosissimum duxisse: item Lusitanis veterem morem fuisse, ex hominū incisus extra propicere, atq; inde omnia & vaticinia captare, absq; capiti vorum dextas pro munere Diis offerre. Adde quod apud Lacedæmonios sanguine humano ara imbuta fuit: & in Arcadia, Dionysii templo, sacrificii loco, puelle ad aram flagellabatur ac necem: item quod Bellon sacerdotes non animalis hostiæ, nec victimæ, sed suo cruore sacrificant. Gladios enim distinctos utraq; manu tenentes, humeros sibi & lacertos, tanquam fanatici, dissecant, hoc sanguine licet & crimina expiari putantes. Sic prodicū memoria est, Roniulum, nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. Ac dedicabant virgines Romane, matura viro, compositū capillum Palladi. Trazene verò puella Hippolyto crimem consecrabant. In Sicronia quoq; Sanctæ simulacrum fuit, cui virgines crines refecere, & capillos dicare solebant. Athenienses, cum ex ephēbis excessissent primitias crinium Delphos deferabant: & cum antiquiores comam circa tempora, aut posteriori crinem Apollini & fluminibus tonderent, et vō succedente Theſeus rei atriæ, hoc est, anteriorem capillum Delphiis dedicavit. Unde Theſen tonsura prodia est, cuius exemplo iuvenes, cum primum ex ephēbis excessissent, anteriorem comam Phœbo, & Aesculapio, aut Libero obtulere primitias. Postea Romani adolescentes magna indolis, prima laqueis barbam, Diis consecrati usurparunt. Hæc Alexander ab Alexandro. Longum verò hic esset exsequi, qui Taurorum popolorum mores fuerint, ut apud aram hominem sisterent, qui post solennes quædam preces hominis, caput ejus clava ferebant, cruciq; illud affigebant; nuncum porro corpus ex ingenu rupe in præceps dabant. Quanta etiam Gentilium hæc insipientia & libido fuerit in hoc sacrificiorum genere, dum in templis coræ, & nefanda libidinis immisceri, ac pudendi genitalibus sacra facere, quid procreationis seminaria essent, nefas non putarent, abunde ex Veneris sacris & Priapi colligere promtum est. Linguam deniq; Mercurio sacrificarunt, de quo supra.

Corpus trun-

cum.

Pudenda genitalia.

Lingua.

Cause impulsæ
sive adprop-

riæ.

Huiusmodi autem humanas, seu potius inhumanas, & merè diabolicas hostias dubium non est, quin pleraq; Gentes, cum Deorum suorum, id est Demonum cruciata, suasu & borrati præ-

cipui.

equè, tum Abrahama Patriarcha, qui filium suum Deo, pro singulari sua fide mactare atq. immolare voluerat, exemplo, seu potius iuxta illud, tum deniq. vaticiniis illis de futura Christi vitima, de qua aliquid audire poterunt, expiatrix peccatorum totius Mundi, & reconciliatrice Dei, irati Mundo ob illa peccata, adducti & impuls, fecerint atq. celebrarint.

De his ipsis autem sacrificiis: præsertim autem de scelestis & nefariis Heliogabali, Hadriani, Qui de no- Valeriani, Iuliani Apostata ἀδπονοδυσία κ; ἀδπαπμαρτεία, id est, hominum immolatione, seris bac & divinatione ex mactatorum hominū visceribus, vide Camerarii meditationum historicarum ἀδπονο- caput quinquagesimum nonum; ubi & de sacrificiis apud Hetruscos, Gallos & alios populos; βo- δύνα die verò apud Indos Orientales & Occidentales, & novū illis insules, fieri solitis, multa scribit lestu dignissima. De Massiliensibus memoria proditum est: Quoties pestilentia laborabat, unus ex pauperibus sese offerebat alendum, anno integro, publicis preciosioribus cibis. Hic postea ver- denis ornatus, & factis vestibus indutus per totam urbem ducebatur cum exsecrationibus, ut in ipsum omnia civitatis mala reciderent: & sic Deus immolabatur. Ab hac consuetudine Gallorum ita illū videtur verbum Sacrum, pro exsecrando & scelesto. Virgilius:

— quid non mortalia pectora cogis

Auri sacra fames?

Plautus: Homini quantum hominum terre sustinet sacerrimo. De his lege etiam Plutarchum de oraculorum defectu: Cælium Rhodiginum libro decimo tertio, capite vigesimo tertio: Alexandrum ab Alexandrū libro sexto, capite sexto, & Laëtantium Firmianum de Religione libro primo, capite vigesimo primo, & libro quinto, capite decimo: item Theodoretū sermone septimo adversus Græcos infideles, sub finem. Meminerunt abominandorum istorum sacrificiorum etiam Eusebius & Augustinus, atq. insuper ex Historicis Q. Curtius libro quarto, Iustinus libro decimo octavo, Orosius libro quarto capite sexto, nec non Plato in Minore clarissimus item Quingorius in Theatro, apud quem, præter superiora, plurima alia existant exempla eorum, qui homines mactarunt atq. sacrificarunt. Quomodo autem id fieret, & quam crudelissimi, narrat Diodorus libro vigesimo Bibliothec. & Viter in Commentariis in caput decimum nonum, libri septimi de Civitate.

Nec verò tantum apud gentes profanas & barbaras sed etiam apud ipsum populum Dei, Iu- An δπο- deos nimirum & Israelitas, exsecranda ista hominum, & quidem liberorum, immolatorū con- ποθυσία fuerudo invaluit atq. viguit: id quod vel hinc manifestum est, quod liberos suos immolare Iudæi usitata olim prohibentur Levitici capite vigesimo, versu secundo, & quod in honorem Molechi, idoli Ham- etiam popu- lo Dei. monitarum parentis igne filios suos transmissi, se dicuntur secundo Regum, vigesimo tertio, versu decimo tertio.

Nobis quidem Christianis victima humana primaria est victima Christi, qua sola Deus no- Christiano- bis placatus, & totius Mundi peccata fuerit expiata. Huc accedas oportet mortificatio nostra rum victima carnis et cordis corporisq. nostri oblatio, que Deo fieri debet de qua Paulus ad Romanos cap. 12. Christian. sic scribit: Παρεκαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἵνα ἡς οἱ κτηνῶν τῷ θεῷ, παρεσθῇ τὰ σώματα ὑμῶν θυσιάαι ζῶσαι, ἁγίας, εὐάριστοι τῷ θεῷ, ἡ λογικὴ λατρεία ὑμῶν. Καὶ μὴ σκευματίζεσθε τὰ μέλη τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ μεταμορφθεσθε τῇ ἀπακαταύσει τῇ τοῦ θεοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμαζέιν ὑμᾶς πὶ τῷ θεῷ, ἵνα τῷ ἀγαθῷ, & εὐδραστοι, κ; τίλητοι, id est, Abhorreo igitur vos fratres, per miserationes Dei, ut sistatis corpora vestra hostiam viam, sanctam, acceptam Deo, rationalem illum cultum vestrum. Et ne vos configurate seculo isti, sed transformate vos per renovationem mentis vestre, ad hoc, ut probei, quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta & perfecta. Hac de ἀδπο- ποθυσία, si ve immolatione animalium rationalium, quam ipse quoq. Pythagoras summo opere, licet Eibnicus improbat, censent, cade non litandum; animalia Deo non mactanda: altaria nul- lus cade & sanguine imbueda.

Quantum ad Animalia rationis expertia atq. bruta attinet, cōstat omnis generis animantia, pecora atq. bestias a Gentibus Deo fuisse immolatas, ut terrestres veluti Quadrupedia, & Reptilia: acceasi ve caelestes, cuiusmodi sunt aves aquatiles item & ancipites: licet quasdam gentes a bestiarum vel occisione & immolatione, vel etiam manducatione; idq. vel omnino omnium, vel etiam nonnullarum abhoruisse legamus.

To Summa,
Immortalis
Summa.

Omnium autem antiquissima apud Ethnicos animalium quadrupedum sacrificia, (de quibus idcirco primo loco scribemus) iudicatur esse porcorum atque suum sacrificia; de quo animali tradunt, id præcipue Circensibus sacrum fuisse, quod Io rem infantem a Rhea matre, ne a Saturno parente deponeretur, absconditum in Creta, lactaverit: Et ne pueri vagitus a patre audiretur, gurgunio suo obficeret.

Summa de
Civitate.

Sus porro, inquit Marcus Varro, Græcè dicitur ὕς, ὅτι μὲν ὕς, a verbo ὕειν, quod est, immolare: quoniam a Suillo genere pecoris immolandi initium sumptum videtur: cuius vestigia; quod initius Ceteri porci immolantur; & quod initius pascus fedus cum fertur, porcus occiditur; & quod nuptiarum initio antiqui Reges ac sublimis viri in Hecuria, in conjunctione nuptialis novæ nuptæ & novæ maritus, primum porcum immolant. Prisci quoque Latini & etiam Græci idē saltitasse videntur. Nam & Romane mulieres, maxime nurices, nativum, quæ fœmine sunt, in virginibus appellant porcum, & Græcè χοῖρος, significantes esse dignum insigni nuptiarum. Quod etiam Hippocrates & Galenus a verbo ἱσθῆναι, sacrificio, suem, ἱσθῆναι, id est, victimam passivam vocant; ac præcipue Galenus in Methodo & de Temperatura. Ac Muretus lib. 3. variarum lectionum cap. 7. In Cereris mysteriis, inquit, a suis consecratus, ut quisque, pro se Ceteri porcos faceret: seu quod animal illud in seipsum Ceteri credere; seu quod a Suillo rostrato arande et in vendendo

Sua Cereia
umolam.

Sue præpina-
gus et sanctus
rus immola-
tus.

Sus præcipue
ab iustitiam

Εἰς τοῖς δὲ ῥημαίνουσιν αἰσίου ἑρπεὶς ἀρχαῖα.
Διὶ δὲ μὴ βλάττειται, ἀλλὰ τὸ θεοκρινεῖται. id est,
Qui porcum etiam mihi mercedem hunc cres drachmas:
Iniurandus sum prius, ac mercedem oppetam.

Item Plautus in Menæchmis, porcum sincerū & sacrem immolare jubet eum, quē mente captum significat. Adolescens, quibus hīc precus porci: veniunt sacres, sinceri, nummū unum ex a me accipe: sub te piari de mea pecunia. Nā ego quidem insanum esse cetero scio. Opinor, quod veterum usu, qui cunctispiam nati Numini in eis impertis ageretur, hoc piaculo se solent perire.

Sua immolatus
etiam Veneri.
Hystrix, fe-
stus n. fallam.
Porca immo-
lata Maie.
Porca prae-
dente.

Est & Graeci protervium, Aze Am vridoxer, Veneri suam sacrificari: ubi quis offert id minus, quod nimis graeci sic. Invisit quippe Veneri su, propter Adonis necem. Hinc iuxta, ceste Athenaeo, sacrificii illius celebritas atq. festum ab Argivis, quo suam Veneri sacrificare consueverunt, fuit dictum. Et in mense Maio mercatores Maia, Mercurii parenti, porcā imprægnatam immolabant.

Peri. & fardus
ferari solent.

Que verò familia purganda causâ Cerei immolabatur, porca præcidanea, ut aje Veranius, est dicta: quòd parti quædam ejus sacrificii sic in conspectu morchi ejus, cuius funus infirmitur. Ac porcam vel agnum regina sacerdotum, id est, Regis sacerdotum uxor, inquit Festus, in omnibus Kalendaris junoni immolabat. Meminit idem & porci propudium, sic dicti, ut aji Capito Acejus, qui in sacrificio gentis Claudie, veluti piaculum & exsolucio omni cõtrita religionis est. Fædus, eodem teste, appellari ut eo; quòd in paciscendo sedere hostia, præcipue porca, necaretur. Virg.

Et caesâ jungebant fœdera porcâ: vel quia in fœdere inserponatur.
Ovidius libro primo Fast.

Porcus Inimicus
Latus Telluris.

Prima Ceres auida garisa est sanguine porca.
Porco Tellurem placari olim solitam, cessatur Horatius, secunda epistola:
Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant:

Cum Cereis
reliquis Nani-
bus immola-
tus porcus.

quo in loco Porphyrius vult porcum pro porca positum. Arnobius libro primo, Telluri, inquit, patri Scrophæ ingens immolatur sæta, &c.

Quod autem Ceres, Telluri & Bonæ Deæ, Matris Delum & Magnæ matris, quæ Deæ-
ram significabant, suæ, & quidem prægnantes, olim offerebantur, duæ afferri possunt rationes:
Vna

Vna, quod conueniens gratumq; ei esset hoc sacrificium. Sae enim humi semper voluatur, iuxta illud Horatianum:

—amica luto sue:

Et ut plurimum est niger; sicut & Terra suapte natura nigra est & opaca. Præterea hæc bellua terræ fecunditatem egregie adumbrat. Itaq; interdum Cereri porca prægnans cadebatur. Nam ea legitur ad viginti sæcula uno partu edidisse. Triginta ea porca pepererat, quæ Aeneæ in Tiberis ripa, prodigni loco, visa est, quemadmodum Virgilius refert.

Alium ratio est & contrario. Ratio enim, cur aliæ victimæ aliis Diis mactarentur, iuxta Seruium, non tantum ad consensum referenda est, quem bellua cum Deo aliquo habes, sed etiā quod quædam inter eos inimicitia existit. Hæc de causa sunt, qui in Cereris sacrificiis suum volunt fuisse adhibitam, quod scilicet Deæ isti gratum id esset spectaculum, si inimica ejus, ad ipsius pedes mortua jaceret, quæ non solum segetes vastaret, sed & semina ipsa, terræ mandata, de voraret. Eadem quoque ratione Baccho caper immolabatur, tanquam bestia, visibus maxime aduersa.

Esti vero Syllanus lacte, ut supra ex Horatio est dictum, suis cultus: tamen eundem porco quoque, interdum placari fuisse solitum, testantur illa Iuvenalis:

Cedere Syllano porcum, quadrante lavari.

Et Satyra secunda:

Atq; bonam teneræ placant abdomine porcæ.

Termino quoque, est Numa Pompilius statuerat, ne ex te animata res sacra fieret: agnam tamen & porcam illi immolari solitam prodidit Ovidius lib. 3. Fastorum; & Horatius:

Vel agna festis casa Terminalibus:

ubi Atron, Terminaliorum inquit diem institutum, ut per epularum festiuitatem casis agnis fides seruari faceret; de quibus plura Festus & Macrobius.

Aliæ tamen gentes a suilli pecoris & esu & immolatione abhorruerunt. Nam apud Phænices ut in canis, sic in sacrificiis a suis abstinere præcipiebatur: & in Mysia Abreani lovis templum erat, in quo suem comesse aut mactasse piaculi re erat, teste Alexandro ab Alexandris lib. 3, cap. 12. Sed de hoc suillo sacrificio vide, si vis, plura apud Gyraldum, Syntagmate 17 Historiarum Deorum.

Adde huc Sueo vetaurilia, sacrificium ex sue, ovis & tauro, toties fieri solitum, quoties milites renebantur, & exercitus lustratio fiebat, ut docet Livius lib. 7. Hujusmodi sacrificii exemplum & imago exstat in Columna illa marmorea Trajani, Roma in medio foro erecta, nunc etiā exstante, quæ gemine ejus Imperatoris in Dacos expeditionis rerum, gestarum insigne est monumentum. Ex illo ipso autem monumento liquet, nascula fuisse ea animalia, quandoquidem illic videre licet arietem & verrem.

Hoc ipso vero, ut hoc quoque colophonis loco addam, impuri immundiq; animalis sacrificio (a cuius & esu & immolatione Deus populum suum sacrosanctum abstinere atq; adeo animis suis penitus abhorretere voluit) cui inagnam Deos suos placandi, res quasvis & personas initiandi, purgandi atq; lustrandi vim tribuebant, satis superq; suam cum nature, vitæ atq; morum, tum reliquorum sacrificiorum superstitionumq; suarum inpuritatem atq; spurcitiem prodiderunt ac demonstrarunt. Ipsi, inquit, Ethnici, tanquæ suæ, siue porci lutulenti & immundi Diis, seu Dæmonibus portis suis, cum suis atq; porcis sedes impuri & immundi, suæ meriti atq; porcos immolant.

Deniq; de jurandi ritu & execrationibus super porcam, quas in saderibus Romani concipiebant, præsentibus facialibus vide Verderium. Hæc tamen de votivis, siue immolatione suum.

Aggrediamur nunc immolationem boum (sub quibus iuuenti, tauri, vacce, virili atque virile comprehenduntur) quam a Græcâ Βουδυσίας voce Latini, eodē nomine resento, Butyriam appellant, ut, præter alios, Suetonius in Nerone. Unde & verbum Βουδυσίαι, quod duo significat.

Primo bovem immolare: deinde, quoniam bovem immolare non erat nisi divitum atq; Regum, in genere quodvis magnum, splendidum & sumtuosum sacrificium facere significat (cujusmodi erat Hecatombe) quo verbo Aristophanes in Pluro & Arrianus usus est; quod Græmatici a Βύ, particulâ, quæ intendendi vim habet, derivant, ut Βύλαμος, Βύουκας, Βύπτεας dicunt, cum magnam famam, fimum, & sicut significare volunt.

De hac porro specie animalis, nempe bovis, non tantum in utraq; hac re divina; Nestorū qui-

H 2

2. Ratio.

Porcum Syllano quoque immolatum.

Porca immolata etiam Termino.

Phænices & Myssi a porcis abstinere solent.

Sueo vetaurilia, festum.

Votivis, siue immolatione suum atque superstitutione Ethnicorum.

Βουδυσίας, immolatio boum.

Boum immolatio crebra olim.

dem apud Homerum; Argonautarum vero apud Apollonium, sed etiam apud Ethnicos ferè uni-
nes crebra frequensq; facta est immolatio, de qua Plinius libro octavo, capite quadagesimo quin-
to dicit opimas esse victimas, & lautissimam Deorum placationem.

Nestor immo-
lavit bovem
juvencam.

Primum igitur hoc loco legimus Minervæ Nestorē, & Apollini Argonautas boves immo-
lasse: & Minervæ quidem bovem lœvī, id est, juvencam; quā Eustathius ἐναυσταῖον, sive ἰνὸς νεό-
του ἐναυ, interpretatur, id est, junius tantū anni; itemq; ἀδύμαστον, hoc est, inest pre-
te ipso Homero, λῶν πτωχῶν ζυγῶν ἡ γὰρ ἀνὴρ, monditam, monditū jugo subactam: cujusmodi bo-
stias Latini Injures vocāt, & Virgilius intactas cer vice juvencas: Homerus vero ἀκίετος ἀνερ-
τάντες, quæ nondū stimulum expertæ sunt. Pausanias boves ἀκίετος vocat, eodē teste, ὅτι ἐκδίδας,
ἀκίετος ἐκ, τοιάδης, Conveniebat autem hujusmodi hostia, ut inquit Eustathius, Minervæ οἰο-
νταί, ὅτι καὶ ἄλλοι, id est, semper juvenescenti atq; conjugii experti. Testatur idem Aeneas, in-
veniens: Telluri matri scrofa ingens immolatur sacra: Minervæ virgini virgo caditur vitula,
nullis unquam stimulis, nullius operis excitata conatu. Alias, ut hoc quoque addam, bos jam jugo
subactus non putus habebatur. Argememnon lovi sacrificavit πύρρος ἱππῶν, Iliad. Būid est, quā-
quennalem: quæ insignis víctima ducebatur.

Argenteæ
binos boves
immolavit.

Argenteæ vero boves immolantur Apollini simul & Neptuno. Est enim, ut Eustathius in-
quit, bos, sive taurus οἰκείον θύμα τῇ θαλάσσῃ, víctima mari familiaris: id quod Herodotus
quoq; docet his verbis: σφαζέμενοι τῇ θαλάσσῃ ταῦροι, Mari mactari soliti tauri.

Bovum immo-
latio variis ac
diversis gen-
tibus usitata:
praesertim
Eubœicis.

Porro et alias gentes atq; personas. (Nā de hac quoque immolatione latius aliquāto videtur esse
dicendū) hoc genere sacrificii usas esse passim apud autores cum sacros, tum profanos legimus: id
quod de Agamemnone præcipue & Alcino idē Homerus testatur, eos vnum lovi bovē immo-
lasse: et de Pythagora Cicero, qui bovē immolavit Musis. Sic Plutar. tradit Aegyptios Typion
boves rufas mactasse. Eedē Lacedæmonius traditur, eos Marti bovem immolasse, quōdō videret
aliquo strategemate victoria potiti essent. Sic bove aurato XVIII. Aug. placabatur Jovis
et Herculi mactabatur in ara apud eosdē maxima juvenens indomitus: in quo sacrificio Prætor
aut Paterfamilias, qui rem divinā facit, solū lauro nec alia fronde coronabatur: cūq; mulierib. adesse sa-
cris & rē divinā facere omnib. ferē liceat; huic tamē sacrificio adesse, vel extra cāgere, aut resciri,
aut solennia etiā videre, religio nō permittebat. De hoc sacrificio & variis ejus ceremoniis lege
Alexandrū ab Alexandris lib. 3. cap. 14. Idē testis est, lovi a Flamine diali omnib. Idib. bovē eam
didum & ex agro Falisco, vel Meriania immolatuū: qui & Hordaliū dierum festorū meminit, in
quib. herde, hoc est, prægnātes immolabātur boves, etiā in arch. atris & nefasus, in quib. aliās
lū sacrificiū ritē fieri poterat. Sic Telluri, terra Deæ, mense Aprilī Romani bovem sordidū, id est,
gravidā mactabāt, vacasq; prægnātes: ex quib. vitulos, aminiſtris enectos, maxima virgo cre-
mabat. Hinc Fordicidia festū: in quib. hostias, quæ uterū ferē immolare solebāt; quorū meminit
idē Alexander ab Alexandris. Mercurio quoq; Phileſio (sic dicto a τῆς φιλίας, quæ ab osculo nuncu-
pata sunt Phileſia Brancii pueri Apollinis dilecti, sive, ut alii volūt, filii.) Arriani cū suis so-
ciis Trapezunti, antequā rassi maris Euxini navigationē periculosissimā iniret, bovē immola-
vit. Fuit autē hic veterū mos, ut quoties grave aliquod, longū, periculosūq; iter esset suscepturi,
primō Diis sacra facerēt, vel bovē, vel aliā beluā immolata: quæ idcirco ab illis ἐξέτης appellā-
batur. Eiusmodi nō tantūm Arriani hujus, sed & Xenophonis olim atq; Cyri, & Argonautarū,
quorū supra meminimus, antequā navigationem suā mari inirēt, sacrificia fuerūt. De hoc sacra-
ficio lex etiā opimorum spoliōrū in libris Pontificū loquitur: Cujus auspicio classe procincta opi-
ma spolia capiuntur, lovi Feretrio dariet oporteat, & bovem cedito, qui cepit et nū ducenta. Se-
cunda spolia in Martis aram in campo, Soli aurilia utra volueris, cedito. Tertia spolia Iano
Quirino agnum marem cedito centum, qui ceperis ex are dato. Festus.

Pertinet hūc, quod Luna taurus quilibet: cujus quidē cornua similia videntur tauro: & Iu-
noni taurus albus olim cede bantur: e contrā, quod vitulū ne quis Diana immolaret, lex erat: &
quod ἱερατοῦ καὶ χιδίου καὶ, c. entenū & millenū mactatorum boum sacrificium inde natum
etiā de cuius quidem centenarii numeri sacri præstatiā vide epistolam Iuliani ad Sarapionē. Le-
gimus tamen etiam Minervæ taurum album immolatum fuisse Roma: & Veneri Cornuta apud
Tusas gentem Aegyptiam, vaccam quam vīn; (apud alios tamen Aegyptios vaccam immolante

erat nefas.) Proserpina verò vaccam sterilem. Testatur hoc Virgilius in sexto *Aeneidos*:
Sterilemque tibi Proserpina vaccam.

Et Anr. Prudentius in primo contra Symmachum:

Rapta ad Tarteri thalamum Proserpina Regis,

Placatur vacca sterilis ceruice resoluta.

Seneca quoque testis est, principes viatores sanctorum & vitulorum ingentem numerum Diis suis mactasse.

Nec verò tantum immolatio hac bonum, sanctorum, vitulorum, & vitularum apud Gentiles in usu fuit: sed etiam Israelitis hanc Deus exprobat apud Hoseam Prophetam, iniquiens caput duodecimo, versu duodecimo: In Gilgale boves sacrificant, scilicet Diis suis alienis: quasi dicas, nullus est locus non impurissimus sacrificiis illis & altaribus Ethnicorum profanatus.

Hactenus dictum est etiam de *Budivia*, sive immolatione bouum, & reliquarum ejus specierum: quod sacrificium, etsi a plerisque gentibus magnifico, splendidoque apparatu & frequenter, rebus praestitum in arduis & magni momenti, fuit celebratum, & factum: tamen apud nonnullas ipsum illud atque nefarium existimabatur. Solonis quidem lege de bove nulli Deo sacrificare licebat: quia animal putaretur inbecillum, rolenum, laborum humani socium. Tanta enim venerationis Veteribus quibusdam fuit, ut aequè capitale censerent bovem, ac civem mactasse. Sic Aegyptii bovem, Apin dictum, summa veneratione coluerunt, ut testis est Plinius libro octavo. Homerus cecini, Apollinem, sive Solem, Ulyssis sociis graviter succensuisse, quod illi bovem, animal tropaeum occiderint, de quo Caelius Rhodiginus libro duodecimo, capite primo. Postea tamen, bovis sacrificia crebro admodum frequentata & celebrata fuisse legimus, ut ex inductione superiorum exemplorum splendidissime elucet: quibus addit, colophonis loco, Bovem primò a Prometheo occisum fuisse, secundum nonnullos: quidam Erechteum, Atreus imperantem, primum omnium in *lovis Polii* ara bovem immolasse ajunt: unde *Bugovia*, vetus festum sit profectum, de quo Gyraldus Syntagma decimosextimo Historie Deorum sic disserit: *Bugovia* festivitas quaedam fuit apud Athenienses, quae in Dei Polii, id est, *lovis Polii* honore agebatur: in his bos mactabatur ab eo, qui ex re Bugovae, id est, bovicida dicebatur. Festum istud ob recusatam desitum nomen tantummodo retinuit: siquidem cum prius bos cederetur, mox papianon pro bove offerebant: papianon ipsum, id est, placens annuncians bove, ut ex Hesychio constat. De Buphonius verò meminit in *Nebulis* Aristophanes, & xaxo d'u, & Bugovior, Et Cecida, inquit, & Buphoniorum. Hac illa.

Buphonie, festivitas quaedam bovem cederetur.

SEQUITUR nunc in *Budivia*, sive equorum immolatio. Hac immolatio non minus frequens & usitata olim Ethnicis fuit, quam illa bouum, sive taurorum. Hinc Rome Idibus Decembris, a ludis Circensibus, dexter equus, qui vicerat, sacer Marti immolabatur, praefectusque caudam quispian ad Reginam appellatam portabat, atamque sanguine conferebat. De capite quidam a Sacra via, alii a Suburra descendentes depugnabant. Virum, ut ajunt nonnulli, quod equo captam arberentur Trojam, equum multantes, ut qui

In re Budivia, immolatio equorum, & Apud Romanos.

Troja mixta essent soboles praecara Latinis:

An quod ferrox, bellax, & martialis equus sit, gratissima & maxime congruentia Diis immolant? Immolatur victor, quod victoria auctor hic sit Deus: vespertinus, quod stabilitatis opifex Marti sit: ac superans, qui locum tenent in acie, illos qui desertis locum & fugam capiunt: puniuntque, ut timiditas occasio pernicitatis, discuntque per anigma eam fugientibus non esse salutarem. Hec Plutarchus in quaestionibus Romanis.

Ab hac consuetudine immolandi equos, October equus, Festo teste, appellabatur, qui in capto Martio, mense Octobri, Marti quorannis immolabatur, de cujus capite maxima erat contentio inter Suburbanos & Sarcinenses: ut bi in regie pariete: illi ad turrim Mamiliam id figerent: cujus cauda ut ex ea sanguis in focum distillaret, participanda rei di vine gratia, magna celeritate perferrebat in regiam. Equum autem hostie loco quidam Marti bellico Deo sacrari dicebant, non ut vulgus putabat, quia velut supplicium de eo sumeretur, quod Romani Illo sint orinandi, & Trojani ista effigia sint capiti.

Equum October qui.

Paulus praeterea testatur, Romanos solitos fuisse equi istius Idibus Octobri, in campo Martio, immolari caput panibus redimisse, quia sacrificium fiebat ob frugum eventum, & equum patrias, quam bovem fuisse immolatum: quod hic bos frugibus parientis esset aptus.

Immolatio
equorum apud
alias gentes.

Nec verò tantum Romanis, sed multis etiam aliis gentibus equum hostiarum numero habuisse testimonio sunt, ut inquit Festus, Lacedemonii, qui in monte Teygero equum Ventus immolabant, ibidemq; adolebant, ut eorū statu cinis ejus perfusus quam latissime deferretur: Et Salentinii, apud quos Menzana Iovi dicatus vitus consiciebatur in igne: Et Rhodii, qui quotannis quadrigas Soli consecratas in mare jaciebant, quod id tali vehiculo Mundū feratur circum rehi.

Sic Perse equo placare fuerunt soliti, teste Ovidio in Fastis:

Placat equo Persis, radiis hyperiona cinctum.

Et Strabo libro undecimo equum a Massagetis Soli victimam mactari scripsit. Idem Herodotus a Scythis fieri tradit. Philostratus in Heroicis refert, Palamede Gracii precepisse, ut orienti Soli equum candidum mactarent. Parrhasii tamen in Arcadia Apollini Epicario, id est, auxiliari aprum sacrificabant, de quo postea. Myi quoq; non nisi immolato prius equo & litato exitu depasti vota conceperunt. Sic Gorbos, testatur Iobannes Magnus libro primo capite decimo tertio, processuros in praelium, equos ad aras immolare fuisse solitos: quorum abscissa capita continē, excepta, subiectis stipitibus distentos faucium ritus ante acies præferebant.

Ad hunc mori equos immolandi alludit etiam Arverennus lib. 1. Annaliū Bojorum, sic scribens: Unus ducū Maforum, qui per Marcū Crassum victi sunt ante aciem postulat silērio: Qui vos, inquit, estis? Responsum in vice, Romani verū domini. Et illi, Ita, inquit, fiet, si nos vicisti: et statim ante acie immolato equo, cœce pere vota, ut castra ducū exire et litaret et rescerent.

Immolatio asinorum.
Apud Carmanos.
Apud Scythas.
Apud Romanos.

Immolatio asinorum porro siue immolationem equorum excipit *asinozonia*, siue immolatio asinorum. Nam etiam hoc animal legimus apud Gentiles cereri Diū ac Numinibus fuisse consecratum. Hinc quia & a Carmanis Mars colebatur: huic autem equos immolare Veteres solebant, quibus quidem illi carent; ideo asinos, quibus in bello uterentur, illi sacrificabant, ut Strabo in XV. scribit. Scytharum quinetiam hostias fuisse asinos testatur Arnobius. Priapi quoq; hostia fuit asinus, propter membris virilis magnitudinē: cuius fabulam vide apud Lactantium Firmianū, & Ovidium in Fastis, qui inter alia sic canit:

Ceditur & rigido custodi rurū asellus:

Vbi per custodem ru-

ris Priapum intelligit, de quo officio ejus dictum est supra, cum de Diū agricultura ageremus.

Ac alia quidem fuerunt propria & ordinaria huic vel illi Deo offerri solita: alia extraordinaria pro re, loco atq; tempore. Ut, exempli gratia, Priapi hostia propria fuit asinus, ut paullo antea dictum est: Eidem tamen sacrum fiebat & vitula & bircus hirsuto, & saginato agno: quæ impropria & extraordinaria sacra illi fuerunt habita. Sic in Priapi:

— Puer domini florentis agelli

Poma Priapo offert, &c.

LeGemetiam in historia est, ab Hyperboreis

Apollini asinum immolari: cui sententia asipulatur Callimachus.

Τίπρωσι λιπαρά ποῖος ὀρέσθαις,

id est, pingues Apollinem oblectans

asinorum jugulationes. Sed & de Hyperboreis Pindarus in Pythiis:

Παρ' οἷς ποτὶ παροῦς ἰδύσμετο λαγύρας

δοῦμεν' ἰσθλαῖς κλοῖσας ὄναι ἱερὰς.

Vide Cælium Rhodiginum libro trigésimo, capite vigésimo primo antiquarum lectionum.

Fuit autem hoc quoq; sacrificii genus Gentilibus valde conueniens, quos non mirum est Castina sua stupideitate asinos Diū suis, qui & ipsi asini fuerunt, sacrificasse.

Hinc adde mulos & camelos: e quibus Romani in Consualibus mulum suo sacrificio immolabant, quod hoc genus quadrupedum primum vehiculo junctum fuisse diceretur: Camelos autē, præsertim pingues, Arabes sacrificant in ara Ignoti Dei, sicut nupture virginibus camelis. Heroicis verò tauro, capro & arietē litant.

Atq; hoc quidem modo majora, quæ vocant, pecora, ut boves, equos, asinos, mulos & camelos, veteres Gentiles Diū suis sacrificarunt atq; immolarunt.

Eidem etiam sacrificarunt minora, ut sues (de quorum sacrificio, quia omnium primum & antiquissimum perhibetur, primum est dictū) oves, agnos vel agnas, bircos, capros vel capras, verres, arietes & similes. Ac oves quidē Iovi & Diana immolabatur Iovi, idibus unius cuiusq; mensis: unde & ovis Idulis, lingua Hetrusca est dicta, & Idus ipsas nōnulli volunt dictas. Diana verò

Immolatio
asinorum
mulorum &
camelorum.

Immolatio
asini, &c.

immolabatur oves a Persis, quæ ideo Persia, vel Persica seu Persea est nuncupata; de qua sic Diosdorus: Colitur, inquit, & a Persis plurimum Diana, cui mysteria instituerunt Barbari; quæ, ut ait, ad suum usque tempus Persia dicebantur. Sed enim Dea hac trans Euphratem colebatur summa religione & cultu, cui sacra pascebantur oves, nullo custode. Quin & Aelianus scribit, quod cum Samis aurum furto sublatum ovis invenisset, Mandrabalus Samius Iunoni ovem consecravit.

Præcipue autem agnos vel agnas olim sacrificabant: eo quod sit hostia pura & immolationi apta. Unde agnus a Græco ἄγνος, pius, purus & castus significat: quamvis alii ex Græco ἀγνός deducant; quod nomen apud majores commune fuisse generis, sicut & lupus suis, quod venit ex Græco λύα, testatur Festus. Isidorus tamen, ut hoc quoque addam, Latinos hoc nomen habere putat, eo quod præ cæteris animantibus matrem agnoscat, adeo ut, etiam si in magno grege erraverit, statim balatu recognoscit vocem parentis. Cæterum Iovi & Minervæ de agna res divina fiebat; Iovi quidem de agna bima: Minervæ verò Tutilustrio die, quo turba lustrabantur. Iuvenalis de hoc sacrificio:

— Nivæam regina ducimus agnam

Par vellus dabitur pugnantem Gorgone Mauri: Id est,

Palladi, quæ Mauritana Gorgone, capite Medusæ usæ a Poëtis fingitur. Athenienses quoque annua solennia tauri & agni celebrare solebant, ut ait Alexander.

Ad hircos deinde seu capros quod attinet, constat Lustrianos in potissimum in sacrificiis, quæ Tergo duosia Marti fecerunt usos. Sic hircus colebatur Panis sacrificabatur, qui ad specus agebatur, in quo immolatio hirci Pan ipse diversari putabatur, ut docet Lucianus. Quin etiam Dionysio, seu Baccho hircum vel caprum mactabant, quod hoc animalis genus maxime vites rodat; unde illud est:

Vites caper morsâ Bacchi mactatus ad aras

Dicitur ultoris, &c.

Virgilius in Georg. secundo:

— Baccho caper omnibus aris

Caditur, & veteres in eum profœcunia ludi.

Et mox idem:

Ergo ritæ suum Baccho dicemus honorem

Carminibus patriis, lanceisq; & liba feremus,

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,

Pinguiæque in verubus correbimus exta columnis.

Hinc etiam Prudentius contra Symmachum:

His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris

Caditur & virides discindunt ore chelydros.

Oridius in Fastis:

Rode caper vites: tamen hinc cum stabis ad aras,

In tua quod spargi cornua possit eris.

Meminit huius víctima, Baccho offerri solita, etiam beatus Cyprianus de duplici Martyrio, iniquiens: Non levius crimen Christianorum est, cogere ad ebrietatem, quam hircum Baccho immolare. Pertinet hoc quod Fauno res sacra fiebat de bado & vino, nonis Decembribus: unde celebritas hæc Faunalia dicebatur, ut Acron Porphyrioque consentiunt. Horatius libro tertio Carminum ad Faunum ipsum sic canit:

Si tener pleno cadit hædus anno,

Larga nec desunt Veneris fœdali

Vina cratera, vetus aramulco

Fumat odore.

Et mox: Cum tibi nona redeunt Decembriis.

Alii tamen etiam agno eidem sacra facta volunt.

Capris præterea frequenter Divisus atque Numinibus mactatus & obtulerunt: id quod Argo Strabo cum ex Alexandri testimonio manifestum est, cum ex Pausania & aliis. Alexander libro immolationis quarto, capite duodecimo testatur, in Pedasia, regione Carie, cum Iovi Lycæ statâ die sacrificetur, capram & Pegaso sua sponte ad sacrificii locum venire & se immolandum sistere. Et Pausa-

nas in Laconicis refert, solos & Gracis omnibus Lacedemonios solenne habere Iunonem colere, quam Aegophagam nominant, eidemq. capras immolare. Herculem quidē produnt, primum templum dedisse, & Dea capram mactasse. Id illum fecisse, quod contra Hippocoonem filios pugnantis nihil Inno adverso objecerit, cum perinde atq. in alijs certaminibus contra pugnatum putasset: capram verò fecisse, quod alia victima non suppetere. Idem testatur in Boeotia, Poeniss, urbe Boeotia, fuisse olim Liberi patris ades, cognomine Aegoboli, id est, capram cadentes. Ita enim aliquando accidis, ut, dum sacrificare per temulentiam, eo recordia processerint, ne ipsum Liberi patris sacerdotem occiderint. Quod piaculum cum atrox pestilentia consecuta esset, ex Delphici Apollinis responso, puerum Libero jam pubescentem mactandum acceperunt. Sed non multum post annis Deum ipsum capellam pro puero supposuisse.

Esculapio verò de capra res divina in primis fiebat, quoniam capra nunquam sine febre esse dicitur. Salus autem Dente Esculapius. Sed & Io viua, sicut Apollini dua alba capra aucta cum bove XVI. Augusti immolabantur.

Kεραβυσία
immolatio arietum.

Porro etiam arietis & verris immolandi consuetudo apud Ethnicos, Aegyptios praesertim, frequentata & celebrata fuit: quibus adde Gallos Cisalpinos, qui Marti verrem immolabant. Ac Aries vel δῶρ τῷ ἀρι, id est, a Marte vocatus est, eo quod Marti potissimum hoc pecus immolatum est: siue quod apud Latinos in gregibus masculi mares dicuntur: vel etiam quod hoc pecus a Gentilibus non tantum in Martis honorem, sed etiam aliorum Deorum fictitiorum primum aris est immolatum. Aries, quod aris imponeretur. Unde est illud:

— Aries mactatur ad aram.

Κυνόβυσία
immolatio canum, usitata apud Romanos.

Minoribus pecudibus adde canes: quorum immolatio non minus frequens & usitata olim fuit apud Ethnicos & Gentiles: quam reliquorum pecudum minorum. Plutarchus testis est in Questionibus Romanis, Lacedemonios Nepruno immolasse canem, & Boetia, cane in duas partes dissecto per medium, ira expiationem fuisse. Idem & Caribus: ut ex ea Diva offerret in usum haberent. Inde proverbium, Carica victima. Sic Gyneciae Romani pro his, qui domi nascuntur, canem immolabant. Est autem Gynecia, quam Romani Bonam Deam vocant, quae ex corruptibilibus generationes facit. Cui cum res divina sit, optant neminem bonum fieri, qui domi nascatur. Idem Romani in Lupercalibus canem Pani immolare fuerunt soliti, mense Februario: quia Lupo canis insensus est, & in expiationibus cane litatum legimus apud Plutarchum. Inde forte quod Lupercos allustrarent & interpellarent canes per urbem discurrentes, aut etiam quia Pani, cui sacrificium hoc celebrabatur, acceptus esset ob caprarum greges canis. Idem porro Romani ad placandum Caniculae sidus, frugibus inimicum, mactabant canes: quas si ruffae non sunt, putas non putantur: quod sacrum Canarium augurium nuncupantur. Festus si ruffae canes, id est, non procul a rubro colore immolabantur, ut ait Atejus Capito, canario sacrificio pro frugibus deprecanda servitiae causa fieri caniculae. Pro frugibus quoque & pecoribus, ut rubigo avertatur, lactenti caculo sacrum fieri convenerat: idem Robigalibus per Quirinalem flaminem sacrum extra urbem fieri: in quo super exta canis chus & merum insundere mos erat. Tales quoque catulos, recens editos, tam in adjuvialibus, quam Deorum censu eos super adhibuisse refertur Alexander libro tertio, capite duodecimo. Idem Mane Geneta canem immolabant, votumque faciebant, ne quis dominatorum bonus esset, id est, mortuus. Nam eo loco Plutarchi in Questionibus Romanis, quaestione quin quagesima secunda, aliusque in locis Bonus ponitur pro mortuo.

Πανηγυρίς
canum.

Pertinet huc Panegyris canum, a Romanis mense Augusto celebrari solita, quia ἀνὰ δακτύλῳ, id est, sine latratu egerant, cum Capitolium a Gallis occupatum esset, anseribus ampliter sonore clamantibus. Tunc ergo vias canes cruci sabbucina affigebant, atque inter edes luventuri & Sumani singulis annis Roma, anseres insidente, deferrebantur.

Immolatio canum, usitata apud reliquos etiam gentes.

Nec verò tantum Romani canino hoc sacrificio plurimum nisi & deletati fuerunt, sed etiam Graci, qui Hecata Chibonia canem pro domi nascentibus immolabant (sicut Romani, ut supra dictum, Mane Geneta): licet diversimodè quidem. Nonnulli enim Proserpinam existimantes, ei de cane sacra faciebant, cum Dea infera. Nam ut Plutarchus quodam loco in quaestionibus anseres, Veteres hoc animal impurum omnino esse puta verunt. Unde celestium Deorum nulli

nulli prorsus canis consecratus sit. Argivos etiam Socrates aje Lucine rem sacrum eane fuisse ob parvendi facilitatem. Quin cane Graci in omnibus ferè piaculis usi fuerunt pro piaculari hostia. Catuli Hecate inter alia purgamenti offerebantur expiandosque catulis tangebant, quam februationem, id est, purgationem, seu lustrationem, Graci *ἑκαταχαισμός*, id est, circumca-
tulationem vocarunt, quod ex catulis sacrum fieret, ut Plutarchus scribit.

Canem porro Marti Enyalio mactabant Lacedemonii, ut aje Pausanias in Laconicis. Scribit enim ephēbos Lacones, cum pugnari essent inter se iniuri, Marti canis catulum immolasse, Deo scilicet validissimo, victimam validissimam, & cireum se dicare arbitantes. Subdit idem, catulos non sacrificari a Gracis, Colophonis exceptis, qui catellam nigram nocturno tempore immolabant Trivia. Sed de canibus apud Gracos & alios secus, quam Pausanias tradit, sacrificatum fuisse, ostendunt cum superiora exempla, cum Sabaeorum & Thracum; de quibus Ovidius sic canit:

Extra canum Trivia vidi libare Sabaeos

Et quicunque tuas accolis Aeme nides.

Sic igitur, ut hoc quoque addam, Gentiles canina impudentia atque rabie, caninis sacrificiis fuerunt delectati.

Nec verò domestica tantum & mansueta animalia, sed etiam feras Diis suis immolabant. Sic enim, exempli gratia, aprum Parrhasii in Arcadia Apollini Epicurio, id est, auxiliari: cer-
viam Diana. (Hac enim ei victima pro Spbigenia data fuisse creditur:) lupum, ut etiam picum
Latini, Marti dicabant atque sacrificabant.

Atque haec quidem de victimis animalium, hoc est, in molatione animalium Quadrupedum satis est. Opus est Ovidii
quirit ut nunc secundo loco agamus de opus Solusque, hoc est, avium immolatione: quarum qui-
dem omnis generis Gentiles Diis suis offerre fuerunt soliti: inter quas celebre valde & usi-
tatum apud eos fuit sacrificium galli gallinae, qui partim Nocti Deae sacrificabatur & nocturni
no tempore, juxta illud Ovidii in Fastis: Gallus immola-
tus olim, &
gallinae.

Nocti Deae Noctis cristatus caditur ales

Quid tepidum vigili pro vocat ore diem.

Partim verò a Lacedemoniis Marti: quando aperto Marte vicerant; quando verò stratega
mate, bovem immolabant: id quod ab eis non sine ratione fiebat, quod plures assumabant incruen-
tam virilioriam, quam cruentam. Idem, & quidem albus, Aesculapii quoque fuit victima. Sed &
Gallinae: & haec quidem rostro nigro, nigrique pedibus & digitis imparibus. Si enim luteo essent
rostrum vel pedibus, impura putabatur ab aruspiciibus. Verum & Iovi & Cybeli & Menji in-
terdum dicatur fuit. Est & apud Plutarchum in libro Iliidis & Osiridis, ubi de Anubi agit &
Hermanubi: Ad hunc, inquit, inferiora sicut ad illum superiora pertinent. Quapropter illi
candidum gallum; huic croceum immolant. Sed Pyrrhus quoque rex, cum splene laboranti-
bus mederetur, albo gallo sacrum peragebat. Porro non modo Aristophanes in Pluro, quomo-
do sacra fierent & sanarentur egroti in templo Aesculapii docet, sed & Philostratus in vita
Apollonii Tyanci, & alii plerique.

Huic adde, quid Pythagoras quandoque Iovi gallum albis plumis immolasse dicitur, licet
ejus symbolum hoc quoque fuisse constet, Gallum enutrias, sed ne sacrificet. Legimus item apud
Pausaniam, Troezenios, gallo albis alarum pennis discepto, Africum ventum e sinu Saronico
agrum & vineas perflantem, ut rosque pampinos acriter torrentem, placare. Sic Socrates Mer-
curio gallum gallinaceum immolari iussit: fo: sen per contentum, cum idem affirmat Deum
nequam victimis indigere.

Anseres quinetiam, ad placandos Deos, sacrificiis adhibiti fuerunt, quod vigilantiae symbolum Anseres immo-
lari. Is autem Iliidis, Deae Aegyptiorum, quae & Luna putabatur, ab aliquibus Ceres, ma-
latur, securi illi apponebatur, ut Herodotus & Ovidius testantur: ceteri Macrobius alii,
nonnulli asserant, Aegyptios thure & precibus Deos placasse.

Pertinent huc tetraones, quos Plinius decimo libro inter genera anserum recenset; cuius ver-
ba haec sunt: Decet & tetraonas suus nitor, absoluta, nigritia: in superciliiis cocci rubor. Tamen
plerique omnes Pliniani codices non Tetraonas habent, sed Erythraonas.

Phœnicopteri
& pavones im-
molati.

Præter hanc hostiam & tetraonibus, Caligulam sibi generatim per singulos dies immolari vo-
luisse etiam phœnicopteros, pavones, numidicas, meleagrides, phasianas, Suetonius testatur in
eius vita: ubi per phœnicopterum, avem intelligit, cuius linguam optimi esse saporis Apitius do-
cuit, nepotum, ut Plinius ait, altissimus gurgis. De phœnicoptero Martialis libro decimo tertio.

Dat mihi penna rubens nomen: sed lingua gulosis

Nostre sapit, quid si garrula lingua foret?

Juvenalis: Et Scythica volucres, & phœnicopterus ingens.

Numidica im-
molata.

Per Numidicas verò gallinas Africanas intelligit, quæ a plerisque Numidica dicuntur, quæ-
que, ut docet Columella, non eadem sunt, sed Meleagridibus similes, nisi quid rutilam cristam ca-
pice gerunt, quæ sunt utraque in Meleagride catulea. Varro autem in tertio de re rustica, galli-
nas Africanas Meleagrides esse tradit. De Meleagridibus hæc Plinius in decimo, supra citato:
Simili modo pugnant Meleagrides in Bæotia Africa: hoc est, gallinarum genus gibberum, va-
riis sparsum plumis, quæ novissima sunt peregrinatum avium in mensas recepta propter ingra-
tum viris: verum Meleagri cumulus nobiles eas fecit: ubi Tranquillus, sentiens cum Colu-
mella, separat Meleagridas a Numidicis. Nam se junctim potius, quam conjunctim singula hæc
legi debent. De Numidica sic ait Pecronius arbiter:

Gallina tibi Numidica: cibi gallus spado.

Phasianæ im-
molatæ.

Sed & phasianas immolari debuisse Caligula Suetonius tradit: quas constat a Phasi flu-
vio Colchorum phasianas nominatas, unde primum transportatas se phasiana testatur apud Epi-
grammatistam. Adrianus, ut hoc quoque addam, tetrapharmaco, vel potius pentapharmaco usus
est, quod cibi regii genus est, constans ex rebus quinque, hoc est, summe, phasiano, pavone, cru-
stulato & aprugna. Obiter etiam hoc libet addere: Anconius Geca habebat istam consuetudi-
nem, ut prandia parari juberet, per singulas litteras, veluti per s u c i t a edulia omnia, quæ incipe-
rent ab ea littera, apponerentur, ut phasianus, farrago, ficus, sicedula: & modò per a, ut anser, a-
nas, &c. modò per p, ut pullus, per d i x, p a r u s, porcellus, &c. Alexander Romanus Imper. diebus
tantum festis phasianum adhibuit in mensa.

Columbæ im-
molatæ.

Sed redeamus ad epulum sacrum, nempe sacrificium. Ad hoc præter gallos, gallinas, anse-
res & reliquas aves, de quibus modò dictum, adhibita etiam fuerunt albæ columbæ, coturnices &
aliæ. Albæ columnas Veneri dicabant & consecrabant. Et ideo Aeneas apud Poëtam macer-
nas appellat aves. De coturnice Athenæus scribit libro nono, Herculem lovis & Asterie filium
in Libyam proficiscentem, a Typhone fuisse interemptum: revocatum autem in vitam odore co-
turnicis illi ab Iolao admoce: & ob eam causam Phœnices Herculi coturnice sacrificare.

Ἰχθυόσθια,
i. immolatio pis-
cium.

Hæc de ὀρνιθοδωκίᾳ, hoc est immolacione avium: Superest Aquatiliū immolatio, & im-
fectorum omnis generis. Ad Aquatilia quod attinet, inter ea potissimum anguillas Copidas, a
lacu sic vocatas, a Bæotia, hostiarum in morem coronacas moluq. perfusas, Diis sacrificari pro-
bat Athenæus, opinione Sylla cujusdam in Symposiaci Plutarchi, ἰχθυόσθια & ἰδιόε, id
est ἰδιοσθίου ὄρε, validis argumentis quasi ex professo labefactans. Idem scribit & piscatores ex
thynnus, quem maximum cepissent, Neptuno immolare solitos, & sacra ea Thynna appellasse.
Mnaseas etiam Atergatidis Deæ sacra piscibus fieri prodidit, cum veris & coctis, cum simu-
lacris ex auro & argento. Phaselia quoq. in Lycia piscium fassamenta quotannis patrio ritu
Diis suis, & præsertim Marci, offerre solebant: idque sacrum insticium, quod Laciis Argi-
vus a pastore Cylabra campum emisse ad edificandam urbem piscium fassamentis fertur potius
quàm farina vel melle. Quineciam & aruspicinam Lycios exercuisse Athenæus ex Polycharmo
prodit ex piscibus, & sucra prædixisse. Porro & mullum piscem, id est, triglan, Proserpine,
ac item Diana sacrificaverunt antiqui, & citbaron Apollini, Mercurio vocas, Libero patri cusu-
lum, aquam Veneri, Nepcuno pompilum, quem & sacrum piscem quidam vocare, ut pluribus
Athenæus exposuit & Aelianus. Porro & hoc observatum est, mullum barbarulum non attingi
a sacrificantibus sacerdotibus, nec a fæmina Argolica lunoni sacerdoce. Ab Aegyptiis certè
in sacris pisces interdici testatur Brod. in primo Epigrammatum.

Quid dicam quid ne parvula quidem,

— quæ exemplo est magni formicæ laboris:

Μυρμηκὸς ὄρε-
στα, immola-
tio formicæ.

Ut de ea Horatius canit, ab hac immolatione fuit immunis: quam similiter Dii offerri solitam fuisse legimus; & quidem in Istmo Nepeuno & Soli.

Huiusmodi autem est etiam animalium brutorum, seu ratione carentium *Sorla*, si ve immolatio: quæ perinde ut animalia ratione utentia, non tantum integra & solida, sed etiam illorum partes, excrementa, atq; satus si ve fructus Diis offerebantur: quæ partes Screebula in plurali numero Umbrosum lingua fuerunt appellatæ, cæste Pompo. Vtque sanguis humanus e partibus humanis potissimum fuit immolatus: ita & pecudum. Idem iudicium esto de reliquis, quæ illis inter partes sacrificatæ victimæ humanæ fuerunt a nobis posice.

Sacrificata.
 Item animalium
 brutorum quoque partes.

Excrementa quibuscumque & stercorea iumentorum & pecorum quidam immolant. Hinc de *Kyrgæsis Tartari*, qui catervatim in campis degunt, Guagninus in descriptione Tartariæ literis memoriæ prodidit, eos ritum gentilem huiusmodi habere. Sacrifici ipsorum quo tempore rem diuinam peragunt, tunc sanguinem, lac & simum iumentorum terram sumit, commixtioneq; insimul facta, in vas quoddam infundit, & unâ cum hoc arborem ascendit, ad populamq; circumstantem concionatur. Concione peracta in stuleam plebeculam prædilectam commixtionem spargit: populus vero in terram pronus provolvitur, aspersiunculamq; hanc pro Deo colit, firmæq; credit nihil esse perinde salutare humano generi, ac terram, pecus, armenta q;.

Adiacens si ve fructus quod attinet, constat animalium istorum cum ova, cum lac, cum mel, Foetus si ve tanquam expiationibus quoque apta, immolari & sacrificari fuisse solita. De ovorum immolatione sic *Luvænalis*:

Fructus.
 Ova.

— nisi se centum lustia verie ovis.

Et Tertullianus de spectaculis: Honori Castorum adscribunt (Gentiles) qui illos ovo editos credendo de Cygno sove non erubescunt.

Quancum deinde ad lac attinet, constat ejus quoque usum olim in sacrificiis fuisse frequentissimum. Hinc Plinius in prolog. 1. Verum & Dii, inquit lacte rustici multæque gentes supplicanc, & molâ tantum salsa liant, qui non habent thurs. Idem libro decimo quarto, capite duodecimo, Romulum aje, lacte, non vino libasse, cujus rei indicio sunt sacra ab eo instituta. Cur Ruminæ Deæ sacrificantes mulieres Lac, non vinum victimæ ingerere, si ve infundere fuerint solita, rationem reddit Plutarchus in questionibus Romanis: idque fieri putavit propter ficum ruminalem, sub qua Romulus Ramam, id est C, mammam suxit: vel quod vinum infantibus nimis con venire existimabatur. Sic Mercurio quoque lacte, non vino supplicabatur Romæ in vico, qui idcirco Sobrius dictus: alii tamen sic dictum putant, quod in eo caberna nulla fuerit.

Sed in Noctis quoque & Fortune sacris lac legimus fuisse adhibicum. Fortune quidem virilis; mense Aprilis intul cum thure, melle & papa vere: quod sacrum & Ceteri commune fuit. Lacte similiter Sylvanum placabant, Horatio teste:

Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant.

Sed & Plutoni, id est C, Diti patri, vino, melle, lacte, sanguine & sterilibus pecudibus sacra fieri. fuerunt solita. De more lactatæ utendi porione in Oscillorum festo testatur Festus.

Pales quoque pastorum pabulique Deæ, cujus festa dicta Palilia, vel, ut alii volunt, Parilia, lacte fuit culeta. Tibullus:

Et placidam niveo spargere lacte Palem.

Ovidius: — Et cepido lacte precare Palem.

Huic & pro parte pecorum sacra fiebant lacte. Hanc Palem Varro scribit ab aliis Vestam; ab aliis matrem Deum nominari; itemq; genere fæmineo appellari; ab aliis masculino, de quo suprà.

Ut autem lactis, sic mellis quoq; (cujus Deam finxerunt Mellonam, si ve Melloniam: Deum Mel, autem Aristæum, Atheniensem) non parvus in sacris apud Gentiles usus fuit. De Mellis multisque naturâ & viribus vide Plinium libro vigesimo secundo, capite decimo quarto, ubi inter alia: Multi, inquit, senectam longam multis tantum nutriru tolerare vere, neque ullo alio cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo, quem centesimum annum excedentem cum Divus Augustus hospes interrogasset, Quamnam ratione maxime vigorem illum animi corporisque custodisset ille respondit: Intus nullo; foris ovo.

Præcipue autem Athenienses Mnemosyna, Aurora, Soli, Luna, Vrania & Nymphis, non

vino, sed aqua, melle diluta sacrificarunt. Sic in *Afopo*, in *Eumenidum* ade, non nisi mulso libare, & pro coronis floribus uti permiffum erat, teste *Alexandro ab Alexandrii*, libro tertio, capite duodecimo. Sic *Arefte* & *Hygieæ* nomina erant mellitura, quæ in sacrificiis deguftanda præbantur. Huc illud *Apulei* libro tertio, *Nelle montano* libat.

Diri patri, id est, *Plutoni* melle, vino, lacte, sanguine & sterilibus pecudibus sacra fieri fuiffe folita, & *Fortunæ* melle, lacte & papa vere, fuprà dictum fuit: & tamen *Plutarchus* queftione quinta *Symposiacæ*, cur mel sacrificiis non fuerit adhibitum, banc rationem affert, quid ejus admixtione vinum corrumpi videatur, eo que libabatur, & ebrietas parabatur, antequam vinum extitiffet. Et certè mellis ufus in sacrificiis *Judaicis* fuit prohibitus. Nam *Leviticæ*, capite fecundo hæc verba legimus: Nec quæquam mellis, aut fermenti adolebis in sacrificio: quo præcepto allegoricè, fi ve tropologicè, mellis quidem nomine adulatio, affentatio, voluptas & delicia; fermenti verò nomine cum hypocrifis & fucus, cum malitia & obreftatio intelliguntur, a quibus in sacrificiis, cultuque Dei prorsus eſt abſtinendum.

Et hæc de materia sacrificiorum atque adeo totius cultus, fi ve ſuperſtitionis potius, *Ethnicorum* animatæ, nempe omnis generis animalium, tam rationalium, quam brutorum, tam cicurum, quam ferarum, tam minorum, quam majorum, fatiſ ſint dicta, quantum quidem propoſui noſtri ratio poſtulabat.

De materia inanimatæ sacrificiorum.

VENIAMVS ad materiam inanimatam, nempe plantas omnis generis, fruges atque fructus, que *Dis* ſuis ac *Numinibus* obrulerunt *Gentiles*: quarum quidem ſacrificia antiquiſſima habita fuerunt, antiquiora longè illis, quæ ex animalibus conſtabant. Id teſtatur *Plato* libro ſexto de *Legibus*, docens, homines primos, non ſolum cibis, ſed etiam ſacrificiis cruentis abſtinuiſſe, omnibusque rebus ipſæ, id eſt, animatæ: ſola verò & luxa, id eſt, inanimata, eſſe aſſeſſe & ſacrificaffe. Et hunc quidem primum hominum cùm vîctum, cum ſacrificia fuiſſe teſtantur omnes ferè *Poëtæ* & ſcriptores antiqui, ne ex illorum monumentis ſatis conſtat. Quæ de re videre poſes etiam *Danci* libellum de prima *Mundi* ætate.

Cibo antiquiſſima *Caini* & *Abelis* ſacrificia.

Duo autem antiquiſſima in ſacris litteris legimus illa fuiſſe *Caini* & *Abelis* ſacrificia duorum fratrum germanorum, filiorum *Adami* & *Eve*, quorum ille quidem primogenitus, tanquam agricola, ex terra frugibus; hic verò tanquam opilio ex primogenitis pecudum ſuarum & de adipè illarum Deo ſacrificaffe legitur.

Porro *Gentilium* ſacrificia, quæ conſtant ex iis, quæ terræ produciunt, varia fuerunt & multiplicia ſecundum diſcreta eorum, quæ ex terra naſcuntur, genera, ut ſunt omnis generis herba, olea, flores, poma, *Cerealia*, frumentacea, legumina, fruges atque fructus. Hæc ipſa verò ſacrificia inanimata vel etiam ſimplicia & cruda, vel compoſita fuerunt atq; cocta.

Zeus & *Saturnus*, oblatio ſarris.

Exordiamur autem ab ſaræ & bordeo: quæ quidem omnium prima *Ethnici* exiſtimarunt eſſe ſacrificia. At *Egyptii* certè, teſte *Diodoro Siculo*, in æſtate ſpicas *Iſidi* offerebant, invocantes & implorantes *Deam*, ut fruges proſperaret. Illa enim tritici & bordei in ventrix fuiſſe credebatur. Eandem ob cauſam *Græci* & *Romani* quoque *Cereri* *Deæ* frugum (quæ eandem nonnulli voluit fuiſſe cum *Iſide* illa *Egyptia*) ſpicas, & ex eis coronas frugumque primitias offerebant.

Ferre *Dii* culti a *Numa*.

Numa Pompilius, ut inquit *Plinius* libro decimo oſtavo, capite ſecundo, *Deos* fruge coli, & mola ſalfa ſupplicari inſtituit: quam molam ex ſaræ, ſale & aqua compoſuit, ſine qua nullam ſacrificium ratum fieri cenſuit. Atque id ſar niſi toſtum eſſet, ad rem divinam non eſſe puerum ſtatuit: quoniam toſtum cibo ſalubrius eſſet. *Farris* autem torrendi cauſa *Fornacalia* inſtituit, certas videlicet ſerías; de quibus ſic *Feflus*: *Fornacalia* ſeria inſtituta ſunt *farris* torrendi gratiâ, quòd ad *Fornacem*, quæ in piſtino erat, ſacrificium fieri ſolet. Item, *Fornacalia* erant ſacra, cùm ſar in fornaculis torrebant. Idem *Plinius*, *Far* primum *Antiquis* in *Latio* cibum fuiſſe teſtatur, & *Adoreum* a *Veteribus* dictum, a cuius honore gloriam ipſam *Adoream* appellabant. *Feflus*, *Adoream* inquit, gloriam dicebant, quia glorioſum eum putabant eſſe, qui *farris* copia abundaret: unde ab *Ædæ*, *Hebraorum* voce, gloriam ſignificante *Zacharia* undecimo, *Kimchi* interprete, videtur deducta.

Conſecratio.

Quis & in ſacris, inquit idem *Plinius*, libro decimo oſtavo, capite tertio, nihil religioſius Conſecrationi

Confarreationis vinculo erat, ut utraque nupta farreum praeferebant. De Confarreatione autem ita sic scribit Dionysius Halicarnassensis in Romulo: Sacras nuptias agit Farracia esse dicta, quod eodem farre conjuges vescerentur: quo etiam victimas respergerent. Itaq; Vlpianus Tit. ii. Institutionum: Farre, inquit, conuenitur in manum certis verbis & testibus decem praesentibus & solenni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adbibetur. Tacitus libro tertio Annalium, Confarreandi consuetudinem aut omissem, aut inter paucos recentam fuisse docet. Boetius tribus modis, inquit, uxor habebatur, usu, farre, & omptione: sed Confarreatio solus Pontificibus conueniebat: id sic interpretatur Ravardus, eam per solos Pontifices peractam fuisse. Farreum porro, cuius eodem illo loco Plinius meminit, aliquando locum, ubi far reponitur atque reconditur, ut horreum granarium; aliquando libum ex farre confectum significat. Festus: Farreum genus libi ex farre factum. Et alibi: Horreum Antiqui dicebant farreum a farre. Meminit & Diffarreationis Festus, quae genus erat sacrificii, quod inter virum & mulierem fiebat dissolutio: Diffarreatio, dicta Diffarreatio, quia fiebat farreo libo adbibito.

Mola igitur salsa ex farre & sale constabat, unde immolatio dicta, quae erat hostia quasi con Mola salsa. sacrificatio, nihilque proprie erat aliud, quam mola in caput victima infusio, siue collocatio. Ab hac sacerdos sacrum incheabat, fruges nimirum aut molam salsam, in caput victimae deponendo, addito tunc masculo, ut testatur Plinius libro tertio, capite septimo. Huc pertinet illud proverbium, *ὀρνίθων ἀπὸ ἀλάτου*. Ne sacrificies sine farina, quae a farre dicta. Item hoc: Ad far genus edor quondam appellatum ab edendo, vel quod aduocatur, ut fiat tostum: unde in sacrificio mola salsa efficitur: Festus. Vitellium Imperatorem Suetonius scribit, hominem adee uon profunda modo, sed iute mperatura quoque & stolidi gula fuisse, ut ne in sacrificio quidem nunquam aut iternere ullo temperarit, quin inter altaria ibidem statum visens, id est, carnes holocaustorum & farra ponere rapta & foco manderet.

Ut autem Romani far, sic Gracorum plerique non far, sed hordei primitias libumque & placentas ex bordeo Diis offerebant, hordeumque sale inasperum inprimis infundi satius duxerit, sine quo salura religione nullum sacrum fieri poterat. Illum qui primitias ejusmodi colligebat Cithologum dicere, teste Plutarcho in Quaestionibus Graecis, quaestione sexta, & Alexandro ab Alexand. libro tertio, capite duodecimo. Graci igitur has molas salsas *ἄροχὺτὰ*, siue *ἄροχὺτρε* sua lingua appellabant, voce composita ex *ἀρόν*, id est, ordeum molitum & *χῡτος*, id est, infusione. (Apud Homerum saepe *ἄροχὺτρε* & *ἄροχὺτρε*, id est, molas porriciebant.) Hujus vero ceremonia Eustathius dicit. a. hanc rationem reddit: Veteres, inquit, in suis sacris *ἄροχὺτρε*, siue *ἄροχὺτρε*, ordeum hoc, siue bordeum, sale *σπυγίμῳ*, commixtum semper praemittebant: ut hoc ipso Deorum erga homines benignitatem in frugum inventionem (inter quas ordeum primum fuisse traditur: quam ob causam *πρωτὶν* Graeci dictum est *πρωτὶν δὲ σπυγίμῳ*, quoniam mansuetiore villu homines usi, a belluina quoque natura sensim segregati fuere) & Republica constitutione (cujus symbolum est sal: quoniam sicuti ex variis guttulis una salis mica solida, villu quotidiani condimentum nascitur: ita etiam ex multis civibus, quos mansuetior vita culinae in unum, frugum inventarum beneficio, reduxit, una ciuitas & Respublica oritur) ob oculos ponerent, & suam quoque gratitudinem testarentur, atq; ita tum beneficiorum recordatione, tum gratiarum actione Deorum benivolentiam porro sibi compararent. Praemisit hinc mola preces subiungebant & sacrificia peragebant. Haecenus Eustathius. Megaris vero dum ad Tere sepiulcrum sacrum fiebat, pro bordeo calculus utebantur, teste eodem Alexandro libro quarto, capite decimo septimo. Ac Diana Propylea Eleusinia mulierem nullam, nisi ex ibi nato bordeo molam conficere fas fuit. Virgines porro Vestales, teste Alexandro libro quinto, capite duodecimo, mola casta & sale raso in oleum fidelem misso, mox in aquam injecto Vesta sacra faciebant, cultibusque fidelibus, quos Culillos dicebant, Vesta & Diis libabant. Eidem Deae frugum primitia fuerunt oblata. Erat autem casta mola sacrificii genus proprium virginum Vestalium, ut Festus testatur. Pertinet hoc Pecunia, siue perunia, sacrificium, ut Paulus testatur, quod fieri dicebatur, cum fruges fructusque offerebantur, quia ex his rebus omnis res familiaris constat, quam nunc Pecuniam dicimus. Haec de Cerealiibus.

Leguminum quoque in sacris maximus olim usus fuit. Hinc aras dedicantur aut simulacra

Omniprobosc
oblato legum
nam.

Dei alicujus, legumina elixa pro primitiis offerre bant dedicatis, ob memoriam grati animi in primo victu. Aristophanes in Danaus: Testor, inquit, Iovis Hercetollas, cum quibus ave dedicatus est olim. Sic Mercuriales statuas pro foribus, & alia sigilla dedicantes, quo felicius esset erebollas polenta adhibebant, ut testatur Suidas in voce χένος idpurter, Ollis pax sancienda.

Κυαποδυσία
oblatio fabarū. Suffimenta ex faba milioque aspersa mulso Diis offerri absque vittima; quo tempore uine calente prelo premuntur, testatur Alexander ab Alexandro libro secundo; capite vigesimo secundo.

Porro faba ipse, teste Festo, & in Lemuralibus jaciebatur larvis, & in parentalibus sacrificiis adhibebantur, Manes placandi gratia, in quarum flore luctus littera apparere videntur: unde pallens a Martiale videtur dici; & Manes idcirco sese vulgo dicebantur in fabas abdere. Hanc ipsam auctori ob causam impura habebantur, quas ideo, ut Festus indicat, Diali flammis, nec tangere, nec nominare licebat, quod nimirum putabantur ad mortuos pertinere. De iisdem Alexander ab Alexandro libro tertio, capite duodecimo sic scribit: In Lemuralibus fabam noctu jacere usurpatum esse, Lemures se ex domo epicere clamantes. Eam nigrum esse convenit: ipsamque loti manibus & pede nudo per ora versare, & post tertia rejicere, atque tinnitum facere: ut Lemures fabis redempti, domo abirent, noxas orare: idque Majo mense tribus noctibus fieri, donec solutus religione animus, Manes expiatis ducerent. In Parentalibus assumere fabas usus obtinuit: sicut in per vigiliis cicer: ac semles cenae lentesque & offas ad sepulchra illorum ferre, quibus parentare jus erat (qua etiam Ferulia a ferendis epulis dicta sunt) & in defunctorum sepulchris super nudam silicem apponere.

Faba refriua
que. Hic adde, quod ab hoc usu sacro faba, ea Refriua dicta est; de quo cognomine sic Festus: Refriua faba dicitur, ut ait Cincius quoque, que ad sacrificium referri solet domum ex segete auspicii causa quasire vocent fruges, ut domum datantes te virtico ad rem diuinam faciendam. Alii dubitat, an ea sit, que prolata in segetem, domum refectur; an que refrigeratur, quod est, correatur: sed opinionem Cincii adjuvat, quod in sacrificiis publicis, cum pons fabata Diis datur, nominatur refriua.

Σκοδυσία
oblatio aliorum, &c. Allorum præterea & papa verum caputibus Romani Manie, que mater Larium fuit, in Compitalibus sacrificia fecerunt, pro incolumitate videlicet familie: pro qua antea illi pueros mactabant. Testis huius rei est, idem Alexander.

Κλαδοδυσία
oblatio arborum. Arborum quinetiam ramos ac palmites cum suis racemis olim Esbici Diis suis consecraverunt atque immolarunt. Id præcipue memorie proditum est de pueris ingenuis pubescentibus apud Athenienses, qui in templum Minervæ Sestriados arborum ramos & palmites cum racemis ferebant, esse offerrebant, quod festum siue celebritas ideo Οσχησπορία fuit appellata, dicitur ὁσχησπορία, id est nimis: cuius apud auctores, imprimis Plutarchum crebrius sit mentio.

Αρδεδυσία
oblatio florum. Frumentorum, leguminum & arborum quoque flores ac fructus obtulerunt: Inde enim Floriferum, celebritas, seu dies festus dictus, quo ipse ferebantur ad sacrificium: & inter leguminum quidem flores, potissimum fabarum & Ciceris flores oblati: unde Dea Flora nomen obtinuit, & ab hac Floralia. Scribit Plutarchus, simulacrum Floræ in æde Castoris & Pollucis, a Praxitele summa industria formatum, multis coloribus, tunica indutam fuisse, in cuius Dæ deæ flores fabarum & ciceris fuerint. In his Florilibus tradit Porphyrion Aediles cicer & fabam populo spargere solitos. Versicolor autem color ideo Floræ attributus, quia nullus color est, qui in floribus non reperiatur. Sanæ Chloræ, quam Ovidius Floram ait, meminit & Catullus, & ante hos Homerus in Odysse.

Συκοδυσία
oblatio ficum &c. Ex fructibus vero arborum olim ficus & poma in sacris adhiberi & offerri solita constat: Poma quidem Priapo potissimum. Sic enim in Priape:

— Puer domini florenti agelli

Poma Priapo offert: &c.

Λοβοδυσία
oblatio liborū, placentiarum, & omni generis eduliorum. Et forsitan etiam Pomona, Pomorum Deæ ac patrona.

Denique nimis operosum esset ac penè infinitum, panum, placentiarum, liborum, eduliorum, que variorum, que ex frumento, farre & leguminibus confecta & composita fuerunt, generum, Diis offerri solita, enumerare. Proprii quibusdam Diis panes erant dicati, de quorum nonnullis

Athenæus

Atheniens & *Pollux* libro sexto scribunt: cuiusmodi prae aliis erant *Obeliaphori*, in *Bacchi* celebratibus: *Pelani* vero omnibus *Diis* erant communes. *Placenta* nomen erat & *bos cornuta*, *Apollini*, *Diana*, *Hecate* & *Luna* attributa.

Huc pertinent *Prothymata*, in sacris potissimum *Aesculapii*, ut est apud *Aristophanem*, *Prothymata*, addibita: item *Melittula*, *Arista* & *Hygica* mola species: item *Adiaphn*, *Artice* *Adiaphn*, panis cauius, si de excavata, sine farina, quam in sacris suis comedeant, ut idem multis testatur, graecissimus autor, *Aristophanes*: cuiusmodi buccia panis excavata est & *μυσίλη*, qua pulmentum aut ius hauritur.

Pertinent huc etiam *πίναρα*, placensule tenues rotundae, sacrificiis aptae: item *πίλαροι*, si. *Popana*, miles ferè placensula, in sacrificiis usitata, de quibus vide *Aristophanem* & ejus *Scholias*. Sic *Pastillum*, auctore *Festo*, genus erat libi rotundi, quod *Diis* offerebatur: Et *Pa-* *Pastilla*, illud, teste *Paulo*, forma panis parvi. *Utrumque* & *Pastillum*, & *Pastillus* diminutivum est a pane.

Placenta porro, quae ex farre & melle constabant; & *Deorum* sacrificiis potissimum erant *Liba*, destinata, *Liba* vocarunt *Latini*, quae nos *Germani* *lab* dicimus, ut *Libum* panis, an *lab* *bitoro*: de quibus *Virgilius*:

— Et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulas, &c.

Est *Ovidius*:

— Cui cum Cereale sacerdos
Imponit libum.

Vocat *Cereale*, tanquam confectum *Cerere*, id est, pane. *Cerem* enim pro pane frequenter usurpato notius est, quam ut quendam fugiat. Ob eandem causam dicebatur etiam *sarctum*, tanquam ex farre confectum. Hoc, inter alia, fiebat disfarreatio, de qua supra, quae genus erat sacrificii, quod fiebat inter virum & mulierem dissolutio matrimonii scilicet, per consarreatio- nem contracti. *Libum* autem, teste *Varrone*, fuit dictum, quod libaretur priusquam esset, ut e- rit collum. A voce hac libi ipse *Bacchus* nonnullus visus est *Liber* dictus, cum quod ea exhibuit, *Liber*, ut tradit *Plutarchus* *Questione Romana* centesima quarta, cum quod *liba* & *mella*, mense *Mar-* *tio*, illi offerri fuerunt solita. *Tibullus* 1.

Sic venias hodiernae: tibi nam thuris honores

Libaque Mopsopio dulcia mella feram.

Hinc forsitan & *Liberalia* sunt dicta, cum *Liberi* a libis appellati, festa, quae apud *Græcos* dicuntur *Liberalia*, cum *Διοσκούρι*; tamen si *Nativus* a *libera* lingua ea denominet, inquit: *Liber* a lingua loquemur ludis *liberalibus*.

Ad libi genera pertinet *Ianual*, genus libi, *Festo* auctore, quod *Iano* tantummodo libabatur: *Ianual*, & *Punicum*, quod translatus a *Pennis*, etiam genus libi erat, dictum alio nomine *Probum*, quia *Punicum* erat prae ceteris suavisissimum. At *Moratū* genus erat edulii rustici, *Rheae* *Deae* offerri solitum. *Moratū*, Eiusdem descriptionem vide apud *Virgilium*; & conscriptionem apud *Columellam* libro de re rustica ultimo. Sic *Cocerum* genus erat edulii ex melle & papa vere factum, auctore *Festo*. *Fer-* *Cocetum*, tum item siue *Ferretum* libi genus erat, quod crebrius ad sacra forebatur; nec sine *Strue*, altero genere libi, quod qui adferrebant *Struferarii*, siue *Struiferarii* siue etiam *Struferarii* sunt dicti, voce composita a *Strue* & *ferro*: *Festus*. *Seruiferarii* siue *Struferarii*, ut idem testatur *Struiferarii* fuerunt dicti, qui quaedam sacrificia ad arbores fulguritas faciebant, a *Ferro* scilicet, quodam qui *Sacri* genere: quod ipsum saporis vocat oblationem, quae alteri offertur, & sacrificatur a *Pone* siue, a quo *Offeritorium* nominatur, quasi propter *ferum*. *Serues* porro genera *libo-* *Strues*, rum sunt, digitorum conjunctorum non dissimilia, quae superjecta paniculo in transversum continentur. *Arculata* quinetiam certa genera liborum erant, circuli videlicet, qui ex farina in *Arculata* sacrificiis fiebant. Sic *Africia*, *Gratilla*, *Carnumeum*, *Consolium*, *Cubulum*, erant certa liborum *Africia*, &c. *sacrorum* nomina atque genera, quorum *Arnobius* meminit. De *visu* autem antiquissimo, de pulce pulmento, pulmentario, tritico, farre, libo, testuaceo, placenta vide *Varronem* libro quarto de lingua *Latina*. Ac pulve quidem vel ossa, non pane, longo tempore vixisse *Romanos*

manifestum est, quoniam inde et pulmentaria hodie quoque dicuntur. Et Ennii antiquissimus Vates obsidionis famem exprimens, ossa eripuisse plorantibus liberi patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque Natalium pulle fritilla conficiuntur, inquit Plinius libro decimo octavo, capite octavo. Puls, inquit Festus, potissimum dabitur pullis in auspiciis, quia ex ea necesse erat aliquid decidere, quod tripudium faceret, id est, cerripitum. Pa-vire enim fœvere est, ut supra quoque annotatum fuit ex eodem Festo.

Placenta. Deniq, ad ubi genera pertinet etiam placenta, ex farina & casto melle confecta: sic dicta nonnullis quod vel offerentibus ipsi placeat, vel Div, quibus offertur, atque ita ea solum Deos placare: sed potius a Græca voce πλακοῦς, πλακοῦται, concessa a πλακοῦς, ινθ, placenta significans derivatur. Athenæus libro sexto: πλακοῦς ἐὰν γαλᾷται & ἱστῇται, καὶ ὁ βρώματι λιθὸν γαλοῦς, quam Romani libum vocant.

Huc refertur debent Fivilla & Frumen, quæ interprete Arnobio, similiter fuerunt pulcrum nomina, sed genere & qualitate diversa. Arnobius alia quoque pulcrum seu pulmentorum, & ciborum quorum dicitur esse mille species, nomina enumerat: quæ, ut idem ait, Ethnicifecerunt obscuriora, ut auxullorum vulgo essent.

Libet his jubicere eundem At nobis verba, quibus Ethnicorum insanam istam idololatriam mirificè exagitas: In hoc enim, inquit, diutius loco hinc causæ vel maximè necessario immoramur injustissimus, an hæremus, cupientes addiscere, quid cum pulvis Deo sit, quid cum libis, quid di versis cum fratribus confessionis jure multiplici, atque impensarum varietate conditis? O pueris Nuncia cæcis affluuntur, aut prandium, ut innumeras cum veniet excoquiatur his dapes? a rei sionibus stomachorū laborant? & ad expellenda fastidia saporū varietas quaeritur, ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicotta modo & semicruda? quod si omnes has partes, quas præficias ductis, accipere Dii amant, suntque illis gratia, vel voluprati alicujus, vel dulcedinis sensu, quid intercedit, quid prohibes, ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, rama cauda & plasea separatim, istius solum, momentum solum, augmentorum addiscitur in causam? Pulmentorum varietatibus affluuntur Dii calises, ut fieri mox est possè canarum dictum & locupletum saginas, struistilla hæc parvula pro suaribus maseolis summus, non quibus fannem sedens, sed ut palati admo veant ocium, seque ipsos plena appetitu voracitati infligent? O Deorum magnitudo mirabilis? O nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis? siquidem, ut pro sint, cessiculis pecudum redimuntur & rursus, neque prius eras atque animos ponunt, nisi sibi adolerti paratis conspexerint ænias, ossaque penicæ.

stirebula. *Hallensis* *Atrobus*: quibus quidem verbis insanam, ut dixi, perstringis idololatram Gen-
tilium: ubi simul hæc quoque nota, in gentium sacris usitata. Per *stirebulam* carnem, vel ut
Poeta contrahiis, per *carostribulam* (quam vocem a *σπίρειν* deducit *Varro*, a loci, id est, co-
cendicium) verisus) partes carnum sacrificata, ut appellari *Umbro*rum linguæ, quæ et *Stirebu-*
la in plurali dicuntur, neutro genere. Deinde a resectione stomachi hanc affectionem esse, quam
Galenus oīta 70 de compositione medicamentorum capite tertio *ατρίδια* vocat. *Præficias* verò
quæ præfecta vel projecta projiciuntur, unde Turnebus suis in *Varronem* commentarius legio-
proficias, adducit *Varronis* auctoritate, qui quarto de *Lingua Latina Infortia* derivavit ab eo,
quod infesta caro, et quod in extis dicitur nunc profectum. *Ovidius*:

Cujus ut imposuit profecta calentibus aris.

Nam profecari exsa dicebantur. Tranquillus in Augusto: Semicruda nipa foco exposuit. Proficium etiam apud Festum, quod profectum projicitur, αὐτὸν δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀπαρχαί, ut inquit Scaliger. Horum profectio, ut quidam etiam Poetarum meminerunt, Lucani:

— *Si pectora pleno*

Sape dedi, la vi talido profeta cerebro.

Station:

Vbi ad verso dederat profecta romanæ.

Nonius vero ait: Professores ea, quae artis dabantur, ex fibris pecudum dissecla.
Licius Macer in Ornithogonia:

— Nijlā

— Vulgari tosta vapore,

Cum virgū profecta ferunt.

Valerius Flaccus tertio Argonaut.

Tunc picea malleantur oves, profectaq; partim.

Pectora per medios, partim geris obvius Idmon.

Præterea Rumam partem esse colli, qua esca devoratur, unde irruminare & ruminare: Festus.

Roma.

Malleolas autem (sive, ut Adrianus Tarnebius iisdem commentariis in quartum Varronis de lingua Latina putat, Malleolis diminuti ve legendum, a nomine Malla, vel malla) pretiosa esse edulia, quorum Suetonius meminit in Caligula, his verbis: Et multis venenatas malleas misit. Quo in loco multi legunt Maltias, alias Matteas, item Maltia: qua, ut differis Athenæus libro decimo quinto, capite ultimo, Omne scitamentum, & omnis cupedia, jucundumque & pretiosum edulium vocatur: cum tamen propriè initio esset, tanquam quadam maxa. Idque utriusque eadem est origo. Malt autem legi videtur Maza, ab eo, quod Græci μάζα. καὶ μάζα: cum legendum sit malla, vel mallea, ab eo, quod Græci μάττινα. Porro mazam, inquit Celsus libro nono, capite duodecimo, putant ex farina, oleo & aqua confici solitam. Suidas etiam ex lacte: unde mox panillo nata est & maltia, dictaque eo nomine pretiosa edulia.

Malleo.

Martialis libro decimo:

Dives & ex omni posita est instrumta macello

Cana tibi, sed te maltia sola juvat.

Hæstent etiam de placentis, libi & similibus: qua e Cerealiis & leguminibus confecta solent, in sacris sacrificiis, Gentilium fuerunt usitata.

AGAMVS nunc pauci de vino, quo & ipso, præclaro quidem & eximio Dei dono, ut ad luxuriam; sic ad idololatram atque superstitionem nefariè olim abusi fuerunt Gentiles. Nam in plerisque illorum sacrificiis vinum fuit adhibitum: immo antiquissima ferè & simplicissima eorum sacrificia vino atque thure (unde hæc duo sepe conjunguntur) constabant. Suetonius in vita Augusti scribit, Imperatorem illum instituisse, ut patres Curiam ingressi, priusquam sederent, thure & mero apud aram ejus Dei, in cujus templum coiretur, sacrificarent. Hinc, eodem auctore, Tyberius Cæsar, ex quo primum die post excessum Augusti Curiam intrauit, quasi pietati simul & religioni satisfactorius, Minos exemplo, thure quidem ac vino, verum sine tibicina (qui nimirum omnibus in sacrificiis adhiberi consueverat) supplicavit.

Ovis θυρία; oblatio vini vulgo sacrificia καὶ οὐνοῖδνα.

Ovidius: Mox ego cur quamvis aliorum Numina placeant

Iane, tibi primum thura merumq; jeto.

Lucius Papyrius dimicaturus adversus Samnites votum fecit, si vicisset, loti pocillum vini.

Esti verò vinum, ut dixi, in plerisque sacrificiis fuit adhibitum: tamen erant quorundam Deorum sacra, in quibus illud adhibere nefas erat. Inde duo sacrificiorum genera fuerunt apud Veteres: Alia; & quidem pleraque, in quibus vinum adhibebatur, que idcirco a Græcis θυνοῖδνα οὐνοῖδνα fuerunt appellata. Alia verò, que vino carebant, dicta ἀνὴν & νησολία, id est sobria.

Sacrificia olim quædam ἀνὴν, ab ἄννη vino carentia.

Suidas ait, apud Athenienses Nephelia, sive sobria exhibita fuisse Mnemosyne, Anthe, Soli, Lunæ, Veneri, Uranie & Nymphis. In hoc autem sacrificio non vinum, sed aquam multam libabant. Pansanias tamen ait, Eleos thure cum tritico, melle subacto, additis oleæ ramis, aras suffire solitos & uti vino: Soli autem Nymphis, καὶ ταῖς Λαοῖσιαις, id est, Cereæ & Proserpina vinum minimè libare consuevisse; nec ad aram omnium Deorum. Sumo & quod hoc sacrificium Dionysio interdum & Erechthei filiabus exhibitum tradant, ut testatur Phylarchus. Fuerunt præterea Nephelia ligna arida, que in sacrificiis prima incendebantur, ut etiam ἀνὰ πύλα, id est, non fumida.

Nephelia, seu sobria sacrificia, ea que, & quibus exhibita.

Sic Soli sacrificantes, ut auctor est Phylarchus libro Historiarum duodecimo, mellibant, vinum non inferunt altaribus: quia aquam esse arbitrantur, ut Deum ipsum, qui omnia continet, omnibus dominatur, semperque Mundum circumbeat, ab ebrietate prorsus alienum esse credant.

Sacrificia Soli ἀνὴν.

**Sacrificia Ves-
ta aóina.** Sic *Vesta* non vino, sed de Numicio flumine Romani libant, quibus diebus mense Iunio mola frumentaria & asini ferri & pane coronabantur: ad cuius templum iuxta forum nisi nu-
do pede accedere non conuenit: sicut in Aede Dianae apud Cretenses, quam Britomartum nomi-
nant: Testis est *Alexander ab Alexand.* libro eodem tertio, supra aliquoties citato, capite
duodecimo.

**Seleucus de Sa-
crificiis veter-
um.** Ac *Seleucus* apud *Athenaeum* libro secundo, negat apud *Veteres* fuisse morem, ut vini copia,
aut aliud quidlibet deliciarum inferretur in sacrificia. Quum enim sacrificia Deorum gratia
peragerentur (unde & *Θυσιας*, & *Θυλιας*, ac *μυσιας* appellabant. *Θυσιας*; quod Deorum gratia
vino uterentur: *Θυλιας*; quod Deorum gratia vescerentur, conuenirentque; *μυσιας* vero; quid:
ut indicauit *Aristoteles*, *μυσία τὸ θύειν*, id est, post sacrificium vino uterentur) non con-
ueniebat illic ventris negotium agere.

**Sacrificia Deae
Ruminae aóina-
rum.** Huiusmodi fuerunt *Ruminae* Deae sacra, in quibus ipsius *Romuli* antiquissimo instituto ma-
tres non vino, sed lacte tantum uti fas erat, quod bestias in vergi, siue inspergi solum fuerat, ut
Plutarchus in *Questionibus suis Romanis* testatur, atque rationem reddit questione sexagesi-
ma octaua, de quo supra.

**Sacrificia Flo-
rae.** Sic in sacris *Bona Dea*, quam & *Floram* nuncupans, cum vinum libabant, lac esse dicebant,
teste *Alexandro* libro tertio, capite duodecimo.

**Sacrificia Cere-
ris aóina.** Sic *Cereri* sacra, quae *Cereri* atque etiam *Orci* nuptiae fuerunt appellata, sine vino cele-
brabantur. Hinc *Plautus* in *Aulularia*: *Stea. Cererini, Strobile*, has sacra nuptias? *Strob.*
Qui? *Stea.* Quia temeti nihil allatum intelligo. *Macrobius* hunc locum citat libro tertio *Sa-
turnalium*, capite decimo tertio. Contrá tamen *Cato* libro de re rustica, capite trigésimo quar-
to: *Postea*, inquit, *Cereti* exta & vinum dabo. Hunc nodum *Lambinus* in *Plantum* confi-
setur sibi esse inexplicabilem; nisi alium dicamus in hac re fuisse *Græcorum* ritum, quam *Roma-
norum*. Nam *Θερμοποιοί*, id est, *Cere* alibus, seu festis diebus (quae etiam *Διμηγία* sunt di-
cta) *Cereri*, vini usu interdictum erat, neque vinum libabatur, neque vinum in sacris adhibe-
batur, ex quo *Θυσιας* & *Θυλιας* sunt dictae, de quibus supra. Tum mulieres ea sacra tractantes
atque administrabant, quae perpetui apud *Romanos* temeto carebant: apud *Græcos* vero sal-
tem in diebus sese a vino abstinebant. Nonnulli se solvant, ut dicant, *Ceretem* eandem esse
atque *Vestam*, seu potius *Terram*. Apud *Plutarchum* libro de tuenda valetudine haec verba
legimus: Nam ipsi quoque *Baccho* nephalia sacra frequenter exhibent, a subministrare sic appel-
lata, quod in his vinum bibere nefas erat: recte nosmet ipsos assuescentes, ne semper morum re-
quiramus.

Seruius Grammaticus in illa *Virgiliana Georgicorum* primo:

In primis venerare Deos, atque annua magna

Sacrata ser Cereti, latis operatus in herbis,

Extrema sub casu hyemis, jam Vere sereno:

Tunc agni pingues & tunc mollissima vina, &c.

ostendit, aliud esse *Cereti* sacrificium; aliud *Orci* nuptias. In hoc enim vinum non inferri soli-
tum; in illo utique.

**Vinum rogo
ne ne respergi-
to prov.** Huc pertinet illud, *Vinum rogo ne respergito*. *Plinius* libro decimo quarto, capite duodeci-
mo, *Romulum*, inquit, lacte non vino libasse, indicio sunt sacra ab eo instituta, quae hodie custo-
diunt morem. *Numa Regis* posthumia lex est: *Vino rogi* ne respergito: quod sanxisse illum
propter inopiam rei nemo dubitat. Festus tamen, *Respersum*, inquit, vinum dixerunt, quia vino
sepulcro spargebatur. Et haec de sacrificiis tam *Θυσιας* & *Θυλιας*, quam *αόινος*, id est, cum vino cele-
brari solent & absque vino.

**Vinum in sa-
cris non quod-
vis adhibuitur.** Porro vinum non quodvis in sacris fuit adhibuitur. *Plinius* libro decimo quarto, capite
duodecimo: *Lege Numa Regis* ex imputata vite libari vina *Diis* nefas statuit, ratione & exo-
gitata, ut putare cogemur, alias aratores & pigri circa arbusculi pericula. Idem capitis decimo
nono: Et quoniam religione vita constat, prohibere *Diis* nefasium habetur vino, praeter impu-
tata vitis, fulmine tacta, quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratus pedi-
bus calcata, & quod circumcisus vinaceis profluxerit. aut superné deciduo immundiore lapsu
aliquo

aliquo polluta. Item Græci; quoniam aquam habeat. Idem libro eodem decimo quarto capite decimo octavo: Apud eosdem (Thasios) vitis Theriace vocatur, cuius & vinum & uva contra serpentium istius medetur. Libaneos thuris odore, ex qua Deus proliant. E diverso Aspendios damnata aris.

Sic Festus: Spurcum vinum est, quod sacris adhiberi non licet, ut ait Labeo Antistius libro *Vinum seu* decimo Commentarii Iuris Pontificii, cui aqua admixta est, defrutumve aut igne cactum est, cum.

mustumve, antequam deferrescat.

Idem: Sacrima appellabant mustum, quod Libero sacrificabant pro vintis & vasis, & ipso Sacrima. vino conferuando, sicut pramessum, siue prametium, de spiciis, quas primum messuissent, sacrificabant Cereri.

Calpar, ut idem testatur, vinum dicitur novum, quod ex dolio demitur sacrificii causa, ante Calpat, quam gustetur. Lori enim prius sua vina libabant, que appellabant festa vinalia. Calpar erat & genus vasis fictilis. Idem: Vinalia diem festum habebat, quo die vinum novum lori libabant. Hinc ad integrum olim erat vinum in sacrificiis augere. Integrare enim & adintegrare erat minus factum in statuum redigere, eodem Festo interprete.

Porro potionis quoddam genus ex vino & sanguine temperatum Asiratum (siue Assaratum) Asiratum. apud aliquos dicebatur, quod Latini prisci sanguinem Asir vocarent.

De ritu vinum infundendi videmus vide Angelum Politianum Centuriis prima, capite vi-
gesimo sexto. Modum item libationum huiusmodi, & dicendi formam, qua in actione illa ute-
bantur, Arnobius his verbis describit. Nlerum, inquit, thuris est socium, quod explanari con-
similiter poscimus, cur ei superinfundatur incensio. Si enim raris, cur fiat, non ostenderetur,
nec haberet expositam sui causam, non jam istud errori obijciendum est ludicro, sed, ut dita-
tur expressius, insania, demencie, cecitati. Ut enim jam sepius dictum est, debet omne, quod
geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicujus obscuritate contestam. Si ergo fidi-
tis facto, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est, vinum superinfundatur altaribus?
Nunquid enim Numinum corpora suum sentiunt aridam, & eorum necesse est succitates hu-
more aliquo temperari? Nunquid nobis, ut mortalibus mos est, cænis intermiscere potiones,
ari etiam more post solitos victus liborum & pultrum, hostiarumque casarum, quo putrescat
facilitas & percoquatur cibis, frequentissimo utrigant accipiuntque se vino? Date quasi im-
mortalibus Deus bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniaque depromite: & quoniam tantis pin-
guibusque se dapibus atque optimis interficiunt ejus, ne quod in stomachi tramite male trans-
voratum subsisterit viscus: succurrite, properate, lori Optimo Maximo meram, ne praece-
tur, date, cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labant & dissolvatur obstruisti, pericu-
lum maximum est, ne obliis interrumpatur spiritus, & viduatum remaneat sine suis ad-
ministratoibus celum. Sed frustra, inquit, inequitas nobis: nos enim Superis ob eas
profundius merum causas, quam illis existimemus aut scire, aut bibere, aut sua-
ritas ejus affectu letari. Honori est ergo datur, quo fiat illorum elatior, amplior, au-
gustiorque sublimitas, altaria super ipsa libamus, & venerabiles emissas (xioza est à τὰς
τιμὰς ἀάδοτε, ruine seu pinguedinis accense sumus, Eustathio interprete) carbonibus
excitamus extinctis. Et qua gravior infligi contumelia Deus potest, quam si eos cre-
das accepto mero propitior fieri: aut honorem existimes habitum his magnam, si modo via
ni exiguiorem super viridum jeceris atque instilla veris prunam? Non nobis est ser-
mo cum hominibus rationis expertibus, neque quibus non sit communis intelligentia veri-
tas: inest & vobis sapientia, inest sensus, verumque nos dicere apud vos, ipsi interio-
re judicio scitis. Sed quid facere possumus, considerare nolentibus penitus res ipsas, secumque
ipsum loqui? Facitis enim, quod fieri cernitis, non quod fieri oportere confiditis: nimirum
quia apud vos plus valet nulla habens consuetudo rationem, quam rerum inspecta natura
veritatis examinatione ponderata. Quid est enim Deo cum vino, aut in ejus natura
vis quælis aut quanta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas ejus augetur & bona-
rata existimetur auctoritas? Quid, inquam, Deo cum vino est Veneris reproxima, ner-
vos omni iam delibante virtutum, verecundia, pudoris & castitatis inimica? quod in insa-

Arnobius de
modo liba-
tionis vini
apud Etrusca
cos.

nias & furores mentes sepius præcipit aut excitas, ipsosq; illos Deos maledictis cõpulsi ex aucto-
ritate dementibus. Itane istud non nefas, & plenum sacrilegii crimen est, honori hoc dare, quod si-
tu auidius sumptus, quid facias, nescias: quid loquaris, ignores: ad extremum temulenti, luxu-
riosi & perditii, convictum infamiamq; merearis? Operæ pretium est, etiam verba ipsa de prome-
re, quibus, cum vinum datur, uti, ac supplicare consuetudo. Nactus hoc vino inferio esto. Infe-
rio, inquit Trebatius, verbum ea causa est additum, eaq; ratione profertur: ne vinum omne omni-
nino, quod in cellis atq; apothecis est conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promtum est,
esse sacrum incipiat, & ex usibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, solum eris, quod in-
feretur, sacrum, nec religione obligabitur. Ceterum qualis ergo hic honor est, in quo imponitur
quasi lex Deo, ne plus querat, quam datum est? aut cujus ipse est auidius Dens, qui nisi ver-
bi fuerit præscriptio submotus, cupiditate suam protendat ulterius, & apothecis suis supplicem
privet? Nactus hoc vino inferio esto: injuria est ista: non honor, quid enim diuus amplius hoc
vocet, neq; erit contentus illato? nonne insigniter dicendum est læti, qui honorem accipere cum
condicione cogatur? Nam si exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne omnino, quod
in cellis est vinum, manifestum est & Deo contumeliam fieri, cui modus constituitur in viro: &
vos ipsos in re sacra ceremoniarum officia violare, qui non tantum erubuit vini, quantum Deum
videtis sibi velle præstari. Nactus hoc vino inferio esto: quid est aliud, quam dicere tantum esto
mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum jubeo: tantum honoris assumpto, quantum
te habere decerno, & verborum circumscriptione definitio. O Deorum sublimitas præpotens, quæ
venerari, quam colere officii omnibus ceremonia libus debeas: cui legē venerator imponit, quam
cum passionibus adorat & formulis: quæ per unius formidinem verbi ab immodico vini cupidi-
tatis arceatur. Sed sit, ut vultis, honor in vino, sit in ebure, immolatione, & cadibus hostiarum
iræ Numinum offensionesq; placentur.

His verbis Arnobius libationum: istarum modum, formam, materiam, sinem simulq; vanita-
tem clarissime expressit, de quibus nunc parcius scribo, cum in libris Antiquitatum mearum Con-
vivialium prolixè admodum copiosèq; de his scripserim.

Porrò & certa vase libationibus adhibebantur, ut Calpat, de quo suprâ, Coturnium quo
in sacrificiis vinum fundebatur. Armillum item vas erat vinarium in sacris, dictum, quod ar-
mo, id est, humi deservit. Adde Bias, Pateras, Simpinia, quorum Arnobius suprâ mentio-
nem fecit, & Sympulum, quod vas erat parvum, non dissimile cyatho; quo vinum in sacrificiis li-
batur: unde & mulieres rebus divinis deditæ Sympulatrices dicebantur. Varro Sympula aj-
fuisse calices fictiles, & vascula, quibus utebantur in sacrificiis, a sumendo dicta, quod his vinum
sumebant minutatim, juvenalis:

Sympullum ridere Numa, &c.

Plinius libro trigesimo quinto, capite duodecimo: In sacris, inquit, non niurinis, cristallinis re,
sed fictilibus Sympulis prolibabatur innocentius.

Et hæc de vino ejusq; usu in sacrificiis: Sequitur, ut de ebure, quod vini socium appellat Arnobius, ejusq; usu quoq; agamus. Eburis antiquissimus sanè ac frequentissimus olim in Sacris Cera-
tilium usus fuit: unde nonnulli ipsum, probabili sanè ratione, dicit rē huc, id est, sacrificando mu-
lunt fuisse dictum, propterea quod antiquitus solo ebure fuerit sacrificatum, præsertim a pauperi-
bus. Unde postea illud in omnibus sacrificiis fuit adhibitum. Germani weybrauch, id est, sumum
sacrum sive consecratum appellant, voce composita a wey, quod idem est, quod geweyht, id est,
sacrum sive consecratum, & rauch, id est, fumus. Nam, ut hoc obiter addam, weiden Germani
nunc & cedere loco & consecrare significat, eo quod ea res, quæ consecrantur, quasi cedunt usui: pro-
pterea, hoc est, ab illo recedunt, & fiunt sacra. Sic Aqua lustralis weydwasser, id est, aqua su-
cra, sive consecrata dicitur: & aspergillum, virga sive instrumentum, quo aqua illa rebus & per-
sonis aspergitur, weydwadel, id est, sacrum flabellum vocatur. Sic nox simul arg. dies Dæmo-
ni natalis weybnacht, id est, sacra nox appellatur, Gallicè Noël: forsan, vel quasi Nox
El, id est, Dei, vel quasi Noster El, id est, Dens, seu Dens nobiscum: propterea quod Christus,
verus Deus, illo tempore nobis natus est, secundum carnem, factus Immanuel, id est, Deus nobi-
scum. Sic dicimus Eitheyb, id est, Encenia, templorum dedicationem seu consecrationem.

Vasa in liba-
tionibus que
adhiberi so-
lita.

Archo-
Sunt
oblato ihu-
rie.
Thur unde
dictum Græ-
cè & Cero-
ment.

pejus Festus, vocat arculam ibutariam, scilicet ubi ibus reponabant: quam alii aram interpretantur, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur, teste eodem Festo. Suetonium in vita Sergii Galba: Quum, inquit, exterritus (Galba) luce primâ, ad expiandum somnium, præmissis qui rem divinam apparent, Tusculum, excucurrisset, nihil invenit præter tepidam in ara favillam, atramentumq; iuxta senem in catino vitreo tui tenentem, & in calice fidei merum. Ex hoc quoq; loco primum apparet, tui & merum adhiberi solita sacrificiis: Deinde Catinum vitreum tui quidem, Calicem vero fidei meri fuisse instrumenta & vasa. Alioqui Catinus, Varrone teste de re rustica libro primo, vas erat promendi frumenti, quod curculiones exesse incipiunt. Id enim cum promtum est, in Sole ponere oportet aqua catinos, quod eo conveniunt, ut ipsi se necent.

Catinus.

Symposium.

Apulejus in Apologético præter Catinum, etiâ Symposium in Lucano Divici atq; adeo omnibus sacrificiis adhiberi fuisse solitum, testatur his verbis: Paupertas Populo Romano imperiû a primordio fundavit, proq; eo in hodiernum Dies immortalibus Sympulo & catino fidei sacrificat. Pro Sympulo alii legunt Simpulum, vel Sympullum, vel etiâ Sympinium, ut legit Arnobius. De Simpulo ita scribit Varro: Simpulum est modus matule dei ieiunii: Non vides ipsos Deos, si quando volunt gustare vinum, deripere ad hominum fana, & eam cum ipsi illi libeto simpulio vinitari? Sed de hoc quoq; supra actum est, cum alia vasa vinaria a nobis essent posita: quorum in sacrificiis erat usus: cuiusmodi præter illa, vas vinarium grandius erat Sinum, ad fana: quod sinum maiorem cavationem, quam pocula habebat: & Depesta, Græci Damona, quæ in diabus sacris, Sabini vasa vinaria in Deorum mensa ponebantur: & Guctum, quo vinum dabant, ut minuatim funderet, a guctis appellatû. Hæc de oblatione ibus: quod ipsum tanq; Porphyrius, Theophrasti testimonio, Veteres solicos offerre negat, sed paucillam decepti fani, tanquam geniculis rei partem, manibus in altum sublatum, flammis imponere cosuevissent, ita demum apparentes cælestes Deos excepisse: Theodoretus sermone septimo adversus Græcos Gentiles.

Sinum.

Depesta.

Guctum.

Ελαιόθυσιαι,
oblatio olei.

Fuit porro etiâ Olei usus in Gentiliâ sacris & religionibus varius & multiplex. In genere autem eius usus est duplex: Alius quidæ prophanus sive corporeus: alius sacer, sanctus, religiosus, sive etiam superstitiosus. Vterq; parabola illâ Iudicum nono comprehendî videatur: ubi olea pinguedinis sive oleo & Dii & Homines dicuntur honorari: sicut vino Dii hominesq; laificari & exhiberi dicuntur. Hi enim duo liquores, ut Plinius inquit, libro decimo quarto, capite vigesimo secundo, humanis corporibus gratissimi, intus vini forma olei, atq; horum e genere ambo præcipui, sed olei necessarii.

Olei usus pro-
fanus.

Quoad priorem itaq; olei usum, prophanium nimirum & vulgarem, is apud Orientales potissimum populos frequentissimè sanè celeberrimèq; fuit: idemq; duplex: vel quatenus corporibus humanis applicatur, quibus liquor ille, teste Plinio, est gratissimus: vel quatenus in pecorum corporibus, aliisq; rebus inanimatis adhibetur. Oleum porro corporibus humanis duplici modo prodest, vel quatenus eis extrinsecus adhibetur: hoc est, corpori, vel sola, vel quadam ejus partes atq; membra eo vel illinuntur, vel etiam persunduntur, idq; vel necessitatis & medicina, vel voluptatis & jucunditatis gratia: vel quatenus potatur, sive intra corpus sumitur. Nam licet Plinius oleum foris, ut vinum intus, dicat corporibus humanis esse gratissimum: tamen ejus quoq; inter id rarias, intra corpus sumti, non levis sepe est usus.

Oleo olim eo-
pus præcipuè
inundatum.

Ac apud Iudeos quidem potissimum (quorum regio oleorum nobilissimorum fuit abundantisima: unde Terra olei Deuteronomii octavo, & secundo Regum decimo octavo appellatur) in convivio morem fuisse totum corpus, præcipuè autem caput, inungi, sive perfundi, multa sacra scriptura loca abunde satis testantur: ut Ecclesiasti. nono: Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum super caput tuum ne deficiat. Item Psalmo vigesimo tertio Olei imagine, in laus & opiparo convivio effundi soliti summam beatitudinem sive felicitatem depingit: Caput, inquit, meum oleo impinguasti: alludens nimirum ad magnæ in laus convivii usurpatis solia, ut dixi. Ab eodem more ductâ similitudine fraternæ concordie felicitas a Davide exprimitur Psalmo centesimo trigesima tertio. Sicut oleum optimum in capite destillant ad barbam. Eodem præstat Christi sermo Matthæi sexto: Tu autem cum jejunas, unge caput tuum. Et Luca septimo, Oleo capne bosporum unguendum esse præcipiunt. Hinc illa mulier in Evangelio unguentis caput

caput

caput totumq; corpus Christi perfudisse dicitur, Matthæi vigesimo sexco. Et Marci decimo quârto dicitur effudisse unguentum illud super caput, fracto alabaistro. Nā teste Plinio libro decimo tertio, capite secundo, Unguenta optima feruatur in alabastris, odores in oleo. Item Luca septimo, Christus ad mulierem, quæ pedes quos ejus irrigat ac lacrymis: capillis deinde exsiccatis, & unguento iunxerat, inquit: Oleo caput meum uirgo unxit: hæc autē unguento inunxit pedes meos. Hæc obiter notandum, plus fuisse pedes oleo inungere, quàm caput; id quod crebro fuit in usu. Plinius libro decimo tertio, capite tertio, ubi docet, Unguenta materiâ luxuriosæ esse, e cunctis maximè superuacui, quippe cum margarite gemmæ, ad barethem tamen transseant, vestes prolongentemque: ac unguenta illico expirent, & suis moriantur horis, inter alia inquit: Sed quosdam crassitudo maxime delectat, id ipsum approbantes: liniq; jam, non folium perfundi unguentis gaudens. Videmus etiam vestigia pedu tingeri, quod M. Octobium mouisse Neroni principi ferebatur. Quosque sentiretur iurari ab ea parte corporis? Hæc Plinius.

Sed ratio videtur reddēda, cur oleo cum uisum corpus, cum vero aq. imprimis caput per- Ratio cur edo
fundit olim consueverit. Constat cēse oleum maximam habere vim penetrandi, quia tenuissimum put oleo in-
est & humidissimum. Unde restem aquā madefactam videmus mox reficcati: olei autem macu- nactum.
la non facile elui possunt: quando & vinum quoq. dilutum Aristoteles ait difficiliter elui & vesti-
bus, quod magis tenue factum in meatus subeat.

Porro de olei usu & effectu in genere libet pulcherrima & elegantissima illa Plinii & aliorū De olei usu & effectu ge-
addere, antequam de olei usu sacro apud Gentiles dicamus. Sicigitur Plinius lib. 15. cap. 4. disse-
rit de olei naturis, viribus & utilitate : Oleo uatura tepescere corpus, & contra algores munire.
Eidem feruores capitis refrigerare. Vsum ejus ad luxuriam vertētes Græci, vitiōrum omnīū ge-
uitores, in gymnasiis publicando. Quintiliano iuterprete, Palesticos damnat & luctatores, quib-
us pars vice in oleo, pars in vino consumitur, qui corporum curā mētē obruerunt. Seneca quoq;
in epistolis moralibus, hūc alludens, ait : Luctatores & totam oleo & luto constantem scientiam
(Palestricam) expello. Idem Plinius : Omni oleo mollior corpus, vigorem & robur accipit. Et
alibi, Oleum lassitudinem perficit, ioumūq; est refectio, vulneribus utile, sanitatis, agilitatis, robo-
ris causa, corpora calefacit, discutiit sudores. Qui & cutis, oleo imbuta, venena respuit, adeo si
quis cuiem admodū canteris erodente medicamēto exulcerata pergit, illā oleo pugnat, frustra-
bitur, operamq; luserit. Non enim adherescunt, quæ applicantur, nec penetrant.

*Hec & alia Plinius : quibus adde illa Plutarchi in vita Alexandri : Πόνων ἀπορρηγίλατος Πλάτωνος. ἀδρώσεις δὲ τοῦ Θεοῦ διδόνται, oleum hominibus a Deo datum est, ad illorum corpora, laboribus con-
ficta, recreandum & corroborandum. Et hac Platonis in Protagora : Επεὶ & τὸ ἔλαιον τῷ ἄνθρωπῳ Πλάτο.
φύτοισι ἄπασιν ὅστις πάρα κακόν, καὶ τὸ θελεῖ πολυμύαταιν καὶ τὸ ἄλλαν ζῶσαν, πλεονεῖ τῷ ἀδρώσει. καὶ
ταῖς ἡμῶν ἀδρώσει ἀπορρηγίλατος, καὶ ἄλλαν σάμασι πλεονεῖ ἡ ποικίλην καὶ ὅστις τὸ ἀνθρώπῳ, & παρὰ Θεοῦ πύ-
ματι καὶ ἐστὶν αὐτοῦ, τοῖς μὴ ἔχουσιν τὴν σάματι πλεονεῖ τῷ ἀνθρώπῳ, τοῖς ἡ ἐστέρας πενταπύ-
το κακίαν. Καὶ ὅτι τῷ τοῖς ἰσθμοῖς πᾶσις ἀπαρρηγίλατος τοῖς ἀδρῶσις μὴ ῥεῖται ἰσθμῶσι, καὶ ὅτι ἡ ἀδρῶσις
συμπροταίται, καὶ τῷ τοῖς ὅς μὴ καὶ ἰσθμῶσι μόνον ἔστω ῥεῖται καὶ ὅτι ἡ ἀδρῶσις
καὶ ὅτι ῥεῖται ῥεῖται καὶ ὅτι ὅς, id est, nam & oleum omnibus quidem plantis
omnino est percipuum, omniumque aliorum animantium pilis, praterquam hominis, insensibillum:
hominum vero pilis adjuamentum affert & reliquo etiam illius corpori. Ita nimirum varia que-
dam & multiplex & quasi omnigena res est ipsum bonum, ut quidem hic (id est, Olei exemplo)
perspicuum est, quippe quod externis corporis partibus, homini est perucile: interioribus idē ipsum
est pessimum, & hac de causa omnes Medici & grati olei usu interdiciunt, illiusque paratissimum tan-
tum usum permittunt in quibusdam obsoniis, quantum quidem ciborum quorundam malē olem-
entum difficultas atq. offensio, quę egrotantiū natibus expedito sensuum ministerio vehementius
ingruit, iniecto olei odore extinguitur. Hæcens Plato.*

Ηνi confiteantur scribis etiam Eusebius lib. 4. demonstrationis Evangelicæ in hunc modum: Eusebiu.
 τὸ πρῶτον ἀμύχας ὑγρὰς ὕλης φωτὸς ἀσχητῶν, πόνην θεογενῶν, καμᾶται ἀπὸ πλάκων, τὸ
 ἵππελιν λαβὼν φαειροποιῖν, φωτὸς δ' ἵκιν διασπείδων τ' ὑμεμενουργῶν, διασπείρει τ' ἀμυγδαλῶν
 αὐτῶν τ' ῥεῖσιν ἀποτρίβει τ' ὄψιν, hoc est, Ex iis omnibus, quæ liquidæ sunt materiae (πρᾶξις
 elem) lumen auget, a laboribus reficit, ab operibus liberat, pulchros efficit eos, qui eo illuminantur,

splendere facit visum in morem cornustationum, ita ut eo utentibus pelluentem & illustrem præberet visum. Hæc de usu olei prophano, siue corpore.

Olei usus sacer
& superfluo
sus.

Ve autem Olei usum Græcos, quos omnium viciorum genitores vocat Plinius, dixit verissem ad luxuriam: sic Genitiles, quos similiter omnium superstitionum genitores merito dixerimus, oleo (quod non Minerua, aut Aristi, sed Dei donum est) ad superstitionem & idololatriam multifariam fuerunt abusi. Hinc cum ipsos sacerdotes, et simulacra et omnis generis instrumenta, ad sacra sacrificia adhiberi solita oleo inungi passim apud prophanos auctores legimus. Ac de sacerdotibus, quidem lovis, sub Dio inungi solitis, existat illustre testimonium Plutarchi in Quæst. R. Idem de simulacris, ad quæ inungenda oleo usi fuerunt, manere festum est. Sic enim Saturni simulacrum Rome in suo oleo fuit repletum: quod factum illud est, partim simulacra sua consecrandi & a caris vindicandi gratia.

Oleo uncti si
mulacra.

Oleo quoque, usus superstitiosissimus fuit in lucernis, luminibus & ignibus illis sacris fore deos, de quo ipso superstitiosissimo lucernarum atque luminum in templis usu sic disserit Lactantius lib. 6. c. 4.

Oleo uncti lu
mina & ignes
sacri.

Instit. Deo, inquit, accendit lumina, velut in tenebris agenti. Itē: Non indiges lucernis eorum, qui in usum hominum tam exaudiri lucē dedit. Itē: Non igitur mentis suæ copios putandus est, qui anthroxi & clatori luminis candellarum ac cereorum offerri pro munere. Aliud verū ille lumē a nobis exigit, nō fumidū, sed, ut Poeta ait, liquidū & clarū, mentis sc. Illorum Dii, quia terreni, indigent luminibus.

Oleo uncti Re
ges & prius
cipis.

Præterea in Regū inaugurationibus & initiationibus usitatum fuisse oleum & unguenta legimus hinc inde. Plinius lib. 13. cap. 2. Ergo regale, inquit, unguentum appellacū, quod Parsorum Regibus ita temperatur, consistat myrobolano, costio, amomo, cinnaomomo, com: ro, cardamomo, mātadi spica, myrrba, casia, strace, ludano, opobalsamo, calamo, juncōq; Syrio, ananthe, malobathro, senchato, cypero, aspalatho, panace, croco, cypro, amaro, colato melle & vicio. Idem auctor c. 3. Unguenta, ait, & in castra penetrasse. Aquilas ac signa pulverulenta illa & custodis horrida festis diebus inungi fuisse solita. Id quoque verisimile est & superstitionis ergo factum.

Oleum in sa
cris adhibuit.

Denique ipsi sacris & sacrificiis oleum & unguenta adhibita fuisse legimus: sicut deinceps, ubi de ceremoniis sacrificiorum agitur, copiosius audiemus.

De Sale.

Nunc, quoniam etiam Salis usus frequens admodum in sacris sacrificiis olim fuit, ideo de hoc quoque nonnulla addemus. Ac de eo quidem in genere multa similiter discessit Plinius lib. 31. cap. 7. Vita, inquit, humana sine Sale nequit degere; adeoque necessarium elementum est, ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur: omnium vite lepos, & summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo constat. Honoribus etiam militum, tunc ponitur salarium inde dictum, magna apud antiquos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salaria via, quoniam illa Sal in Sabinos portari consueverat. Ausus Martius Rex salis modica sex millia is congiario dedit populo, & salinas primas instituit. Varro etiam pulmentarii vice usus Veterum, auctor est. Esitavisse enim salem cum pane & caseo: ut Proverbio apparet. Maximi tamen in sacris intelligitur auctoritas, quando conspiciuntur sine mola salsa. Hæc Plinius.

Salis militat.

Plutarchus similiter Sympos. lib. 5. quæst. 10. multa de Salis utilitate discessit. Ac primum esse Aristophanem Grammatici testimonio, probat pro verbis, ad salt et cumini amicos dici, qui ita sunt familiares, ut etiam sale & cumino solis propositis unā cenens. Deinde quæstione movet, cur & Homerus salem divinū appellet Hæd. 1. Divino sale conspergit: & Plato in Timæo lege hominū salin corpus Divi dicat esse carissimum, cum Aegyptiorum sacerdotes, castissimi cum sint, sale in universum abstinent, adeo ut pane quoque insulso vescantur. Cur igitur, quærat aliquis, sacerdotes salem sicut abominati, cum se divinum sit, & Divi gratius? Ac divinū quidem salem vult ab Homero dictū, propter magnā & multiplicē ejus in vita humana utilitatē, propter quam alius quoque, rebus divinitatis & Dei nomē tribuitur; Salibus autē abstinnisse sacerdotes, qui casti a se destituerant, quod si ob talorē ad rem Veneream inciteret: id quod exēplis nonnullis probat: & hæc quoque causam salem posse dici divinū, cum omne id, quod generandi vim habet divinū esse videatur: cum quidem Dene genicor sit atq; principium rerū omnium. Sed præter has rationes, quas Plutarchus affert, hæc quoque, videtur esse non minima, quod salis olim in sacris maximus usus fuit.

Sal adhibuit
sacrificiis lu
deorum.

Ac apud Iudeos quidem omnia sacrificia oportebat condiale consecrari, qui sal sacerdotibus dabatur, eoque accendi ignē, qui in tabernaculo Domini asservabatur & forebatur, quē ex igne cali me immisso sacrificiis a Moise & Aarone susceptū fuisse quidē conjiciunt. Sic Ethnicis quoque quædam

quædam ignem similiter in sacrificiis suis adhibuerunt. Cur sal ἀγῶνις ἔξῃ θεῖος ab Homero sit, dictum, vide pulchra multa apud Eustathium Iliad. 1. & Antiquitates meas contrivales.

Salinum in mensa pro aquali solitum esse poni ait Verrius, cum parcella; quia nihil aliud sit sal, quam aqua: Festus. Salinum cum sale in mensa ponere figulis cur religioni olim fuerit habitum, vide Festum.

Muries, eodem auctore, dicebatur sal, in pila cunsum, & in ollam fistilem coniectum, & in fur no percolatum: quo dabinc in aquam misso Vestales virgines utebantur in sacrificio. Idem: Muries est, quemadmodum Veranius docet, ea, que sit ex sale sordido, in pila pinsato, & in ollam fistilem coniecto, ibid. operto gipsatoq; & in furno percolto, cui Virgines Vestales serrâ ferreâ secto, & in sertam coniecto, que est intus in ade Vestæ, in penu exteriori, aquam jugem, vel quamlibet, præterquam que per fistulas venit, addunt, atq; ea demum in sacrificiis utuntur.

His adde, quod idem ait, Murrata potione antiquos usos indicio est, quod etiam nunc Aediles per supplicationes Diis addunt ad pulvinaria, & quod duodecim tabulis cavetur, Nemortuo madatur, ut ait Varro in antiquitatum libro.

Sic explicatum est etiam tertium membrum, quod in hoc sacrificio Nestoris & Argonautarum, atq; adeo in omni sacrificio, observandum esse diximus, nempe Materia, seu, Quid sacrificare olim Veteres cōsueverint. Unde sanè constat magnâ hanc fuisse Ethnicorum amentiam, quid partim omnis generis fruges atq; fructus, partim animalia, quibus vescuntur, Deos esse crediderunt: in quam sententiâ pulchre sic Cicero libro tertio de Naturæ Deorum: Et quem, inquit, tam amantem putas esse, qui illud, quo vescatur, Deum credat esse?

SEQUITUR nunc quartum membrum, nempe LOCUS: in quo videlicet istud a Nestore & Argonautis sacrificium fuit factum. Is, quoad Nestorem quidè, ab Homero non exprimitur. Probabile tamen est, vel in templo, vel alio loco sacro & religioso fuisse. At locus, in quo Argonautas sacrificium fecisse, Apollonius testatur, Litus fuit: in quo ara primis extructa est, quæ idcirco ἀρὰν & ἱερὰν, id est, litoralis hic appellatur, sicut & ipse Apollo, cui víctima hæc fuit oblata ἱερὰν & ἱερὸν, propterea appellatur, de quo supra.

Ut autem ibide de temporibus sacrificiorum, in genere quidem omnium, ita nunc de eorundem locis, in quibus ista fieri fuerunt solita, quædam dicamus. Nam ut temporis, ita loci quoq; quibus in actionibus spectanda est commoditas & opportunitas. De his autem magnâ reperire licet in sacris & profanis litteris opinio nem & consuetudinum varietatem atq; diversitatem. Nam primum quidem pleriq; Gentilium Deos in et sub cælis atq; adificiis colendos esse arbitrabantur, & idcirco in illorum honorem templa atq; ædes magnis laboribus atq; sumibus extruebant. Alij verò, a templorum ædificatione, usu cultusq; abhorrentes, cum nefas putarent esse Deos cælis atq; adificiis, quasi carceribus quibusdam atq; ergastulis, quodammodo includere, Deos sub dio, in lucis, nemoribus, campis atq; vallibus, extra adificia venerandos existimabant. Fuerunt etiâ nonnulli, qui quosdam Deos in adificiis, alios extra adificia sub dio putabant colendos.

Deinde quoniam alios Deos maritimis: alios terrestribus: alios locis editis & extelsis, ut collibus atq; montibus: alios locis planis, ut vallibus: alios desertis, & vastis: alios frequentibus & celebribus: alios campis & agris patentibus: alios sylvis atq; lucis delectari, atq; illos incolere putabant; ita his vel illis in locis hos vel illos Deos sacris illis suis atq; ceremoniis usitatis colebāt.

Ac in genere quidem, Loens caprus, ut inquit Festus, dicebatur ad sacrificandum legitimè constitutus. Quoniam autè pleriq; Ethnicorum templis & adibus sive adificiis sacris, & in illis Deos adorandos esse existimabant, idcirco de illis nobis primo loco dicendum: & quidem de eorum nominibus Latinis, Græcis & Hebræis primum, tum de illorum primis in ventoribus alijsq; in templis seu adibus sacris, observatis rebus dignis.

A Latinis adificia huiusmodi, Tempia, Delubra, Fana, Aedes, Sacra, Sacella, & Sactaria, generalibus quidem nominibus fuerunt appellata. Templum dici vult Varro a templando vel ætando id est, conspiciendo; & triplicem habere significationē. Primum significare cultum: deinde certa loca in aëre, vel in terra, quæ Augures captandorum auguriorum causâ definire solebant, quæ Tempia dicebantur, quod ex omni parte, vel, quod ex iis omnibus pars cōspici possit: tertio verò significare loca sub terra. De prima & tertâ significatione hic non agimus: sed duntaxat de se-

Salinum.

Muries.

Murrata potio.

Locus sacrorum.

Locus sacrificiorum.

Locus caprus.

Nominis Latine templorum generalia.
1. Templum, locum sacer.

cunda. Ab eo vero templo, quod ab Auguribus definiebatur, quia id oportere septum esse, nec plus quam unum introitus habere, factum est, ut non solum ades sacra, sed etiā alia loca sepra, & nū tantum introitus habentia Tempia appellarentur, etiā si sacra non essent ut Curia Hostilia, quae templum non erat, licet sacra non esset. Ita Festus: Templum significat & edificium Deo sacrum, & signū, quod in edificio transversum ponitur. Cicero in epistolis familiaribus: Veni Servilius, lovi ipsi inignus, cuius in templo res agebatur. Idē in Verrem: Ferrulū templū sanē sanctum apud Agrigentinos, & religiosum fuit. Idem pro Domo sua: Curia est sedes ac templum publici concilii. Idem pro Milone: Curia est templū sanctitatis, amplitudinis, mentis, concilii publici, caput urbis, ara sociorum, portus omnium gentium. Idem de Somnio Scipionis: Cuius Dei hoc templum est omne, quod conspicias.

Templum sepulcrum.

Porro templum & sepulcrum dici potest Veterē auctoritate, inquit Nonius Marcellus. Vnde Virgilius Aeneidos quarto:

Præterea fuit in telluris de marmore templum Coniugis antiqui.

Monimenta etiam templa dicta.
2. Delubrum.

Monimenta etiā templa dici possunt auctor est Marcus Tullius in Verrem Abione secunda: Ausum esse in ade Castoris celeberrimo, clarissimoq; monumento, &c.

Alterū nomen, quo aedificia sacra a Latinis insigniuntur, est Delubrum: locus videlicet, in quo Dei simulacrum dedicatum est: vel, ut Macrobius ex Varrone citat, in quo præter adem sit ara assumpta: cuius quidē nominis derivatio a Grammaticis multiplex traditur. Dicitur vult Servius, quod nno recto plura complectantur Numina: ut est Capitolium, in quo est Miner va, Iupiter, Iuno. Alii dicitur voluit a diluendo. Religio enim sacrificii apud antiquos exigebatur, ut ante sacrum sacrificulus manus ablueret. Festus scribit, Delubrum dictū fuisse delibratum, hoc est, decoratum, quē venerabatur pro Deo: in quā sententiā, ligneum simulacrum Delubrum dicimus, inquit alibi Servius, a libro, hoc est, a solo ligno factū, quod Græcē Εὐβοιαν dicunt. Cicero in Verrem: Verres Delubra sanctissimis religionibus consecrata depeculatus est. Ibidē: Simulacra sanctissima Deorum ex Delubris religiosissimis infinis. Idem pro Archia Poeta: Smyrnei Delubrum Homeri in oppido dedica verunt. Ibidem: Delubra Musarum coluere etiam præstantissimi Imperatores. Idē pro Domo sua: Notum Delubrum in urbis clarissimo loco inchoaverunt. Idem de Natura Deorum: Mensas argenteas de omnib. Delubris iussit auferri. Ibidē, Aras Delubraq; Hecates in Græcia videmus. Ibidem: Pugnavit pro Templis, atq; Delubris. Idem de Legibus: Constructa a patribus Delubra habentur.

3. Fanum.

Tertium nomen, quo aedificia sacra designantur a Latinis, est Fanum: idē nimirum quod delubrum vel templum, hic dictū vel a Fannus, Latinorum Deus, qui indormientibus responsa dare solebat, ut ait Marciannus Capella: vel a Fauno, qui, auctore Probo Grammatico, primus oraculū conditor fuit. Festus, Fanum a Fauno, vel a fando, deducit; quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solebat. Varro ait, Fana nominata, quod Pontifices in sacando sati sine finem. Sunt tamen, qui hoc nomen per ph scribunt, dō tū euryph, quod significat manifestum, quod e phano aperta responsa dabantur. Cicero in epistolis familiaribus: Ut pecunia in fano poneretur. Idē pro Cajo Rabirio: Pro fanis atq; delubris propugnandum est. Idem de Inventione: Crotonias a fanum Iunonis religiosissime colebant. Idē de Finibus: Plurima in sua patria sacrificia, & fana non contemnibat. Idem de Legibus: Athenienses Contumelia & Impudentia sanum fecerunt.

Profanum.

Ab hoc nomine adiectivum deducitur Profanum: idē, quod nihil habens religionis, a religionis remotus, sacris non iniunctus: qui sanum intrare non poterat: vel quod ex religioso, aut sacro in hominum usum conversum est, quāsi portō, id est, procul a sano. Barbari Latini vocant, quāsi popularem, quem tunc rectē cum Latini profanum appellabāt. Varro profanum interpretatur quod est ante fanum, vel fano conjunctum. Sed in hoc significato positum hoc nomen nūc legere nō memini. Vltioris igitur significationis canit hanc exemplum fanco. Cicero in Verre Abione sexta: Has tabulas Marcus Marcellus, cum omnia illa victoriā suā profana fecisset, tamen religio ne impeditus non attingit. Idem pro Domo sua: Si ista consecratio legitima est, quid est, quod profanum in cuius bonis esse possit? Idem de Artificum responsis. Loca sacra & religiosa profana habebat. Idem de Natura Deorum: Limina profanarum aditum contaminari nihil refert. Virgilius Aeneidos sexto:

Procul

—Procul hinc procul este profani.

Idem: *Fanna precor miserere, tuq; optima ferrum
Terra tene, colu' vestros si semper honores,
Quos contra Aeneade bello fecere profano.*

Horatius: *Odi profanum vulgus & arceo.*

Inde etiam fit verbum *Profanare*, id est, profanum facere, vel facere ex sacro promiscuum profanum. usibus humanis. Titus Livius ab Urbe Condita libro tertio: Ita profanatis omnibus rebus sine religione vixit. Idem de Bello Macedonico, libro primo: Sacra sacerdotes, quae ipsius Majorumve ejus honoris causa instituta essent, omnia profanarent.

Hinc deductum verbale *Profanatio*. Plinius libro decimo, capite quarto: Postquam civilium Profanatio bellorum profanatione meritum capis videri, civem non occidere, &c.

Quartum nomen, quo aedificium sacrum denotant, est *Aedis*, vel *Aedes* quod essent quasi edes Deorum, sicuti caelum etiam, quod domicilium Deorum esset, Templum dictum fuisse, paullo antea est indicatum. De hac voce Servius in secundum Aeneidos ita scribit: Aedem in numero singulari de templo sanctorum dicimus: plurali & de domibus, & de templis. Hac ille. At Valla eandem sententiam fuisse trahit, ita scribens: Aedes in plurali accipitur, pro domo; nec unquam aliter. Caterum sic dici Aedem vel Aedes idem Servius scribit ab Edo, quod in ea sacrificantes edere consueverint. Nam quaedam sunt nomina, inquit, quae initio diphthongum recipiunt; quanquam a verbo monophthongo deriventur, ut Aedes, Aesculus, &c. Varro libro quarto de lingua Latina ab aditu fieri putat, quod scilicet plano pede eam adibant unde etiam prima syllaba diphthongum accepit. Et ejus: Aedes, quod in edito poni solerent. Alii Aedem dici existimant, quod in ea aerum degatur, quod Graeci αἰς vocatur. Sed & hujus vocis plurima apud probatos auctores exstant exempla; & quoad primam quidem ejus significationem, quae pro templo in singulari atq; aede in plurali accipitur, haec illustrata sunt apud Ciceronem. In Philipp. Ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis. In quo templo, id est, in qua aede Telluris. Sed hac in re differt a templo, quod semper in viro, numero habet adjectionem: ut in aede lovis, Mercurii, in aede Concordiae, Telluris, Honoris, Virtutis, &c. in aede sacra: & in plurali, sacras aedes, aedes Deorum, aedes Nympharum, &c. Nam cum ais Lucetius, de love loquens:

—Ipse suas aedes disturbat, &c.

perinde est, ac si dixisset, lovis aedes. Igitur pro templo dicemus, duas, tres, quatuor Deorum aedes, duas aedes sacras. Pro domo vero binas, ternas, quaternas, priuatas aedes. Hac Valla, libro tertio: quibus addi possunt haec etiam exempla. Cicero: Vidi epistolam; in qua de aede Telluris me admones. Ibidem: In aede Apollinis senatus consultum factum est. Idem in Verrem: Aedium sacrarum publicorumq; operum depopulatio ea misera fuit. Idem pro Domo sua: Consecrabantur aedes, non privatorum domitilia. Idem pro Flacco: Pecuniam in aedem sacram reficiendum perscribunt.

Porro ab Aede fit Aedicula, ut ab Apis, Apicula: unde non Aedes in recto singulari. (Tum Aedicula enim Aedecula, ut a vulpes vulpecula diceretur) esse dicendum & vni: iur. Ponitur autem pro aede parva, id est sacello. Cicero pro Domo sua: Eam atam & aediculam & pulvinar sub saxo sacro dedicavit. Titus Livius: Indem diebus aediculam Victoriae prope aedem Concordiae M. Porcius dedicavit. Deducitur hinc & Aedituus, sacrae aedis tutor, id est curam gerens.

Quintum nomen est Sacrum, & ejus diminutivum Sacellum. Ac Sacrum quidem, quando est substantivum, pro templo accipitur, ut Graeci ἱερὸν, & ejus plurale ἱερὰ. Paulus Iureconsultus: Sunt autem Sacrilegi, inquit, qui publica sacra compilarint; at qui privata sacra, vel aedulas in custodias tentaverint, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur. Sacellum deinde locum significat parvum, Deo sacratum cum ara. Cicero de Lege Agraria: Sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, &c. Idem de Divinatione. Cum velles sororis tuae filiam in matrimonium collocare, exiit in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more Veterum solebat. Trebatius Iureconsultus scribit, Sacellum compositum esse verbum, quasi sacra cella. Sed hoc

neque verum videtur, neq. verisimile. Nam diminutivum esse sacri, ex ipso etiam Festo & Varone liquet. Festus: Sacra, inquit, dicuntur loca Diis sacrata, sine tello. Varro: In aliquot sacris & sacellis scriptum habemus: Ne quid scortum (ex corio & pellibus factum) inde, ne morticinum quid adfit.

6. *Sacrarium.* Sextio, nomine quoq. Sacraui Veteres Latini pro templo, siue aedificio sacro olim sunt usi. Festus: Sacerdotula in sacrario Marciali fecit oletum, id est in templo. Sacrarium tamē, secundum nonnullos, est locus sacer in templo, in quo sacra reponuntur, Græci ἱεροποταχείον, ἄδυτον. Unde a Cicerone Sacrarium bonæ Deæ nominatur. Seneca libro quinto *Quæstionum*: Arcana illa rerum nature sacra non promiscuè & omnibus præsentia reducta, & in interiori sunt clausa sacrario. *Agelippus* libro quinto scribit, Sacrarium templi Hierosolymitani fuisse & profanatum a gentibus, quò solus semel in anno princeps sacerdotum solebat intrare, non sine sanguine. Quid interfit inter sacrum locum & sacrarium, ostendit *Plinius* inquit: Sacer locus est consecratus: Sacrarium, in quo sacra reponuntur. *Suetonius* tamen de *Augusto*, non tam pro sacrorum repository, quàm pro sacello locoq. sacro sumpsit. Natus est, inquit, *Augustus* ad capita bubula, ubi nunc sacrarium habet, aliquanto post, quàm excessit, constitutum. Ponitur & sacrarium pro *Larario* in ædibus privatis. *Cicero* ad *Mementium* libro decimoquitto: *Cajo Aviano Etandro*, qui habitari in tuo sacrario, & ipso multum utor, & patrono ejus, &c. Idē in *Verrem* *Actione* sexta: Erat apud *Hejum* sacrarium magna cum dignitate in ædibus a Majoribus creditum per antiquum. Et hæc quidem templorum generalia nomina fuerunt.

Nomina Latina templorum specialia.
Fagantal.
Bidental.
Favissa.

A diversis deinde Diis quoq. & hostiis atq. partibus, quarum aliæ aliis inferiores & sacrificiores habebantur, specialia quoq. nomina apud Latinos templa sunt sortita. Hinc quoddam dicebatur *Fagantal*, sacellū videlicet *Isoris*, in quo fuit *Fagus* arbor, quæ *Isori* sacra habebatur. Quoddam dicebatur *Bidental*, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur. Bidentes autem sunt oves, duos dentes longiores ceteris habentes. Quoddam dicebatur *Favissa*, locus in quo erat agna inclusa circa templa. Sunt autem, qui putant, favissas esse in capitolio cellas cisternasq. similes, ubi reponi erant solita ea, quæ in templo vetustate erant facta inutilia.

Tesqua.

His adde *Tesqua* siue *Tesca*, per c. simplex, quasi tue sca, a tuendis sacris: quæ Varro interpretatur loca aprestia, Deo cupiani consecrata, Accii testimonio id ipsum confirmant ex *Tragedia*, cui *Philotea* nomen est, in hunc modum citato:

Quis cu es morcalis, qui in deserta & tesca te apportes loca?

Quid autem tescorum nomine ibidē intelligere debeamus, explicat idem *Accius*, paullo post subiungens: *Celsa Cabyrum* delubra cenes mysteriaq. pristina *Casteis*, concepta sacris.

Penus.

In primis huc pertinet *Penus*, *Penetratium*, *Penetrals*, & *Celle* nomina. *Penus* quidem vocabatur, inquit *Festus*, locus in æde *Vestæ* intimus. Is sapius certis diebus circa *Vestalia* aperiebatur, qui dies religiosi habebantur.

Penetralla.

Penetralla vero dicebantur *Penatium* Deorum sacra: quæ & *Lararia* sunt dicta a *Laribus*, inquit idem *Festus*.

Penetrale.

Penetrale eodem auctore, sacrificium fuit dictam, quod interiore parte sacrarii (unde & sacrarium ipsum hoc nomine insignitum) conficiebatur. Hinc & *penetralla* cuiusq. dicuntur, & penes nos, quod in præfate nostra est.

Celle.

Celle quoq. significatio aliquando huic loco convenit, cum accipitur pro parte templi sacrariore, in quam ingredi fas non erat. *Cicero* in *Philippicis*: *Armatis* in *cella Concordia* inclusit. *Ibidem*: In hac *cella Concordia* cum gladiis homines collocati erant. *Titus Livius*: In *cella* *Isoris* exsul habitabat.

Hæc de nominibus Latinis templorum.

Nomina Græcæ templorum.
1. ἱερόν.

Græci deinde templum appellantur ἱερόν, id est sacrum, siue sacrarium. Hinc ἱερόν ἄτορον τοῖς ποταποῖς, templum, in quod aditus non pateret improbis: & ἱερόν ἀνθρώπων, ἀρχαῖοις τοις, δημόσιον ἢ δημοτικόν, δημότερον, κοινόν, religiosissimum, antiquissimum, publicum aut municipale, populare aut solenne, commune templum probaci auctores dixerunt. Item καθεστάναι, οἰκοδομήσαι ἱερόν, aedificare, extruere templum: & κοσμεῖν τὰ ἱερά, ornare sana, &c.

Sidem

Idem templum vocarunt etiam ναὸν, ἑστῶν, & Ἀττικὴ ναὸς, a verbo ἵσταν, id est, habito, 2. Ναὸς, ὅς ἐστι τὸ ἐνταῖον ἐν αὐτοῖς τοῖς θεοῖς, quod Dii in eis credantur habitare. Eustathius vult ναὸν de-
 duci a τὸν τὴν τοῖς, quod est σπορίων, accumulo, quod ad illa loca donaria colligerentur a diversis τοῖς.
 vel forsan propter molem ædificii sic sunt dicta, quod ioc sit quasi σωγίς, id est cumulus materię.

Hæc tamen vox ναὸν videtur Æthiorum decimo nono pro simulacris si ve idolis accipi: ubi Naxos etiam
 Demetrius aurifex, tumulus illius Ephesini auctor, dicitur fabricasse ναὸς ἀργυρεῖς ἀπὸ τοῦ
 δ' ὅς, simulacra & effigies Diana argenteas. Interpres vertit, Aedes argenteas. Sed & forsan significat
 χρυσεῖα innuit: quod nomen pro sacris vasibus usurpatur, quorum mentionem facit Athenæus
 libro undecimo; quæ sic appellata apparent a forma, simili fabæ Aegyptiæ. Hanc enim & χρυ-
 σεῖα & χρυσεῖα dixerunt. Inde verò & Νισσοῖς, id est, Aedina vel Aeditima dicta est
 ciuitas Ephesiorum, seu Diana cultrix peculiaris, a ναὸς videlicet & ποιεῖν, quod idem est, quod
 ποιεῖν, id est, ornare, instruere: unde & Νισσοῖς & Ζακροῖς, Aedium dicti, quod sacra & aedes
 sacras current. Pertinent huc per vulgata illa ἱερὸς, ἱεὺς καὶ βωμὸς θεῶν, Collocare templa
 & altaria Deorum, iuxta ἱερὰ ναὸν, intendero templa, & apud Plutarchum, ἡράσαντες αὐτοὺς
 εἰς τὴν ναὸν, in templum recondidit sese.

Vocarunt porro Græci τὰ τοῦ θεοῦ ἱδὴν, Deorum diversoria, sedes & delubra. 3. Τὰ τοῦ θεοῦ
 ἱσοῖντες: ἑκατέρωθεν τὴν τὴν τοῦ θεοῦ, πολλὰς αὐτῶν, αὐτῶν violare templa Deorum. Idem: Συ-
 λατὴ καὶ καταλατὴν τὸν τοῦ θεοῦ ἱδὴν, spoliare & incendere non dubitarunt Deorum sancta.

Σακρός quincem & τιμὴν & templum Græci significat; Et τὰς quidem non tantum
 templum unum verum in genere: sed specialiter templi partem interiorē, alio nomine ἀδελφόν, si-
 ve adytum dictam: quæ nomen propriè significat ovium vel caprarum mandam, caulam, stabu-
 lum ve, in quo seorsum agni lactentes clauduntur. Fit inde nomen σακρότης, vel σακρότης,
 ædituius, ædium sacratum custos, & curator. Τιμὴν & verò etiam propriè est nemus: tamen synec-
 dochicè delubrum quodcumque Dii dicatum & consecratum, seu locum quemvis separatum in
 honorem Dei alicujus aut heron significat. Aristophanes in Pluto: θεὸς τὸ βίβλην & καὶ τὴν
 ναὸν, in delubrum Dei iuvimus. Ejus derivatum est τιμωροῖς, ædituius, loci sacri custos.

Denique templum idololatricum, cujusmodi fuerunt omnia veterum Gentilium, εἰδωλεῖον 6. Εἰδωλεῖον
 nuncupatur a Græcis, id est, Idoli domus, ab εἰδωλόν, voce, ut supra dictum est, idolum seu si-
 mulacrum significante.

Sed & plerumque templa ab ipsis Deorum nominibus appellata invenimus, ut ab Ἰουνὸς
 ἱεῖον, a Diana ἀρτεμῖδιον, a Venere, ἀφροδίτειον a Marte ἀρείον, ab Heroibus ἡρώων, &
 ejusmodi alia.

Hæc de Græcis nominibus templorum. Hebræis templum idololatricum dicitur in genere Nomina Hæc
 quidem, הֵיכָל Hecal, id est, palatium si ve regia, in qua Dii habitant (cui respondet Basilica
 nomen) & בֵּית־אֵבֶן Beth-aven, domus idoli & iniquitatis, cin Götzenbauß. In specie ve-
 rò בֵּית־דָּגוֹן Beth dagon, certi cujusdam idoli domus, si ve templum. Sic Hoseas & alii Pro-
 phetæ locum & oppidum Bethel, quod antiquitus prisca & vera religione multis miraculis di-
 vinis insigne erat (unde Domus Dei dictum) per contemptum propter vitulum aureum, qui in eo
 colebatur בֵּית־אֵבֶן Beth-aven, id est, domum idoli frequenter appellant, quasi dicant: nicht
 cin Götzenbauß, sonder cin Götzenbauß. Hujusmodi fuerunt templorum nomina eti-
 am Hebræa.

HIS PRAEMISSIS, dicamus nunc quadam de hujusmodi sacrorum ædificiorum origi- Origō seu in-
 ne: seu primis inventoribus; de quibus quidem varia sunt apud auctores probanos sententia. ventiores tem-
 plorum.
 Latini ferè omnes ad Ianum originem hanc referunt, cujus idcirco nomen in sacrificiis veteri
 instituto perpetuò præfari solebant: alii ad Faunum, a quo sana appellata Probus scribit: alii
 ad Iovem, Cretensium Regem; unde inter Deorum primum ipse locum fuerit sortitus: alii ad Ifo-
 nom, apud Phœnices: alii ad Phoroneum aut Hieropem, aut Acacum Iovi filium: alii ad Diony-
 sium, cum Indos debellasset: alii ad Cecropem in Attica: alii ad Arcades: alii ad Aegyptios: alii
 ad Chaldaeos: alii ad Tyrrēnos: alii ad Cyprios. Græci Epimenem Cretensem: alii Pykium
 archiepiscopum, qui apud Priencenses templum Minervæ primus posuerit: alii denique alios atq; alios
 primos templorum auctores atq; conditores faciunt.

Origo templorum iuxta nonnullos ex sepulcris.

Porro plerique ex sepulcris initium templa sumxisse arbitrati sunt: quam originem adsum sacrarum diligentissimi quoque scriptores tradunt Eusebius & Lactantius. Qua de re & Clemens Alexandrinus in Protreptico sic scriptum reliquit: Superstitio, inquit, templa condere persuasit. Quae enim prius hominum sepulcra fuerunt, magnificentius condita, templorum appellatione vocata sunt. Nam apud Larissam civitatem in arce, in templo Palladis, Acrifis sepulcrum fuit, quod nunc sacrarium loco celebratur: in arce quoque Atheniensis, ut est ab Antiocho in nono Historiarum scriptum, Cereis sepulcrum fuit: in templo vero Palladis, quam Polioda Graeci appellant, jaces Ericthonius. Ismarus autem Eumolpi atque Daïre filius in Eleusinis una cum Celei natus sepultus. Haec Clemens.

Verorum templorum inventor Deus.

Nos autem his omisissis, sacrarum litterarum testimonio atque auctoritate edocui scimus, verorum quidem templorum primum auctorem eundem esse, qui hujus amplissimi pulcherrimique templi, id est, Mundi creator est, nempe Deum Optimum Maximum. Ac prisca illa planeque aurea sanctissimorum Patriarcharum atque externis quidem hujusmodi atque manifestis templis caruit: qui quidem partim in privatis atque domesticis suis adibus, partim nomadum instar, vagam vitam persequentes, passim hinc inde variis in locis, in quibus Deus illis apparuerat, & aliqua suae praesentiae signa dederat, erectis aris sive altaribus Deum invocant, sacrificia ei obulerunt, denique familiam suam in vero Dei cultu atque religione pie fideliterque instituerunt: ejus rei vel unicuique illud Iacobi exemplum: de quo Genes. vigesimo octavo, illustre est testimonium, qui in sancto illo atque augusto loco, in quo Deus ei mirabili modo apparuerat (quam ob causam eum Portam seu Domum Dei appellat) erecto altari una cum familia sua, repurgata prius ab omnibus idolis, sacrum cultum, orationis nimirum & sacrificii Deo exhibuit.

Horum deinde & posteror in miserabili illa Aegyptiaca servitute nulla templa habuisse legimus, apud quos procul dubio omnis veri Dei cultusque divini memoria plane obliterata fuerat. Unde certe colligimus, hujusmodi sacra aedificia, licet ad cultum sacrum peragendum atque celebrandum sint utilia: non tamen ita esse necessaria, ut non sine eis quoque, si ita res atque necessitas postulet, Deus etiam sub dio, locis quibuscumque patentibus recte riteque coli possit.

Post exitum vero Israelitarum ex Aegypto Deus in deserto, ut constat Exod. vigesimo quinto, certum quoddam, admodum operosum atque splendidum, sed portabile, quod facile huc illuc transferri posset, tanquam illorum vagis peregrinationibus accommodatum, extrui jussit aedificium, quod quidem vocatur Ohel mohed, id est, Tabernaculum testimonii, sive conventionis aut contractus appellatur. Hoc tabernaculum cum diu fuisset in Silo, etiam temporibus Eli & Samuelis, tandem ab illo loco in Sionem montem fuit translatum, ibique collocatum. Simile tabernaculum ad Templi formam extructum, in bellis expeditionibus Constantinum circumvexisse, in eoque conventus egisse testis est Sozomenus libro 1. capite 8.

Post annorum autem, ab hac prima tabernaculi divini constructione CCCCLXXX. (qui fuerunt inter Moysen & Salomonem) a Salomone in monte Morjab, ubi Isaac a patre Abrahamo immolandus erat, templum magnificentissimum illud & splendidissimum simul, totius fere Mundi miraculum, Dei jussu atque mandato, Davidi ejus aedificandi facultate adempta, aedificatum fuit, eo consilio, ut populus, ab idololatria abstractus, in legitimum Dei cultu retineretur. Fuit enim templum illud, cui unita totius gentis paratia, ad quam tribus solennioribus festis cultus externi in eo exercendi gratia populus Dei praecepto atque mandato consuebat.

Hoc templum cum stetisset annis M. CCCCLXII. tandem ob peccata populi gravissima, iustissimo Dei iudicio a Nabuchodonosore, Rege Babyloniorum, juxta Prophetarum plurima luculentissimam vaticinia una cum urbe solo aequatum est & concrematum.

Idem post captivitatem illam Babyloniam Dei jussu a Zorobabele rursus aedificatum, ab Herode Antipatre magnificentissime auctum & amplificatum tandem anno secundo Vespasiani Imperatoris. XL. circiter annis post Christi ascensum in caelos, juxta ejus vaticinium, Tercio denuo, una cum urbe funditus deletum atque extinctum fuit. Id aliquot annis post Iudei, Juliam Apostatam permissu, frustra restaurare sunt conati: conatum hunc illorum Deo magno quodam miraculo impediente.

Hujus autem tam splendidi, tam augusti & sancti templi, in toto orbe terrarum celestissimi

Prava imitatio ne Ethnici sua templa extruxerunt.

cujus vetus Dei auctor & architectus fuit, adificatione, adductos quidam *επεὶ οὐδὲν* seu praeva imitatione Ethnicos Deos suos fidei & commentitiis, quorum hinc inde fit mentio, templa, delubra, fana, adei sacra, & similia aedificia extruere voluisse, verisimile est, illis adulterinum & idololatriam suam cultum exertendi causa.

Tamen, ut hoc quoque addam, quod certe silentio non est praetermittendum, extiterunt quidam Philosophi, atque etiam Gentes, quae nulla templa Deorum aedificanda, nec templum, vel in templis Deos colendos esse arbitrabantur, atque ita omnem templorum usum respuerunt, cum alienum a divina maiestate. Sic enim Persae, ab omni templorum usu abhorrentes ex Magorum suorum sententia, impiè eos facere existimaverunt, qui Deos adium ac parietum sepius includerent, quibus omnia deberent esse patentia, & libera, quorumque hic Mundus omnis templum esset ac domus, atque idcirco, Magi auctoribus, non modò nulla Deis suis templa extruebant, sed etiam passim Graecorum & aliarum nationum templa demoliri, destruere, concremare, & solo aquare confuderunt, ut passim ex historicis patet: imprimis autem Xerxes hac de causa inflammasse templa Graeciae dicitur. Sic montis Carmeli incolae nullum Dei sui templum, sed aras tantummodo in Carmeli monte habuerunt: nec non Germani illi praefici, teste Tacito, pro templis lucos & nemora, Deorum suorum nominibus appellata, habuerunt & coluerunt: quod ipsum tamen nec veteres tantum Germanos, sed ante eos Ethnici plurimi & alii factuârunt. Nam Massilienses, qui Galliciam Narbonensem inhabitant, in lucis, in quibus nulla erat effigies, sacra faciebant, interdumque arborum truncos venerabantur, tanquam aliquid divinitatis eis inesset. Hinc Servius nominat, Manes & Heroum animas, qui Lares ritales dicerentur, lucos tenere: quos & ideo sic dictos arbitrantur nonnulli, quòd ibi lumina fierent religionis causa: quanquam alii per contrariam, quod minimè luceant propter arborum umbras opacas. Inde & Virgilius in sexto:

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Et primo:

Lucus in urbe fuit media, latissimus umbra.

Vbi Servius: Vbiunque Virgilius lucum ponit, sequitur etiam consecratio, ut:

— Lucorum fortè parentis

Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Et ostendit:

Hinc lucum, quem Romulus acer asylum.

Vbi obiter nota, Asylum etiam templi quoddam genus fuisse, ex quo nullus posset extrahi; dictum a Servio quasi Asyrtum: quod tamen non fuit in omnibus templis, nisi quibus consecratio-Asylum, tem-
nis lege concessum esset. Eiusmodi Asylum fuisse templum Apollinis Delii scribit Livius. Sed pli genam.
enim & Valla scribit de Luro libro quarto in hunc modum: Lucus nequaquam caduus est, quin potius manu confectus, religio susque, atque vel alicui Deo, vel alicujus hominis cineribus Valla de luro,
consecratus: ideoque aut circa delubra hominum, aut circa sepulera esse positus. Cicero pro Mi-
lone: Vos enim Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obsecro.

Ovidius secundo Fastorum:

— multis inciduus avis,

Ovidius,

Iunonis magna nomine lucus erat.

Statius libro tertio Syll.

Statius,

Festaque pallentes hilarant altaria lucos.

Flaccus libro quinto:

Flaccus,

Visa parens castis Hecates excedere lucis.

Sic lucus Martis dictus, in quo Mars Iliam, Vestalem virginem, compressit, ut est apud Iusti- Lucus Martis
num & Plutarchum. Fuit & Martis lucus apud Colchos, in quo Poëta fixerunt auream Phry- que.
nei arietis vellus a pervigili dracōe asseruari: cujus luci aliquoties Valerius ille Flaccus in
Argonauticis meminit, & Luvrenalis Sartyrâ primâ:

Nulli nota magis domus est sua, quàm mibi Martis

Invensibilis.

Lucus, &c.

Corn. Front. Cornelius Front. de differentiis vocabulorum lucum dicit esse locum, templum, sacellum, delubrum. Huiusmodi lucos Plutarchus questione Rom. octogesima septima, multos esse circa urbem Romae Divi fuisse consecratos, quorum reditus in spectaculo infumebantur: unde pecunia, quae in spectaculo impendebatur, Lucar olim fuerit dicta. Sic Festus: Lucar appellatur es, quod ex luci capitur, sive capitur: & Lucaris pecunia, quae in lucu erat data. Hinc etiam dicta Lucaria festa, quae in lucu colebant Romani, qui permagnus inter viam Salariam & Tiberum fuit: pro eo, quod iusti a Gallis fugientes & praelio sese occultaverant. Hinc etiam Oblacinatione, sive Oblucinatione dicebant Antiqui mente errasse, quasi in lucu Deorum alicui occurrisset: Festus.

Lucorum & S. L. meminerunt. Lucorum huiusmodi idololatricorum in sacris etiam litteris crebra fit mentio: ut lucorum ad aras Baalis, quarto Regum decimo tertio: & lucorum in Samaria, Esaiæ sexagesimo quinto & alibi: quos quidem Iosias, Rex religiosissimus, dicitur excidisse ex Iudea, secundo Paralipomenon trigésimo quarto.

Lucianus de lucu. Meminit lucorum istorum, ut hoc colophonis loco addam, Lucianus quoque de sacrificiis iniquis: Primum lucos Divi attribuerunt, tum & montes dicuntur: praeterea ares consecrantur: deinde suam cuique arborem assignant. Postea per regiones illos distributos colunt, eosque velut in civitatem suam recipiunt, nempe Apollinem Delphii Delique, Minervam Athenienses, Argivi Iunonem, Mlgonii Rheam, Venerem Paphii, Cretenses Iovem. Postremo sancti in honorem illorum erecti, ne testis videlicet aut Penatibus careant, formas illorum exprimunt, adhibito ad id vel Praxiteles, vel Polycleto, vel Phidiao.

Zeno quid de templo uclat. Porro & Zenonis, principis sectae Stoicorum, qui vixit Olympiade septuagesima, vel octogesima circiter, quo tempore Xerxes, de quo supra, Graciam vastavit, & Romani, ejusdem Regibus consules creati ceperunt, vixit, hoc celebre dogma fuit, inquit Divi non oino docuit, Temple Diagoras quid pla Deorum non edificanda. Eadem quoque in sententia & Diagoras, qui temporibus etiam & Theodorum. Xerxis docebat in Gracia, & Theodorus Epicurus, athei dicti, fuisse perhibentur. Nec enim Divi temple ponebant, quos omnino non esse credebant, ac si Divi essent, eos templis non indigere, sed hac in illorum credere ignominiam.

Duo hominum genera, negant eum templa extruende. Duo itaque hominum genera videntur fuisse eorum, qui Divi negant templa esse ponenda. Unum quidem eorum, qui Deos sive Deas prorsus negant, ac proinde nec templa adificanda esse, cuiusmodi fuerunt duo illi athei, tanquam communi sensui, ipsique naturae principis refragantes. Alterum vero eorum, qui licet Deos esse crederent, is tamen templa struere nefas putabant, probabilibus, uti videtur, rationibus adducti, quoniam nimium Deus minime, ut cibo, potu, veste, ita aedificiis quoque ad caloris frigorisque vim depellendam indigeat, eundemque longe lateque per omnia diffusum parietum claustrum comprehendere atque coercere, non modo a ratione, verum etiam a pietate alienum videatur.

Deus in manu factum templum non habet. Adde quid illorum sententia simul & sententia duplex hac ratio, modo commemorata, ipsarum sacrarum litterarum, seu potius Spiritus sancti, earundem auctoris, testimonio auctoritateque niti videatur. Sic enim Deus per Prophetam exclamat: Caelum sedes mea, & terra scabellum pedum meorum. Vbi igitur eris domus, quam adificabim mihi? Et ubi eris locus mea quietis? Omnia namque ista fecit manus mea, quae facta sunt, inquit Dominus. Sic Salomo in templi illius magnificentissimi dedicatione inquit: Caeli caelorum, hoc est, extremi, se non capiunt. Sic Paulus ad Athenienses: Deus inquit, qui fecit Mundum & omnia, quae in eo sunt, quum sit caeli & terra Dominus, in manus factis templis non habitat.

Quo sensu Deus non incolere templa dicatur. Sed hac & alia huiusmodi sacrae scripturae loca, quae Deum non incolere templa manifeste, is non comprehendit, ea denique nolle, illis Naomachus minime profecto patrocinantur. Iis enim Spiritus sanctus, sibi semper constans, non simpliciter sacra aedificia, quae ipse fieri mandavit, & in quibus se praesentem fore promisit, atque adeo re ipsa & exitu magnus miraculis suam sepe in iisdem singularem quandam gratiam exercuit, vetat & prohibet: sed potius falsam atque perversam hominum opinionem ex illorum animis tollere, atque extirpare conatur, quae nimirum templus & universi cultui externo nimirum tribuebant, posthabito veri Dei cultui vero & spiritali, Deum is quasi includebant & alligabant, eumque minime recte ritique colifine in existimabant:

simabant: denique totam religionis ac per consequens salutis proram & puppim in exterorum templorum magnifica structura, assidua frequentatione, neglecto virtutum recteque factorum studio collocabant. Non ergo, ut summam dicam ipsa templa, sed eorum potius abusus, perverſumque & de templis & de ipſo Deo opinionem damnat.

Hactenus de templorum origine, seu primis inventoribus, quibus hac quonque Arnobii libet addere, tanquam huic loco accommodatiſſima: Quorum (templorum) inquit, ſi quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Aegyptius, aut Merops tibi ſuiſſe monſtrabitur: ut eratis in admirandis Varro, ſororis progenies Atacius. Sint ergo hæc licet aut ex molibus maris moreis ſtrata, laquearibus aut venideant aureis, ſplendeant hic gemma, & ſi ſtereo & rſonant variata intertione fulgores: terra ſunt hæc omnia, & ex ſece ultima vilioris materia concreta. Neque enim, ſi vos ea pretius cætoribus penditis, delectari credendum eſt his Deos; nec recuſare, nec ſperare, quo minus ſe ſepiant, & eorum obſeſſionibus coarceantur incluſi. Templū inquit, hoc Marti eſt, hoc Iunoni & Veneri: Apollo hic habitat, in hoc munes Hercules, illo Summanus. Iſta non prima & maxima contumelia eſt, habitationibus Deos habere diſtriſtos? euguriola hic daret, cellaria & cellulas fabricari, & eis exiſtimari neceſſarias reſeſſe, quæ hominibus, felibus, quæ ſunt formiculis, & laceris, quæ fugacibus, parvidis atque exiguis muribus. Sed non inquit ſiderco attribuimus Deis templa, tanquam humidis ab his imbreſ, ventos, pluvias arceamus, aut ſoles: ſed ut eos poſſimus coram & comminus contueri, aſſari de proximo, & cum præſentibus quodammodo venerationum colloquia miſceri. Sub axe enim nudo, & ſub æthereo tegmine invocati ſi fuerint, nihil audiunt: & niſi de proximo admoveantur his preces, tanquam nihil dicatur, obſtructi, atque immobiles ſtabunt. Atque nos arbitramur omnem Deum omnino (ſi modo nominis huius vi polleret) ex quacumque mundi parte, quod quiſque fuerit locutus, tanquam ſi præſens, audire debere: immo quod quiſque conceperit ſub obſcuris & tacitis ſenſibus cognitione anticipata præſumere: atque ut aſtri, ſol, luna, cùm ſupra terras meant, omnibus omnino cernentibus ſtatim ſunt & ubique præſentes: ita quoque convenit audientiam Numinum nulli eſſe claſſam linguæ ſemperque eſſe præſentem: quantum ad eam voces regionibus ex diſtantiſſimis conſtuant. Hoc eſt enim proprium Deorum, complere omnia vi ſua, non partiliter uſpiam, ſed ubique eſſe totos: non adeſſe, non abeſſe, non cernatam ad Ethiopas pergere, & poſt dies biſſenos privatum ad domicilium redire. Quod ſi ſi uon erit, tollitur omnis ſpes opis, & erit in dubio audiamus a Diis, uec ne: ſi quando reſ ſacras cerimoniarum conſecutiſſe debitis. Conſecutus enim cognoscenda rei cauſſa, templum Numinis alicujus eſſe apud Canarias inſulas, uſqueſdem apud ultimam Thylem: eiſdem apud Seras eſſe, apud ſurvos Garamantas, & ſi qui ſunt alii, quos ab ſui notitia maria, montes, ſylvæ, & quadringi diſterminant cardines. Si omnes uno in tempore rebus divinis factis, quod ſua quoque neceſſitas cogitare compellit poſcens de Numine, referendi beneficii, quænam omnibus ſtes erit, ſi non undique ad ſe miſſam vocem Deus exaudiret, & erit ulla longinquitas, qui penetrare non poſſit auxilium poſcientis oratio? aut enim nullis in partibus eris præſens, ſi uſpiam poteris aliquando non eſſe, aut aderit unis tantum, quoniam præbere comamuniter ſuum non poteſt atque indiſcretus auditum.

At iſta perſcitur, ut aut nullis Deus opituleretur omnino, ſi occupatus re aliqua ad audiendū voces non quiſque verit ad volare: aut exaudiri tantummodo uni abeant ſoli, nihil egerint ceteri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis ſunt aureis, & ſublimibus elata ſaſtigis, auctorum conſcriptionibus comprobatur contegere cineres atque oſſa, & ſunctorum eſſe corporum ſepulchras? Nonne patet, & prompium eſt, aut pro Diis immortalibus mortuos vos colere, aut in expiabilem fieri Numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum ſuperlata ſunt buſſi? In hiſtoriæ Antiochus nono, Athenis in Mineræ memorat Cecropem eſſe mandatum terra in templo rſus eiſdem, quod in arce Lariffe eſt, cūditus ſcribitur atque indicatur Artius. Erichthonius Poliads in ſano, Dairas & Immanarchus fratres in Eleuſinis conſepo, quod citiſſe ſubiectū eſt. Quid Cæli virgines? non in Cereris Eleuſina bumata habere peribentur officia: non in Diane delubro, quod in Apollinis conſtitutum eſt Delii, Hyperocha, Laodiceæ? quas adveſta illuc eſſe ſimul ex hyperboreis indicatur, in Didymæ Nilejo Cleobæ dicit habuſſe ſuprema Leandrus ſunetiſſe Lencoptrina monumētū in ſano apud Magnēſiā Diane eſſe, Mlyn.

Arnobius de ſa
bricatione tem
plorum Gen
tium.

dina proficitur at memorat Zeno, sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum ratem, non scriptis constantibus indicatur Agesarchi? Ptolemaus Philopator quem edidit primo, Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni prosapia in Veneris templo finem esse, litterarum auctoritate declarat. Hæstennus Arnobius: qui rectè sanè templa Gentilium sepulchra hominum mortuorum appellat, unde Busta per contumeliam a Christianis antiquitus fuerunt appellata. Ac re vera illa nihil aliud fuerunt, quàm sepulchra quedam cadauerum fœdissima & putridissima: licet auro, argento, marmore, ebore, & aliis rebus preciosis resfulgerent. Plura de origine templorum ex sepulchris vide apud Gyraldum, & Plutarchum, qui inter alia Lycurgum narrat permisisse, ut mortui in urbe sepelirentur, & monimenta essent templis vicina.

u. Templorum votio in genere.

TEMPLA porro illa, ab hominibus extructa, solebant propter certas causas votari, cuius rei multa exempla passim in historiis reperiuntur. Quando vota erant, & id, propter quod vota erant, prosperè successerat, tum definiebantur, vel certi illius templi fines constituebantur: id quod dicebatur Effari templa, teste Parrone, vel Sistere sana. Sic enim Festus: Sistere sana, cum in Urbe condenda dicitur, significat loca in oppido futurorum sanorum consuetudine. Id verò ab Auguribus fieri solitum docet Varro. Vbi ita definita essent, tum condebantur: condita dedicabantur ab eis, qui ea votissent: tandem ab Auguribus inaugurabantur, id est, suis auguribus sanctiora reddebantur. Hoc enim nisi fieret, templa esse non poterant, teste apud Agellium Varro: sed ades tantum dicebantur; unde discrimen inter templa & ades sacras faciliè intelligitur.

Circumstantia quæ consideranda in templorum votione, &c.

Verum & in huiusmodi templorum votione, definitione, & edificatione, dedicatione, inauguratione, vel esu in exauguratione, quando nimirum profana reddebantur, hæc observari considerantur erant solita circumstantiæ, nempe quibus, a quibus, quo modo, quibus verbis, gestibus, ritibus atque ceremoniis caperentur.

Templorum votio apud Romanos, usitata in bello.

Ac Romani quidem, qui, ut Prudentius contra Symmachum testatur, tot templa Deorum habuerunt, quot in urbe sepulchra ferorum numerare liceat, in bellis atque præliis plerumque cum alia, tum in primis Diis suis templa votere solebant: id quod primum Romulum fecisse Dionysius Halicarnassensis libro primo testatur: alii Numam: Tertullianus tamen in Apologeseos adversus gentes, capite vigesimo quinto post Numam demum & simulacrorum & templorum usum in Rempublicam illam introductum fuisse voluit. Sic enim inquit: Nam etsi a Numæ concepta est curiositas superstitiosa: nondum tamen aut simulacris, ne templis res divina apud Romanos constabat: frangi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cælo, sed camæratia de cæpse altaria, & vasa adhuc sumis, & nidor ex illis, & Deus ipse nusquam. Non enim tunc ingenia Græcorum atque Tuscorum fingendis simulacris inunda verant. Hæc Tertullianus. Quicquid sit, illud quidem constat, templa etsi apud Romanos primò tenuia atque parva, tamen progressu temporis suis illis votionibus, definitionibus, aliisque ceremoniis atque ritibus magnificentiora fuisse facta, innumerabilique ferè numero aucta. Votionis huius illustra exemplum extat apud Livium Decade primâ libro decimo, ubi Appius Consul & Imperator huiusmodi precationis formâ Bellona templum votet: Bellona, si hodie nobis victoriam: Tuus: ab ego templum tibi voto.

Templorum votio etiam in sita te domi.

Fuit autem hic Diis templum votendi mos, non in bellis tantum, sed etiam domi cum ob publicas causas, hoc est, calamitates vel presences, vel imminentes, tum privatae, ut ambitionem & alias, frequentissimum & creberrimum. Sic enim Caligula, teste Suetonio, quoniam divinus sibi vendicabat honores, ut Deus coli voluit, consistens sæpe inter fratres Deos medine, ut se ad random adventibus exhiberet, & templum etiam Numini suo proprium, & sacerdotes, & exornatissimas hostias instituit. In illo templo, quod sibi votari, & extruicurrat, simulacrum habebat aureum iconium: amiciebaturque quotidie veste, qualis ipse nectere: magnificentia sacerdotum ditissimus quisque & ambitione & licitatione maxima ritibus comparabant. Hostie enim Phœnicoperi: & quæ sequuntur.

u. Templorum edificatio. b. Locum.

Iidem templa magna etiam religione, seu superstitione potius extruere & edificare sunt soliti: ubi locus, situs, materia, forma religiose observabatur. Nam quod ad locum attinet, non omnibus

nem dicebantur. Publius tamen Victor, cum agit in libello de XIV. Urbis regionibus, ante Celam, partem nimirum templi sacratiorem, esse prodomon, post templum opistodomon, templum in tres duntaxat partes dividit, mediamque, ubi Dei est cella, quam hodie Chorum dicunt, vocat: quæ antecedit opistodomos; quæ sequitur opistodomus. Vide Hadrianum Turnebum libro vigesimo secundo, capite decimo septimo.

III.

Templorum
restauratio.
Tacitus de hac
instantiatione.

Us autem in extruendis & adificis audi, ita in restaurandis & reficiendis templis summam curam, magnam religionem, varias ceremonias, atque ritus, adhibuerunt; quos quidem uno quasi fasciculo Cornelius Tacitus complexus est, in lustratione aræ templi sortis, quod a Vespasiano cum restitutum fuerat: Vespasianus, inquit, curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famamque inter proceres. Ab eo contracti Haruspices monuerunt, ut reliquæ prioris delubri in paludes arerentur, templum iisdem vestigiis siceretur, nollet Deos mutari veterem formam. Undecimo Kalend. Iulias, serena luce, spaciū omne, quod templo dicebatur, vinctum ritibus coronisq. ingreßi milites, quibus fasces nomina, felicitur rami, deinde virgines Vestales cum pueris puellisque, pastinis matrimoniisque, aqua rivis & fontibus amnibusq. haurita, perlucere. Tum Helvidius Priscus Prætor, præserte Plauto Eliano Pontifice, lustrata suo vetarilibus aræ, & super cessum redditis exitis, lotem, lunonem, Minervam, Præsidemq. Imperii Deos præsecutus, uti capta prosperarent, sedesq. suas pietate hominum inchoata, divina ope attollerent, & vittas quibus ligatus lapis, innexisq. funes erant, contigit. Simul ceteri Magistratus & Senatus, & Eques, & magna pars populi, studio lætitiæq. connati, sacrum ingens straxere: passimq. injecta fundamentis argenti, aurique, stipis, & metallorum primitia nullis sortibus vitia sed ut gignuntur. Prædicere Haruspices, ne temeretur opus saxo aurove in aliud destinatio, &c. Hæc Tacitus. His adde Horatiana illa.

Horatius de re
stauracione
templorum.

Delicta Majorum immeritis lues
Romane: donec templa refeceris
Aedesque labentes Deorum, &
Fæda nigro simulacra fumo

Dis te minorem quod geris imperat.
Huc omne principium, huc reffer exitum
Dii multa neglecti dederunt
Hesperie mala luctuosa.

Tanta apud Gentiles fuit templorum veneratio, ut eorum ruinas quoque, atque rudera colerent, ut ex his Seneca verbis apparet: Non magis contemnitur sapiens, cum jacuit, quam cum sacram eorum ruina calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

IV.

De templorum
inauguratione.

Livius de hac
inauguratione.

Hæc de adificatione & restauratione templorum. Audiamus illorum porro dedicationem fuisse consecrationem & inaugurationem. Hanc præsertim apud Romanos magno in pretio fuisse, colligitur non tantum ex eo, quod templum primum Romæ sortis Feretrio, a Romulo, urbis regisq. conditore, dedicatum testis est Livius Decade primâ, libro primo: sed etiam ex illa M. Horatii Pulvilli atque Valerii Publicolæ Coss. historia id constat, de qua sic Livius lib. 2. Dec. 1. Non dum dedicata erat in Capitolio sortis ædis. Valerius Horatiusq. Coss. sortiri, uter dedicaret, Horatio sorte cecidit. Publicola ad Veientinum bellum profectus. Aegrius quam dignum erat, tulere Valerii necessarii, dedicationem eam inelucti templi Horatio dari: id omnibus modis impedire conari, postquam alia frustra tentata erant, postem jam tenenti Coss. sacrum inter precationem Deum nuntium incutunt: mortuum ejus filium esse, funesq. familiæ dicere eum templum non posse. Non crediderit fallum, an tantum roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio facilis est: nihil aliud ad eum nuntium a proposito aversus, quam ut cada ver offerri juberet, teneret postem, precationem perageret, & templum dedicaret. Hæc Livius: ubi inter aliam mentionem facit postis, quem is, qui dedit abas, manu tenabat, de quo & Cicero pro Domo sua: Postem teneri in dedicatione templi oportet. Et Seneca attingens illam historiam: Pulvillus hoc fecit, inquit, cui postem tenenti, & Capitolium de dicanti mors filii nuntiata est, quam ille exaudisse dissimulans & solennia Pontificalia carminis verba (Nota, quia cerere verbis a Pontifice dedicari solebant fana, inde videtur a fando dicta, esse Festo) concepit gemitu non interrompente precationem, & ad filii sui nomen sortis propitiato, putasset ejus luctum aliquem finem esse debere, cuius primus dies primus imperus ab altaribus publicis et sausta in nuncupatione non abduxit patri: dignus me hercule memorabili de dicatione, dignus amplius sacerdotio, qui colere deos, ne iratus quidem desisteret. Idem tamen ut rediit domum, implevit oculos, et aliquas voces flebiles emisit, & peratam,

Seneca de inau
guratione tem
plorum.

que mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. De hoc Horatio Pul'villo vide etiam Dionysium Halicarnassenum, & Valerium lib. 5. cap. 10.

Sic, ut idem Livius scribit Decade primâ, libro quarto, cum Cn. Iulius Consul adem Apollinm, absente collega sine sede dedisset, egre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in urbem redisset, nequicquam in senatu esse conquisitus.

Non licebat autem cuius antiquitus templa dedicare, sed Consulibus tantum & Imperatoribus: item Decumviris, & Censoribus, & aliis huiusmodi: cuius rei testis est illa Historia Cn. Flacii, quam idem Livius Decade prima libro nono enumerat. Is enim scribit, patre libertino, humili fortuna ortus, & adili curules adem Concordia in area Vulcani summâ invidia Nobilium dedicavit, coactus, consensu Populi Cornelius Pontifex mox verba præire, cum more Majorum negaret, nisi Coss. aut Imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate Senatus latum ad Populum est, Ne quis templum aramve in jussu Senatus, aut Trib. plebis partes majores dedicaret. Illa Lex lata fuit a Q. Papirio, Trib. pl. qua idcirco Papyria fuit appellata. Ejus fit mentio apud Ciceronem, in oratione pro Domo sua: Video enim, inquit, eam legem veterem Tribunicia, que veteri in jussu plebis ades, terram, aram consecrare: neq. cum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensu, &c. Et paullo post: Lex Papyria vetat, ades in jussu plebis consecrari. Idem pro Domo sua: Cum Licinia, inquit, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello Coss. aram, & adiculum & pulvinari sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate Senatus, ad hoc collegium Sextus Iulius Prætor retulit. Tum P. Scavola, Pontifex Maximus, pro Collegio respondit, quod in loco publico Licinia C. F. in jussu Populi dedicasset, sacrum non videri.

Præterea ille, qui dedicare volebat, prius ad sacerdotem publicorum atq. Pontificum collegium referre id cogebatur. Sic enim Cicero pro Domo sua inquit, Class. un censorum de signo Concordia dedicando ad Pontificum collegium retulisse, eiq. M. Emilium Pontificem Maximum pro collegio respondisse, nisi cum Populus Romanus nominatim præfessisset, atq. ejus jussu faceret, non videri, ea rellè posse dedicari. Idem: Atq. ille tamen C. Quintius Martius Censor ad collegium retulit: cu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum fuisse religione domestica, tamen instituo cæterorum ad Pontificem detulisses: Notum debet cum in verbis clarissimo loco, nefando quodam atq. inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti? Et si collegium Pontificum adhibendum non videbatur, nonne horum tibi idoneus visus est, qui et a te, honore, auctoritate, antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? Hinc ergo colligimus, non licuisse in jussu Populi & in scio sacerdotum collegio, cuiquam templum aut aram, aut quidvis aliud dedicare.

Is porro, qui dedicare volebat vel totum collegium adprecabatur, vel unum aut alterum Pontificum adesse jubebat, qui ei verba præiret: cuius quidem ad vocationis Cicero pro Domo sua huiusmodi formam præscribit: Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præcatis, postemq. roveatis.

Dedicationis autem huiusmodi forma hinc fere ritibus atque ceremoniis constabat: Omne spatium, quod erit templo dicatum, coronis atq. vittis vincebatur: idem cum a populo felicibus ramis, tum a virginibus Vestalibus aqua perluebatur. Is, qui dedicabat, postem templi, qui, ut inquit Cicero, ibi est, ubi aditus templi, & valva ambulationis sunt, manu sua tenebat, certa quadam atque solennia verba, si ve precationem, præeunte aliquo Pontifice, effabatur (unde idem de Legibus, Tempa liberata & effata habent): Area item certis sacrificiis lustrabatur, extra supercestruem reddebatur, vitæ, quibus ligatur lapis, innexique funes erant, a dedicante contingebantur: populus etiam uni versus saxum primumangebatur, fundamemti certas res, ut auri & argenti stipes injiciebant, simulacrum Dii aut Dea illius, cui templum dedicabatur, sepe quoque alunde translatum, ut de Iunonis simulacro Vejæ, Romam adveflo, Livius scribit Decade prima, libro quinto: in templo ipsum quoque prius unctiōne dicatum, unâ cum ara & pulvinari collocabatur. Hæc ex Livio, Cicerone, Cornelio Tacito, & aliis colligere licet, quos quidem ritus omnes atque ceremonias videre licet in Capitolii restoratione apud Tacitum eo loco, quem supra citavi.

Inauguratio tē
plorum non cul
libet olim coe
cessit.

Inauguratum
cogebatur ad
collegium Pon
tificum referre

Ad collegium
vel totum, vel
unum aut altero
rum Pontificū
Inauguraturus
referbat.

Inaugurationis
templorum
forma.

dum primo Fastorum predicat. Et hæc de valuarum aperiendarum atque claudendarum ritu, qui in templo Iani observabatur. Hinc Ianus Patulejus atque Clusius ab aperiendis claudendisque portis vel pacis, vel belli tempore dictus. Cur verò Fortæ templum semper manserit apertum, mentionem reddit Plutarchus in questionibus Romanis, questione quadringesima sexta. Certi porro diebus aperiabatur Pænus, locus in ade Vestæ intimus: qui quidem die: religiofi habebantur, teste Festo. Templorum item a dictus & accessus quibusdam patebat: aliis non. Unde apud Rhodios cur in Geridionis sacellum non ingrediebatur præco, rationem reddit Plutarchus in questionibus Græci, questione vigesima septima.

Hæc de templis: quæ ab usu sancti, sacra, sacrosancta, sacra, augusta, religiosa, impolluta, sive Templorum, mystica, votiva, opima, pinguis, venerabilia: a vetustate antiqua, vetusta: a quantitate granepubeta varia, dia, immania, excelsa, alta, sublimia, spaciola, ardua, ampla: a pretio magnifica, operosa, laqueata, marmorea, eburnea, aurata, lucida, fulgentia, pretiosa, conspectiva, aliisque nominibus fuerunt nuncupata. Plinius, ut hoc colophonis loco addam, arbores scribit fuisse olim Numinum templa, & harum quidem genera ut dicata servari. Verba illius hæc sunt libro duodetimo, capite primo: Arbores fuerunt Numinum templa, priscoque ritu ut simplicia rura, etiam nunc Deo præcellentem arborem dicunt. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos & in eis silentia ipsa adoramus. Arborum genera Numinibus suis dicata perpetuo servantur, ut Iovi æsculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin & Sylvanos Faunosque & Deorum genera sylvis, ac sua Numina, tanquam e celo attributa, credimus. Hællenus Plinius.

POST TEMPLA videtur de aris, sive altaribus scribendum, quæ quidem templorum De aris vel fuerunt ornamenta, sacrificiorumque loca magis propria, atque adeo Satorum præcipua ferè dicantur. instrumenta. Exordiamur autem, pro more nostro, ab eorum nominibus.

ARA, Hebraice dicta est מזבֿח Mizbeach, sive מזבֿח Mizbach אֶזְבֿח Zabâch, sacrificando, nimirum ab usu ejus primario: cui respondet vox Græca θυσιᾶς νεωρ, quasi dicas na Hebraea & Chaldaea, sacrificatorium, hoc est, instrumentum sacrificiale, sive locus, in quo sacrificatur: Chaldaicè dictus עִגְרָא Egurach, ab עֶגֶר Agar, mercede conduxit, collegit, congregavit: quæ vox etiam altum, ædificium validum & cumulum significat. Sic forsitan dicta, quod inde sacerdoes mercedem suam colligebant, tanquam mercenarii: vel quod erant ædificia altè extructa & bene constructa atque munita.

Græci multa habent nomina, quibus Aram expriment: inter quæ duo sunt maxime communia, nempe θυσιᾶς νεωρ, sive Ποιεῖς θυσιᾶς apud Aratum, & θυσιᾶς νεωρ, θυσιᾶς νεωρ, altare, na Græca, dicitur a θυσιᾶς, sacrificando, sive sacrificiis, uti supra dictum est, ab usu nimirum, cui respondet vox Hebraica מזבֿח Mizbeach, unde etiam θυσιᾶς dicitur ἵππο τοῦ θυσιᾶς, quæ vox facinoram quoque significat, ad sacrificium adhiberi solitam.

Alterum nomen est θυσιᾶς, quod θυσιᾶς etiam significat & locum, ubi carius reponuntur. 2. θυσιᾶς, Homerus: Ἀρετῆς δ' αἰὲς θυσιᾶς τῆβες, &c.

Sic autem dicitur a θυσιᾶς, quod pascere & vadere significat, vel quod inde visitarent atque pascerentur sacerdotes: vel quod per gradus ad illud esset ascendendum. Unde Suidas θυσιᾶς sic de θυσιᾶς finit: ἱερόν & ἐκ τῶν ἀναβάσεων ἱερῶν, πρὸς τὸ λῆξιν ἱερόν, delubrum, sive nemus sacrum, & locus ascensum habens, ad dicendum aptus, ut inde quis facili exaudiri possit.

Sed mihi potius vox Græca θυσιᾶς videtur derivata ab Hebraea & Chaldaea בִּמְיָה Bimâh, vel בִּמְיָה Bimathâ, quæ vox Excelsa, & Altaria ejus excelsisq; in locis extructa significat, & in sacris litteris frequenter occurrit. Unde Rabbi David Kimchi in tertii Regum, caput tertium, scribit Moysen altare aneum in Excelsis ædificasse, in quo sacrificia Deo sint facta, antequam templum esset extructum. Hinc Gentes ἱεροῦζὶν quidam similiter sana atque altaria Dias suis in omni colle, & sub quovis ligno frondoso capisse erigere. Aliquando etiam vox בִּמְיָה Bimathâ, sumitur pro columinis & gradibus quibusdam, in quibus lex recitabatur: & בִּמְיָה Bimâh, suggestum, tribunal (unde Græcum βῆμα) quod edico in loco consui solet: & בִּמְיָה Bimus, idem quod lapis incisus, id est, altare, idolo in Excelsis dedicatum significat.

Hinc igitur vox Græca θυσιᾶς est deducta: quæ ab usu suo θυσιᾶς ab Hesiodo dicta, a sacris θυσιᾶς θυσιᾶς

Βομοὶ Διο-
δορ.

videlicet, quæ in altari fierent, vel suffimentis, quæ in eo adolerentur: Latini sacrificia in sum-
dam & fumosum simili loquendi genere aram appellantur. Eandem ob causam Hesychius Bo-
mōis appella-rit Διοδόκους, id est, τῶν Διοδώκων ἀρχαῖον, suffimentorū receptici. Hinc Dio-
mosthenes: Βομοὶ καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ποταμῶν ταῖς πόλιν, Ara sunt & sana omnium
Deorum in omnibus urbibus. Item: χαλκοὶ καὶ ἀγυῖαι τοῖς βομοῖ, pulcherrima & san-
ctissima ab eodem dicuntur. Item: κοινὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἰσθμίοις βομοί, communes & ad cultus omnes
propositæ. Sic ἄρα. πρὸς βομῶν adducere ad aram, & τὰς ἐν ἡμῖν βομῶν, mittere ad aras,
& ἐπεὶ τὰ πᾶσι βομοῖ, sette ab aras, idem dixit: quemadmodum Isocrates ἰσθμίοις βομῶν
χόειντες, excurrere aram gratie.

Βομῶν, &
simili derivato
ποτὶ βομῶν.

Από τῶ βομῶν, id est, ab uni, fit βομῆ, arula, diminutivum, apud Herodotum: & βομῶν-
simili derivato
ποτὶ βομῶν. sis, locus aut conterritio ara: & βομῶν, idem quod ἱερία, id est, sacerdos, ara custos, quæ ad
aras sacra peragit: item βομῶν, altareus, ad altare pertinet. Hinc ab Euryclide βομοὶ ἱε-
ραι, fori altari dicuntur, & βομοὶ ἱερῶν, ara preselli. Ab eadem voce βομῶν derivata
sunt etiam βομολογία, & βομολογία, id est, sacrilegus, furta, conviciator (tamen si βομῶν pro par-
tra quoq; ara accipitur): & βομολογία, sive βομολογία, convicium: & βομολογία, convi-
cium: foris, qui plerumq; n, qui apud Gentiles circa altaria versabantur, ex in cibum viliusq;
pretentis, homines erant levis, scurriles, mendaces, & convicin dedit. Derivantur hinc & βο-
μολογία, ad aras sacrificare, & βομῶν, & βομῶν, cui ara cum alio communis est.

Differentia
του βομῶν,
& ἱερῶν
πόρ.

Porrò βομῶν, ἱερῶν, αὐτῶν καὶ ἱερῶν, Porphyrio Philosopho sic distinguntur: βομῶν,
id est, aras, inquit, & templa statuebant Diis celestibus: ἱερῶν, id est, cerreis, sive
& Hieroidibus. ἱερῶν καὶ ἱερῶν, id est, focos, quod utrumque nomen ab Hebræo ἱερ, igne
videtur dictum: & Hypochibis, id est, subterraneis Diis fossas & scrobes, quæ a Græcis
μῆλας dicuntur: Νύμφος & Νύμφος, æterisq; huiusmodi antea dicantur: unde antea Nym-
phetum autem Homerum decimo tertio Odyssei fit mentio.

His ferè similia Festus prodidit: Superi, una vis Diis, aris a terra exaltati: terrestribus
in: ta inferis sub effossa terra in antris et cavernis, sana facere consueverunt Veteres. Sic apud
Indos diu terre, in antris et cavernis, & specubus rem divinam fecerunt: Soli vero in sublimi.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ
ΝΑ ΛΑΛΕΙΝ.
1. ΑΡΑ.

ΑΡΑ ΕΤΥΜΑ
ΒΑΛΕ.

Quantum ad L. τὰ vocabula attinet, ea sunt Ara & Altare; Ara quidem varia afferun-
tur etyma. Servius Nymis, inquit, aris & Diis esse superis & inferis consecratas: Alcare
verò esse superiorum & inferiorum, quæ ab altitudine constat esse nominata. Idem in secundo
Aeneidos ita scribit: aris precibus, quæ Græci æγε dicunt, ut contra imprecatio na-
mæa dicitur Macrobius libro tertio Saturnalium capite undecimo: Multifariam legimus
quis, quod licet sol, n. p. oratio, nisi n, qui Deos precatur, etiam aras manibus apprehendat.
Hinc Varro libro de Divinatione quinto, dicit, eas primùm aras dictas, quod esset necesse
sacrificantibus eas teneri. Ansis autem teneri solere visa, quis dubitat & Coniuratione in
litterarum aras dici capias, ut Valerios & Fulios dictos prius, nunc Valerios & Furios dicti. Ideo
Varro de lingua Latina lib. 3. aras etiā deducit ab ardendo, quod in ea víctima incense ardeant
vel a similitudine arearū, quod sicut hæ in urbe puræ sunt, ita et aras Deū puras esse oportet. Eius
verba hæc sunt: Vbi frumenta secula tenentur & arescunt, Ara. Propter horū similitudinē loca
in urbe pura, areæ: a quo potest etiā Ara Deū esse, quod pura. Nisi potius ab ardore, ad quem ne
fit, fit ara; a quo ipsa areæ non abest: quod qui arescit, ardor est Solis. Hanc areæ notationē ab
ardore amplectitur & Iliodorus: Sic enim ille: Aram quidam vocatam dixerunt, quod incense ibi
victima ardeant. Quid si ara sit dicta, quasi ἀρεα, per synæresin: quia antiquitus ex terra seu ce-
spite confici erat solita; vel ἀρεα, a tollendo, quod in altum tollebat. Ab ara fit diminuti-
vum Arula. Hinc Arnobius arulas perorū sanguine delibatas dixit, & Prudentius lib. 1. con-
tra Symmachum: Omnibus ante pedes posita est sua cuique vetusta
Arula, &c.

1. Altare.

Altaria deinde sunt, ut Festus ait, in quibus ignis adoleatur: Altaria quidē ab altitudine dicta,
quasi are alta: quæ vox Altus, alta, &c. ab Hebræo אל, Alah, ascendit, videtur derivari
quia ad alta opus ascensu. Quæ de causâ etiam βομῶν; Græci αἱ, quod Antiqui Diis supe-
ri in aedificiis, a terra exaltatis, sacra faciebant: Diis terrestribus in terra: Diis infernalibus in
effossa

esset a terra. Sic Laëtantius Grammaticus Thebaidos septimo, tria fuisse in sacrificiis loca ait, per quæ expiationem fecerunt, scrobiculo factò in inferis, arvis terrestribus, celestibus focus: Vnde denominata etiam sunt altaria, ad quæ, cum sacrificabant, manus in altum porrigebant.

Altarium porro, ut etiam templorum, originem, scriptores antiqui ad Aegyptios referunt, inter quos Herodotus libro duodecimo. Ante Diluvium sacrificiorum quidem, ut Abelis & Caini, sed altarium nulla, quod sciam, sit mentio in sacris litteris. An igitur in solo ipso ac pavimento, an vero, quod videtur esse verisimilius, in altari aliquo ad sacrificium erecto, illi prisci sancti homines, si ve vero Deo, si ve etiam alienis Diis sacrificarint, incertum est. Nonnunquam certe Græcos sine ara, in nudo solo & pavimento sacra peregrisse comperimus esse. Eumæus apud Homerum super ignem, id est, focum victimam fecit. Arabes arule super aram cõstituebant. Soli in illa immolare & chura adolere consueverunt. Post Diluvium primum altare, cuius in sacris litteris sit mentio, sunt illud, quod Noachus exstruxit Genesios capite octavo. Patriarchas deinde passim hinc inde altaria Deo exstruxisse & in eis sacrificasse legimus.

Porro ut templa & altaria sibi soli Deo extrui & edificari, consecrari, voluit: sic Ethnici quoque, lumine natura, non usi, qui Diis essent acq. Numina, templa atque altaria erigi fas esse putabant. Hinc Augustinus como decimo, sermone sexto: Nam illi (Ethnici) quod Numen habeant, & pro Numine accipiant illam stacnam, ara testantur. Quid illuc faciat ara, si illud non habeat pro Numine? Nemo mihi dicat, Non est Deus. Iam dixi: Vtinam ipsi sic norint hoc, quomodo norimus omnes nos. Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, ara illa testantur. Hællenus Augustinus.

Quoniam igitur olim Reges, Principes, Imperatores & Tyranni inter Ethnicos a subditis, & vivi & mortui pro Diis fuerunt culti, & ipsi pro insana sua ambitione atq. superbia divinos honores sibi arrogarunt, ac pro Diis coli voluerunt, idcirco passim legimus in historicis templa & altaria ipso fuisse edificata & consecrata, atque adeo illis sibi hæc erigi acque extrui curasse. Ejus rei testes sunt ante ille, ab Alexandro Magno ad Tinnas fontes exercitæ, ac quas aras Cicero scribit in epistolis familiaribus, se castra posuisse. Adrianus Imperator, ut Aelianus Spartianus in ejus vita testatur, Athenis adem loci Olympio, sibi, aram posuit, & per Asiam iter faciens, passim templa sui nominis fieri consecrari, curavit. Fuit enim, ut omnes historici testantur, mirum in modum ambitiosus.

Aliquando autem singulis Diis atq. Numinibus templa atque altaria edificarunt: aliquando vero duobus aut pluribus Diis unum templum atq. altare, tanquam illi commune erexerunt. Sic enim, exempli gratia, Apollinis, & Mercurii communem in Græcia aram fuisse Pausanias testatur, quod Mercurium Lyra, Apollinem Cythara inventorem fuisse Græci putarent. Sic Cicero Verrinæ sextæ: Aristem, inquit, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, unâ cum Libero patre apud Syracusanos eodem erat in templo cõsecratus. Sic Arrianus in Periplus Ponti Euxini, Philesum & Mercurium voluit ejusdem templi & altaris societate conjungi, quod Græci eleganter vocat *συνάουον*, & *συνάουον* fieri. Cur communis fuerit ara Hercules & Minervæ Plutarchum vide in Questionibus Romanis, questione quinquagesima nona.

Sed & in edificatione Altarium religiosè obser vabatur materia. Hæc variæ fuit & multiplex Arrianus in Periplus Ponti Euxini, juxta Trapeduntem, arvicatem in mari sitam, scribit. se videre aras erectas ex aspero & imposito lapide, addidit, se statuisse, ibi aras albo lapide dedicare, & epigrammata perspicuis & illustribus notis in insculpere. Sic Angelus Politianus Apollini in Delo aram corneam exstruam fuisse testatur, quam *βουκωνισπύριον* vocatam dicit. Sic Deus in veteri Testamento aram vel ex Spiritibus terre, vel ex rudi & imposito lapide sibi se dedicari, voluit. Ac ara aurea Babyloniorum meminit Athenas: in qua nullum animal, nisi lae ens immolatur Herodoti testimonio probat. Ex marmore item candido aras olim fieri fuisse solitas innumeri scriptores testantur. Hinc illud Poëta:

Marmoreas stant fulva canum simulacra per aras.

Ex Ovidio de ara Dianæ Orchilochæ verba faciens innot:

Decolor a fuso tincta cruore rubet.

Huc Martialis etiam libro nono alludit:

Altarium origo ad Aegyptios referenda.

Altaria nemini nisi Diis edificari solent.

Altaria cur Principibus etiam edificata.

Altaria cum singulis Diis, tum pluribus simul edificata.

SACRORVM SACRIFICIORVMQVE

Libetur tibi candidas ad aras,

Forma alia
vixit.

Forma quæ altarium vel fuit quadrata, ut templorum, vel rotunda. Super aras verò tam quadratas, quam rotundas respiciunt quidem ex gramine, si bibe verbenas (quæ omnibus ferè in sacris, seu faustis, fuerunt adhibita, quas etiam sacro ex loco decerpere oportebat) apponere conqueverunt.

At singulorum quidem Deorum aras, ut etiam victimas, & seipso, iis frondibus coronare atq; ornare soliti fuerunt, quæ singulis Diis fuerunt consecrata: ut Iovis aram æsculo, Apollinis lauro, Minervæ oleâ, Veneris myrto, Herculis populo, Bacchi hederâ (sed & pampinus interdum, ramusq; ficulneus plerumq;) Panis pino, Sylvani & Ditis cupresso, aliorumq; aliis frondibus, atq; herbis coronarunt. Hinc quia ara frondibus, graminibus, herbis floribusq; ornari solent, a Poëtis Frondentes, Gramineæ, Herbosæ, Virides, Coronatæ, sunt dictæ. Valerius Flaccus lib. 3. tertio:

— Et summas frondenibus intulit aris,

Libarique dapes, &c,

Syllius libro quarto:

Gramineas undis stravit socialibus aras.

Ovidius decimoquinto Metamorphoseos:

Plas odoratus herbosas ignibus aras.

Martialis libro duodecimo:

Si terrene coli, viridesq; pigebit ad aras.

Properius libro tertio:

Inde coronatas ubi thure pia veris aras.

Numera al-
terum maxi-
mum.

Ut autem Deorum & Sacrorum, & templorum, sic altarium quoque apud Gentiles & apud Iudeos, Gentilium exemplo (de quo Deus sapissimè per Prophetas suos conqueritur) numerus fuit maximus: quem aliarum multiplicationem Hoseas Propheta vocat, capite duodecimo, caputq; Israelitis exprobat: Altaria, inquit, eorum, tanquam acervi lapidum super sulcos agri, id est, passim omniùs in locis altaria exstruunt.

Altaria,
quæ dicitur.

Porro & dedicari atq; consecrari ara & altaria olim certâ formâ magnâq; religione solebunt, quod, seu præcipuum firè membrum, hic est considerandum. Dedicatio autem hujus illustre exemplum est dedicatio Ara, Augusto posita apud Narbonenses, cum hac inscriptione:

L. CASSIO LONGINO

COSS. X. KAL. OCTOBR.

NUMINI AVGVSTI VOTVM SVSCEPTVM

A PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVVM.

QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE SIT IMP. CAESARI DIVI F. AVGVSTO P.P. PONTIFICI MAXIMO TRIB. POTESTATI XXXIII. CONIVGI, LIBERIS, GENTIQVE EIVS, SENATVI, POPVLOQVE ROMANO, ET COLONIS, INCOLISQVE C.I.P.N.M. QVI SE NUMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVRINT, PLEBS NARBON. ARAM NARBONE IN FORO POSVIT AD QVAM QVOTANNIS VIII. KAL. OCTOB. QVA DIE EVM CVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RECTOPEM EDIDIT, TRES EQVITES ROMANI, A PLEBE, ET TRES LIBERTINI HOSTIAS SINGVLAS IMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPPEDICANDVM NUMINI EIVS TVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRÆSTENT. ET VIII. KAL. OCTOB. TVS, VINVM, COLONIS ET INCOLIS ITEM PRÆSTENT. KAL. QVQVE JANVAR. TVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT, VII. QVQVE

IDVS

IDUS IANUAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TERRARVM AVSPICATVS EST, THVRE, VINO SVPPLICENT. ET HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT. ET COLONIS INCOLISQVE THVS, VINVM EA DIE PRAESTENT.

ET PRIDIE KAL. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO, M. AEMILIO LEPIDO COSS. IVDICIA PLEBIS DECVRIONIBVS CONIYXIT, HOSTIAS SINGVLAS IMMOLENT, ET THVS, ET VINVM AD SVPPlicandvm NVMINI EIVS COLONIS ET INCOLIS PRAESTENT.

EXQVE IIS TRIBVS EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV Reliqua deficiunt.

Qui plura dedicationis huius exempla cupit, inspiciat clarissimi & antiquissimū peritissimi vi-
ri, Dn, Adolphi Otconis, amici mei singularis, Numismata antiqua, & Antiquitatum Romano-
rum a Iohanne Rosino collectarum librum secundum. 1. In id sacrifi-
ficatur.
2. Vfus altarium.

Dicamus nunc de altarium apud Gentiles usu. Primus & praecipuus altarium usus fuit, quod sacrificia omnis generis cum animata, tum inanimata in eis fiebant: unde etiam מִזְבֵּחַ, Miz-
bechoth Hebraicè, & θυσιάστης Græci fuerunt appellata, de quo usu sacrificiali sacris superq;
constat. Propter hunc ipsum usum ara variis & elegantibus epithetis a Poëtis insigniuntur, ut
quod festæ, sacre, sacra, sacrosancta, divina, casta, sacrificæ, fumantes, fumida, fumosa, pin-
gues, odorata, fragrantæ, ebullirentia, ebullifera, lucentes, ardentes, calentes, alinq; id generis no-
minibus appellantur. Sciatins etiâ vaporatum vocat Altare, & thureum ab hoc usu sacrificandi.

Deinde, ad, si re, ante altaria fiebant preces, vota ac iuramenta: cuius usus exempla passim oc-
currunt. Macrobius libro tertio Saturnaliū, capite secundo: Multifariam legimus, inquit, quod
litare sola non possit oratio, nisi is, qui Deos precatur, etiâ aras manibus apprehendat. Hinc aras preces fiebant
nonnulli ab ægeoua, id est, oro, vel dōt τῷ ἀπὸρ, ut supra quoque dixi, id est, a precibus volunt
dictas, & anfas Varro voluit antiquitus appellatas, quod eas a sacrificantibus, adde preantibi-
bus, necessarium esset teneri. Virgilius septimo Aeneidos:

Talibus orantem dictis, arasq; tenentem

Andiit Omnipotens, &c.

Sic Deli suis ara Apollinis ἱερὸς τόπος, id est, Genitoris, in qua nullum animal sacrificabatur,
quam Pythagoram veluti in violatam adorasse tradunt. Cui Nutrix hac omnia faciebat in
verberis ac verbis si re hostis, ut Deli ad Apollinis Genitoris ara.

Sic iurantes quoq; manu aram tangebant. Virgilius:

Tango aras, medios ignes, ac Numina testor.

Cicero pro Flacco: Si si aram tenens iuraret, crederet nemo. Celebratur hinc nobilis illa Pericli
sententia, Ad aram usq; amicum me esse oportet: quia significatur, Neminē amici causā aut pe-
rari, aut quippiam in honestum facere oportere. Adde etiā per vulgatum illud Aristophanis pro-
verbium ἐν ἀγῶνι δὲν ὁλοῖς ἄνθρωπος, αὐτὰ πικρὰ, ἢ δὲ καὶ αὐτὸν αὐτὸν, id est, Quem nec ara, nec fl-
de nec ulla durat fœdera. De vehementer perfidis. Dicitur etiā in Spartanis, quorū perfidiam
causa Aristophanes.

Ara præterea erant asyla atq; perfugia hominum sacrosancta. Unde: Confugere in aram. Ci-
cero post reditum: Qui nisi in aram tribunatus confugisset, vim Prætoris effugere non potuisset.
Idem pro Roscio: Sicut in aram, confugit in ejus domum. Idē in questionibus Tusculanis: Tan-
ta præsentie orbarum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Ab ara itaq; non licebat
supplices abstrahere. Huiusmodi ara erat, ara Concordiæ, cuius meminit Hieronymus, ad quam
si quis confugisset, tanquam ad Cæsaris statuam, a velleum inde nefas habebatur. Plautus
in Rudente:

Sed quid ego cesso fugere in sanum ac dicere hæc

Palestra in aram uti confugiamus prius,

Quam huc scelestus leno veniat, meq; hic opprimat?

Idem in Mostellaria:

3. Ara erant
asyla atq; pe-
fugia.

SACRORVM SACRIFICIORVMQVE

illud sacrificium, quod per illos fit, qui murus familiaritate benevolentiaque sunt conjuncti. Eodem modo (sic ea, quae vere sacra sunt, licet cum his superstitionis conferte) multo verius et iustius nos Christiani affirmare possumus, sacrosanctum illud convivium dominicum tanto gratius Deo et acceptius esse, quanto major et ardentior est illorum, qui communicant, benevolentia inmutata caritas.

*Personae com-
municantes
q. 2.* Illi porro, qui sacrificio huic atq. epulo communicant, iunguntur cum uxor, & filia; cum i-
lemachus & illius socii, qui fuerunt invitati. Nam hic fuit mos Ethnicorum, ut, sacrificia Dei
faciuri, suos vicinos, cognatos, amicos & familiares ad illa invitarent: ut ex Antiquitatibus

De sacerdotibus in genere
Ec.

Porro quoad personas, si rituum, principes quidem nempe sacerdotes; quorum manus bis
fero verbum describit Plato in Politico: Sacerdotum genus, inquit, quod est legitimum, docet par-
tem, quo pacto donaria et sacra Diis sint offerenda, qua ipsis sint grata: partem quoque vota sint fa-
cienda, quidve boni a Diis sit percipiendum; de his, inquam similiter, ut de templis, in genere quodam
dicamus; et proximum de nominibus qua sunt vel generalia, vel specialia.

Sacerdotum
nomina Hic
habet

Apud Hebræos duo sunt sacerdotum nomina generalia, nempe כהנים, Cohanim, & כהנים, Cemarim. Vox prior cum de veris, tum etiam de falsis & idololatricis sacerdotibus usurpatur: אֲכִיֶּהֱן Cihen, id est, sacra, sive rem divinam facere, sacerdotio fungi, quod LXX II. interpretatur: verunt. Vocibus affinis est כֹּהֵן־כוֹחַ, Coach, id est, vires, potentia, propterea quod cum veterum, tum etiam falsorum & idololatricorum sacerdotum maxima semper fuit dignitas, & auctoritas ex hoc effluat.

2. במצרים

*Vox dei dicitur. Cemarim, semper pro sacerdotibus falsis & idololatriis accipitur. Quidam voluit: eam vocem (unde forsan vox Latina Camillorum, de qua infra) proprie significare sacerdotum ministros, sic dictos vel a thurni inensatione & precibus ardentibus, quas pro populo faciebant: vel ab atro vestitu, quo erant amicti. Alii sic voluit dictos ab incenso & inflammato sacrorum studio. Quidam a stigma matris, quae faciei illorum, vel etiam reliquo corpori erant iusta. Nam **וַעַם** Camar, (unde forsan **וַעַם** & id est, Caminus dictus) accendi, excandescere, aduri significat. Hac de nominibus Hebraicis.*

Sacerdotum
nom. in Gra
ce.

Græci faceros dictus est ipse, in ipso sacrificula, & ipse ipse: ipse ipse ipse quasi quod factorum semper est memor, & ipse & arripit. Nec vero solum sacrificioses, sed etiam adulterini & fucati voluerunt ipse appellari à τὴν ἵππῳ, a sacris, quæ tractantur, tum non ipse, sed ipse ipse, accipitres potius dici mererentur, quid accipitrum & aliarum a τὴν ἵππῳ pacium similes, inexplēbili infatigabili munera æque dona accipiendi cupiditate, id est, a τὴν ἵππῳ flagitanti.

Sarcodotum
nomen: Graec.
ex Pollace

Nomina præterea alia sacerdotum apud Græcos fuerunt multa, quæ Iulius Pollux in Onomastico libro primo & secundo recenset. Ea sunt ταυρόκοι, θύραι, τιλισται, ιονήροι, καθάρτοι, θυμωροι, & quæ nomine Ποῖτα usi sunt, θυπνέλοι. Sunt item, quæ in vaticiniis & Deorum opinionibus reddendis illis imposita fuere, ut θεωρηται, απορηται, μαρτυρεται, δουλεύει, ιεροπραγματεύεται, ιεροεπιταται, χρησμοδοῖ, χρησμολόγοι, παγκρατῆς, πορφόροι. Sunt præterea hæc quos, ὑπὸνέριται, ἀργαῖνοι, βίττιοι, κρηταῖ, λαζαφάνηκες, θυπνέκοι, ὀπαιλῆται τῆς αὐσῆς, ἐν ἱερῇ, κυρταῖ, μυλλερίοι, & θεωρηται & πρὸς τοὺς θεοὺς ἐπιτελεῖαι, id est, præfissi rerum divinarum apud Demosthenem. Μουσὴν ἄρῳ, μυθολόγοι, Συρακυσταὶ vocabant eos, quæ hostes ad fana simulacra, & ornamenta visenda ducere, & munusquod ostendere solebant. Ἀεγυπτιοὶ homines rebus sacris & cerimoniis additum vocabant αὐτοῖς, & τιλίσῃ, eum, cicada imagine exornabant, quæ non ore, sed tergore sonans pulcherrimum edis, dulcissimumq; concensum.

Hujusmodi Græca fuerunt nomina,

Saccoloma
nomina Latī-
na: et quādo
gentilis.

*Apud Latinos voces maximè generales sunt Sacerdos, Sacrificus & Sacrificinus. Hi nomi-
nibus non tantum veri sacerdotes, qui Deo dicati sunt ad sacra facienda, quos Tertullianus etiam
sacrificatores & adoratores, Græci ὁἱ ἱερεῖς, & ἱεροδοῖς vocat, & Iheronimus Originem libro septimo
quasi sacra dantes, sed falsi quoque & superstitiosi sacerdotes insigniri solebant, ut qui sacri idol-
olatrici essent dediti, sacra Diis fictis facerent & traherent. Sed sacerdos falsus & idolola-
tricus talis sic videatur dictus voce composita a σαῶν, id est, faciens, & ἱερός, id est,*

erum, si ve quæstus, propterea quod ille sit quasi sacculus quidam lucri, qui nunquam expleri facilius potest. Vel etiam sacerdotes illi Gentilium xipxotus potius, quam sacerdotes dici potuerunt, quo nomine Græci appellantur φιλοχρηδῆς, id est, homines lucri cupidi, qui undique lucrum capteant, quos Latini Lucriones appellant: Vel etiam non tam sacerdotes, quam Cerdones dici merebantur, quod nomen eos significat, qui artes illiberales & sordidas lucri quæstusque gratia exercent (δοῶν τῷ χιπδῶς) at quibus lucri odor, quævis ex re vel turpissima, sua visibilis est & turpissimus: Vel denique Gentilium sacerdotes sic verè dicti fuerunt ea significatione, qua vox Sarrini in malam sæpe partem pro impio & execrabili usurpatur: qua significatione Virgilius dixit, Auri sacra fames, &c. Sic Sacer, teste Festo, dictus etiam fuit, quem populus iudicavit ob maleficcium: neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur. Nam lege tribunicie prima caveatur, Si quis eum, qui eo plebeis cito sacer sit, occiderit, parricida ne sit: ex quo quis homo malus atque improbus sacer appellari solet. Secundum hunc igitur sensum & significationem sacerdotes ibi impii, sacerrimi, hoc est, execrabiles, mali atque improbi, ut leno quidam apud Plautum vocatur, dici poterant. Erant denique illi sacerdotes, tanquam Epicuri de grege porci, & idcirco sacres suos dici poterant; quos tamen Festus interpretatur sacros pueros, qui Latibus offerri solebant.

Dicti sunt etiam Antistites sacrorum & sanorum: ac Præstites quoque, teste Festo, olim in eadem significatione dicebant Antiqui, quem nunc dicimus Antistitem.

Prophetas, ut ait Festus, in Adrasio Julius nominat Antistites sanorum oraculorumque interpretes. Cum capite viridi lauro inquit, velare imperant Prophetæ, sancta ita casti qui putant sacra.

Nomina deinde specialia sacerdotum dicta sunt, vel a Diis, quorum sunt sacerdotes; vel a certis sacris, ærimonius, officiis atque muniis; vel a corporis cultu atque habitu. A Diis quidem, si ve Numinibus; ut Vestales a Vestæ: Furnales a Furina: Vulcanales a Vulcano: Isiaci ab Iside: Canephora a virginibus, qua Iunonis sacra administrabant: Palatialis Flamen, qui ad sacrificandum ei Dea constitutus erat, in cuius tutela Palatium esse putabant.

Kithologi verò dicti sunt apud Opuntios ab illo ritu seu munere, quod Græcorum plerique in sacrificiis iordæo uterentur, ejusque primitias offerrent. Hi autem primitias istas colligebant. Cetero qui duos habuisse sacerdotes Opuntios Plutarchus testatur in quaestionibus Græcis: Vnum, qui Deorum; alterum qui Geniorum sacra administrabat. Sic Hypocaustriam Solenses appellabant Minervæ antistitam, quod a verruncandorum malorum gratia certis quibusdam sacris operaretur. Sic etiam Arvales, qui arvorum sacerdotes erant: Augures ab auguriis sunt dicti, & Fæciales a fero si ve ferio, quod penes eos belli pacis ve ferenda seu facienda, fœderis, feriendijus ac potestas esset: Inter Fæciales autem Pater patratus principem locum obtinebat dignitate. Is, teste Plutarcho in Quaestionibus Romanis, quaestione sexagesima secunda erat, qui habebat liberos viros & superhiere adhuc ejus patre: dictusque est patratus, id est, perfectus & absolutus. Is erat jurisjurandi & panis præses, quem, ut ait Homerus, oportet prorsum & retrorsum videre. Ejus fides atque custodia committebat Prætor liberos, qui propter formam & storem ætatis custodia videbantur indigere.

A corporis porro habitu atque cultu dicti fuerunt apud Romanos Flamines, quasi Filamines, quod, cum in capite pileum haberent, in quo brevis erat virga desuper, habens luna aliquid: id autem pro eis ferre non possent, filo tantum caput areligare ceperunt. Nam nudis eos penitus capitis incedere nefas erat. Verum tamen festis diebus filo deposito, pileum imponebant, pro sacerdotum eminentia. Hac Isidorus. Sic ἱεραπόδοι Hercules sacerdotes, apud Græcos fuerunt appellati, quibus ferre coronam, & comam promissam proprium erat.

Erant etiam apud singulos populos certa sacerdotum nomina. Sic Indorum sacerdotes Brachmanes, Gallorum Druidæ, aliorum alius nominibus fuerunt appellati. Et hæc de sacerdotum nominibus.

Nunc de eorum electione, nominatione, creatione, in auguratione & initiatione quadam dicemus. Munus ipsius Græci ἱπομῦν, in genere appellatur. Inde καὶ ἱπομῦναι τὴν ἐν ἱπομῦναι, in potuit,

Sacerdotes dicti antistites, Prophetæ.

Sacerdotum nomina specialia.
1. A certis Diis.

2. A certis officiis.

3. A corporis habitu.

Peculiaris sacerdotum nomina.
Electio sacerdotum: ubi munus coram confidebatur Græci ἱπομῦναι.

præficere aliquem, siue sacerdotem creare: & ἀντιπῶντες ἱεροσύνης, ἢ ἱεροσύνην, sortiri sacerdotium: & ἀντιστοιχῶντες ἱεροσύνην, suscipere sacerdotium: & ἔχειν ἰδίαν ἱεροσύνην, privatam habere sacerdotium: & μὴ τι γὰρ μὴδὲ μὴδὲ ἱεροσύνης, nullius sacerdotii adipisci jus habere; siue esse capacem, apud Demosthenem. Item apud eundem αἰπεῖσθαι ἱεροσύνην, eligere sacerdotem, & λαχὼν ἱερεὺς, elevis sacerdos.

Sacerdotium
Latine.

Nominare sa-
cerdotem.

Cooptare.
Dare.

Mandare.
Eligere.

In sacerdotium
venire, seu
inire.

Sacerdotio
præditum.
Sacerdotio
præfisse.

Capere sacro-
dotium.

Sorte electio-
sacerdotes,

Sacerdotium
capientem ali-
quando manca-
ribus.

Cooptandi quoque verbum electioni erat accommodatum. Cicero: Cooptatum me ab eo in collegium recordabar. Plinius: Ne penè adhuc puerum patronum cooptavi. Sacerdotium dari mandari dicitur. Itaque hoc illud sacerdotium amplissimum Theomnesto datur. Cicero in Verrem: Populus per religionem sacerdotia mandare non poterat. Idem contra Rullum: Eligere virat amplissimos ad sacerdotia. Idem: Erit causa, qua consilium majorum in eligendis ad sacerdotia viris amplissimis jure ac merito laudare possimus. Idem pro Domitia: In sacerdotium venire, ut nos dicimus, an cui ampt Fommen. Inire sacerdotium, idem Cicero: an sein Pricsterlich ampt treten. Hinc & sacerdotium habere idem Cicero dixit: Cujus nomen exisset, haberet sacerdotium, id est, in sacri dos esset. Sorte enim nonnunquam sacerdotes fiebant. Hinc sacerdotio præditus, qui habet sacerdotium. Cicero: Licinia virgo Vestalis sanctissimo sacerdotio prædita. Et alibi: Amplissimo sacerdotio præditus. Et præfisse sacerdotio. Qui & sacra publica coluerunt, & publici sacerdotis præfuerunt. Idem de Senectute: Metellus, Pontifex Maximus, viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit. Idem pro C. Rabirio: Lucius Flaccus homo in sacerdotio perimoniis, quibus præerat, diligentissimus.

Capiendi quoque verbum sacerdotium electioni erat accommodatum. Tranquillus in Augusto: Sacerdotium, inquit & numerum & dignitatem, sed & commoda auxit, præcipue Vestalium virginum. Quamvis in demortua locum alium capioporteret, ambiventis multi, ne, filias in sortem darent, adirent: si cuiusquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se fuisse eam. Capiuntur dicebatur virgo Vestalis, quando ad id sacerdotium legebatur: propterea quod Pontifex manu prebensa ab eo parente, in cuius potestate erat, veluti bello capta, abducebatur. Pontifex Maximus hæc verba dicebat, cum virginem capiebat: AMATA TE CAPIO. Ideo autem Amata inter capiendum a Pontifice Maximo appellabatur, quoniam eam, que prima capta fuit, hoc fuisse nomine, tradit Gellius in primo Noctium Atticarum. Sic Flamines quoque Diales; item Augures & Pontifices capi dicebantur. De Flamine capto exemplum est apud Livium libro vigesimo septimo ab Urbe condita. Flaccus Flamen capus, P. Licinius Pontifex Maximus.

Quod autem Sortis sit mentio in electione Vestalium, scribit Gellius Papiam legem se in vestigio, qua cavebatur, ut Pontificis Maximi arbitratu virgines et populo viginti legerentur, sortitioque in concione ex eo numero fieret: quanquam huic legi Populi sit postea lege abrogata, ita ut uniusque liceret, modo ætas competere, filiam ad id sacerdotium ultro offerre. Aristoteles libro quarto Politicorum: Ut de magistratibus, inquit, queritur, e quibus eos doceat creari, & a quibus, & quomodo: ita de sacerdotibus, qui & quales sint creandi. Ibidem: Ut magistratus, sic sacerdotes aliorum dicit esse αἰρωτοὺς; alios ἀκρωτοὺς, & alios esse περπευκούς, alios diuturnos alios vero novos horum. Ibidem sacerdotes siue αἰρωτοὺς, siue ἀκρωτοὺς, siue suffragios sunt olacti siue sorte ducti: noli non esse in magistratibus numerandos.

Denique verò & muneribus sæpe viam sibi muniebant ad ista sacerdotia; ea, erant venalia, ut etiam profana manna. Tranquillus de Caligula: Magistratus, inquit, sacerdotii ditissimus quisque & ambi-

& ambitione & licitatione maximâ vicibus comparabat, hoc est, Unus quisque ex diuturnis immenso pretio & ambitu emebat sacerdotium illud, dicatum ipsius Numini, ut scilicet esset magister & quasi ἀρχαῖος, id est, princeps temporarius sacerdotum.

Observandam autem alios fuisse sacerdotes generales omnium Deorum, qui quorumvis Deorum sacris praeerant: alios vero fuisse certorum Deorum ministros, qui ceteris Divi erant destinati: unde etiam nomina sua habuerunt, de quibus supra. Ad hoc alludens Cicero de Legibus: Divi alii, inquit, alii sacerdotes, omnibus Pontifices, singulis Flamines sunt.

In omnibus autem hisce generalibus omnium Deorum, si ve particularibus ceterorum singulorumque Deorum sacerdotibus haec ferè quae sequuntur antiquitus, praesertim in eorum creatione, atque electu observari solebant: nempe Animus, Corpus, Vestitus, Sexus, Aetas, Conjugium si ve Caelibatus, Natio, Vita genus ac institutum, Honos ac Dignitas, Potestas, Gradus, Merces, Lucrum atque Proventus, Pena atque Supplicia, Numerus denique, & Vitius, jeiunia item & abstinencia a certis diebus vel etiam aliis rebus.

Primum igitur ipse Animus, ejusque habitus, nempe scientia, cum aliarum artium ac disciplinarum, tum vero atque imprimis eorum sacrorum, quibus erant praepositi, quaeque illis erant curanda, requirebatur. Unde Cicero: Atrogans de religione, de rebus divinis ceremonisque sacris Pontifices docere conari. Deinde virtutes quoque animi, ut castitatem, sobrietatem, temperantiam, vigilantiam & diligentiam in administrandis sacris requirebant. Inde Seneca: Pro pudicitia vota facienda sunt, prostituta mandabitur? Et Vestalium virginum si qua incestu convicta esset, antequam civium maesto silentio offerebatur, viraque circa Collinam portam in subterraneum specum dimissa, terraque statim superinjecta necabatur: Gellius. Erant tamen plerique ipsorum sacerdotes cum magicis artibus, tum omni vitiorum, scelerum, flagitiorumque genere (quorum patrens & procreatrix est idololatria) dediti & addicti.

Secundum ut animi, ita corporis quoque certam dispositionem in sacerdotibus suis requirebant. Ac illos quidem corpore volebant esse sano & integro: eos autem, qui insigni aliquo corporis vitio laborabant, membroque aliquo caperent ac mutili, eos nequaquam ad rem divinam tractandam existimabant aptos esse & idoneos, sed admittere nefas putabant. Ad utrumque referenda est lex illa antiqua de sacerdotibus: Sacerdos sit integer, de qua haec leguntur apud Senecam: Metellus Pontifex, cum arderet, Vesta templum, dum Palladium rapit, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. Et post: Lex integrum ad auium refert, non ad corpus, Lex aestimari hoc voluit tunc, cum quis preteret, non cum haberet sacerdotium. Idem: Ambitiosa lex est ad sacerdotium, neas non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit, inquiris in mores, in corpus, in vitam. Vide tu quemadmodum tam morose legi satis facias. Idem: Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere, fieri ne sacerdotem fas erit? Et post: Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest: aliis oculis leno vitam aestimas, aliis Pontifex. Idem: Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices, ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. Et post: Quò mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas, si mater tua prostitisset tibi noceret. Idem: Pro libertate vota facienda sunt, captiva mandabitur? Idem: Ancilla ex lupanaribus sacerdoti non emuntur. Coram sacerdote obsceni homines abstinere. Non sine causa sacerdoti lixor apparere. Occurrenti tibi meretricem submovisset? Idem: Castigationem ex Pontificis Maximi arbitrio merueras sacerdos si se e lupanari redemisset. Idem: Sacerdos non insecti corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis observanda est nobilitas. Non enim sine ira Deorum debilitatur sacerdos. Apparet non propitios esse sacerdoti Deos, quem ne sanari quidem servant. Haellenus Seneca de personis & ministris sacrorum: ut ne sacerdos nisi integer adsumatur & qui integer sit habendus.

Ex hac etiam re questio apud Plutarchum in questionibus Romanis, Cur interdictum fuerit Auguri, Si ulcus haberet, a ves observare. Idem ibidem, Ut victimam, inquit, aut a rem ulcerosam rei sacra faciunda gratia usurpare nefas erat: sic animo ab omnibus molestis & quasi ulceribus ac moribus vacuo, sincero, puro & integro tractari oportet. Et questione quadragesima Romanarum, apud Charonenses coronatum esse, comam alere, ferro armatum Phocen-

Sacerdotes
viri.

Qua in sacro-
dotibus obser-
vanda.

I. Animus sa-
cerdotum.

II. Corpus sa-
cerdotum.

sum fines non ingredi, propria fuisse sacerdotis munia testatur idem. Sic apud Magos qui essent lentiginosi, tanquam Deus in risi, ab aris summo rebantur: item qui elati reuixerant, quibusque viuentibus exsequia facta essent, veluti profani a sacris propellebantur, teste Herodoto. Sic apud Hebraeos ministrum sacris post quadraginta dies, & qui imperigine deformis essent, templi aditus erat interclusus.

Corporis puritas considerata in sacerdotibus.

Præterea ut animorum, ita corporum quoque puritatem iudicabant suis sacerdotibus esse necessariam. Volebant, inquam, eos & animis & corporibus esse puros ac mundos. Nam corpore impuro & sordido sacra tractare, nefas dicebant: qui quidem corporis cultum atque habitum suum vel naturalibus, vel artificialibus & asceticis: alii erant capite raso; alii comati, alii erant barbati, alii imberbes: alii erant barba brevis; alii promissa. Sic, exempli gratia, Isiaci, id est, Isidis sacerdotes apud Aegyptios erant raso capite: contra Stephanophori, Hercules sacerdotibus, apud Græcos, ferre coronam & comam promissam proprium erat, teste Alexandro ab Alexandro libro sexto, capite duodecimo, & libro secundo, capite octauo. Ita Cybelis sacerdotes variis fucatorum coloribus, & facies pigmento delitos, oculosque obunctis, cum mirella & crocoto, lineo calceamento, ante simulacrum Deæ incedere solitos & cum tinnica Cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum fecisse legimus apud eundem Alexandrum libro secundo, capite eodem octauo. Sic Britannorum conjuges nrisque glasto toto corpore oblitæ quibusdam in sacris nudas incesse, Aethiopum colorem imitantes, scribit Plinius libro vigesimo secundo, capite primo. Pertinet huc symbolum Pythagoræ. Penes sacrificium ne sis capis unguibus: quod unguinum quoque habitam fuisse rationem indicio esse potest. Referende præterea huc, illa aqua lustralis, quibus vel eorum corpus, vel aliquot ejus partes, ut caput, manus, atque pedes abluebant.

Symbolum Pythagoræ.

III. Vestitus sacerdotum.

Tertio, quod attinet ad vestitum & amictum sacerdotum siue eorum, qui sacris procurandis præerant, ejus curiosa valde superstitiosaque habita fuit in sacris ratio. Hinc, Pura Vestimonia, inquit Paulus, sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obita, non fulgurita, non funesta, non maculam habentia. Pura laeuum, ut est apud eundem, erant idem, quod pura aqua laetum. Nam ut corpora: ita vestimenta quoque sacerdotum, ut etiam aliorum, antequam ad sacra accederent abluui, siue lauari erant solita. Plato: Nam, inquit, in sacrificiis & celebrariis pulchra veste aureisque coronæ sacerdos rem diuinam facit. Sacerdos autem, qui victimam faciebat pura in veste & candida puerumque inextincti stola, nec majoris opere quam mensurus nonnunquam in purpura & auro.

Vestitus sacerdotum varius.

Fuit autem uniuersus hic sacerdotum vestitus omnino varius ac diuersus, secundum vel corporis partes, vel materiam, vel colorem, vel formam, vel sexum, vel quantitatem: & ejus nomen cum breuitatem, tum longitudinem. Ut verò corporis due potissima partes sunt extremae, caput nimirum atque pedes: ita hic certo modo ac certis vestibus induti atque ornari potissimum solebant.

Capite aperto sacrificare solent sacerdotes.

Quantum ad caput attinet alii aperto erant capite, alii operto atque tecto: & quidem alio tempore caput sua aperire, alio tegere atque velare consueverunt: Obseruandum tamen per paucos fuisse sacra, quæ aperto nudoque capite erant celebranda. Nam plerique sacerdotes ac omnes ii, qui sacra faciebant, usque intererant operto ac velato; non autem aperto & nudo capite fuerunt. Plautus in Curculione:

Quis hic est, qui operto capite Aesculapium
Salutat, id est, adorat ac veneratur?

Suetonius de Aulo Vitellio: Idem miri, inquit, in adulando ingenii, primus Cajum Caesarem adorari, ut Deum, instituit, quum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumvertensque, deinde procumbens. Vitellius igitur, cum Caligulam adorare, ut Deum, vellet, capite velato eum salutauit, qui mos erat eorum, qui Deos venerabantur. Sic Romani sacerdotes cum adorarent, rem diuinam saluti, capita velabant vittis, mitris, coronis: cum Græci aperto essent capite. Plutarchus testis est in quaestionibus, viros inter gentes, et imprimis quidem

quidem eos, qui Romanorum legibus vivebant, solitos fuisse velatis caputibus Deos adorare & inter sacra vestem ad aures usque attollere: partim quidem ut eo gestu & habitu humiliores se redderent: partim vero ne inter precandū triste quid aut ignominiosum aliunde occurreret, quo animi attentio religiosa turbaretur. Meminit hujus ritus Virgilius, qui Helenum Aenea sic dicentem interducit:

Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbee.
Hunc, socii, morem sacrorum, hunc ipse teneto.
Hæc casti maneant in religione nepotes.

Ex his igitur versibus liquet, sacrificantes Diis omnibus caput velare solitos, ideo ne inter impressionem vagi aliquid offerrent obtutibus.

At vero Saturno Romani capite aperto rem divinam faciebant, propterea quod Veritas occultari obscurari ve non potest, cuius parentem ac Deum Romani Saturnum habebant. Hinc Lucem facere Saturno sacrificantes dicebantur, inquit Festus: quod ipsum factum est more Græco. Unde Plutarchus. Ritu peregrino & capite aperto, coniungit. Causas huius rei multas affert idem, sic scribens: Quid est, inquit, quid Saturno capite aperto immolant? An quod velandi rationes, cur aperto capite Saturno sacrificatum. quoniam Divi celestibus immolantes velantur? Saturnum vero terrestrem & ebrionium esse arbitrantur? An quod veritas oculi obscuri in non potest? Veritatis autem parentem ac Deum Romani habent? Hæc Plutarchus. En illa autem ratione, quam inter alias affert, An, quoniam Divi celestibus immolatur, velantur? Saturnum vero terrestrem & ebrionium esse arbitrantur, videtur posse colligi, illi Divi celestibus velato; terrestribus autem aperto capite sacrificasse. Festus, Saturni, inquit, dicebantur qui castrum in clivo Capitolino incolebant, ubi ara dicata ei Deo autem bellum Trojanum videtur, quia ante eam supplicabant aperti caputibus. Macrobius in 3. Saturno ex Balbi Antenore apud aram Maximam, in qua Hercules Bos sacrificabat, observatum ait, ne testis eternum fieret; ubi etiam aperto capite omnes sacra fecisse scribit: quod fiebat, ne quis Dei habitum imitaretur. Nam ibi ipse aperto capite erat. Varro ait, Græcorum hunc fuisse morem, ut scilicet Græco ritu sacrificaretur in ara Maxima. Hoc etiam addit Bassus, idcirco hoc factum fuisse, quia ara Maxima ante adveniens Aenea in Italiam constituta est, qui hunc ritum capitis velandi in vexit.

Præterea Honori quoque Deo, aperto capite, rem divinam faciebant, quia splendidum quidem & illustre & apertum lateq; patens sit gloria. Nobiliores vero & potentiores viros capite aperto idcirco venerabantur, ut invidiam illis detraherent, ne pares Diis immortalibus honores præstare, ne ve eodem cultu delectari viderentur. Testis idem Plutarchus, questione decima quinta. Tamen Marcus Varro capiti aperiti aspellum magistratum, non venerationis causa, sed valetudinis prodisse, in sententia aspillari videtur Plinius libro vigesimo octavo. Cur parentes orant & filii velatis caputibus, filia natis caputibus palliis crinibus, & mulieres testis; mores autem natis caputibus in publicum prodire fuerint soliti, vide Plutarchum questione decima quarta Romanarum questionum.

Plurimum capitis integumenta varia fuerunt & multiplicia. De Pileorum quidem usu apud Romanos & de capitis aperiendi vel operiendi more atque ritum vide plura apud Iulium Liliam libro de Amphitheatro. Huiusmodi autem, inter alia integumenta capitis, illud fuit quod Varro vocat; de quo sic scribit: Capital dicitur a capite, quod sacerdos in capite e. iamnum habere solent. Idem de Rica, alio genere integumenti: Rica, dicitur a ritu, quod Romanorum ritu sacrificium semine cum faciunt, caput velant. Festus: Rica erat vestime quod quadratum, simbrium, purpureum, quo Flaminica pro palliolo utebatur. Alii dicunt, quod ex lana fiat succia alba, quod conficiunt Virgines ingenua patrinæ, matris a civis, & inficiatur ceræ colore. Idem: Rica & Ricula vocantur parva ricinia, ut palliola, ad usum capitis facta. Gratius quidem ait esse muliebrem cingulum capitis, quo pro Rica Flaminica redimatur.

- Tutulum.** Sic Tutulum dicebant Flaminiatum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea inter crinibus, & extrallum in altitudinem. Quidam pileum lanatum, formæ tali figuratum, quo Flamines ac Pontifices utebantur. Ennius: *Fructores, Argeos & tutulatos.*
- Albogalerum.** Albogalerum, eodem teste, a galea nominatur pileum capitis, quo Diales Flamines, id est sacerdotes jovis utebantur. Fiebant enim ex hostia alba, lovi casa: cui affigebatur apex virgula oleagina.
- Apex.** Apex, ut idem Festus ait, sacerdotum erat insigne, dictus ab eo, quod comprehendere Antiqui vinculo, apere dicebant. Unde apus is, qui convenienter alicui junctus est. Hinc Apiculum, ut idem ait, filum, quo Flamines velatum apicem gerunt.
- Caliptra.** Caliptra item genus erat integumentis, quo capita aperiebant sacerdotes, sacra sua administrantes.
- Arculum.** Arculum appellabant circulum, quem capiti imponebant ad sustinenda commodius vasa, que ad sacra publica capite portabantur.
- Mitra.** Huc referenda mitre, diademata, insule, fersa, corona & alia capitis ornamenta, vel ex auro, argento, margaritis, gemmis, vel ex herbis, floribusque variis confecta. Pilei Pontificalis meminit etiam Plutarchus, in questionibus Romanis questione quadragesima sic scribens: Pontifici apud Romanos proprium hoc erat, ut equo non reberetur, neque diutius trinotia ab urbe abesset, neque pileum (apicem ipsi vocabant: unde Flaminius nomen) unquam dponeret.
- Nudis pedibus & calcatis sacrificare soliti sacerdotes.** Dixi de capite: Veniamus ad pedes. Aliquando igitur pedibus nudis: aliquando calcatis sacra faciebant. De prioris ritus sic scribit Plato: Triumphales viri, & qui amplissimos honores adepti fuissent, in triumphu ornatu, aut in prætexta lotis manibus & fronde coronati, sancti & venerabiles nudis pedibus & tonsa coma ad rem divinam accedebant: idque jam a Pythagora viditum Lacedæmonii observarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque, censuerunt. Hinc Nudipedalia sacra. Ac notum est illud symbolum Pythagoricum: Discalceatus sacrificare & adorare. Ex adverso quod ad posteriorem attinet ritum, calcatis Aegyptiorum sacerdotes sacrificasse scribit Herodotus, & papyraceos quidem calceos gestasse. Alexander ab Alexandro Cybelus sacerdoti lineo calceamento ante simulacrum Deæ incedere solitos testatur.
- Manibus insignia muneris soliti gestare.** Manibus etiam suis tenere atque gestare fuerunt soliti quadam muneris sui insignia & instrumenta, ut baculos, virgas & alia id generis. Hinc Ithaci apud Aegyptios manibus sistrum tenebant, aut ramum absinthii marini, vel nuces pineas; de quo vide Theatrum Lini geri.
- Materia vestium sacerdotum.** Materia quoque vestium sacerdotum & sacrificantium fuit varia & multiplex. erat lana, linum, purpura. Aegyptiorum quidem sacerdotum vestes erant ex lino: unde nigeri fuerunt dicti Isis, Deæ Aegyptiorum, sacerdotes: sicut ipsa quoque Isis Linig dicitur. Ovidius:
- Vidi ergo linigera nomen violasse fatentura
Isis, &c.*
- Invocalis de sacerdotibus ejus:**
- Cum grege linigero circumdatus & grege calvo.*
- Martialis:**
- Linigero fugiunt calvi, sistrataq; turba.*
- Herodotus de materia vestium sacerdotum.** De religiosis Aegyptiorum vestibus sic scribit Herodotus: Sacerdotes linea ferunt vestimenta, semper recens abluta, huic rei semper vacantes. Idem calceos papyraceos gestant, aliam vestem aut alios calceos induere ejus fas non est. Genitalia circumcidunt ritu Iudeorum. Plinius quoque libro decimo nono, capite primo scribit, fructu gigni in Aegypto, quem Gossypion vocat, plura xylon: & ideo lina inde facta xylina: ex quibus sacerdotibus Aegyptiis generis sunt. Quoniam etiam Apulejus ceremonias Aegyptiorum luculenter explicans sic ait: Insuunt turba sacra

tus ad sacrificia Hercules erat interclusus atq; prohibitus, cum reliquis sacris fere omnium Deorum ius liceret adesse, vel extra tangere, aut vestimenta de manibus adhibere, aut solennia videre, teste Plutarcho, qui & causam huiusce rei recenset. Sic contra viris ad sacra Bonæ Deæ accedere: imo ea aspicere nefas erat: quicquid erat masculum, domo exigebatur, quando sacrum illud fiebat. Cicero de Aruspicio responsis: Occulta & maribus non inuisa solum, sed etiam inaudita sacramenta sceleris pervertit. Sic ad Martis Syllani rem divinam mulieri accedere non licuisse Cato de re rustica testis est. De Cereris item sacro, quod non nisi per mulieres ac virgines confici poterat, egregius locus excutitur apud Ciceronem Verrinis: scilicet, quem hic omnino subiciendum puto: Sacrarium, inquit, Cereus est, apud Catinenses, eadem religione, quâ Romæ, qua in ceteris locis, qua propè in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereus per antiquum: quod viri non modo cuiusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant: aditus enim in id sacrarium non est: viris: sacra per mulieres ac virgines confici solent: hoc signum noctu clam istius ferri ex illo religiosissimo atque antiquissimo sano susulserunt. Postridie sacerdotes Cereus atque illius fani antistes, maiores natu, probate ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. Hæc Cicero.

V.
Actus sacerdotum
fuit.

Actus quoque in sacerdotibus legendis habita fuit ratio. Sic, exempli gratia, qui de Virgine Vestali capienda scripserunt, minorem, quam annos sex, maiorem, quam annos decem natam negaverunt capi fas esse. Item quia non parvima aut maxima, hoc est, quæ nec patrem, nec matrem haberet. Suetonius de Augusto: Quinque in demortua (virginis Vestalis) locum caput aliam oportere, ambirentque miles, ne filias in forcem darent, ad iura viri, si cuiusquam nepotum suarum competere atas, oblatum se fuisse eam. Antistius Labeo eam (virginem Vestalem) quæ raptando esset, minorem sex annos natam esse oportere negavit, maiorem de decem. Cicero pro Domitia sua: Quæ maior consumelia est, quam venire in sacerdotium mulierem adolescentulum?

VI.
Coniugium sacerdotum.

Præterea si coniugium spectes, sacerdotum necessarii alii erant calibes, virgines, eunuchi & castrati: alii necessarii conjugati. Hinc Flamen Dialis uxore, quæ Flamini dicebatur, mortuâ, Flamini, hoc est, sacerdotali hac sua dignitate se abdicare cogebatur apud Romanos. ut Censorum uno mortuo ejus cellera similiter alteri censuram cogebatur deponere. Vide de hoc re Plutarchum questione quadragesima nona questionum Romanarum. Idem questione quinquagesima, Sacerdotum uxores sæpe ius in sacris rebus obeundis adfuisse, neque ius absentibus præstari potuisse testatur. Atque, ut supra dictum, Flamen Dialis uxore mortuâ Flaminio decederebat, propterea quod plerique in sacris obeundis uxoris opera utebatur, ita ut ea absente ea peragere non posset. Ceterum, uxore mortua aliam confestim ducere neque factum facile est, neque videtur humanum.

Sic apud Romanos illæ Vestales cultrices perpetuæ ignis custodes erant virgines: Vestales inde dictæ, quarum officium in tria tempora erat divisum: Primum, quo discabant: Alterum, quo præcepta sua peragebant: Tertium, ut alias deinde docerens, idem penè fuit in virginibus Dianæ Ephesinæ. Futuras enim sacerdotes prædiligens, deinde iungens, postremo præcipiens esse oportebat.

Matri verò Deum, si vè magnæ matris, si vè Cybeles, sacerdotes erant castrati, Galli dicti a Gallo recluso, Phrygia flumine, cuius aquam potantes in insaniam vertuntur.

Carmenæ porro templum matronas & antiquitus dedicasse & Deam illam imprimis colere eique sacrificare solitas, testis est Plutarchus questione quinquagesima sexta Romanarum questionum.

VII.
Natio sacerdotum.

Secundum Nationem quoque Sacerdotes olim considerabantur. Erant enim alii patris, alii peregrini: Sacra cæmen plerique per civis atque indigenas celebrari solebant: quamvis quædam ut peregrina & adventitia per peregrinos administrari atque trahi oportebat. Hinc Cicero Græcorum sacrorum & sacerdotum meminit. Sic enim pro Cornelio Balbo: Sacerdos illa, inquit, quæ Græcum illud sacrum (Cereris) monstraret & faceret. Idem pro Calbo: Sacra Cereris per Græcos semper curata sunt sacerdotes. Festus: Græca sacra festa Cereris ex Græcia translata, quæ

que ob inventionem Proserpina matrona colebatur: quod sacrum, dum non essent matrona, quae facerent, propter cladem Cannensem & frequentiam lugentium institutum est, ne amplius centum diebus lugeretur.

Quantum ad vices conditionem, genus & institutum sacerdotum attinet, observandum apud Romanos & Graecos, Reges quoque sacerdotum suscipere atque obire fuisse solitos: cuius mulea in historiis propbanis exemplis occurrunt. De hoc Plutarchus in quæstionibus Romanis sic scribit: Olim Reges pleraque & præcipua sacra faciebant, ac rebus divinis ipsi cum sacerdotibus operabantur. Ut vero inolescere caperunt, arrogantesque & duri esse, plerique Græci detractis imperio solum sacra faciendi Diis saculeatè reliquere. De Regibus Spartanorum scribit idem Alexander ab Alexandro libro secundo, capite octavo. Verba ejus hæc sunt: Reges Spartanorum, quum primum in eam assummi sunt dignitatem, privilegio honoris solum celestis & Lacedæmonii sacerdotio funguntur: quibus ex omni Scrophæarum facti porcus debebatur, ut si Diis immolare vellent, nunquam victima deesset. Sic ex Caesaribus C. Julius Caesar Auguratum simul & Pontificatum: Galba autem triplex sacerdotium gessisse dicitur. De hoc more scribit etiam Guaguinus in Præstia, cuius verba addere libet: Anno Domini DIII. Præcensis, inquit, sive Vmigrævis Rex quidam, Bruteo dictus, imperavit: qui cum iustos annos ætatis consecutus esset, quicquam vicam ducere instituit, fractem Verdennum successorem sibi in regno fecit: ipse summus sacerdos effectus est, nomenque ei dignitatem indicum fuit Kirie Kirieyo, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Præcensi præclaram ad eum sub quercu quadam crexerunt, locoque Romana a Roma nomen indiderunt. Hæc Guaguinus.

Pertinent hæc ea, quæ L. Fensstella de Rege sacrorum scribit capite undecimo in sacerdotiis Romanis: Rex sacrorum, inquit, qui & sacrificulus dicitur, creati capiti est Innio Bruto, & M. Valerio primis consulibus. Ejus creandi occasionem dedit, quod quum nuper exactis regibus pleraque sacra a solis Regibus obiri consueverat, Regum exactiōne vacare viderentur, idque molestè admodum populus ferret, utpote, quod cultui divino Regum exactiōne videretur derogatum, sacerdotem creati placuit: quem quo minus eidem auctoritatis inesset (alii legunt deesse), regio nomine decoratur, sacrorum Regem appellantes. Subjecerunt tamen Pontifici Maximo, ne finitius dicti (alii legunt, Ne si nullus ditioni aliis) fuisset suppositus, jam exacti Reges, redditi Reges esse viderentur, vel crederentur. Quæ vero huic partes injunctæ essent, nunc temporis minime reperimus. Hæc Fensstella.

Nominis Regis sacrificuli etiam Pomponius Letus, cuius hæc verba: Postquam Romanis, inquit, jam liberi, extincto regio nomine, necubi desiderium Regis esset propter quædam sacra publica, quo Reges faciebant, Regem sacrificulum constituerunt, & e Patribus elegerunt, C. N. Ianlium Papyrium, & id sacerdotium Pontifici subjecere, ne novæ libertati additus nominis honos officere. Is Papyrius quicquid studiosissimus fuit. Hæc Letus Pomponius.

Ob eandem hanc causam, quod nimirum Rex esset sacerdos & pontifex, Romani Imperatores Pontifices appellabantur. Hinc Lucretius Satyra quarta de Domitiano:

Destinat hoc monstrum Cymbæ, linique magister

Pontifici summo, &c.

Plato in Politico docet, Sacerdotes & Vices magnanimitate, intelligentia & claritate florere ob eorum rerum, in quibus versantur, amplitudinem & dignitatem: & ideo addit, Apud Aegyptios non licitum fuisse Regem absque sacerdotio imperio: quin immo si ex alio genere quispiam per vim regnum usurpasset, coactum fuisse tandem Aristideum, id est, sacris iuribus. Præterea in plurimis Græcorum civitatibus, & apud Athenienses præsertim, præcipua a magistratibus summis institui fuisse solita: & creati Regis fidei augustissima sacra, maximeque privati antiquissimarum religionum ritus fuisse demandatos. Idem alibi regio muneri sacerdotum vult esse proximum & vicinum. Cicero: Itaque Populus Romanus brevi tempore neque Regem Cicero, sacrorum, neque Flamines, neque Salios habebit.

Aliquando tamen & apud nonnullos non erat licitum minus profanum cum sacro conjungere. Hinc Aristoteles Politicorum libro quarto, Sacerdotes, si ve illi sint αἱρεῖται si ve κληρονομή, non permissum

VIII.

Vix genus sacerdotis: quod regium olim.

Fensstella de Regibus sacrorum.

Pomponius Letus de Regibus sacrorum.

Romani Imperatores Pontifices dicitur.

Plato de Regibus sacrorum.

SACRORVM SACRIFICIORVMQVE

Libetur tibi candidas ad aras,

Forma altaris
lib. a.

Forma quoque altarium vel fuit quadrata, ut templorum, vel rotunda. Super aras verò tam quadratas, quam rotundas cespitem quidem ex gramine, sic verbenas (quæ omnibus ferè in sacris, seu fausta, fuerunt adhibita, quas etiam sacro ex loco decerpere oportebat) apponere consueverunt.

Ac singulorum quidem Deorum aras, ut etiam victimas, & seipsum, iis frondibus coronare atque ornare soliti fuerant, quæ singulis Diis fuerunt consecrata: ut Iovis animumulo, Apollinis lauro, Minervæ oleâ, Veneris myrto, Herculis populo, Bacchi bederâ (sed & pampinus interdum, ramisque ficulneis plerumque.) Panis pino, Sylvani & Disi cupresso, aliorumque aliis frondibus atque arboribus coronantur. Hinc quia ara frondibus, graminibus, herbis floribusque ornari solent, à Poëtis Frondentes, Gramineæ, Herbose, Virides, Coronatæ, sunt dictæ. Valerius Flaccus lib. 3. tertio:

— Et summas frondentibus intulit aris,

Libavitque dapem, &c.

Syllius libro quarto:

Gramineas undis stravit socialibus aras.

Ovidius decimoquinto Metamorphoseos:

Placat odoratis herbosas ignibus aras.

Martialis libro duodecimo:

Si te rure coli, viridesque pigebit ad aras.

Propertius libro tertio:

Inde coronatas ubi thure pia veris aras.

Numerus al-
ter quo maxime
lib. a.

Ut autem Deorum & Sacrorum, & templorum; sic altarium quoque apud Gentiles & apud Iudeos, Gentilium exemplo (de quo Deus sapissimè per Prophetas suos conqueritur) numerus fuit maximus: quem altarium multitudinem Hoseas Propheeta vocat, capite duodecimo, cap. 4. Israelitis exprobrat: Altitudo, inquit, eorum, tanquam acervi lapidum super sulcos agri, id est, passim omnibus in locis altaria exstruunt.

Quæ altaria
lib. a.

Porro & dedicari atque consecrari ara & altaria olim certâ formâ magnâque religione solebât, id quod, cum præcipuum ferè membrum, hic est considerandum. Dedicationis autem hujus illustre exemplum. Et dedicat. Ara, Augusto posita apud Narbonenses, cum hac infer ptione:

L. CASSIO LONGINO

COSS. X. KAL. OCTOBR.

NUMINI AVGVSTI VOTVM SVSCEPTVM

A PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVVM.

QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE SIT IMP. CAESARI D. VI F. AVGVSTO P.P. PONTIFICI MAXIMO TRIB. POTESTATI XXXIII. CONIVGI, LIBERIS, GENTIQVE EIVS, SENATVI, POPVLOQVE ROMANO, ET COLONIS, INCOLISQVE C.I.P.N.N. QUI SE NUMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, PLEBS NARBON. ARAM NARBONE IN FORO POSVIT AD QVAM QVOTANNIS VIII. KAL. OCTOB. QVA DIE EVM SECVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RECTOREM EDIDIT, TRES EQVITES ROMANI, A PLEBE, ET TRES LIBERTINI HOSTIAS SINGVLAS IMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPLICAQVVM NUMINI EIVS TVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRÆSTENT. ET VIII. KAL. OCTOB. TVS, VINVM, COLONIS ET INCOLIS ITEM PRÆSTENT. KAL. QVOQVE IANVAR. TVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT, VII. QVOQVE

IDVS

IDVS JANVAR. QVA DIE PRIMUM IMPERIUM ORBIS TERRARUM AVSPICATVS EST, THVRE, VINO SVPPLICENT. ET HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT. ET COLONIS INCOLISQVE THVS, VINVM EA DIE PRAESTENT.

ET PRIDIE KAL. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAV-
RO, M. AEMILIO LEPIDO COSS. IVDICIA PLEBIS DECVRIONI-
BVS CONIYXIT, HOSTIAS SINGVLAS IMMOLENT, ET THVS,
ET VINVM AD SVPLICANDVM NVMINI EIVS COLONIS ET IN-
COLIS PRAEST.

EXQVE IIS TRIBVS EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV
Reliqua deficiunt.

Qui plura dedicationis huius exempla cupit, inspiciat clarissimi & antiquitatis peritissimi vi-
ri, Dn. Adolphi Oconeri, amici mei singularis, Namismata antiqua, & Antiquitatum Romanarum a Iohanne Rosino collectarum librum secundum.

Dicamus nunc de altarium apud Gentiles usu. Primus & præcipuus altarium usus fuit, quod
 sacrificia omnis generis cum animata, tum inanimata in iis fiebant: unde etiam מִזְבְּחוֹת, Miza-
 bechoth Hebræicæ, & θυσιαστήρια Græcè fuerunt appellata, de quo usu sacrificiali sacri superq;
 conflat. Propter hunc ipsum usum ara variis & elegantibus epibæis a Poëtis insigniuntur, ut
 quod fesse, sacra, sacrae, sacrosanctæ, divinæ, castæ, sacrificiæ, fumantes, fumidæ, fumose, pin-
 guet, odoratæ, flagrantæ, iburitermæ, iburiferae, lucentes, ardentes, calentes, alindæ, quod generis no-
 minibus appellantur. Statim etiâ vaporatum vocat Altare, & iburium ab hoc usu sacrificandi

Deinde, ad, si ve, ante altaria fiebant preces, vota ac juramenta: tuus usus exempla passim occurrunt. Macrobius libro tertio Saturnaliū, capite secundo: Multifariam legimus, inquit, quod 2. Ad aliquid arare sola non possit oratio, nisi is, qui Deo precatur, etiā aras manibus apprehendas. Hinc aras preces fiebant nonnulli ab ægegonas, id est, Oro, vel dōdō rōi acōr, ut iudra quoque dixi, id est, A precibus volunt dicāz, et anfas Varro voluit antiquitus appellatas, quod eas a sacrificantibus, ad deprecantibus, necessarium esset teneri. Virgilius septimo Aeneid:

Talibus orantem dūctis, aratq; tenentem

Audis Omnipotens, &c.

hic Delisuit ara Apollinis $\chi\psi\eta\theta\sigma\phi$, id est, Genitoris, in qua nullum animal sacrificabat, quam Pythagoram veluti in violatam a dona visse tradunt. Cui Nutrix hac omnia faciebat in verbenis ac verbenis sive hostijs, ut Deli ad Apollinis Genitricem darent.

Sic jurantes quoque manu animi rangebant. Virgilius:

Tango aras, medios ignes, ac Numina restor.

Cicero pro Flacco: Is si aram tenens iuraret, crederet nemo. Celebratur hinc nobilis illa Periclis sententia, Ad aram usque amicum me esse oportet: quia significatur Nemine amici causa aut peccare, aut quippiam in honestum facere oportere. Adde etiam per vulgatum illud Aristophanis proverbium: *εὐχόμενος ὁ φίλος ὡς θεὸς*, aut *τίς τις, ἡδ' ὅτι οὐκ ἔστι*, Quis nec ara, nec fides, nec ulla durans fadera. De vehementer perfidis. Dilectum est in Spartanis, quorum perfidiam exprobat Aristophanes.

*Ara procierea crans asyla atq. perfugia hominum sacrosancta. Unde: Confugere in aram. Ci- j. Ara crant
ce opoli reditum: Qui nisi in aram tribunatus confugisset, vim Prætoris effugere non potuisset. asyla atq. per-
Idem pro Refugio: Sicut in aram, confugit in ejus domum. Idē in questionibus Tusculanis: Tan- fugia.
et progenie orbatur, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Ab ara itaq. non licebat
supplices abstrahere. Hujusmodi ara erat, ara Concordia, cujus meminit Hieronymus, ad quam
si quis confugisset, tanquam ad Cæsaris statuam, a velli eum inde nefas habebatur. Plautus
in Rudenē:*

Sed quid ego cesso fugere in sanum ac dicere hac

Palæstra in aram nri confugiamus prius,

Quam huc scelestus leno veniat, meq. hic opprimat?

Idem in Mostellaria:

Tranio feruus: Ego interim hanc aram occupabo.

Serui enim, sibi malè consci, & panam suorum malefactorum ac peccatorum metuentes, deprecatores parabant, & aram aliquam, a qua nefas erat eos a vellere, occupabant.

Terentius in Heautontimorumenos:

Nemo accusat, Sire, nec tu aram tibi, neq. precato rem parabis.

Cicero de aruspicum responsis: Sacerdotem ab ipsis aris & pulvinaribus detraxisse. Idem libro tertio de Orat. Quod cum facere non potestis, eamquam in aram confugitis ad Deum. Idem: Magistratum autem vestrorum injurias ita multas tulerant, ut nunquam antehac ad aram legem praesidiumq. vestrum publico consilio confugerint. Ovidius quarto Tristium:

Vnica fortuna tu ara reperta mea, id est, Asylum, per fugium, portus. Hinc Plutarchus de superstitione aram vocat *ἑωμόν* quòz μόν, ad eam confugimus.

Arx sanctior dicta.

Ob quam eamssam Cicero eam quoque sanctam, hoc est, irviolatam vocat: cujus quidem etiam hoc argumento est, quod idem in oratione pro Cornelio Balbo ostendere volens Lucium Marcum primi pili centurionem fœdus, quod fecerat, semper irviolatè pieq. servasse, hoc pro verbis utitur: *Arx sanctior*. Sic idem: Qui & veterem illam speciem fœderis Marciiani, semper omni sanctiorè arà duxerunt.

Pro aris & focus, pro.

Ac quoniam ara & foci præcipua erant cultus religionisq. instrumenta, quæ idcirco sepe metonymicè pro ipsa religione capiuntur, inde promanans proverbialis illa locutio: Pro aris & focus pugnare, si vè certare, cum totis viribus certamus, tanquam nihil nobis prius, aut carius esse debeas factorum defensione. Cicero de Natura Deorum libro tertio: Quoniam ad vespersciscie, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. Est enim mihi pro aris & focus cereandum, & pro Deorum templis æque delubris. Seneca tamen ait: *Aras*, quæ deterrere, injuriam Diis non faciunt.

Aruga, hostia ara

Hæ, quæ de aris, & altaribus hæcenus dicta fuerunt, adde quid ab ara *Aruga* dicta est, si vè, ut alii legunt, *Haruga* cum aspiratione ab *hara*, in qua includebatur hostia. Dicebatur autè esse *Festo*, cum ad barentia inspiciebatur extra. Inde & *Arussex*, si vè *Harussex*, ara inspellor, sua appellatus: quas certè Gentilium aras verè dixerimus *haras*, super quas antiquitus fœci poetisum, aliq. immunda animalia mactabantur; quæ quidem suum sacrificia Gentiles scriptores volunt prima & antiquissimæ, sacrificia, de quo supra.

Mensa sacra.

Aliaribus atq. focus merito annumerande atque subiungende sunt mensæ, quarum in templis sacrisq. Gentilium ut magnus fuit usus, ita sæpe fit mentio. Mensæ, inquit, & festus, in adibus sacris atarum vicem obtinebant. Hinc Cicero aras, focos & mensas conjungit in oratione de Aruspicum responsis: Deorum, inquit, ignes, solennes mensæ, abdicæ & peneceles foci.

Mensa Anclebra.

Ac mensæ quidem in genere omnes sacre habebantur, & Diis, amicitie hospitijq. paeronum erant consecrata, ut Plutarchus in convivio suo testatur. Mensam autem ministerii diuini aptam *Festus* tradit *Anclebram* fuisse dictam, ut vasa quoque ænea, quibus sacerdotes in re divina utebantur, *Anclebræ* fuerunt appellatæ, nimirum ab antiquo verbo *Anclare* si vè *anculare*, quod a Greco *ἀνκλῶν* descendens haurire significat, si vè ab *anculare* antiquo verbo, quod dicebant Antiqui pro ministrare, ex quo & *Ancillas* volunt dictas, hoc est, ministras, & *Anculæ* atq. *Anculas* Deos ac Deas, quæ olim fuerunt culcæ.

Mensa Cutilis.

Curiales porro etiam certæ mensæ fuerunt dictæ, in quibus iunoni immolabatur, quæ *Cutilis* fuit appellata. Idem quadratas *Asiarias*, rotundas, *Ciuitales*, *Aspidelas* olim fuisse dictas testatur.

Mensa sacra olim lignea.

Ac lignæ quidem antiquitus fuisse apud Romanos sacras atque sacrificas has mensas *Dionysius Halicarnassensis* his verbis prodidit: *Ἐξ ὧν τῶν ἱερῶν αὐτῶν ἐκ τῶν αἰνῶν δ' εἰπὶν τῶν ἐκείνων δ' ἐστὶν, ἐκ τῶν πικρῶν ἑλπίων ἀρχαῖαι, ἐκ παλαιοῦ καὶ πρὸς τοῖς κατὰ τοὺς αἰῶνες οὐκ ἐπὶ μαζὰς καὶ πόταρα, καὶ ζῆαι, καὶ καρπῶν τιμὴν ὀρχαίς, & ἄλλα τοιαῦτα λίτῃ καὶ ὑδατάρα, καὶ πῶν ἀπὸ ποταμῶν ἀπὸ θαλάσσης.* His quidem verbis aperte lignæ mensas in templis usitatas fuisse docet.

2. Aurea.

Mensarum autem aurearum & argentearum usum in templis atque sacris historie sacre arguunt. Unde *Dionysius Syracusanus* *Valerius Maximus* libro primo, capite duodecimo, de neglecta

neglecta religione scribit mensas aureas & argenteas ex Apollinis templo sustulisse. Et Cicero 1. Argentea. libro tertio de Natura Deorum: Iam mensas, inquit, argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset BONORVM DEORVM, nisi seilorum bonitate dicebat. Idem Verrem mensas Delphicas & marmoreas, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum ex omnibus edibus sacris abstulisse dixit. 4. Marmoreas.

Haftenus etiam de aris sive altaribus & mensis.

Sequitur QUINTVM membrum, si've circumstantia, videlicet Personæ, quæ, ut in hoc; De Personis sic in omni sacrificio, atq; adeo in omni actione diligenter sunt considerandæ. Sunt autem personæ sacrificiorum hæc, homines per quos, si've a quibus sacrificia offerebantur: quorum differentia est triplex. Alii enim sunt, qui sacrificium præsumunt, si've præsidens, ut sunt sacerdotes & sacrifici si've sacrificuli, quorum numerus hic Nestor & Argon autæ funguntur; alii sunt ministri: alii denique qui in communicant, quia ad sacrificia sunt invitati.

Personae primariae & principes sunt Nestor, & Argonaux, qui quidem sacrificiorum munera potissima in Butyria ista seu immolatione boum, cuius Homerus & Apollonius meminerunt, obisse perhibentur. Vbi notandum, Reges quoque & principes apud Ethnicos sacrificare fuisse soliti: id quod lege divina scimus fuisse prohibitum. Sic Nestor hic, qui Rex fuit, cum manus laudandi, & mole victimis insperpendi iurium fecisse: cum preces ad Minervam fudisse primum, deinde etiam crura igni iniecisse atque concreuisse dicitur. Idem colligitur ex illo Virgilij Aeneida.

Rex Animus, rex idem hominū Phœbiq; sacerdos: in quod Servius, Majorum, inquit, hæc erat consuetudo, ut Rex esset etiam sacerdos & pontifex. Unde hodie quoque Imperatores Pontifices dicimus.

Ministri deinde sacrificantes in sacrificio quidem Nestoris, sunt cum Laertes aurifaber, qui cornua bovis in aurat: tum bubulcus, qui jubetur bovem ex agro in urbem adducere: tum ancille, quarum unus sicut ligna & aquam afferre comitumque adornare: tum denique filii Nestoris, qui principem in booministerio locum obtinent: Horum enim ministeria & opera utitur cum xanthus & idem sive εἰς τὸν βοῦν, apparatu sacrificii, tum in ipsa actione. Naquod παρὰ τὸν αὐτῶν illorum, alium jubet celeriter se in agrum conferre & bubulco jubere, ut sine mora bovem in urbem adducat: alium jubet Telemachi socios accersere: alium jubet vocare aurifabrum ad bovis cornua decurandum: aliis denique mandat, ut per ancillas curent lignum & aquam comportare, cœnamque adornari: id quod ancillarum in hujusmodi sacrificiorum apparatu munus fuisse Eustathius docet.

Notanda verò hic bene monere & constituta rei familiaris, siue æconomia ratio. Nestor enim, cum patrifam. bene & prudenter suis domesticis imperas, singulis certa sua munera, quæ efficiere & exsequi debent, diligenter præscribis. Liberi autem atq. famuli summa in industria & celeritate pariter & domini sui iussa atque mandata exsequuntur. Id docet Homerus verbo illo ἑταίρους, id est, ἰσχυροὺς, (nam a τὸν τις fit τοῦ τις per reduplicationem & interpositionem joræ) summo opere elaborantes, nimirum Nestoris mandata cōficere: id quod, ut inquit Eustathius, ἀνδρὶν ὑποπνεύειν ἐστὶν ἀλγυνόν, servilis studii atque industriae eff. indicium. Hanc quoque industriam celeritatemq. in exsequendis jussis & mandatis Nestoris idem vult exprimi ipsa dicendi forma, quæ Homerus utitur, quæ Gorgo dicitur. Idem deinde filii, ut dicitur, γναῖαν & industriam suam operam patri suo in ipso sacrificio nātant.

Quod autem filiorum potius, quam servorum opera Nestor in hoc sacrificio uritur, id, Eustathius non honoris modo atque reverentiae erga Deos gratia factum fuisse testatur, verum etiam ex communis fidei Heroum more et consuetudine, qui in multis αὐτοπρεΐς sive αὐτοδρακοῖς sunt: unde αὐτοδρακονες ab Homero sunt dicti Iliad. 7. Addit idem, beatam fuisse hanc Nestoris domum, cui non tam mancipia, quam ipsi liberi in servierint. Eandem in sententiam Aethnaeus quoque huius fidei sacrificii mentionem faciens differri, cum inquit: Nestor, cum esset Rex et vultus imperare: camen amicis suis et suavisimis filii liberis potissimum ministris in isto sacrificio atque convivio esset usus. Addit, δὲ αὐτὸν ἐν δυνάμει ἔχει θεοὺς ἐν μεγάροις, αἱ δὲ θεοὶ οὐκ ἐπὶ οὐρανῷ ἀσπάζονται αὐτὸν, id est, sanctissimum enim, diis gratissimum esse.

erum, si ve quæstus, propterea quod ille sit quasi saccus quidam lucris, qui nunquam expleri satiaris potest. Vel etiam sacerdotes illi Gentilium xipoxus potuit, quam sacerdotes dici potuerunt, quo nomine Græci appellantur xipoxus, id est, homines lucris cupidi, qui undique lucrum capere, quos Latini Lucriones appellant: Vel etiam non tam sacerdotes, quam Cerdones dici merebantur, quod nomen eos significat, qui artes illiberales & sordidas lucris questus gratia exercent (xipoxus xipoxus) ac quibus lucris odor, quævis ex re vel curpiusima, suavisissimus est & curpiusimus: Vel denique illi Gentilium sacerdotes sic verè dicti fuerunt ea significatione, qua vox Sacri in malam sepe partem pro impio & execrabili usurpatur: qua significatione Virgilius dixit, Antri sacra fames, &c. Sic Sacer, teste Festo, dictus etiam fuit, quem populus iudicavit ob maleficium: neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur. Nam lege tribunicia prima ca recur, si quis eum, qui eo plebeis sacro sacer sit, occiderit, parricida ne sit: ex quo quivis homo malus atque improbus sacer appellari solet. Secundum hunc igitur sensum & significationem sacerdotes ibi impii, sacerrimi, hoc est, execrabiles, mali atque improbi, ut leno quidam apud Plautum vocatur, dici poterant. Erant denique illi sacerdotes, canquam Epicuri de grege porci, & idcirco sacres suos dici poterant, quos tamen Festus interpretatur sacros puros, qui Latibus offerri solebant.

Dicti sunt etiam Antistites sacrorum & sanorum: ac Præstices quoque, septe Festo, olim in eadem significatione dicebant Antiqui, quem nunc dicimus Ancistitem.

Prophætas, ut ait Festus, in Adrastio Julius nominat Antistites sanorum oraculorumque, inter preces. Cum capita viridi lauro inquit, velare imperant Prophæta, sancta ita castè qui putant sacra.

Nomina deinde specialia sacerdotum dicta sunt, vel a Diis, quorum sunt sacerdotes, vel a certis sacris, ceremoniis, officiis atque muniis, vel a corporis cultu atque habitu. A Diis quidem, si ve Numinibus, ut Vestales a Vestæ: Furnales a Furina: Vulcanales a Vulcano: Isiaci ab Iside: Canephora virgines, quæ lunonis sacra administrabant: Palatinis Flamen, qui ad sacrificandum ei Dea constitutus erat, in cuius tutela Palacium non esse putabant.

Kichologi verò dicti sunt apud Opuntios ab illo ritu seu munere, quod Græcorum plerique in sacrificiis hordeo uterentur, ejusque primitias offerrent. Hi autem primitias istas colligebant, Cætero qui duos habuisse sacerdotes Opuntios Plutarchus testatur in quaestionibus Græci: Vnum, qui Deorum, alterum qui Genitorum sacra administrabat. Sic Hypocaustriam Solenses appellabant Mineræ ancistitem, quod ævertuncandorum malorum gratia certis quibusdam sacris operaretur. Sic etiam Arvales, qui arvorum sacerdotes erant: Augures ab auguriis sunt dicti, & Faciales a fero, si ve ferio, quod penes eos belli pacisve ferendæ seu faciendæ, fœderisq; feriendijus ac potestas esset: Inter Faciales autem Pacer pacatus principem locum obtinebat dignitatem. Is, teste Plutarcho in Quaestionibus Romanis, quaestione sexagesima secunda erat, qui habebat liberos viro & superstitie adhuc ejus patre: dictusq; est patratus, id est, perfectus & absolutus. Is erat jurisjurandi & panis præses, quem, ut ait Homerus, oportet prorsum & retrorsum videre. Ejus fides atque custodia committebat Prætor liberos, qui propter formam & florem ætatis custodia videbantur indigere.

A corporis porro habitu atque cultu dicti fuerunt apud Romanos Flamines, quasi Filamines, quod, cum in capite pileum haberent, in quo brevis erat virga desuper, habens lana aliquid: id autem pro aestu ferre non possent, filo canem capicæ religare caprunt. Nam nudis eos penitus capitis incedere nefas erat. Verum tamen festis diebus filo de posico, pileum imponebant, pro sacerdotum eminentia. Hac Isidorus. Sic sagaro pægi Hercules sacerdotes, apud Græcos fuerunt appellati, quibus ferre coronam, & comam promissam proprium erat.

Erant etiam apud singulos populos certa sacerdotum nomina. Sic Indorum sacerdotes Brachmanes, Gallorum Druidæ, aliorum aliis nominibus fuerunt appellati. Et hac de sacerdotum nominibus.

Nunc de eorum electione, nominatione, creatione, in auguratione & initiatione quadam dicemus. Munus ipsi Græci ipoxus, in genere appellatur. Inde xipoxus, xipoxus & ipoxus, & ipoxus.

Sacerdotes dii antistites. Propheta.

Sacerdotum nomina specialia. 1. A certis Diis.

2. A certis officiis.

3. A corporis habitu.

Peculiaris sacerdotum nomina. Electio sacerdotum: ubi munus eorum consideratur Græci ipoxus.

præficere aliquem, siue sacerdotem creare: & κληρῶνται ἱεροσώων, ἢ ἱεροσώων, foris si sacerdotium: & λαμβάνειν ἱεροσώων, suscipere sacerdotium: & εἶναι ἰδὲ ἱεροσώων, privatam habere sacerdotium: & ἰσχυρὸν ἡνδὲ μᾶς ἱεροσώων, nullius sacerdotii adipiscendi ius habere, siue esse capacem, apud Demosthenem. Item apud eundem αἰρεῖσθαι ἱεροσώων τινα, eligere sacerdotem, & λαχεῖν ἱερῶν, elevari sacerdos.

Sacerdotium Latiné. Apud Latinos deinde hoc munus in genere dicitur Sacerdotium: quod tamen aliquando est dignitas: unde dicimus, Sacerdotium habere, & sacerdotio prædictum esse; aliquando verò, proventus sacerdotum, quæ vulgò Beneficia appellantur. Ad hoc autem munus peculiariter pertinet Nominandi verbum, ut patet ex illis Plinii verbis in epistolis: Sic illo die, quo solent sacerdotes nominare, quos sacerdotio dignissimos nominant, ne semper nominabant. Hinc dicta Nominatio. Suetonius: Claudius Cæsar, inquit, in cooperandis per collegia sacerdotibus, neminem nisi iustus nominavit.

Cooptare. Cooperandi quoque verbum electioni erat accommodatum. Cicero: Cooperatum me ab eo in collegium recordabar. Plinius: Me pene adhuc puerum patrum cooptatus. Sacerdotium dari mandari dicitur. Itaque foris illud sacerdotium amplissimum Theomnesto datur. Cicero in Verrem: Populus per religionem sacerdotia mandare non poterat. Idem contra Rullum: Eligere viros amplissimos ad sacerdotia. Idem: Erit causa, quæ consilium majorum in eligendis ad sacerdotia viros amplissimos iure ac merito laudare possimus. Idem pro Domo sua: In sacerdotium venire, ut nos dicimus, an ein ampt fömnen. Inire sacerdotium, idem Cicero: an sem Priesterlich ampt treten. Hinc & sacerdotium habere idem Cicero dixit: Cujus nomen exisset, haberet sacerdotium, id est, si sacerdos esset. Sorte enim nonnunquam sacerdotes fiebant. Hinc sacerdotio prædictus, qui habet sacerdotium. Cicero: Licinia virgo Vestalis sanctissimo sacerdotio prædicta. Et alibi: Amplissimo sacerdotio prædictus. Et præfate sacerdotio. Qui & sacra publica coluerunt, & publicis sacerdotibus præfuerunt. Idem de Senectute: Merellus, Pontifex Maximus, viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit. Idem pro C. Rabirio: Lucius Flaccus homo in sacerdotio ceremoniarum, quibus præerat, diligentissimus.

Sacerdotio prædictus. Capiendi quoque verbum sacerdotium electioni erat accommodatum. Tranquillus in Augusto: Sacerdotium, inquit, & unum & dignitatem, sed & commoda auxilium præcipue Vestalium virginum. Quomodo, in demortua locum alium capiporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent, adstraxit si cuiusquam neptium suarum competere etas, oblatum se fuisse eam. Capiuntur dicebatur virgo Vestalis, quando ad id sacerdotium legebatur: propterea quod Pontifici manu prebenta ab eo parente, in cuius potestate erat, veluti bello capta, abducebatur. Pontifex Maximus hæc verba dicebat, cum virginem capiebat: AMATA TE CAPIO. Ideo autem Amata inter capiendum a Pontifice Maximo appellabatur, quoniam eam, quæ prima capta fuit, hoc fuisse nomine, tradit Gellius in primo Noctium Atticarum. Sic Flamines quoque Diales; item Augures & Pontifices capi dicebantur. De Flamine capto exemplum est apud Livium libro vigesimo septimo ab Urbe condita. Flaccus Flamen captus, P. Licinio Pontifice Maximo.

Capere sacerdotium. Quod autem Sortis sit mentio in electione Vestalium, scribit Gellius Papiam legem se invenisse, quæ cavebat, ut Pontificis Maximi arbitratu virgines et populo viginti legerentur, sortitioque in concione ex eo numero fieret: quanquam huic legi Populi sit postea lege abrogatum, ita ut unicuique liceret, modo etas competere, filiam ad id sacerdotium ultro offerre. Aristoteles libro quarto Politicorum: Ut de magistratibus, inquit, queritur, et quibus eos debeat creari, & a quibus, & quomodo: ita de sacerdotibus, qui & quales sint creandi. Ibidem: Ut magistratus, sic sacerdotes alios dicit esse αἰρετούς, alios κληρωτούς, & alios esse perpetuos, alios diuturnos alios verò neutros horum. Ibidem sacerdotes siue αἰρετούς, siue κληρωτούς, siue suffragiis sint electi siue sorte ducti vult non esse in magistratibus numerandos.

Sorte electi sacerdotes, Donis verò & muneribus sæpe viam sibi muniebant ad ista sacerdotia; eaq̃ evant venalia, ne etiam profana munera. Tranquillus de Caligula: Magisteria, inquit, sacerdotii dirisissime quisq̃, & ambi-

Sacerdotium capium aliquid quando munusculum.

& ambitione & litatione maximâ vicibus comparabat, hoc est, Unus quisque ex diuoribus immenso pretio & ambitu emebat sacerdotium illud, dicatum ipsius Numini, ut silicetes esset magister & quasi ὀρχηστρῆς, id est, princeps temporarius sacerdotum.

Obseruandum autem alios fuisse sacerdotes generales omnium Deorum, qui quorumvis Deorum sacris praeerant: alios vero fuisse certorum Deorum ministros, qui certis Diis erant destinati: unde etiam nomina sua habuerunt, de quibus supra. Ad hoc alludens Cicero de Legibus: *Diuius aliis, inquit, alii sacerdotes, omnibus Pontifices, singulis Flamines sunto.*

In omnibus autem hisce generalibus omnium Deorum, siue particularibus ceterorum singulorumque Deorum sacerdotibus haec ferè qua sequuntur antiquitus, praesertim in eorum creatione, atque delectu obseruari solebant: nempe *Animus, Corpus, Vestitus, Sexus, Aetas, Conjugium siue Caelibatus, Natio, Vita genus ac institutum, Honos ac Dignitas, Potestas, Gradus, Merces, Luctum atque Proventus, Pena atque Supplicia, Numerus denique, & Vitium, ieiunia item & abstinentia a certis diebus vel etiam aliis rebus.*

Primum igitur ipse *Animus*, ejusque habitus, nempe scientia, cum aliarum artium ac disciplinarum, tum verò atque imprimis eorum sacrorum, quibus erant praepositi, quæque illis erant curanda, requirebatur. Unde Cicero: *Arrogans de religione, de rebus diuinis ceremoniisque, sacris Pontifices docere conati.* Deinde virtutes quoque animi, ut castitatem, sobrietatem, temperantiam, vigilantiam & diligentiam in administrandis sacris requirebant. Inde Seneca: *Pro pudicitia vota facienda sunt, prostituta mandabitur? Et Vestalium virginum si qua incesti convicta esset, ante ora civium mæsto silentio offerebatur, viuas circa Collinam portam in subterraneum specum dimissa, terraque statim superinjecta necabatur: Gellius. Erant camen plerique ipsorum sacerdotes nimis magicis artibus, tum omni vitiorum, scelerum, flagitiorumque genere (quorum patens & procreatrix est idololatria) dediti & addicti.*

Secundo ut animi, ita corporis quoque certam dispositionem in sacerdotibus suis requirebant. Ac illos quidem corpore volebant esse sano & integro: eos autem, qui insigni aliquo corporis vitio laborabant, membroque aliquo capti erant ac mutili, eos nequaquam ad rem diuinam tractandam existimabant aptos esse & idoneos, sed admittere nefas putabant. Ad utrumque referenda est lex illa antiqua de sacerdotibus: *Sacerdos sic integer, de qua hæc leguntur apud Senecam: Metellus Pontifex, cum arderet, Vesta templam, dum Palladium rapit, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. Et post: Lex integrum ad animum refert, non ad corpus, Lex estimari hoc voluit tunc, cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. Idem: Ambitiosa lex est ad sacerdotium, non ac non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit, inquiris in mores, incorpore, in vitam. Vide tu quemadmodum tam morose legi satis facias. Idem: Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere, fieri ne sacerdotem fas erit? Et post: Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest: alius oculis leno vitam estimat, alius Pontifex. Idem: Absint ex hoc foro leuones, absint meretrices, ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. Et post: Quò mibi sacerdotem, cuius precaria est castitas, si mater tua prostitisset tibi noceres. Idem: Pro libertate vota facienda sunt, capiti re mandabitur? Idem: Ancille ex lupanaribus sacerdoti non emuntur. Coram sacerdote obsceni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti licet apparere. Occurrenti tibi meretricem submouisset? Idem: Castigationem ex Pontificis Maximi arbitrio meruerat sacerdos si se e lupanari redemisset. Idem: Sacerdos non integro corpore, quasi mali ominis res vacanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est nobilitas. Non enim sine ira Deorum debilitatur sacerdos. Apparet non propinquos esse sacerdoti Deos, quem ne sanati quidem seruant. Hactenus Seneca de personis & ministris sacrorum: ut ne sacerdos nisi integer adsumatur & quis integer sit habendus.*

Exiat de hac etiam re questio apud Plutarium in questionibus Romanis, Cur interdictum fuerit Auguri, Si uleus haberet, res obseruare. Idem ibidem, *Ve victimam, inquit, aut a rem ulcerosam rei sacra faciunde gratia usurpare nefas erat: sic animo ab omnibus molestiis & quasi ulceribus ac moribus vacuo, sincero, puro & integro tractari oportet. Et questione quadragesima Romanarum, apud Charonenses coronatum esse, comam alere, ferro armatum Phocen-*

suum fines non ingredi, propria fuisse sacerdotum munia restatur idem. Sic apud Magos qui essent lentiginosi, tanquam Deus in visis, ab aris summo rebus: item qui elati reuenerant, quibusque ventibus exsequia facta essent, veluti profani a sacris propellebantur, teste Herodoco. Sic apud Hebraeos menstruatus sacer post quadraginta dies, & qui impetigine deformes essent, templi aditus erat interclusus.

Corporis puri-
tatem considerata
in sacerdoti-
bus.

Præterea ut animorum, ita corporum quoque puritatem iudicabant suis sacerdotibus esse necessariam. Volebant, inquam, eos & animis & corporibus esse puros ac mundos. Nam corpore impuro & sordido sacra tractare, nefas ducebant: qui quidem corporis cultus atque habitus fuit vel naturalis, vel artificialis & asciticius: alii erant capite raso; alii comati; alii erant barbati; alii imberbes: alii erant barbati breues; alii promissa. Sic, exempli gratia, Isiaci, id est, Isidis sacerdotes apud Aegyptios erant raso capite: e contra Stephanophoris, Herculis sacerdotibus, apud Græcos, ferre coronam & comam promissam proprium erat, teste Alexandro ab Alexandro libro sexto, capite duodecimo, & libro secundo, capite octauo. Ita Cybelis sacerdotes variis fucatis coloribus, & facies pigmento delictis, oculosque obunctis, cum nitella & crocoto, lineo calcamento, ante simulacrum Deæ incedere solitos & cum tinnitu Cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum fecisse legimus apud eundem Alexandrum libro secundo, capite eodem octauo. Sic Britannorum conjuges nuptiis, glasto toto corpore oblitæ quibusdam in sacris nudas incesse. Aethiopum colorem imi: antea, scribit Plinius libro vigesimo secundo, capite primo. Pertinet huc symbolum Pythagoræ, Penes sacrificium ne sis cæsus unguibus: quod unguem quoque habitam fuisse rationem indicio esse potest. Referenda præterea huc, illa aqua lustrales, quibus vel totum corpus, vel aliquot ejus partes, ut caput, manus, atque pedes abluebant.

Symbolum Py-
thagoræ.

III. Vestitus
sacerdotum.

Tercio, quod attinet ad vestitum & amictum sacerdotum siue eorum, qui sacris procurandos præerant, ejus curiosa valde superstitiosaque habitata fuit in sacris ratio. Hinc, Pura Vestimēta, inquit Paullus, sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obrita, non fulgurita, non funesta, non maculam habentia. Puro lantum, ut est apud eundem, erant idem, quod pura aqua lantum. Nam ut corpora; ita vestimenta quoque sacerdotum, ut etiam aliorum, antequam ad sacra accederent abluī, siue lauari erant solita. Plato: Nam, inquit, in sacrificiis & celebritatibus pulchra veste antea coronam sacerdos rem divinam facit. Sacerdos autem, qui viciniam faciebat pura in veste & candida pierumque intextili stola, nec majoris opera quam menstrue nonnunquam in purpura & auro.

Vestitus sa-
cerdotum va-
rius.

Fuit autem uniuersus hic sacerdotum vestitus omnino varius ac diuersus, secundum vel corporis partes, vel materiam, vel colorem, vel formam, vel sexum, vel quantitatem, ejus autem cum breuitatem, tum longitudinem. Ut vero corporis due potissima partes sunt extremitas caput nimirum atque pedes: ita hæc certo modo ac etres vestibus indui atque ornari potissimum solebant.

Capite aperto
sacrificare so-
liti sacerdotes.

Quantum ad caput attinet alii aperto erant capite, alii operto atque tecto: & quidem alio tempore capita sua aperire, alio tegere atque velare consueverunt: Obseruandum tamen per pauca fuisse sacra, quæ aperto nudoque capite erant celebranda. Nam plerique sacerdotes ac omnes ii, qui sacra faciebant, usque intererant operto ac velato; non autem aperto & nudo capite fuerunt. Plautus in Curculione.

Quis hic est, qui operto capite Aesculapium
Salutat, id est, adorat ac veneratur?

Suetonius de Aulo Vitellio: Idem miri, inquit, in adulando ingenii, primus Cæsarum adorari, ut Deum, instituit, quum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quàm capite velato, circum vertensque, deinde procumbens. Vitellius igitur, cum Caligulam adorare, ut Deum, vellet, capite velato eum salutaui, qui motus erat eorum, qui Deos venerabantur. Sic Romani sacerdotes cum adorarent, rem divinam facturi, capita velabant vittis, mitris, coronis: cum Græci aperto essent capite. Plutarchus testis est in questionibus, viros inter gentes, et in primis

quidem

quidem eos, qui Romanorum legibus vivebant, solitos fuisse velatis caputibus Deos adorare & inter sacra vestem ad aures usque attollere: partim quidem in eo gestu & habita humiliores se redderent: partim vero ne inter precandū triste quid aut ignominiosum aliunde occurreret, quo animi attentio religiosa turbaretur. Nemo enim huius ritus Virgilius, qui Helenum Aeneae sic dicentem introducit:

Purpureo velare eomas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc, socii, morem sacrorum hunc ipse teneto.
Hac casti maneant in religione nepotes.

Ex his ipsis igitur versibus liquet, sacrificantes Diis omnibus caput velare solitos, ideo ne inter religionem vagis aliquid offerrent obtutibus.

At vero Saturno Romani capite aperto rem divinam faciebant, propterea quod Veritas oc-
tuleari obscurari se non potest, cuius parentem ac Deum Romani Saturnum habebant. Hinc
Lucem facere Saturno sacrificantes dicebantur, inquit Festus: quod ipsum scilicet est more Gre-
co. Unde Plutarchus. Riti peregrino & capite aperto, coniungit. Causas huius rei multas affert
idem, sic scribens: Quid est, inquit, quid Saturno capite aperto immolant? An quid velandi
capitis ritum Aeneas tradidit? Saturni vero sacrificium per vetustum est? An illud potius
quoniam Diis celestibus immolantes velantur? Saturnum vero terrestrem & chthonium esse
arbitrantur? An quid veritas oculi obscurari non potest? Veritatis autem parentem ac Deum
Romani habent? Haec Plutarchus. Ex illa autem ratione, quam inter alias affert, An, quoniam
Diis celestibus immolatur, velantur? Saturnum vero terrestrem & chthonium esse ar-
bitrantur, videtur posse colligi, illos Diis caelestibus velato; terrestribus autem aperto capite sa-
crificasse. Festus, Saturni, inquit, dicebantur qui castrum in clivo Capitolino incolabant, ubi
ita dicata ei Deo ante bellum Trojanum videtur, quia ante eam supplicantes apertis caputibus.
Macrobius in 3. Saturno ex Balbi sententia apud aram Maximam, in qua Herculi Bos sacri-
ficabatur, observatum ait, ne levis sternium fieret; ubi etiam aperto capite omnes sacra fecisse
tribuit: quod fiebat, ne quis Dei habitum imitaretur. Nam ibi ipse operis capite erat. Varro ait,
Graecorum hunc fuisse morem, ut scilicet Graeci ritu sacrificarent in ara Maxima. Hoc et am-
plius addit Bassus, idcirco hoc factum fuisse, quia ara Maxima ante adventum Aeneae in Ita-
lia constituta est, qui hunc ritum capitis velandi in vexit.

Præterea Honori quoque Deo, aperto capite, rem divinam sacrificant, quia splendidum quid-
am & illustre & apertum lateque patens sit gloria. Nobiliores vero & potentiores viros capite
aperto idcirco venerabantur, ut iuridici illis detraherent, ne pares Diis immortalibus honores
ferre, ne eodem cultu delectari viderentur. Testis idem Plutarchus, questione decima quin-
ta. Tamen Marcus Varro capiti apertum aspectum magistratum, non venerationis causa, sed
valetudinis prodiit, nisi sententia aspiculari videtur Plinius libro vigesimo octavo. Cur paren-
tes omentum & filia velatis caputibus, filia nudis caputibus passim criminibus, & mulieres testis;
matrem autem nudis caputibus in publicum prodire fuerint soliti, vide Plutarchum questione de-
cima & quarta Romanarum questionum.

Porro capitis integumentum varia fuerunt & multiplicia. De Pileorum quidem usu apud
Romanos & de capitis aperiendi vel operiendi more atque ritu vide plura apud Iustum Li-
ppium libro de Amphitheatro. Huiusmodi autem, inter alia integumenta capitis, illud fuit
quod a Varro vocat, de quo sic scribit: Capital dicitur a capite, quod sacerdotum in capite
etiamnum habere solent. Idem de Rica, alio genere integumenti: Rica, dicitur a ritu, quod Roma-
no ritu sacrificium semine cum faciunt, capita velant. Festus: Rica erat vestimentum quadra-
tum, simbratum, purpureum, quo Flaminica pro palliolo utebantur. Alii dicunt, quod ex lana
fiae succida alba, quod conficiunt Virgines ingenuae patriniae, matris imitantes, & inficiatur co-
eruleo colore. Idem: Rica & Ricale vocantur parva ricinia, ut palliola, ad usum capitis facta.
Granius quidem ait esse muliebrem cingulum capitis, quo pro ricia Flaminica redimitur.

- Tutulum.** Sic Tutulum dicebant Flaminiarum capitis ornamentum, quod fiat vitæ purpureæ, & crinibus, & extrahum in altitudinem. Quidam pileum lunatum, formæ tali figuratum, quo Flamines ac Pontifices utebantur. Ennius: Etilores, Argens & tutulatos.
- Albogalerus.** Albogalerus, eodem teste, a galea nominatur pileum capitis, quo Diales Flamines, id est sacerdotes jovis utebantur. Fiebant enim ex hostia alba, fori casa: cui affigebatur apex virgule oleagina.
- Apex.** Apex, ut idem Festus ait, sacerdotum erat insigne, dictus ab eo, quod comprehendere Antiqui vinculo, apere dicebant. Unde aptus is, qui convenienter alicui junctus est. Hinc Apiculum, ut idem ait, filum, quo Flamines velarum apicem gerunt.
- Caliptra.** Caliptra item genus erat integumenti, quo capita aperiebant sacerdotes, sacra sua administrantes.
- Arculum.** Arculum appellabant circulum, quem capiti imponebant ad sustinenda commodius vasa, quæ ad sacra publica capite portabantur.
- Mitra.** Huc referende mitra, diademata, infula, feta, corona & alia capitis ornamenta, vel ex auro, argento, margaritis, gemmis, vel ex herbis, floribusque variis confecta. Pilei Pontificalis meminit etiam Plutarchus, in questionibus Romanis questione quadragesima sic scribens: Pontificem apud Romanos proprium hoc erat, ut equo non reberetur, neque diutius irinoctio ab urbe abesses, neque pileum (apicem ipsi vocabant: unde Flamini nomen) unquam disponeres.
- Nudis pedibus & calcatis sacrificare soliti sacerdotes.** Dixi de capite: Veniamus ad pedes. Aliquando igitur pedibus nudis: aliquando calceatis sacrificabant. De priori ritu sic scribit Plato: Triumphales viri, & qui amplissimos honores adepti fuissent, in triumphi ornatu, aut in prætexta loti manibus & fronde coronati, sancti & venerabiles nudis pedibus & consuetudine ad rem divinam accedebant: idque jam a Pythagora traditum Lacedæmonii observarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque, consueverunt. Hinc Nudipedalia sacra. At notum est illud symbolum Pythagoricum: Discalceatus sacrificare & adornari. Ex aduerso quod ad posteriores attinet ritum, calceatos Aegyptiorum sacerdotes sacrificasse scribit Herodotus, & papyraceos quidem calceos gestasse. Alexander ab Alexandro Cybelis sacerdotem lineo calceamento ante simulacrum Deæ incedere solitos constituit.
- Manibus insignia muneris soliti gestare.** Manibus etiam suis tenere atque gestare fuerunt soliti quedam muneris sui insignia, & instrumenta, ut baculos, virgas & alia id generis. Hinc Isiaci apud Aegyptios manibus histrum tenebant, aut ramum abiesbii marini, vel nuces pineas; de quo vide Theophrastum Zuingeri.
- Materia varia vestium sacerdotalium.** Materia quoque vestium sacerdotalium & sacrificantium fuit varia & multiplex: erat lana, linum, purpura. Aegyptiorum quidem sacerdotum vestes erant ex lino: unde Linigeri fuerunt dicti Isidis, Deæ Aegyptiorum, sacerdotes: sicut ipsa quoque Isis Linigera dicitur. Ovidium:
- Vidi ergo linigera numen violasse sacenta.
Isis, &c.
- Iuvenalis de sacerdotibus ejus:**
- Cum grege linigero circumdatus & grege calvo.
- Martialis:**
- Linigeri fugiunt calvi, sistratæq; turba.
- Herodotus de materia vestium sacerdotum.** De religiosis Aegyptiorum vestibus sic scribit Herodotus: Sacerdotes linea ferunt vestimenta, semper recenti abluta, huius rei semper vacantes. Idem calceos papyraceos gestant, aliam vestem aut alios calceos induere eis fas non est. Genitalia circumcidunt ritu Iudeorum. Plinius quoque libro decimo nono, capite primo scribit, fructu eigni in Aegypto, quem Gossypion vocat, pluri xylon: & ideo lina inde facta xyulina: ex quibus sacerdotibus Aegyptiis gemissima sunt. Quin etiam Apuleius ceremonias Aegyptiorum luculenter explicans sic ait: Insuunt turba sacra d

instituta viri, feminaque omnis dignitatis, linea vestis candore puro luminis. Tranquil-
 lino Tiberio Cesare: Externas ceremonias, inquit, Aegyptios Iudaeosque ritus compefcunt, eo-
 rum qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum instrumento omni comburere. Iudaeo-
 rum vestes religiosas quales fuerint Hieronymus in epistola ad Fabiolam de veste sacerdotali & Hieronymus.
 Iosephus libro tertio Antiquitatum & libro sexto belli Iudaei copiose perfcibit.

Quantum ad colorem vestium sacerdotum attinet; alii nigri; alii, & quidem plerique al-
 bi seu candidi vestibus erant amicti: Sic enim exempli gratia, Aegyptiorum sacerdotes ex li-
 no puro & candido vestes habebant. Sic Romanos albatos fuisse diebus festis, testatur in Elefio.
 Livius. Sic Iunoni veste candida sacrificabatur: semper Cereri mense Aprili cum lampadibus,
 & tadis accensis, quando porcum illi mactarent. Veste, vel Deo, si quando Vestales virgines
 sacra libarent, eo cultum ornatumque erant, & vestate peragebant. Albus tamen praeterea ve-
 stimentum, quod suffibulum vocabatur, oblongum, & praetextum, & quadrangulum in capite
 sumebant, subalaeque subnectebant. Tertullianus libro de Pallio & cultu docet, Cereri Eleusi-
 nia sacerdotes candido, Saturni rubro, Bellone nigro habitu fuisse. Aesculapii pallium cum cre-
 pidis gestasse. Verba ejus haec sunt: Cur istos non spectas vel illis isem habitus, qui noritate ve-
 stitius religionem mentirentur, cum ob cultum omnia candidatum & ob velum neta & privile-
 gium galeri Cereri innotantur: cum ob diverfam affectionem tenebrica vestis, & tetrici super cap-
 ut vellern in Bellone montes fugantur: cum luctuosa purpura ambitio & galatici ruboris su-
 perpelio Saturnum commendat: cum ipsum hoc pallium morosis ordinatum, & crepida Grae-
 catae graecum Aesculapio adulentur. Et cur in luctu mulieres albas gesserint vestes, albatas-
 que vestas, Plutarchus rationem reddit in quaestionibus Romanis, quaestione vigesima se-
 sta.

Secundum sexum quoque alia quidem erant matrum, alia faminarum vestes. Et tamen vi-
 ri muliebri veste, & mulieres virili Veneri sacra fecerunt, teste Philoboro. His adde, quod
 Plutarchus scribit quaestione quinquagesima quinta quaestionum Romanarum, tibicines Idibus
 Ianuariis vestem indutos muliebri em, ut non circuire fuisse solitos. Idem rationem reddit quaestio-
 ne quinquagesima octava, quaestionum Graecarum, cur apud Libos Hercules Sacerdos in Anti-
 machia muliebri veste indutus capite vittato sacrificium fecerit.

Secundum quantitatem vestes aliorum sacerdotum erant ample: alia strilla & angusta: Vestes sacerdo-
 alia item breves & curtae: aliorum vero longa ac promissa, ad talos usque demissa. Nam in sa-
 cris aut templo nudare se nefas erat apud quosdam, teste Plutarcho, quaestione quadragesima, qua-
 tionum Romanarum. Apud plerisque tamen sacra agitabantur a nudis, & quidem a nudis vel co-
 to corpore, vel aliqua corporis parte denudatis. Sic gladio Britannorum conjuges nuncusq; toto
 corpore oblitae quidam in sacri nudas incedere, supra ex Plinio audivimus.

Et si praeterea sacerdotes plerumque erant inermes in sacris: sacrificia tamen quaedam ab ar-
 matis fieri solita testatur Antiquitas.

Ex hac quidem de vestitu sacerdotum illorum priscorum Gentilium. quibus colophonis loco
 addam verba Baruchi filii Jeremiae, quibus sacerdotum Babyloniorum vestium habitumque
 corporis perscringit ac reprehendit. Sedens, inquit (ubi notandum, eos in sacri sedere solitos)
 Babyloniorum sacerdotes in idolorum edibus (que οἰκὸς αἰδῶν Graeci uno nomine appellantur)
 habentes tunicas scissas (sic enim sacerdotes Baalatici & alii pio insana sua superstitione vestes
 suas d'scendere solebant) & capita & barbam rasam: quorum capita ἀκάλυπτα nuda sunt. Hinc
 apparet sacerdotes Babylonios barbam & capita habuisse raso, eaque fuisse nuda & aperta, cum
 non solum sacerdotum operto & velato fuerint in sacris suis curandis capite. Addit deinde:
 Rorant autem clamantes ante Deos suos & τῶν θεῶν ἅσι τῶν θύων sicut mortui. Alludit ad illorum
 precum clamorosas & insanas, quas ad idola Deosque suos fundere fuerunt soliti, quas quidem iu-
 giter leonino, & ipsos simul leonibus rugientibus per consensum comparat.

Primum secundum sexum sacerdotum alii fuerunt mates, alii feminae: & aliorum quidem
 Deorum sacra non nisi a sexu femineo: aliorum non nisi a sexu virili fieri fas erat: & ad sacra
 quaedam non nisi viri: ad alia non nisi feminae: ad alia utriusque pcebant aditus. Sic famini adi-
 tu.

que ob inventionem Proserpina matronæ colebant: quod sacrum, dum non essent matronæ, quæ facerent, propter cladem Cannensem & frequentiam lugentium institutum est, ne amplius centum diebus lugeretur.

Quantum ad vitæ conditionem, genus & institutum sacerdotum attinet, observandum apud Romanos & Græcos, Reges quoque sacerdotum suscipere atque obire fuisse solitos: cujus multa in historiis prophetis exempla occurrunt. De hoc Plutarchus in questionibus Romanis sic scribit: Olim Reges pleraque & præcipua sacra faciebant, ac rebus divinis ipsi cum sacerdotibus operabantur. Vt verò in solefcere cæperunt, arrogantesque & duri esse, plerique Græci de rebus imperio solum sacra faciendi Divi facultatē reliquere. De Regibus Spartanorum scribit idem Alexander ab Alexandro libro secundo, capite octavo. Verba ejus hæc sunt: Reges Spartanorum, quum primū in eam assumi sunt dignitatem, privilegio honoris præcipui solis celestis & Lacedæmonii sacerdotio funguntur: quibus ex omni Scropharum fetu porcus debebatur, ut si Divi immolare vellent, nunquam victima deesset. Sic ex Caesaribus C. Julius Caesar Auguratum simul & Pontificatum: Galba autem triplex sacerdotium gessisse dicitur. De hoc more scribit etiam Guaguinus in Præfata, cujus verba addere libet: Anno Domini DIII. Pruteni, inquit, sive Vlmigæ Rex quidam, Brutenus dictus, imperavit: qui cum jussu annos ætatis consecutus esset, quietam vitam ducere instituit, fratrem Verdenutum successorem sibi in regno fecit: ipse summus sacerdos effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kiricyto, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifex suo Pruteni præclaram admodum sub quercu quadam excreverunt, locoque Romanæ a Romæ nomen indiderunt. Hæc Guaguinus.

Pertinent hæc ea, quæ L. Fenestella de Rege sacrorum scribit capite undecimo in sacerdotiis Romanis: Rex sacrorum, inquit, qui & sacrificulus dicitur, creati capiti est Inuio Bruto, & M. Valerio primis consulibus. Ejus creandi occasionem dedit, quid quum nuper exactis regibus pleraque sacra a solis Regibus obiri consuevit, Regum exactiōe vacare viderentur, idque molestè admodum populus ferret, utpote, quod cultui divino Regum exactiōe videretur derogatum, sacerdotem creati placuit: quem quo minus idem autoritatis inesset (alii legunt deesset) regio nomine decoraretur, sacrorum Regem appellantes. Subjecerunt tamen Pontifici Maximo, ut similis dicti (alii legunt, Ne si nullius divitiis alias) fuisset suppositus, jam exacti Reges, reducti Reges esse viderentur, vel crederentur. Quæ verò huic partes junctæ essent, nunc temporis minime reperimus. Hæc Fenestella.

Monitis Regis sacrificuli etiam Pomponius Lætus, cujus hæc verba: Postquam Romani, inquit, jam liberi, extincto regio nomine, necubi desiderium Regis esset propter quædam sacra publica, quo Reges faciebant, Regem sacrificulum constituerunt, & e Patribus elegerunt, C. Manlium Papyrium, & id sacerdotium Pontifici subjecere, ut novæ libertati additis nominis honos officeret. Is Papyrius quietus studiosissimus fuit. Hæc Senus Pomponius.

Ob eandem banc causam, quod nimirum Rex esset sacerdos & pontifex, Romani Imperatores Pontifices appellabantur. Hinc Juvenalis Satyra quarta de Domitiano:

Destinas hoc monstrum Cymba, linique magister

Pontifici summo, &c.

Plato in Politico docet, Sacerdotes & Vates magnanimitate, intelligentia & claritate florere ob earum rerum, in quibus versantur, amplitudinem & dignitatem: & idcirco addit, Apud Aegyptios non licitum fuisse Regem absque sacerdotio imperio: quum immo si ex alio genere quispiam per vim regnum usurpasset, coactum fuisse tandem βασιλεύειν, id est, sacra iniuncta. Præterea in plurimis Græcorum civitatibus, & apud Athenienses præsertim, præcipua auctoritatis summus institui fuisse solita: & creati Regis fidei augustissima sacra, maximeque patriis antiquissimarum religionum ritus fuisse demandatos. Idem alibi regio muneri sacerdotium vult esse proximum & vicinum. Cicero: Itaque Populus Romanus brevis tempore neque Regem Cicero, sacrorum, neque Flamines, neque Salios habebit.

Aliquando tamen & apud nonnullos non erat licitum munus profanum cum sacro conjungere. Hinc Aristoteles Politicorum libro quarto, Sacerdotes, si ve illi sint apti si ve ἀνάγκη, non permissum

VIII.

Vitæ genus sacerdotum quod regium olim.

Fenestella de Regibus sacrorum.

Pomponius Lætus de Regibus sacrorum.

Romani Imperatores Pontifices dicitur.

Plato de Regibus sacrorum.

Aliquando vitæ genus regium non permissum.

id est, sine suffragiis electi, sine sorte ducti, vult non esse in magistratibus numerandos, et in-
 eod. n. παρὰ τοῖς πολιτικῶς ἀρχαῖς ὁρίοις, id est, genus hominum aliud a civilibus magistrati-
 bus statuendum. Sic Flaminiibus Dialibus permissum non erat, ut magistratum susciperent, aut
 ambirent: quod cur factum sit Plutarchus ratione reddit, questione centesima decima tertia, in
 Romanis, quem vide. *Hæc de vitæ genere sacerdotum.*

IX.

Honos et digni-
 tas sacerdotum.

Fuit apud Ethnicos sacerdotum quoque maxima dignitas, honos, auctoritas & potestas, id
 quod cum ex supra citato loco Platonis in Politicis colligitur, scribentis, sacerdotes & vates
 magnanimitate, intelligentia, & claritate floruisse: cum hinc constat, quod præsertim virgi-
 nes Vestales maximo in pretio & honore fuerunt apud Romanos. *Vnde Ovidius:*

— locum date sacra ferenti

Non mihi, sed magno poscitur ille Deo.

Sic Demones ille senex apud Plautum:

Qui homo est tanta confidentia

Qui sacerdotium violare audeat:

At magno cum malo suo? &c.

X.

Gradus & ora-
 do sacerdotum.

Ordo quoque sacerdotum & gradus, in eis creandis & jam creatis, quoad illorum honorem & di-
 gnitatem, religiosè observabatur, de quo ita Festus: Maximus videbatur Rex, quia potentis-
 simus. Deinde Dialis; quia universi Mundi sacerdos; qui appellatur Dium, sive Divus. Post
 hunc Martialis; quod Mars Conditoris Urbis parens. Quarto loco Quirinalis, socio imperii
 Romani Curib. ascito Quirino. Quinto Pontifex Maximus; quod Iudex & arbiter haberetur
 rerum divinarum humanarumque. Itaque in con-virius solus Rex supra omnes accubabat. Sed
 Dialis supra Martialem & Quirinalem: Martialis supra proximum; omnes deinde supra Pon-
 tificem. *Hactenus Festus.*

Numme exten-
 sionem.

In quanta item gratia & honore fuerint apud Romanos illi, qui coluerunt diligenter Deos,
 inter alia exempla testatur Numme Pompili exemplum, qui ab Romanis Rex habitus fuit, eam
 tantummodo ob causam, quod rei divinæ faciendæ studiosissimus fuit. Nec certè olim alii prin-
 cipes Romani tam amabantur & honorabantur, quod victorius erga hostes clari & celebres es-
 sent, quàm quod diligenter & studiose Deos coluissent. Id quod de Tarquinio Prisco etiam con-
 stat, cum cum ob alia beneficia in Populum Romanum, cum ob singulare studium in religionem
 maximo honore fuisse affectum. Testatur enim historia eum, præterquam quod religiosissimè
 Deos venerabatur, templà frequenter adibat, illud quoque famosissimum templum Iovis in Pe-
 latio Capitolii extruendum curasse. Idem iudicium de aliis, qui de religione, seu superstitione pa-
 trias Ethnicorum, bene meriti erant.

XI.
 Merces sacra-
 dotum.

Sequitur merces sive salarium sacerdotum, hoc est, redditus, proventus & reliqua eorum:
 quæ cum in genere istius nominibus appellabantur, cum peculiariter ob certa quadam munia atq;
 officia aliis atq; aliis. Tale erat Curionum; de quo ita Festus: Curionum, inquit, es dicebatur,
 quod dabatur Curioni ad sacerdotium Curionatus. Pertinet hoc totum nonnum caput, de quo
 antea dixi. Nam honori dignitatique gradus sacerdotum, nihil erat aliud, quàm merces, præ-
 miumque eorum, qui sacra studiose ac diligenter obirent. De hoc præmio pulchrè & copiose Ale-
 xander ab Alexandro libro secundo capite octavo sic scribit: In tantum honori culmen Pon-
 tificatus, & eo excellentie crevit, ut Cu. Cornelio pratori, quod M. Aemilio Lepido, Pontifici
 Maximo, con-virium fecisset, multa dicta fuerit: ipsumque regia dignitate proximum crederent.
 Nam & lictor apparebat, & curuli regia sella ac lætica insignis erant, quam ante vestibulum con-
 spiciam habere assueat: ad cuius fores pro splendore dignitatis viridis laurus affixa videba-
 tur. Cumque ceteri, honoribus functi, rationem administrati muneris reddere cogerentur, Pon-
 tifices tamen Maximi pro maiestate, gesti honoris rationem dare minimè cogi poterant: ipsi pro
 imperio & potestate, quoque plus dignitatis ferret, cum galero esse & carpento, ut reliquis sacer-
 dotibus ingredi licebat. Quippe Pontifici proprium insigne erat galerus, sicut licuus Auguribus,
 paludamentum Imperatoribus, diadema Regibus. Et cum in Capitolium nulli fas foret carpen-
 to vehi, solum Pontificibus sacerdotibusq; Tarpejum ascendere carpento licuit: ad eumq; suorum
 confugerent,

confugissent, ea die a pena immunes erant. Hæcenus Alexander: quibus adde ea, quæ Plutarchus in Numa & Gellius scribunt: Stipendium Numa Vestalibus de publico statuit, & eas perpetua virginitate aliisq; cerimonis venerabiles fecit, Carpentis rebebantur, magistratusq; illis assurgebant: si cui forte occurrissent ad supplicium rapto, is mortis pena eximebatur. Iusjurandum autem exigebatur a virgine, fortuitum fuisse & inconsultum nec præmeditatum occursum. Idem Gellius libro sexto, capite septimo: Caja Tarratia, sive Sufferia Vestalis, quia campum Tiberinum sive Martium Pop. Rom. dona verat, vires etiamnum Horatia lege amplissimi honores decreti: ut una omnium faminarum testabilis esset, hoc est, juri testimonii dicendi haberet. Præterea si quadraginta annos nata, sacerdotio abire ac nudere voluisset id salva religione posset. Hæc de præmio.

Et contra qui munus officiumq; suum violassent sacerdotes non modò præmium atq; mercedem nullam consequerantur, sed gravissimis afficiebantur penis & suppliciis. Hinc Festus: Lex eras, probrum virginis Vestalis ut capite puniretur: vir qui eam incesta visset, verberibus necatur. Et Gellius: Vestales ignem perpetuum servabant, qui, si per incuriam extinctus esset, iustos flagro a Pontifice Maximo cui suberant, cadebatur. Si qua incesti condicta esset ante ora civium mesto silentio efferebatur, viresq; circa Collinam portam in subterraneum specum dimissa, terræque statim superinjecta necabatur.

Numerus præterea, primo in genere ut Decum & sacrificiorum; ita Sacerdotum quasi innumerabilis fuit. Deinde in specie sacerdotum particularium certus suus ac definitus. Cicero de Oratore: Pontifices veteres propter multitudinem sacrificiorum tres viros Epulones esse voluerunt. Præter Epulones fuerunt Pontifices, Reges sacrorum, Salii, Flamines, Augures, Faciales, Arvales, Vestales, ut Gegania, Varenia (unde Cannuleja, sive Camilla & Tarpeja) Caja Terratia sive Sufferia, Terentia, Claudia, Tueria, Fonteia, Fubia, Licinia, Vidua, aliisq; Indorum, Egyptiorum, Græcorum, Romanorumq; sacerdotes innumerabiles.

Deniq; & vitium sacerdotum ac jejunia, seu abstinentiam superstitiosam a certis cibis, atque etiam certarum rerum contactu atque visu, in nominatione eorum considerabant. Sic Egyptii sacerdotes olim a piscium esu in sacris abhorrebant eumque exsecrabantur, cum piscis omnis animal sit non omnior, & addidit opus, exauriens que vis, & in suum ipse genus sapiens. Unde Egyptii abivit & rei mudo & rem nefariam & abominandam significare volentes Piscem pingebant. Idem a pellicani esu abstinebant, item ab a're Oryge, solâ inter volucres signatâ, id quod Luna Dea & Soli Deo videbatur infecta. Sic Flamini Diali non licebat apud Romanos farinam aut fermentatum tangere, teste Plutarcho questione centesima nona questionum Romanarum. Festus item Flamini Diali, inquit, fabam nec tingere, nec nominare licebat. De abstinentia a leguminibus castitatis causa vide Plutarchum in iisdem questionibus. Sed & omnis carnis cruda contactu interdictum Flamini Diali erat, sicut ederam quoq; ei non licebat tangere. Sic nō poterat idem salva religione opus facientem videre, vel classem procinctâ, id est, paratam ad bellum, & multitudinem militum. Multo minus eidem jurare, & dira alius precari per leges licuisse testatur Plutarchus, quemadmodum nec per viam transire: penes quam vitium propagationes in sublimi erant collocatæ: quo significabant, nefas esse sacerdotem ebrietati esse deditum.

Et hæc quidem de principibus personis sacrificiorum dicta: sint satis.

DICAMVS nunc quadam de sacrorum sacrificiorumq; ministris: quorum multi fuerunt in Gentilium sacrificiis. Horum descriptionem pulcherrimam videre licet in antiquissima & celeberrima illa Trajani Caesaris columna marmorea, quæ Rome in medio Trajani foro erecta, sola ferè inter alias vetustatis reliquias est superstes & integra, quæq; gemina Imperatoris illius in Dacæ expeditionis res præclarè feliciterq; gestas, ac universi illius belli historiam pulcherrimis simulacris exsculptam complectitur. In hac igitur præter plurima alia antiquitatum monumenta (quorum columna illa quasi epitome quadam verissimè dici potest) ministrorum hujusmodi, nec tantum ministrorum, sed sacrificiorum, victimarum, libationum, altarium, sacerdotum, rituum deniq; ceremoniarumq; sacrificiorum, pictura atq; imagines clare & illustres visuntur: quæ quidem Alphonfus Ciaconus Hispanus, vir doctissimus, brevibus quidem, sed doctis accuratq; commentatunculis quasi vires coloribus expressit & illustravit.

XII.

Pena atq; supplicia sacerdotum.

XIII.

Numerus sacerdotum.

XIV.

Vitiis & abstinentia sacerdotum.

De sacrorum sacrificiorumq; ministris.

SACRORVM &
SACRIFICIORVM
ministri qui in
columna Tra-
iana.

Postquam igitur Imperator ille, pugna semper sacrificium praeiens, proponitur, idq. secun-
dam ritam & per vulgatam Romanorum consuetudinem, qui non licebat Imperatori cum hoste
congrui, nisi prius Deus esset sacrificatus, illuc Tibicinum quoq. & Camillorum ac Popanum Vi-
timariorumq. descriptio exprimitur; qui omnes sacrificio solenni adstant, laureati, ritusq. Ga-
bino accincti. Erant autem cinctus Gabinus vestimenti genus, quo sacerdotes siue praesides siue
ministri cuiusq. Dei, ritus & templi pariter utebantur: quale est camissim lineum candidum,
quo hodie sacerdotes utuntur, ab Italica Cotta, ab Hispanica Alva, ab albedine nimirum vocatum.
Id cum esset latum, adeoque oblongum, ut discinctum per solum traheretur, postea cinctum pen-
dentemq. supra cingulum faciebat undique finem. Ritum verò Gabinus fuit dictus, a Gabinio pri-
mum, deinde Romanis usurpatus, ut Livius libro quinto & Virgilius testantur: Virgil.

Ipse Quirinali trabea cinctusq. Gabino

Insignis referat stridentia limina consul.

Vide de hac re & Blondum libro primo Roma triumphantis.

Tubicines.

Porro tubicines, tubicines & laticines erant ministri sacrorum, tibus, tubis & lituis inter sa-
crificandum insonantes, quorum non tantum imagines videre licet in hac Traiani columna, sed
eorum passim in omnibus sacrificiis fit mentio. Hi igitur interim dum sacrificium peragebatur
tibus, tubis atque lituis canebant, lauro redimiti. Tibia instrumentum vocabatur musicum, ob-
longum, teres & foraminosum, quod inflatum & digitis modò adductis, modò reductis tempera-
tum non in iucundam redditis symphoniam, Graecis audas dictum. Hanc primum ex grum tibus
confectam existimant; & inde nomen accepisse. Horatius de Aree:

Tibia non ut nunc orichalco vincta, tubaque

Aemula: sed tenuis, simplexq. foramine paucos.

Ovidius quinto Tristium, elegia prima:

Tibia funeribus convenit ista meis.

Virgilius Aegloga octava:

Incipe Menalios mecum mea tibia ressus.

Cicero primo Tusculanarum: Non intelligo quid me uat, quum tam bonos septenarios fundas
ad tibiam. Idem de claris Oratoribus: Si tibia inflata non: refertur sonum, abijciendas sibi tibi-
cen puer.

Tuba instru-
mentum quale.

Tuba vero instrumentum erat incurvum ex aere argenteo, cuius sonitu non tantum sacri-
ficantes excitabantur, sed milites equique ad praelium inflammantur: a tubi, hoc est, canalis con-
cavitate nomen habens. Huius inventionem Piseo Tyrrheno tribuit Plinius libro sexto caput
quingentesimo sexto. Cicero in Catilinam: Quum tubas & signa militaria scirem esse praemissa.
Virgilius libro secundo Aeneidos:

Exoritur clamorq. virum, clangorq. tubarum.

Author ad Herennium libro quarto: In concione de virtute loqueris, in praelio per ignaviam tu-
ba sonitum perferte non potes. Lucanus libro primo:

Vanziones, Bata vosq. truces, quos aere recurvo

Stridentes acuere tuba, &c.

Tacitus libro secundo: Tum sentio occidere cornua tubasq. & peti aggerem, erigi scalas
iussit, ac promptissimum quemq. succedere.

Lituum instru-
mentum quale.

Ad lituus, quibus sacrificiorum administrantibus, quod attinet, eorum Plutarchus hanc
descriptionem prodidit: Εἰς, inquit, Εὐλοῦς καὶ τὰς ἐν τῇ καὶ τῇ πῆξαι & καὶ τῇ πῆξαι
ἐν τῇ πῆξαι: Baculus est incurvus, quo sedentes Augures a vibus templa designabant. Gellius li-
bro quinto capite octavo: Lituus est virga brevis, in parte, qua robustior est, incurva. Primus
litui usus a Romulo mansisse creditur, qui, dum urbem conderet, huiusmodi baculo regiones li-
rex: quod & ipsum asserit Cicero libro primo de Divinatione: Quid, inquit, lituus iste refert
(quod clarissimum est in signis Auguratus) unde vobis est traditus? Nempe eo, Romulus regno-
nes direxit tum, cum urbem condidit. Qui quidem Romuli lituus, id est, incurvum & leviter a
summo inflexum bacillum (quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit) cum fi-
tus esset in Curia Saliorum, quae est in palatio, eamque deflagrasset, inventus est integer. Ea
dem feri

dem ferè de hoc lituo scribit Plutarchus in vita Romuli: Lituus, inquit consecratus est in Palatinæ valle usque ad Gallorum tempora, a quibus capta urbs incensa fuit. Sed postea expulsus a Camillo hostibus inter altissimas favillas illæsus, quum ignis omnia consumpsisset, inventus est. Festus de lituo inter alia sic scribit: Lituus est buccina genus incurvum, gracile edens vocem, quo in bello utebantur: quo qui canebat, Liticen dicebatur. Virgilius libro sexto Æneidos.

Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Lucanus libro primo:

— Stridor lituū clangorque tubarum.

Ovidius tertio Fastorum:

Iam lituus pugne signa daturus erat.

Statius sexto Thebaidos:

Et lituū aures circumpulsantur acutis.

Sed & Camillos & Camillas Antiqui vocabant ministros & ministras, sacri inservientes. Camilli & Vnde Mercurius Hetruscâ linguâ Camillus quasi Deorum minister dictus est. Romulus enim Camilla instruit, ut qui sine liberis essent, gratissimos sibi, singulos pueros & puellas ex singulis curiis eligerent: qui ad pubertatem usque sacris ministrarent; puella autem quoad essent nubile, more ex Græcia translato: coronis autem interdum sacrificarent, vel vixit essent redimici, Camilli-que hujusmodi pueri vocarentur. Cujus rei auctores sunt Dionysius Halicarnassensis libro secundo, Sextus Pompejus & alii. Hujusmodi Camilli picturam videre licet in eadem Columna Trajani, qui vitæ tempora redimicius Pontifici Maximo in sacrificiis adfuit ministrans, ut crotolum habens in dextra, ex quo vinum vel liquorem quempiam in pateram Trajani Imperatoris sacrificanti infundit. Sic in alio ejusdem Columnæ Trajani sacrificio Trajano sacrificanti adstant Camilli.

Quoad popas, illi quidem sacrorum ministri erant, ut in Trajani Columna videre licet, se. popæ minudi & succincti, lauroque redimici, victimas qui venales habebant, easque aris alligabant & cultro feriebant: unde & cultarii dicti. Propertius libro quarto:

Succinctisque calens ad nova sacra popæ.

Spartianus in vita Geta: Percussit hostiam popæ, nomine Antoninus. Suetonius in vita Caligulae: Admodum altari- bus victimis, succinctus popæ habitus, elato aliè malleo cultariam mactavit. Hi autem victimas consecrari utebantur certo vestis genere, quæ Limus fuit dicta. Erat vero Limus vestis genus ab umbilico ad medias usque tibias descendens, ad illorum pudenda regendum, habens in extremo sui purpureum limum, id est, flexuosum: unde & nomen accepit. Nam Limum obliquum dicimus. Hujus vestis meminit Virgilius duodecimo Æneidos:

Velati limo & verbera tempora vitæ.

In alterius porro sacrificii simulacro, quod est in Trajani columna, Popa dextrâ tenet eor-nua tauri mactandi, sinistrâ securim, qua hostiam feriat. In alio item ejusdem columnæ sacrificio taurum, in victimam mactandum, popa succinctus & lauro coronatus deducit, clavam longo manubrio gestans, qua taurum conficiat.

Victimarii sacerdotum ministri erant, qui victimas adducebant & ligabant, qui que cultrum, victimarii item aquam, molam & reliqua, quæ sacri erant necessaria parabant. Valerius Maximus libro 1. cap. primo: Libros Petilius Prætor urbanus ex auctoritate Senatus, per victimarios facto igne, in conspectu populi cremavit. Livius libro decimo de bello Macedonico: Libri in Comitio igne a victimariis facto in conspectu populi cremati sunt. Victimariorum hujusmodi pictura in eadem Trajani Columna exstat: ubi vixit unus, et alter arietem ad sacrificium deducens pinguntur. Solebat autem Victimarius paratus esse succinctus. Vnde Ovidius:

Nominis esse potest succinctus causa minister

Hostia calidibus quo feriente cadit.

Adde hinc Præcones, qui præter alia munera & officia silentium in celebratione sacrificiorum Præcones imponerant, & Lictores, quos constat non tantum Consulibus, Proconsulibus & similibus ministris Lictores fuisse, sed etiam Pontificum Maximorum, & eorum qui sacra facere & sacrificia fuerunt soliti.

Hinc enim Festus: Exeslo, extra eslo. Hinc enim Lillor in quibusdam sacris claudis
STIS, VINCTVS, MULIER, VIRGO exeslo, scilicet interesse prohibebantur.
Et hec quidem etiam de ministris sacrorum & sacrificiorum.

Comparatio
idolorum cum
Gentilium
sacerdotibus.

HIS POSTREMO subjungam sacerdotum Gentilium, cum eorum qui sacris præsumunt ministrantium, at idolorum simulachrorum, quorum sacerdotes præcipui fuerunt cultores, quæ mancipia, comparationem quandam, quæ ad clariorem utrorumque, explicationem pertinet. Nam re vera secundum illam Davidis, seu ipsius potius Spiritus sancti radum imprecationem, qui ea (idola) colunt, ipsis fiant similes, nõ modo vulgus et rudis imperitia, multitudo, verum ipsi inprimis sacerdotes, idololatriæ coryphæ atque ducet, magnam licet sapientia, scientia, eruditio, speciem præ se ferant: tamen illis ipsis idola & simulacris suis, quorum cultus præcipue ad dicti erant & mancipati: & unde etiam maximum uberrimumque, quantum capiebant, & fuerunt simillimi, idg. iusto Dei iudicio, ut David cecinit. Inde apud Zachariam Prophetam, te undecimo pastor, id est, sacerdos salus & fucatus אֵלִיל Aelil, hoc est idolum, verum appellatur, ob magnam nimirum idoli siue simulacri & sacerdotis idololatriæ, similitudinem & affinitatem. אֵלִיל Aelil autem, idolum, Hebræis dictum a vanitate siue stultitia, id idolum res sit vanissima & stultissima. Vnde u, qui ea colunt, summe merito vanitatis stultitiæque nomine sint accusandi.

Non Diu Idola
sunt: ita nec
sacerdotes divini
speciem habent

Videtur etiam hoc nomine אֵלִיל Aelil, id est, idoli, ad nomen אֵל El, & אֵלִיל Aelil, quæ nomina sunt veri Dei, alludi, re hac paranomasia siue agnominacione significetur, idolum habere quidem Numinis diuini speciem & similitudinem quandam, sed diuinitatem non ut dicatur אֵלִיל Aelil, quasi אֵל אֵלִיל Al, El, non Deus: cui affinis videtur vox nostræ vernaculæ Götze, id est, idolum, a Gott, id est, Deo, derivata, quasi dica, non Deus, sed Deus ter.

Idola capita
habent ratio-
nis vacuitatem
sacerdotes.

Primum igitur, ut ad hoc nostræ comparationis veniamus, & ab ipso capite capiamus exortum, quem admodum Gentilium idola atque simulacra habuerunt quidem sua capita cum humanæ tuon etiam bellum, & eorum, quedam non unum tantum, sed etiam bina, trina, quaternaria, vel et triplura: ut tamen omnis sensus, motus rationisq. fuerunt expertia. sic illorum quoque sacerdotes habue- runt capita, vera quidem, sed sensu, ratione, atque intelligentia vacua, quippe cum in errorum, de errorum, plenissima. Fuerunt igitur illi Gentilium sacerdotes, non de veritate, sed de errore, quasi belus volutus, ad est multorum apertum, & a ut quos illorum fuerunt sensus, sententia, opiniones, erroresq. alii, diuini & ab omni non sensu, sed de etiam humana ratione alienissimi.

Idola
capita
habent ratio-
nis vacuitatem
sacerdotes.

Deinde ut idolorum simulachrorumq. Gentilium capita, patium fuerunt nuda & aperta, partim tecta & operta variis integumentis, & seris quoque, atque coronis omnis generis ornata, quæ redimite: sic sacerdotum quoque capita plerumque, in sacrorum præsertim administrati- onibus fuerunt atque tecta & seris atque coronis ornata.

Idola
capita
habent ratio-
nis vacuitatem
sacerdotes.

Item ut idolorum simulachrorumq. illorum capita alia fuerunt rasa: alia capillata, atque comata: sic sacerdotum quoque alii superstitione fuerunt capite raso, alii capite comato.

Idola
capita
habent ratio-
nis vacuitatem
sacerdotes.

Præterea quemadmodum Gentilium idola atque simulacra habuerunt suos oculos (tamen non omnia simulacra apud Cretenses, Plutarcho teste, & oculis & auribus caruit: & simul et Fortuna, Plutarchus, & Fortuna idola fuerunt cæca) & quedam eorum non binis tantum, sed etiam trinis (ut Iovis statua apud Argivos) & quaternis, (ut Saturni statua) atque etiam pluribus oculis fuerunt prædita: & horum alii fuerunt corvi, crisses, truces atque minaces, alii amabiles, hilares atque sereni: cum tamen, ut David cecinit, cæca fuerint omnique videndi facultate destituta: sic sacerdotes quoque Gentilium idololatriæ, et si in rebus terrenis & humanis ad idolatriam & superstitionem pertinentibus, oculati valde fuerunt atque perspicaces, tamen in rebus divinis atque celestibus, ad religionem veram vitamq. æternam pertinentibus vel ipsi nescius atque calpus cæciores fuerunt.

Idola
capita
habent ratio-
nis vacuitatem
sacerdotes.

Item sicut Gentilium idola atque simulacra plerumque quidem similes atque suæ habuerunt aures, nec binas tantum, sed etiam quedam eorum quaternas, ut Iovis & Apollinis simulacrum apud Spartanos (tamen Iovis simulacrum apud Cretenses auribus caruit) cum tamen surda plerumque audirendi sensu fuerint destituta: ita sacerdotum quoque Gentilium aures auribus, ut

dem, ut

dem, ut ita loquar, & accensa fuerunt ad idololatriam atque superstitionem, ad ea, quæ ad ipsorum spectabant lucrum atque questum: sed quantum ad res diuinas & cælestes & ad veritatem attinet, furditate, ut ita loquar, ipsa furdiores & obfusiores existerunt.

Præterea quemadmodum Gentilium idola atque simulacra pictos quidem fidosque habuerunt nasos atque nates, quibus etiam odores, suffusus atque miores bene & male olentes fuerunt attensi, cum tamen nullum penitus habuerint olfactiendi odorandi ve sensum: sic eorundem sacerdores idololatriæ nasutissimi quidem & sagacissimi fuerunt in iis omnibus, quæ ad idololatriam atque superstitionem, & ad ipsorum commodam atque emolumenta spectabant: at verò ea, quæ pietatem religionemque veram redolebant, nequaquam odorari atque sentire posuerunt: quin immo illi odori in flat fuerunt tetri atque mortiferi.

Item non secus atque Gentilium idola, atque simulacra sua quidem habuerunt ora, labia, linguas, dentes, palatum & alia loquendi instrumenta: cum tamen ne mutire, at nullum vel minimum sonum aut voculam edere potuerint, muta omnino fuerint atque elingua: sic illorum sacerdotes ora quidem linguasque habuerunt ad quasvis nugas, mendacia, blasphemias effutientes ac blaterandas gratulas valde & loquaces: at in iis, quæ ad veritatem pietatemque pertinent, muti penitus fuerunt atque elingui.

Et ut Gentilium idola atque simulacra habuerunt quidem illa paullo ante commemorata, ut loquendi, ita edendi bibendi instrumenta: quibus etiam epule dedicate atque dapes opipare ab hominibus superstiosis fuerunt appositæ: cum tamen nihil quisquam cibi potionisque sumere potuerint: sic sacerdotes illorum idololatriæ gulosi quidem & ebriosi fuerunt, dapesque illas idolis suis appostas summam cum auiditate, voluptateque de vorarunt: at cibos animi salutares omnes fastidierunt plane & aspernati sunt.

Item ut Gentilium simulacra & idola, alia fuerunt barbata: alia imberbia: & alia quidem barbam habuerunt promissam: alia curtam: sic sacerdotum quoque ipsorum alii quidem superstitionis ergo barbam raserunt & imberbes fuerunt alii vero barbam aluerunt & fuerunt barbati.

Præterea ut Gentilium idola atque simulacra habuerunt quidem brachia atque manus, nec binas tantum, sed etiam quaternas: (sic enim Apollinis statua apud Spartanos quatuor artibus, & totidem manibus suis prædita) cum tamen omni tangendi vi atque facultate caruerint: ac eorundem sacerdotes manus quidem ad accipienda dona atque munera habuerunt semper aperas & porrectas: at nihil eorum, quæ ad verum Dei cultum pertinent, attingere mentis sue manu atque percipere valuerunt.

Et ut Gentilium idola atque simulacra pingebantur manibus illis suis gestantia omnis generis res, ut animalia, plantas, vestes, organa at instrumenta, sacra & profana, belli atque pacis, ut pæceram, poculum, scyphum, urnam, cornucopia, spicas, gema, mala puncta, flamineum, cistam, circum, sistrum, tympanum, lyram, pedum incurvum, virgam, baculum, saltrem, faces, fulmina, elavem, parmam, clypeum, securum, gladium, lanceam, hastam, arcum, sagittas, & alia id generis, sicuti in antiquorum numismatum a versâ parte videre licet: sic sacerdotes idololatriæ in sacris præsertim suis obendis baculos, virgas, scipiones, lituos & alia huiusmodi munera sui organa atque insignia gestare fuerunt soliti. His adde Commentacula, Falso teste, quæ virgæ erant, quas Flamines portabant, pergentes ad sacrificium, ut a se homines amoverent.

Ve porro Gentilium idola & simulacra habuerunt quidem suos pedes, eosque vel nudos vel calceatos, oreis item vel fossis nonnunquam indutos, quibus etiam certas quasdam res calceabant, cum tamen ne latum quidem unguem ingredi atque incedere possent, essentque plane immota: sic sacerdotum illorum pedes: agiles quidem erant atque reteres ad quasvis superstitiones exercendas, & ad quasvis scelera atque flagitia perpetranda: ut ad opera bona, sancta & pia peragendum claudi erant, manci atque mutili.

Et ut Gentilium idola atque simulacra fingeantur, modo stantia: modo sedentia, ac insistentia folio, curribus, equis, leonibus, aquilis & aliis animalibus, modo currentia: modo saltern, modo natantia: modo volantia: sic sacerdotum ipsorum, in sacris præsertim suis obendis & procurandis variis, multiplices: & quidem ridiculi erant gestus, seu potius gestulationes.

Ve idola nates quidem habuerunt, at non odorasti sensum: ita sacerdotes.

Ve idola ora habuerunt, et non tulerunt sacra te.

Ve idola edenda organa habuerunt: ita sacerdotes.

Ve idola vel imberbia, vel imberbia fuerunt: ita sacerdotes.

Ve manus quidem idola habuerunt, at tangendi facultate destituta: ita sacerdotes.

Ve idola certas res manibus gestarunt: ita sacerdotes.

Ve idola quidem pedes habuerunt, at immota erant: ita sacerdotes.

Ve idola modo stabant, modo sedebant & volabant: ita sacerdotes.

Ut idola erant
nuda: ita sa-
cerdotes.

Præterea ut Gentilium simulacra & idola alia fuerunt nuda; eaque vel toto corpore, vel ceris ejus partibus; alia fuerunt vestita, qui similiter vestitus vel fuit splendidus & mirus, vel horridus, squallidus & incultus; vel muliebris, vel virilis, vel virginis, vel conjugalis. Sic sacerdotes quoque ipsorum, in sacris præsertim, aliquando nudi erant, vel toto corpore, vel certis corporis membris: sed plerumq. habitu cultus, corporis utebantur vario, multiplici & monstruoso nonnumquam atque ridiculo.

Ut idola secundum sexum & ætatem disticta: ita sacerdotes.

Item ut Gentilium idola atque simulacra & secundum sexum erant vel virilia, vel muliebria, vel virginalia, vel maritalia: & secundum ætatem aliâ formâ atque specie erant, vel puerili vel juvenili, vel virili, vel servili, vel etiam deceptitata illorum quoque sacerdotes superstitionis ergo & secundum sexum oportebat esse vel viros, vel mulieres, vel virgines, vel conjugatos, & secundum ætatem vel juvenes, vel senes: unde, ut supra dixi, & sexus & ætatis certa habebatur ratio.

Ut idola initiis sacris ceremoniis: ita sacerdotes.

Hic adde, quod ut Gentilium idola atque simulacra certis precibus, unguentis aliisque ceremoniis iniuncta, & initiata fuerunt atque consecrata: sic usdem ferè modis illorum quoque sacerdotes initiari, consecrari & inaugurari solebant.

Ut idola in honore fi erant: ita sacerdotes.

Postremo ut Gentilium idola atque simulacra maximo fuerunt in precio & honore: immo sacrosancta in violataque habita, multis modis atque ceremoniis, ut vestibus, ceris, luminibus, odoribus, sacrificiis, osculis, amplexibus, votis, precibus, festis, circumgestationibus, peregrinationibus & aliis fuerunt culta: sic sacerdotum quoque ipsorum magna fuit dignitas, autoritas, potestas, magnusq. atque adeo ferè divinis honoribus fuerunt affecti.

Ut idolorum exitus: ita sacerdotum.

Sed ut idolorum simulacrorumque Gentilium: sic sacerdotum quoque ipsorum tandem tristis funestique fuerunt, iusto Dei iudicio, exitus atque interitus.

Et hæc de idolorum atque sacerdotum cognitione atque collatione, uti etiam de primo eorum, qui sacris & sacrificiis Gentilium inter fuerunt genere in universum, nempe hominibus, qui fuerunt vel præfides, vel administri sacrorum & sacrificiorum.

Dii ac Deæ quoque olim sacris & sacrificiis inter fuerunt.

SEQUITUR nunc alterum genus personarum illarum. Eæ sunt Dii si ve Deæ, quibus sacrificia facta sunt, quosque vel quas adesse si ve interesse crediderunt: ut hoc loco Minerva, cui hæc sacra facta sunt, dicitur illis obvia esse facta, sacræq. interfuisse,

— Ἥλθ' ἂν Ἀθηνᾶ —

Ἰσὼν ἀντίσωσι, &c.

Pallas venit obvia sacris.

Minerva,

In hac verba sic egregie commentatur Eustathius ex Athenæo libro 8. Antiqui, inquit, quò hominum cupiditate, quam animadvertebant incitaram atq. præcipienti ferri ad voluprates, faciliùs coëtere ac refranare possent, certa temporis festa, & sacrificia ante epulas instituerunt, ipsosq. Deos adhibere pendere, id est, humana specie atq. forma præditos ad primitias atq. libamina venire sinxerunt, quò nimirum homines illorum præsentia moti tantomagis sibi ab incontinentia atq. lascivia temperarent ὑπὸ τῶν θεῶν, κοσμίως ἢ σαφελῶς, id est, magna cum modestia, reverentia atq. sobrietate illas sacrorum atq. conviviorum festivitates obirent. Nam si vel an hominis alicuius senis atque honesti præsentia illos pudet inhonesti quippiam dicere aut facere, (secundum illud Epicurum: ἀλλὰ καὶ στυλὴν ἀγαθὴν, ὅσα παρ' ἰορτῇ ἔ' ἄρπον, id est, Sed & filere bonum est, si meliores adfint.) Multo majoris momenti ipsam Deorum præsentiam existimabat. Hæc Eustathius.

Extant deinde præsentia hujusce Deorum vel Dearum apud Homerum nonnulla alia exempla: ut de eodem Minerva & Neptuno: Ὀδ. α.

— ἦλθ' ἂν Ἀθηνᾶν ἰπῶν ἀντίσωσιν

καὶ ὁ ποσειδῶν, id est,

Pallas venit obvia sacris,

Neptunus.

Et Neptunus, &c.

Et alio in loco Ὀδ. α.

Ἀθηνᾶς ματρία θυτὸν τοῦ ἰδίου

Ἀντίωνται ἐσθ' ἰπῶν καὶ ἀντίσωσιν.

Æthiops ad longinquos venit, affuit ille

Μαῖασι

Μαθᾶς ἀγνὸς ἀς ταυτὶς φορέει σάκρας.

— ἡγῶ ζῶν

ἡγῶς ἔσθ' ἐν μετὰ λαῶν, οἱ δ' ἄμα πάντες ἔποντο:

Et Iuppiter

Iris ad hesterna convivium laeta, secuti

Pone Deis simul omnes.

Antiquitus itaque cum putarent, Deos sibi esse praesentes, festivitates suas decori & temperanter celebrabant: unde neq. decumbere apud antiquos moris fuit, sed sedentes epulabantur, neq. ad ebrietatem, sed quantum sat erat bibentes, libatione peracta, domum se recipiebant. At vero qui nunc se Diis sacrificare simulant, vocatis ad sacrificium amicis & familiarissimis, postea (ubi nimirum sese immoderato vini potu ingurgitarint) & liberos suos execrantur, & uxores convivii atq. maledictis prosciunt, & servos atq. familiares verberibus cadunt, & denique obviti qui hujus diu quavis committantur; tantum non Homericum illud usurpantes *Λυαδ. 8.1.*

Νυδὲ ἔρχονται δὲ Λεῖπρον, ἵνα ἔλωσιν ὄρνεα,

Quod superest leti, gestis bene corpora rebus

Procuras vitæ & pugnam speras parati.

Hiscæ ergo verbis Eustathius et Athenæus docent, epularia hæc sacrificia, antiquitus summa cum modestia, reverentia atq. temperantia celebrari solita, tandem in luxum, luxuriam atque lasciviam degenerasse. Hic autem nostrorum festorum atq. conviviorum, quæ in iis agitantur, clarissimam imaginem videre licet, in quibus homines, ut quotidiana docet experientia, exultant ferè omni humanitate bestiarum; imò furiarum infernalium instar, non modo in alienos & extraneos, sed etiam in amicos, familiares & domesticos suos, atq. adeo in fidissimas suas tori consortes, incharissima sua pignora atq. viscera & verbi & factis immanissime faciunt. Verum ut ad propositum redeam, quemadmodum Ethnici finxerunt falsos illos Deos suis sacrificiis praesentes officere Deus Opt. Max. suam sæpe praesentiam in populi sui sacrificiis manifesti signis declaravit.

Atque hæc quidem satis sunt diæta de personis.

SVPEREST ultimum & ferè precipuum Caput, in sacri sacrificiisq. considerandum, ipsa De forma, modum, nimirum forma, modus, ordo, & quasi processus ac methodus sacrificiorum: quæ licet multiplex do, & ordine fuerit atq. varia apud alios atque alios populos, & aliis atque aliis temporibus: tamen hæc, quam sacrificiorum. hic & aliis in locis Homerus proponit, maxime communis, erita & usitata suis sacrificiorum ratio: cui responderet illa apud Apollonium sacrificii Argonautici descriptio.

Porro in utriusq. sacrificii descriptione ipsa primum παρασκευὴ ἢ δέσκηδ' ὀνυχη, ut ab Εὐ-Προδύματι statbio quodam in loco appellatur, hoc est, præparatio sacrificialis, occurrit, nempe & hostiarum, hic consideranda & personarum, & aliarum rerum, quæ in sacrificiis adhiberi fuerunt solita. Hæc verò omnia, de primis, id est, præludibus, quæ sacrificiis præmittuntur, eorumq. erant quasi primordia sive præludia, θεωρία, ut nomen est, & θεωρία. Græci fuerunt appellata. Quæ igitur seris atque ordine singula in utroq. sacrificio narrantur, eodem, ut adhuc fecimus, singula persequemur. Nam qui duorum istorum sacrificiorum specialium; idem cunctorum ferè aliorum sacrificiorum ordo fuit, ritus atque modus.

Primum omnium apud Apollonium electionis victimarum mentio fit luculentæ his verbis; Electio hostias quibus Iason pastores suos affatus in mandat, ut boves ex grege selectos adducant:

— ὄρεα δ' ἰώσιν

Διὶ καὶ ἐμὸν εὐχόμενος, οἷσι μέγιστα

Διὸς βόας ἀγέληντι ἰνέειν ἄστας ἰδέσθαι:

— Ut autem eant

Μετὰ σάκκῃ, σταβυλῶν κηρυτῶν, quibus cura erit

Ut boves huc ex grege electos adducant.

Ubi verbo ἰνέειν utitur, quod valde est emphaticum, quo delectus hostiarum diligens ex-Εὐχόμενος, primum non ajt, ἐκείνας, sed ἰνέειν, quod est εὐφραίνειν; & significat, hostias eligere, illas non ceterè, sed bene, magnâ, cum ratione atq. iudicio ex toto illo pecorum grege, tanquam egregias, eximias, ad sacrificia aptas. Deoq. gratas & decoras a bubulcis fuisse selectas & segre-

gatas. Hoc enim sibi vult verbum *ἰνέχουσιν*, quod non simpliciter fecerere, excernere, seligere, sed bene fecerere & seligere significat: ut Oduos. *Ἐ. τὸ ἀεὶ ὅσον ἐκπνέας ἀννέειται.*

EXCEP-
TUM.

Ab *ἐκπνέειν* fit *ἐκπερ*, deletus, qui exemptus est e numero, eximius, egregius, ut *ἰνέχουσιν*. Tot dies: ut apud Platonem de Legib. Summa igitur cura, ratio, atque iudicium in deligendis ad sacrificia bestias adhibebantur, ut nimirum ille essent integra, sincera, pura, omni carentes labe atque macula, non manca, mutila, clauda, ceca, morbide, maculenta, aut insigni aliquo vitio laborantes. Hinc Seneca: Sacerdos, inquit, non integri corporis quasi mali omnis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus?

Electio illa quo
modo considera-
ta.

Deinde speciatim singulis Deus certa peculiariterq; offerri fuerunt solite bestie, habita mtenne generis, et aetatis, sexus, numeri, coloris. Quod ad genus attinet, omnis generis, cum aereas sive caelestes, ut gallos gallinaceos, anseres & similes: tum terrestres, ut oves, sues, capras, boves & alias: tum aquatiles: tum accipitres: tum etiam insectas legimus Ethnicos falsis illis suis Deis obtulisse: licet quasdam gentes a bestiarum vel occisione & immolatione, vel etiam manducatione, idq; vel omnino omnium, vel etiam nonnullarum abhorruisse legamus.

Sic Aetatis quoque habebatur ratio: ut hanc *Ἰνέχουσιν* hostiam hic legimus fuisse *ἰνέχουσιν*, iuventem, id est *ἐκπνέουσιν*, sive *ἐκπνέουσιν*, Euslathio interprete, id est, unius tantum anni.

Adhuc Sexus quoque observatus fuit. Nam, ut supra ex Cicerone dictum est, aliis Deo maribus, aliis feminis sacrificabatur victimis. Sic hostia hac Minervae feminei fuit generis: sicut Agamemnon contra Iovi *Ἰνέχουσιν* aptera, id est, bovem masculum immolare. Ita dos H & B.

Ita Numeri habita fuit ratio. Nam vel una, vel due, vel tres pluresve hostiae uni Deo immolabantur: ut hic Minervae tantum una offertur bestia a Nestore loco ante citato: & Argonante duos tauros Nepeuno immolasse leguntur. Fecerunt quoque apud Veteres, ut Euslathius docet, Hecatomba & Chiloomba, cum centum, vel etiam mille animalia immolarentur: in epiniciis maxime usitatae. Huiusmodi Hecatomba fuit illa, quam Agamemnon Iliad. a. & Achivus Odyss. v. Apollini, quae *ἰνέχουσιν* fuit, id est, inclita & sacra dicitur, obtulerunt. Huc facit, quod superis impari: inferis autem pari numero sacrificandum erat. Denique quoad colorem capram albam quidam Pani Lycae voluit in Lupercalibus offerri fuisse solitam: nonnulli hircum: ex cuius corio Luperci sacerdotes coria conficiebant, iudicque per urbem sennas feriebant. Sic taurum sive iuvenum candidum Iovi Capitolino offerebant triumphatores: et alii taurum virgum Neptuno. Idem iudicium est de aliis: de quibus supra dictum est. Vnde Cicero de Legibus: Quae quoque Deo decorata gratiaque sunt hostia providendo. Et paullo post legis huius explicatione. Illud ex instituto Pontificum & haruspicum non mutandum est, quibus hostias immolandum cuique Deo, cui maioribus, cui laetentibus, cui maribus, cui feminis.

Ab electione illa
hostia dicitur
egregia & exi-
mia.

Atque huiusmodi quidem hostiae ex reliquo grege exitu atque eligi solite, quae cuique Deo aptae essent & decore Eximia fuerunt dictae & Egregiae. Egregiae, inquit Festus, id est, e grege electae. Vnde Apollonius:

— *ἀγίανθεα ἰνέχουσιν*, id est, e grege bene eligentes. Et, Eximium, ut idem Festus ait, inde dictum, quod in sacrificiis optimum pecus eximebatur, vel quod primum erat natum.

Adductio ho-
stiarum ad aras.

Ut autem hostias seligendi, ita electas ad templa atq; aras, sive focos, ubi mandanda & immolande erant, agendi, ducendi, seu adducendi, diligens apud Gentiles habita fuit ratio, ut ex duobus his locis & multis aliis facile potest colligi. Apud Homerum quidem Nestor dans singulis filiis suis certa mandata ad rem divinam, quam parabant, pertinentia, ait:

— *ἄνδρες ὄμμεν τιδὲν δὲ θεῶν ἰπποῦ ἴτα, ὅσσα τοῖς χίς α
ἐλθόντι, ἰδόντι ὃ βοὸς ἐπὶ βυλῆν αὐτῶν.*

Sed alius quidem rursus causa bovis erat, ut celerrime veniat (cum tamen ut est in proximo bio, Bos lentè procedat) adducat autem eum bubulcus vir.

Et paullo post: — *ἰδὲν ὄμμεν ὃ βοὸς*

ἔκ τῆς αἰ.

Venit quidem bos ex agro, &c. ac postea duo Nestoris filii, Seratius & Echebryon bovem cornibus adducunt, scilicet ad aras. Sic enim Homerus:

Βοῦν δ' ἀγίαν καρὰν Στρατίῳ & διὸς ἐχέον,
 Borem adducebant cornibus Stratus & diuus Echephron.

Mors enim fuit, ut Lucianus inquit de sacrificiis, victimam ad aram adducere, ut eam in oculis Dei jugulare. Huius ritus meminit etiam alibi Homerus, ut Il. α.

— τοὶ δ' (ἄχαιοι) ὄνα θεῶ (ἀπόδιδαν) κλεινὴν ἐχέουσαν
 Ἐχέειν ἐχέον αὖδ' ἄνθρωπος (εὐδούκων) σὺν ἐκτίρῳ & ἐκίβωμιν.

Apud Apollonium similiter, Bubulci duos illos boves, quos Argonauta Apollini immolaturus ex grege in urbem adduxisse dicuntur, id quod ex his verbis colligitur:

Τοῖς δ' αὖτ' ἀγίαν δὲν ἐπὶ πεικῶν ἀγορῆς
 Βυβόλεις αἰσθηδὸν δ' οὐ βόι. τὴς δ' ἐρύτατο.

Κυρότερος ἱταίρων βοῶν χιδόν:

Tunc postquam ex grege praeferunt adducentes Bubulci Aesonidis duos boves: illos verò adduxerunt juniores ex sociis atq, &c.

Ut igitur apud Homerum, sic apud Apollonium, bubulci ex agro quidem boves adduxerunt: sed apud Homerum duo Nestoris filii: apud Apollonium autem Argonautica navigationis socii, qui inter illos erant juniores, eosdem boves ad aram adduxerunt: non autem bubulci. Scholiares in hunc locum κυρότερος, inquit, & δυτὶς ἐπὶ τῷ ν, juniores boes sacrificium per agunt, propterea quòd Deus Apollo semper fingatur esse juvenis.

Ac omnino non sine singulari cerimonia atq, religione hostias ad altaria, non tanquam ad asy-
 lum, sed ad praesentissimam mortem agi atq, duci fuisse solium, cum ex his ipsis locis, tum ex plurimis aliis litterarum monumentis patet. Verba quibus Homerus & Apollonius hunc ipsum actum exprimunt, sunt ἀγῶ, ἰδῶ, sive ἰλῶν & ἰρῶν &c: quae agere, ducere, adducere, admo vere significant. Apud Latinos duo sunt verba maxime communia, quibus actus hic designatur, nempe Ducere & Agere. Priori usus est Virgilius hoc versu:

— hanc enim via Tityre duco.

Posterior, a Græco ἀγῶ deductum, cum in re pastoritia, tum in sacris valde fuit usitatum. Apud Græcos Grex pecorum ἀγῶν dicitur esse, nimirum ἀπὸ τῶ ἀγῶ, & ἰδῶ, id est, ab agendo
 & impellendo, propterea quòd pecora duellu atque duobus (quod pastorum praecipuum est officium) maxime indigent, ad quam etymologiam Apollonius loco antè citato videtur alluisse, cum dixit, ἀγῶν δὲν ἀγορῆς, id est ex grege agentes, sive ducentes, scilicet bubulci. Age-
 re porro, inquit Festus, modo significat ante se pellere, id est, minare (unde sine dubio verbum Gallicum mēner, id est, ducere.) Virgilius:

Et porum pastas age Tityre, &c.

Et Varro: Agitur pecus pastum, quæ viâ agi potest. Hinc Agolum pastornle baculum (quod etiam Agolum
 pedum appellant) quo pecudes aguntur, ut Festus restat. Agonium, ut idem ait, dies appellabatur, quo Rex hostiam immolabat, quam hostiam Antiqui Agoniam vocabant. Hinc Agonalia
 festiuitas, de qua Festus, & dies Agonalis, de quo Ovidius:

Par, quia non veniant pecudes, sed agantur ab ælu,

Nomen Agonalem eredit habere diem.

Et Varro dies Agonalis vulgo dictos, per quos Rex in regia arces immolabat dictos ab Agone: Agone.
 eo quod interrogabatur a principe civitatis, & princeps gregis immolabatur. Sed de hac voce invocationis Agone formula, dicendi, Hoc age, quæ silentium & attentio imperabatur, postea Agonia
 pluribus. Adde & Agonia hostias ab agendo dictas.

Porro bestie & a certis personis ad id electis, & cum pompa quadam ad aram usq, duci consueverunt, quod ex duobus his locis facile est conjicere. Cicero de Divinatione: Cum Censor populum lustraret, bonis omnibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Plinius, libro vigesimo octavo, capite secundo: Cur publicis lustris etiam nomina victimas decemtiū prospera eligimus? Communi
 aliis more & consue tudine hostie a populo & victimariis, a quibus deinde jugulari, atq, mactari consueverant, ad aras adducebantur. Præcedebant etiam nonnunquam, praesertim in majoribus sacrificiis, ut Heratombis, tubicines, tibicines, & hircines, vel tubis, vel tibus vel lituis canentes.

Adductio hostiarum facta certis ceremoniis.

Αγῶν, &c. agere, vel adducere.

Αγῶν, grex pecorum.

Αγερ. Agere. Minare idem.

Agolum. Agonium. Agonalia.

Adductionem hostiarum certo ritu factam docent Cicero, Plinius.

probatio non
flaturum.

Esse vero illi, qui hostias ad sacrificia præbebant, omnem dabant operam, ut illa essent pura, integra ac perfecta, & sacrificiis apte, summamq; in illarum delectu cautionem adhibebant: camẽ sacerdotes quoq; & illorum ministri, ut popæ & victimarii eadem a planta pedis usq; ad caput diligentissimè explorabant, nunquid illis inesse vitii, ita ut nullum vel minimũ vitium in eis latere posset, quò nimirum illi, qui hostias illas ad sacrificandum præbuerant, extra omnem essent culpam. Nam ut apud Hebræos, sic apud Ethnicos nefas dicebatur, bestiam aliquam mutilam, mancã, claudam, morbidam, aliqua labe vitio re infectam immolare. Itaq; nisi pure integrã, fuissent & lætã ad rem diuinam, minus proficere putabant. Eligebantur ergo hostiæ, & ex grege secernebantur, quæ idẽ & lætæ & eximie dicebantur; unde Legere verbum proprium est sacrorum, Seruius lib. 4. *Aeneid.* in illa verba,

—Mañant lætã de more bidentes,
notat vocari, Lætã. Mors enim fuerat, ut ad sacrificia eligeretur oves, quibus nihil deesset: ut in sexto, *Aeneidos*

Nunc grege de intacto septem mactare iuvenças.

Veracius in Pontificalibus quaestionibus docet, eximias dictas hostias, quæ ad sacrificium destinata eximerentur ex grege: vel quòd eximia specie quasi ostrenda Numinibus eligantur. Hinc Virgilius:

Quatuor eximios præstã corpore tauros: ubi quòd eximuntur, eximio; quòd eligatur, præstãti corpore monstravit. Et tamẽ Tercullianus in *Apologetico* cap. 14. Ethnici sui temporis obijciunt, quòd sui Divi tabidosa & scabiosa quæq; mactarent. Et cap. 30. Cũ hostiæ probancur penes vos a viciosisimis sacerdotibus, cur præcordia potius victimarum quàm ipsorum sacrificiorum examinantur. Lucianus quoq; de sacrificiis: jam vero, inquit, cũ immolans, primum ferus coronant pecudem, multoq; ante explorant, nũm legitima sit & idonea sacris, ne quid fortè mactent & ab his, quæ religio repudiat: quæ quidem exploratio variis modis fiebat. Nam Græci tauros farinã capros cineribus, capras aquã frigidã explorabãt, teste Pencerio. Plutarchus de eodem delectu sic scribit, *Δειδὸν τὸ βῦννυσι τοῖς σῶμασιν, καὶ τῇ ψυχῇ καὶ θυμῷ ἐπὶ αἰσ, καὶ ἀσπίδι, καὶ ἰσθμῷ ποδῶν*, id est, Victimam enim sacris aptam oportet & animo & corpore puram, integram, incontaminatam esse.

Adductæ ho-
stia vel ligatæ
vel solutæ.

Adducebant deinde victimas ad aram nonnunquam ligatas: nonnunquã solutas. Hinc Ser-
vius in illa Virgilio *Aeneidos* tercio:

Ec statuat ante aras aurata fronte iuvençum;
notat hostias minores ante aras nullo vinculo ligatas sibi solitas esse, cũ in sacris nihil vin-
cti debet. Verũ contrã Lucretius ita scribit:

Sed proculex tensum peculans quatit hostia suem,
Tarpeio ser vata jovi, fronte m̃q; coruscã:
Quippe ferox vitulus templis maturus & atæ
Spargendusq; mero, &c.

Ex quo loco constat, victimas solitas fuisse funibus duci, quæ si gestaretur humeris, non tirabatur. Idem obferat Plinius lib. 8. cap. 46. scribens, vitulos ad aram humeris hominis allatos non ferè tirare: sicut nec claudicantem: nec aliena hostia Deos placari. Unde mali ominis ipsis erat, si victima non sponte sequeretur, sed vi tirabenda esset, vel si ex ducentium manu sese proripuisset, vel profugisset: quem admodum etiam, si percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam par erat, concidisset: quippe piacularia inde faciebant auspicia, quæ, ut inquit Festus, sacrificantibus hostia prætendebant.

Isidorus quoq; victimam vocatam testatur, quòd vincula ad operas ducebatur: sed hoc alii ad ferociam victimæ, dum duceretur: alii ad tempus ante sacrificium referunt: quo ligatæ fuerunt. Scribit enim Servius in ratione sacrorum, quòd par est & animæ & corporis causa. Nam plerũque, quæ non possunt circa animam, fiunt circa corpus, ut est ligare & solvere: cũ non possit anima per se, ex cognatione potest. Festus similiter vult dictam, quòd vincula ad altare adduceretur.

Sive autem ligatas sive solutas Victimās adducerent ad aram, eas cercis vicibus atq. certimo-
nis ornare atq. coronare sunt soliti: cuius quidem ornatus, cultus, atque habitus apud Homerum statim.
fit mentio luculenta. Nestor enim inter alia mandata, quæ dedit filiis suis, accersiri jubet χρυσό-
χορον, aurificem. Inquit enim:

— ἔπειθ' ὅδ' ἔχουσιν χίεσσιν ἐειχλίον,
id est, ὅν' cornibus ut aurum circumfundat. Ac paullo post, Faber ille, quem χαλκία vocat,
fortipe, malleo, aliisq. instrumentis instructus fabrilibus dicitur ad venisse, qui aurum, a Nesto-
re acceptum,

— ὅδ' ἔχουσιν ἐειχλίον

ἀπαύσαι, ἢ ὅχαλκον διὰ κεχρίετο ἰδύσαι, id est,

— ὅν' cornibus circumfudit.

Arctans, ut simulacrum Dea gauderet videns.

Ex hoc loco, ut etiam aliis constat, hunc morem bestiarum frontem atque cornua inaurandi fuisse
per antiquum: unde βύς χρυσόχιος, id est, bos inauratus cornibus prædiens sæpe ab Homero &
aliis appellatur. Et hic quidem majorum hostiarum fuit ornatus, dependentibus ab utraque parte
cornuum vicibus sive fasciis nonnullis. Plato quoq. in Alcibiade moris huius mentionem facit, Plato de hoc
boves aurata cornua gerentes, & quævis illorum vel magnificentissima sacrificia. Hunc morem
a Græcis ad Romanos fuisse translatus constat. Exstat Senatus-consultum de ludis Apollina-
ribus primum faciendus, quod Macrobius primo Saturnali. recitat, in quo Decumviris præceptū
fuit, ut Græco ritu hostiis sacrum facerent, Apollini bove aurato, & capris duabus albis auratis,
Latone bove feminā aurata: Vnde Ovidius:

— Indutaque cornibus auro

Ovidium.

Victima voca facit, &c.

Et salibi:

— Blando induta cornibus auro

Conciderant illæ nireæ ter vice juventa.

Juvenalis:

— Frontemq. coruscant, scilicet propter cotinua aurata.

Juvenalis.

Aseanius apud Virgilium decimo Aeneidos:

Et statuam ante aras auratā fronte juvencum

Candentem pariterq. caput cum macre ferentem.

Virgilium.

Videatur statuendi verbo: cui respondet illud Homericum in suilli sacrificii descriptione

Τὸ μὲν δὲ μοῖρα πρὸς τὴν ἐγὼ ἴσθαι ἐπ' ἰγαίῃ

Suam valde pinguem, quinquennem statuerunt in foro sive ante focum.

Eiusdem moris Plinius quoq. meminit libro trigésimo tertio. Idem, ut hoc quoq. obiter addā, Plinius.
libro decimo sexto, apud quadragesimo tertio, de luxuria suorum temporū differens: Capere cin-
gi, inquit, animalium cornua, dentes secari, lignumq. ebore distingui.

Mores autem bestie coronari fuerunt solite ramis illius arboris, quæ Deo illi, cui res di vi-
na fiebat, sacra erat. Erant præterea redimitæ infuls lanæ, ex quibus duæ dependebant fasciæ,
quas Græci ταῦναι, Latine vittas appellant. Huc pertinet locus Luciani, quem supra citavi;
nam vero cum immolant, primum ferus coronant, &c.

Hostie minas
& certis ran-
mis coronatæ.

Illud quoq. moris erat, ut Victimarii atq. ministri omni suo studio atq. operâ hostias cicurarent
ac manifestarent, ne quid sinistri & inauspicati accideret, quo irrita possent fieri sacrificia. Id-
circo etiam mansueti plerumq. animalia, quæ se facili duci atq. regi patiebantur, ut oves, boves,
atq. capræ, in sacrificiis adhibebantur.

Manifestatis
hostiarum.

Moris etiam fuit, ut victima, quæ aufugerat ab altari, eo ipso in loca mitteretur, in quo resen-
sa fuerat. Est vero inauspicatum consuebat, quando victima reluctabatur: sicut nec viculos ad
aras humeri hominis allatos non ferè litare, nec claudicantem, nec aliena hostia Deos placari.
Plinius ripis, libro octavo capite quadragesimo quinto: tamen Julius Cæsar, ut testis est Tran-
quillus, præter istā religionem, reluctante licet victima, quæ erat immolanda, feliciter cum hosti-
bus pugnavit.

Et hoc de bestias ducendi si re ad aram adducendi, probandi, ornandi deniq; & coronandi ritibus atque ceremoniis sint dicta, quæ uno quasi fasciculo complectitur illa in Columna Trajani sacrificii descriptio, qd̃ exercitus laureandi causâ factû fuit, et a materia dicti Sueverat. rila, quod sue, arce & tauris constabat. In illo taurum quidam popa succinctus & lauro coronatus deducit, tamq; constitit regis, clavam longo matrubio gestans, quæ taurus erat mactandus. Viliarii autem verrem mactandum desuali ornatus sericeo & arsetem agunt. Præcedunt liticines & tibicines lituis & tibis insonantes, laureis cuncti redimiri.

Porro adducta ad aram hostia, ab Homero & Apollonio commemorantur, quæ in omnibus
ferè sacris fieri fuerunt solita: quæq; percussione & maturationem procedebant. Ea erant Ablu-
tio, sive Lavatio, Precatio, Immolatio & Libatio.

Ablatio me-
nstrum: Quae
aqua fieri so-
let. Hic 2.
Nisi aquae.

Quantum ad primum attinet, apud Homerum quidē Aretus Nestorū filius dicitur ῥέπειε, (aliās χερσὶν ἰστέρι Græci, & Latine prolubrum) id est, ὅς περ κ' ῥέπειων, aquam ad lavandas manus attulisse ἐξ ἡλίου, illud est, Eustathio interprete, χερσὶν ἰστέρι) αἰθρῶν τινος est, αἰθρῶν ματιχῶν, si ve αἰθρῶν, id est, variegato & veluti florum coloribus picto, aut qui sit αἰθρῶν, ac paulo post Nestor inquit,

Χειρίζεσθ' ἐλογύτας τι κατ' ἐργάζεσθαι

Hujus autem ablutionis manuum, quæ facta sunt ante sacrificium, crebri sit mentio apud Hom-
erum & alios auctores. *Ve* IL.

Хернъ-Лейтисъ Н. Г. Голубовъ, ед.

ιδεῖς, manus lauentes, siue abluerunt ante sacrificium. Sic enim Eustathius exponit, ὁδοὶ
 χαριπτόντοῖ παλαστοί, αἱ τὸ καθάρσιον τὸ εὐαγγέλιον ἔχουσιν. Eodem verbo Lysias quos usus est
 ἔχοντες αἴσλο, inquit, ἐκ τῆς πρὸς χερσίν. Anonymus quidam apud Quidam inquit, χαριπτοῖς
 αἱ αὐτοῖς τοῖς βωμῶν ἀπὸ ἰνδαῖ. Hinc apud Ptolemaeum χαριπτοῖς exponitur σπαραξάντες
 τοὺς σπασί, ubi a metaphora τὸ χαριπτοῖς, quibus adabluerant et purgabatur manus, ὅστις vos asse-
 dicitur χερσίν αἰσλάντας purgaticem. Idem Homerus etiam in I. in sacrificio cuiusdam, quod
 federi fuerat interpositum, de descriptione, meminisse huius ritus inquit:

Αἶψα βασιλεύσιν ἴδωρ ἐπὶ χεῖρας ἰχθύας.

At super Regnum manus aquas fundebant:

ubi Eustathius Regum manibus, inquit, infundebant aquas, et iudicantibus id est, tanquam sacrificaturis. Ibidem Agamemnonis Regis inprimis sacrificantis fit mentio. Quoniam autem apud Antiquos sacrificii ratio postulabat, ut ante sacrum sacrificaturi manus abluerent, idcirco ipsa Delabri nonnulli volunt a deluendo fuisse dicta. Pertinet hoc, quod Lucianus aliendi de sacrificiis scribens, addit: Quin & in frontispicio posita erat scriptura, ne quis intra vasa putaret consistat, qui manibus sit impurus. Similiter Apollonius lib. 3. de Argonautarum sacrificio huiusmodi mentionem facit:

—oī d'āp' iπēi x

Χειρὶ δ' ἄλογόισι τε παρείχον.

*Ad ablationem
non quævis,
sed peculiaris
aqua adhibita.*

Certam autem fuisse aquam, non quamvis, ad huc usum destinatam ex illis Thucydides verbis apparet lib. 4. ὅθεν, ἡ δὲ ἡμετέρα σφισι, καὶ τοῖς τοῖς ἐν ἡμεῖς ἰσχυροῖς καὶ ἀνὰ δόξαν ὑποπύουσι, id est, Aquam etiam, quam nefas esset ipsis tangere, nisi ad obviandas in sacrificiis manus, in alios usus haurire. Item ex his verbis Dionysii Heliacarnassii libro septimo: καὶ κατὰ τὴν τοῦ ἱεροῦ συνήθειαν ὕδατος ἐλάμβανον: Et pura aqua lustrandas sacra. His adde, quod sacerdotibus, legum maxime observantes, lustrandi sui causā, aquam inde petebant, unde Ibis, a vii quodam habisset; quod aquam infestam, aut insalubrem nullam a viis hinc tangat, ut testatur Plinius archus de Iside, et in libro de solertia animalium. Et quia Aegyptii κατὰ τὴν τοῦ ἱεροῦ, id est, lustrandi expiandique, aqua et ignis elementis inesse putabant, idcirco οὐρανόν, hoc est, puritatem caelestem; noscentes ignem et aquam pingebant; ceteri est Hierapolum. in suis Hieroglyphis.

Affectio: que
aque fieri so-
let. Hic 2. usus
aque.

*Aqua porro sacrificantes aspergi, instructi, & purgari: non tantum manibus, sed reliquis corpo-
ris partibus solebant: quæ purgatio ramentis etiam ieda & sulphure fiebat, ut audiemus. Purgan-
bantur autem & persone sacrificantes, & aliæ persone acque rati. Itaque nova nupta in nup-
tiali facem præferebat, inquit Festus, in honorem Cereris, et aqua aspergebatur, sive ut casta pur-*

ut in aquis: si ve as aquam et ignem cum viro communicaret. Sic funus profecuci redeuntes
super grediebantur aqua aspersi. quod purgationis genus vocabant suffitionem.
Adde istos Virgili versus.

Tu genitor cape sacra manu patriosq; Penates,
Me bello ex tanto digressum, & ca de recenti
Attrellare nefas, donec me flamine viro
Abluero, &c.

Hujus moris indicio sunt etiam hi versus Homeri Ιλ.α.

Λαῖος δ' Ἀφείδει δόπουμαινέσθαι ἀνδρῶν,
Οἱ δ' ἀπλυμαίνοντο, καὶ οἱ ἀλγ' ἄλυσσιν ἱεσάλλον
Populos autem Attrides lustrari iussit.

Ille autem lustrabantur & in mare sordes jaciebant.

In qua verba Iohannes Spondanius, vir eximia eruditione, sic scribit: No' vit etiam hoc illa pri-
a a bla: ab impuris hominibus sacrificia minimè Diis accepta esse, adeo ut non solum co-
um poci a Diis non exaudirentur, sed etiam magis eorum iram in se concitarent. Fiebant er-
go lustrationes variis modis: sed ea erat principia, qua manus lavare ad aras accessuris homini-
bus erat necessarium, cum aras ipsorum Deorum precantes essent apprehensuri, ut diligenter ob-
servavi Natali libro primo, capite decimo & decimoquarto. Itaq; Asterium fulmine
percuti, quod manibus impuri aram Iovis attigisset, retulit Timarchidas in libro de Coro-
nacionibus hac sunt carmina ab eodem Natali recitata:

—Χαριτι ἀνιπτοῦσιν ῥέζων Διὸς ἡ-ῖα το βουῖ
Τὴν ἱερὰ μὲν πυροῦσι πατὴρ κατ' ἥλιον κερανοῖ.
ἔπειτα καὶ οὐρανὸν καὶ θένον θεῖα σέβασται.

De rebus autem lustrationis pro tali ne Deorum, quibus sacrificia destinabantur. Nam
qui Superis sacrificaverant, toti lavabantur, si fieri poterat: si autem, saltem manus: at Infe-
res litauri, tenui aqua tantum irrorabantur. Hac Spondanius: quibus adde, λουα, cuius Homo-
eris hic meminit, purgamentum si ve sordes, dici quasi λούω, ὅπερ ἐκ τοῦ λούωσθαι ἀπὸ βάλαντος,
quod Eustatbius, a λούω derivans: ut λουαῖα proprie sint sordes, quae ex ablutione corporum
manent. Hinc Ιλ.ξ.

—λῦματ' ἀπ' αὐτὰ καθαίρει,
Sordes omnes expiat.

Quando λῦματ' dicuntur etiam ventris purgamenta apud Suidam. item piacula, in malam
partem, quales erant homines, qui pro peste expianda aliòve morbo immolabantur.

quos καθάρμα & ἄγ' & δῖλα.

autem in mare λούματ' si ve sordes istas projecerint, Eustatbius rationem reddit: Quia,
qua maris sordibus ablundis est apus ma. Vnde Eurypides in Sphigenia:

Θάλασσα κλύει πάντα τ' ἀνθρώπων κακὰ,
Mare eluit cuncta hominum mala.

dixisse eà de causâ dicit Laetius in vita Platonis, quòd in Aegypto, cum morbo com-
eet, a sacerdotibus marina curatioque fuisset absolutus. Quod autem ablundi vires
per aqua dulci mare habeat, sine dubio illud propter illius saluginem fit. Salis autem
esse καθάρμα docet Oribasius in Medic. Cillell. libro decimoquinto & de Vir-
um medicamentorum libro secundo. Itaque in sacrificiis, quae aliqui sui purgandi
per eadem aut commissum scelus instituebat, mos erat in salem aquam conjicere, &
eum in mare iterum iterare, postquam sulphuris accensi fumo eum lustravissent, ut indicavit Theo-
phrastus in Hist. plant.

—καθάρμα δ' ἡ πυρὸς τε δ' αἷμα θεῖον
Περὶ τοῦ, καὶ τὰ δ' ἔλασσι μὲν μὲν οἱ τοῦ θεοῦ
Θάλασσαν ἐπὶ ῥέειν ἱεσάμενον ἀεὶ ἔλασσι ὕδαρ.

In hoc loco purgamenta suarum lustrationum in mare projiciunt, quae tamen in alias

aquas dulces projici solebant, prout vicinitas aquarum ferebat. Quibus enim mare vicinum erat, illi commodè sordes illas in mare poterant ejcere; qui verò fluvium; illi quoque, commodè in fluvios. Sic Damon apud Virgilium:

*Fer cineres, Amarylli, foras rivumque fluentem
Transq. caput jace: ne respexeris, &c.*

Ubi notandum etiam mos projiciendi a tergo, ne sordes viderentur: unde putabant victimam etiam aliquod & immundities contrahi, quod forsitan etiam Græci observarunt.

Lustra: hoc quæ
aque facta.
Huc 3. usus
aque.
Aqua arserat

Hæc de usu aquæ in lustratione & purgatione. Aqua quoque, usus fuit in libatione, ut videretur ea libaretur; Et quidem Inferis potissimum. Unde Arferiam aquam Festus vult de Venerando, quæ Inferis libabatur, si ve, ut alii voluit fuit vas vini, quod sacris adhibebatur. Aqua ergo in sacris adhibita usus varius fuit & multiplex. Nam partim homines in abluebantur & iustrabantur: partim victimæ in abluebantur & coquebantur: partim in libabatur unde sacrificia quædam dicitur dicta, quæ non nisi aqua peragebantur: de quibus supra.

Instrumenta
ad aquæ lustra
tionem adhibita.

Instrumentorum quoque, quibus Lævici usi in aqua aspergenda fuerunt, habita fuit ratio. Non enim quævis, sed peculiariter ac certa eo in ritu adhibebantur: ut inter alia ramus lani aut olive. Romani usi sunt instrumento, quod Aspergillum vocarunt; cuius picturam vide apud Gualterum: du Choul in libro Gallico de Religione Romana. Apud eundem eodem libro vide etiam picturam vasis antiqui marmorei, quod erat fixum in lumine templi, in quo aqua lustralis continebatur, & minoris vasis, quod erat portatile: cuiusmodi vas sua lingua Beneficior appellationis aque lustralis nostre ætatis simile. Meminit Festus etiam fuisse, ad lustrationem aquæ fieri solitam, adhibita: cui locus erat, in quo aqua inclusa circa templa continebatur.

Lustratio: quæ
eade facta.

Porro ut aqua, ita cæda quoque & sulphur antiquitus in Gentilium quarumvis rerum lustratione fuerunt adhibita. De aqua diluvium est, huc addamus nonnulla de cæda & sulphure. Teda quidem meminit Plinius libro decimo sexto, capite decimo, inquit: Teda sacrorum luvani. Ea est autem proprie arbor ex earum genere, quæ resinam ferunt, abundantior succo, quam res quæ similis generis: parcius camen liquidiorque, quam picea. Improprie camen cædas appellantur picea sativæ partes imas, cum alia quoque ligna, quæ vel naturali pinguedine, vel oleo piceæ vel illa facile modo lucent. Hinc quia cædas dicitur inflammasse Ceres, cum in vestigare vellet filiam Proserpinam, a Plutone abreptam, Poeta eam cædiseram vocare, inter quos Ovidius etiam Fastorum:

*Quos cum cædisera nunc habet ille Dea.
Lævæ epistol. 2.*

Et per cædisera mystica sacra Dea.

Teda pro hu
piti.

Teda etiam accipiunt pro nuptiis, si ve pro ipso conjugio. Mos enim Antiquorum erat, ut in nuptiis, inquit Varro, faces & cæda semper prærent, quod olim non nisi per noctem nubentes ducebantur asponsis. Virgilius quarto Aeneidos:

Si non periret thalami cædæ fuisset.

Hæc de cæda.

Lustratio: quæ
facta fuit sul
phure.

Quantum ad sulphur, Proclus testatur sacerdotes eo usos fuisse in lustrationibus cum aspergendo, humine & aqua marina: quod quidem non sine causa in sacris & ad lustrationes fuit adhibendum, cum ejus maxime sint vires adversus corruptionis genus, propter illam vim, ut quem urendo emittit, ac redinem. Unde ab Homero Od. 2. eleganter admodum καὶ ὄν ἀρ. quæ eorum remedium appellatur: cuius suffitus Vlysses ades, procorum cæde contaminatas fuerat pergas. Sic autem ille:

*Οἷον βίον γένε καὶ ὄν ἀρ. οἷον δὲ μὴ πῦρ
Οὐ γὰρ βίον γένε καὶ ὄν ἀρ. id est,*

*Porta sulphur, anne, malorum me delam, porta mihi ignem
Vi fumigem domum, &c.*

Et p. nullò pōst:

Ἦνυκα δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον αὐτῶρ Ὀδυσσεύς

Εὐ δὲ θείωσεν μέγαρον, καὶ δώμα, καὶ αὐλήν

Porta visigitur ignem & sulphur: at Vlyssēs

Bene adolevis domum amplam & domum & aulam.

Plinius item de sulphuris usu & viribus multa disserit: inter alia autem libro trigesimo quinto, Plinius de sule capite decimo quinto: Habet, inquit, & in religionibus locum ad expiandas suffitu domos. Tingi pburc etiam solita ex eo & illini statuae.

Hæc de lustratione cum rerum, tum personarum in specie.

In genere vero personarum, quæ ad sacra facienda erant accessuræ, præparatio apud Gentiles De lustratione
omnino erat duplex, nimirum alia animi, alia corporis: quæ quidem Latine purgatio, purificatio, in genere.
sanctificatio, lustratio, expiatio, consecratio inauguralis, initiatio, a Græcis ἀπολύμασις, ὁγιασμός, ἁγισμός, ταλάνωσις, καθαρισμός, siue καθαρώς ἱερογασιασμός, & aliis id generis nominibus fuit appellata.

Ac corporis quidem præparatio, ut de illa prius dicamus, quam etiam illi plurius plerumq; fa- Lustratio cor-
ciebant, quàm præparationem animi, in his serè consistebat, quæ sequuntur: PRIMO in varia poris, quoad
& multiplici ablutione corporis cum totius, tum singularum ejus partium: manuum imprimis atq; ablutionem.
pedum, de qua modò dictum est. Huic adde vestimentorum quoq; ablutionem.

SECUNDO posita erat præparatio illa in certo corporis cum totius, tum singulorum ejus Lustratio cor-
membrorum, capitis præcipue atq; pedum vestitu, habitu, cultu atq; ornatu: vel etiam nonnunquã poris, quoad
in corporis cum totius, tum singularum ejus partium in sacris quibusdam denudatione: de quibus ornatum, vel
parum suprà egimus in loco de personis sacrificantibus, parum nunc agendum videtur, quoad vi- vestitum.
delicet cultum & ornatum capitis, ex coronis, siue corollis & sertis fieri solitum.

In præparatione igitur corporis ad sacrificia & sacra Gentilium usus coronarum atq; sertorum Ornatus ex
fuit frequentissimus: & is serè quadruplex. Nam primùm quidæ ac principaliter in ornari consu- coronæ.
sus venerunt ii, qui rem divinam faciebant, eiq; intererant, de quo suprà. Deinde illa imponebantur
hostiarum mandandarum capitibus. Præterea simulacrorum erant ornamenta. Postremò aris atq;
focus imponebantur. Multiplicem hunc usum Plinius serè exprimit uno loco, in Prologo Aulula-
laræ, ubi Lar familiaris hæc verba faciens introducit:

—ea mihi cottidie

Aut ture, aut vino, aut aliqui semper supplicas,

Das mihi coronas, &c,

Consariam hoc potest intelligi vel quid Lari familiari, id est, simulacro, capiti imposueris, vel, ut
vult Cato, coronas in focum indideris. Item Euclyo ipse:

Nunc in sculum emi, & hæc coronas floreas,

Hæc imponentur in foco nostro Lari,

Ut fortunatas faciat nata nuptias.

Coronas floreas vocat coronas ex floribus, quas Tibellus dixit fersa florea, Elegia prima lib. 1. Corona flo-
rea.

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,

Sen vetus in cívio florea fersa lapsi.

Idem in secunda Elegia:

Te meminisse decet, quæ pluri voce peregi

Supplice, cum pesti florea fersa da rem.

De more sacerdotes & eos, qui sacris intererant: item victimas, simulacra & aras variis corona Suetonius de
rum generibus coronandi & ornandi vide Tranquillum etiam, & Lucianum, & ex recentioribus coronatque
Gyraldum. Tranquillus in vita Othavii Augusti, de eo sic scribit: Compitales Lares (quibus facta.
compita dicata sunt, & quorum in honorem fiebant ludii Compitalitii) ornare bis in anno insti-
tuit vernis floribus & æstivis: ubi per vernos flores intelligit heliocybryon, hyacinthum, rosam
& violam albam, quæ prima florum est. Ver nuntiantium: quam Columella Græca διήνη λε-
κοιον vocat, quasi διὰς λεβὴν violam: Per æstivos verò flores, eos qui vernis succedunt, cujus-
modi sunt Lycobis, lotus flos, amaracum, iris & quoddam genus lilii. Nam liliorum quædam sunt
æstiva, quædam æstiva, quædam autumnalia.

- Lucianus deinde ejusdem meminit his verbis: jam vero cum immolant, prius ferè coronantur pecudè. Sic Gyraldus syntagmate decimo septimo copiosè de hoc more scribit, cujus verba addere non liber, ne alium agere videamur. Pleraque autem hujusmodi corona atq; fersa (pauci exceptis, quæ ex lapidibus pretiosis, gemmis, unionibus & metallis, ut auro & similibus fiebant, quorum quidem alicubi meminit Plato his verbis: In sacrificiis, inquit, & celebratibus palestra vestire, antequam coronantur ornatus sacerdos rem divinam facit) ex plantis, floribus, herbis, graminibus, arborumq; ramis atq; frondibus fuerunt confecta (uno nomine Pancarpia corona dicta adest, ex vario genere florum:) ex plantis quidam & arboribus maximè ex lauro, atq; olea, vel in arboribus, quæ cuiq; Deo, cui sacra fiebant, erant dicata, de quo suprà pluribus. Quibus addi hoc loco possunt Verbenæ, cerei genus herba, in omnibus ferè sacris fascula habita, & summa de loco sacro Capitolii, quæ coronabantur sacrales, & pater patratum sedera fasciuri, vel bella indiduri. Synechi eclicè tamen etià verbenas vocat omnes frondes sacratas, ut est, laurus, oliua vel myrtum. Tertius. Ex ara hinc verbenas sume. Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo id translati Terentius. Donatus vero verbenas ait esse omnes herbas & frondes festas, ad aras coronandas, ex aliquo loco puro decerpas, dictasq; autumat esse quasi herbenas. Plinius vero libas nomine sagminum & verbenarum significari prædidi gramen ex arce cū sua terra & vulsum. Verbenæ semper & legatis, sūm ad hostes clarigatum mittebantur, usi: id est, res rapas clarè repectum: unumq; verbeuarius vocabatur. Idem 25. Verbenæ ac peculiarietè vocat herbam, quam Græci: ὑποκότυλον, quasi sacram herbam dicunt. Aliqui ὀρεσπερὶα, quasi columbaria. Hæc est, inquit, quam legatos ferre ad hostes indicavimus. Magi circa hanc insanunt, ajuntq; si aqua spargatur triclinium, quæ maduerit, lætioris convitiis fieri. Livius libro decimo secundi belli Punici, id quod Plinius signat, videlicet verbenas & sagmina idem significare. Esse autem genus herbarum ex arce sumtum. Pbi obiter declarandum prius verbenas, & prius filices a Livio dici singulas quia veteres prius dixerunt, quæ nos singula dicimus; quo verbo Lucilius usus est:
- Abdomina thyria prius dabo, cephalæamq; Carnē. Festus quoq; sagminū & Verbenarū meminit. Sagmina dicebās, inquit, herbas verbenas quia ex loco sancto arcebantur legatis proficiencias bus ad facinus faciendum, bellumq; indicendum: vel a sanctiendo, id est, cōfirmando. Nævius: Scabos atq; verbenas sagmina sumperūt. Idem: Capita Deorū appellabantur fasciculi facti de verbenis, qui etiam Struppi dicti, eodem teste. Struppi verò vocabantur in pulvinaribus fasciculi de verbenis facti, qui pro Deorum capiti bus ponebantur.
- Ec hæc quidem de coronis, in sacrificiali illo vestitu atq; ornatu potissimū adhiberi solitis: quæ vel ex me: allis, vel floribus, vel plantis fiebant: eamèq; ut hoc quoq; addam, planta quæ in nonnullis sacris adhibita, in aliis prohibita fuerint: id quod de Hedera imprimis constat, a Minerva & Olympius sacris arceri solitā, & neq; Athenis in Iunonis, neq; Thebis in Veneris sacris ullum ei locum fuisse, quam etiam Flamen Dialis neque tangere, neque nominare audebat: & tamē ipsam Bacchanalibus fuisse adhibitam, teste Plutarcho in questionibus Romanis questione 11.
- His commoda subijungi potest præparatio, quæ certa veste, quæ puram religio sam vel sacram vocabant, fieri & institui solebat: cujus usus non minùs frequens olim fuit, quàm reliquorum rituum ac ceremoniarum. Hinc legimus eosdē Indorum Magos, qui ad Solis sacerdotū promotionem, lineis velatis sub divo vitam egisse. Et Plato sacerdotem, qui victimam faciebat, purā in veste, & candida, plerūq; in textili tela, nec majoris operis, quam menstrua indatum testatur. Unde Tibullus libro secundo:

— pura cum veste venite.

Et Ovidius tertio Amorum:

Moxe Patrum sancta velata vestibus albis

Tradita supposito vertice sacra ferunt.

Vestis pura. Pura autem & religiosa vel sacra vestis dicebatur, ut Festus ait & Servius, quæ rem divinam fasciuri festo utebantur die. Ea quidē erat soluta omni vinculo, nullis maculis, nec aliquo squalore obfusa, nec funesta, aut fulgurita. Caper & Hyginus in illos Virgili

— fontemque ignemque ferebant

Velat ilino, & verbenæ tempora vindit.

Quo loco non, lino, sed, limo, legendum ajunt. Limū enim vestem fuisse dicunt, in extremo sui purpuram limam, id est, flexuosam habens: unde nomen accepit. Aliqui tamen malunt, Limbum, legere potius, quam Limum vel Linum. Sane Aegyptii laneas vestes in Deorum templa non inferrebant. Hinc & Linigeri dicti. Et Flaminica, junonis antistita, mense Majo, jubetur esse tetrica, la vacroque & ornatu abstinere: testis Plutarchus quaestione octogesima sexta, quaest. Romanarum. Haec de vestitu.

TERTIO posita erat ista preparatio corporis in jejuniis & abstinentia a carnibus, a vino & Abstinencia certis aliis cibis ac porcionibus: idq; vel omnino ac semper, vel ad certum aliquod tempus unde De. sacerdotum a nana cerimoniae aliae fuerunt dictae, aliae Tricenariae, quibus sacra adituris decem continuis, vel cibo & potu preparatio- nem requisita, triginta certis quibusdam rebus cavendum erat: quo nomine ceremonias ipsas nonnulli volunt distulisse, quasi carimonias, a cavendo, quod religionis causa certis rebus sit cavendum. Hinc & Festus: Puri mensisio esse dicuntur, qui sacrorum causa toto mense in ceremoniis sunt, id est, puri sint certis rebus cavendis. Sic igitur legimus Numam Pompiliū, cum pro frugibus faceret, esu carniū abstinnisse, & julianum Caesarem, & si Procopio credimus, Iustinianum oleribus leguminibusq; contentum saepe canitasse, ob religionem: eos item, qui initiandi essent Isis, sacris dies decem parere carnibus & vino. Quin & Aegyptios festis quibusdam diebus jejunia servasse: id quod & Hebraeos adhuc observare animadvertimus. Sic Gymnosophistas legimus adeo abstinentiae studiosos fuisse, ut pomis solum, oryza & farina alerentur. In Creta quoq; ut Eurypides testatur, quos vocabant Iovis Prophetas, non modo carnibus, sed ne catus quidem, vesci solitos fuisse: & Indorum magos pro diuini est, qui ad Solis sacerdotium promoti fuerant carnibus abstinnisse.

QUARTO consistebat preparatio illa corporis in abstinentia quoq; a consuetudine conjugali, omnisq; coitus: idq; vel semper & perpetuo: vel ad tempus aliquod. Hinc Aeneas ex ritu Deos Abstinencia sacerdotum a consuetudine conjugali ad preparatio- nem requisita, precaturus, cum ab aliis rebus, tum a Venere abstinnisse perhibetur, ut ad sacra celebranda laetus ac mundus accederet. Idem legimus Numam Pompiliū fecisse, prae ter quā quod esu carniū abstinnit, ut supra dictum. Quin & Aegyptii aqua quidem asperione labem colli & castimoniam praeflari putabant, praeterq; Myos & Elassos, alioq; qui ob religionem coitu abstinebāt, celibem vitam agebant illi, qui Abii et Anympsi dicti fuerunt. Cōstitit praeterea sacerdotes Martis Deū Samia testa sibi virilitate amputasse, atq; illos, qui maxima sacra obibant, ut in casta religione manerent, & procul a mulierum contagio vitam agerent, herbis quibusdam vitari, & virilitatem amittere: utque nulla nisi sacrorum maneret cura, nudiq; (unde Nudipedalia) & vacui religioni ac pietati intendere: cunctisq; rebus rerum dominio abdicare, quod jure Pontificis veteri ca veri quidam putant illis verbis: AD DIVOS ADEUNTO CASTE: PIETATEM ADHIBENTO: OPES AMOVENTO, qui secus saxi, Dens ipse Vindex eris. Quam castimoniam apud externos observatam hic notamus. Quippe in Tesmophoriis (erant sacra Cereris & Anantia, si ve Cerealia dicta) matrone Athenienses, ut Venerem cohibere, solis viticis cubilia substernebant. Nonnulli garo ex pisciculis, qui squamam non haberent (quod incendia libidinum reprimere feruntur, & irritos facere conatus venerent) in sacris usi fuerunt: quid Agesilaus putabat Deos non tam religiosis operibus, quam sacrificiis castis delectari. Legimus praeterea Hierophantas Atheniensium, postquam in sacerdotium cooptati erant, ut caste sancteq; sacra facerent, cuncta sorbitione se castravisse: Aegyptios vero sacerdotes, negotiis omisiss, mulieribus nunquam indulgisse. Faciunt hic illa Poetae:

Vos quoq; abesse procul jubro, discedite ab aris
Cui culis besterna gaudia nocte Venus.

Casti placent Superis, pura cum mente venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.

Invenalis Satyra sexta:

Ille petis veniam quoties non abstinet uxor
Concubitu sacris observandisq; diebus.

QUINTO preparatio illa posita erat in abstinentia a contactu, atq; etiam aspectu certarum rerum. Hinc si opus facienti inter sacra videre sacerdotē cōstitisset, ut temerari & pollui putabatur. Ideo Præcia si ve praclamitantes praemittēbāt, qui denunciantes opificibus, ut maxime ab-

Abstinencia sacerdotum a contactu & aspectu certarum rerum.

finerent ab opere, ne si vidisset sacerdos facientem opus sacra polluerentur. Idem autem iudicium de reliquis.

Confessio culpa
peccati & reatus
ad preparatio-
nem neces-
saria.

SEXTO, qui rem divinam ritè facturus esset, etià confessione culpa & reatus sum sese præparabat, hoc est, se in primis reum dicit solebat, & noxæ permissus, & admissus fateri, vultusque submittebat, ad omnes se modèstiam fingens. Huius quidem, & omnium singulorū exempla atq; testimonia passim occurrunt apud profanos auctores, de quibus vide Alexandrum ab Alexandro, Gyraldum in syntagmate decimo septimo Historia Deorum, & Guilelmum de Choul, libro de antiqua religione.

Præparatio
animi quæ ad
sacra celestia
branda.

PRAEPARATIO deinde **ANIMI** posita erat cum in abstinentia a profanis & cogitationibus & sermonibus: tum contra in silentio & attentione sacrorum, quæ peragenda erant, meditatione: ad quam hæc sacerdos vel præconis publicus, ad sacra præcedens vox erat usitata: **HOC AGE**; quæ voce populum excitabat, virgâ turbâ summo rebat, quæ Commentaculum dicebatur, de qua supra: & silentium indicabat, ne mala aliqua vox obstreperet, ut re quid erille audiretur: hoc modo sacris favere & accensos eos esse iubens.

Castitas & puritas
mentis
& voluntatis.

Ad mentis castitatem & puritatem quod attinet, idem illud Ciceronis de Legibus testimonium huc referri debet, quod supra citavi: **Ad Divos castè adeunto, pietatem adhibento**. Et alibi: **Castè iuber lex adire ad Deos**, animo videlicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis; sed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præstet, obferreturque ut casta corpora adhibeantur, multo esse in animis id servandam magis. Nam incestum vel asperione aquæ, vel dierum numero tollitur: animi labe nec diuturnitate valescere, nec manibus ullis elui potest. Quod autem pietatem adhiberi, operam præbere iuber: significat probitacem gratam esse Deo, summum esse removendum. Et paulò post: **Nicliis Græci atq; nostri, qui ut angelis præcedunt in Deos, easdem millos in Deos, quas nos incolere voluerunt**. Afferit enim hæc opinio religionem utilem civitatibus: siquidem & illud bene dictum est a Pythagora, doctissimo viro, tum maxime & pietatem & religionem versari in animis, cum rebus divinis operam daremus: & quos Thales, qui sapientissimus in septem fuit, homines existimare oportere, Omnia quæ cernerent Deorum esse plena. Fore enim omnes castiores. (Hic similiter castitatem animi requiri docet, cum præcipuum in sacris virtutem) veluti quæ in fatis essent, maxime religiosos. Hæc tamen quibus adde illa Seneca: **In virtutibus, licet opime sint, aurum præfulgeant, non est Deorum honor, sed in pia ac recta voluntate venerantium**. Itaq; boni etiam sarre ac filii religiosi sunt, in aliis rursus non e fugiunt impietatem, quamvis aras sanguine multo cruenta verins. Idem: **Colitur Deus, inquit, non tantum optimis corporibus constructis, non auro, non argento, non in thesauros sipe infusus: sed pia & recta voluntate**.

Silentium &
taciturnitas in
præparatione
animi necessa-
ria.

Silentium deinde & **taciturnitas**, etsi in cõmuni & profano viciâ usu atq; consuetudine deo plerumq; est & utilis: tamen eam Gentiles in sacris maxime requirebanc, secundum illud Virgilii: — **Fida silentia sacris**.

In sacrificiis, inquit Festus, præcones clamantes populum sacrificiis favere, id est, bona fari iubebant. Nam Favere est bona fari, at veteres Poeta pro Silere usi sunt favere. Hinc Faventia bouum ominationem significat. Idem: **Pasito linguam**, in sacrificiis dicebatur, id est, coercere, contrinere, tacere. Cicero lib. i. de Divinatione: **Neq; solum, inquit, Deorum voces Pythagoras observavit, sed etiam hominum, quæ vocant omina, quæ Majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix fortunatumq; esset præcabantur, rebusq; divinis, quæ publice fierent, ut favereus linguis imperabatur, utq; ferri imperandi, ut iustis et iurgis se abstinere. Ergo favere sacris, favere linguis, pascere linguam propria & veritate in sacris erant dicendi formule, quibus silentiū impendebatur, ut ad sacrorum observationem tantò essent attentiores, nec strepitu et murmure sacer cultus intercurreretur. Ad id significandi Harpocratem, tanquàm silentiū Deum (quem Græci Σιγάδωρα vocantur). Aegyptii sacris suis addiderunt, de quo vide Politianum Centuria prima, capite octogesimo tertio. Sic Plinius libro tertio scribit, Angerona Deam silentii ore obligato atq; signato in ara Volupie collocatam, ut intelligeremus religionis arcana (quæ idcirco ab ore occludendo, id est, μὴ τὸ σῶμα, mysteria: item occlusa sacra, & operantia sacra, seu δὲ ὁππῶτα sunt dicta) non divulganda: id quod etiam**

Numa

Numa Pompilius instituit, quando aliam quandam silentii Deam, Tacitam, inde dictam, colendam proposuit, cum res divinas facere nos oporteat. Hinc Apulejus & Marcianus libro primo reamitum puerum fingunt, ad os compresso digito, saluari, quasi silentii homines admonentem. Hinc etiam Appium Cæcium ob Herculeaneum sacrum servitium in vulgatum caput tradidit oculis. Et Numenius noxæ contraxit, quod Eleusinia sacra retexisset, cui Deus in somniis se proposuit, ut quæstia sunt. Hæc pertinent etiam illa Macrobij: Iniercisorum dierum quibusdam horis fas erat: quibusdam fas non erat sari. Nam quando hostia cadebatur, sari nefas erat: inter cæsa & correcta sari licebat.

Ad silentium hoc in sacris alludit quoq. Ovidius libro tertio Amorum:

Ore tacent populi tunc, cum venit aurea pompa
Ipsa sacerdotes subsequiturq. suas.

Et Horatius libro tertio Carminum:

— *Favete linguis*

*Carmina non prius audita Musarum, sacerdos,
Virginibus puerisq; tanto.*

Porro disendi hic se offero: occasio de more & consuetudine Gentilium arcendi quosdā ac sum-
 mōrendi a suis sacris, tanquam in indignos, cuius crebra admodum apud auctores profanos sit
 mentio. Hi autem in genere a Græcis dicti fuerunt βίβλητοι ἀμύνοι, ἀτιλεγοί, μὴ ἐγγί, παμμυ-
 ἐγγί, ἀποτοί, ἀνέπαρτοι, ἐξ ἐγγύμειροι, ἀνέγγεσι, δυσουγγί, ὑνάσμοι, μέθρη, a Latinis profani, no-
 centes, &c. Ob quem morem excommunicandi, festis, quibus excommunicatio fiebat, ἔργα τε
 μυστήρια, putant dicta παρὰ τοῖς ἑσπέραις τοῦ ἀμύνοις ἀντί, ab arcendo profanos ab his. Lilius,
 inquit Festus, in quibusdam sacris clamitabat, HOSTIS, VINCTVS, MVLIER, VIR-
 CI, OBNESTO, id est, extra eslo, scilicet interesse prohibebatur. Ad hanc consuetudinē Com-
 mentatulo uterentur, eodem Festo teste, quod erat virgule genus, quas Flamines portabant, per-
 gentes ad sacrificium, ut a se homines amoverent. Sic apud Græcos ad sacrificium accessurus hoc
 primum prefatus esset τίς τὰς, hoc est, Quo hic? Illi, qui sacri intererant, respondebant: παρὰ
 τὰς θεῶν, id est, multi & boni. Supra citavi testimonium Tibulli, ex quo constat, quibus & quā
 dicendis formā cereris bonitibus, crimine nimirum aliquo polluti, sacris fueri interdictum. Hi-
 nuc alia quedam subiungam: Pythagoras εὐπατρίων τε βιβλητοί, fores occludere profanus
 iubet: & Livius: Et cum omnis prefatio sacrorum, inquit, eos, quibus non sunt pura manne, sa-
 cris arceat, vos penetratilia vestra contemneri, cruento latroni crueret cinctis. Callimachus in
 hymnis: ἰσχυρὴ, inquit, ἰσχυρὴ δὲ ἀντὶ, & procul procul omni profanus: quod & similiter Virgi-
 lius usurpavit Aeneidos sexto, cum ait:

—*Procul, o procul este profani,*

Conclamat vates, totoq; abjussit lupo.

Claudianus libro secundo de rapto Proserpine:

—Gressus removere profani, id est, procul a Deorum sancti templisq. arcendi.

Hic simile est illud Ovidianum:

Innocens veniant: procul hinc, procul impius esto

Frater, & in partus macer acerba suos:

Cui pater est vivax: qui matrem digere annos:

Quæ premis in vitam soceris iniqua natum.

Tantalidae fratres absint, & iasonis uxor,

Et quæ ruricolis semina costa dedit,

Et soror, & Progne, Terentiaq; duabus, iniquis,

Et quicumq; suas per scelus augeat opes.

Item hoc epistola septima:

Pone Deos & quæ tangendo sacra profana,

Non bene cælestes impia dextera colit.

In eandem sententiam Silius Italicus libro decimo septimo sacerdotem introducitur interdicentem Silium,
polluere sacrorum conspectu, his verbis:

Ovidius de fle
lentio in 4°
cris.

Hot time.

Excommuni-
catis sive a sa-
cris interdi-
ctio Ebraica
etiam utilis.

Pythagoras
de hac excom-
municatione.
Livius
Callimachus,
Virgilius.

Lustramusq; soli, votisq; accendimus aras: Votis, id est, sacrificiis, quæ votivæ, quas lustrationes, ut ait Plato, libro secundo de Republica, τιλῶν: vocabant, nimirum quod ἐν τοῖς τιλεῖν, id est in morte ea sacrificia fierent Divi Manibus, ne isti defuncti ullos paterentur Manes & penas. Qui igitur a divis & exsecrationibus sive de votionibus istis & factorum interdictione erant expiati atq; liberati καὶ καθαροί, id est, puri dicebantur. Inde καὶ ὑποκαθάρσις, idem quod ὑποκαθίρειν, expiare, resecrare, purgare, expurgare, purificare. Exsecrationis, sive excommunicationis inter Ethnicos usurpata, simul & Resectionis seu expiationis & absolutionis exemplum illustre exstare apud Emilium Probum in vita Alcibiadis. Nam sacerdotes Eumolpide, ut Alcibiadem, a populo coacti, divi deo voverunt & exsecrati fuerunt: ita eundem postea resecrare fuerunt coacti. Exsecratus igitur est, qui si ex vel a sacris excludere, & Resecrare, sacris restitueret.

Ab excommuni-
catione libe-
rati, καθαροί
dicti.

Huius, colophonis loco, subiungam Ovidi versus libro secundo Fastorum, quibus irridetur Homicidia, eo
hæc Ethnicorum opinio, qui sibi persuadebant homicidia, aliâq; scelera & flagitia aquis lustrari
& expiari posse. Sunt huiusmodi:

hæc scelera a-
quis expleri
inanis opinio
est.

Omne nefas, omnemq; mali purgamine causam
Credabant nostri tollere posse senes.

Græcia principum mors dedit, illa nocentes
Impia lustratos ponere facta putat.

Ator idem Peleus, ipsum quoq; Pelea Phoci
Cada per Amonias solvit Acastus aquas

Vellum frangens per vias draconibus Ageu
Credulus immeritâ Phasida solvit ope.

Amphiaraus Næpæico Acheloo
Solvit nefas dixit: Solvit & ille nefas.

Ab nimium faciles, qui tristia crimina cade
Flumina tolli posse putant aquâ

Atque hæc quidem de Ablutione, & in genere de personarum præparatione ad sacra, earundemq; excommunicatione, id est, interdictione a sacris, apud Ethnicos usitata, sint dicta.

SEQUITUR nunc caput secundum τὸ δεύτερον (quæ etiam προτιλῶν dicta) hoc Precatio: secundum
scilicet eorum, quæ ante sacrificium fieri consueverunt, Precatio nimirum & Vota. Horum, ut hoc
loco, sic etiam alibi, credna admodum ab Homero sit mentio. Hic quidem, in his verbis:

hoc membra
quæ expleri
τὸν προθυ-
μάται.

— πολλὰ δ' Ἀθιδῶν

Εὐχὴν ἀπαρχόμεθ', id est,

— Ἄλυσιν αὐτὴν Ἀλινερνᾶ

Supplicatis, iniuria faciens, &c.

Alibi vero: ut Ἰλυσσῶν.

Κλῦθι μὲν ἀργυρεῖβ' ἔχ' ἄρ' ὅσῳ ἀμφιβέβηκας

Κίλλας τε χαθίλω, τινίδωτέ, ἔτι οἰάσεως

Σμυνδῶ, εἰπὸν τοῖς χαρίεντ' ὅτι νῶϊ ἵρησα,

Ἡ δ' ἰδὲ ποτὶ τοὶ κατὰ πτόθ' ἀμειβέει

Ταύρου, ἢ δ' αἰγῶν, τὸ δ' αὖ κρήνην ἰσλιδωρ.

Audi me, argenteum arcum habens, qui Chrysam fueris,

Cillamq; valde divinam, Tenedoq; fortiter imperas,

Smyntheu, si quando tibi gratum templum corona vi,

Vel si quando tibi pingues coxas crema vi

Taurorum & caprarum, hoc mihi perfice desiderium.

Et paulo post:

Ὡς ἴφαι' ἰνυχόμεθ', τῷ δ' ἔκλυι φοῖβ' Ἀπόλλωνι.

Sic dixit orans: hunc autem exaudivit Phœbus Apollo.

Hic apud Apollonium huius precatio, ante sacrificium fieri solita, sit mentio. Illic enim Ia-
son inquit:

Εὐχόμεθα καλὸν μὲν πατρῷον Ἀπόλλωνα,

Supplicavit invocans patrum Apollinem: ubi & formulam precationis coniungit — *Καὶ δὲ ἀναξ, &c.*
Audi Rex.—

Et paullo post:

Καὶ οὐ ἰσχυρῶς πορεύεται βαλὼν,

Et simul cum voto molam, si ve hordea infudit, scilicet in aurem victimam.

Ratio, cur precatio sacrificiis dantur: unde sacrificia preces dicta a Seneca: & Diodorus Siculus usitatum, apud Aegyptios praefertim, in sacrificiis fuisse sanctam precationem & Regis laudationem, victimis ad aram additis, testatur: quippe precatio, ut inquit Iamblichus, libro quinto, capite vigesimo primo non minima fuit pars sacrificiorum: immo ferè precipua, qua sacra potissimum impleri, absolvi, con-

ci, atque inde vim roburque suum accipere videbantur. Hinc sacrificiorum principium medium ac finis esse affirmat idem his verbis: Ipsa, inquit, interdum praemittitur, ut precatur, quasi vota ante sacrificii faciem preparans atque muniens. Rursus, tanquam mediator intercedit aliquando in sacrificiis. Interdum etiam finem sacrificiorum explet. Addit: Sic omnino statuumdum, quod opus in sacro cultu ritè & auspiciò fieri absque supplicationibus & precibus. Subjungit inde multa de precum supplicationumque usu, vi, virtute, atque efficacia, de qua postea pluribus Plato quoque in Alcibiade, sacrificia vel summo cultu & magnificentissima testatur non esse Deis esse grata, quam supplicationem & animum piū. Idem in Euryprone definit precationem, ut ait, nullo tua τὴν θύον καὶ ἰσχυρῶς, sanctitatem esse scientiam sacrificandi atque precandi, paullo post: τὸ θύειν δὲ αὐτῶν ὅτι τὸν θεόν: τὸ ἰσχυρῶς αὐτὸν τὰς θεάς, sacrificare est, nam offerre Deo: precari autem Deo invocare, si ve dona ab illis petere. Quae omnia egrè conveniunt cum illo Psalmi: Sacrifica Deo laudem & redde Excelso vota tua: & cum Tertulliani: Qui ei offert optimam & maiorem hostiam, quam ipse mundavit, orationem de carne pudica, de anima innocente, de spiritu sancto profectam. Ceterum & Pluracibus barbaris precationum memini in Dionem iniquens, iuxta τὸς ἀπολόγους, καὶ τὰς ἑκατομβὰς καὶ τοὺς ἑκατομβὰς, Diodorus. Eustathius idem verbum & ἰσχυρῶς, & ἰσχυρῶς & ἐνυλίσθαι significari testatur. Idem ἰσχυρῶς definit θῶν δὲ θύον ὡς ἀνθρώπων: sic forsitan diſtam vult relationem ἰσχυρῶς, propterea quod is, qui precatur, id facit τὸν ἰσχυρῶς, si ve τὰς θεάς καὶ ἰσχυρῶς, ut bene habeat, si ve optimi gratia. Porro Homerus, inquit idem in ἰσχυρῶς καὶ ἰσχυρῶς, id est, nullam precationem iustam facit, cassam & irritam. Magnanimo vim tribuerunt precibus.

De precibus et de votis in genere. Haec cum ita se habeant, latius aliquantū & copiosius de Gentilium precibus & votis per animum dicere, exordio dulto ab harum quoque nominibus, quae precum supplicationumque vim naturam declarant.

Nomina Latina precum.
1. Orare.

LATINI, ut ab illis incipiam, hanc actionem multis nominibus exprimunt, cuiusmodi est Orare, quod duplicem significationem habet: unam in precibus positam: alteram in iussu actione. Quoad priorem significationem; Cicero Verrini sextā orandi causā factum adire dicit. Unde hoc verbum aliquoties coniungit cum verbis rogandi, obsecrandi, obestlandi, supplicandi & similibus. Quoad posteriorem significationem; idem in Bruto inquit: Quo neminem unquam melius ullam oravisse capitis causam, cum isipse defenderet, locuples auctor scripsit Thucydides. Hinc Festus: Orare, antiquos dixisse pro, agere, testimonio sunt, quod & Oratores, & nunc quidem legati, tunc vero oratores, quod Reipublice mandatas partes agebant. Et Paulus Orare antiqui dixerunt pro agere. Unde & Oratores causarum auctores, & oratores, qui nunc legati, quod Reipublice mandata peragerent. Idem: Oratores ex Graeco legati dicitur, quod mandata Reges nationesque Deos solverent accipere, id est, testari. Huiusmodi appellantur legati.

Oratio.

Ab Orare deducitur & Oratio, vox similiter duo illa significans, nempe precationem & causarum actionem: dicta ab ore: sicut & omen Festus vult dictum quasi oramen. Quid si oratio vel orationis vox dicitur τὸ ὀράει sic deducta, unde etiam animi volunt dictam. Hinc & Adorare, quod similiter, teste Festo, apud antiquos significabat agere, & Ador, sarras genus, edor gnam appellatū, ab edendo: vel quod aduratur, ut fiatustum: unde in sacrificio mola salsa offertur.

Adorare.
Ador.

Simile verbum, quo precandi actio exprimitur, est ipsum Precari: quod est precibus petere. pre- res adhibere, supplicare, obtestari: quod tam in malam, quam bonam partem accipit solet. Mala enim & bona alicui precari possumus. Cicero ad Quintum fratrem: Hæc utinam non experire; quod precarer Deos, nisi meas preces audire desissent. Veruntamen precor, ut his infinitis nostris malis contenti sint. Idem in Verrem: Verres in iudicium venit, ubi ne precari quidem Deos atq; ab eis auxilium petere possit. Idem in Catilinam: Deos immortales precari, venerari atq; implo- rare debemus, ut urbem defendant. Idem pro Rabirio: A Iove Opt. Max. ceteriq; Deis, Deabus immortalibus pacem & veniam peto, precorq; ut, &c. Idem pro Cornelio Balbo: Ut Deos immor- tales scientia peregrina, mente domestica precaremur. Idem in Pisonem: Vtrum tandē optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui civis salutem, incolumitatē, reditum precetur, quod mihi accidit: an quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, malē precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam esse vellent? Idem de Natura Deorum: Stulticia est a quibus bona precamur ab eis dantibus nolle sumere. Idem in Pisonem: Nec ego si unquam vobis mala prece- rer, quod sepe feci, in quo Divi immortales meas preces audire vult, morbum, aut mortem, aut cru- ciatum precarer. Ibidem: Hæc ego semper de vobis expeti vi, hæc optavi, hæc precatus sum. Et pro Sestio: Quibus utinam evenissent ea, qua cum homines precabantur.

Porro ab hoc Precari descendunt precator, precatio, preces, precarius, precario, deprecari, de- Precator. precator, deprecatio, imprecari: quorum singulorum & explicationem & exemplum unum aut al- terum addere libet, quandoquidem hinc de precibus locum copiosius explicare institimus. Pre- cator igitur est is, qui precatur pro re aliqua, si ve id faciat pro se, si ve pro alio. Terecius in Heaumont. Nec accusas, Syre te: nec tu anam tibi, neq; precatorem patris. Ibidem: Miror, non iussisse me arripui. Ad Menedemum hinc pergam, eum precatorem mihi paros: sensu nostro fidei ni- bil habeo.

Precatio deinde significat rogationem vel obsecrationem. Cicero pro Muræna: Si illa solen- Precatio. nis Comitiorum precatio Consularibus auspiciis consecrata, tantum habet vim, quanta, &c. Idem de Natura Deorum: In ea Dea, qua est rerum custos intumescit, omnis precatio & sacrificatio extrema est. Ibidem: In Augurum precatione fluminum nomina videmus.

Preces similiter pro rogatione usurpantur, atq; obtestatione, ubi obiter notandum, nomen Preces, hoc per rectum pluralem hic & alius locis poni, quod singularem usitatum non habeat. Vix enim dicitur prex. Reliqui tamen casus singulares crebro admodum & frequenter in usu sunt. Cicero ad Quintum fratrem: Quod precarer Deos, nisi meas preces audire desissent. Idem ad Atticum: Nihil tui gratius, quam me non posse matris tue precibus cedere. Idem pro Cluentia. Nocturna illius sacrificia sceleratasq; preces, & vota cognoscimus. Idem ad Herennium: Nec prece, nec pre- tio nec similitate a recta via deduci oportet. Idem in Verrem: In precibus & gratulationibus non solum id simulacrum venerari, sed etiam osculari solent.

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur candelis, quandiu is, qui concessit, Precarium. patitur. Cicero ad Octaviū: Cujus aurius fuit argentarius, stipulator pater, merq; vero precariū feceris questum. Brutus Ciceroni: Quod tibi cum Antonio privatum odium? Nempe quia postu- labat hæc, salutem a se peti precariam, nos incolumitatē habere, a quibus ipse libertatē accepisset.

Precariū est prece vel precibus. Et precariū habere aliquid dicitur, qui possessionem corpo- Precariū. ris vel juris adeptus est ex hac solum causā, quod adhibuit preces & impetrauit, quod ei possi- dere, aut quo uti liceat: veluti si me precariū roga veris per fundum meum ire, vel agere liceat, ut in teum meum stillicidium, vel tignum in parietem immisissum habeas. Cicero pro Cecinna: Ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec vi, nec clam, nec precariū possederit. Idem in Verrem Actione septima: Quot tempore in tanta inopia navium, tantaq; calamitate Provincia, etiam si precariū essent rogandi, tamen ab his impetraretur.

Deprecari porro aliquando est supplicare, vel precando impetrare. Aliquando verō signifi- Deprecari. cat recusare, detestari, vel removere. Exemplum igitur distinguenda sunt. Pro supplicare: Ci- cero epistolarum familiarium libro quarto: Hic te unius solitudines, unius etiam mulæ & as- siduæ lacrymæ Caji Marcelli, fratris optimi deprecantur. Idem in Verrem Actione 7. Depreca- bitur a vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patiamini talem Imperatorem Populo Ro-

mano Siculorum testimonium eripi. Pro deestari, removere, vel amoliri usurpatur istis locis. *Cicero in Verrem*: Qui tot scelera commisit, ut nullam a se calamitatem poteris deprecari. *Ibidem*: Ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honestissimi atque innocentissimi civis mortem deprecaretur. *Ibidem*: Is non modò non hoc perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed cum imploreret sapiens, usurparetq; nomen civitatis, crux, crux, inquam, infelici & ærumnoso comparabatur. *Ovidius*:

Sæpe precor mortem, mortem quog; deprecor idem:

Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

Similes multa locutiones occurrunt, quibus deprecari invidiam, deprecari odium, deprecari iratos animos, atque horribiles impetus & similia dicimus, quæ videntur nocitura, vel nobis indigna: vel quæ nimium acerba & aspera apparent: vel quæ sinistra ominis videntur.

Deprecator. Hinc Deprecator vel pro eo, qui orat: vel pro eo, qui aliquid amolitur & removere. *Cicero ad Atticum*: Filium misit non solum sui deprecatorem, sed etiam accusatorem mei. *Idem pro Sestio*: Omisso, quid ille Tribunus omnium rerum divinarum humanarumq; prædo fecerit: qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos Equites Romanos, deprecatores salutis mea iusserit, eosque operatum suarum gladiis & lapidibus objecerit.

Deprecatio. Deprecatio similiter verbi sui varietatem retinet. Est enim obtestatio vel deestatio. *Cicero epistolarum familiarium quarto*: Nos curâ & dolore proximi sumus, precibus tardiores, quid jus adeundi, cum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus. *Idem pro Rabirio*: Fuit afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, quæ tum fuit. *Idem in Partitionibus*: Ad ejus facti deprecationem ignoscendi petenda venia est. Et libro de Inventione: Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur.

Imprecari. Imprecari deniq; propriè mala & calamitatem dicimus. *Quintilianus*: Non imprecamur debilitatem, naufragia, morbos: pauper sit & amet quancumq; metreticem, & amare non desinam. Hinc Imprecatio, Verba: Exsecratio, de vortio, dira, Græcè ἄγχι.

3. Obsecrare. Precandi porro actio designatur etiam verbo obsecrandi: quod Festus dicit esse opem a Diis petere; sic dictum, quasi ob vos sacrare: quod in quibusdam prætationibus ait esse pro, vos obsecrare; ut, sub vos placo, pro supplico. Ceterum ejus usus & constructio hujusmodi est, ut modo absolute ponatur pro eo, quod dicimus, Amabo te: modo vero accusativum habeat simplicem: modo duplicem. *Cicero ad Atticum*: Obsecro, mi Pomponi, non vides? *Ibidem*: Obsecro te, quid hoc miserius, quam, &c. *Idem pro Quinctio*: Ne vim obsecravis per fratris sui mortui cineres per nomen propinquitatis, ut, &c. *Idem in Verrem*: Cum multis lacrymis eum oraret atq; obsecraret *Henricus*, impetrare non potuit.

Obsecratio. Obsecratio item significat preces, deprecationem vel obtestationem. *Cicero pro Fonteio*: Curate ut nostris cessibus plus, quam alienigenis credidisse videamini: plus salutis civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris sacris præsit, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris, delubrisq; bella gesserunt. *Idem*: Cavete, ne periculosum superbumq; sit, ejus vos obsecrationem repudiare, ejus præcedi si Diis aspernarentur, hæc salva esse non possent. *Suetonius de Claudio Cesare*: Obsecravitq; sedulo, ut quoties terra in urbe morisset, ferias, ad vocata concione, Prætor indiceret: utq; ob dira aut in urbe, aut in Capitolio visa obsecratio haberetur: id est, venia a Diis peteretur. Est enim obsecrare etiam deprecari & quasi sacra facere, ut veniam impetremus.

4. Obtestari. Sic verbo obtestandi actio ista præandi exprimitur. Est autè non simpliciter præari, sed appellare, vel implorare, vel, quod vulgo dicitur, adjurare. *Cicero familiarium epistol. libro quarto*: Oro obtestorq; te, ut Quintum fratrem ames. *Idem pro Quinctio*: Te obsecro obtestorq; per sententiam & solitudinem meam. *Idem ante exilium*: Iure igitur vos obtestor, quos mihi & debere & posse intelligo opitulari. *Terentius in Andria*: Quod ego te per hanc dextram oro, & genium tuum: per tuam si dem, perq; ejus solitudinem te obtestor.

Obtestatio. Hinc Obtestatio (inquit *Donatus in Andria Terentii*) dicitur, cum eum adjuramus, quem rogamus: qualis est Obtestatio apud *Virgilium* quarto *Æneidos*:

Mène supis? Per ego has lacrymas dextrumq; tuam te,

Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce mecum, misere domus habentis: & istam
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.

Forma igitur haec est. Dictionis exempla sunt ista. Cicero pro Cluentio: Mulier obtestatione viri domo exire non debet. Idem pro Domo sua: Quid ergo tua obtestatio tibi cinis voluit? Caelius Cicero familiarium octavo: Mei officii est, me meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne pater fieri, mandavisti. Titus Livius: Populus Romanus ad preces & obtestationem verus est, ut sibi pernam Magistri equitum Dictator remitteret.

Præterea Contendere, Flagitare, Exigere, & similia hanc precandi actionem designant. Ac 5. Contendere. Contendere quidem cum alia significat, tum instando petere. Cicero familiarium secundo: Verecundius a te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem.

Flagitare autem est vehementer & instanter & quasi cum quodam clamore ac strepitu po- 6. Flagitare. scere. Quid ad ea tua viri, inquit Cicero familiarium quarto, quid studia, quid artes, quibus a puertia floruisti, a te flagitent, tu videbis. Idem de Legibus. Postulatur a te jamdum vel potius flagitatur historia. Hinc Flagitator, qui flagitando instat. Cicero in Bruto: Non me bercule ti. Flagitator. bi repromittere istud quidem ausim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum. Sed assiduum tamen & acrem fore. Et Efflagitare est insolenter urgere, sicut Efflagitare. flagitatio est vehementer instans postulatio. Cicero pro Milone: Eorum nos magis miseret, qui nostrum misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant.

Exigere porro significat flagitare vel requirere, aut flagitando extorquere. Cicero in fami- 7. Exigere. liaribus: Ne id, quod petat, exigere magis, quam rogare, & in mercedis potius, quam beneficii loco numerare videatur. Idem de Oratore: Quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi postulanti negabo.

Sunt alia nomina Latina, quibus haec precandi actio exprimitur ut petere, poscere, postulare, 8. Implorare. rogare, in vocare, implerare, & supplicare: e quibus implorare est voce miserabili, velut cum ploratu, opem alicujus petere: supplicare vero, supplicem se ad alicujus pedes abicere, vel manus alicui, vel ad aliquem tendere, pro aliquo precari vel deprecari. De supplicandi simul & adorandi significatione ita scribit Vallus libro quinto, capite undecimo: Adorare, inquit, ab oro, quod est ore precor, componitur: supplicare a plico, quod genus poplitemque, aut cervicem plicamus, cum a potestate aliquo magnum quippiam precamur: & nomen adorare sine ore, hoc est, sine voce fit, non sine plicatione genuum ac gestu corporis. Supplicare sine plicatione genuum ac gestu corporis, non sine ore & voce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur: adorare etiam multis. Unde elephas & phoenix, & alia quadam rationis expertia Solem adorare dicuntur: nosque rebus inanis & sensu carentibus non supplicamus, sed adoratioms honorem exhibemus, ut Regum statuis, signis, vestibus, litteris aliisque similibus. Et sic Vallus.

Cæterum quod ad supplicandi usum pertinet; id diligenter observandum, perpetuo cum dativo jungi, nunquam cum accusativo. Dicimus igitur, supplicare alicui; non supplicare aliquem: Cicero familiarium epistolarum libro sexto: Amicus ejus omnibus pro te libentissime supplicabo. Ibidem: Quibus ego supplicare non desisti. Idem pro Plancio: Ego tibi, Lanceris, Plancium non ante posui, sed cum esset is æqui boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderas, quam ad eum, qui mihi non nimis submisit supplicares.

Sed & votere, votum, votivus, de votere, de votio vim quandam precandi habent. Quare votere, ipsa quoque hic consideranda. Votere proprie est votum suscipere vel facere, Deo aliquid sancte promittere. Cicero in Verrem: Marcellus duo templa dedicaturum se Romæ voterat. Idem de Inventione: Naute voterunt, se Dianæ vitulum immolacuros. Idem de Divinatione: Qui cum sues pascere, unâ exis amissâ, votisse dicitur, si recuperasset, unam se Deo daturam. Idem: Quid optamus a Divis immortalibus? Quid votemus?

Votum deinde est proprie promissio facta Deo, quod aliquando sine conditione fit: aliquan- 9. Votum. do addita conditione. Unde Voti remissus, qui quid promissit, proponditur ac debet, inquit Festus. Inscrutum pro voluntate ac desiderio capitur, quoniam est, quæ a Deo poscimus, vehementer desi-

deramus: unde *Voti* compotem dicimus eum, qui desiderium suum consecutus est: & pro *Voto* nobis succedere, idem, quod, pro desiderio, ex animi sententia & voluntate nostra. Cicero pro Claudio: *Nostrum* illius sacrificia, scelernasq; preces et nefaria vota cognoscimus. Idem pro Plancio: *Deorum* preces & vota de meo reditu audiri. Idem: *Deus* nihil sentiens nunquā nobis occurrere, neq; in precibus, neq; in optatis, neq; in votis. *Virgilius*:

— Et votis jam assuesce vocari:

Vbi elegans allusio ad voti nomen, quasi votum a voce, vel vocando sit derivatum: ad quam allusionem respiciens *S. Augustinus* dixit:

Non vox, sed votum: non chordula Musica, sed eor:

Non cantans, sed amans cantat in aure Dei.

VOTUM NUNCUPARE.

Porro votum nuncupare, suscipere, facere, iustitiae & perelegantes formulae sunt loquendi: quatum omnium explicationem & nonnulla exempla subungere liber. *Vota* nuncupare est Divis vota polliceri & destinare vel pro felici rerum eventu, vel pro alicujus salute & incolumitate, quod apud Antiquos non fiebat sine solenni ritu & religione: unde dicebantur nuncupata vota, quia Consules, Praetores, Imperatores, cum in Provinciis proficiscebantur, faciebant, eaq; in tabulis praesentibus multis referebantur. Hinc Cicero in *Verrina* Actione septima: Cum paludatus exisset, vota q; pro Imperio suo, communiq; Populi Romani nuncupasset, nolui, stupri causā, in urbem introferri solitus est. *Suetonius* in *Claudio Caesare*: Itaq; & quasi pro agro vota suscepit sunt. *Plinius* in *Panegyrico*: Nuncupare vota & pro aeternitate Imperii & pro salute civium, immo pro salute principum, ac propter illos, pro aeternitate Imperii solebamus. Sic moris erat, ut Kalendis Ianuariis, solennis votorum nuncupatio fieret a Principe, Consulibus, Magistratum incunantibus, qui ibant, ut ait *Livius*, in *Capitolium* ad vota nuncupanda. *Horum* et meminisse *Cornelius Tacitus* his verbis: Quin & illa obestabat, principio anni vicare *Thraseam* solenne iusjurandum, nuncupationibus votorum non adesse. *Suetonius* in *Nerone*: Votorum nuncupatione magnā jam ordinum frequentia vix reperta *Capitolii* claves: hoc est, cum *Nero* vellet ex ritu ire in *Capitolium* ad vota nuncupanda, habuit hoc dirum praesagium, quod claves vix repertae sunt: tanquam *Dii* recensarent votorum nuncupationem ferri a *Nerone*, qui illa non esset solutus.

VOTUM SUSCIPERE

Suscipere votum est votis se obligare. Moris autem erat, ut vota susciperentur a Romanis pro principibus in expeditionem enectibus, ut *Sopites* incolumesq; irent & reverterentur. Hinc ait *Seneca*, olim *Rulum*, ordius Senatori virum inter carnā optasse, ne salvis *Caesar* rediret in ea peregrinatione, quam parabat: & adiecisse, idem omnes tauros & vitulos optare. Sic *Horatius* voto prosequitur *Cesarem*, professionem parantem in ultimos *Britannos*. *Suetonius* in *Tiberio*: Quamvis provincias quoq; & exercitus revisurum se sepe pronuntiasset, & prope quotannis professionem preparabat: vehiculis comprehensis, commeatibus per municipia & colonias dispositis, vota pro itinere & reditu suo, suscipere passus, &c.

VOTUM FACERE.

Votum porro facere est idem, quod optare vel precari. Cicero in familiaribus: Nemo est, quin vota victoria tua feceris. Sic votum debere, reddere, solvere, perfolvere: item voto teneri, frequenter apud *Ciceronem* occurrunt.

VOTUM, &c.

A voto sit votivus, id quod ex voto promittitur: unde votiva legatio, quae pro voto ac voluntate, vel voluntarie promittitur: & votiva verba, quibus utimur in votis faciendis & votivae preces, quibus aliquid cum voto poscimus. Sic a voto, Deo vere ejusdem significationem: quamvis etiam pro morti sese adducere, ut morte sua populus sive *Respublica* servetur: vel aliquando pro, divinis imprecationibus malum alicui optare. Cicero post reditum: Me fortunaeq; meae pro vestra incolumitate, concordiaq; deo vi. *Cesar* de bello Gallico: Neq; adhuc hominum memoria reperiri est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitia deo videret, mori recusaret. *Titus Livius*: Equidem mortem pro patria praclaram esse fateor, ut me vel deo vere pro populo Romano legionibusq; vel in meos me mittere hostes paratus sim. *Virgilius*:

— Quorum se deo viderat

Ovidius in *Ibini*:

Ille ego deo vreo, quem mens intelligis, *Ibini*.

Inde fit de votor, de votrix, & de votum, idem quod destinatum, modo ad profferum, modo ad aduersum relatum. Cicero: Miloni de vota & constituta ista hostia videtur. Virgilius:

Devotum hostiles Decium pressere ceterva.

Idem: Præcipue infelix pesti devota futura.

Varro: Tu de voto tibi animo utere.

Eandem significationem retinet Devotio. Eff enim destinatio, vel exsecratio. Suetonium in Caligula: Lenis adeo & innoxius, ut Pisoni, decreta sua rescindenti, non prius succedere in animum induxerit, quam beneficiis quoque & devotionibus impugnari se comperisset.

Denique a voto, Con-voti, iidem videlicet votis obligati, & voto vel votio frequentativum, sunt orta. Votivum Veteres etiam usurparunt, pro eo, quod est religione aliqua prohibicum atque interdictum. Plautus: Nolo illam habere causam & votivam dicere. Quidam tamen a vetando, quasi vetitum dictum volunt.

Hæc de nominibus Latinis.

GRÆCA nomina atque verba, quibus precandi ista actio exprimitur, sunt primum *ἱυχῆ*, Nomina atque
poëtice *ἱυχῶν*, *ἑσος δὲ χῆ*, *ἱυχᾶς*, *ἱπυχᾶς*, *συνἱυχᾶς*, *ἑσσιυχᾶς*, *ἱυχᾶς*, quorum om-
nium origo est *παρὰ τὸ ἱυχῆν ἡτοιρίεν λόγους*, quoniam verba bene funduntur, si ne stant in-
ter precandum: vel potius *παρὰ τὸ ἱχᾶς τὸ ἱν*, *ἡ ἱτ ἀρεῖται τοῖσι* ὅδ' ἡ *ἑσος τὸ θεῖον ἀνα-
σῆς* δὲ *ἱυχῆς*, quoniam precatationibus quis conjungitur & agglutinatur ei, quod est bonum, seu
optimum, hoc est, di-vino Numini: tamen si *ἱυχῆ* quoque duci potest *ἑσος* ἢ *ἱυχῆς*, cuius contra-
rium *δυσπραγίαν*, ὁ μὲν δὲ *ἱυχῶν* & *ἑσος* οὐκ *ἱυχῆς*, ἢ *ἑσος* ποιεῖ. ὁ δὲ *δυσπραγίαν*, *δυσ-
εξόλογος* ἵχης, Nam qui precatur, is bene se habet: secus si quis fecerit, male se habet. Hæc Eu-
statius Or. ii. que precatationis vim usumque egregie exprimit. Ex hac autem voce *ἱυχῆ* au-
tores probati, Thucydides, Plutarchus, & alii dixerunt *κατ' ἱυχῶν*, *ἑσος ἱυχῶν*, ad votum,
pro voto, ex animi sententia: item Thucydides *ἱυχᾶς ποιεῖς* *ἡσος τομζιμῆας*, proces si ve vo-
ta legitima, nuncupare: *ἱυχᾶς δὲσος* *ἡσος*, vota persolvere si ve implere: *ἱυχῆ* *χῆ* *ἱυχῆς* *τὸς*
χῆν, *ἱυχῶν* *ματιχῆν*, voto vel votis potiri: item *ἱυχᾶς ἱυχῆς* *τὸς* *θῶς*, vota facere, optare
vel petere aliquid a Diis: quanquam *ἱυχᾶς* absolute aliquando pro eodem sumitur. Contra
ἀπὸ ἱυχᾶς est deprecari, precari seu optare, ne quid e veniat, abominari, exsecrari: & *κατ' ἱυχᾶς*,
imprecari, dira precari, diris de votere: & *ἑσος ἱυχᾶς* ἢ *λαπ* precari pro populo: & *συνἱυχᾶς*
ἡσος cum aliis precari. Descendunt hinc *ἱυχῆς*, qui votum facit: *ἱυκτός* operabilis: *ἱυκτικός*,
idem: (unde *ἱυκτικοὶ ἕκμοι*) *ἱυκτής* & *ἱυκῆος*, neutro genere, locum, ubi oratur, quasi Ora-
torium, Lativium, Sacrarium: unde *ἱυκτής* & *ἡσος*, templum sacrarium Theodoretus dixit.

Secundo huc refertur, *ἱκίς*, verbum: quod proprie quidem per venire, sed translatè per veni-
re supplex significat, idem videlicet quod *ἔκικας*. Homerus Od. ii.

— ἱκίς δὲ καὶ ἄλλοι ἀπὸ μὲν βασιλῆως

2. *ἱκίς*, *ἱνα-
σία*, &c.

Ἐκκόλυν, &c.

Descendunt inde *ἱκασία*, supplicatio. (Plutarchus: *ἱκασίας χοιρῶν ἡ πόσις*, supplicibus manibus
orabant:) *ἱκίσις*, supplex (Eury-*ἱκίσις* *κλάδος*, nemi supplices, & *ἕξ* *ἱκίσις*, Supplices sup-
plicum præses:) *ἱκετία*, idem quod *ἱκασία* (Thucydides: *ἱκατοίαν* *βυών* *ποιῶν*, vos precibus obse-
cro:) *ἱκατύν*, supplico, obsecro (Xenophon: *ἱκατύνει* *τὴς* *θῶς* *δισσοτῶν* *ἀγαθῶν* *τυχῶν*,
Deos orare dominos nancisci bonos. Eurypides: *ἱκατύνει* *σι* *τῶν* *δὲ* *γονάτων*, per ista genua sup-
plico tibi:) *ἱκετρία* forma supplicandi, seu ramus oleæ, lana obvolutus, quem supplicantes in
manibus ferebant (Herodotus: *ἱκετρία* *λαβὼν*, sumens oleæ ramum:) *ἱκετρία*, & per syn-
copen *ἱκτρία*, idem quod *ἱκίσις*, supplex, & *ἱκίς* (Plutarchus: *ἱκίς* *ἡ* *ἀπὸ* *κατῆς*, sup-
plicum ei se præbens:) *ἱκατός*, deprecabilis, Iovis opibetcon, qui *ἱκατὼν* *ἐπὶ* *πῆς*, supplicum di-
vis est: antistes a Luciano: *ἱκατικός* supplicabundus, Eustathio, & *ἱκίς*, que supplicat.

Tertio precandi additionem exprimitur Græci etiam verbo *αἰτεῖν*, vel *αἰτεῖς*: quod poste-
rime commune est verbum: nunc *αἰτεῖν* constructum, ut *αἰτέμει* *τὸν* *εὐθῆρον*, rogo dominem: *πῆς*, &c.
nunc passivè, ut *αἰτέμαι* *ἀπὸ* *τῶν* *εὐθῆρων*, rogo ab homine. Aristophanes in *Nebulis*: *ἱκίς* *μὴ*
ἦν *τι* *καὶ* *δῖκα* *αἰτέμειν*, me iusta postulante. Xenophon primo *Pædiæ*: *αἰτέμειν* *τὸν* *ἀγαθόν*
καὶ *τὸν* *θεόν*, petere a Diis bona. Inde fit *αἰτέμει*, & *αἰτεῖς*, petitio, postulatium: *αἰτέμει*, sym-
p

bola, que dantur ad canem : αἷς, pauper, mendicis, qui semper petit : αἷς τῆς, idem : αἷς τῶν, propensus ad precandum : αἷς τοῦ, petens, ut αἷς τῇ ἀρχῇ, petium imperium, & αἷς τοῦ, a quo quippiam petitum est. Thucydides in libro secundo : αἷς ὅτι αἷς τοῦ καὶ δοῦναι, ἡ δὲ τῆς αἷς μὴ τυχεῖς, deformius erat eum, qui posceretur, non dare, quam eum, qui posceres non impetrare.

4. Διόμας, Quatio referendum hoc est verbum Διόμας, ortum vel a Διός, hoc est, necessarium, quid a Deo non nisi necessarii, quoniam vel maxime indigemus, petere debeamus: vel a Διός, id est, timor, quid cum Dei timore et reverentia conjuncta nostra debet esse supplicatio. Hinc autem Διόμας dicitur lacus, imploro auxilium. Thurydides: Διόμας οὐ τιλλό, rogo te hoc, Aristophanes: Διόμας πᾶσαι Διόμας, omnes preces addibere Plutarch. dixit. Διόμας enim petitio est vel preces.

5. *ἀισαίν, ἀισαίν* *Hic addit verba αἰσέναι, τει αἰσέναι, & αἰσέναι, τει αἰσέναι: item λατρεύειν, idem quod*
τεύειν, λατρεύειν. *ἰκετεύειν & αἰσέναι: quorum priori aliquoties usus est Homerus: ut, Odyss. c.*

— λίσσασθαι ἕως ἵνα, *precot per factu.*

Et Iliad. a. — ἰλίου πηγάς ἀχαιῶς.

Supplicavit omnibus Aebivis:

Et Ἰλιάδ. τ. λαοτόμοι διειπνῶσι, *rogantes, ut prandium sumerent.*

Sic Apollonius Argouant. 2. dixit Πῦς λίσσεται, Deos precari. Posteriori idem usus est; ut, Od. 4.
ἀντίφρονι καὶ δ' ἠπειτὰ Δία Κρονίονα λυπῶμεν.

Et Iliad. π. Οἱ αὐτὸς θάνατον τε κακὸν καὶ κῆρα ληΐσθαι.

Hinc $\lambda\upsilon\tau\eta$, supplicatio, supplices preces, obsecratio, & $\lambda\iota\alpha\iota$ Homero Dea praefides supplicationum, & $\lambda\upsilon\tau\eta\varsigma$ & $\text{supplex} \lambda\iota\tau\iota\sigma\varsigma \acute{\alpha}\nu\chi\eta\tau$, apud Nonn. supplex dormi. Sic & $\nu\epsilon\rho\upsilon\sigma \lambda\iota\tau\eta\varsigma$ idem Homerus utitur, ut *liad.* γ.

πάντας δ' ἐλλογούντων κυλιέσθαι κατὰ κόσμον

Omnibus quidem supplicavit, volens in ceno.

Sic Hesiod. in Theogn. — εἰλως λιπύναι πυκίας

Μῆτις συμπεριεστιάει: amici supplicat, &c.

Hinc Λιτανεία, supplicatio, supplices preces, obsecratio, τὸ κληρο Litania.

6. Ἀχαι, πορ
ροδοι, &c.

Denique uer refer ἀχαι, quasi ὄχαι, id est, supplicationes, vota, orata, & πορροδοι, quas supplicationes ad aliarum Aristophanes in Nebulis exponit. Inde πορροδοι uide apud Aristophanem carmina, que canuntur, quum Deus supplicatur, & ad eorum aliarum, ac pultrinarum res sunt. Aliquando θυσιας & πορροδοι sacrificia & supplicationes ab Isocrate & Demosthene coniunguntur, ut τινος, ἡ δὲ καὶ τῶν πορροδοι καὶ θυσιῶν, colere, uel placare Deum supplicationibus, & sacrificiis.

Huiusmodi fuerunt Græcæ nomina atque verba, quibus precandi actio exprimitur. *Αἰνέσεις* HEURAEOS actio hæc exprimitur verbo שָׁאַל Schaal, quod petere, postulare, querere, interrogare significat: nonnumquam etiam, mutuum petere: item, obtinere, quod peti. *Εἰσαί* seprim, שָׁאַל שָׁאַל Schaal Schaal oth mehim lehoua, *Πέτε* tibi signum a lehoua. Sic Deuteronomii decimo octavo idem Dñs filiis tribuitur: Non inueniatur in te שָׁאַל אֵינִי Schöl ob veidehoni, interrogans Pythonem, aut sciotum (alii, interpretantur, Iconium.) Inde autem fit שָׁאַל Schaal, postulare, petio, &c. Et hæc de nominibus præterea, siue precationum satis sunt dicta.

Et autem in sacrificiis, ita in precibus factis, quæ vel in, vel cum, vel etiam extra sacrificia fiebant, considerabant diligenter, Quis precaretur, pro Quo, Quem, Quid, Vbi, Quando. Quomodo, & Cur. Quantum ad primum, is, qui precatur, precator, deprecator, aliusque nominibus a Latinis appellatur. Hoc autem cum omnium hominum, tum sacerdotum in primis et ancipitum cui rei divine, tum Reipublicæ munus esse existimabant.

Deinde non tantum pro se, sed etiam pro aliis vel privatis hominibus, vel etiam pro universa familia, civitate, populo sibi precandum existimabant.

Præcunt sacramenta, ut & sacrificiorum, objectum generale præcabant esse cum Deos & Deus omnes, tum certos præcantium Deos atq; Deas: principii tamen præcationis ad Iannum et Vestam dirigi solebat, quæ in omnibus sacris præcipia Numina habebantur. In totis enim hincupendi

petre-

perpetuam hi metueret praefationem. Hinc Fabii Serviliani Pontificis M. disciplina traditum fuit ut alio die Manibus parentare non liceret, ne infestis Manes fierent: quia alio die nec Ianum, nec Vestam praefari licebat, sefius est Gyraldus. De Iano Fabius Pistor lib. 1. Vinum, inquit, & far primis illos docuit Ianus, ad sacrificia & religionem magis, quam ad esum & potum. Primus enim vas & pomaria & sacra docuit, & ob illi in omni sacrificio perpetua praefatio praemittitur, farq. ibi & vinum prelibatur. Illos tamen, qui ad aram Neroniani sacra faciebant, alium, quam Hellenem, Deum adorare non decebat. Cui vero Deo sacrum fuerat constitutum, id moris fuit, ut post ipsum reliqui in vocarentur, ut volentes & propitii votis & precationibus adessent: Domitianus tamen Minervam genitricem & Ant. Hellogabalus suum Deum praeponi mandarunt. In Peloponneso Melissa Nympha, quae nsum mellis illis dedidit credita est, in sacrorum praefatione adhibebatur. Sanè & cuius Deo sua carmina suaeque precationes instituae erant, quae compitis rebus efferebantur: & ne quid praeposere fortasse diceretur, aut verborum aliquid praeiretur, aliquis praere fuit solitus, rursusq. alius custos datus, qui attenderet sodalem: alius, qui favere linguis juberet, & tibicen cecinit; ne quid in fustum exaudiretur: id quod ex Livio & aliis scriptoribus patet.

Materia praesum generalis erat, quod vel precabantur a Diis suis bona & animi & corporis 4. Quid, & fortune, & publica & privata: vel deprecabantur mala animi, corporis & fortune, eaque similiter vel publica vel privata.

Preces autem huiusmodi in templis & ad altaria ante ora, id est, idolis atque simulacra suis. 5. ubi. rum Deorum, item ad sepulcra, sibi potissimum faciendas esse putabant. Alioqui locus, quod hinc obiter notandū, in quo ceteri petitores, & postulatores convenire solebant, apud Romanos, erat pontes, & clivus Aricinus propter confluentes ad templum Dianae, nō, locus pro secula dicebatur. 6. ubi tunc praefatio, id est, deprecatione, quam Damascenus definit arāgasin oueoc, Sicor, id est, innoti. 7. ubi praefatio, id est, deprecatione, quam Damascenus definit arāgasin oueoc, Sicor, id est, innoti.

Ade, ubi consistas, in qua te quero, pro secula.

Quantum ad tempus; sacrificiorum potissimum tempore, sibi persuadebant preces suas Diis 6. Quando, suis esse gratas & acceptas. Habebant enim, ut sacrificandi, ita supplicandi Diis iuss certa & definita tempora.

Quantum ad modum attinet; certam ut animi: ita corporis affectionem ac dispositionem 7. Quomodo, precationibus requirebant. Habebant etiam certas precandi formulas, de quibus postea. Inde animi innoti autem constat, modum precandi duplicem fuisse: alium animi & internum; alium corporis & externum. Quantum ad animi affectionem, seu modum internum; ut is esset pius, castus, mundus, sincerus, purus, a pravis cogitationibus & cupiditatibus alienus & innoxius necesse erat: quo tamen Gentiles carebant, cum animi ipsorum pravis innoti atque infecti essent ei roribus, & opinionibus; pravis eorum esset mens, pravi affectus, & vacui verā Dei scientia & cognitione. De hoc interno modo precandi vide Hesiodum, Platonem, Ciceronem.

Quantum ad externum & corporis modum attinet; qui in voce, verbis, corporis cum corpore exte-
rius, tum singularum ejus partium, vestitu, lavatione, dispositione, seu, gestibus consistit, ei potis-
simum studebant, & in eo omnem ferè pietatem sanctitatemq. collocabant. Quantum ad vocem; Voce, al quando voce utebantur submissa, aliquando alta, clara, intentā & clamorā. Hinc Pythagorei jubent cum voce precari. Non quod, ut mihi quidem videtur, existimarent, Deum non posse exaudire eos, qui tacite loquuntur, sed quod iustas vellent esse preces, quas non vereatur quis san-
deri, multis eas scientibus. Noti sunt etiam illi Baaliticorum sacerdotum clamores & vociferationes in acribus litteris, quas in precibus & supplicationibus suis adhibuerunt: quas Helias Pro-
pheta saepe perstrinxit & irritavit. Notum item illud, quod in decimo ab Urbe condita apud Livium le-
gimus, Marcum Attilium Cosicem adversus Samnitas atrox bellum esset, manus ad ce-
lum tulit, voce clara, ita ut exaudiretur, templum Iovis Statoris vocasse, si constrisset a fuga Ro-
mana acies. Haec Livius. Voce item usi fuerunt vel simplici, vel canora cantillantes.

Quod verba, verbis plerumq. usi fuerunt barbaris, obsoletis; cuiusmodi erant ple-
raque verba, quibus in toto cultu atq. religione usi sunt, quibus ipsi auctori aatem quidem religio-
nis suae commodum faciant conati, sed meram ejus barbariē & absurditatem, huiusmodi verborum bar-
barie & absurditatem, prodiderunt.

Deinde in precibus suis aliquando βαρυλογία, Laconicâ, sed plerum-
 βα ἁπλῆς, id est, futa garrulitate, loquacitate, multiloquioque fuerunt quod et si
 Ethnicis in sacris litteris tribuit, ab eo ritu atq. more Ethnicis discipulos suos debuerunt

Certo habui. Præterea ut in universo suo cultu, ita in precibus & supplicationibus publicis usque aliquando corporis vestitu & habitu sordido, squalido, lugubre: aliquando splendido & nato. Nonnumquam etiam furiosorum ritu vestes suas scindere atque dilacerare fuerat: si quod Ieremias, in sua epistola ad Iudæos, Babyloniorum etiam sacerdotibus in more suum fuisse testatur.

Ablutione corporis & habitus.

Φέρεται ὅτι ἔχρησάντο ὑμῶν, ἐνδοκίμασαν τε καὶ λείψα,

Ο προφ. Δρ. Κρενίτς π. ἀρροσόμεν' ἀπ' ἐλπίστη:

Ferte autem (inquit) aquam & linguis fa vere iubeto.

Vt jovi Saturnio supplicemus, si misere avert.

Quo sanè externo ritu laudandi manus, docenti illi veteres, quàm pure ad precari Deo fundenda accedendum sit, quentiam maiorem Iudeorum quoque fuisse historià sacra testatur. Clemens verò Alexandrinus has corporeas utroque oblatione perscringens ait: λαλοῦμεν πρὸς τοὺς θεοὺς τὰς ἐπιτηδεύσεις καὶ τὰς ὑγιαινούσας καὶ δαίμονες, ἄγινος πορρωτέρη λόγος, μόνους σπλendidος ἀδ' ἁγία atque preces accedere. Addit: ἵδοι μὴ δουρεῖ, ἀλλὰ τοῦ κεραυτοῦ. ἀνθρώποις τέλειαι ἢ περὶ τοῦ καὶ τοῦ ὅτι γινώσκοντες, καὶ τὸ εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ καὶ τοῦ ὅτι γινώσκοντες, μετανοήσαντες, βιβλάμεθα, οὐκ καταργηκότως ἑαυτῶν τὰς προσφορὰς καὶ προσέχουσιν ἐν προσφῶν. μετὰ ταῦτα προσέχουσιν, καὶ τὸν τοῦ ὀψανθίου τὸν καὶ αἰσίων τριτόντων, τὸν προΐων πλημμελιώντων, id est, Non la vacro, sed animo & mente mundus esto. Emendatio enim, opus perfectum animi est & spernum, & cogitationum sinceritas item perfecta monach. & innocentia in fornibus. Sic idonea, sine dubio, homini lustratio est praesentis accurata, & constantia.

Dispositione
corporis.

Corporate to-
tine.

Corporum item in totum, sum singularum ejus partium atque membrorum fieri, & *ἡ δὲ θύρα* dispositionem hanc, esse, sive gestulationem potius, observabant. Corporum quidem totum Nam prosternebant se in terrā, quam prostratione Hebræi verbo *הִשְׁתַּחֲוִה* *Hischtachave*, de quo supra, exprimiunt, & Græci verbo *προσκύειν*: vel stantes aut sedentes vota faciebant unde Porphygore symbolum, *καθὼς οἱ προσκύουσιν ἀστρος*, adorantur se deant: cujus symboli ritum expositionem vide in *Adagio Erasmi* vel corpus etiam totum vertebant in has & illas partes Mundi. Hinc *Trismegistus* Meticurinus censuit, ut adorantes medio die se converterent ad Austrum: occiduo ad Occasum: si vero primum oriretur Sol in Orientem. Fuit etiam *Puloniæ* *Tyaneis* opinio, summo diluvio cum *Dei* versandum, procedente mox die, de *Dei* quendam. Sic ex *Græcis* in *Pindarus* Commentariis constat, ad Orientem convertere corpore *Dei* preces que sacra fieri: verobus vero ad Occidentem consuevisse. *Porphyrus* item *Philosophus* templorum statuas & ingressus Orientem spectare debere statuit, uti adveniens in occasum converteret & in simulacrorum ora: id est, cum *προσκύουσιν* preces effunderent: unde & *Lucianus* templa eundi ad Orientem solem Veteres consuevisse testatur. Persæ quoque præcipue ad Orientem orandum esse docebant: quo pertinet pro verbum *προσκύουσιν ἀστρος*, & apud *Erasmum*, & testimonium illud *Apulei* libro secundo: Tum in Orientem, inquit, obversus, vel incrementa Solis cultu cæcis imprecans.

11. *Quod deinde ad corporis partes attinet; constat in precando certos gestus vel capien-
 Partium corpo- manuum vel pedum fuisse. Nam prestantes non solum caput totumque vel illuc non vertebant.
 eis singulari- & capite aliâ aggero: aliâ operis sacrificabant, ita precabantur: item illud osculari &
 2. Caput. tingere cum venerationis & honoris, tum precandi causâ solebant, id quod Homerus de Eumaeo
 & Dolio*

& Dolio, *Vlyssis* servis scribit, eos caput & humeros domini sui osculatos, & item *Vlysses* illorum, *Odysf.* 9. Sed etiam vultus, partem nimirum capitis anteriorem, vel in altum tollebant, vel in terram dejiciebant; quo fortassis illud *Ovidii*:

*Os homini sublime dedit, cælumque videre
Iussit & erectos ad sidera tollere vultus.*

Et illud *Homeri Iliad.* 7.

Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ δὲ ἄρα εἶπεν, ἰδὼν ἱεὺς ὠκυμένην ἑλάνην.
Supplicans autem dixit suspiciens in cælum laetum.

Sic *Antiquos Græcos* in supplicando mentum attingere solitos testatur *Plinius* libro undecimo, capite quadagesimo quinto.

Soliti quoque fuerunt manus complicare, expandere, in altum tollere. Unde *Lactantius* 1. *Mannum*. *Grammaticus*, *Alcædia* voluit esse dicta, quod circa illa manus in altum tollebantur. Hinc *Virgilius* quarto *Æneid.*

*Multa Iovem manibus supplex orasse supinis
Dicitur, &c.*

Et secundo *Æneidos*:

*At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Exulit & cælo palmas cum voce tetendit:
Iupiter Omnipotens, &c.*

Sic *Iliad.* 2. *Chryses* dicitur precatus esse *Apollinem* ἀναχὼν τὰς χεῖρας, sublatis manibus, quod *Eustathius* interpretatur, αἰατεῖναι τις ἐν χερσίν.

Legimus quinque illis cum sacrificantes, tum precantes, ut etiam iurjurandum (quod est species precationis, ut suo loco audiemus) facientes, manibus aram tenuisse. Nam nisi manu teneretur, non litari putabatur. Hinc *Varro* lib. 5. aras ansas vult distas, quod esset necessarium a sacrificantibus eas tenere: cui opinioni *Macrobius* suffragari, ex ejus verbis, quæ supra quosdam citavi, colligitur: *Multifariam*, inquit, legimus, quod litare sola non possit oratio, nisi is, qui Deos precatur, etiam aram manibus apprehendat, quam opinionem *Virgilius* auctoritate comprobatur. Is 4. *Æneid.* sic canit:

*Talibus onuncem dictis arasq; tenentem
Audit Omnipotens, &c.*

Et alio loco: *Tango aras, medios ignes, & Numina testor.*

Item 6. *Æneid.* Talibus orabat dictis, arasq; tenebat.

Hinc nonnulli aras, ut supra quoque dictum, a precationibus, si ve etiam imprecationibus, quas *Græci* ἀγῆε appellantes, volunt distas.

Nec verò tantum, qui precabantur, manus complicabant, extendebant, in altum tollebant, sed *Exosculatio* etiam aliorum manus, a quibus quid petebant, partim tetigerunt, partim exosculati sunt. De prioribus *Virg. Æneid.* 7. Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

De posteriori *Homerus Iliad.* 2. — ἄγε δ' ἄρα σῶς

ἄρσεν ἀχλὺν λαβὼν χεῖρα καὶ χῆρα χεῖρας
— *Propeigitur stans*

Manibus *Achillis* tetigit genua, & manus osculatus est.

Cornelius Tacitus: Ad genua ipsius advolvi & dextram osculo fatigavi.

Hic jurat in genere quadam de osculo subungere. Osculum quasi os parvum dicitur Latini. De osculo in his, quæ osculando os coarctamus atque minuiamus, & quasi ex ore osculum facimus: a quo *Osculatio*, & *Osculator*, & *Osculatio*; item, *Exosculor* & *Exosculatio*. Aliter *Basium* (unde *Italicum* Nomina *osculi* *basiare*, & *Gallicum* *basier*) *Basis*, *Basinator*, *Basistio* dicuntur. *Suavius* quinetiam osculum *Latine* vocatur a *suavis* &c. unde *Suavio*, *Suaviator*, *Suaviatio*: & *Disuaviatio*, *Disuaviator*. Quiddam hac ita distinguunt, ut osculum sit officii, ut cum e longinquo redeuntes, vel digredientes aliquid, saluamus atq; osculamur: in quam sententiam *Plutarchus* in *Vita Catonis* *Vitensis* scribit, ipso de *Provincia* digrediente, milites reverenter manum osculatos fuisse: quod genus camen non nisi Imperatoribus, inq; per paucos cum temporis tribuisset. Idem testatur *Pomponius Laetus* in suo *Compendio Romanarum* historiæ. *Basium* porro pudicorum erat, ut patris in filium,

uxoris in matrem. Snauium vero voluptatis: unde idem, quod dulce, & suauitas siue suauitudo, idem quod dulcedo. Plantius: Cor meum, spes mea, uel meum, suauitudo mea, cibum gaudium.

Nomina osculi
Graeca.

Graece osculum dicitur φιλικὸν ὄφιλειν, siue τὰς φιλικὰς, id est, amore, dilectione, amicitia, cuius est symbolum. καὶ καὶ φρίνις ἀδὸν φίλων, mala mens, suauis osculum. Iuda osculum tale fuit.

Hebraeum.

Hebraice oscula dicuntur נִשְׁחִיקוֹת Neschikoth. (Hinc Proverbior. 27. Fideliora ualentem amantis, quam Neschikoth, id est, oscula blanda osoris. Canico. 1. Osculetur me in uulsi oris sui) אֶנְשַׁחֵךְ Naschâk, Osculatus est, quod affine est uerbo נָשַׁח Naschach per Capb, significanti, Mordere, Arrodere, ut serpens dentibus mordet & rodit. Oscula enim sunt quasi morsus cula quaedam; & sepe quidem mortifera.

Germanica no
mina osculi.

Germani osculum exprimunt per Kuss, & osculari per Küssen, a Graeco κύσας, quod idem, ἀκύνω, κύσσω, & κύω, quod item concipere, uterum uel partum ferre significat. Inde κύσος, osculum. Differunt autem κύλειν, & κύβη, ὅτι τὸ μὲν κύβη το ποῖον χειρὶ ἀπὸ π. 37. το κύλειν ἀπὸ π. 38. πῶς καὶ, ἔπειτα, Ammonius. Homerus, ἔδεν κύων. Aristophanes κύων υἱ, καὶ, ἡ γυν. ἐγ. δ. ὅς τινι δὲ ξυῖα. Aristot. de animalibus lib. 6. κύωνι ἀδελφός, αἰθερσεύει, seminus osculatus columba. Recte autem uno uerbo consperere, grauidam esse & osculari dixerunt, quia ex osculo perurum, conceptio & ueteri gestatio.

Osculū quid.

Porro osculum est gestus oris, quo os alterius ori admoventur, amicitia & amicitiae, uel amore uerentia, obseruantia, & honoris significandi gratia, quod apud Orientales praesertim magno in usu fuit. De osculo uide plura apud Sanctum Augustinum, qui illud in corporale & spirituale diuidit, de quo hic non agimus. Pomponius Laetus testatur Diocletianum & Cajum Caligulae honoris & subiectionis pedes quoque sibi ex osculando praebuisse. Haec obiter de osculo.

1. Genium.

Genium quoque, atque pedum gestus in precationibus cum ceteris, & prostratus, tum sacris religiosissimis antiquissimus, & creberrimus, ut etiam hodie, apud omnes ferè gentes fuit. Is ab Hebraeis quidem בָּרַךְ Barach, a Graecis γοναδίζω, a Latinis supplicatio, siue genuum flexio & inratio dicitur. Hinc Genuculari, genibus flexis precari, & Genuculario precatio est, quae fingit nculando, siue genuflectendo; quod uerbum utriusque apud Terullianum sepe occurrit. Unde Rhenanus: Genuculari, inquit, in adorando uelut penitenti est: qui stans adorat, tanquam in uentem consecutus, gratias agit. Plinius cur genucularionis ratiō semper usus fuerit, ratio reddens lib. 11. cap. 45. in hanc sententiam loquitur. Homini genibus quaedam & religio in obseruatione Genium. Haec supplices attingunt, ad haec manus tendunt, haec ut aras adorant iapsi quia inest eis uirtus. Namque in ipsa genu utriusque commissura dextra laeva que a parte gemina quaedam bucrurum inanitas inest, quae perfoffa, ceu uirtulus spiritus fugit. Inest & in aliis partibus quaedam religio, sicut dextra oculus a uersa apperitur, in fide porri uir. Haec Plinius: quibus addde, quae de genibus, huic loco consentaneae, Ihdorus scribit originum libro in Genium, inquit, sunt commissiones semorum & crurum: & dicitur genium, eo quod in uero sint genu opposita. Cohaerent enim sibi ibi, & cognata sunt oculi lacrymarum indicibus & misericordiae. Nam a genus genua dicuntur: denique complicatum gigni formatique hominem dicunt, ita ut genu sursum sint, quibus oculi formantur, ut caui & reconditi fiant. Ennius, Atque genua comprimata genu. Inde est quod homines dum ad genua se prosternunt, statim lacrymantur. Voluit enim eos naturam uerum maternum rememorari, ubi quasi in tenebris sedebant, antequam ad lucem peruenirent. Haec Ihdorus.

Apud Homerum etiam, huius gestus crebra fit mentio, qui eum exprimit uel per γοναδίζω, id est, genuflecto, Iliad. 1. uel per γονόμαι, ad est, genua amplectens oro, uel per γοναίμαι, idem. Priore exemplum exstat, Iliad. 6.

Γονόμαι ο' Ἀχιλλεύ, &c.

Genua amplectens, id est, supplex oro te Achilles.

Et Odyss. 4. — πολλὰ δὲ θεὸν γοναδίζω, Multa orans supplex Deos.
Posterioris, Od. 1. Νῦν δ' οὐκ ἀπὸς ποταμὸς γοναδίζωαι:

Nunc quidem apud patrem te supplex oro.

Ejusdem

Ejusdem moris indicio sunt trita & usitata illa formæ dicendi apud eundem. *Homerum*: γούνατ, si'ne γούνατων ἀφ' αὐτοῦ, λαβών, ἰλῶν, id est, attingens, si'ne, ut *Vergilius* exponit, amplexus genua, *Aeneidos* tertio:

—Et genua amplexus genibumq; volutus.

Herebat, &c.

Quo modo & *Plautus* interpretatur in *Cistellaria*:

Anaxei amplexa est genua, plomins, obsecrans,

Ne deserat se, &c.

Pertinent hæc & ἰκαίνω, si'ne ἰκαίνω γούνατα, ἀπ' αὐτοῦ πρὸς γούνατων, id est, προσπίπτειν τοῖς γούνατι, vel πρὸς γούνατα, accidere, procidere, procumbere, τοῖς vi ad genua, quod idem ferè ac γούνατι εἶν. genua attingere. *Eurypides* in *Hecuba*: προσπίπτι δ' οἱ κ' πρῶς τῇ γ' ὁδυσσέων γόνα. Hinc verbum γούνατι pro precari Deos apud eundem; & tritum illud: θύειν ἐκ γούνατι καὶ ἰκαίται, quod quidam interpretantur, Hæc nō sicut sunt in nostra potestate sed sunt precibus & supplicibus votis a Deo petenda. *Symonius* item in *Tyberio* meminit hujus moris: Descenditq; (inaquit de eo) e curru scq; præsidenti patri ad genua sumum se. Idem: Per genua orare conantur. Hic rictus supplicantium etiam hoc loco *Homeri* describitur *Iliadæ*:

καὶ οἱ πύσσι ἀντίο καθιζέει λαβὼν γούνατ
Σκαυῆ. Ἰδὲ Πηλεΐδ' ἀρ' ὕπ' αὐτοῦ κ' ἰλῶσα,
Λαοσάμην προσέειπε δὴ Κρονίωνα ἰλῶσα:

Et ante ipsum sedet & prehendit: genua,

Simulque manu: dextera autem sub mento apprehendens,

Supplicans allocuta est (*Thetis*) Idem *Saturnidem Regem*.

Ubi primum sedet *Thetis* ante γούνατ, cui erat supplicatura: quem morem supra quoq; observanda maius ex symbolo *Pythagoræ*: quo etiam illud referendum, quod interpretatur *Apollonius* perhibens, solere supplices apud *Larem* tacitos sedere. Sic autem locutus erat *Apollonius*: τῷ δ' αἶψα, καὶ ἀναδύει δ' ἵσθ' ἰλῶσα ἱεραὸν, ἥτις δ' ἐκ λαβῶν ἰκαίται τὰ γούνατ. Sed illud non est hujus loci: neq; videtur supplicem decere, ut sedeat, nisi hoc intèr Deos propter affinitatem aut generis, aut dignitatis tolerari possit. Quæ sequuntur autem sic se habent, pro ut illa quoq; *Rhodiginus* libro decimo quinto, capite decimo octavo, ex *Eustathio* & alijs *Græcis* interpretibus studiose colligit. Veteribus, inquit, post illos diu receptum fuit moris, ut supplicantes caput, dextram, genua ejus, cui se ingererent supplices, contingerent: nec totum tamen caput, sed mentum modo, ut statueret *Homerus* videtur, vel barba medullium, quod probat *Eurypides*. Id vero dicit τὸ ἡγάμω ἰκέν, quia sit in nobis ea pars principalis ut in quâ λαβίσκω, id est, rationalis collocetur potentia. Dextera verò dicit τὸ πρῶτον, quoniam ubi maxima infit ad agendum facultas. Genua propter motus & progressionis necessitatem. Triâ verba, symbolice, consensum, actionem, progressum ad ea, quæ peterentur, præstanda, compleri videntur: & veluti ὁδυσσεὺς ἡ ἰκαίταις τὰ γούνατ, auguria finis supplicandi. Hæc *Cælius*: quibus addæ, quæ *Phrynæus* in locum illam *Homeri Iliadæ*,

καὶ γὰρ τὰ Λεοαίῃσι Διὸς κοῦραι μετ' ἄλλοις,

Χωλαίται βοῦσι τε, καὶ βοῦσι τε καὶ ὄφθαλμοι.

Etiam *Lice* sunt *Io*vis filie magnæ,

Claudæq; τρυφῆq; *Strabæq;* oculis:

Preces claudicantes a *Poëta* dici, quod se in ingenua dejiciant, qui preces faciunt: quæ ejus ratio quoniam accommodatissima est huic de precibus loco, idcirco eam hic integram subijci. Etiam *Preces*, inquit *Phrynæus*, *Io*vis esse filias dicit *Poëta*, & quidem claudicantes, quod se in genua dejiciant, qui preces faciunt. Deinde etiam eorum imbecillitatem, utas addit. Adhuc debili & obliquo esse visu, quod ad quædam semper committunt. Postremo supplicandi necessitate de viros esse. Amplius delineat *Poëta* *Preces*, can-

quam Deas quasdam. Claudas quidem et, quòd tardè & rix progrediatur, & his supplices esse, quos primò injuria læserint: rugosas certè & visu obliquo, quòd affectos injuria egre & fronte neutiquam lætè insuere possent, quos veniam poscunt. Ad hæc joris esse filias, quòd venerande sint, secundum illud Orphei: ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἑωὸς καὶ πατρὸς ἀδίας. Joris autem filias dici deo putat Natalis Mythol. lib. 2. cap. 1. quid Reges & potentiores magna semper rogantium aliquid frequentia circumfistit.

Et hæc quidem de modo precandi.

Cut precari
olim solitum
de fin. & huj
precationum.
Homertus.
Jamblichus.

SVPEREST ut dicamus de precationis fine, usu, vi & efficacia: de his primum hoc notandum, nullas inefficaces, otiosas aut vanas esse apud Homerum preces, si modò justæ fuerint. Jamblichus deinde libro quinto, capite vigesimo septimo de mysteriis Aegyptiorum multa splendidè hæc de re disserit: Hanc enim agere cognitionis Deorum, rerumq; divinatum ducem atq; lucem, esse vinculum atq; copulam, quæ homines cum Diis conjungantur, hanc claris instar esse, quæ hominibus Deorum penetralia & secretis aperiantur, hæc paulatim homines assuescit ad divina, donec ad divinorum operum apicem probeantur, hæc hominum mentes animosq; paulatim & tacite sursum rapi, donec in divinam naturam commutentur, & quasi in Deos evadant, hanc hæc gratiam, auctores, amicitiam æternam hominibus conciliare, hanc divinam animi pariem accendere, & quicquid in ipsa omnino est contrarium, expiare, purgare, lustrare, quicquid facem & luctum mortalitatis redolere abstergere. Supplicatio, addit, mirifice prodest, quippe spem bonam & fidem perficit ad lucis haustium, ac ut omnia comprehendam, familiarem, ut ita loquar, domesticosque Deorum reddit eos, qui illa utuntur. Hæc atque alia hujusmodi, quæ de precibus Jamblichus scripsit, non Ethnicorum, sed Christianorum veris precibus verè proprièque conveniunt.

Plato.

Hic adde, quod apud Platonem in *Alibiade* secundo, Ammon ait, precationem Lacedæmoniorum jucundiorē Deo esse, quàm omnia Græcorum sacrificia. Locus insignis & huic nostri proposito convenientissimus: quem idcirco totum hic subungere placuit. Sicigitur habet: Τὰ δὲ λίγῃσι Ἀμυῶν. Φοῖνις αὖ βυλίστου αὐτοῦ ἡ Λακεδαιμονίων ἐνδοκίμων ἢ μάλλον, ἢ τὰ συμπατα τῶν Ἑλλήνων ἰσά. ποσῶν εἰς αὐτὴν, ὡς τε φρατίρῳ. τῶν γε αὖ ἐνδοκίμων ἐκ ἀλλήλων τῶν μὴ δοκῶν λίγῃσι ὁ θεός, ἢ τὴν αὐτῶν. ἰσὶ δὲ τῶν πολλῶν ὁ θεὸς ἐκαστὸν ἢ ὅλλαν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι Ἑλλήνων, οἱ μὲν χρυσόκερας βοῦς, ὡς ἔστιν αἰετὸς, οἱ δὲ ἀνθρώποι δωρεμένοι τοὺς θεοὺς εὐροπῆς εἴ τι αὐτῶν ταῦτα, ἰσὶ τε ἀγαθὰ, καὶ τε κακὰ. βλαστὸν μὲν αὖτῶν οἷον αὐτῶν ἀκνοῖ. οἱ θεοὶ καὶ δοτὸς ἴσους αἰ τὰς πελιδνὰς ταῦτα πεμπῆς τε καὶ θυσίας, ἰδὲ εἴ, Hæc ait Ammon: Lacedæmoniorum sacratam appretiationem sibi jucundiorē esse, quàm omnia Græcorum sacrificia. Hæc tantum nec plura Deum respos: disseferunt. Non mihi quidem aliud, in quo vocabulo, quàm precationem illam videtur Deus significasse. Illa enim vera alius multo est præstantior. Alii enim Græci auratis cornibus boves Diis sistunt atque mactant: alii, donatis Deos prosequentes, ita precantur uti fors eulæus, & temerè precantur vel bona, vel mala. Quoniam autem Diis illos sæpenumero audiunt blasphemantes, utpote qui precantur perperam, operibus illas sumptuosas sive pompas, sive hostias minime suscipiunt. Et paullo post: Οὐ γὰρ (οἱ μὲν) τοιοῦτοι εἰς τὴν θιῶν, ὡς αὐτοὶ ὡς ἐν παρὲς γὰρ, οἱ δὲ καὶ περὶ αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ ἡμῖν ἐνδοκίμων λίγῃσι ἀξιοῦντες Λακεδαιμονίων ταῦτα εὐδοκίμα. καὶ γὰρ αὐτοῖς εἶναι, εἰ αὐτοῖς πᾶσι δωρεὰ καὶ τὰς θυσίας δοτὸς ἀλίστησι καὶ οἱ θεοὶ, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς αὐτοὺς καὶ δωρεὰ ὡς ἐν τυχαίῃ, πολλὰ μάλλον οἶμαι, ἢ πρὸς τὰς πολλὰς λίγῃσι ταῦτα πεμπῆς τε καὶ θυσίας αὐτοῖς καλὸν εἶναι πολλὰ μὴ εἰς θεοὺς, πολλὰ δὲ εἰς ἀνθρώπους ἡμετέρας, καὶ ἰδοὺ τῶν καὶ πόλιν, ἵχεν αὐτοῖς εἰς τὴν τελευτῇ. οἱ δὲ, ὅτι οὐ δωρεὰ δοκοῖ ὅστις, καὶ πρὸς τοὺς ἀπαιτοῦνται, ὡς ὅστις ὁ θεὸς καὶ θεῶν φερφάρης. Κινδύοντι γὰρ καὶ παρὰ θεῶν καὶ παρ' ἀνθρώπων τοῖς τοῦ αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ φρόνους ἀφαιρόντως τιτιμῶν. Φρόνους γὰρ εἰς ἀκακοῦ, ἀλλοι τινὲς εἰσὶν ἢ τὴν εἰδέναι, ἀδὲ φρατίρῳ εἰ λίγῃσι, καὶ πρὸς θεοὺς, καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἴ. Neg enim (arbitror) hujusmodi esse Deorum naturam, ut donis concilietur, veluti impræbui fenerator: sed nos videlicet deliramus, si hæc ratione, collatus nimirum consertim mortalibus, apud Deos majorem, quàm Lacedæmonii gratiam, favoremq; nos consecuturos datam.

Græce

Quia nec enim indignumq; esset, si Di ad nostra dona atq; sacrificia respicerent; non verò ad uni-
 versis suis pino & iustis nimirū sit, multo potius (arbitror) quim ad opipatus has pompas atq;
 banquetes, quas nihil prohibet qui minus vel privatus homo, vel etiam Republ. si quibus se sce-
 lere obnoxierint, illata innocentibus injuria, quorūvis exsolvant. Verum enim vero Di
 munerum p. r. idibus minime capiuntur, ac proinde hæc omnia se. p. i. c. contemnunt, quemadmodum
 apud Democle & Deorum vates. Videtur igitur & apud Deos, & apud homines sanā mente præ-
 d. u. s. i. a. & Sapiensia præ cæteris omnibus rebus in p. r. i. s. e. esse. Sapientes verò & iusti non
 alia quidem sunt, quam illi, qui intelligunt, quid faciendum dicendumq; sit, & apud Deos & apud
 homines. Hæc enim Plato; qui universā illā disputatione cum finē precationis notas, nempe Deo-
 rum c. o. n. s. i. d. e. r. a. t. i. o. n. e. m. cum modum atq; formam, de qua paulo superius, docens, Deum non esse tame-
 n. p. r. e. c. a. n. d. u. m. sed cum temeraria precationes sint blasphemæ, ex quibus non possit non maximum
 hominibus oriri damnum: ita potius esse illis super sedendum precatione, quam ut malè & damno-
 se precantur, donec didicerint precari.

Nunc, colophonis loco, precationum Ethnicarum aliquot formulas ex Poetis & Oratoribus precationis
 de promptas subiungemus. Harum apud Homerum, principem Poetarum, exstant penè innume- aliquot for-
 mæ. inter quas hæc ab Alcibiade apud Platonem, cum communem pro omnibus precationem ten- Alcibiadæ,
 ciperet, cūatur.

Ζεῦ Βασιλεῦ, τὰ μὲν ἰσθλὰ (προσὶ καὶ εὐχομένοισι) ἔαινεύῃς
 ἄμμι δ' ἰδ' ὅ, τὰ δ' ἐντὰ καὶ εὐχομένοισι ἀπαλίσζῃς
 Καλεῖται; id est,
 Optima da nobis, vel si, pater, illa rogemus,
 Vel non: at damnum cæco si errore precemur,
 Tu damnum a nobis præsens avertito, &c.

Alia Chrysis exstat apud eundem Homerum Iliad. a.

Chrysis.

Κλυθεῖ μοι ἀργυροτόξῃ, δεχχούτῳ ἀμριβίχκῃας
 Ἥδη μὲν περ' ἱμῶν πάρος ἔκλυες ἐξέαινεο,
 Τικύσας μὲν ἱμῖ, μή γὰρ δ' ἔλαο λαὸν Ἀχαιῶν.
 Ἥδ' ἴν' ἐγὼ τοῦ μοι τόδ' ἐπ' ἐπ' ἔλῃωσιν εἰλδωρ,
 Ἥδη μοι Δαναοῖσιν ἀέκκῃα λοιγὸν ἀμυνού.
 Audi me argenteum arcum habens, qui Chrysem tueris,
 Iam quidem aliquando me aenea exaudisti precantem,
 Honorasti quidem me: valde autem lassisti populum Achæorum.
 Item & nunc mihi hoc perfice desiderium,
 jam nunc a Danais sævum exicium remove.

Ex paullo post, hæc Thetidis formula legitur, eodem libro:

Thetys.

Ζεῦ πάτερ, εἴ ποτε δῖος μὲν ἀθανάτοισιν ὄνησται
 Ἡέπει, ἢ ἔργῳ, τόδ' μοι κρήτος εἰλδωρ,
 Τιμωσὲν μοι γένοι, ὡς ἀκυμνοῦ τῶν ἄλλων
 Ἐπιδίτ' ἀτὰρ μιν τεύχεα καὶ αἰδρωῖν Ἀχαιέων
 Ἡτίμωσιν. ἰλὸν γὰρ ἔχ' Ἀχαιῶν αὐτὸς ἄπυρας.
 Ἀλλὰ σὺ πάρος μιν τίσσι δαίμονι μετῆλα Ζεῦ.
 Τό φερε δ' ἐπὶ τρώεσσι τίθει κατ' ὅ, ὅρ' αὖ Ἀχαιοὶ
 Τὸν ἱμῶν τίωσιν, ἐφίλλωσιν τε ἐπιμῇ, id est,
 Jupiter pater, si quando te inter immortales juvis,
 Vel verbo, vel opere, hoc mihi perfice desiderium,
 Honora mihi filium, qui brevissima vice præ cæteris
 Est: sed ipsum nunc Rex virorum Agamemnon
 Inhonora vit. Hæbet enim munus ejus creptum, quod ipse γιγέρῃ,
 Sed tu ipsum honora, Olympie prudens Jupiter:
 Tandem autem Trojani adice robur, donec Atbivi
 Filium meum honorent, augeantq; eam honore.

Anchisis. Similes precandi formulæ occurrunt etiam apud Poetas Latinos: qualis illa *Anchisis*, apud *Virgilium Aeneidos* secundo:

*Iupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Assue nos, hoc tantum: & si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater atq; hæc omnia firma.*

Anchisis. Et pro *Turno* *jo'vem* rogans *juno*, hæc precandi formulâ utitur *Aeneidos* duodecimo:

*Illud te, nulla fatis quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Quum jam concubis pacem felicibus (esto)
Component, quum jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latino,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosq; vocari:
Aut vocem mutare viros aut versere vestes.
Sic Latium, sint Albani per secula Reges:
Sic Romana potens Italâ virtute propago:
Occidis, occiderisq; finas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum terumq; repertor
Es germana *jo'vis*, Saturniq; altera proles:
Imitum canos volvis sub pectore fluvius? &c.*

Ciceronis. Exstant item apud Oratores multe hujusmodi formulæ insignes: qualis hæc *Ciceronis* in oratione antequam iret in exilium: *Teg*, inquit, *jupiter* *Stator*, quem verè hujus Imperii *Scatorem* *Majores* nostri nomina verunt, cujus in templo hostile n impetum *Casilina* repulsi a muris, cujus templum a *Romulo* victus *Subinus* in palatii radice cum *Victoria* est collocatum, oro atq; obsecro ferre opem pariter *Reipublicæ* cunctisq; civitati, meiq; fortunis, &c.

Romuli. Talis hæc est *Romuli*, suis fugientibus, apud *Livium* in primo ab Urbe condita: *At tu, Pater Dæum hominumq; hinc saltem arce hostes, denique terrorem Romanos, fugamq; fœdam siste: hic ego tibi templum Scatæ* *jo'vi*, quod monumentum sit posteris, tuâ presentiope servatam Urbem esse rogo.

Scipionis. Apud eundem, libro nono *Decade* tertiâ, *Scipio*, ubi illuxit, ante navigationem, rim fallurus di vinam et prætoriam navem, silentio per præconem factò, hujusmodi precatione usus est: *Dii Decæ*, inquit, qui maria terrasq; colitis, vos precor quæsoq; quæ in meo Imperio gesta fuerunt, postq; gerentur: ea mihi, populo, plebiq; Romanae, sociis nominisq; Latino, qui populi Romani, quicquid meam scellam, imperium auspiciūq; terrâ, mari, amnibusq; sequuntur, bene vertant: eaq; vos omnia bene juvetis: bonis auxiliis auxiliis: sal vos incolumesq; victis perduellibus victores spoliis decoratos; prædâ onustos, triumphantesq; mecum donos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis: quæq; populus *Cartaginensis* in civitatem nostram facere molitus est, ea, ut mihi populoq; Romano in civitatem *Cartaginensium* exempla edendi facultatem decet. Hæc *Scipio*.

Porro & imprecationis multæ præcipuæ formulæ exstant: qualis hæc Atridis apud Homerum *Iliad*, 7.

Ἰσθὺν νῦν ζῆντος ἀνδρῶν ἰππῶν καὶ ἀνδρῶν,
Γῆρας, καὶ ἡλικίῃς, καὶ ἐχέμεναι, ἀπὸ ὑπὸ αἵαντος
Ἀνθρῶπων τίνων ἔμεναι, ὅπως ἐπὶ πόρον οὐκ ἔσται.
καὶ μὲν ἐν αὐτῇ Βερεσίδι χεῖρ' ἱππεύει,
οὐτ' οὐκ ἐπὶ πόρον καὶ χεῖρ' ἱππῶν, ἵπτι ἰδὲ ἀλλοι.
ἀλλ' ἵμιν' ἀπρότεμας ἐπὶ ἐκλίσθησι ἱμῖν.
εἰ δ' ἐπὶ πόρον, ἐπὶ πόρον, ἐπὶ πόρον, ἐπὶ πόρον
Πολλὰ μὲν ἔσται διδούσιν ὅτις σφ' ἀλὺν ἡγήσεται.

Scias nunc Jupiter primum, Deorum summus & praestantissimus
Terraq; & Sol, & Furia, quae sub Ternum
Homines puniunt, quicumq; perjurium jurat,
Quid nequaquam ego puella Briseidis manum inuili,
Neg cubilis occasione usus, neq; alicujus alterius rei:
Sed erat intacta in tentoris meo:
Si verò quid horum perjurum est, mihi Dii mala dent
Multa admodum, quaecumq; dant ei, qui ipsos offenderit jurando.

Imprecationis autem simul & precationis exemplum exstat apud Livium, Decade quarta sic scri-
bentem: Atheniensium, qui Philippo Regi bellum inferre conabatur, sacerdotes publici, quoties-
cunq; pro populo Atheniensis, sociisq; & exercitibus, & classibus eorum precarentur, cories dete-
flari atq; exsecrari Philippum, liberoc ejus regnumq; terrestres navalesq; copias, Macedonum
genus omne nomenq; &c.

Votis ac precibus merito addenda & annumeranda sunt JURAMENTA, juranda, & jus-
jurandum: cum haec nihil sint aliud quam precatio & imprecatio quaedam religiosa, in sacrificiis
& pignori adhiberi solita. Exordium autem pro nostro more capiemus ab eorum nominibus
& verbis.

Nonina & verba Latina, quibus haec acti exprimitur, sunt, jurare, juratus, injuratus, jusju-
randum, adjurare, dejerare, ejurare vel ejerare, pejerare, perjurus & perjurius: quibus adde Sa-
cramentum, quod juramentum est. Militem. Ceterum jurare est jurejurando de vincere: dici-
musq; jurare aliquid: jurare per aliquid, vel in aliquid: vel absolute. Praeter haec dicunt Latini,
conceptis verbis jurare, id est, aditacis a deferente juramentum; & ex arbitrio adjurantis hoc est,
indigentis ad jusjurandum praenotati. Plautus in Pseudolo, jurat ne se illam nalli vendicurum
nisi mihi? Bal. fateor. Cal. Nempe conceptis verbis. Bal. Etiam consulis quog, id est, non mo-
do dictatis a te verbis, sed etiam cognitis & praenotatis. Idem in Castell. At ille conceptis jura-
vit verbis apud matrem meam, me uxorem dulturum esse. Hunc velut ornatiorem ex hoc verbo
loquendi modum notant quidam. Notant quog, aliter, scilicet jurare in aliquid: ut jurare in le-
gem, vel in verba. Unde Horatianum illud:

Nullius additus jurare in verba magistri.

Sic Cicero pro Cluentio: Nullam petiuit, quod in legem non jurat. Et pro Caelio: Is in legem,
per vim lacum, jurare nolu.

A verbo jurare descendit juratus, id est, jurejurando de vincens, vel obligatus: & licet passi-
va significationis videatur, deponentis tamen magis est: praefertim cum de persona dicitur. Ci-
cero in Verre in Allione secunda: Nunc eo animo sum, ut eo judice, quam praetore, hanc rem tran-
sigi malim: & jurato suam, quam injurato aliorum cabellas committere. Idem pro Flacco: Erant
ea testimonia non concitata cōcionis sed jurati Senatus. Et pro Sylla: Haec injuratus sum distu-
rus, quae juratus in concione dixi.

Injuratus: jurato oppositus: de quo praeter modo citata testimonia, exstat calo apud eundem injuratus.
Ciceroni pro Roscio Comodo: Ego hoc ex contrario contendo: leviior esset ancōritas Cluvii, si
diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus.

Jusjurandum porro est Sacramentum, fides, vel religio jurisjurandi. Cicero pro Roscio Co-
modo: Non ex pallione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & ma-
litia, per quam insidia tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci & succensere solent.
Idem officiorum tertio: jusjurandum est affirmatio religiosa: quod autem affirmativè, quasi Deo
teste, promissis, id tenendum est. Idem dixit, jusjurandum dare, conferre, negligere vel vio-
lare, eodem libro tertio officiorum & de Aruspicum responsis. Et Seneca jusjurandam vel jura-
mentum facere: O rocem, inquit, in concionem omnium mortalium mittendam! In ejus verba
principes regesq; juramentum faciunt, id est, jurent.

Adjurare quog, est idem, quod jurare. Cicero familiarium libro nono: Ego tribus primis. Quid adjurare,

Formula im-
precationis si-
mul & preca-
tionis Athe-
nensium (a-
cerdotum.

De juramento
vel jurejurando.

Nomina vel
verba Latina
jurandi.
jurare,
jurare concē-
ptis verbis.

jurare in le-
gem vel vero-
ba.

juratus.

jusjurandum.

Anchisi. Similes precandi formulæ occurrunt etiam apud Poetas Latinos; qualis illa *Anchisi*, apud *Virgilium Aeneidos* secundo:

*Iupiter omnipotens, precibus si flesteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum: & si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater atq; hac omnia firma.*

Iunonis. Et pro *Turno* iovem rogans *Iuno*, hac precandi formulâ utitur *Aeneidos* duodecimo:

*Illud te, nulla fatis quod lege tenetur,
Pro Latino obestor, pro maiestate tuorum:
Quum jam concubius pacem felicibus (esto)
Component, quum jam leges & fœdera jungens:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Nec Troas fieri jubeas, Teucrosq; vocari:
Aut vocem mutare viros aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula Reges:
Sit Romana potens Italia virtute propago:
Occidit, occideritq; finas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumq; repertor
Es germana jovi. Saturniq; altera proles:
Instrum tantos volvis sub pectore fluvius? &c.*

Ciceronis. Exstant item apud Oratores multe hujusmodi formulæ insignes: qualis hac *Ciceronis* in oratione antequam iret in exilium: *Teg*, inquit, *Jupiter Stator*, quem vere hujus Imperii Statorem Majores nostri nomina verunt, cujus in templo hostile n imperium *Caecilie* repulsi a muris, cujus templum a *Romulo* vicis *Subinis* in palatu radice cum *Victoria* est collocatum, oro atq; obsecro ferre opem pariter *Reipublicæ* civitatib; q; tuis, mensq; fortunis, &c.

Romuli. Talis hac est *Romuli*, suis fugientibus, apud *Livium* in primo ab *Urbe* condita: *At eni, Pater Drum hominum; hinc saltem arce hostes, denique terrorem Romanis; fugamq; scdam felle: hic ego tibi templum Statori jovi, quod monumentum sit posteris, tui presentis ope servatam Urbem esse rogo.* Apud eundem, libro nono *Decade* tertio, *Scipio*, ubi illuxit, ante navigationem, et m

Scipionis. factus divinus e præcoria navi, silentio per præconem facto, hujusmodi precatione usus est: *Di Deaq; inquit, qui maria terraq; solus, vos precor quæsoq; , que in meo Imperio gesta sunt, geruntur, postq; gerentur: ea mihi, populo, plebiq; Romana, sociis nominisq; Latino, qui populi Romani, quicq; meam scdam, imperium auspiciumq; terris, mari, omnib; sequuntur, bene vertant: eaq; vos omnia bene juveat: bonis auxiliis auxitis: sal vos incolumesq; vicis perduellibus victores spoliis decoratos; prædâ onustos, triumphantesq; mecum domos reduces hylatis: inimicorum hostiumq; ulciscendorum copias faxitis: quæq; populus *Cartaginensis* in civitatem nostram facere molitus est, ea, ut mihi populoq; Romano in civitatem *Cartaginensium* exempla edendi facultatem detur. Hæc *Scipio*.*

Formulæ imprecatoriæ. Porro & imprecationis multæ passim formulæ exstant: qualis hac *Atreidis* apud *Homerum Iliad*, τ.

*Ιστον δὲ Ζεὺς πρῶτα θάνατον ἔπειθ' ἀρεῖς &
Γῆτι, καὶ Ἥιδι & Ἑρμῇ, αἰδ' ὑπὸ γαίᾳ
Ἀνθρώπων τίνωνται; ὅπως κ' ἐπιόρκον οὐδασθῇ.
Καὶ μὴ ἐγὼ ζούρη Βελονὴν χεῖρ' ἱπνέω, &
Οὐτ' ὅπως πρῶτον κεχρηναίῃ, ὅτι ἴδ' ἄλλω.
Ἀλλ' ἔμην ἀπρόλιπες & ἐν κλισίῃσιν ἱκῆται.
Εἰ δ' ἐπὶ τῷ δ' ἐπιόρκον, ἱμοὶ θεοὶ ἀλγῆα δύνῃ
Πολλὰ μάλ' ἔσται διδούσιν ὅτις σφ' ἀλῦται ὀλέσας.*

Scias nunc Jupiter primus, Deorum summus & prestantissimus
Terra, & Sol, & Fœvia, quæ sub Terram
Homines puniunt, quicumque perjurium intulerit,
Quod nequaquam ego puella Brisæidæ manum inuli,
Neque cubilis occasione usus, neque alicujus alterius rei:
Sed erat intacta in tentoris mens:
Si verò quid horum perjurum est, mihi Dii mala dent
Multa admodum, quæcumque dant ei, qui ipsos offenderit jurando.

Imprecationem autem simul & precationis exemplum ex hæc apud Livium, Decade quarta sic scribitur: Atheniensium, qui Philippo Regi bellum inferre conabatur, sacerdotes publici, quotiescumque pro populo Atheniensis, sociis, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestati atque execrati Philippum, liberos ejus regnumque, terrestresque copias, Macedonum genus omne nomenque, &c.

Formula imprecationis simul & precationis Atheniensium sacerdotum.

Potius ac precibus merito addenda & annumeranda sunt JURAMENTA, juranda, & jurandum: cum hæc nihil sint aliud quam precatio & imprecatio quædam religiosa, in sacrificiis sæpissime adhiberi solita. Exordium autem pro nostro more capiemus ab eorum nominibus & verbis.

De juramento vel precuratio.

Nomina & verba Latina, quibus hæc actio exprimitur, sunt, jurare, juratus, injuratus, jusjurandum, adjurare, deperare, ejurare vel ejurare, perjurare, perjuratus & perjurium: quibus adde Sacramentum, quod juramentum est militare. Ceterum jurare est jurjurando de vincere: dici-musque jurat et aliquid: jurare per aliquid, vel in aliquid: vel absolute. Præter hæc duum Latini, conceptus verbis jurare, id est, dictis a deferente juramenti: unum, & ex arbitrio adjurantis hoc est, adigenti ad jusjurandum prænotatis. Plautus in Pseudolo, juras ne, ut illum nalli vendiderim nisi mihi? Bal. fateor. Cal. Nempe conceptus verbis. Bal. Etiam consuli: in quoque, id est, non modo dictis a te verbis, sed etiam iugiter & prænotatis. Idem in Castell. At ille conceptus juravit verbis apud matrem meam, me uxorem duxisse esse. Hinc velut ornatorem ex hoc verbo loquendi modum notant quidam. Notant quoque aliter: si aliter jurare in aliquid, ne jurare in legem, vel in verba. Unde Horatianum illud:

Nomina vel verba Latina jurandi. Jurare. Jurare conceptus verbis.

Jurare in legem vel verba.

Nullius additus jurare in verba magistris.

Sic Cicero pro Cluentio: Nullam petivisti, quid in legem non jurasset. Et pro Cælio: Is in legem, per vim latam, jurare noluit.

A verbo jurare descendit juratus, id est, jurjurando de vincendo, vel obligando: & licet passivè juratus, ut significationis videatur, deponentis tamen magis est: præsertim cum de persona dicitur. Cicero in Verrem Alione secunda: Nunc eo animo sum, ut eo iudice, quam pretore, hanc rem transigi malim: & jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere. Idem pro Flacco: Erant ea testimonia non concitata cōcionis sed jurati Senatui. Et pro Sylla: Hæc injuratus sum distitit, quæ juratus in concione distitit.

Injuratus jurato opponitur: de quo præter modo citata testimonia, exstat tale apud eundem Ciceronem pro Roscio Comodo: Ego hoc ex contrario contendo: levis esset autoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicie injuratus.

Injuratus.

Jusjurandum porro est sacramentum, fides, vel religio jurisjurandi. Cicero pro Roscio Comodo: Non ex passione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam infidie tenduntur alicui, dum mortales hominibus irasci & succensere solent. Idem officiorum tertio: jusjurandum est affirmatio religiosa: quod autem affirmativè, quasi Deo teste, promiseris, id tenendum est. Idem duxit, jusjurandum dare, conferre, negligere vel violare, eodem libro tertio officiorum & de Aruspiciis responsis. Et Seneca jusjurandum vel juramentum facere: O vocem, inquit, in concione omnium mortalium mittendam! In cuius verba principes regesque juramentum faciant, id est, jurant.

Jusjurandum.

Adjurare quoque est idem, quod jurare. Cicero familiarium libro nono: Ego tribus primis. Quid adjurare.

noſter Pater? At ille adjurans nuſquam ſe unquam libentiſ. Idem in Philippiis: Adjuras te in juro me non eſſe facturum. Terentiſ in Andria: Per omnes tibi adjuro Deos, nuſquam eam me deſerturum: Et in Hecyra: Sancti adjuras, non poſſe apud vos Pamphilo ſe abſente pernoctare.

Dejerare. *Est & Dejerare idem, quod jurare. Citero ad Herennium quarto: Ille oneratus auro clamat, & dejerat. Terentius in Eunuchis: Illum licet mihi dejerare his mensibus sex, vel septem prorsus non vidisse proximo, Et in Hecyra: Phidippe Baebus dejerat persanctis. Plautus in Rudem: Tene aram hanc. (Nota hinc formam jurandi, ut jurans aram teneret.) L. Teneo. G. Dejerat tibi mihi argentum daturum eodem ipso die. Idem in Cassin. Per Deos omnes & Deas dejerat ut, hoc enim nocte occisurum.*

At vero Ejurare est id, quod desideretur, non posse prestare: vel est, quod vulgo dicitur, renunciare. Cicero in Verrem Actione quinta: Negotiatores putant esse turpe, forum sibi iniquum ejurare ubi negotientur, Pretor provinciam suam totam sibi iniquam ejurat. Et Philippicâ duodecimâ: Itaque ut alacres & laeti spe pacis oblati iuter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: sic me iniquum ejurabant, de me querebantur, dissidebant etiam Ser vilio.

Pejorare. *Pejorare est fidem, in iurandumque negligere, vel relinquere: vel est falsò, & animò fallendi utare: unde pejorare est quasi in pejus jurare. Cicero pro Roscio Comedo: Qui mentiri solet, pejorare consuevit. Ibidem: Quem ego, ut mentia iur, inducere possum: ut pejeret, exorare facile poterò. Et pro Rabirio Posthumo: Vbi semel quis pejerat veritè, ei credi posse etiam si per plures Deos iuret. non odoree.*

Perjurum est autem, qui pejerat, id est, qui fidem & jusjurandum negligit, in pejus jurat. Cicero pro Roscio Comado: Nihil interest inter perjurum & mendacem. Virgilius:

Talibus insidias, perjurique arte Simonis.

Perjurium. Et ipsa fidei vel iurijurandi violatio est perjurium. Cicero in Verrem Actione sexta: Sunt etiam cetera, quae modò integra referre volui, ut quum minimum de illis temporis ad meditandum, confirmandum, perjurium. Et officiorum tertio: Id non facere perjurium est.

Conjurare. Deniq; & Conjurare (unde Conjuratus & Conjuratio) hoc refertur: quod idem, ac concepis verbis, vel data fide, factaq; coitione conspirare: capiturq; tam in bonam, quàm malam partē. In bonam quidem; eo loco apud Livium ab Urbe condita libro secundo: Trecenti conjuraverunt principes juvenitum Romane, ut te in hac via grassaremur: in malam verò, in qua sæpius sumitur, apud Ciceronem pro Syllā: Casiliū contra Rempubicam conjuravit. Livius quarto ab Urbe: Servitius urbem ut incenderent, distantibus loci conjuraverunt. Idem quinto belli Punicī: Feronibiles Tarentini conjuraverunt: quorum principes Mico & Philomenus erant.

Hic addit Sacramentum, quod ipsum jurandi species quaedam est, & jurisjurandi Sacramentum interposita geritur, teste Festo. Hinc Sacramentum militare; de quo ita scribit Vegetius libro secundo: Milites inquit, jurare solent; & ideo militum sacramenta dicuntur: jurant autem, se omnia strenue facturos, quae praeceperit Imperator: nunquam de se futuros militum pro Romana Republica. Haec ille: quibus addit ista, quae de forma hujus juramenti militum, hoc est, Sacramenti Polybius scribit: $\mu\eta\ \delta\ \tau\ \sigma\pi\alpha\sigma\pi\acute{\iota}\delta\ \epsilon\iota\mu\ \chi\epsilon\lambda\iota\alpha\rho\chi\epsilon\iota\tau\epsilon\varsigma\ \epsilon\iota\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \sigma\tau\alpha\tau\epsilon\iota\delta\ \iota\ \nu\alpha\iota\ \tau\omicron\varsigma\ \epsilon\iota\lambda\delta\epsilon\iota\sigma\iota\omicron\upsilon\varsigma\ \omicron\mu\acute{\iota}\ \epsilon\ \delta\omicron\lambda\omicron\varsigma\ \omicron\rho\kappa\iota\zeta\omicron\iota\ \kappa\alpha\iota\ \iota\tau\alpha\ \pi\omicron\iota\omicron\upsilon\mu\epsilon\iota\omicron\iota\ \tau\ \epsilon\omicron\rho\iota\sigma\mu\omicron\iota\ \delta\ \tau\omicron\upsilon\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \mu\omicron\delta\ \iota\ \epsilon\iota\kappa\ \tau\ \pi\alpha\rho\epsilon\mu\omicron\lambda\omicron\varsigma\ \kappa\lambda\iota\psi\epsilon\iota\ \alpha\delta\lambda\lambda\epsilon\ \kappa\alpha\theta\ \iota\upsilon\rho\eta\tau\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \alpha\iota\omicron\iota\sigma\epsilon\iota\ \epsilon\pi\iota\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \chi\epsilon\lambda\iota\epsilon\chi\epsilon\iota\varsigma$, hoc est, Post metationem castrorum Tribuni convocantes omnes copiam, tam liberos, quam servos, juramento adigunt virum, quod tale est: Nihil e castris furto tollere: immo si quis invenerit quidpiam, id ad Tribunos relaturus. Cinctus apud Agellium id plenius recitat libro duodecimo, capite quarto: Cum delestus, inquit, antiquitus fieret & milites scriberetur, ad iurandum eos Tribuni militaris agebat, in verba haec: In magistratu C. Lelii C. F. Consulis, L. Cornelii P. F. Consulis, in exercitu, decem millia passuum prope, furum non faciet dolo malo, solus, neq. cum pluribus pluris nummi argentei in dies singulos, extraq. hastam, bastile, lignum, potum, pabulum, utrem, follem, faculam, si quid ibi invexeris, sustulerisq., quod tuum non erit, quod pluri nummi argentei eris, uti tu ad C. Lelium, C. F. Consulem, adq. Cornelium P. F. Consulem si ve quum ad utrum eorum viri eris, profere

præferes aut proficere in eridmo proximo, quicquid in veneris sustuleris ve, sine dolo malo, aut domino suo, cuius id esse censebis, reddes, uti quod reſtum factum eſſe voles. Haſtænus Agellius. Meminiſſe porro hujus juramenti militaris Cicero primo officiorum: Cato ad Pompiliũ ſcripſiſſe, uſi ſunt pateretur in exercitiũ manere, ſecundo eum obligaret militiæ ſacramento, quia, priore amo, jure pugnare cum hoſtibus non poterat. Sic Caſar de bello Civili libro ſecundo, Deſertos ſe ac proditos a vobis dicunt: prioriſ juramenti mentionem faciunt.

A sacramento porro nate he loquendi forma: Dicere sacramentum vel sacramento: Tenere vel teneri sacramento: solvere sacramento. Dicit autem sacramentum vel sacramento, qui seminare sacramento astringit, solenniter, ut idem Vegetius docet, in verba Imperatoris jurans. Hinc Caesar de bello civili, primo: Milites Domitianos sacramentum apud se dicere jubet. Et Livius de bello Punico, quarto: Ego magnopere suadeo, eodem anno, quo, si stansibus in acie vobis armatis repente deligendis duo Imperatores essent, quorum duum atque auspicio dimicaretis, is, bodie quoque Consules creent: quibus sacramenta liberi nostri dicant, ad quorum edictum convenient, sub quorum tutela atq. cura militent. Idem libro quinto, de bello Punico: Ad populum ferrent, ut, qui minores decem, & septem annis sacramento dixissent, is perinde stipendia procederent, ac si item & viginti annorum, aut majores milites facti essent. Idem de locutione, Sacramento teneri: Itaq. quanquam per Dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in Consulum verba jubens sacramento teneri militet rati, per causam renovati ab Aequis belli educi ex urbe legiones jussere. Et de locutione, Sacramento solvere ab Urbe condita libro secundo: Quo facto maturata est seditio: & primo agitataur dicitur de Consulum cade, ut solverentur sacramento: duos solvere. deinde nullam scelere religionem exsolvi. Hec de sacramenti militaris significatio.

Alius est sacramenti usus, forensis scilicet, ut cum dicitur sacramento contendere: quod sa- Sacramenti
cramentum non ab simile fuisse sponsionis ex Varronis verbis intelligi potest libro secundo de usu.
lingua Latina: Et qui enim perebas, inquit, & qui inficiabatur, de aliis rebus utrinque quingentos a. Forensis.
arsu ad pontem deponebant, de aliis item rebus certum numerum absum. Qui iudicio autem vi-
cerat, suum sacramentum a sacro auferrebas: nulli ad eam rem redibant id est: victis ea pecunia,
quam deposuerat, multabatur in penam iniusta ligationis, qua etiam cedebat. Penales igitur
lites erant sacramentum & sponso. Iusto autem sacramento cum Pythagoreis & Democritus de
Physiologia & reliquis Philosophiis in ventis contendere oratori non licere dixit Scaevola pro-
pter praesentiam ingeniorum hominum, qui fundatores auctoresque fuerunt magni nominis scia-
rum, quibuscum sacramento & vindicatione contendendo de physica speculationis explicatio-
nis professione, nullus sane orator licet vincere posset: vel propter tanti nominis praedictum;
vel quia impudentie daretur, si quis illis viris doctrinarum possessione non cederet, qui nomine sua
professione eorum rerum usque adeo illustrantur.

Hæc de nominibus vel verbis Latinis, quibus iurijurandi actio exponitur.

[illegible]

2

bus. Quid si ὄρκος dicatur quasi Oritus, quod iurjurandi violatores ad Oritum sine detrudendi.

Ὀρκίω.

Ὀρκίζω.

Ὀρκος.

Porro ab ὄρκος dicimus, ὄρκους δὲ δῶσαι, λαμβάνειν, ἀπολαμβάνειν, καὶ ὡς οὖν λαμβάνειν, iurjurandum vel iuramentum dare, accipere, exigere, & violare. Fic inde ὄρκίω, voco ad iurjurandum, & carreo ab aliquo iurjurando. Thucydides: ὄρκωται τὴν στρατιάντα μάλιστα ὄρκους, ad maximum iurjurandum adegerunt milites. Et Plutarchus: ἰβήληθ' ὁ στρατὸς ὄρκωσαι & βυλῆ, ad iuramentum adigere voluit Senaturn. Hinc ὄρκωτης, legatus, qui iurjurando homines adigendi missus est. Xenophon: ἐξέπεμψε τὴν ὄρκωτίν, καὶ οὐκ ὅσον πλείονα τίλην ἐκινῆσαι πολεῖ ὄρκωσαι. Respondet huic voci & ὄρκίζω. Demosthenes: καὶ αὐτὸν ἔμειζον αὐτῶν, non utiq; iurjurando obstringimus illum. Orpheus: ὑπαρὸν ὄρκίζω σε, calo teste, & consocio sacramento adstringo. Sic Nlarcs. ὄρκίζω σε & θεῶν, adjuro te per Deum. Iude ὄρκισμὸς: iuramenti exaltio, per iurjurandum obstrictio. Ὀρκος porro est n, qui iurjurando adhibetur: ut Sic ὄρκιοι, apud Thucydidem, Di, per quo iurjurandum concipi fait solitum, qui fuerunt ejus pre-fides, iudices, testes ac vindices: inter quos iupicer principem locum obtinuit, ideo ζῆς ὄρκος sa-penunero appellatus. Sic ὄρκιοι συκῆτες, καὶ ἡ ὡς αὐτοὺς οἱ ἐκαστὸς, sceperum, iurjurando ad-bibitum, per quod Reges solebant iurare, Suidas dixit: & ὄρκιος factus, iurjurando sancitum. Homerus Iliad. 6.

— Ὀρκια πιστὰ τιμῶνται,
Ilio fadere fido & firmo.

Est enim frequens apud Homerum & Herodotum ὄρκια λαμβάνειν, factus servare, icere, casta scilicet sine macula hostia: qd' Enstathius exponit ὄρκους πιστὰς δι' ἐστῶσαν, ἡρώων θεοῶν, Iliad. 7. Interdum ὄρκια significat ea, qua fadere, iurjurando scienda, pertinent, ac apud Home-rum Iliad. 7.

— Θιδὸν φέρον ὄρκια πιστὰ
Αρεὶ δὴν, καὶ οἶνον ὑψέστα, &c.

— Deorum ferebant fadere firma
Agnos duos, & vinum letum, &c.

Et paullo post:

— Απὸ κήρυκος ἀγαυοῦ
Ὀρκια πιστὰ Θιδὸν σπινάγον, κρητὴν δὲ οἶνον
Μίσγον, &c.

— Sed praconeis splendidi
Fadere fida cogeant: ceracere autem vinum
Misebant, &c.

Sumitur etiam nonnunquam pro ὄρκος, ut Iliad. 6. apud Homerum:

Πῶ δὴ σε σπινάσσει καὶ ὄρκια βύσσει καὶ καὶ;
Quo jam pallas & iuramenta ibunt nobis?

Varia com-
posita ab
ὄρκος.

Ceterum ab ὄρκος composita sunt multa, quae proposito nostro non parum inferriunt, ut cum πλο-κία, utriusq; datum iuramentum, Hefybio: κατὰ ὄρκιον, firmiter iurjurandum servo, ἢ οὐ πλο-κία iurjurando firmatū, secundum illud Pythagorae, ἔρχο. σίβη, tenere iurjurandum: quo verbo Herodotus in Melpomene uicir: ἱπποκός, & ὄρκος, iurjurando obstrictus, iurans, Aeschylus: ὄρκος οἱ μὲν iurjurando teneor. Et ἱπποκός λαβὼν τὸ δὲ μὲν, iuramento populum obstringe-re, apud eundem. Item iurjurando comprobatus seu firmatus. Plutarchus in Tbes. ἱπποκός ἐκ-διδόντι τοῖς ἀλλοῖς, amicitiam contraxerunt, iurjurando firmatum. Adde, ἱπποκός, ἱπποκός, idem quod ὄρκος: unde ἱπποκός, adjunctio: ἱπποκός & perjurus (unde ὄρκος, ἱπποκός, idem quod ὄρκος vel ἱπποκός, perjurus Nazianzenus: ὄρκος & ἱπποκός τίνος, iuramentum per-jurium parit, ὄρκος peior, ἐκ ἱπποκός idem, ἱπποκός, adjuro, κατὰ ἱπποκός. Demosthenes con-tra Conon. ἡ κατὰ ἱπποκός: & τὸ ὄρκος perjurio causam iustam non subversurus) ὑπό-κός, qui iurjurandum religiose colit: παρὰ ὄρκιον, contra iurjurandum ago, iuramentum transgre-
diot.

dior seu violo: πολυορκος, multum jurans: ψευδορκος, perjurus, qui falso jurat. Eurypides, ψευδορκος pro eodem dixit: unde ψευδορκίος, falsum juro, pejero, apud Aristophanem.

Alterum deinde verbum, quo jurandi actio exprimitur a Græcis, est ὅρκιον seu ὅρκον, juro: unde Latinum Omen & Ominor. Nam jurantes sibi ipsi & aliis vel bene vel male ominantur. Cæterum utrumq; & ὅρκον Græcum, & Latinum Omen vel Ominor est ab Hebræo יָמַן, Aman, seu Amen; quod fidem veritatem, certitudinem & confirmationem significat. unde Apostolus: Εἰς βεβαιώσιν ὅρκος, ad confirmationem, inquit, est jusjurandum.

Ab ὅρκιον vel ὅρκον descendunt ὁρκωμοσία, juramenti utriusq; præstatio, hoc est, cum utraq; pars litigantium jurat, apud Hefycbium: ἀτόκωµον, contra juro, vicissim juro, apud Demosthenem (unde ἀτοκωµία) ἀτόκωµον, juramento non confirmatum apud eundem (unde ἀτοκωµοί, injuratus, citra jusjurandum) δόκωµον, vel δόκωµον, abjuro, jurejurando nego, apud Homerum, Herodianum, Demosthenem & alios (unde ἀποκωµία, abjuratio, inficiatio per jusjurandum, & ἀποκωµος, quasi dicas, abjurabilis, vitandus, fugiendus) ἱπὶκωµον seu ἱπὶκωµοί, aut ἱποκωµον, quasi dicas, superjuro, de re aliqua juro: jusjurandum interpono, seu jurejurando confirmo: unde ἱποκωµία, jusjurandum, quod additur ad confirmationem alicujus rei, quod exponitur & jusjurandum, quod dabatur ab eo, qui vel morbum, vel aliam causam justam, quare ad diem præscriptum judicio non adfuisse, assererebat. Similia plura passim apud autores profanos occurrunt, ad quæ Lectorem remitto.

Inter domoρκος & ὅρκιον seu ὅρκον, si ve etiam ὅρκωµον, in unam coalescunt vocem, emphasios causâ: unde ὁρκωµοί, juramento adstringo ὁρκωµότης, idem quod δεκωµότης, jurejurando adstrictum, ἱρκωµοτικός, ad jusjurandum pertinens: δεκωµότις, juro in sanciendo sed deribus, & ὁρκωµόσιον vel ὁρκωµοσία, jusjurandum. Plato in Phæd. ὁρκωµόσιον, τὰς θυσίας, in quibus fiebant fœdera.

Hæc de nominibus vel verbis Græcis jurandi.

HEBRAÏCE juramentum & jusjurandum dicitur שְׁבַע Schebuaah, a שָׁבַע, Nischbahh, jura vis: quod ipsum deducitur a שָׁבַע, Schabab, numero septenario; qui numerus est sacer religiosus, perfectionis plenitudinis, saturitatis, sufficientiæ, & quietis symbolum: quo significatur juramentum actionem esse sacram, & religiosam, quæ non temere, sed certo confirmatoq; animo atq; conscientia, certis testibus & argumentis fieri debeant. Hinc sacrosanctum dicebatur, teste Fesle, quod jurejurando interposito erat institutum, ut si quis id violasset, morte pænas penderet, cuius generis erant Tribuni plebis & Aediles.

GERMANI item & GALLI juramentum & hanc jurandi actionem certis nominibus vel verbis exprimiunt. Germanis quidē in genere jurare est Schwereu/ & juramentū Schwur/ quasi Schwere/ videlicet a gravitate & difficultate: quod res sit gravis, difficilis & periculosa; & quod non temere, inconsulto, sine ratione, iusta, legitimâ necessariâ causâ, & cum gravitate fieri debeat. Alio nomine juramentum illis dicitur Eyd/ & Eyd Schwur/ quod propriè est jusjurandum: forsitan ab Hebræo יָד Ed, testem vel testimonium significante, quod jusjurandum sit & esse debeat testimonium animi, conscientia, veritatis, & quod is, qui jurat, debeat esse testis veritatis, & quid Deus testis adhibeatur. Hinc Cicero pro Roscio Amer. Vt libentibus animis ad illius testimonium jusjurandum accommodetis. Et officiorum tertio: jusjurandum est affirmatio religiosa. Quod autem affirmati vè quasi Deo teste promiseris id tenendum est. Et de Legibus: Plurima firmantur jurejurando inter ipsos homines, Diis immortalibus interpositis, cum iudicibus, cum testibus. Quid si Eyd ab Ita, voce affirmandi seu asseverandi deducatur, quod juramentum sit asseveratio seu affirmatio, ut ex modo citato loco Ciceroonis patet, religiosa?

GALLI verò jusjurandum Serment vocant, quasi seurement, eandem ob causam, quod juramentum sit asseveratio, ut dixi, religiosa.

Et hæc de nominibus vel verbis jurandi si ve juramenti.

Jureconsulti porro juramentum, si ve jusjurandum definiunt, quod sit affirmatio, vel negatio rei alicujus factæ, asseveratione firmata. Unde Cicero eodem Officiorum tertio affirmationem religionem vocavit. Et paullo post: Nullum vinculum ad stringendam fidem jurejurando Majoris æstus esse voluerunt: Item: Qui jusjurandum violas, is fidem violas. Nam juramentum

a fide, fidelitate, veritate apud Græcos quidē, appellari, suprà dictū in voce *ἱερνυμ*. Unde Eschylus per Deum Fidum iuravit. Et Dionysius Halicarnassensis testatur, Sacramentum (intelligi iurejurandum, quod dictum res sacra, sancta, religiosa; & quia illud fiebat per Deos, resq; sacras; & in sacris sive sacrificiis; & sacro in loco; & quia sancte in violatēq; erat servandum) Romanis gentilitium esse, iurare per bonam suam fidem.

Circumstantia
qua in iuramento
consideranda.

Ceterum in hoc loco communis eadē fere observanda sunt, quæ in precibus & votis, nempe primò persona iurantis: deinde formæ & modi, per quos iuratur. Ethnici: certio locus, in quo iuravit: deniq; quæ iurisjurandi religio olim fuerit, si verè religiosa observatio, quæ item violatio, & ejus pena.

Personæ iurantes.

Quod ad personas iurantes attinet: constat, quibusdam iurejurando fuisse interdictum. Sic enim, exempli gratia, viri iurabant Romæ per Herculem: nunquam mulieres: quin etiam ab Herculis sacrificio abstinabant. Econtra viri non per Castorem & Pollucem: ac mulieres, ut Themis in Eunuchis. Sic Flentini Diali apud Romanos iurare non licebat, cuius has Plutarchus rationes adfers quæstione quadragesima quarta Romanarum, quæ animadversiones sunt dignæ: Aut quia, inquit, tormentum liberorum est iurejurandum? Sacerdotes autem & animam & corpus oportet torturæ esse expertos. Aut quia non convenit de rebus parvis fidem non haberi ei, cui sacra & maxima sunt credita? Aut quia omne iurejurandum in execrationem perjurii definit? Est autem execratio iræ vis rei, & mali omnium: quæ causa est, ut dira imprecari alius sacerdos: per leges non possint. Et sanè laudi datum est Athenis sacerdoti, quæ populo iubente, Alcibiadem de votere noluit, votorum se, non detestandi causâ antistitam esse inquitens. Aut ne via publicum est perjurii periculum, si homo impius ac perjurus pro civitate vota nuncupet, ac sacris operetur. Hæc Plutarchus: quibus adde ista Varronis libro sexto de lingua Latina: Hoc, Cajo Popilio rogante Sylla distulisse, sublatum, ne fieret, & omnes, qui bonam copiam iurarent, ne essent nexi, dissoluti. Ergo habitâ ratione personarum, alia virorum, alia mulierum erant iuramenta. Alia votum: alia sacerdotum.

Forma iurandi
secundum iuris
prescriptum.

iurandi deinde formulis varias Ethnici habuerunt. In genere quidem, omne iurejurandum fieri secundum iuris præscriptum atq; formulam debebat: unde etiam iurejurandum dictum, tanquam iustum, & legitimum, quod iure fit, iuramentum, si re, ut Plautus loquitur, iustitiam. In Cistellaria:

Veniâ hanc metuo, ne iurandum nostrum quisquam culpares.

Et pauli post:

Abi querere, uti tuo iurando satis sit subsidii.

Tametsi, ut etiam hoc addam iuramentum, iurare, & iurejurandum sic dicatur, quid sit solenne & publicum in iure & iudicio plerumq; adhibeatur.

1. Forma iurandi
per Deos.

Porro certâ verborum formulâ iurare fuerit soliti, quod dixeris, Conceptis iurare verbis (de qua phrasi suprà) cum videlicet iuraturo præibat is, qui iuramentū deserebat. Hæc formulâ non ex re obvia & contingenti, sed divina planè & augustissimâ arripuerunt: suisq; ab ipsis hæc concepta vel per Deos ac Deas: vel per homines: vel per animalia bruta: vel per rei inanimatas. Per Deos ac Deas quidem: iurabant vel per unum solum aut solam: vel per plures. Per solum; ut Iovem: vel alium per solam, ut Venere, vel aliam. Hinc Grippus piscator apud Plautum in Rudens:

Per Deum
unum ut lo-
vum.

Per Venerem banc iurandum est tibi.

Ceterum per Iovem frequentissimè iurabant. Unde ἰοπεριον eum dictum singulari epibeto annotatum suprà. Hinc in Eliacis apud Pausaniam legimus, in Olympia *Βουλωνεῖον*, id est, Senatu, Iovis simulacrum fuisse, cognominati *ἱερα*, quod utraq; manu fulmen continebat, quasi ulturus ille fulminis qui falleret iuramentum, & violaret: iuxta hoc simulacrum, qui ad certamen descendebant, eorum parentes & fratres, super immolati ex ta porci conceptis iurare solebant verbis, nihil se fraudis, nihil deceptionis ad certamen attulisse, aut fecis, quam leges paterentur Olympice commisisse. Hesychnus ἰοπεριον *Δία*, id est, Ephoricum Iovem in Titani or dine fuisse scribit. Inde vero & Dium Fidum idē iupiter a Romanis suis dictus, quod ut iuramento præerat, quò verum iustumq; esset: ita & fides servande, quæ in iuramentū dabatur, præses esset. Cicero pro

Fontenot

Fontes: Ille jupiter, inque, cujus nominē Majores nostri testimoniorū fidem sanctā esse voluerūt. Et Apulejus: Virum idoneum non est, per quod adjures, nempe per dextrā & telum, ut re per ista furem, cum sit summi Deorum hic bonus proprius, Nam & iurandum dicitur, ut ait Ennius. Quod igitur jurabo? Per Iovem Lapidem vetustissimo ritu? In qua verba sic iustus Lippius: Di. Per Iovem iurandum summi Deorum esse proprium, & id Ennii verbis probatum vult. Vbi ergo illa? Nam quae sequuntur, nihil ad eam sententiam. Censeo scribendum: Nam & Iovis iurandum dicitur, ut ait Ennius. Iurandū per Iovem esse, id est, summum Deorum, a verbo ipso colligit: quia formata vox quasi Iovis iurandum sit. Ennii verus, quem intelligit, ecce apud Ciceronem est:

Fides ala, apta pennis, iurandum Iovis.

Potuisse etiam adducere Nervi versum:

Ius sacratum, Iovis iurandum sagmine.

Hæc Lippius: in quibus noceat notitas & argutia huius erymi.

Sed & obiter explicandum videtur, cur Iupiter Lapis dictus, per quem jurant. Nonnulli Iupiter cur existimant ab ipso Lapide, Iove vocato; qui Saturno oblati fuit ab Ope. Nam & Eusebius in Lapis dictus. Chronico ait: In Creta regna vi lapis. Lapidem Iovem interpretantur quidam, qui per tempora fuerit a pia Proserpina: vel certe dicitur a Lapide silice: quem in sanciendo fœderibus iuraturi tenebant, ut Festus docet, ea verba dicentes: Si sciens fallam, me Diepiter sal vā urbe arceq; bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Quidam antiquitatum studiosi hæc concepta verba ita castigant & efferant: Si sciens fallo, qui me despicit, sal vā urbe arceq; in me ejiciat, ubi ego hunc lapidem. De hoc vero iuramento multa scribit Erasmus in Proverbiis, Iovem Lapidem iurare.

Est & apud Pausaniam Iovis illud cognomen *Laeta*, quasi dicas lapidei Dei. Notissimum est enim apud Græcos dāns & dāos lapides & saxa vocari: unde & populi fabulosi a la- Iupiter dictus Lapideum Deus. pidib. Deucalionis & Pyrrhe iacti dicti sunt dāoi. Laeta vero Iovis & Neptuni signa posita fuisse in Olympia testis est Pausanias in Eliacis libro prior. Hic videtur operæ pretium, illud iurandum adscribere, quod primo fœdere inter Romanos & Chætaginenses factum scribit Polybius, quod in tabulis æneis inscriptum Aediles in Iovis Capitolini templo diligentissimè asservandū posuerunt. Hoc tale est: Si rectè ac sine dolo malo hoc factus, atq; hoc iurandum facio, Dii mihi cuncta felicia præsent: sin aliter aut ago, aut cogito, ceteris omnibus salvis, in propriis patris legibus, in propriis Laribus, in propriis templis, in propriis sepulchris, solus ego peream, ut hic lapis e manibus meis decider. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc Polybius:

Per plures deinde Deos simul, iurare sunt soliti. Huius formula illustre exstat exemplum Forma iurandi per plures Deos. apud Plautum in Baccide:

— Ita me jupiter, (inquit Chrysalus) Iuno, Ceres,
Minerva, Latona, Spes, Opes, Virtus, Venus,
Castor, Polluces, Mars, Mercurius, Hercules,
Sumanus, Sol, Saturnus, Dii omnes ament,
Et ille cum illa neq; cubat, neq; ambulat,
Neq; osculatur, neq; illud, quod dici solet.

Sic Alcibiades adolescens in Cistellaria apud eundem Plautum:

At ita me (inquit) Dii Deaq; Superi atq; Inferi, & medioximi,
Itaq; me Iuno regina & Iovis supremi filia
Itaq; me Saturnus pater ejus, & Castor pater
Itaq; me Ops opulenta, illius a via, &c.

Et paullo post:

— Enim vero ita me jupiter
Itaq; me Iuno & Saturnus:
Dei me omnes magni minitq; & patellarū

*Faxit, ne ego dem virtus hodie suarum Silentio:
Nisi ego te tuamq, filiam meq, hodie obrunca vero.*

*Atq, hæc illis est Ethnicorum per Deos alienos jurandi consuetudo, quam passim Deus in sacro-
sancto suo verbo prohibet, per suum tantum nomen jurari volens: ut qui solus æternus est, solus
næpiorogenus, rerum omnium conscius, & tam se verus faldi iustusq, ultor, quam veritatis con-
fians videt & assertor. Vide Exodus caput vigesimum tertium Deuteronomii sextum & deci-
mo, Zephania primum. Plura item de antiquo jurandi modo per Deos ac Deas, & quàm rationem
de multiplex iusjurandum istud fuerit, vide apud Polydorum Virgilium, Cælium Rhodiginum,
& Alexandrum ab Alexandro libro quinto, capite decimo.*

II

Forma iur-
antis per homi-
nens: & qui-
dem viros.

Porro per homines quando jurabant, partim per eos viros iurare soliti viri tumq, vel sa-
lute, vel calamitatem, vel nomina, vel genios: partim per defunctos. Per viros quidem vel per
integros, vel per ceteras eorum partes. Priori illustra exempla peti possunt cum ex aliis litera-
rum monumentis, cum istud ex his Suetonii verbis in Claudio: Conuersus hinc, inquit, ad officia
pietatis, iusjurandum neq, sanctius sibi, neq, crebrius instituit, quàm per Augustum. In quibus si-
mul hoc quoq, notandum, Veteres solitos & iurare & obtestari nomen carissimi cuiusq, sibi. Idem
in Julio Cesare: Roma longo tempore sacrificare, vota suscipere, conuersus quasdam, inten-
posito per Cæsarem iurejurando, distrahere perseuerarunt. Sic C. Caligula, ut Suetonius & De-
scripsiunt, Drusillam diuinis honoribus coli iussit, ac Veneri adæquauit, & Pantheam voca-
ri, imperatumq, fuisse, ut per eam, tanquam Iunonem, in posterum iurarent. Sic Pythagore per
Pythagoram, magistrum suum (cujus præceptum exstat, Non jurandum per Deorum nomina,
teste Iamblichio) iurare soliti, non tanquam per Deum immortalem, aut Heroem, sed per
hominem Deis similem. Exempla, ex quibus constat, vel per saluum vel per calamitatem iuratum
fuisse solitos Veteres, plurima passim apud Homerum exstant. Præ aliis illustre est Telemachi,
qui per Deum & τῷ ἄλγεα, id est, ætumnas cum patris, tum proprias iurauit. Sic Imperator
Romani pro insana sua ambitione ut alios honores diuinos sibi vendicasset, ut per nouum a quo-
sua, perq, Genium suum iurari voluerit. Hinc Tertullianus in Apologetico: Cuius, inquit, apud
vos per omnes, quum per unum Genium Imperatoris pejeratur. Et in Pandectis ad hoc cum le-
gimus etiam solitos plebs, per genium Principis qui decessissent. Religiosissimum enim id iur-
tandum habebatur. Ideoque Caligula, cum ob leuissimas causas morte plurimos quoscunq, aspi-
ceret, dicere sepe solebat, sicut Suetonius refert, se illos punire, propterea quod unquam per
suum Genium iurassent, hoc præ se ferentes, se ipsum condemnare, indignumq, censere quod
coletetur.

Forma iurandi
per partes
hominum.
Per caput.

Partes vero hominis, per quas iurabant, fuerunt caput, ejusq, partes, oculi, dextra item. Ad
consuetudinem per caput iurandi alludit Homerus Iliad. α. his verbis:

Εἰ δ' ἄγε μοι καθ' ἑταίρου μοι ὄφρα πομπήντι
Sed age jam tibi capite annuam, ut confidas.

Iste capitis nutus, ut egregie adnotat Spondannus, angustissime promissum Iovis confirmat. *Vi-
de Thebis de ipsius auxilio dubitare non potuit. Est autem caput pars in corpore præstantissi-
ma, in qua est rationalis anima sedes, secundum Platonicos: quia illic est cerebri conceptacu-
lum, ac membrorum animalium, quæ organa sunt & principia virtutis animalis, tam apprehen-
denti, quàm eligenti, seu voluntarie morientis, ut obseruauit quoque ex illis Rhodiginus libro
tertio, capite vigesimo tertio. Unde colligi potest, car tam angustum sit capite Iovem annuere.
Ex eo enim, tanquam primo motore pendent voluntates nostra, maxime, quæ cum ratione con-
sentiunt. Nam hic non loquor de θυμῷ aut δυνάμει, quorum illa est in corde: hæc in ve-
core. Itaq, iupiter subiungit pollicitem suum capitis nutu sancitum esse irreuocabile, omni frau-
de carent, & cuius euentus certissimus sit. Deniq, res sacræ caput existimatum est: unde & ster-
nutamenta sacra dixit Aristoteles in Problematis sectione trigesima tertia, questione nona.
Iusjurandum ergo per caput pro sanctissimo & inuolabili habuim est apud Veteres. Alii di-
cunt, caput fuisse saluum symbolum. Itaque illud ad iurare & deo vere in fide præstanda rece-
pitur.*

piam fuisse. Hinc Lyricus Latinus Iuliam Darinem perfidum caput vocis obligare solitam dicit: *Εὐ καὶ τοῖς δὲν ὀμνύμας*, id est, in capita puerorum jurare, mortis fuisse Budens testatur in Commentariis: id quod fiebat tallo ejus capite, in quem jurabant. Ita se sacrare caput ejus Divi inferi ac deo vere significantes, si pejerassent. Hinc etiam Apulejus: *Adjuro tuum caput*, nulli me prorsus, &c. ubi Interpretes addit, Hoc esse Græcotum jusjurandum; jurare per caput. Unde idem Homerus:

— πᾶσι καὶ ἀλλῇ μέγας ὄρκον ὀμνύμας.

Et Poëta alicubi:

— Nondum Græcis jurare parati,

Per caput alterius.

A Virgilio quoque dictum est:

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

Pertinet hac imprecationis formula, malum aliquod in auctorem retorquenti, *Εὐ καὶ ἀλλῇ στίχῃ* caput tuum, apud Aristophanem.

Per oculos deinde ut rogandi, ita jurandi consuetudo satis nota est, cum ex Petronio, Pro- per oculos. pertio, Ovidio, cujus amici per oculos leguntur jurasse, & infinitis aliis: tum ex Plauto. Hinc Menæchmus in hæc verba triumphans:

Si volens per oculos jurare, nibilo hercle ea causa magis

Facies, ut ego hoste abstulerim palli. & sinister pessima:

Ubi per oculos jurare dixit, quia nihil ferè est oculis carius: jurabant autem per res carissimas.

De more vero jurandi per manus sic Apulejus scribit: Verumq; idoneum non est, per quod per dextram; adjures, nempe per dextram: quod testimonium supra quoque a nobis fuit citatum.

Nec vero tantum per homines & vos eorumq; partes certas jurare soliti sunt, sed etiam per homines jurandi defunctos defunctorumq; genios: quod præ aliis gentibus imprimis Nasamones & Ægyptios se per defunctos cisse constat. Sic quia religiosè cineres parentum & amicorum olim servabantur, corporibus crematis, per illos etiam supplicabant & jurabantur est in Oratioe Verrinae Ciceronis quarta: Obsecravit per patris sui cineres, & apud Horatium:

Expedis matris cineres opercos

Fallere, &c. id est, Per matris cineres falsum jurare.

Per animalia item rationis expertia jurabant, ut καὶ τῷ γυναικὶ καὶ τοῖς καὶ οἷς, id est, per anserem, per canem & arietem: quod triplex juramentum Enstachius refert Rhodamantem primò reperisse, ut omnibus juramentis adhiberetur Dei nomine. Per anserem autem potissimum.

III;
Forma jurandi
per animalia
bruta.

nam Sociates; per canem vero Eriogenes jurabat.

Sic per porcum jurasse Agamemnonem apud Homerum legimus. Et pugiles certamen iniitum a Horcii lovis statuum in Elide, mactato porco jurare solitos, sine fraude sese compertat Pausanias. Quin etiam Iudices præfectosq; certaminum eodem sacro, et apud eandem nam jurasse tradit. Nulli verò porcum illum, per quem illi jurassent edere licuisse. Quare Tabibius Homericus porcum, quem Agamemnon pro juramento statuerat, arreptum in mare præcipitem dedit.

Per res porro inanimatas quoque jurabant, ut per sidera & elementa, per solium, per terram, &c. more, per ventum & alia. Hinc Virgil. *Æneid.* 12.

Hecceadem, Ænea, terram, mare, sidera juro.

Hinc transferendi illi versus Horaciani Ode octava, libro secundos

Expedis matris cineres opercos

Fallere, & toto taciturnæ noctis

Signa cum calo gelidâq; Di vos

Morte carentes.

Sic jurabant quoque per Strygiam paludem, quod maximum & gravissimum fuisse juramentum forma jurandi apud Ethnicos, ex his versibus Homeri *Odyss.* constat:

Ἰσμενὺν τὸ δὲ γένος, ἡγεμόνους ἑπάρθεν,

καὶ τὸ πρὸς τὸν ὄρεον Στρυγίαν δαίμονα (ὡς μέγας &

Forma jurandi
per Strygiā paludem maximam
olim & gravissimam.

Ορκος Διὸς ὅτι τίς τι πῖλεῖ μακρότατος Διοίσι)
 Μή τί τοι αὐτὸ πῆμα χακὸν βυλὺ σὺ μὲν ἄλλο:
Scias nunc istud terra, & cælum latum supernum,
Et ipsa subterlabens Stygis aqua (quod maximum
Iuramentum gravissimumq̃ existit beatis Diis.)
 Non ullum tibi ipsi damnum malum me consultat aliud.

Idem iuramentum intelligit etiam hoc versu, Odyss. β.

Ὡς δ' ἔφθ' ἔφθ' χερσὺς ἢ Διὸν μίσας ὄρκον ἄπωμον:
 Sit loquens atheni Deorum magnū iuramentum iuravit.

Eādem prorsus formulā usa est etiam Latona, de templo condendo & lucū. Sic enim Homerus
Hymno in Apollinem:

— Ἀπὸ δ' ἢ Διὸν μίσας ὄρκον ὅμοας
 Ἴσθι νῦν τί σε γὰρ, καὶ ἡεκαὶ ὅς σε εὐπερὶν,
 Καὶ τὸ κατεβόμινον Στυγὸς ὕδατος (ὅς μάλιστα
 Ορκος Διόντοτα τὸς τι πῖλεῖ μακρότατος Διοίσι)
 Ἡ μὲν φοῖβε τῇ ἢ Διὸς ὄρκον ἴσθιται αἰεὶ
 Βομῶς καὶ τίμαί τοι. τίς ἢ σε γὰρ ὅχα πάντων:
 — Latona autem Deorum magnū iuramentum iuravit:
Scias nunc hac terra & cælum latum superius
Ei infernē fluens Stygis aqua (quodq̃ maximum
Iuramentum gravissimum existit beatis Diis.)
 Certē utiq̃ Phœbi hīs odoriferum eris semper
 Altare & templum: honorabit autem te utiq̃ maximē omnium.

His adde, quæ apud eundem Homerum exsunt de eodem iure iurando, quod adeo illis factum erat, ut, qui ex Superis illud violassent, ab omni Deorum consortio aliquandū depellerentur, ac copiose docet Hesiodus in Theogonia. Sic igitur ille lib. ξ.

Ἀγε νῦν μοι ὁμοῦστον ἀσπὺν Στυγὸς ὕδατος,
 Χεῖρ' ἢ τῇ ἐτέρῃ μὲν ἢ λαβόντα πικυβότειραν,
 Τῇ ἢ ἐτέρῃ ἄλῃ μὲν ἢ ἴνῃ, ἵνα νῶϊν ἄπαυς
 Μάρτυρες αἶσ' οἱ εὐπερὶ Διὸς Κεχίον ὄμφης ἰότης,
 Ἡ μὲν μοι δώσιν χαρίτων μίαν δόλοισιν,
 Παρ' ἑλβω, ἢς αὐτὸς ἰέλδουαι ἥμισυ πάντας:
 Age nunc mihi iura in violabilem Stygis aquam:
 Manu verò alterā quidem cape terram multipascentem,
 Alterā autem mare marmorcum: ut nobis omnes
 Testes sint Inferi Dii, Saturnum circa existentes,
 Certē te mihi daturum esse Gratiarum unam juniorum
 Pasisheam, quam ego desidero dies omnes.

Et paullo post:

Ὡς δ' ἔφθ' ὡς καὶ Διὸς. Διὸς δ' ὀνομασθεῖς ἅπαντας
 Τῶς ὑποπάρταυς, δι' ἑταῖρος καλόν τ'
 Iurabat autem, ut jubeat. Deos autem nominabat omnes
 Subtartareos, qui Titanes appellantur.

Ceterum, cur per Stygiam aquam sive paludem jurare firmissimum Deorum habitum fueris ius iurandum, Cælius Rhodiginus libro vicesimo septimo, capite quinto has affert rationes: vel quia a Diis & hominibus odio habentur, qui ad dejurium procliviores sunt; vel quia juxta Hesiodum, omnibus elementis antiquior est aqua.

Iurabant præterea iidem per plantas, ut Cramben, qui mos Ionicus fuit: & per Capparin, quomodo Zeno Stoicus sibi jurare permisit, per cibos omnis generis similiaq̃ multa. Hinc de more per cibos facidos iurandi ita Plinius libro secundo, capite septimo: Gentis verò quædam animalia, etiam aliqua obsecra pro Diis habent, ac multa dictu magis pudenda, per facidos cibos

& alia

Ἐπεὶ ἰουρὰν
 πρὸς plantas, &
 αἰβας.

& alia similia jurantes. Sic per vinum mulieres jurasse legimus (unde, *Vino inscribere*, mulieris *Per vinum* a juramentum duci solet.) & per lapidem vel silicem Carthagenenses & Athenienses. De illis feri *Per lapidem* hic *Titus Livius* libro primo tertie Decade. Inducitur enim Hannibal agnum laeva manu, dextra silicem lapidem retinens: Si falleret, totum castrorum precatus Deo ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset: & secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Eadem formula, sed sub alia verborum conceptione repetitur, libro vigesimo secundo. Ejus quodque meminit Agellius libro primo, capite vigesimo primo, & Polybius libro tertio. Porro de Atheniensibus, ut ad lapidem juramenta fecerint, *Aristoteles* in Republica Atheniensium & *Philochorus* scripserunt. Quo pertinet illud *Demosthenis*, *Onus* ne in Canonem: & modo *Aristoteles* & *Θοκυδίδης*, id est, ad lapidem agentes & ejurantes: quod idem obsequat *Harporation*.

Græci etiam hoc in more positum fuisse legimus, ut ferrum candens tenentes jurarent: quod *per ferrum* in sancendis potissimum fœderibus fiebat, *Dei* precantes, ut tandem sœdus perduraret, quamdiu *mydus* latuisset (id enim ferro ignito & candenti nomen) statim, in mare *mydum* precipitabant. Moris hujus meminerunt *Sophocles*, *Callimachus* & *Grammatici*: qui mos postea apud quosdam etiam in *Livonia* superstitiosè potius, quam pie per aditum templi, fuit observatus. Nam sceleris alicujus accusati, ad ferri candentis iudicium vocabantur: & id subire nonnunquam vel in vi compelluntur. Id erat hujusmodi, ut criminis reus ferrum candens e medio prunis exemptum, in manus caperet, ac usatoribus & iudicibus ostentaret, siq; adulatione nulla subsecuta ille sus esset, absolvere: si vero eam pati non posset, objecti criminis ita convictus damnaretur. Purgabunt vero se prius, ejurans, confessione & *Embarrasia*, mox ad borrihi, cum illud experimentum accedebant, id, quia periculosum erat, & insones aliquando ex eo condemnabantur, præcipue vero contra *Christianæ pietatis* mores erat, Deniq; sentari videbatur, *Honorius* III. fieri per gratissimum edictum *reivum*, ut *Decretal. lib. v. tit. XXXVI. de injuriis capite III. habetur*.

Pythagorei præterea, teste *Cælio Rhodigino* libro vigesimo secundo, capite decimo, jurant *Per numerum* per quaternitatem, sive numerum quaternarium, tanquam per numerum sacrum perfectum, quo *Qualitas* conflat forma quadrata, omnibus numeris absolutissima.

Sic per *Altare Veteres* jurasse, constat ex illo loco *Mastbei*, ubi *Dominius* perperam agere *Phariseos* inquit, qui non obligare juramentum, quod per *Altare* fiet, arbitrabantur, sed quod per donum fieret *Altari* illatum.

Per certa quinetiam instrumenta, eos jurasse ex multis probatis auctoribus constat; in primis *Per sceptrum* id cum ex aliis locis, tum ex illo *Homeri Iliad. 2. disci potest*:

Αλλ' ἐν τοῖς ἔργοις ἐνὶ μέγας ὄρκον ὁμοῦναι
Ναί με τὰ δὲ σπῆμ' ἐγὼ, τὸ μὲν οὐ ποτὶ φίλῳ καὶ ὄρκῳ
Φύσει, &c.

Sed tibi edico, atq; adeo magnum juramentum iuro,
Certe per hoc sceptrum, quod quidem nunquam folia & ramus
Producat, &c.

Hæc ea que *Spondanus* adnotat, quia proposito nostro servant, subungere placet. Non assensior inquit, *Eustachio*, qui *Achillem* dicit ex re obvia & contingenti jurandi occasione arripuisse, quam illiira suggestit. Etenim si sceptrum Regum imperii, & iustitiæ signum fuit (unde *Iustinus Historicus* ab origine rerum pro *Diis immortalibus Veteres* hastas coluisse dixit, ob cuius religionis memoriam, inquit, adhuc *Deorum simulacris* haste adduntur. *Hastis* autem nihil aliud est, quam *ὄπλον*, sceptrum) non potest in rebus humanis a re augustiori iusjurandum illis peti, quod *Veteribus* etiam usitatissimum fuit. Tale est illud *Partenopei* apud *Æschylum*:

Ομοῦσι δ' αἰγμῶν καὶ ἔχει, καὶ ἄλλων Θιῶν
Σὺ βεῖν παρθέναις, οὐ μὲν τιν' ὀπίσσω.

Notum est etiam de *Cænei* hasta pro verbali a Græcis interpretibus referatur, Sic apud *Flaccum* ex imitatione *Homericæ*

Eodem illo die, viduli nobis posuit. Cicero quoque in oratione pro Cornelio Balbo scribit, Graecorum vitare hunc morem fuisse, ut posteaquam quis testimonium dixisset, iurandi deinde causa ad amicum accederet.

Locum item in iurejurando habitum fuisse rationem docet questio vigesima octava, Roma-^{Locum, in quo} Locum, in quo natum apud Plutarchum, quae sic habet: Cur pueros Herculei iuratos non sinunt iurejurando? ^{iuramentum si fieri} dum hoc intra domum facere, sed exire sub Diem iubent? An ea est vera quorundam opinio, quia Hercules non sit delectatus vitâ parietibus cinctâ, sed sub dio & peregrinus degere? Aut quia Deus ille non indigena, sed peregrinus & hospes fuit? Nam Bacchum quoque non iuravit sub te-^{ritissimum.} sto, hanc quoque peregrinum. An vero hac loco tantum pueris dicunt? Aliis vero hac ratione co-
bivere eos a leuitate & iurandi temeritate voluerant, sicut Favorino placet. Nam iste quasi ap-
paratus cunctationem incipit, facultatemque deliberandi præbet. Hunc ritum non communem, sed
Herculi peculiarem fuisse cum Favorino aliquis affirmaret, ita, quia de eo narratur, conside-
ratis. Ad eum enim religiosum hac in re fuisse tradunt Herculei; ut secl dant axat iura veris, so-
lignitiam Phyle, Angea F. Ideoq; etiam Pythiam hac sacramenta Lacedæmonius exprobrâsse,
se, quid diceret melius utriusq; fore, extra iurejurandum promissa implere. Hæc Plutarchus. Un-
de apparet non quovis in loco, nec temere, levis de causa esse iurandum. Hinc quidam etiam ne-
gavit sub teſto per Diem Fidum dejerare oportere. Un tides teſtum eſt perſonatum, ut videat
tar dictum, id eſt, ædium, inquit Varro libro quarto de lingua Latina. Hæc de loco.

Postremo considerandum hic est, iurandi consensum quoque religiosam olem apud Ethni-^{luramentum iſtæ} cos fuerit: e contra ejus violatio quantopere multata. Legimus apud Homerum, ^{violam} violam, iura-
mentum, cuius est cum penitus, camen sibi conservandum putasse, maximo licet dolore affecto.
Ejus verba hæc sunt: ^{110.}

— Ζεὺς δ' ἐν δόδο περὶ πύλαις ἐκόντος,

Αἰὲν ὅστις ἴσῃ γὰρ ὀρκῶν, ἐπὶ τῇ τ' ἀλλοτρίᾳ δαίῃ.

— Iupiter autem nequaquam astutiam intellexit:

Sed iuravit magnam iuramentum. Postea vero multum lasus est.

ibi adhuc nobis observandum est, quam religiose & rigide nobis iuramenta præstare sint: ^{110.}

Et ipsam iurandi consensum causa Marcus Attilius Regulus ad cruciatum re ver-^{1. Apud Romæ} a est, arguit Cicero lib. 3. Officiorum. Unde colligit, ius delictum fidei, iurandi sepe et-
a. 110.

Atque si ferandam. Et certe, nullum inquit idem, vinculum ad asstringendum fidem iureju-
rando. Majores artius esse voluerunt. Id indicant leges duodecim Tabularum: indicant sacra-
dicant fœdera, quibus etiam cum hoste de vincitur fides: indicant notationes animadversione
Censorum, qui nulla de re diligentiis, quam de iurejurando judicant. In hanc sententiam
et videant plura. Sic Agellus libro septimo, capite decimo octavo: Iurandum, inquit apud
Romanos in violatæ sanctitatis habitum servatum est. Id & moribus legibus multis ostenditur.

Uti etiam idem Dionysius quoque, qui libro secundo: Nunc instrumentum illud assignat. Po-
tius libro sexto commemorat, tantum apud Romanos iurandi religionem valuisse, ut eâ
le facile gentibus omnibus antecellerent. Nam si Græci homini, inquit, qui magistratum ge-
rat, silentium unum committatur, etiam si decem scribendo assignat, signaq; totidem, ut que etiam du-
plures testes extent, fidem tamen plerumq; violant. Apud Romanos: utem, qui, quam Rem-
publicam gerunt, majorem multo pecuniâ tractant, soli iurandi sui religionem in officio suo
committunt, &c. Ad hanc porro legem illud Caji pertinet: Maximum remedium expedienda-
ram litium esse iurandi religionem; de qua observata, custoditq; apud Romanos, & de de-
com, apertis, quos. Annibal Romam, de jure ab eis accepto, legavit, legat, qui vult, Gellium li-
bro septimo, capite decimo octavo. Consentaneis his Chrysostomus dicit: πῶς τὸ ἀνδρῶν καὶ τῶν
καὶ θ. Βασιλεὺς δὲ καὶ, Iurandum omnis controversiæ finis est ad confirmationem. Et Gre-
gorius Nyssenus: Ὁρκὸς ἐστὶ λόγος, καὶ ἡμῶν ἐστὶ τὸ πρὸς τὸ ἀλλήλων, Iuramentum est ora-
tio, confirmans per se veritatem. Et Philo: Ὁρκὸς ἐστὶ μὲν τοῦ εἰς, αὐτὸς δὲ ἐστὶ τὸ ἀπὸ
πρὸς τοῦ εἰς, Iurandum est testificatio Dei de re controversa.

Ex istis autem constat, Ethnicos vel naturâ duci & magistrâ iurandum, seu rem sacro-
santam, plurimum semper fecisse. Idem quoque gravi terrore supplicio affecerunt omnes eos, qui hanc

Violationis iu-
rurandi cum
gravi summa p-
na.

juris jurandi religionem violassent. Hinc Pontifex Maximus apud Romanos (*Maximus*, i.e. *iste* f' *esse*, *dictus*, quod *iudex* atque *arbiter* habebatur, rerum *divinarum* *humanarumq;*, si *ve*, ut alibi *ait*, quod *maximus* rerum, *quæ* ad *sacra* *religionesq;* *pertinent*, *iudex* *fit*, *iudexq;* *consummatus* *privatorum*, *magistratusq;*, *conversas* *de* *perjurio*, quo *pietas* *ad* *verbum* *Deos* *immortales* *violatur*, *disceptare* *et* *dijudicare* *solutus* *fuerat*. Quò alludit apud *Plautum* in *Rudente* *La-*
brax *leno*:

Libet *jurare*, *tu* *u'* *meo* *Pontifex* *perjuro* *es?*

Hoc *est*. *Tu* *ne*, *tamquam* *Pontificis* *Maximi*, *de* *meo* *perjurio* *arbitrandi*, *et* *judicandi* *pos-*
stus? *Tunc* *meo* *perjurio* *præesse*, *aut* *iudex* *sedere* *postulas*, *squam* *Pontifex?* *Adde* *his*, *quæ*

Xenophon de
pana perjurii.

Xenophon *scribit* *in* *istam* *sententiam* *secundo* *de* *expeditione* *Cyri* : *ποῦνται μὲν γὰρ καὶ μήνιστος οἱ θεῶν ὄρασι καλῶσι πρὸς πολέμους τῶν ἀλλήλων, ὅς τις ἢ τῶν αὐτοῦ αἰσῶσιν αὐτοὺς παρακαλεῖται, τῶν δ' ποτ' ἂν ἴσῃ καὶ αἰσῶσιν αὐτοῦ. τὸν γὰρ θεῶν πόλις μὲν, καὶ εἰς αὐτὴν ποτὶ αὐτὸν τὰς φωνὰς τῶν ἀποπέμπτων, ὡς εἰς ὅποιον ἂν σέβεται, ἀποπέμπτει, ὡς εἰς ὅποιον ἂν σέβεται, ἀποπέμπτει. πάντες γὰρ πάντες τοὺς θεῶν ὑποχρεῖται, καὶ πάντα τὰν τῶν ἰσῶν οἱ θεοὶ ἀπερὶ τῶν. id est :*

Hoc *primum* *et* *præcipuum* *est*, *quod* *Deorum* *sacramenta* *nos* *hostes* *in* *vicem* *esse* *prohibent*. *Ea* *verò* *si* *quis* *neglecta* *sibi* *consciis* *est*, *illud* *ego* *nequamquam* *beatum* *existimaverim*. *Divi-*
nitius *enim* *illatum* *bellum*, *haud* *scio* *qua* *quis* *aut* *celeritate* *effugere* *possit*, *aut* *quibus* *in* *tenebris* *latere*, *aut* *in* *quo* *munimento* *arcere*. *Etenim* *omnia* *Deis* *ubi* *ubi* *sub* *obnoxia*, *et* *a* *quali* *potentia* *reguntur* *ab* *ipsis* *omnia* *ubi* *ubi* *genium*. *Hæc* *Xenophon* : *quibus* *subjungi* *etiam* *hæc* *possunt*

Nicolaus Leon-
nicus.

quæ *Nicolaus* *Leonicius* *Thomas* *scribit*, *non* *tam* *de* *admirabili* *more* *jurandi* *apud* *Palisco-*
rum *fontem* *in* *Sicilia*, *quam* *de* *horrenda* *pana* *eorum*, *qui* *dolo* *malo* *pejassent*. *Ejus* *verba* *hæc* *sunt* : *jurandum* *autem* *tota* *insula* *et* *finitimis* *etiam* *Italiae* *populus* *percelebre* *et* *horren-*
dum *eo* *loci* *fuisse* *perhibetur*, *cujus* *talis* *religionis* *fuerat* *modus*. *Invitatur* *illuc* *accedentes*, *quæ* *una* *q;* *affirmare* *voluissent*, *tabellæ* *ante* *conscriptæ*, *domo* *secum* *afferebant*, *has* *postea* *obsignatas* *in* *fontem* *deiciebant* : *quæ* *si* *vera* *rectaq;* *fuisse*, *illa*, *quæ* *juratus* *affirmasset* *si*, *super* *aquas* *faci-*
cile *fluere*, *et* *ferræ* *videbantur*. *Sin* *vero* *secus* *esset*, *et* *dolo* *malo* *pejeras* : *quispiam* *illas* *scri-*
pseras, *statim* *mergebantur* *et* *ima* *percebat*, *homōq;* *ille* *subitis* *corruptis* *ignibus* *extur* *illuco*, *et* *in* *cineres* *verti* *cernebatur*. *Quamobrem* *sacerdotes* *ii*, *quibus* *sacri* *fontis* *erat* *cura*, *non* *prius* *aliquem* *ad* *id* *jurandum* *admittere* *dicebantur*, *quàm* *ii* *sponsiores* *præstitisset* *aliquos*, *qui* *ex-*
purgationis *impensas*, *si* *quid* *sibi* *durius* *incidisset*, *pro* *se* *statim* *repræsentare* *tenentur*.

Haec *enim* *Leonicius*.

Herodotum.

Postremo, *ut* *hunc* *totum* *locum* *de* *juramento* *concludam*, *addere* *libet*, *memorabilem* *histori-*
am, *cui* *congruentissimam* *huic* *loco*, *quæ* *apud* *Herodotum* *extat* *libro* *primo* *Hist.* *lib. 1. cap. 1. (in-*
quit *ille)* *ἐν τῇ πόλει παρὰ τὴν ἑκαστὴν ποταμὸν Ἀρχιπυρὸς ὅς ἐστιν ἑκαστὸς τῆς ἰσῶν πόλεως ὅτι*
ἐστὶν *θεῶν* *Κυδὼν*, *χρυσὸν ἢ ἀργυρὸν καὶ ἀλγύλιν ἐμπολεῖν ἔχοντα. ταῦτα δ' ἡ πᾶς θεὸς Κυ-*
δὼν ἵπταται ἔχοντα, ὡς καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν δοθίντῃ ἀργύρον ἐν ποσὶ θίσει, καὶ αὐτὸν ἂν βίβον ὅς ἀνδρὸς παθεῖ, δοκιμαστέον γὰρ εἶναι, ὡς καὶ θεὸς ἰκαντὸν ἀρ-*
τίως ἐν φιλῇ συγκακῆσθαι. ἔστιν *Κυδὼν* *καὶ* *βουλὴ ἐς ἀρτίως ἐμβαλεῖ σιδερέϊον. ἀπαι-*
τῶν δ' ἐστὶν *χρυσὸν ὅτι ἐν δοθίντῃ χρυσὸν ἐν ποσὶ θίσει, σκληρὴν ἀντιστοιχίαν τῇ ἢ εἰς αἰμφο-*
ρὸν καὶ *ἀργύρον ὅτι ἐν*

Fertur Archetimus ex Erythraea Ionica civitate in Tenedum venisse, & apud Cydium hospitem suum auri magnam vim deposuisse, nihil de homine sinistri aut violenti suspicatum, ne qui cum recens amicitiam iniuvisset. Tum Cydia malum consilium a varitia fuggerit. Cum enim aurum apud se depositum ab ipso repositore, consumaciter negavit. Et cum inrer se contenderent, tandem visum est, ut eorum negotium ad iusjurandum referretur. Cydian igitur cum tertio posthac die fidem suam se Deis commissam iurejurando confirmaturus esset, reversus domū excoquaritis dolum hujusmodi. Omne simul aurum in excavatam ferulam inclusit, & qua parte ferula manus amplectitur, fasciam circumvolvitis undequaque, ut dolus celaretur. Postquam vero prescriptus dies advenit, Cydian languidum gradu caussa morbi fingens, fulciendo ferula corpus, accessit: et stans ante templum, quod juramentum sui conscium esse volebat, ferulam, in qua omnium eius iniquitas latebat, Archetimo tenendam porrigit, donec abolverit juramentum: deinde manibus elevatis dicit, accessit quidem se depositum ab Archetimo, sed id restituisse: quod mendacium eras arte confictum. His dictis graviter indignatus Archetimus, illū vehementer ferulam in pavimentum projecit: qua disrupta omnis auri moles effluxit. Hac quidem divinitus providentia adjunctus est Archetimus. Cydian autem malum vite exitum habuisse dicitur. Hac ergo reficiens, quilibet sibi caveat ne sacramenta contempserit: utramvis enim in partem res incerta feratur, non sine periculo sunt. Haënenus Herodotus.

Aique hac quidem de precibus atque votis, quorum apud Homerum & Apollonium, in uer-
bis sacrificii descriptio fit mentio: & simul de iuramentis, quae precum quaedam sunt species, in
sacrificiis, praesertim a deo libus, saepe adhiberi solent, sunt dicta.

NUNC ad alia, quæ ab utroque Poëta hic ordine recensentur, quæq; actus sacrificialis fuerunt quasi exordium, accedamus: Inter hæc tertium est mola, siue frugum salfarum inperio, quæ uno nomine Immolatio propriè à Veteribus fuit appellata, in omnibusq; feri sacrificiis usurpæa.

APUD Homerum Aetius unâ quidem manu aquam manulem, ut eam Tertullianus appellat, astulisse dicitur: ἰτίρησι ἕχων ὕδατα.

ΕΡΧΑΜΕΝ, &c. — altera gestabat molas

In canistro, etc.

Οὐλαί, ἡμεῖς Eustathius Odyl. Γ. (ubi sermo de bove maciando et immolando) sunt κεῖναι
 μετὰ ἀλλήλων μετὰ ἄλλων, ὅς ἐστι γὰρ τοῖς ἰεροῦς ἀνθρώποις ζωῆς παρὰ τὴν θύτταν· ἡν ἡμαῖς πεπτε-
 νωται ἐπὶ τῇ θύτταν, ὅλαί κ'· ὅλα αὖ μετὰ ἀλλήλων μετὰ ἄλλων κεῖναι, κ' τοῖς θυμῶσι δὲ τὰ ἀλλόττωται.

Et paullo post: Nestor dicitur initium fecisse manus abluendi & molam inspergendi:

—Καὶ ἡ ἐργασία φοβερά ἐστι.

—*et molas porrexerunt, scilicet in victimam.*

ΣΙC ΙΔ.α. Χριστὸς λατρεῖ ἐν ἱερουργίᾳ καὶ ἡγορεύει ἀνέλεος.

Εἰροφία: καὶ ἠδονήτας φειβάλλοντες.

Id est, interprete Eustathio, περιδοῦν, περιδιδόναι. Erant autem ὑλοχῦται, ut inquit idem Eustathius, τὰ προσθύματα. Nam ὑλοχῦται usurpabant ante sacrificium & ut Poëta inquit, περιβαλλόντο. Quod si manifestus est loquendum, ὑλοχῦται, sive ὑλὸς ὕλης erant ὑλαί, (ὅσαι, sive ὅλαι etiam legie Hefsechium) id est, κριθαί μετὰ ἁλῶν (ita ille quoque ὅλαις interpreta- tur) ὅλοι ὕλης, inquit, εἰσὶν ὅς ἐστι τὰ ὅλαι (αἱ εἰς) κριθαί τῶν ἱερῶν) κατὰ χῶρον, id est, borde- eum salubis, quæ arvis ante sacrificium ἐσθουρίας, infundebant. Dion vocat τοὺς μίξας τοὺς ἐν κριθαῖς καὶ ἁλῶν, mixturem sive compositum ex bordeo & salibus. Hinc qui ejusmodi primitias col- ligebant, κριθόδροοι sive diffusi Plutarcho initio quest. Græc. οἱ πρὶ θυσιῶν ἄρρογες εἰ, το- μὴς ζοιμένοι τὰς ἀπ' ἀρχαῖς: quoniam olim plerumq; omnes Græcorum πρὸς τὰς θυσίας ἐκδοῦντο τὰς κριθαῖς ἀπ' ἀρχαίων ὅτι πολὺν. Hujusce autem moris Eustathius aliquot causas enumerat. Prælenim id faciebant πολυτέλειαν καρπῶν οἰον, ὑδροῖν, id est, abundantiam fructuum abo- minandi gratia, quorum ceu primitiæ quædam bordeæ illa afferebantur. Hinc Calius lib. 13. cap. 1. ait, fuisse augurium futuræ frugum fertilicatis. Vel id faciebant sue erga Deum gratitudinis te- rificandæ gratia, quæ hoc vitæ subsidium acceperant. Nam quoniam glandium vitæ afferiori liberati, ad meliorem mitioremq; vitæ induiti fuerant: atq; idcirco bordeæ projiciebant, ceu fermen- tum sanctum, quæ primo hominibus ut antiquis est sermo, glandium est liberati subsidio fuerunt.

Hordeæ Græci
en cur dictæ
κλεινæ.

Atque hanc ipsam ob causam hordea Græci κλεινὰ sunt dicta: propterea quia ipsæ in ventum diκλεισθαι τῷ ἀέρι τῶν ζώων αἰθεροποι, id est, homines a brutis animalibus fuerint distincti & sequestrati. Hinc etiam κλεινὰ & dicitur quasi κλεινὸς βαῦς. Appellat autem βαῦς etiam hodie Peloponnesii τὸν τῷ πνεύσι τόπον, id est, locum ignis, quem παλαιὰς proprie appellamus. Inde apud Comicum κλεινὰ τῶν δίστων sunt panes cæsi in cribano, quem etiam Cribanum appellant per λ. ut κριβαλαργίαι, κριβαλαργία. Ad gratiam igitur memoriam antiqui vitæ hordea projiciantur. Hæc olim, nondum molendi usu comperto, integra fuerunt de vorata: unde ἀλὰι dictæ assumptâ litterâ u, quasi ὄλαι, id est, totæ, siue integra. Suidas similiter testatur ὄλας vocari hordæum, eò quod olim integrum comederetur ante repertum molærum usum: in ejusq; memoriam tunc ἐπιθύνοντες τοῖς ἀποθνήσκουσιν solitos fuisse κλεινὰς ὄλας χεῖν. Quando autem deerant hordea pro illis quærent folia projiciebantur: quo & ipso veteris diæta atque τῆς ἐν τῷ δρυὸς καὶ πικρῷ παλαίου βοφῆς, id est, autique cibi glandibus memoriam replicabant. Sic in Odyssei, Ἰλυσσίου focii deficiunt κλεινὰ λαοῦ, id est, hordæo albo, decerpentes teneris quercuum foliis supplicabant. Iidem enim deesse illis vinum ad libationem aquam libabant: qua ratione & libamenta & mola salsæ illi erant ἐπιόρεια, id est, parata facilia. Atq; hæc fuerunt causæ hordæi. Negatur verò, dum ad Teretis sepulchrum sacrum fiebat, pro hordæo calculis uterentur: unde Pausanias Atticὸς αἰνέει, inquit, παρ' ἱερῶν Ἀπολλωνίου ἐν τῇ θυρία αἰτὶ τῶν οὐλοχύτων.

Hordeis cur
salsæ mixti.

Porro salsæ hordæis miscebantur non modò propter naturalem fertilitatem & repetitam in alimentis gratiam, verum etiam quia salsæ amicitia sunt symbolum, quam etiam ob causam hostiis ante omnes alios cibos apponi consueverunt: vel ὅτι το τῆς ἐν ἱερῶν ἰσχυρῆς καὶ παρρησίας, id est, ob amicitiam vel integrationem & firmitatem. Sal enim multis corporibus firmitatem atque durationis causâ existit: vel etiam ut esset symbolum tῆς ἐν τῷ οὐλῶν ἐνὸς ὄλου, id est, unitatis, quæ est in amicitia. Nam ut Sal ex multis aquis liquidis atque fusilibus in unum solidum corpus coalescit & concrevit: sic etiam qui ex diversis & longè a se invicem diffisis locis conveniunt in unum, & loco & amico habitu coalescunt: cū γὰρ ὁ ἄλς ἐν ὕδατι πολλῶν ἑνὸς καὶ καὶ τῷ παρῶν, ἐν τῷ πρίον γάρ τῳ σώματι οὕτω καὶ οἱ σωμαθόρτες εἰς ἑαίαν ἐκ δίης αὐτῶν εἰς ἐπὶ τῇ τῷ καὶ τῇ φιλικῇ διαβολῇ συνήρθησαν. Sciendum autem est, quod cum Poeta οὐλοχύτας dicat, quidam posteriorumque inter quos est Dion Romanus, non composuere οὐλοχύτας, sed simpliciter οὐλάς appellavit.

Licet etiam, ut idem Eustathius addit, alio modo benevisimè simul & de mola salsa, & vini libatione sic differere. Cum duplex sit noster vitæ necessarius, nimirum & fecus, qui conficitur ex seminibus atq; aliis fructibus et humidus, qui conficitur primò quidem in aqua: secundario autem in vino, primitias itaq; τῆς ὄλης ζωοφόρου βοφῆς, id est, totius vitæ nutriti veteres illi & molas salsas in sacrificiis projiciebant, ceteræ siccæ, atq; etiam libationes, quæ modò in hoc, modò in illo humido fiebant pro temporum ratione.

Post molas autem salsas secus sunt sacrificia, & quæ in illis fiebat κριοφαγία, id est, carniū manducatio. Idcirco post vitæ necessarii in ventionem consecuta est ἡ τῆς κριωφαγίας πολυτέλεια, carniū magnifici sumptuosiq; apparatus atq; delitiæ fuerunt excogitate.

Sciendum quoque est nonnullos alia ratione οὐλοχύτας interpretari non θύματα, ἢ ὡς θύματα, ἢ ὡς θόας τῷ θυμῶν, hoc est, inter ea quæ ante sacrificiū fieri consueverunt recensere, qualia etiam fuerunt ὁ ἀπορροή θύρας, & id generis primitiæ quæcunq; ut siligo, vel etiam placentula, & similia: sed ipsa canistra, siue vasa, per quæ hordæa funduntur: cujusmodi vasa οὐλοχόβιον, siue οὐλοχόβιον, alio nomine dicitur, hoc est, ὄλυσσον, εἰς ὃ αἱ οὐλαὶ ἐμβαλλόντο ὡς ἐκ παλαιῆς τῆς ἀντικειμένης, & asculum in quod molas sacrificatur conjiciebant.

Apollonius de
mola salsa.

Apud Apollonium similiter hujusce cerimonie expressa hæc verba sit mentio:

Primum: — οἱ δ' ἄρ' ἐπειτα
χορηγῶν οὐλοχύτας τὴν παρὶχόν, id est,
— Illi vero postea

Et aquam manualet & molam salsam præbeant,

Socii nimirum, qui & aquam manualet ad lavandas manus, & salsas illas fruges ad sepelias in canistris. Scholiastes in hæc verba sic commentatur: οὐλοχύτας alii interpretantur τὰ ἑρῶν, ἢ πῖσι δὲ

ἰπὶ δὲ ἄνδρ' ὀφείη) τα ἀπὸς θυρίας, id est, calathos, siue canistra (per metonymiam) quibus portabantur ea, quæ ad sacrificium erant necessaria. Alii interpretantur τὰς χειρὰς, ἰπὺν δὲ ἡλὸς ἐπιβάλλον ὡς βωμῶν, id est, bordeas, quoniam bordeas inspergebant Altaribus.

Et paullo post:

— ἢ καὶ αὐτὴν ἰσχυρὰν πορχύτας βάλα.

Dixit (precatus est) & simul cum precibus sparsit πορχύτας.

Per πορχύτας intelligit Scholiastes τὰς χειρὰς, id est, bordeas, vel, ut addit idem interpres, τὸ ἔδαρ, ὃ εἰσάγουσιν ἐν βάλλειν εἰς τὸ θεοῦ ἱερίου ὅτι τὸ δῆμιον εἶναι τὸ ἱερίον, id est, aquam, quam hostiæ auribus infundere consueverant, ejus nimirum recreandæ, reficiendæ gratia, ut ea facilius deinde cedi posset. Hesychius πορχύτας exponit ὁλὰς καὶ ἀπαρχὰς. Ergo & ὁλὰς & ἡλὰς, & ὁλὰς. item ἡλὸς & πορχύτης illa mole salsa Græci dicuntur. Inde natum ἡλὰς πορβάλλειν, & ἐπιβάλλειν apud Homerum & Athenæum, quod Suidas exponit πορβάλλειν ὅτι χύειν τοῖς βωμοῖς, id est, ut Virgilius & Horatius interpretantur, Spargere molam vitiis: & Cicero, Inspergere molam, eo loco de Divinatione: Cor est, in extis, jam abscedet, simul ac molam & vitiis manum insperferis. Item ὡς δὲ θεοῖς immolare, mola inspersa sacrificare.

Athenæus scribit lib. 7. Bæotios, teste Agartarchide, anguillas Copuistas (a Copaide lacu dictas) Athenæis inmixtas magnitudinis hostiarum more coronatas, molam, etiam salsam conspersas cum precibus Diis immolare: ac cum peregrinus quispiam inuitato inopinatus, hoc sacri genere obliuiscens, cur id fieret, sciscitaretur, Bæotios nihil aliud respondere potuisse, quam servanda esse Majorum instituta: nec se decere, patriæ consuetudini ratione alius reddere. Ibidem scribit: Piscatores, quo tempore thynnus piscantur, post felcem rectum jactum, sacrum Neptuno facere, eiq. thynnum caput immolare, quod sacrificium inde Thynnæum vocent, & Pbasilas salsamentis quoniam Cylabra, quem tanquam Heroa venerantur, rem divinam facere. Hæc Athenæus.

Theocritus quoque, hujus cerimonie, usitæ apud Græcos, expressè meminit his verbis:

Theocritus,

Ἀλφίτα τὸ πρῶτον πυρὶ ταχῆ, ἄλλ' ὅτι πρῶτον

Θύκυλ' ἀνέλαμα, id est,

Mola quidem primum igne friguitur in suffitum, sed insperge

O Thestylis misera, &c.

Ἀλφίτα definitur farinam bordeaceam cum τῇ χειρῶν, ut ἄλλοις ἐν τῇ πυρὶ farinam tritam: tamen eo dissinguitur, quod ἄλλοις torreatur: αὐκλυστος δὲ, quod ex crudo bordeo fiat. Mola enim preparata est sarre tosto, sale & ture imponebatur capiti vitiis, quæ cum macta, id est, magis nulla credebatur & immolata, (Græci pro his dicunt, τὸ ἡγεῖον, σφάγιον, θυμὸν ὅτι πλεῖν, καὶ ἄρ' ἐν δυν) deinde vinum vel mustum eidem affundebatur, prius ab auspice degustatum, & a circumstantibus leuiter delibatum, qui ritus dicebatur Libatio.

Ut autem apud Græcos, sic etiam apud Romanos hujusmodi bordei atque salis insperio in sa Mole salsa insperio usitata. Appellata vero hæc bordei atque mixtio Latine mola salsa. Plinius lib. trigésimo primo, capite septimo: Maxime tamen, inquit, in sacris intelligitur salis auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa. Idem: Nec minus propitii erant molâ salsa supplicantiis. Idem: Numa Pompilius Deos fruge coli & molâ salsa supplicari instituit. Hæc mola ex sarre, sale & aqua suis composita: sine qua mola nullum sacrificium ratum fieri existimant. Atque id far nisi costum esset, ad rem divinam non esse purum statuit. Is & Foracalia & religiosas serias, quibus far in fornacibus torrebatur, instituit. Meminit hujus mole quoque Festus: Mola, inquit, siue mola salsa vocatur etiam far costum & sale sparsum, quod eo Festus. molito hostiæ aspergantur. Idem: Immolare est molâ, id est, sarre molito & sale hostiam perspersam consecrare. Hinc Virgilius:

Sparge molam, & fragiles incende bicomine lauros. Et quarto Æneidos:

Ipsa molâ manibusq. piis, altaria juxta

Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta

Tessatur, &c.

Idem:

Itaque dies infanda aderat, mihi sacra parari;

Et salsa fruges, & circum tempora vitta.

Servius. Hic Servius: Salse fruges, id est, sal & far, quod dicitur mola salsa, qua & fronti victimæ, focis aspergebantur & cultri. Fit autem de horna fruge & horno sale, hoc est, fruge & sale anni. Unde Horatius tertio Carminum:

Si thure placatis, & horna fruge Lares.

Idem Servius illud Eclog. octavæ:

Sparge molam, id est, far & sale interpretatur.

Horatius. Horatius quoque expressit hujus molæ meminit secundo Sermionum, Satyræ terciæ:

Tu quum pro viculâ statuas dulcem Anlide natum,

Ante aras, spargisq; molâ caput improbe, salsa.

Martialis. Et Martiali:

Consumpsi salsasq; molas & thuris acervos.

Plautus. Item Plautus in Amphitruo:

— postquam expetrecta es prodigiali loti,

Aut mola salsa, aut thure comprecatam oportuit.

Prodigiali, id est, prodigiorum depulsori, qui prodigia amolitur, ὁ ποτ' ἀποτρεγσίης. Mola salsa, id est, farre tosto, qui sale sit conspersus. Comprecari porro loti, idem, quod a lotre, aut lotrem.

Ovidius. Ejusdem meminit & Ovidius:

Imponit libum mistaq; farra sale.

Et alibi:

Trisecos sætus passitq; farra bis igni.

Nam & torrebatur prius igni ex Numæ iussu ad rem divinam: & postea rursus, quando in sacrificio adhibebatur. Nec solum far, quod adolebatur in sacris, bis ignem patiebatur, sed & qui Molæres utebantur in cibo, cum vel pavis, vel aliud cibi genus e farre, non nisi prius tosto conficeretur. En ergo torrebatur, primum cum relatum erat in horreo, deinde in sacris, fire in cibo.

Mola unde dicta.

Servius de antiquo more molendi.

Obiter hic notandum, molam a molendo dici. Hinc hordei grana frusta & confusa m. l. dicta, & μολαίριος, & μολύριοι τοι, Di molares, molarum preides: de quarum usu & antiquo molendi more sic Servius in illa verba Virgili:

— Frugesq; recepat

Et torrete parati flammis & frangere ferro:

Et ista:

Nunc torrete igni fruges, & frangite saxo:

Nam & hodie, inquit, ficcari ante fruges, & sic frangi videmus. Et quia apud Molæres nostros molarum non erat usus, frumenta torrebant & ea in pilas missa pindebant: & hoc erat genus molendi. Inde & pinfores dicti sunt, qui nunc pistores vocantur.

Mole usus in sacris.

Ceterum illo farre Deos sibi conciliare consueverunt Veteres, eo quod, ut inquit Nonnius, epulis & immolationibus sacrum putabatur, ut Adorare verbum dictum putetur a farre, quod Adorem Antiquos appellasse dictum supra, qui libis sepe adorem sacra Divis exhibebant. Hinc Ovidius Fastorum primo:

Ante Deos homini quod conciliare valeres

Far erat & purilucida mica salus.

Sed de farre, consecratione, adorandi verbo, adorâ, edor, & similibus dictum est supra: ad quæ Leæorem remitto.

Divinatio per molam salis.

Hic postremo non est silentio prætermittendâ, οὐλογοῦντα μαρτεία, κριδομαρτεία & ἀλδομαρτεία, hoc est, divinatio, quæ per hanc molam salis, ejusque materiam, hoc est, hordeum, far atque farinam, quæ victimæ conspergebantur, fieri fuit solita. Nam hæc ipsa in sacrificiis

Aut sicut curiose scrutari, expendere, atque inde futurarum rerum scientiam captare con-

Porro cum immolatione, hoc est, mole salse aspersione super hostiam, de qua modo dictum est, conjunctum fuit quædam libatio, hoc est, vini super eandem hostiam effusio, cujus etsi neque Homerus, neque Apollonius hoc in loco meminerunt, tamen eam alii ex auctoribus colligere licet, ut videtur licet apud Virgilium *Æneid.* 6.

Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique in vergit vina sacerdos.

Et quarto *Æneidos*:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vacca media inter cornua fundit.

Ibi Servius Non est sacrificium, inquit, sed hostiæ exploratio.

Media inter cornua fundit. Fundere, ait idem, est supina manu libare, quod fit in sacris supernis. Vergere autem est, conversi in sinistram partem manu, ita fundere, ut patera converteretur, quod in inferis fit. Hinc apud Plautum in *Curculione* Lena anus ebriosa:

— ipsum expeto (inquit)

Tangere, in vergere in me liquores tuos
Sino dulcem.

Et *Lucretius* libro quinto:

Illi imprudentes ipsi sibi sepe venenum
Vergebant: nunc dant aliis silestius ipsi.

Porro ista pertinent, inquit *Servius*, in locum illum Virgilii, ad victimarum explorationem, (en-
cerimonie hujus finem) ne si non supererint, apte probentur. Hos autem vinum depromebatur ex
certo vase, quod Praefriculum fuit appellatum. Erat autem Praefriculum, inquit *Festus*, vas
æneum sine ansa patens summum, velut pelvis, quo ad sacrificia utebantur. Ejus etiam vide-
re licet apud *Guilielmum du Choul* in libro de antiqua religione Romanorum. Et tamen *Festus* de
scriptio hujus vasii non videtur respondere.

Porro antequam vinum illud fronti hostiæ in vergeret, si ve media inter ejus cornua funde-
ret sacerdos, illud simpulo, si ve simpulvio ligneo vel fictili admodum parvo, quod inter sacra va-
sa cyathos non erat ab simile, et ipse le viter delibabat, et astantibus gustandum deferbat, ut pa-
teret libarent. Vocabatur hic ritus Libatio, de qua infra pluribus. Simpulum, inquit *Festus*, vas
erat parvum, non dissimile cyathos, quo vinum in sacrificio libabatur: unde et mulieres rebus di-
viniis dedit. Simpularices fuerunt dictæ. Vasis hujus quoque formam atque figuram vide apud *Gui-
lielmum du Choul*, ex antiquis monumentis erutam.

Etsi vero *Servius*, optimus Virgilii antiquitatumque interpretes, hanc vini super victimas ef-
fusionem vult ad earum explorationem fuisse fieri solitam. tamen alia quoque hujus ceremonie ratio videri
rationes probabiles admodum videntur afferri posse, ac eadem ferè quæ *Eustathius* de immolatio-
ne, id est, mole super hostiam aspersione, adfert. Nam quemadmodum illa ceremoniâ usi fue-
runt suæ erga Deos suos uxores ita testificanda atque probanda gratia, quorum dono atque testificanda
munere glandium ejus belluinum, qui ipsis cum pecoribus fuerat communis, durum et asperum, gratia.
et hordei aliarumque frugum mitiore longè suavioreque esu commutassent: sic verisimile est,
ipsos hac similiter vini super hostiam effusione gratos sese Deis suis probare voluisse, quorum be-
nignitate atque beneficio pro Achelous poculis, id est, aquæ potu antiquo, nunc vini libatione
longè salubrioreque potu uterentur.

Deinde ut faceret illi, *Eustathio* teste, hostiam aspersi, ex multis liquidis compacti unumque corpus. Ut esset ami-
fæcti, amittita fuerunt symbolum: sic vinum quoque ex multis collectum acinus atque grani idem cuius symbolum,
significatioque esset.

Quid, ut hoc quoque addam, hac vini super frontem atque media inter cornua hostiæ si ve be-
fici effusione significare voluissent, homines vini abusu, hoc est, immodico immoderatoque potu bestia
rum corrigeretur ac corrumperetur fieri simile, et effrontes, hoc est, audaces, impudentes, in re-
recundos, temerarios, feroces et effrosi?

Infinita matiarum
quomodo dicitur

Postremò hic observandum, hac ipsa cum immolatione, hoc est, mole frugum, & sanguinis effusione, cum libatione, id est, vini effusione super hostias sive victimas, ipsas deus fuisse mactari, hoc est, augeri atque cumulari: quia tamen votè etiam ad hostias cum eadem atque libatione significandam usi fuerunt, de quo postea. *Mañs, inquit Festus, dicitur magnus. Et Servius in illa Virgili:*

—mañant lellas de more bidentes:

*Verbum sacrorū x̄i inprimis p̄b̄ dictum, ut Adorare, Nam mactare est magis augere. Addit
vocem Lebas: Non vacat lectio. Nam moris fuerat, ut ad sacrificia eligerentur oves, quibus
nihil deesset, ut in senio Aeneidos.*

Nunc tu ego de intacto septem mactare juvenca.

Bidentes autem dii sunt, quasi bidentes, quia neque minores aut majores licebat hostias dare. Sunt autem in omnibus duo eminentiores dentes inter oculos, qui non nisi circa bunc apparent nec in omnibus, sed in his, quae sacrificii sunt aptae, inveniuntur. Haec Serranus. *De hostiarum delectu addi possunt.*

Idem in illa Vergili libro nono Aeneidos

Malle nostra virtute puer: sic ient ad astra,
Malle, inquit, quod magis aule: affectata gloria est sermo, & tractus a sacris. Quis ties em-
me: thos, an: vinum super viliam fundebatur, dicebant: Maltus est iustus vino vel ib
hoc est, cumulara est hostia & maris aulta.

Atq; hæc quidem de immolatione, id est, mola siue frugum falsarum in hoc loco affertur
& de Libatione, id est, vini in eandem effusione, prius le videri a sacerdote & a laudibus degustari, fiat diela.

Filorum evul-
 sio & con-
 crematio quat
 iam in membran
 7° 7° - Su-
 14° 7° -
 Non. et ne ac
 evulsione pi-
 lotum.

SEQUITUR nunc alia cerimonia, ante hostie mactationem usurpata, caput lucra
in hoc Nestoris sacrificio, & in aliis sacrificiis apud Homerum sit mentio. Ea autem fi-
unt ex hostie capite evulso, & in ignem conjectio ac concrematio. Solebant enim Pe-
los de fronte vitime vellere, quos postea cum molarum parte in ignem super atam tum a-
sum coniecerant. Et illa vocabantur prima libamina, sive ἀπαρχαί. De hac igitur ci-
ria sic Homerus in hoc Nestoris sacrificio:

Εὐχατ' ἀπαρχόμενοι, καταλῆτ' ἱχθας ἐν πυρὶ βάλλων.

Supplicavit in terra faciens, ex capite pilos in ignem conjiciens.

Et Virgilius Aeneidos sexto in genere de omnibus sacrificiis:

Et summa scarpens media inter cornua fœas

Ignibus impensis sacris libamina prima.

Hujus quidem moris Eusebii rationem hanc reddit: οτις ὁ ἀρχὴ περὶ κατὰ χ, καὶ περὶ
 θυμῳ, καὶ φρεσὶ καὶ οὐρανῳ, καὶ περὶ καὶ οὐρανῳ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ οὐρανῳ
 αὐτῶν περὶ ἀντικειμένη τῇ πύλῃ, καὶ οὐρανῳ ἐν τῇ κεφαλῇ, Id est, Inter prēmīas lo-
 tum quoque obsecres, quilibet atque combusto priusmodi a capite hostie, quā recolabatur memoria
 antiqui testis, cui constat ex pilis atque pelibus.

Idem I. T. in celebri illo sedere, quod a Trojanis atq. Achivis, sacrificio addibito, contrahi
fuit, inter alia facis mentionem pilorum, quos ex capite agnorum immolandorum eruerat; qu
postea pracones singulis Trojanorum atq. Graecorum distribuerunt. Agamemnon enim suo gladi

Αρτων σὺ κε κελευὼν τίμητι ξίχας αὐτῶν, ἔπειτα
ἔτρυνε ῥῶτον, καὶ ἀχαιῶντι εἰμοὶ σέβεις οἱς.

Eustath. Agamemnon inquit, αὐτὸς ὡς τὸν τῶν ὀφείων. Id est, sua sponte, sine p
se, sacrificium illud – quod ad fœdus sanciendum spectabat, faciens, pilos e capitibus a
gnorum exseclos per praconem optimatibus Trojanorum atque Græcorum distribuis ca
nōit: quo signi abatur illos hoc sacrificio omnes inter se conjungi & copulari. Symboium id e
rat, malā in ejus caput esse redendā omnia, qui fœdus illud violāset. Et verisimile videtur, A
gamemnonem hujusmodi verbum sūm fuisse: Sic exterrimentur ex hac visa, hujusce fœderis qui
violatores extiterint, quem admodum ego dissecō hostiis istius pilos.

Eius præterea illa pilorum diffusio ἀνάμνησις τῆς παλαιωτάτης ἐξόλης, id est, recordatio
 primæ, qui olim dicitur fuisse, vestitus. Huiusce moris meminit Homerus etiā alibi, ut Iliad. 7.

Κάτω δὲ τὸν ἑῖχας ἀρξάμεθ'.

Ei. Ὑψ. Ε. Ἀπορχόμεθ' καφαλῇς ἑῖχας ἐς πυρὶ βάλλαν:

Intia faciens, capitis pilos in ignem coniecit.

Quem versum: Dionysius Halicarnassensis citans et inquis, ἑῖχτος μοῦστας δὲ τὸ καφαλῇς
 τὰ ἑῖχας καὶ πῶντας ἐπὶ τὸ πῦρ, id est, pilos quoque de capite victimæ resectos in ignem je-
 cit, sic ait:

Eustachius de
 rationibus cur
 facta hæc pilorum
 evulsio.

Ἄλλ' οὐκ ἀπορχόμεθ' καφαλῇς ἑῖχας ἐς πυρὶ βάλλαν,
 Ἀρδεντὲς ὧς, focos capris de vertice villis
 Sparsis, etc.

Huiusce igitur ceremonia, quæ, ut etiam alii Ethnicorum ritus atque ceremoniæ, ridicula admo-
 dum et absurda videtur fuisse, eandem finem, cui parvillo antea dictum, rationem adfert Eustachius,
 in de inola illa facta, huius aspergi solita, accipit. Nam, ut illam ad antiqui victimæ, ita hanc
 ad antiqui vestitus, qui pecorum pilis villis, conlabat uti murum, id est, recordatione fieri con-
 suetudine prodidit. Et huc referenda illa Ciceronis: Quid enim, inquit, oves (quod de aliis quoque pe-
 coribus dici potest) aliud adferunt, nisi ut earum villis confectis atque contextis vestiamur?
 Huiusmodi autem vestes pilos atque villi ipsi καρυκία a Grecis, et ῥιζονία appellantur. Hinc
 etiam priam, si ve pilea, quæ capillorum capi ut sunt in quædam, a pilis videntur denominata,
 partim quia ex pilis conficiuntur, partim quia capient pilos, uno nomine capillos dictæ re-
 gunt. A pilis similiter, ut hoc quoque addam, atque villi, ῥιζονία in nostrum sile, sine dubio est de-
 rivatum, quæ vox et pileum, si ve vestem pilisam ac villam, metaphoricè cum omnem tu-
 ricum et agrestem, tum duram et asperam obijurationem significat.

Evulsione pilorum
 eadem rationem
 quæ
 mole falsæ.

Sed præter illam rationem ab Eustachio aliam, alio quoque, præter ceremoniam, ab Ethnico. Aliæ rationes
 rum opinionibus ac superstitionibus non aliena adferri videntur posse causæ atque rationes. Nam
 primum cum et illorum sacerdotes raso plerumque, ut supra dictum fuerit capite atque barbâ,
 reliquum etiam vulgus in sacris præsertim atque in funeribus capite barbâque pilos rondere, ade-
 re, atque etiam evellere consueverint, quid miri est, si ex hostiarum quoque suarum caputibus pi-
 los, villos atque setas evellere fuerint soliti?

Aliæ rationes
 cur facta illa
 evulsio.
 Prima.

Deinde quemadmodum, ut supra fuit significatum, primos capient barbâque sua pilos rastos si ve secundæ
 de confos Diis suis, tanquam primitias, consecraverunt, sic mirum non fuit, si hostia non rima-
 tamque suarum (quas intensas esse oportebat, ut Servius annotat in illa Virgilio. Sencidos jecit:
 Inconsumâ, bidentem) pilos, ἀπορχῶν καὶ προδουότων χάριν, id est, primitias, seu primitiarum
 causâ (unde etiâ Homerus, Ἄλλ' ἀπορχόμεθ' ait, et ut Virgilius ea vocat Libamina prima)
 Diis suis obtulisse ac consecrassent?

Præterea satis superque constat, pilos atque villos, qui nihil sunt aliud, quàm quædam corporis
 excrementa, res esse viles, sordidas et abjectas: Unde ipsa quoque vox Latina vilis a villis vide-
 tur dicta, quasi villis nihil sit vilius: Et inde etiam nata illa proverbialis dicendi forma (quibus
 ronderet hæc nostra, Vut omb ein baar / oder bärlns beffer) ad rem minimam et vi-
 liamam significandam, ut, Latina quidem: Pili facere: Ne pili quidem facere. Ne pilo quidem
 natus quem amare. Græcæ verò, ἑῖχ' οὐ μινιστοῖ, pilum inter est, de minimo discrimine: ῥιζος
 ἀπὸ τοῦ, pilo dignus, de homine vili: ῥιζολογῶν, pilos et floccos legere, id est, de rebus vilibus et
 nihil diu durare, quale est illud, De lana caprina. Hæc cum ita se habeant, verisimile est, Ethni-
 cos hæc ceremonia significare voluisse, se quas res, etiam minimas, paratos esse Diis suis con-
 sacrare: vel etiam significare voluerunt, nos res tantum pretiosas seclari: contra autem res viles
 sordidas contemnere ac Vulcano debere evadere.

Tertia.

Quid, cum et morbus quidam sit pilarius, quem ῥιζία Græci appellant (Est mammatarum
 morbus, quo mulieres corripuntur, si pilum in poculo libent) et vermiculi quidam sint, pilos atque

Quarta.

dentes (qui ἑχέβορτες, & ἑχέβορτῆς a Græcis appellatur, Germanicè *Ulf* hostiarum pilos Ethnicis Diis obtulerint, ut huiusmodi pilorum vitia atq. morbos velint a se avertuacare.)

Quinta.
Sexta.

Ad hostiarum quinteniā patientiam forsā exploranda ista pilorum e caput eversio facta est. Postremo apud Ethnicos fuit quoddam Demonum genus tenebrosū, & ἀδύνατος, id est, materia affixum, ut illud describunt, quos ὀνοκταύρος, id est, asinos centauros, & a pilis ἑχέβορτες, id est, pilosos, villosos, birsutos appellarunt, quod nimirū tali specie atq. forma illis apparerent, qui idcirco ἑχέβορτες Schirim, ab Hebræis, & Satyri, ab eadem voce facti sunt. Huiusmodi igitur Demonum iras, atq. furorem placandi & a se avertuacandi gratia forsā istos hostiarum suarum pilos ipsis obrulerunt.

Sed de istis, ut ita loquar, trivis (quā n ipsam vocem pilos, pedibus pullorum gallinaceorum involutos, propriè significantem Nonius dicit ἑχέβορτες vult esse derivatam) satis se dixi, quācum nimirum instituti huius nostri ratio postularet, ne diuini, quāvis par sit, iritari & ut Græci loquuntur, ἑχέβορτες videamur.

De igne in genere.
Ignis usus in sacrificiis.

NUNC quoniam ignis, in quem isti hostiarum pili fuerunt coniecti, ut eo absumerentur, facta est mentio, de ipso quoq. igne sacrificio, siue sacrificiali, in genere videtur esse dicendum, præsertim cum is statim ab initio inferri & accendi sit solitus. Fuit autem ignis in sacrificiis maximè ac planè necessarius usus, sine quo nullum sacrificium confici poterit. Atq. inde valde probabilè est, verisimile ipsam Aram, præcipuum sacrificiorum receptaculum, seu instrumentum, vel ab ardendo, quasi Ardeam, vel ab utendo, quasi Vram (unde i. strinas animalium Arnovius per contempum Gentiliū aras appellavit) fuisse nuncupatam. Unde Virgilius Aeneidos duodecimo aras vocavit si fragantes (quæ etiam fragantes propter odores, qui in illis incendebantur, dici possunt.)

Admodum vici, pecus si fragantibus aris.

Et Tibullus fulgentes vocavit, cum ita canat:

Cernite fulgentes ut eas sacer agnus ad aras:

Vere, & ardere unde.

Verum, autem hoc verbum Vere & Arde, cui dubiū, quin, ut antea quoq. dixi, ab Hebræis ורר, Or, vel ורר Vr & Chaldaeo ורר Orā, siue ורר, Orā, deriventur, quæ & ignem & lucem siue lumen, & splendorem, & focum quoq. in quo ignis fovetur, significant. Ara igitur quasi Vra, siue Chaldaicè ורר, Orā dicta est. Ipsum quoq. nomen Græcum τῆς, ignē significans (unum nostrum vernaculum fovee) non dubio, quin ab Hebræo ורר, Or, siue Vr, sit deducitum. Nam ablata littera n fit ip.

A Vestigis
Dici, sacrificia
inchoata.

Ad hunc ipsum ignis usum illud quoque videtur pertinere, quod a Vestia, quam tanquam ignis Deam & præsidem Ethnicis colebant, quævis illorum sacrificia inchoari, & in eadem ferè terminari consueverunt ut supra quoq. dixi. & Cælius Rhodanus id docet lib. 15. cap. 14. sub finem. Verderius: In sacrificiis, inquit, quæ etiam aliis Diis offerebantur, semper Vestæ nomē, ut etiam Iani præfabantur: cui ei eam potissimum rationem ascribit, quod vestibula, ubi olim sacrificabatur, Vestæ erant sacra. Adferunt quoq. fabula, quæ Vestā, post victoriā contra Titanes partam, a Iove impetrasse dicitur, ut vi eo permaneret, at omnium sacrificiorum primitiis fortiretur. Sed mihi eo potissimum exisse Veteres videntur, quod ea, quæ in sacrificiis adhibebantur, ab illo igne, quem Vestæ deus, habent, ut sint atq. permaneant. Adde quod nihil magis Deo ipsorum puritatem univèrsamq. exprimeret, quàm si maxima idroq. nullū sacrificium sine eo constabat: & hanc ob causam Vestæ nomen ceteris omnibus præmittendū.

De τοῦ
ἀγνός
seu ignis cultu
p. Valipomena.

Sed antequam ad ignis sacrificialis explicationem accedam, præmittenda quædam & superioribus adijcienda videntur in genere de τοῦ ἀγνός, id est, ignis cultu antiquissimo, qui omnibus ferè gentibus valde fuit familiaris, ut ex sacris & profanis litterarum monumentis facile supergi patet.

Ignis cultus
a Chaldeis.

At ipsi primū Chaldaei & Assyrii ignem coluerunt sub nomine Vr, quem nonnulli quidam loci nomen fuisse autumant: alii vero ipsum ignem, quem gentes illæ, tanquam Numen quoddam, colebant, nomine illa volunt esse intelligendum, a quo locus quoque ille fuerit denominatus.

Ignis cultus ab
Ægyptiis.

Deinde Ægyptii quoque ignem venerant sub nomine Serphim, quod illorum fuit Numen.

men a **SARAPH**, deductum, quod ardere, flagrare, splendere significat, quasi dica; flammeam, igneam & lucidam quippiam; quo nomine ignem significabant, quem perennem esse volebant Majorum suo: um instituto. Huius addit, quod Herodotus lib. 3. tradit, Aegyptios sibi persuasisse ignem, a matrem quandam & voracissimam esse beluam, omnia, quae nascantur, devorantem, unde mortuorum corpora non passim igne concremari: propterea quod ipsi absurdum & ab omni ratione alienum esse videatur ignem, seu beluam, devorando expletum unam cum ipsa se devorata atque consumpta emori. Ut igitur aliarum bestiarum: sic ignis quoque, quem in bestiarum numero referebant, Aegyptii coluerunt.

Præterea quanta superstitione Medi atque Persæ ignem coluerint passim historia antiquæ testatur. Coluerunt autem eum suo nomine **Vrimasâ**, quæ vox composita ex **Or** & **Chaldâ**, ignem sive lucem sanctam & divinam significat. Et hanc ipsam quidem ob causam noluerunt suorum corpora igne comburi, ut Herodotus refert libro tertio, propterea quod nefas ducebant ea depasci atque consumi ab eo, quem Numinis loco haberent. Idem, Tyrio Maximo auctore, cum ignis sacrificarent, præbiso alimento, his utebantur verbis: **EDE, DOMINE IGNIS.**

Ignis cultus
a Medi &
Persis.

Porro a Chaldeis, Assyriis, Aegyptiis, Medi atque Persis, ut plurimum alie superstitiones: ita hic quoque supersticiosissimus ignis cultus ad Græcos fuit propagatus. Nam hi quoque ignem venerant: sunt **Ἡφαίστιος**, id est, Vulcanus, & **Ἑστίας**, id est, **Vesle** nomine: quæ ipsa quoque duo nomina ab Hebræis sunt deducta, nempe ab **עש**, **Eich** vel **עשה**, **Esha** vel **עשה**, **Eitha**, Chaldeorum. Ab eodem nomine Hebræo, **עש**, **Eich** (ut hoc quoque obiter addam) & Græcum vocabulum **ἱγάρ**, forum significans, & nostrum vernaculum **Eichen**, id est, Cuius (cui ignis est effectus) sine dubio proflexerunt, nisi quis **Eichen** Germanicū, malit derivari ab Hebræo **עש** **Dieschani**, quæ vox & pinguedinem & cinerem sonat: cui soni similitudinem nostrum **Eichen** est vicinum.

Ignis cultus a
Græcis.

Ipsam quoque ignis nomen, & in plurali numero, ignes (quod nonnulli volunt esse compositum ab **in**, particula privandi, & **gigno**, ut dicitur ignis, quasi non gignens, quod ignis non quidem gignendi, sed cuncta potius consumendi vim obtineat,) mihi putavi ab **עש**, **Eich**, Hebræo videtur suam habere originem.

In Delphico templo Græci perperam ignem forebant: cuius custodiam mulieribus, matrimonio solutis, fuit demandata.

Atque in templo Palladis sive Minervæ, unâ cum Palladio, id est, Palladis simulacro **lycham** ignis inextincti virginum operi atque ministerio custodiebant.

Postremo postquam Romani omnium gentium atque nationum imperio fuerunt potiti, omnes simul superstitionum universi orbis terrarum sordes Romam, quasi in sentinam quandam confluxerunt: unde iure ac merito Theophilus Romam illam antiquam **πύρε** dicitur: **πύρε** id est, ignis, id est, omni superstitionis epitomen sive compendium appellavit. Inter istas fuit hæc **πύρε**, id est, ignis cultus. Nam illi quoque ignem, seu Numen quiddam, sub **Vulcani** & **Vestæ** nominibus, Græcorum aliarumque nationum more & exemplo supersticiosissime coluerunt.

Ignis cultus a
Romanis

Vulcani itaque sacrificia omnia fuerunt ignis: (Ignem autem sacrificium Hebræicè ab igne **עש**, **Eichah**, ab ascensu **עש** **Holâh**, Græcè **ἱεροπύρε** sive **ἱεροπύρε**, a Latinis **Prope** teria fuit appellatum) in quibus moris erat, ut quicquid ei fuisset oblatum, igni traderetur. Quinetiam virores, spoliata hostium cadaveribus ac in acervum seu in, aliisque armis collectis & postea incensis, **Vulcano** sacrificium offerre solebant, quemadmodum Virgilius lib. 3. *Aeneidos* **Evandrum** inducit, qui id se,

Sacrificia
Vul-
cani ignis.

Vidorem Præfere sub ipsa,

fecisse prædicat: quod Servius vult de promptum fuisse ex Romanorum historia, ubi legitur, Tarquinium Primum, de viis Sabinis, omnia eorum arma in **Vulcani** honorem combussisse, ceterosque ejus exemplum secutos esse.

Quintum ad **Vestam** attinet; observandum, duas apud Antiquos fuisse **Vestæ**: quarum una **Sacra** fuit mater, quam pro terra posuerunt atque coluerunt (unde forsan nostrum **Vestis**, quod virum nobile ac strenuum, unde **Strengis** & quidvis, quod firmum est atque stabile, terra nimirum insular significat;) altera filiaque ignis significabat, quæ **Vestæ** nomen Latinum, & Græcè **Ἑστίας**, in

Vestæ duæ
apud Antiquos

dubie a Chaldaeo *Estha* sive *Estha* (de quo paullo ante) derivatus fuit. Ovid. in *Fastis*:
Nec tu aliud *Vestam*, quam *viram* intellige flammam.

Ignis cultum
Numa instituit.

Numa igitur Pompilius, qui Romanarum superstitionum primarius fuit auctor, & quasi archicellus, præter innumeras alias superstitiones hanc quoque ignis culturam in Romanam civitatem intexit. Is enim, ut ait Plutarchus in Camillo, ad Græcorum, adeo etiam aliarum gentium, imitationem, ignem perpetuum atque perennem in eade rotunda posuit, a certis virginibus custodiendum atque colendum.

Templum Vestæ quale olim.

De hoc templo sic scribit Christophorus Landinus in illa Virgilii *Aeneidos* secundo, ubi Hector *Aeneæ Vestæ* sacra commendat: Templum, inquit, erat sane magnū: in cuius medio erat altare, in quo ignis æternus, ex parte ardebat, cuius custodia binæ Vestales præerant. In templi culmine virgo erat effixa, quæ ulnis infantem continebat. In pater enim a Vestæ nutritus ferebatur. Huic Dea Antei vestibula consecrabant: unde & nomē ea a Vestā habere Ovidius exoptimat. Hic sapi comedere erant soliti, ad mensas suas Deos invitantes, quibus, tanquam altaribus utebantur, Diis videlicet penatibus consecratis. Cum autem nullum sacrificium absque igne fieret: ideo focus ei erat dicatus, qui & Lar dicebatur. Nam & ibi Dii Lares colebantur. Templum porro illud hodie adhuc formā circulari, rotundum in valle, quæ Pelatino & Capitolino interjacet, visitur, nō mine Sancta Maria de Gratia insignitum. Id interdum in redi crebatur nemo: sub noctem faminis quidem, sed masculis non licebat eo accedere. Neque effigiem in eo aliquam, nec simulacrum collocabant.

Ignis sacer a virginibus custoditus.

Hunc autem ignem sacrum, tanquam arcanum & celeste depositum per virginem Vestalem, Græci *ἱερός* dicitur, conditum in penetralibus sacris & velut in sanctiore recessu templi Vestæ, cum Palladio & Diis Penatibus, Trojæ ad vestis, custodiebant: quo nulli hominum, nisi Vestalibus & Pontifici, cum iugis & in eo pudari, adire fas erat.

De harum autem virginum Vestalium collegio, numero, electione, calibatu, vestitu, munere & officio, disciplina, dignitate, pœnis atque suppliciis, quando religionis illarum negligentia erat extincta: vel ipsa incestus, concubina atque damnata fuerant, vide post vetustos scriptores Peucerum, in libro de Virginitate, Gyraldum de Diis gentium, Florinū in libro Antiquitatum Romanarum.

Ignis cultus etiam privatus.

Nec verò publice tantum, publicis in locis atque templis, verum etiam privatus, privatis in aedibus, ignis Roma fuit cultus. Nam in omnibus aedibus culina erant quasi templa quædam, sic dicta a colendo, ut Nonius & Varro docet, quid ignem ibi colebant & sacrificabant: foci erant quasi aræ sacrae, in quibus ignis forebatur (unde etiam foci a fervendo dicti, Ovidio teste.) Du domestici & patris, quos venerabantur, Penates & Lares fuerunt appellati.

Caussæ, cur ignis cultus.

Hujusce autem tres dæmones, id est, cultus ignis & publici & privati, causæ fuerunt igitur ipsius diuina quædam res atque natura, & innumerae utilitates. Unde Cicero lib. i. de Natura Deorum recte dixit: Quicquid magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a Deo donatum, nomine ipsius Dei nuncupabant: ut cum fruges Cereæ, vinum autem Liberum appellamus: tum autem res ipsæ, in quibus vis inefficax major aliqua sic appellatur, ut ea ipsa nominetur Deus, ut Fides, ut Mens, ut Virtus, ut Honor. Sic Opus, Salus, Concordia, Libertas, Victoria sunt templa consecrata. Quorum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset ipsa res Deo nomen obtemperare. Item: Utilitatem magnitudine constituti sunt ii Dii, qui utilitates quasque gignebant: atque hii quidem ipsi nominibus, quæ vis sit in quod, declarantur. Eodem ex genere Cupidinis, Voluptatis, Libentia Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium.

Ignis cultus etiam ex antiquo consuetudine.

Verum cultus quoque huius non minima causæ videtur fuisse, cum ignis ille apud Iudæos, qui perpetuus ardebat in altari, quem sacerdos, succedens lignis, manū per iugulum, dies nueriebat, ut Leviticis sexto scriptum est: tum divina illa miracula, quæ legimus in sacris litteris de igne celestis delapso in Patriarcharum illorum præfati sacrificia, quo illa fuerunt consumpta, atque ita ipsius Dei testimonio comprobata. Atque hinc quidem videtur promanasse illa de Prometheus fabula, quem Poeta finxerunt ignem, e caelis surreptum, in terras detulisse.

Deus cultus ab incolis in ule Chæterag.

Sed antequam ulterius progrediar, non videtur silentio præterunda illa Ignicolarum quorundam, qui Dugbiin fuerunt appellati, in insula Chæterag, bisito: id est, electione admiratione digna.

qua, quae in Benjaminis Tudeleusis itineratione continetur, quae quidem est talis: Infula illius incolae, ignem colentes & Dugim disti, habent suos sacrificulos per singula loca in templis ipsorum superstitioni dicatis: sunt verò huiusmodi sacrificuli omnium ariolorum & incantatorum totius orbis terra peritissimi in omni vanitate huius generis. Ante singula autem funa campus magnus & latus est, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet, quem ipsi Eliborba vocant: solent autem filios suos per hunc ignem transmittere expiandi causa: mortuos etiam suos in medium rogi conjiciunt exurendos. Sunt praeterea ex terra maguatibus, qui sese in vos igni devotens. Cum verò quissiam horum familiaribus & necessariis atque propinquis suis huiusmodi sibi insulicam devotionem indicat, continuè summa omnium gratulatione & communi voce audit: Beatus tu, & bene tibi erit. Igitur quo die votum exsolvendum est, magno contritio primùm exceptus, si dives fuerit, equo vehitur; sin vero pauperior, pedes suorum aliorumque turba comitatus ad campi usque, cum deducitur, unde cursu inito in ignem insilit: tum vero familiares cognati omnes & consanguinei tympanis & eboreis summa cum laetitia exsultant & ludunt, quoad ille omnino omnibus filius fuerit. Triduo autem post, duo ex praecipuis sacrificulis illius domum adveniens, familiaria omni domum parari praecipiant patri ipsorum, eadem die ipsis assuero, atque quid ipsos facere oporteat, declarant. Ad vocantur igitur ex civitate testes aliquos: & ecce Sasan, illius speciem imitatus, adest, quem uxor & filii rogant quemadmodum cum illo in illo altero seculo agatur, quibus ille respondens: Veni, inquit, ad socios meos, a quibus non excipior, donec ea exsolvam, quae familiaribus & propinquis debeo meos; ex templo filius res divitibus suas, jubetque debita omnia creatoris persolvere, & a debitoribus quicquid debeatur, accipere, testibus omnia ipsius verba et mandata excipientibus atque deserventibus, a quibus tamen non videtur: tum verò se viam repetere dicens, evanescit. Huiusmodi itaque errore, mendacio, & fraude sacrificulorum illorum calliditate & artibus magicis extrusa, vanitatem suam genti haec tuetur ac mordicus tenet, seseque naturae omnium terra beatissimum esse iactat, &c. Haec Benjamin Iudeus.

Huius in genere de superstitioso ignis apud omnes ferè gentes cultu praemiis, nunc ad ignem sacrificialem, hoc est, in sacrificiis adhibitum, redeamus: in quo haec, quae sequuntur, sunt considerata capita. Primum est de ignis illius super aram accendendi tempore atque modo.

Quoad tempus: videtur ignis ille statim simul atque hostia ad altaria fuerunt adducta, fuisse accensus, vel etiam paullo ante, secundum illa Virgiliana:

— Admoritur pecus si granitibus aris.

Quantum autem ad modum attinet, tritus hic & usitatus erat apud Romanos, ut sacerdotes arietorumque ministri eum accenderent (cum, ut supra dictum, purgandi vis tributa fuit) facibus adhibitis ex cada ligno, quas faces non nisi mare ferre fas erat.

Sed, ut in sacris litteris legimus, prius illis Patriarcharum temporibus sacrificia ignibus, non humana manu atque arte accensis, sed ex caelo demissis fuisse consumpta: quo Deus testari voluit sacrificia illa sibi grata fuisse & accepta: sic Etbnici idem de suis sacrificiis finxerunt: cuius quaedam exempla subijciam.

Apud Siculos in colle Vulcanio iuxta stagnum quoddam, dum sacrum fieret, samentorum faces super aram sua sponte ignem coëpisse, & nullo stante anbelitu incendiū secisse fabulati sunt. Simile quid de Seleuco proditum est, qui cum lothru Pollia victimam inmolaret, ligna arae imposita ultro arserunt. Sic in ara Egnatia Nympha, quae in Apulia ulta fuit, lignis superpositis excoctis, ignis sua sponte excitari incendiūque ab Antiquis existimabatur. Plinius libro secundo miraculi meminit: non autem Nympha. Servius in illa Virgili Aeneidos duodecimo:

— Quia sedera fulmine sanxit,

Certe, inquit, quia apud Maiores ara non incendebatur, sed igne divinum precibus elliciebatur, qui accendebat altaria. Hinc forsitan Iupiter Elicius dictus. Dubium non est, quin Diabolus huiusmodi ignis, Dei permisso, sapienter sacerdotum magicis incantationibus provocatus, ex aëre, tanquam ex carcere illo suo turbido, in Gentiliū sacrificia ut olim in Iobi greges demiserit: vel etiam sacerdores fascinationibus quibusdam atque praestigii usi fuerint in ignibus illis accendendis, ita ut rudem imperiumque vulgus illos calidius demitti arbitrarotur; idque fecerint majorum sibi summi sacris fidei & auctoritatis concilianda gratia.

De igne sacrificiali in Specie.

1. Ignis sacrificii, si talis quo tempore accenditur.

2. Quo modo accenditur.

3. Ignis sacrificii ex caelo demitti creditur miraculo.

Unde et coelo
d' mris credi-
turi ignis sacri-
ficium.

Verisimile etiam est, multas huiusmodi Ethnicorum de ignibus, in sacrificia sua ex aliis dele-
phis, fabulas ex veris illis sacrarum litterarum historis promanasse, quibus proditum est, ut paul-
antea dixi, illa antiquissima sanctissimorum patrum sacrificia igne celsius delapso subito con-
flagrassent: quo miraculo Deus testabatur ipsos litasse, sequi sacrificiis illis placari. Nota est illa
storia de Helie & sacerdotum Baaliticorum sacrificii historia, ubi legimus, Heliam quidem
voti sui compotem factum fuisse, sacrificiumq; ejus, igne, & cælis demisso, fuisse consumptum: ad-
versarios autem ipsius, cum idem a Baale suo insaus clamoribus, quos Helias irriferae, contem-
derent, spe votisq; suis cum maximo suo dedecore atq; exitio fuisse frustratos, ut scriptum est pri-
mo Regum libro, capite decimo octavo.

Ignis sacrificii
ex Flami-
nis domo ale-
luta.

Ignem autem illum sacrificialem ex Flaminis domo adferri nonnunquam fuisse solitum illa
Festus verba innuere videntur, quando ait: Igne ex domo Flaminis offerri non licebat, nisi rei
divina gratia. Dubium etiam non est, quin ex sacro & publico illo Vestæ igne apud Romanos
ille sacrarum publicorum ignis fuerit accensus; do quo Vestæ igne idem Festus sic scribit: Vestæ
ignis si quando interstinctus esset, Virgines verberibus affliciebantur a Pontifice, quibus mos erat
tabulam felici materie tandem terebrare (verberare, alii legunt) quousq; exceptum ignem cri-
bro anteo Virgo in Aedem ferret.

Hæc de igne sacrificiali.

CONSEQUENS nunc videtur, ut de lignis dicamus, quorum in igne illo sacrificiali usus
erat. Nam ligna in genere cuiusvis ignis sunt quasi alimenta atq; fomenta; & inde ligna Latini
videtur dicta, quasi igna, ablata littera l. quia nimirum lignis potissimum quivis ignis alitur, fo-
vetur ac conseruat. Vatro camẽ ligna a legendo rule dicta, quod ea caduco in agro legere-
ntur.

Ligna sacri-
ficia arida
esse oportet.

Ligna autem sacrificia prima oportebat esse sicca & arida, Græci ἀρὶα, quasi dicas
sobria dicta, quæ primùm incendebantur, ut etiam ἀκατα, non fumida. Ναρὰ λῖα carmen Εὐδα
alii putant dicta, quæ in sacrificiis duntaxat Ναρὰ λῖα ἐγὶ νόμος, id est, sobria, & ἀβύ, vincto
fieri solitis adhibebantur. Ναρὰ λῖα Εὐδα, inquit Suidas, τὰ μὴ σμυλῖα, μὴ σμυλῖα, μὴ
μύρσινα. Εὐδα δὲ οὐδὲν ὁνομαζέμεθα, καὶ οὐκ ἔστιν ἡ ἀρὶα. ἀλλ' αὖτ' ἐπὶ σμυλῖν.

Cur.

Arida autem oportebat esse, quod facillimè exardescerent, & tancoq; celerius quæ vi, in ignem
conferretur, confligaretent: quod boni omnino loco habebatur. Quæ autem lignorum genera ad ignem
quemvis maxime sint idonea, quæ item minime apta, vide Curiū libro decimo octavo Horto-
rum capite decimo quarto, decimo quinto, & decimo sexto, ubi & de lapidibus, ex quibus ignis eli-
citur agit, & de arte ignaria, a Græcis πυρίων, ἡ καυμὰ, vel πυρίωμα dicta: itemq; de faci-
bus, earumq; materia, & de voce κῶλον, lignum significante: unde κῶλον ἔστι, id est, calcei li-
gnei, Classis, id est, fustis, si te clara lignea, & Calones, qui ligna militibus portabant, fue-
runt dicti.

Vi arida essent
ligna illa, sece-
bantur.

Eandem ob causam ligna prius illa in fragmenta minora apte scindi, atq; secari solebant: cu-
jus quidem Εὐλογοῦναι sæpe apud Homerum in sacrificiorum apparatu sit mentio; ut Odyss. 2. in
descriptione sacrificii Iulii, ejusq; apparatus:

—Κίμωτο Εὐδα πῶλιν χαλκῶς.

Scidis ligna immitti ferro.

Καίει.

Est enim καίειν dividere, scindere, frangere, & proprie ligna secare, teste Eustathio: quod ver-
bum magnam habet affinitatem cum verbo καίειν, id est, urere & accendere: forsan, quia ligna
sesta facilius accenduntur & exuruntur, quàm ea, quæ non sesta sunt. Respondet verbo καίειν,

Σχιζει.

verbum σχίζειν, similiter scindere, scindere, dissindere, secare significans: unde ligna scissa in sacri-
ficiorum usus σχίζα appellatur: & σχίζα fragmentum, seu segmentum, siue frustum ligni scissi,

Σχιζα.

siue lignum scissum fissumq;, quo ignis fovetur aut accenditur. Inde nostrum vernaculum
Schitten, vel Scheiten, id est, scindere, vel scindere: & Spit, vel Scheit, id est, ligni
fissi frustum siue segmentum. Σχιζα idem quod σχίζα, hoc est, assula; vel ut Nazanzenus in-
terpretatur, κλάσμα Εὐδα, fragmentum ligni, quo in sacris utebantur.

Ex lignorum
fatione Apol-
lonium.

Quoad Apollonium nostrum, memini etiam hic hujus Εὐλογοῦναι, inquit:

—Καὶον δ' ἐπὶ σχίζαν,

Combutebant autem (carnes) super lignorum fragmenta.

Ceterum

Ceterum non quavis ex materia si re ligno ignem illum accendere licebat. In Arcadia in tem-
plo Delphica, quod quatuor stadiorum intervalllo ab Acaea distabat, ex olea, lauro, vel
crassioris corticis quercu, ignem facere nefas erat, quod ligna illa Arcades, cen omifia detesta-
rentur. Plinius libro decimo sexto, capite sexto: Pessima, inquit, & carboni & materia Hali-
phleas dicta, cui crassissime cortex atq; candex, & plerumq; carnis singulosusq;. Nec alia putrescit
ex hoc genere, etiam cum vivit. Quin & fulmine sapissime icitur, quamvis altitudine non excel-
lat. Ideo ligno rei nec ad sacrificia uti fas habetur. Addit: Hoc quoq; inter reliqua neglecta reli-
gionis est, quod emortuo carbone sacrificatur:

In Iovis Olympii sacris alba populo sacerdotes semper nisi fuere. Elii etiam jovi muscario (is
est Baal-Zebub) eandem arborem in sacrificiis adhibuerunt, ut scribit Pausanias in Eliacis.

Persarum Magi, ut auctor est Herodotus, sacrificiis praefecti, carnes lanri myrtiq; virgii im-
positas olim adurebant, ac lacte & melle permixtis, fasciculus myrtis apprehensis aspergebant.

Pini rada in Cereris sacrificiis, tanquam eis apta & decora adhibebatur, quod haec ad inre-
stigandam Proserpinam filiam, geminas pinus pro lampade accenderis, ut Ovidius testatur Fa-
storum quarto:

Illic accendis geminas pro lampade pinus:

Hinc Cereris sacri nunc quoq; rada datnr.

Sicyonii Veneri hostiarum coxas, snibus exceptis, sacrificarunt; reliquias autem in sacris al-
taribus juniperi lignis, & foliis herbae, quae Paderotis suis nuncupata, comburebant.

Isfides ex omni licet ligno aras incendere, spinas tamen asparagi, aut stramina in sacris
cremate nefas habebant.

Apud Sicythas autem, cum sacrum Marti fieret, hostiarum carnes ipsarum met ossibus adu-
rebantur.

Insitani autem lapidibus ignitis sacrificiorum carnes coquebant:

Dubium etiam non est, quin in igni illo sacrificiali ligna adhibuerint ex iis potissimum arbo-
ribus, quae Numini illi, cui rem divinam faciebant, fuerunt dicata & sacrata. Nam, ut supra di-
xi, singulis Diis certa quaedam arbores atq; plantae ab Ethnicis fuerunt sacrata. De his, qui plura
praeter ea, quae superius fuerunt explicata, cupis cognoscere, si legas Benedicli Curii Symphoria-
ni librum Hororum quintum, qui, ut etiam reliqui libri, lectione est dignissimus, cujus summa
tantum capita hic recensibo. Primum est de quercu & juglande, jovi sacris, & nonnulla de ci-
tica corona, & adagio ποδάριον & πυρρυβιον. Quos Βαλάνος & Ιεράριον, id est, multorum festorum
Iovis glandes comedit, de sene & plurimarum rerum longo usu docto, quem nos simili feré pro-
verbio Εἰν αὐτῷ βύνει τρεφῆται, id est, senem gallinarum de voratorem vocamus. Secun-
dum est de lauro & loro, Apollini dicatis: unde Apollo Daphnites a Syracusanis, teste Hesychio
dictus: cujus templum primum apud Delphos lauri ramis aedificatum, ex sacerdos in templo quo-
dam Daphnophoros, id est, laurifer fuit appellatus. Item Apollinis sacerdotes lauro coronari so-
liti: & Daphnophagi dicti lauriferi ab Aristophane: laurus item quae μαύρον, planta raticina-
trix, teste Dionysio Halicarnasseo, fuit appellata. Caput tertium est de Daphnes fabula, in lau-
rum conspurata. Quartum de olea, Minerva dicata, quodq; olea pacis & venia sit in dex. Item
de adagio: ἰλαρόν αὖ ἐστὶν τοῦ λαοῦ, Non est oleum in Licyto, apud Aristophanem in Atri-
bus: ubi precibus atq; venia jam non est locus. Sextum est de Minerva & Saturni super Aibe-
narium nominis impositione, certamine. Septimum, de olea apud Athenas in arce Minerva.
Octavum, de myrto, Veneri dicata. Nonum, de rosa & phylira, Veneri dicatis, & de naucra-
rite corona. Decimum, de hedera, ferula & picea. Baccho dicatis: & de adagio, ποδῶν ὁ ῥα-
π-ἄκοος, παύει ὁ Βάκχοι, Multi feruligeri (sic dicti Bacchi ministri, qui initiati ferulam
gestabant) sed pauci Bacchi. Undecimum, de suppresso, Diis sacra, & fabula Borea & Cypa-
rissi. Duodecimum, de pinu Cibela dicata, de Ida monte Troadis, & pinu, in eo pulcherrima
& Aty fabula. Decimum tertium, de populo Herculi, mali Pnnici fructu Mercurio, persea
Harporate dicatis.

Hac idcirco subjicere libuit, propterea quod quibusvis vel cultissimis amanissimiq; homin-
um amandiora & jucundiora, quaq; ad institutum hoc nostrum maxime pertinent, complectitur. Quo-

Non ex quovis
ligno ignis sac-
rificiali accen-
ditur.

Ex certis arbo-
ribus ligna
adhibita igni
sacrificiali.
B. Curii de
sacris arbori-
bus.

niam igitur singulis Diis certi peculiareſq; flores, herba, folia, frondes, rami, arbores deniq; atque plantae integrae fuerunt consecratae: idcirco in sacrorum quos, & coronis, quibus & sacrificantes, & hostiae, & simulacra. & altaria ornati consueverunt; & templorum, altarium, simulacrorum, statuarum aliorumq; instrumentorum fabricatione; & deniq; in sacrificiorum lignis atque materia diligens accurataq; ab Ethnicis habita fuit ratio atque delectus. Et hoc pertinet ejusdem authoris liber tertius, ferè totus: cuius haec sunt capita. Primum, de arborum Numinibus & religione. Secundum, quid Antiqui sylvas, arbores, aut illarum genus unum eduerint: & de Gallicarum Druidibus. Tertium, de ficu Ruminali, & nonnullis aliis arboribus Roma & alibi sacris. Quartum, Responsa Antiquos ex arboribus accepisse: & de oraculo Dodonaeo: & adagio, Dodonaeum humanum: quod in loquaces & in rebus fieri volu garrulos dicitur. Quintum, de Deorum coronis & statuarum illorum ac sacerdotum & sacrificantium. Sextum, quod Di ex arboribus cognomina sortiti: & de inerculo, quod, teste Festo, fuit virga ex malo punice incurvata, quam regina sacrificans in capite gestabat: de Abogaleo: de rege sacrificulo: de ejus uxore, quae regina, sacrorum appellata, ejusq; vestitu: & quod sub quibusda arboribus sacrificatum. Septimum, de laurea Deorum & sacrificantium, & lauri in sacrificiis usu. Octavum, de arborum ad sacrificia usu. Nonum, de arborum apud Iudeos ad sacrificia usu & legibus. Decimum, de nonnullis ad sacrificia profanis arboribus. Undecimum, de arborum materia ad Deorum statuas: & quid delubru & de adagio, Ne quoru ex ligno Mercurius fiat. Duodecimum, de feriis & festis ob arborum fructus institutis.

Præter arbores etiam integra nemora Diis consecrata olim.

B. Curtius de sacris nemoribus.

Quemadmodum autem singulas arbores vel coluerunt tanquam Numina: vel certis Diis atq; Numinibus dicarunt: sic etiam loca amplissima, arboribus confita, & integras sylvas idem consecraverunt, atq; in iis, tanquam templis & sacris sacrosanctis eos coluerunt, quae Graeci ἀλυσον, Latini Nemora & Luci fuerunt appellata. Nemorosa autem & umbrosa hujusmodi loca Psichera a Graecis fuisse appellata Nicanter testatur.

De sacris hisce nemoribus atq; lucis idem Curtius sub finem libri tertii Horatium, capite decimoquarto, & sequenti libro quarto toto egregie differre, quibus ex horum amantissimi multos pulcherrimos ad rerum omnium generis, praesertim ad Gentilium superstitionem pertinentium, flores atque fructus nobis colligere atq; percipere licet, quorum haec ferè sunt capita: Libro tertio, caput decimum & quartum & ultimum est, de nemoribus sacris: de nemori & luci diserte. Libro deinde quarto Horatium haec tractantur & explicantur, capite primo, de lucis ejus religione: in lucis de rebus publicis tractare & in illis, diebus sacris, epulari Veteres fuisse solitos: lucum esse sylvam Diis, Heroibus, vel alicujus cineribus sacrum: Germanos veteres in lucis Deorum templa habuisse praeter lucos & nemora, teste Cornelio Tacito. Sacros, inquit Quintilianus, ex vetustate lucos adoramus: in quibus grandia & antiqua robora jam non tantam habent culturam, quantam religionem. Idem Horatius et Persius testimonio comprobatur. In lucis Deorum simulacra posita, quibus sacrificatum: in lucis Deorum sonitus & voces exaudita: lucos Manes, qui vitales Lares dicebantur, et Heraum animae incolebant, teste Servio: lucos & ades Numinibus primum consecrasse Evannum, a quo sana dicta, ut auctor Probus: In tuo lucio sanoq; esse apud Plantum, ad agiorum loco, teste Donato, id est, potestate & arbitrio: in agris habendos lucos, propter eos secrete oportere, Cicero de Legibus: luci nunquam cadui: ideo arborum vetustas veneranda: luci asyla, Livius, Virgilius, Ovidius testimonio probatur: lucus Graeci etiam τῆλο & τῆρο antiquis sine templo lucus fuit, teste Servio: in lucis sepultos homines: in lucis de rebus publicis consultum: quae in lucis decreta, sanctiora ob loci religionem habita: in lucis sacris diebus epulabantur: lucorum luculenta descriptio Lucani & Papinii carminibus.

Secundo deinde capite agit de luci veneratione: lucos fuisse in viros, per quos etiam neq; in necessitate ipsa meatu fas fuit: luci utri ad venationem, & illorum animalia occidere, nisi sacrificii & Numinum eorundem causa non licebat: in lucis nonnulli animalia mansuetissima: lucis non homines tantum, sed etiam animalia peperisse. Capite tertio, lucus unde: & de vocabulo ab eo deductum: lucum alii dictum voluit per antiphrasin, quid umbræ opacus parum luceat. Alii contra sentiunt, lucum pro luce usurpatum. Unde Terentius: Cum primo lucio ibo bine. Ibi enim ignes sacrificii & religionis causa saepe apparebant. Lucani inde dicti. Festus a lu-
geto,

dere, quod a Græco λῦσι, Celline ab ἀλῦσι lucum vult dictum: a lucō ob lucinare, id est, mente errare, hallucinari, lucullus, sucellus, lucar, lucari, collucare, compescere lucum.

Capite quarto, a lucō Lucina dicta: Lucus, lupercal dictum Romæ: Sylva densa constans Pani Deo Arcadiæ sacra: luceres tertie tribus homines, & nonnulla alia loca & oppida a lucō denominata.

Quinto capite, Heroibus & præclaris viris Veteres dicasse lucos. Sexto, Luci aliquos abq; Numinum appellatione: palmerum continuum, in Arabia aquis abundans: lucus sacer apud Senonias, teste Ammiano Marcelino, quem nemo nisi vinctus ingredi poterat. Quod si forte prolapsus corruisset, extolli ei minime licebat, verum per humū reptare conveniebat. Capite septimo, de pena & vindicta eorum, qui lucos violarunt, divinā & humanā: quæ quidem capitalis constituta. Nam violatorum caput expiandum erat, ideo gravissima, auctore Pompeio. Cajo Gabinio Cicero in oratione de pro vine. consnl. lucorum Græcia violationem exprobrat. Capite octavo, Deus lucorum Gentilium religionem excelsus est, ac de pena eorum, qui eos coluerunt, ac venerati sunt. Nono, de lucu Iovis sacro. Decimo, de lucu Junoni sacro. Undecimo de lucu, Apollini dicatu. Duodecimo, de lucu Daphnes. Decimotertio, de lucu Minervæ, Isidi, Latone, Cybele, Oxyridi & Aesculapio dicatu. Decimoquarto, de lucu Dianæ sacro. Decimoquinto, de lucu Aricino, omnium maximo, Dianæ de voto: & adagio, Multi Manii Aricie. Decimosexto, de lucu Camenarum sive Musarum. Decimosextimo, de lucu Vulcano, Veneri, Cupidini, Marti, Bellone, Libero Patri, Pani & Sylvano dicatu. Decimo octavo, de lucu Nepruno dicatu. Decimonono, de lucu Cereri, Proserpina, Plutoni, Vestæ, Castori & Polluci dicatu. Vigesimo de lucu Feronia, a ferendis arboribus dicta, Alburnæ fontium præfidi, Marica (quam Ciceron voluit fuisse) Lavernæ Deæ furum (qui Lavernienses olim, teste Festo, appellati) Bellone, Furina, Suadela dicatu. Vigesimo primo, de lucu aliquot Diis dicatu: ubi & de Diis prædictis, id est, placidis, quibus nocturna sacrificia fiebant, &c.

Atq; hæc quidem operæpretium omnino duxi opusculo huic meo inserere, tanquā ei valde accommodata. Et sic quidem ab igne sacrificiali progressi sumus ad ligna, tanquam ignis pabula: a lignis ad arbores: ab arboribus denique ad lucos atq; nemora sacra, quæ fuerunt loca, arboribus constituta, Diis dicata.

Nunc persequamur reliqua, quæ ad ignem hunc sacrificialem pertinent, nempe usum & effectū v sui ignis sacri. V suus ejus ferè quintuplex fuit. Primum, ut illo victimarum carnes, necnon flores, omniq; generis fruges atq; fructus, atq; etiam alia, in eum conjecta, concremarentur, Diisq; cen gratissima quædam dona atq; munera offererentur ac consecrarentur. crificiis. Primum.

Secundo, ut nidores inde atq; odores cum sua re, tum etiam mali olentes excitarentur, quibus Deos suos mirifice delectari, atq; ita leniri atq; placari posse arbitrabantur.

Tertio igne illo ad carnes, earūq; partes, exta ad coquenda et assanda verò potissimum utebantur, quæ postea vel Diis reddebant, vel sacerdotibus & iis, qui ea obtulerant, dabant, quò in eisdem refererentur. Tertium.

Quarto igne illo se suasq; omnia purgari atq; lustrari credebant, cum igni vim ἀγνιστικῆς καὶ καθαρῆς id est, sanctificandi, lustrandi atq; purgandi Veteres tribuerint, unde etiam hominum cada vera igne volunt olim fuisse cremata: de quo vide plura apud Eustathium Iliad. α. & Pierium in Hieroglyphicis, cuius hæc sunt verba: Ignis aut, ut nostri veteres tradiderunt, purgat, aqua expiat, lustratq;. Hinc ille Plantinus jocus in Aulularia:

Quid impurato, quanquam Vulcano studeo.

—Cena ne causa aut mercedis gratia.

Nos nostras ades postulas comburere?

Et apud Lycophronem legas Thetin indignatur, se Deam mortali Peleo in matrimonium collocaam, filios quotquot oriebantur in ignem excipiendos conjicere solitare, quod ita rebatur mortalitatem exuri & quod immortale esset per purgatum conservari, veluti aurum ære confusum ignis ope purgatur, postea quàm quidquid admixtum erat æri, infusum & Scoriam verterit. Atq; ita hæc jam filios absumerat, donec ad Achillem ventum, quem pater super veniens ab igne eximit Chironiq; curandum commendavit.

Quintus.

Quintus usus fuit *μαστούριος*, id est, divinatorius. Nam divinatio quædam per ignem illum sacrificialem fiebat, quæ a Græcis *πνευματεία*, & *πνευροπία* fuit appellata; a Latinis *ἱεροῖς Ignisfritium*: cuius in ventorem primum & auctorem Plinius facit Amphiarum libro septimo, capite quinquagesimo sexto. Is qui per ignē divinabat *πνευματεὺς* & *πνευροπὸν* & fuit dictus.

Apollonius de hoc usu.

Hunc usum Apollonius uolet in sacrificiis Argonautici expeditione his verbis expressit, libationis prius, id est effusionis vini facta mentione super ignem:

— ἵβει δὲ σίλας ἐπὶν ἄρῳ Ἰδμων
 Πάσῃσι λαμπύρεον θνίσαντ' αὖ τοῖσι λεγόν
 Πορφύρεας ἰλίκεσσι ἐκείσιν αἰδύσσει
 Αἰψ' ὁ Ἀπηνλγίως τοὸν ἱερεὺς λατοῖ δαο, *Hos est,*

*Idmon autem cum admiratione conspiciens
 Indiq; in ignem ex sacrificiis fulgorem
 Purpurem circumgyrationibus, & auspirati omnino emitantem
 E vestigio Apollinis mentem aperuit.*

Ubi Scholiastes *Πορφύρεας ἰλίκεσσι* interpretatur *τὴν κατὰ σφραγῆς, & τὴν πυρρὴν καὶ παῖσι, & ἰλίκεσσι* οὖν *πὺρ πορφύρεας*, id est, purpurei fumi circūvolutionibus, siue curvū igni circumgyrationibus & circūvolutionibus, quasi purpurei, & boni omni. Illius autē *θνευροπίας*, id est, raticinationis hæc summa fuit. Sibi quidē mortem, quam jam antea ex auguriis quibusdam intellexerit, sociis verò reditum per multos variosq; casus atq; discrimina flammā istā atque sacrificio portendi.

Pencerus de usu ignis divinatorio.

Huiusce autem *πνευματείας*, id est, divinationis per ignem, rationem in genere Pencerus, libro illo suo de Divinatione verē dī vino, his verbis exprimit: In sacrificiis igitur, inquit, si admotā flamma victimas statim corripere, & diffusa repente totas occuparet ac consumere: Si tranquilla, pura, perspicua, & nitida, nullis infecta coloribus allens, ut nigro rutilare, aut pallido, nec permixta, vel sordibus, vel caligine fumi rē, sineq; strepitu, & sine egestione atq; ejaculatione favillarum turbulencia & crepitante recto ductu, turbinatē pyramidis inflat attolleretur & insurgeret: siq; non nisi tota victima depasta atq; exusta moreretur: placide Numen hostiam acceptare ac complecti, amittereq; quæ requirebantur, conspicerent.

Si contrā, multo vix excitari statu posset, & cum exarsisset, non coiret, sed funderetur, atq; in hiatus debisceret, nec in totam subito spargeretur ac penetraret victimam, sed viciniora sensim, velut serpens, lambebat atq; ustularet: nec recto ductu miseretur sursum, sed in vertigines gyrosq; convoluta, atram secum & densam & vebetē caliginē, aut reperet dorsum, qui dilaberetur ad latera, aut cicena nasceretur specie: siq; aut ventis disfloderetur, aut resingeretur pluvii aut infolium crepitaret, & circumquaq; mæltum eructaret at dentium favillarum, aut si pallesceret plus nimio, vel nigricaret, aut evanesceret sponse, priusquam tota conflagrasset victima aut se incassū aliqua partes remaneret & integra: laesi infestiq; Numinis, & sacrificium respicientis, omen esse suspicabantur. Cognata huic erat *καπνοματεία*, quæ notabat & scrutabatur fumos, quas vertigines facerent, quantumq; se attollerent, & quo motu, recto ne an obliquo, vel in orbem consorto aut complicito, agglomeratione quadam in tortiles spiras & quo redoletēt nidore, alienone, an eo, qui ex carnibus ustis offamaret.

Meminit τῆς πνευροπίας Statius:

Vincatur pietas, pone eia altaria virgo,
 Quatramq; superos: facis illa, acieq; sagaci,
 Sanguineos flammatarum apices, geniumq; per auras
 Ignem, & clara tamen media fastigia lucis,
 Oria ducet, tunc in speciem serpentis inanem,
 Accipiti gyro volui frangorū rubore:

Pierius.

HA Pencerus: quibus adde illa Pierii in Hieroglyphicis: *Aruspices enim, inquit, ignē in huius-*
modi

modi saepe portentum accipere. Cujus non ignarus disciplinae Virgilius de Laetitia, ejus causa bellum adeo funestum excitandum erat, ita cecinit:

Præterea castis adolesci altaria flammis
Et juxta genitorem adstat Laetitia virgo,
Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
Atq. omnem ornatum flammâ crepitante cremari
Regalesq. accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumina sulco
Involvi ac totis Vulcanum spargere rotis.
Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri:
Namq. fore illustrem famâ, satisq. caneant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.

Nunc accedamus ad ea, quæ, ut ejusvis ingenere ignis: ita ignium bonum sacrorum & sacrificialium fuerant effecta. Hæc sunt sumi, carbones, prunæ, cineres, quæ & ipsa non secus atq. ignes sacra fuerunt habita & mystica.

Quantum ad fumum attinet, est is vapor niger ex igne exhalans, vel ignea exhalatio: sic Laetitia a furvo colore dictus, Græcè καπνός, id est πῦρ καίεν & πύον. Nam καπνός propriè vapor est & quomodo dictus. est & ignis, quasi καίοντα πύον, id est, ardens flatus, ὑγρός ab aqua, αἰθάλη a lapidibus, ἀργός ab oleo vel cera, ὑπὸ αἰθρῇ a caribus. Inde καπνίζω saepe apud Homerum, Eustathio interprete, τὸ πῦρ αἰνῶντες ὅτι θυσιὰ ἢ ἀθῶς ὑπὸ αἰθρῇ, ὅτι καπνίζοντες, ὅτι καπνὸς καπνίζῃ λίγυρτος, hoc est, sacrificii, aut simpliciter ejusvis contriviti causa ignem accendere, ex consequente: unde etiam carnes dicuntur fumigatae, fumo induratae. Eustath. Iliad. p. Cæl. libro decimo quarto, capite vigesimo primo. Vnde καπνογενής, id est, τριδωλός, sordidus, parvus, quasi summi olfactus.

Germanicè fumus Rauch dicitur, ad Hebræo רוּחַ Ruach, id est, Spiritus, sive רוּחַ Reach, id est, spiratio, odor, fragrantia, quæ excitatur motu & agitatione: unde etiam nostrum Riechen, quomodo & id est, odorari. Καπνός εἰς ἄνθρωπον εἰς αἰνῶν, πῦρ ἀνθρώποι, inquit Horapollo in suis Hieroglyphicis, id est, Fumus ascendens seq. attollens in caelum, ignem indicat, secundum illud Plautinum: Flamma fumo proxima, fumo comburi nihil potest. Flamma potest: & illud per vulgatum nostrum dictum: ἔστιν ἔνιν ράυδον, id est, cinis feret bey sey, id est, Nullus est fumulus (Græcè καπνίς) quin etiam ad igniculum, de rumore aliquo in vulgus emanante. Vnde Aristoteli ignis est nihil aliud, quam summus accensus.

Fumus autem est res videtur esse cum vilis & evanida, cum noxia: unde proverbialiter pro quavis re vana, inani, atque etiam noxia saepe usurpatur: tamen apud Hebræos, saepe Dei, ejusq. presentie, majestatis atq. misericordie, vel etiam iræ atq. futuris suis symbolum: ut ex sacris litteris veteris præsertim testamenti liquido constat. Sic Ethnici quoq. καπνός quidam fumus in suis sacris (quæ ipsa re vera nihil fuerunt aliud, quam summi quidam atq. adeo summi umbra) diligentissimè observarunt, & ex his fumos & cæcis, vel bonos vel malos conjectare fuerunt soliti. Hinc καπνοματεία, magia, quæ ex fumo futura prævidet, & καπνομάτης, qui per imem fumum, quos globos volveret, partim ex flamma, si lucidior, aut obscurior, & quæ speciem foret, observabat. Ovidius libro quarto de Ponto:

Surgat ad hanc vocem plenam pius ignis ad aram

Detq. bonum voto lucidus omen apex.

Lucidus apex, id est, ipse ignis clarus & purus in apice & cacumine. Id enim maxime observabant. Hoc ignis auxilium etiam uxori Cimonis contigisse legimus. Nam cum post peractum sacrificium libare vellet, in cinere visa est flamma, quæ eodem anno Consulatum futurum ostendit ejus maritum, cujus rei etiam Maro non ignarus ita cecinit:

Aspicit corripuit tremulis altaria flammis

Sponte sua dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.

Ex earum item rerum, quæ injiciebantur, vario motu, sono atq. crepitu variis capiebant, ut supra dictum de igne.

Hieremias de
fumo sacrifici-
culi.

Sed & fumorum istorum sacrificialium Hieremias quoque meminit in illa sua epistola ad Iu-
daeos, ubi simulacrorum ipsorum facies dicit esse nigras propter fumos, qui in illorum templis af-
siduè fieri soleant.

Hæc de fumo.

2. Carbo, sive
pruna.

Quin & de carbonibus, prunis & cineribus, tanquàm ignis sacrificialis effectus hinc quædam di-
cenda. At carbo quidem & pruna, ut voluit Grammatici, sic differunt, quemadmodum sarilla
& cinis, videlicet quod pruna propriè sit carbo virens & caudens, Græcè *συνδῶν*, a perurendo
(unde etiam pruna, meteoron exurens, & utrim herbas urens dicta) Carbo autem pruna exstui-
ta, Græcè *ἀσυνδῶν*, Germanicè *Fols*; forsitan a calore, sive colore, appellata. De carbonum utilita-
te, delectu, ex qua materie optimi sunt carbones, de dendrophoris, qui arbores cadunt atq; tortes,
vide Benedictum Curium libro de imo ocl'ro, capite decimo septimo. Carboni, inquit Plinius,
libro trigesimo tertio, capite quinto, major vis exulso, iterumq; flagrantii. Ibidem de carbonum vi
& efficacia in medicinis multa differit. Quæ autem facienda carbones sit ratio, & quæ apta mate-
ria, idem agit libro decimo sexto, capite septimo. Idem quod magis ad institutū nostrum pertinet,
libro eodem, capite sexto. Sic quoque, inquit, inter reliqua ne scilicet religionis est, quod emortuo
carbone sacrificatur.

3. Cinis.

Cinis porro Latine vel ab ignis, cujus est effectus, vel a cadendo, quod a re combusta cadat post
humoris consumtionem: vel a Græco *κοίτης*, quæ vox & pulverem & cinerem significat, conuerso
videlicet o in i, videtur derivari: Germanicum verò *Aschen*, ut supra dixi, vel ab *Wsch*, *Esch*,
ignis, vel a *Wsch*, *Dalschen*, ablato *Dal*eth, quæ vox & cinerem & pinguedinem significat. Idē
Græcè etiam *τις* est dictus a *τίνω*, id est, urere, incendere: sive *τίνω* dicitur, quod & comburere
& fumare sive fumigare significat. Cineres enim nihil sunt aliud quam pulveres, in quos materia
adusta redigitur, sive lignorum, aliarum re rerum usitarum reliquia. Inde etiam forsitan *ταφῆς*,
id est, sepulchrum dictum, quid antiquitus mortuorum corpora cremari & in cineres adigere mo-
ris erat, unde vox cinerū per metonymiam sæpe pro morte accipitur & mortali conditioe. Mar-
tialis Epigrammate trigesimo:

Rari post Cineres habent Poeta:

Cineris usus.

Id est, post mortem. Elegans illud: *τὸ τὰς τὰς*, id est, superbia sepulchrum est finitimum.

Est vero cinis & color atq; facies est vilis atque sordida, & sapor acerbus & amarus: ca-
men illorum maxime est in vita humana usus. Cinis enim restum sordes abstergit, ignem re-
git atque solet, carniū humores consumit. Sic, ut Constantinus, & alii rerum physicarum periti
testantur, argentum virum cum cinere salicis corpus repurgat atque mundat a pediculis. Ean-
dem vim, ut idem testatur, habet cinis plumbi assiti, mixtus cum oleo & aceto. Cinis ignem confer-
vat atq; tuctur, ne extinguatur. Vnde Isidorus ait, Cinerem juniperi ignem Græcum reddere in-
extinguibilem. Idem acedine sua consumit carniū humores. Is pellibus appositus, facit quidem
pilos excidere, ac pelles ipsas conservat a corruptione & fatore. De cinerum usu qui plura nosce-
re cupit, legas (qui vult) Plinium libro decimo septimo, capite nouo. At de cinerum usu apud He-
braeos vide Levitici caput sextum, Numerorum decimum nonum, & epistola ad Hebræos nonā.
Sed apud Gentiles quoque cum corporum concretatorum cineres, tum etiam hostiarum quarum-
vis sacri habebantur.

Religio ignis
exstinguendi.

Ceterum ignis sacri & sacrificialis ut accendendi & foreudi, ita ejusdem exstinguendi vel
exstincti, inter grandi rursusq; accendendi magna apud Gentiles fuit religio, seu, ut verius dicam,
superstitio. Hinc in Hieroglyphicis Pierius: Hæc fuit, inquit, apud veteres super igne religio, ut
eum porro extingueret nefas esset, quem potius per se languentem deficere sinebant. Hoc vult ille
significari, ne vi animam exturbaremus, mortem nobis ipsis conscientes. Idem: Ignis primas in-
ter insignia Augustalia obtinebat. Hinc cautum erat lege, ne cui prorsus ignem exstinguere lice-
ret: nec quidem alimenta adiciebant, ne frustra nutrireretur. Exstinctum porro nulli ex mulieribus
intueri licebat. Volebat ita ignem simulacrum esse mortis, quæ natura fuit. Porro de igne
Vestalium, si forsitan exstinctus esset, instanti rursusq; accendendi modo scripsi Plutarchus in vita
Numæ Pompilii. Ibidem multa reperies de virginibus Vestalibus: de quibus legere licet etiam Dio-
nysiurn

tyrium Halicarnassensem, libro secundo. Fuit autem ignis ille *Vestalis*, quem tanta diligentia Romanae virgines nutriebant, sublimioris diurnaeque vitae symbolum, ut testatur Pierius in Hieroglyphicis libro quadragesimo sexto. Item: Incer portenta Urbis peritura praesagium habebatur, si casu aliquo ignis ille exstingueretur. Hinc Camillus ad Quirites ait: Quid de aceris Vestae ignibus, signoque, quod Imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar? Et Maro:

Aeternumq; adycis effert penetrabilibus ignem.

Postremo ab ignis sacrificialis explicatione non aliena, sed potius perquam accommodata vide- tur haec de certorum, lampadum, facum, lucernarum & candelavorum apud Gentiles sacro usu, cujus passim apud autores profano sit mentio. Faces Antiqui dicebant, inquit Festus, ut fides. Facem, inquit idem, nova nuptia in nuptiis praeferebant in honorem Cereris & aqua aspergebantur, siue ucasta puraque ad virum venires: siue, ut ignem & aquam cum viro communicares. Idem: Patrimi & matrimi pueri tres adhibebantur in nuptiis: Unus, qui facem praeferebat ex spina (siue pinu) alba, quia noctu nubebant: duo, qui tenebant nubentem. De hoc autem faces quinque per totidem pueros nova nupta praeferendi more ejusque causis, vide Plazarchum in quaestionibus Romanis & Pierium in Hieroglyphicis. De facum accensurum ludo Idibus Augusti in honorem Diana vide Gynaldum & Curtium libro quarto Horcorum capite decimo quinto. Gynaldus tradit, eo die Romanos facibus accensis ab urbe in nemus Aricinum discurrisse, in quo nemore Diana Nemorensis appellata celebre templum fuerit. Curtii verba haec sunt: Cum autem Diana Nemoralis sacrum inflaret, ab urbe in nemus Aricinum, accensis facibus discurrebatur. Propertius in secundo:

*Cum videt accensis de votam currere cadis
In nemus, & Trivia Numina ferre Dea.*

Ovidius in Fastis:

*Saepe potens voti frontem redimita coronis
Famina, lucentes portas ab urbe faces.*

Hoc autem sacrificium simul atque dedicationem expressit Statius in Sylviis:

— Iamque dies aderat, cum Regibus alcum

*Firmat Aricinum Trivia nemus, & face multa
Conscius Hippolytus splendet lacus.*

Haec Curtius.

Fuit porro & in honorem Promethei lucernarum seu lampadum ludus, ab ipso Prometheo institutus, de quo Verderius sic scribit: Ut Numen (Prometheus) templis atque aris colui me- ludus in hono-
ruit, & quemadmodum Pausanias scribit, ei ara Athenis in Academiae aris dicata, ad quam rem Promen-
statis temporibus homines confluebant, ibi faces accendebant, quas gestantes versus civita-
tem currebant, serie quadam se sequentes: horum, qui accensam usque ad urbis ingressum con-
feruissent, palmam ferebant: in, qui praecedebant, si forte eorum faces fuissent inter curren-
dum exstincta, locum cedentibus illis, qui proxime sequebantur. Id hoc etiam modo fieri so-
lebat. Erat una tantum fax communis omnibus, quam currentes sibi mutuo tradebant: in, qui
pant, in eorum locum, quierant ante, per successionem quandam subeuntibus. Sed hic ritus, si-
ue ludos appellare placeat, non solum Prometheo sacer erat (quoniam ab eo institutus le-
gitur) sed in Vulcani quoque ac Minervae cultum celebrabatur, neq; semper pedibus, sed interdum
& equis currebant. Quare Adimantus apud Platonem, cum Socratem hortaretur, ne societatem
quandam deferret, dicit, vesperi eam ludis equestribus interesse, mutuo sibi facem in Dea, hoc est
Minervae, honorem tradentibus. Herodotus cum Persicum morem narrat, quo celerrime nuntios
misteant (sicut etiam apud nos est in usu, cum aliquid per dispositos citatosq; equos missumus,
& ipsi continuando excipiant) dicit eos Graecorum consuetudinem imitari, cum currentes facem
quanti Vulcano accensam gestant, per seriem sibi mutuo praeferunt. De his ludis quidam memoria

prodiderunt, eos Promethei factum referre, cum ignem e calo sublatum in terras dedulit, atque ideo ita ab eo institutos. Alii id ad humana vitæ cursum referunt: in quo, qui etate anteceunt, vitæ lumine in cedunt, qui pone sequuntur, ut est Platonis sententia, qui libro de Legibus homines iussit inter se proles gratia inire conjugia, ut vitam, quam a parentibus sunt mutuati, veluti ardentem faciem, ipsi quoque apud filios ponant. Lucretius etiam de moraliū inter se successione loquens, sic inquit:

Et quasi cursores vitæ lampada tradunt.

Hæc Verderius: præter quem legi possunt de eodem ludo Aristophanes interpres in *Renis*, Plato libro primo de Republica, Pausanias in Attica, Herodotus in *Vrania*, Cicero in *Rhetorica* ad Heren. Ad ludum illum ergo alludit Lucretius, ubi de animantibus agit, quæ successione propagantur, vitæ per vices, ab aliis in alia transfusa. Et Plato quidem libro sexto de Legibus, ubi animam luminis comparans civis ait oportere liberis generandis atque educandis operam dare, ut vitam, quam ipsi a Maioribus acceperunt, vicissim quasi tædas ardentes posteris tradant. Cur Diti oscilla & Saturno lampades dedicate, & in Saturnalibus præter sigilla ceræos misitare consueverint, egregie dixerit idem Pierius libro anticitato, quadragesimo sexto, quem vide. Et de *λαμπάδι*, id est, more ferendi faces in Prometheis, Vulcanis & Panathenæis sacris usitato, vide Erasmus in *Cibitadibus*. Inde & natum proverbium, Lampada tradere: & *λαμπάδα* deducere, cuius in quo faces seu lampades accense manu gestabantur, certabatūq; unus primus ad scopum perveniret, non exstincta lampade: & *λαμπάδο* πορεία, lampadum gestatio: & *λαμπάδο* πορεύεσθαι, lampadem gestantem cursu certare: & *λαμπάδο* πορεύεσθαι & Græci, qui lucernam gerit: *λαμπάδο* πορεύεσθαι & *λαμπάδο* πορεύεσθαι, idem: quem alio nomine *δαδύχορ*, faciferum, *εαδύχορ* appellant a *δαδύχειν*, faces præferre. Sic *λαμπάδο* *ἱεὶς* Aristophanes interpres dicit, pro lampada tenentem cursu contendere.

Apuleius de la-
cetna.

Lucernarum Apuleius nemini in descriptione pompe *Isidis* *Ægyptiæ*: Magnus præterea, inquit, utrimq; sexus numerus lucernarum, *eadem*, *ceræ*, & alio genere *fidei* luminis *fidei* celestium, sitim: propiciantes. Es paulo post: Quorum primis (scilicet antistitum sacrorum & proco- rum) luce: nam præmicinuem porrigebat lumen non adeo nostris illis consimilem, quæ respersinas illuminatur epulas, &c. In quæ verba sic Beroaldus commentatur: Religionis *Ægyptiæ* symbolum est lucerna, ut opinor pertinet ad *Osyridis* vestigationem, quem perditum cum lu- æu quarunt: mox inventum magno gaudio prosequuntur, autiores Seneca, Laëtantius, Augu- stinus & ceteri. Ob hoc videtur Seneca in libro de vita beata descripsisse: Cum laurum lintea- tus senex & mediam lucernam de proferens exclamat, ratum aliquem Deorum concernitis & auditis. Apud nos hodieq; in pompa sacrorum *terofetarii* conspiciuntur, ritum præ se consimili atq; Germano. Tertullianus denotat hunc ritum lucernarum solennium & improbat, inquit: Cur die læto nos laureis postes obumbramus, nec lucernis diem insignimus? Potest lucerna hæc vide- ri symbolum Solis, qui & *Osyris* dicitur, cuius lucē cuncta collustrantur.

Accensio lucer-
narum cetia
solennitas in
Ægyptio.

Præterea auctor est Herodotus, festivitatem solennem celebrari in *Ægypto*, cui nomen est, Accensio lucernarum, propterea quod noctis sub dio per universam *Ægyptum* læternas accen- dunt, imbutas sale & oleo plenas, cum multo *ilichno*, quod tota nocte ardens perdetur. Post hæc lucerna non solum esse symbolum inquisitionis *Osyridis*, verum etiam ad *Vulcanum* referri, quem inventorem ignis primum in *Ægypto* regnasse sacerdotes affirmant. Lucernari apud eum dem Apuleium verbum vetus est, quod significat dispositis lucernis illuminare: Hinc illud:

Tella lucernantur florentia Numina ferēs.

De more antiquo lucernas accensas diebus festis & in omni publica privataq; læticia casemulis suspendendi ad januas, ad fenestras (quæ etiam lauro ornabantur) & ad arbores sacras vide Lippium Elektorum libro primo, capite tertio. Ibidem quoque docet, sacrificulos & vases lucernarum ac laurum præferre fuisse solitos, ut hoc festo quasiq; sacro ornati augustinio: es se facerent, & lucernam solum suspendi ad edes lenonias, tanquā uoti lupanaris notam. Hæc omnia Ter- tullianus, Seneca & Poetarum testimonio confirmat & illustrat.

Vfus lucernarum.

Omnium porro istorum luminum & lucernarum (Nam lux lucus etiam dicta propter ignes as- que

— Discessit fugit ab ara
Taurus. —

At Cajus Iulius Cæsar, qui, teste Suetonio, nullâ unquam religione abincepto abstinentis melite-
eardatus esset, cum immolanti aufugisset hostia, profectionem adversus Scipionem & Iubam non
distulit. Prolapsus etiam in egressu navis. (Nalalum enim omen putatur, quando qui in rebus
obcundis prolabitur) verso ad melius omine: Teneo te, inquit, Africa.

Hic adde, quod hoc ipso, quod hostia stans ad aram subito ictu percussa statim cadit, innue-
re videtur voluisse, eodem modo homines & civitas res humanas, firmiter licet stare stabi-
lesque videantur esse: tamen subito & ex improvviso cadere atque corrumpi, secundum illa
Ovidii:

Omnia sunt hominum cœni pendencia filo,
Et subito casu, quæ valuerunt, ruunt.

Cur stando ho-
stia cesa.

Itea stans hostia modis illis, de quibus jam dictum, ad eadem preparari, explorari & quasi conse-
crari consueverat. Inter alia autem, quæ priusquam caderetur ac humi prosterneretur, fieri sole-
bant, hæc quoque cerimoniam, cum jam cadenda esset, usurpavi prius suis solita: Nempe ob-
liquum cultum ferreum a fronte bestia mactanda usque ad caudam ante immolationem ducere
consueverant, quod Servius annotat in illa Virgilii *Æneid.* 12.

Illi ad surgentis conversi lumina Soli
Dant fruges manibus salsas & tempora ferro
Summa notant pecudum paterisq; altaria libans.

Hunc ritum vult a Virgilio innui illi verbi:

— & tempora ferro
Summa notant, &c.

Homerum quid
de percussione
hostie.

Videamus nunc, quibus verbis Homerus & Apollonius hanc hostiarum percussione de-
scribant. Apud Homerum igitur Thyrsymedes, audaciâ præditus, conjuncta cum consilio, si-
cut nomen ejus sonat, dicitur bovem percussisse, sumpta securi, propterea quod, ut Athenæus an-
notat libro decimo quarto, Nestor ob senectutem id non poterat facere, quem reliqui fratres adju-
vabant. Sic enim Homerus inquit:

Αὐτίκα Νέστωρ ὅδε ὑπὸ θυμῷ θεσπυσίῃς
Ἠλῶσεν ὄχι σῆλ' ἀλλ' ἰσχυρῶς ἅ' ἀπὸ κούρῃς τίοντας
αὐχρῖνες, &c.

Statim Nestoris filius generosus Thyrsymedes
Impulsi propè stans: securis autem abscidit nervos
Cervicales, &c.

Ἠλῶσεν hoc in loco, Eustathio interprete, idem est, quod καὶ λῆει ἡ πλάξ, id est securi percussis.
Rationem deinde percussioni exponit, cum inquit:

— ἀλλ' ἰσχυρῶς ἅ' ἀπὸ κούρῃς τίοντας
αὐχρῖνες, &c.

Securis autem abscidit nervos

Cervicales, &c. id est, duos illos majores nervos percussit, hoc est, abscidit,
refecuit, amputavit. Αὐτίκα ἴσχυρῶς enim Eustathio est ἀπὸ κούρῃς. Intelligit autem illos nervos, qui
sunt in ea parte, qua caput & cervix colligantur, quibus inter dum etiam cervix denotatur.

Sic paullo ante:

— καὶ λῆει ἡ πλάξ ἀπὸ κούρῃς
ὅξω ἰσχυρῶς χερσὶ πατρὸς τοῦ βουὸς ἐπὶ κούρῃς:

Securim autem bellicosus Thyrsymedes
Acutam gestans in manu ad stabat, bovem cæsuras,

Id est, Eustathio interprete, ἰσχυρῶς τῷ χειρὶ καὶ τῇ πλάξ, ὅξω καὶ ἀπὸ κούρῃς πατρὸς τοῦ βουὸς
ὅτι τὸ ἐπὶ κούρῃς: quod propriè mensa coquinaria dicitur, supra quam carnes considi solent, Græcè
ἐπὶ χερσὶν.

Sic

*Sic apud Apollonium in maturatione duorum illorum tantorum, quos Argonantæ sacrificas- Apollonius
se dicuntur, Hercules ipse alterum quidem quid de petra
suscipere.*

— ῥοπαλὸν μέσσοι καὶ ῥη ἀμφιμέτωπα
πλευρὰ δὲ ἀθρόα αὐτὴ πτωτὴ ἐντρούσεται γαίῃ,
Clavā medium carnis circa frontem

Percussit: at ille totus confestim humi procubuit.

Δυσκεία ἀνείη — χρεὶ πλεοναυῶ ἀνχρή καὶ φας
 Χαλκίῳ πελίκῃ κρηττοῦς οὐκ ἐκρητοῦ τίνοντα
 latam cetvicem percutiens

Aerem securi fortes abscidit nervos.

Vbi arcam securim pro ferro accipi Scholiaſtes adnotat. Nam Veteres ferro nondam reperiſſe are ſuos fuiſſe pro ferro, conſtat ex illo Heſiodi:

Χαλκῶ δ' ἐὶν γὰρ τὸ μίλτος δ' ἢ ἔσκε σίδηρος.

Aere operabancur: nigro nondam existente ferro.

Huius porro percussioni non tantum in pracedentibus istis locis, sed apud plurimos alios auctores luculenta admodum expressaq; hic mentio: in primis verò apud Dionysium Halicarnassum, qui sub finem libri septimi Antiquitatum Romanarum, præter hanc percussionem, ritus plerosque alios atq; ceremonias, in sacrificiis adhiberi solitas, breviter quidem, sed accuratè admodum describit, utnoque quasi fasciculo complectitur. Sed verba ipse, quia & ad præcedentem, & eorundem, quæ sequuntur, intelligentiam maiorem faciunt, hic subiicere libet: Συναπαθείσας ἡ τῆς πομπῆς ἐβουλότου ἑυθὺς εἰσαπαθεῖν τὴν ἱερῶν τοῦ θύου, & τὸ θυσιάζειν ἐξ ὧν ὁ αὐτὸς λῆψας πορ κμῖν. Καρὶν δὲ αὐτῶν τὴν γὰρ αὐτοῖς, καὶ τὴν ἱερῶν καθαρῶν καθαρίζοντες ὕδατι, καὶ ὁλοῦν & καρπὸν δὴ πορβαίνοντες αὐτοῖς ταῖς καρφαῖς. ἔπειτα καὶ δὲ ξάμενον θέειν τότε τοῖς ὑπὲρταῖς αὐτῶν κἀκὼ δόν, τῷ ἡοι μὲν ἱερῶν & ἡν τὸ θυμαρ, & σκευὰ τὴν τεροτὰ φησὶ τίθειεν, οἳ δὲ πλείστοι τοῦ ὑπὲρταῖς αὐτῶν σφαγῆσαι (perferat legitur, τεροτὰ ἰδου) & ματὶ τῷ τείχεσσι τὴν γὰρ ἀλίσκοντες ἀταρχὰς ἱλασσαντο & ἐκ τῶν σφαλοφυχῶν, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις μέλυσαν ἀλφειῶν ζῆας ἀναλύουσιν, πορσφίον τοῦ θυνοῦ ἐπὶ καρῶν. οἳ δὲ ἐπὶ τῆς βοσκῆς ἐπὶ πηλῆς τῆς ὑψηλῆς καὶ πορσίωσαν δὲ οἷον κατὰ τῷ ἁγίᾳ ἐροῦσιν, hoc est, Peracta pompa confestim sacrificantes confules, sacerdotisque, quibus sat erat, & Victimarii (en personas sacrificantes cum principibus, tum ministrantes famulantes:) idque more nostratum, Locis enim manibus (en manuum ablutionem) & lustratis aquâ purâ vellemus inferre, & in earum capita frugibus cerealibus (en victimæ lustrationem, & immolationem, id est, mola, sive frugum falsariam asperisionem in hostiarum capita) conceptionisq; precibus (en precationem atq; vota) cum demum (ritè scilicet) pramissis & peractis illis omnibus, de quibus adhibet dictum) ministris (quos supra θυσιάζοντες: hic ὑπὲρταῖς vocat) eas (hostias) mactare iubebant. (In Græco est θυεῖν: quæ vox & sacrificare in perepere & speciatim occidere significat sive necare. Nam sacrificiorum adus principalis erat hostiæ necatio seu occisio. Vox itaque Gallica tuer, id est, occidere, a Græca θυεῖν videtur derivata.) Quorum (scilicet alii ministrorum, qui Victimarii, Popæ, Cultuarii à Latinis appellantur) flantem ætænum hostiam Velle feriebant in tempora (en hostia percussione:) alii suppositis cultris cadentem excipiebant. (Hæc fuit σφαγή, jugulatio, de qua postea) ac mox exortatis concidebant membratim (en hostiæ excoriationem & disseidionem) delibataq; ex fingulis excis aliisq; membris primitias fæta farina imbebant, & in canistris afferrebant sacrificantibus, quæ aras imposita succendebant, & vinum inter adolendum affundebant. En synopsum brevem & illustrem totius ritus sacrificialis, cuius singula membra deinceps Hæmericorum testimoniorum apposita me illustrat.

Hinc autem apparatus, et res peculiareſq; hoſtias, ſtantes ad aram, ieiendi, cædendi, ferendi, Percuſione vel percutiendi, humi proſternendi ritus fuiſſe atque modos, quor vel minimum neſciſſe eras neſas. Hinc varie et

Miratur autem quis forsan, cur ista animalium hostiarum de percussio, mactatio & occisio
et tamquam cerimonius a Gentilibus fuerit celebrata. Sed mirari si desinet, si cogitabis hanc ip-
sorum actionem, primum fuisse istius quasi tragedia actum, ad quem reliqua cerimonie omnes,
quae vel antecedere, vel comitari, vel consequi solebant, referebantur. Ac quemadmodum in

communi & profano etiam *vicia humana usu*, pecora hominibus non nisi occisa ferē, siue ad *re-*
stitutum, siue ad *victum* profunt: sic Ethnici in sacrificiis suis non nisi hostis occisis ac mortuis li-
 tati, *Diis suis sacrifici*, eosq; placari posse arbitrabantur.

Nomina phra-
 sive Latine
 obrita percus-
 sionis nūc.

Porro ab hoc ritu cadendi, cadere saepe synecdochice pro sacrificare usurpatur, ut cadere bo-
 vem, id est, sacrificare, cadere victimam vel agnam, idem. Unde Virgilius, *Cesam victimam*
vocat sacrificatam: quod verbum, ut & nomen eadem, teste Festo, nonnulli putant ex Græco
 utriusq; dici, quod apud illos significat interficere. Alii deducunt a cadendo. Quicquid si, habet
 hoc verbum cadendi cum verbis cadere & cadere magnam affinitatem, quoniam plerumq; etiam
 ipsa hæc sunt coniuncta, & ea, quæ caduntur, id est, percutiuntur, siue sint homines, siue be-
 stie, siue etiam res inanimata, & cadere & cadere solent. Hinc *Præcadere* est ante cadere, & an-
 te immolare, ut auctor est Festus: unde & agna *Præcidanea*, eodem teste dicta, quæ autem alias im-
 molabatur: item, porca *Præcidanea*, quæ Cereri cadebatur, id est, mactabatur ab eo, qui mor-
 tuo iusta non fecisset, id est, glebam non objecisset, quod moris erat eis facere prius, quam novas
 fruges gustarent, ut Festus inquit: vel ut idem ait, quam immolare erant soliti, antequam no-
 vam frugē præciderent. *Fordicidia* quoque, festa, a cadendis fœdis bubus, ex hoc ritu sunt dicta.
 Erat autem hoc fœda, quæ fuit in ventre: & eo die publicè immolabantur boves prægnantes in
 eorum complures. Victimam præterea nonnulli volunt dictam, quasi *vi*ictimam, quod *vi* illa cadat,
 ferre enim idem, quod percutere. Inde illius. Ab hoc eodem a *Uferias* quoque volunt dictas, quid
 hostia in iis feriebantur. *Feria*, inquit Festus, a feriendis victimis appellata, & *Feralia* *Diis*
Nisanibus sacra, festa, vel a feriendis pecudibus appellata. Quid si ferire a ferro sit dictum,
 quia ferro ad feriendum opus est: vel a ferre, quia tollendum seu auferendum id, quod a casum.
 Inde & *Ferri*, vox, sine dubio nata. His adde, quod hostia quoque dicta ab *Hofire*, verbo an-
 tiquo & obsoleto, quod ferire siue cadere significat, Festo teste. Idem verbum, ut idem auctor est,
 significat etiam aquare: unde *Redhofire* gratiam, idem, quod gratiam refert, siquid nunc cinem
 vā glaciem.

Nomina phra-
 sive Græca et
 Hebraice de ri-
 tu percussioni

Verba Græca sunt παῖτες, κόπτες (unde forsitan nostrum Germanicum *Elopfen* id est,
 percutere) κόπτης, vel κόπτες, quibus Homerus & Apollonius utuntur. Ab hac autem
 sa in sacrificiis fœderalibus, id est, quæ fœdera ineundi sancientiū causa fiebant, bestias, seu
 hostias ieiendi, feriendi, cadendi, atque deum jugulandi dissecandi consuetudine, nata sunt
 erita illa & usitata Hebræorum, Græcorum & Romanorum dicendi forma: Hebræorum qui-
 dem כרת כרת, Carath berith, scindere siue discindere fœdas: Græcorum τέρω, τέρω, tero,
 fœdera ferire; quale illud Homeri:

—Οἷα καὶ ταιώοντες
 Fœdera fida ferientes.

Et Latinerum: *Fœdus icere*, ferire, pro facere, iniire, sancire, unde Cicero pro Cornelio: *Lucius*
Martius cum *Gaditanis* fœdus icisse dicitur. Idem pro Sestio: Tu scilicet homo religiosus, fœ-
 dus, quod meo sanguine in pactione provinciarū iceras, frangere voluisti. Idem: *Id enim fœdus*,
 meo sanguine illud, sanciri posse dicebat. Idem: *Fœdera* feriebantur provinciarum. Ferire fœ-
 dus cum aliquo, idem dixit pro Cornelio. Hinc fœdus ipsum Festus rite dictum, quod in paci-
 scendo fœdere hostia necaretur. Unde Virgilius:

Et casā iungebant fœdera porcā.

Vel quia in fœdere interponatur fides; ad quod etymon posterius Cicero videtur alludere pro
 Domo: *Gabinus* fregit fœdus; *Piso* tamen in fide permanfit. Idem in officiis: *Fœdera*, quibus
 cum hoste devincitur fœdus.

1.
 Varie persone
 percussiones

Porro in bac hostiarum victimarum ve percussione (quæ magna cautione, religioneq; fiebat)
 hæc ferē animadversiones sunt dignæ, quæ a Gentilibus diligenter observabantur. Primum per-
 sonæ, quæ munus hoc bestias feriendi, cadendi, mactandi, excoiandi, diuidendi, atque etiam ta-
 quendi obierunt. Apud Homerum quidem uominatur *Tbrasmædes*, Nestoris filius; apud A-
 pollonium vero *Hercules* & *Anceus*, duo Argonautica illius navigationis socii. Hi a Latinis
 ab officio et instrumento dicti sunt *Victimarii*, siue *Victimatores*, *Cultuarii*, secundum illud Vir-
 giliū: Supponunt alii cultros, id est, victimas cadens, interpret Serui: item *Pope*, sacrarum
 ministri,

Victimarii.
 Cultuarii.
 Pope.

ministri, de quibus supra pluribus. Alius Spartianus: Percussit, inquit, hostiam popa, nomine Antonini. Propertius:

Succinllique calent ad nova sacra popa.

Apud Delphos is, qui victimam immolabat ὀρίωνος dicebatur, ut Plutarcho scribit in quaestio- Otiarum.
nibus Græcis statim ab initio, ὀρίωνος ἡδὲ χαλκῶς τὸ θυσιᾶς ὄριον (Seephanus pro θυ-
μῶν, θυμῶν ἄλλ' ἂν putat legendum) ὄτας ὄσις & ὄτος ὀρίων. Quing. autem ὄσιος per omnem vi-
tam, qui variis multis in rebus aderant, unā etiam sacrificabant, cum se ex Deucalionis genere
ortos arbitrarentur. Lallantius 4. Thebaid. Sacerdotum, inquit, consuetudo salus est, ut aut ipsi
percutiāt victimas, & Agones appellātur: aut sic tenentes cultrū, alter impingat. Ideo dicit Stat.

In vulnus cecidere greges. Athenæus libro decimo quinto Dipnosophisti. sub finem pluribus Coqui.
docet, has μολοίαν, id est, coquorum olim fuisse partes atq. munia. Ritus, inquit, sacrificiorum
& ceremonias coquis notas fuisse palam est ex Olympiadis ad Alexandrum epistola, qua macer
illum borcatur, coquum ut emat in sacris faciundis excitatum his verbis: Perignum coquum mis-
sum a matre tu habes. Sic ille, omnia sacra patriæ tuæ quomodo peragantur, & ἀπρὰ (id est, pu-
na, ut vulgò vertunt, propriè otiosa, inerti, in quibus hostia non immolabantur, sed frugum pri-
mitiæ tantū offerrebantur) & ἀπρὰ ἔργῳ (iudicialia fortasse, quæ a Rege fierent, cum juri diceret)
& Bacchica, & alia prorsus omnia, in quibus mater tua victimas immolat. Eum igitur ne con-
tempseris, sed libenter excipe, & ad me remitte quā primum. Addit: Venerandam esse coquorum
artem liquet ex Athenienſium præconibus, quia dum res divina fieret in ordine coquorū & victi-
mariorū, boves cadentium, fieret. Idem paulo post Democriti testimonio probat, Athenis
fuisse erubum coquorum, qui ob artem suam magno essent in pretio & honore, qui curabant, ut plebs
rite sacrificaret. Tandem artem coquinariam sive culinariam, liberalem esse disciplinā probat,
ac coquum ipsum civem esse ostendit, nec sordidum, nec humi mitti expertem. Inde μολοίαν
Græcis est mactare, quoniam coquus pecora coquenda mactat. Quid si igitur ipsum mactandi ver-
bum a Græco μολοίαν & μολοίαν ἔξω sit derivatum potius, quā a magis augere?

Apud Homerum κῆρυξ, id est, præconibus, ferē illa necessaria ad sacrificia adferendi vi- Præcones.
timas, feriendi, carnes parandi, discindendi, vinum etiam libandi munia tribuuntur, ut idem
Athenæus testatur. Sed Athenæus eodem in loco significat, magnā quoque & illustri dignita- Reges.
tis viros eadem hæc munia obisse. Sic enim, exempli gratiā, apud Homerum ipse quoq. Agamem-
non, quamvis Rex, hostiam tamen percutit. Ape enim Poeta:

Agnorum sacro are stomachum proscindis

Et alios quidem palpitantes adhuc huius sternis.

Sic Thrasymedes adiuvantibus eum fratribus idem munus obii.

Apud Romanos, Censores, qui magistratus summæ auctoritatis fuit, purpurati & coronati Censores.
hostias mactabant. Sic in Pedalio, gente Indica (testatur Nicolaus Damascenus, quod & Stro-
bæus repetit in sermone de iustitia) non qui sacerdos esset, sed qui in præsentia haberetur prudentis-
simum, hostiam mactabat: nec a Diis nisi iustitiam rogabat. Et hæc de personis quæ hostias
ferre, percutere, mactare, excoiare atque dividere consueverunt. Idem ergo ferē illorum suis
munus, quod hodie apud nos est coquorum, laniorum, macellatorumve: qui ab Itali beccari,
forsan a pecoribus, sunt dicti, & a Galli bouchiers, quorum macellum vocatur boucherie,
quasi, ut hoc joci causā addam, (la bouche ric) os hominis gaudeat & delesteretur macellis. Ob
illam autem causam, ut supra quoque attigi, Gentilium & templa atque delubra, macellis atque
culinis, & altaria mensis macellariis ac coquinariis, & sacerdotes macellarii & coquis; & de-
nique illorum sacrificia profanis pecorum mactationibus atque laniens meritis comparari po-
tuerunt.

Quemadmodum autem milites non, nisi signo dato, audent prælium inire, manusq. cum hoste victimam per-
conferere: sic illi sacrorum ministri, de quibus modo dictum, in iussu sacerdotum & eorum, qui sa-
cris præerant, minime audebant hostias agredi, scilicet, ferire, prosternere, atq. jugulare. Hoc Dio-
nysius quoq. Halicarnassensis describere in sacrificii descriptione docet, cum ait, Tum demum (peru-
lus scilicet is, quæ sacrificium præcedebat) ministros eas θύω, id est, mactare, ferire, jugu-
T

lare iubebant. Ideo succincti nutum imperium re expectantes dicebant Agon', vel Agone? Hinc Seneca libro secundo Partitionum: Bellè, inquit, deridebat hæc Asinius Pollio: Fictus, inquit, cervicem porrigat, carnifex manum porrigat: deinde respiciat ad patrem, & dicat Agon'? quod fieri solet in vitiumis. Idem docet Ovidius in his versibus de Agonalibus:

Nominis esse potest succinctus causa minister

Hosia caltibus quo feriente cadis.

Qui calido strictos cincturus sanguine cultros

Semper agæne rogas, nec nisi iussus agit.

Idem libro quarto de Ponto:

At cum Tarpeas esset deductus in arces

Dum caderet iussu víctima sacra suo.

Atque hoc est primum membrum, nempe persona.

Alterum, quod in percussione víctima observari debet, est instrumentum, quod hostis cædendi ferendi re adhibebatur. Hoc apud Homerum est *παλαίον* (ut etiam apud Apollonium) quod bipennem & securim vertunt: unde *παλαίον* & *παλαίον*, sive *παλαίον* per iota, securi percussione, *παλαίον* doliator, *παλαίον* & bipennifer, sive securifer. Apud eundem Homerum fit quoque mentio *χιτών* & *χιτών*, id est, sudis e quercu, qua hostia illa fuerit (id quod etiam apud Persam & Cappadoces in more fuit positum) ut in Ennæi sacrificio:

Κόλα δ' ἀπ' ἀποχόων & χιτών σπυός, λω λήπ' κείων.

Hosiam mola sparsam querna sude percussit.

Dionysius Halicarnassensis locum hunc ipsam citans *αυτοτάλιον* vocat instrumentum illud, quo víctima feriri fuerint solita: cuius quidem vocis varia & diversa sunt significata. Nam & murem ætaneum & scuticam, hoc est, flagellum, ex cortio factum, & peram coriaceam & cæteram equestrem, & surculum loriceatum (quod genus epistole erat apud Lacedæmonios, de quo Gellius lib. 18. cap. 9.) & tabulam in qua scripta fontium deñella proponebantur, & baculum sive virgam, & serpentis genus significat. Vide Erasmus in Chlididibus, Tristis Scysale.

Apud Apollonium porro Hercules *ζώνταλον* alterum tantorum percussisse ac prostravisse dicitur. Est autem *ζώνταλον*, sive *ζώνταλον* idem quod *ζώνταλον*, clava, fustis, malleus: quod ipsum instrumentum apud Latinos quoque in usu fuit. Is vero ligneus fuit sive ferreus: sicuti & hodie ligneo ad eundem effectum lanu utuntur, nempe ad boves similiter sternendos. Hæc unâ cum securi a sacrificulo, seu ab uno ex Victimarius gestabatur: atq. coronati victimarum capitibus (teste Plinio lib. 16. cap. 4. in his verbis: Postea Deorum honori sacrificantes sumptere, victimis simul coronati) malleo priusim ante aram percutiebant: deinde securi cervix abscindebatur: eum ad eviscerationem & exta rimanda, caprandaq. auspicia procedebant. Mallei hujus picturam vide apud Gulielmum du Bouil, libro antecitato de Religione Romana, & Bartholæum Marliani in antiquitatibus urbis Romæ.

Fuit deinde & securis apud Latinos, instrumentum ad boves ante aras Deorum percutiendos adhibuit: ideo Sacrificia dicta ab Ovidio duodecimo Metamorph.

Elatumq. (scilicet funale) altè veluti qui candida tauri

Rumpere sacrificia (sacrificiis dicata) molitur colla securi.

Hanc autem æneam fuisse constat ex Festo, & ideo Acieris dictam. Sic enim ille: Acieris securis æneæ, quæ in sacrificiis utebantur sacerdotes. Porro a secundo dicta videtur, Germanicè *Zeh* & forsitan a Græco *ζών*, quæ vox etiam securim sive bipennem significat. Vnde *αὐτομάτη* divinatio per secures; de qua Plinius lib. 36. cap. 19. Vbi verò sunt Veteres hoc instrumento ad varios usus; videlicet & ad ligna secanda, & etiam ad bellum. Virg. *Æneid.* 11.

— atata quatiens Tarpeja securim.

Vbi cæ sunt pariter ad fontes puniendos, quique magistratibus capite plebendi erant, securi percutiebantur. Cicero tertio Verrina: Agunt eum precipitem pena civium Romanorum, quos patrum securi percussus, partim in vinculis necavit, & Virg. 6. *Æneid.*

Censule

11.

Varie instrum.
menta ad percu-
tendum ad-
hibita.

Παλαίον.

Χιτών.

Αυτοτάλιον.

Ζώνταλον.

Μαλλεύ.

Securis.

Consulis imperium hic primus servasq; securus Accipis, &c.

Et Lucanus libro primo.

Pacificas se vu cremuit Caelina securus.

Hujus instrumenti inventrix fuit Penchesile a Amazon, teste Plin. lib. 7. c. 56. unde et Amazones, securigera a Poëti dicta sunt. Secures item magistratum insignia erant, virgatum fascicula loro illigata. Cic. 6. Verr. Quamobrem fasces Praetoribus praefertuntur, cur securus data? Secures demum, ut in nostram sententiam veniamus, licet grandiores erant, ad victimarum carnes secandas dividendasq; prout libebat sacrificulus, victimariis, & id genus hominibus, qui sacrificiis antiquorum praerant. Hodie Lanii in Urbe magno latoq; cultro ad carnes dividendas utuntur, quem spatagium vocant, &c.

De more porro securum, quae apud Athenienses primus hos mactatus fuit in sacrificiis, in iure vocandi quocannis vide Leonicum libro 2. capite 3. Athenis, inquit, in Prytaneo judicium fuit locus, ubi ferrum & quævis alia inanimata, quibus patrae fuerat cades, iudicium quoq; illius, quae Erechtheo Athenis imperante, hos primus Athenis mactatus dicebatur, canquam ree causa quo tannis magna a cū solennitate agebatur. Cum enim sacerdos, quæ illi Buphōr vocabant, bove percussio, humiq; strato, relicta ibi securi, ocyus ex Attica aufugisset, nō cōparente homine, securum tunc primum Athen. in iudicio cōstituerunt. Unde hac illa quocannis in iure vocandi cōsuetudo inolevit.

Tertium instrumentum, quo Latini utebantur in sacrificiis, erat Secespica, incertprete Festo, Secespita, culter ferreus, oblongus, manubrio eburneo, rotundo, siliido, vincto ad capulum argenteo, autq; fixo, clavis aeneis, arte cyprio, quo Flamines, Flaminice virgines, Pontificesq; ad sacrificia utebantur, a secando sic dicta. Eadē aliās dicitur, quā in sacratio utuntur. Sacratio namq; in templis reitculo aeneo olim sepiebantur, in quo turba relicta sunt, per quas manibus sacra tangere licet. Et hoc in templo Bonae Deae, sed alii in locis, & sunt velut repacula quadam, ica Secespica dicuntur duobus modis. Suetonius in Tyber. Nam & inter Pontifices sacrificanti simul, pro Secespice plumbeum cultrum subiiciendum curavit. Idem alibi: Secespica, alii securum, alii dolabrum aeneam, alii cultellum putant.

Aliud instrumentum, in sacrificiis adhiberi solitum, fuit Dolabrum, siue Dolabra, quam Festus Pontificalem ab hoc usu vocat, & alio nomine Scenam, siue Scenam. Fuit autem, ut ex forma patet, quam Marlinus in suis antiquitatibus expressit, Culter grandior, sacroio perquam similis, quo olim reor in sacrificiis Veteres uti fuisse solicos, ad hostias, & victimas deglubendas, postquam malleo ea percussae, & ingulate essent, a quo forte nomen sumserit: seu potius a dolando, hoc est ab aequandis partibus carniū, quae aru imponebantur, Diis immolandarum, sumptem capbora a dolabra, quae fabri lignarii est instrumentum, quo ligna dolantur, seu expoliuntur, quanquam & rusticum itidem sit instrumentum, cuius Columella lib. 3. meminit his verbis: Quae falce amputari non possunt, acutae dolabra abrudio. Est & ejus diminutivum dolabella, de qua idem auctor lib. 5. sic infert: Circa crux dolabella dimo vinda est terra, &c. Plutarchus vero in vita Tiberii & Caji, Gracchorum, de dolore, quod genus est gladii, sic meminit: Ille verò (Tiberium intelligit) palam gladium, quem dolorem vocant, accitatus ambulat, &c. Quod culter hujus modi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc desidero: quod autem hac forma unum ex sacrificialibus instrumentis fuerit, nulli dubium esse puto. Nam passim multis in locis marmore aut quo in sculptum cernere licet, & praesertim in arcu marmoreo, quem aurificum neminant, prope Ecclesiam S. Georgii in Volabro: ubi multa, quae ad antiqua sacrificia spectant, videre est, &c.

Ad instrumenta, quibus hostia feriri, cadi & mactari solebant, referri quoq; debes lapis ille, siue silex, quo agni, porcae, hujus alterius bestiae caput in pangendis sacerdotibus percussit etque feriri solebat. Exemplum hujus consuetudinis citatum a nobis fuit supra ex Livio, quod hic, quia ad rem maximè facit, repetemus. Apud Livium Annibal, magnis propositis promissis, milites suos ad fortitudinem adhortatus, ea, ut rata scirent fore, agnum laeva manu, dextra silecem recinens, fistilleret, lo rem, ceterosq; precatus Deos, ica se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset: secundum precationem caput percussit saxo elisit.

Tertio casei victimae casus quoque disertè exprimitur, qui & ipse diligenter, in hac percussione suis oblectatus. De bove, ab Hercule caso, sic ait Apollonius:

Dolabra, siue
Scena.

Lapis, vel silex.

111.
Percussit hostiae casus, & ejus adiuncta religio oblectata.

— ὁ δ' ἀθεῖς αὐδὴν πατρὶν ἐρπείατο γαῖαν,
At ille totus confestim humi procubuit:

Sic Virgilius:

— procumbis humi bos.

De altero, quem Ancas ferit, sic cecinit idem Apollonius:

In percussione
victima quæ
boni, quæ mali
ominis,

Ἡρώων δ' αὐτοῖσι γαστρίσιν ἐκέρχοντο καὶ ἀσπασιν; Scholiastes, ἀπὸ τῶν δὲ καὶ ἀσπασιν ἐκ
ποσὶν ἔστιν ὡς οὗτοι ποῖ μὴ ὁρῶντες κατ' ἐν γαστρί, id est, pronus cum imperu. Item: ἑκέρχοντο
ἡνὶ ὡς ἔστιν ἡ ἰππεύουσα, ut apud Poesam, ἑκέρχοντο ἡνὶ ἑκέρχοντο καὶ ἀσπασιν. Eurymachus in-
terpretatur ἑκέρχοντο τὸ κατὰ νύκλος ποσὶν οὐ τὰ λυγὰται. Nunc autem significat ἑκ-
έρχοντο οἱς τὸ ἡνὶ ὡς ἔστι, id est, cum pronus procubisset.

Quemadmodum autem mali ominis erat, si victima ductorem non sponte sequeretur, sed vi
trahenda esset: vel si ex ducentium manibus sese proripuisse & profugisset: sic mali auspicii erat
si vel elapsa iustum secessisset, vel percussa aut exiliisset altius aut horridius exclamasset, aut non
statim; & quidem placide concidisset, & si supina & non prona cecidisset: vel si semianimis pro-
voluta in terram eandem pedibus calcitrasset importunus: vel difficulter exspirasset: vel jugu-
lata non copioso diffuisset sanguine: vel si inter jugulandum triste aliquid in ausum oculi
auribus occurrisset, ut si locuta esset victima vel hostia: quod Roma fecisse bovem sanguinem Lu-
vius refert Decad. 7. lib. 3. Vnde libris a Decemviris aditum decretum ut supplicatio fieret, cum
Elii magistratus circa omnia pulvinaria maioribus hostiis XL numero sacrificarent, & pulvis
coronatus esset. Quod ipsum & P. Volumnio & Servilio Sulpicio Cos. hoc sacrificium fecit: & hic
item masculus, inquit: Cave tibi Roma, quem bovem cum iura servari, aliqui auspicet iusse-
runt. Signa huius & alia, quæ inter percuriendum & jugulandum tristia & offensa, & aliena Nu-
minis parantur, minitanti esse putabantur. Contra lati ominis indicia & sacrificii Dei testimo-
nia erant: cum emissa & ducta ad aram sponte acceleraret, & sine strepitu atq. tumultu illum pa-
tienter perferret, collapsaq. placide, sineq. deformi strepitu aut pedum comploione animam ex-
hilararet, & confossa tandem copiosum spirantemq., & cum imperu stridoreq. prorumpentem effun-
deret cruorem. Talem lati & cum gratulatione exclamationemq. excipiebant: ad alie: ius vero as-
pexitum exprosecebant, animiq. sui consternabantur, & trepidè suspectæ aras adibant, ritusq.
absolvebant ceteros, & solliciti, qua ratione Numen offensum reconciliarent, deliberabant. Per-
tinent huc, quæ Plinius scribit lib. 8. cap. 45. sub finem: Ex tauris & bobus villime, inquit, opima
& lautissima Deorum placatio. Huic tantum animali omnium, quibus procerior et auda, non
statim nato consummata (ut ceteris) mensura crevit uni, donec ad vestigia ima per venias. Quam
obrem victimarum probatio in vitulo, ut articulum suffraginis contigit, brevior non litant.
Hoc quoq. notatum, vitulos ad aras humeris hominum allatos non fere litare, sicut nec claudis an-
tem, nec aliena hostia Deos placari, nec trahente se ab aris. Est frequent in prodigiis priscorum,
Bovem locutum. Quo nunciato, Senatum sub divo haberi solitum. Hæc Plinius.

Mugitum victi-
mae iustitiae
observatum.

Tibie etiam ad
victime in sacri-
fiis.

De tibiis in
sacris.

In primis vero hic mugitum bestia observabant, & ex illo quadam vel lata, vel tristitia con-
jectabant: id quod licet conjicere ex illis Luciani verbis: Bestiam, inquit, sub Dei oculis jugu-
lant, flebile quiddam emulentem, beneq. sicut licet conjicere, ominatam: deniq. voce jam lenio-
re ad sacri tibiis respondentem. Quo ex loco id quoq. colligere potuimus est, tibiis in percussione
victime, sicut in tota isopieia fuisse adhibitas. His autem præcinebant (unde præcentoria diu-
ta) monebantq., ne aliud quid ageretur, neve exaudiretur: cuiusmodi præcentoribus & iustitia-
dis ius quoq. fuit in ade descendendi, id quod prisca religione observatum fuit.

Quoniam autem tibiarum & tibicinium, præ ceteris insitum: nunc Musici antiquissimus in sa-
crificiis Gentilium, maximeq. tritus, per vulgatus, ac, ut ipsi videatur, pene necessarius usus fuit,
sine quibus nullum publicum sacrum sacrificium ve ritè legittimè confici posse existimabant, &
idcirco creberrima illorum passim apud profanos scriptores, atq. etiam in sacris litteris sit men-
tio, non a ratione institutoque hoc meo alienum fore putavi, si copiosius quadum de ijs hic scri-
bam, initio facto ab ipsis nominibus, quæ multarum rerum ad insitum huius cognitionem
pertinentium nota sunt atque symbola.

Hebraicè

Hebraice igitur hoc instrumentum חליל Chail, appellatur, in plurali חלילים Chailim, Tibia Hebraea quam vocem septuaginta interpretes αὐλὸς, id est, tibia, verterunt, ut Isaia quinto capite, quare quomodo dixesimo octavo versu, & capite trigesimo, versu vigesimo nono. Thargum Isaia quince, versu duodecimo, & Genesis quarto, אבובא Abbubā. interpretatur, quod fistula sit affinis. Rabbi Schelomoh hoc instrumentum sit vult dictum, quod sit concavum: unde & curva tibia a Tibullo & Carva ab Ovidio appellatur.

Sic enim Tibullus Eleg. secunda:

Obstrepe & Phrygio tibia curva sono.

Et Ovidius sexto Fastorum:

Queritur in scenā curva tibia, queritur aris.

Aliud quod mihi videtur verisimile, sic voluit appellatam, quod profanus illius & contaminata in publicis epulis, conviviis atque choreis sive tripudiis fuerit usus. Hinc etiam מרחול Machol dictum, quod publicani & profanam, qualis fuit Gentilium, choream, sive tripudium significat, in quo tibia cani solebat: qui bodie quoque Christianorum communis fere mos est. Tympanum enim atq. tibia, sive fistula plerumq. Christianorum saltationes peraguntur: qui quidem tibiatarum usus in saltationibus manifeste colligitur ex illis puerorum verbis Luca 7. ἡδύσθητε υἱοί, ὅτι ἡ αὐλὴ καὶ ὁ θυμὸς ὑμῶν ἡδύσθη. 1: Tibia vobis cecinimus; & non saltastis, &c. Inde & Hieremias cap. 3. מִכֹּחַל מֵיִחַיָּה Mechol meichachabim, eorum, sive choream ludentium dixit ab eodem instrumento חליל Chail, seu tibia: quem chorum Septuaginta αὐλὸς αὐλῶν αὐλῶν, verterunt. Hinc חליל Cholel, tibiicen, & plurali חלילים Cholelim, tibiicines, Psalmo octogesimo septimo. Et 1. Regum 1. versu 4. מִחַלְלִים בְּהַלְלִים Mechalelim Ba. halelim, ludentes sive canentes tibus.

Græcè αὐλὸς tibia appellatur ἀπὸ αὐλῆς, id est, stando (unde & Germanicum fleiten) Tibia quomodo Hanc vocem & tibiā & fistulam & foramen interpretantur, ut alia ejus significata prater, ἀπὸ dicta Græcè mittam. Hinc αὐλὸς, tibia canere: αὐλῆς, αὐ tibia canentem audire eog. canu recipere: αὐλῶν, cantus ad tibiā: ἀναγὰρ αὐλῶν, tibiatarum auditor: αὐλῆς, tibiicina: αὐλῆς, tibiica: αὐλῶν, tibiicinarum. Aliquando tibia ludentes a Græcis χλῆνις dicebantur, id est, anserum modo clangere, alii in & stridulam vocem edere.

Latine tibia dicta ab offe turis: & maxime cervorum, ut Plu archus memorat in libello, Tibia Latine cuius inscriptio est, Quod non licet in undē vivere, secundum Epicuri scellam. Tibicen, ut Var. unde dicta. ro ait, a tibia & canu dictum, & inde Tibicina, mulier cantans tibia. Unde Cicero de Oratore: Tibicen sine tibus canere non potest. Tibicines etiam, teste Festo, arabes in aedificiis dici existis simantur, a similitudine tibiā canentium, qui ut canentes sustineant, ita illi aedificia, sive aedificiorum tella. Hinc Invernalis:

Non urbem colimus tenui tibiicine fultam.

Thuseorum lingua tibiicines Subulones vocantur a Subula, vel potius Subulonē cornu similitudine. Sic Cornicen, qui cornu: Liticen, qui lituo: Sircen, qui apud sircos, id est, vitā functos & sepultos canere solitus est.

De tibiatarum origine & inventoribus varia fuerunt veterum sententia. Plutarchus in li. Origine tibiatarum de Musica tradit, alios voluisse tibiā inventam esse a Marsya (qua communis fere est opinio): Julios ab Olympo: alios ab Hyagnide: alios a Terpichore. Plin lib. 7. cap. 36. tibia obliqua inventionem Mide in Phrygia tribuit: geminarum vero tibiatarum, eidem Marsya. Verba ejus hæc sunt: Musicam Amphion (invenit) fistulam Pan: monaulam Mercurius: obliquam tibiā Midas in Phrygia: geminas tibus Marsyas Scribit porro Aristoteles lib. 3. Politicorum, tibiatarum usum repudiavisse, non tam propter oris deformitatem, quam ob causam etiam a Pallade dicitur rejectā, quā quod inutilis videretur ad rerum intelligentiā. Pindarus tamen Minervam facit tibiatarum inventionem ad imitandum lamentationem, graviter sonantem. Pleriq. autem, ut dictum, tibiā a Marsya, fistulam (quam Hebraei נַחֲשָׁבֶה Nahab, vocant a נָחַשׁ Nahab, id est, perforare, nimirum a foraminibus, Græci τρύπαρρα appellans; quā tamen vox saepe pro tibia capitur) lyram ab Apolline aut Mercurio fuisse inventam.

De tibiatarum variis generibus & nominibus vide Servium in nonam Æneid. versum illum.

O vera Phrygia, &c.

Tributum melleo-
crisum.

Quantum ad cibarium materiam attinet, illam constat olim fuisse buxum, ex qua etiam nunc
hodie conficiuntur: unde Buxea a Poëta appellatur. Ovidius duodecimo Metamorph.

Non illos citbare: non illos carmina vocam:

Longa q. multiflori delectat sibia buxi:

Multifori, id est, multa foramina habentis. Sic Mantuanus:

Buxea quid lacros modularur tibia cantus?

*Ex alia quoq; materia, præter buxum, tibia conficitur, fuisse solitam testantur Athenæus, Plinius & alii. Athenæus et loci ligno, quod in Africa nascitur, confectam docet lib. 4. (unde Locius sit di-
 Ha:) item ex evoe (unde elephantiâ que primum a Phœnicibus sit peritusa) & ex calamo, unde
 Tityrina, Græci καλαμίνης: & ραδάμιναι nuncupari, qui calamo canunt: quales ferè sunt
 φαίνεται λαί, qui stipulas inflant. Idem docet, tibia etiam ex curibis bimulii, a Thebanis pri-
 mum repertam esse. Plinius lib. 16. cap. 36. de materia tibia sic scribit: Sed tunc ex leuâ quæque
 tantum barundine congruere per sua iura erat: & eam, quæ ridem antecesserat, leuâ tibia conue-
 nire: quæ cæcumen dextra. Nunc sacrificæ Tibuscorum et buxo; ludicræ verò loro, osibusq; aji-
 ni: & argento fiunt. Sic ex græum quoq; tibia etiam confectam olim, dictum est suprâ.*

Hæc de materia tibiarum.

†.
Tibiarū mſum
demonſtravit Ale
xand. ad 2.

Quantum ad illarum usum attingit, Alcibiadem legimus duplici nomine omnem tibiarium suum damnasse, & quod sic mutet oris habitum, ut vix vel a familiarissimis agnoscí possit, qui tibiá canit: & quod hominis propriam adinam vocem omnemq; loquendi facultatē præteripiat. Nemo enim simul & tibiá inflat & loqui potest. Cantans igitur, dicere solebat, Thebanorum filii, qui loqui nesciunt: nobis autem Atheniensibus gentis nostri & principes sunt Pallas & Apollonius: quorum illa fistulam confregit, hic tibiicinem excoarctavit, quae quidem oratione, ut auctor est Plutarchus in ejus vita, Atticus juveni persuasit, ut tibiarium usum rejiceret, arg. repudiaret. Porro prodictum priscorum fibulis est, Palladem ad speculum tibiá canentem, offensam oris sui deformitate, quam in speculo conspexerat, tibiá projectam comminuisse. Apolluem autē Natasyam, fibie in ventorem canendo a se vitium excoarctasse. In eandem sententiam Plato in Protagora, sermone qui de Poësi habetur, similem esse dixit triualium & plebejorum cónviviis. Nam propterea quid inter pocula, matris collocacone se invicem oblectare aut oratione sua, & confabulatione, exilarare ob inficitiam nequeunt, magnificiunt tibiicinas, & luculentam mercedē tibiarrum alienam vocem conducent, quarum sono ad contritum & congestum in vicantur, cum nūquā apud bonos, probos, ac eruditos contritas salterices, fidicinas, tibiicinas, videantur, ut nūquā citra nugas & infus ejusmodi: sibi sufficiant ad mutuam consuetudinem, sua ipsorum voce & loquentes vicissim, & sese audientes modeste, etiam complusculi sibi biberint. Idem & vos facitis. S. Cynulce, dum bibitis, aut potius tibiitis, tibiicine more vel saltericis voluptatem, quam bi sermones afferunt, interurbantes, vicamq; ut in Phileto idem Plato dixit, non hominem viciis sed pulmonis cuiusdam marini aut cuiusdam ex illis corporibus, quae animata testis ostreorum assignuntur. Haec Atheniensibus ad ea, quae apud Plutarchum habentur in quaestionibus symposiacis, lib. 2. quaest. 7. An tibiicines sint adhibendi contrivio?

Aristotle.

Ariflores quoq. Policorum libro 9. capite 6. tibiarum usum omnem videtur improbasse. Sic enim scribit: ὡς αὐτὸς ἐκ παιδείας ἀκρίως, ἢ ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷος αὐτοῦ, τὰ ἢ εἰς τοιοῦτον ἵσταται ὅστι, ἀλλ' οὐ ποιεῖται αὐτῷ ἀκράτως ἀναβοῆς, id est, Neg. tibia ad discipulum nam sunt adducende, neq. aliud quodvis organum artificiale, ut tibiarum, aut si quid aliud ejusmodi, sed quæcumque faciunt auditores bonum. Vide eundem libro octavo, capite sexto: ubi de Musica canitū agitur, ibi multa organa Musica vetera, ut pettides, barbitos, & quæ ad voluptates eorum pertinent, qui cantores audiunt, ut septangula, si ve septagoua, trigona, sambucas, & omnia, quæ scientiam in manuum opere muneret, desiderant, repudianda esse existimas. Et hic putas afferendam fabulam illam de Mineræ, quam fluxerunt, ut paulo ante dictum, tibias a se repetas, ois deformitate offensam & stomachatam abjecisse. Hoc significare voluisse Veteres, tibiarum inflandarum disciplinam, cum nihil ad mentis agitationem conferat, esse aspernandam: cum Mineræ scientia & ars tribuatur.

Sic Pythagoras lyra organo usus esse dicitur: tibia autem sonitum, tanquam illiberalem & tumultuarium explosisse, ut Nicolaus Scutellius testatur in descriptione vite Pythagoræ ex Lamblico.

Legimus tamen apud Indicos tibiaram tantum magno fuisse in usu: & quidem maxime in publicis con-vitiis, & que con-vivia plerumq. comitantur, tripudii atq. choreis profani, quem ab-
usum Deus per Prophetam Isaiam gravissimè reprehendit capite quintobus verbis: *Vaeis, qui manè surgunt ad sectandum ebrietatem, simul ac resperti vinum ipsos incendit!* Et quorū incon-
vitiis sunt cibaria, tympanum & tibia & vinum: & opus Domini non respiciunt, & factum ma-
nimus ejus non vident. En expressam nostrorum temporum morumq. imaginem.

Sed in Regum quoq. unitione & inauguratione adhibitas fuisse tibias, vel illud unicum Sa-
lamonis exemplum satè docet primo Regum capite primo, versu quadragesimo. Nam cum is in-
Regem ungeretur, omnis populus magno tibiaram sono totam urbem reple visse dicitur.

Prophetas quoq. tibis usos fuisse ex primo Samuelis libro, capite decimo, versu quinto vide-
tur posse colligi, ubi Samuel ad Saul, quem unxerat: Postea venies, inquit, in collem Dei, in quo adoramus.
fuit praefecti Palaestinarum. Quam ante ingressus fueris illius in urbem, ob viam habebis castrum
Prophetarum, descendantium de excelsu, & ante eos erunt lyra, tympanum, & tibia, & cibaria,
& ipsi prophetantes.

Rabbini volunt haec instrumenta musica adhibita fuisse a Prophetis, animos suos recreandi Rabbini Iudeo
exhilarandiq. gratia, quòd Spiritus Domini requirit animum latum & bilarem: mastrum autem
& tristem fugiat.

Hinc adde, quod apud Isaiam quidem fidelium gaudium, quo sint afficiendi propter Assyriorum Tibiam S. L.
eladem: apud Hieremiam autem ira Domini & vindicta divina adversus Moabitas commina-
tio tibiaram similitudine illustratur: ex quibus duobus locis patet, tibias & in luctu & in luctu
fuisse adhibitas. Idem Iulientisensè colligitur ex miraculo illo Christi, Matthe: nono capite, vi-
gesimo tertio versu: Et quum venisset Iesus domum praefecti Synagogi, vidisset quòd auctor,
tibiarios (ὁπλῶν δὲ τίδελκεν, & ὑποπόδιον quos vocat Homerus in descriptione funeri He-
ctoris ὁπλῶν ἐξόχος.) & turbam tumultuantem, dixit eis: Recedite, &c. Hinc disertè constat,
tibias pertinere inter alia etiam ad funebrem usum: quem quidem morem Iudaei a profanis genti-
bus hausserant: ut & reliquas funerum pompas, licet inbibuisset Dominus in Legge.

Apud Gentiles tibiaram usus latissimè patuit, ut etiam coties Musica si ve vocalis, si ve orga-
nica & instrumentalis. Earum igitur usus fuit & publicus & privatus, & scenicus si ve theatri-
cus, & bellicus, & pastoricius, & con-vivialis, & saltatorius, & nuptialis, & deniq. funebris, &
sacrificialis: de quo multa Athenæus libro quarto & decimo quarto. Oratorius quoq. tibiariū fuit
usus. Non solum enim cantantes et Musici, sed etiam Oratores aliquando adhibendos sibi tibi-
ci-nes exissimaverunt: id quod docet Caji Gracchi, clarissimi suæ aetatis Oratoris, exemplū, cui con-
cionanti, consistens post trion Musicus tibia, quam Tonariam vocant, modos ministrabat, quibus
deberet intendi.

Sed nos hic de tibiaram usu sacro, si ve, sacrificiali quædam addemus, quæ instituto nostro ma-
ximè conveniunt. Hinc tibia sacra dicitur a Teleste Poëta, ut est apud Athenæum libro decimo-
quarto. Ejus versus hi sunt, quibus tibiaram usus declaratur:

Phrygum rex leniter personantem tibiaram sacrariam
Cantum primus invenit, Dorice Musa equiparandum
Acemulum: variè modulatur cenebrosi spiritus
Auram leviem atq. pernicem (unde αὐλὸς Græcè a flatu voluit dici) ἀτρυ-
δινε complectens.

Ovidius ad hunc usum sacrum alludens sexto Fastorum sic canit:

Quæritur in scenâ cava tibia: quæritur ars.

Hinc Sacrificia a Seneca appellata & a Plinio:

Seneca:

Sacrificia dulces tibia effundat modos

Et Plinius loco antè citato: Nunc sacrificia Tibiætorum tibia ex buxo &c.

11.
Tibiaram vo-
sum probavit
& magni secti
vanti Iudei.

Symbolum gen-
du simul &
luctum.

Tibiaram usum
apud Gentiles
variū.

Sacrificialis
tibiaram usus
præcipuit.
Apud Græcos.

Plutarchus.

Apud Romanos tibicines sacrorum causâ plurimi fiebant, magnæq; illis tributus est honoris. Idibus Ianuariis, ut scribit Plutarchus Quæstione quinquagesima quinta, Romanarum. Illo enim die ipsis permixtum erat vestem induti muliebrem totam urbem circuire, cuius moris hanc rationem reddit Plutarchus. Cur Idibus Ianuarii tibicinibus permixtum est per urbem circuire, vestem induti muliebrem? An hoc fit propter causam, quæ subjicitur? Magnos illi honores Numæ rex religionis causâ contulerat. Quibus cum postea tribunus militum consulari potestate Rempublicæ administrantibus priuarentur, uniuersi Roma Tibur secesserunt, desiderata inde, quod religio animos tenebat Romanorum, neminem sacrifici præcineere, accipi, cum non obtemperarent, sed Tibure manerent, libertius quidam magistratibus promissæ occultæ, se eos Romam reduciturum. Instructo proinde pollucem, tanquam si Diem rem suam fecisset, inuitat tibicines, adhibere etiam contrivis mulieribus, & per totam noctem compositio, joci choreæq; protractitur: tum subiecta filia trepidatione, in proprio patris superueni se perturbatum ait: perinadentem tibicinibus, ut rebicula circumquaq; pedibus oblecta consendant, Tibur se eos reducturum dolore promittens: ibi circumactis rebiculis eos, qui per tentulentiam & tenebras animas vertere, ubi locorum essent, nequibant, uniuersos Romam prima luce perfert: erant autem pleriq; vestibus storiatis & mulieribus amicti ob nocturnam comestationem & contrivium. Exinde cum magistratui tibicines in gratiam redierunt, decretumq; est, ut tali habuisti illum diem ejus per urbem vagari liceret. Hæc Plutarchus.

Livius.

Ejusdem rei atq; secessionis tibicinum ex urbe Livius quoq; meminit Decade prima, libro nono: Tibicines, inquit, qui a prohibitis a proximis consorciis erant in ade fori vestis, quod trasiu antiquitus erat, agrè passî Tibur uno agmine abierunt: adeo ut nemo in urbe esset, qui sacrifici præcineret. Ejus rei religio tenui Senatui, legatosq; Tibur miserunt, ut darent ocerum, ut isti homines Romanis restituerentur. Tiburini benigne polliciti, primum accitis in euriam hortati sunt, ut reverterentur Romam, postquam percelli nequibant, consilio hanc abhorrentem ab ingenio hominum, eos aggrediuntur. Die festo alii alios per speciem celebrandum cantu & epularum causâ inuitant, & vino, cuius aridum ferme genus est, meratos sopiunt: atq; ita in planities sonno vitulos conjiciunt ac Romam deportant: nec prius sensere, quam planities in foro relicti planis crapula eos lux oppressit. Tunc concursus populi satius, imperatorq; ut manerent, dant, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est litania per urbem vagarentur: restitutumq; in ade vescendij suis, qui sacri præcinerent. Tunc referenda quoq; illa, quæ Varro scribit libro quinto de lingua Latina: Quinquaginta, inquit, Minuscula dicta sunt Eidus ab similitudine Majorum quid tibicines tunc feriati per urbem vagantur & conveniunt ad adæ Minervæ um.

Varro.

Hostias apud Romanos ad præconem & tibicinem immolari fuisse solitas illa quoq; Cicero non clarè testatur in oratione contra Rullum: Erant, inquit, hostiæ majores, in foro constitutæ, quæ in prætoribus de tribunali, sicut a nobis Consulibus de consilio sententia probatæ ad præconem & tibicinem immolabantur. Idem libro secundo de Legibus: Popularem lætitiæ, inquit, in cantu & fidibus, & tibis moderantem amq; cum Divum honore jungunt. Idem eodem libro: Iam ludii publici, inquit, cum sint caeca, circosq; divisi, sint corporum cæcatione, cursu & pugillatione, latione curricularum, equorum usq; ad certam victoriam circos constitutis: caecæ, canui, ac fidibus et tibis, dum modo ea moderata sint, ut lege præscribitur. Assenior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros atq; molles influere, quam varios dicendi sonos, quorum dici vix potest, quantum sit vis in utramq; partem. Namque & inicit languentes & languens excitat eos: & tum remittit animos, tum contrahit: excitatumq; hoc multatum in Græcia interfuit antiquum votum servare modum: quarum mores lapsi, ad molliorem partem sunt inclinati cum cantibus: aut hac dulcedine corrupebat, de prævari, ut quidam putant.

Pugera etiam in consecratione adhibuit fuisse tibicinem idem auctor testatur in Oratione pro Domo.

Arnobius de
abusu tibicini-
um.

Maturni quoq; vocum tibiarumq; cantionibus solitos fuisse Gentiles Deos suos salutare, illa Arnobii verba libro septimo satis ostendunt: Etiam ne Divi aris tinnitibus & quassationibus Cymbalorum (afficiuntur?) Etiamne tympanis? Etiamne symphonis? Quid afficiunt cre-
pitus

piena Scabillorum? ut cum eos audierint Numina, honorifice secum existiment altum, & fervens animos ivarum oblivione deponant? An nunquid ut parvuli pusiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrerentur audire: eadem ratione & omnipotentia Numina cibarii fridore mulcentur & ad numerum Cymbalorum molliis in indignatione flaccescunt? Quid sibi voluit, inquit, excitationes ille, quas canis matutini, collatus ad tibiam vocibus? Condormiscunt enim Superi, remeare ut ad vigiliis debeant? Quid dormitiones ille, quibus bene ut valeant, auspicabilis salutatione mandatis? Somni enim quiete solvantur, occupariq; hoc possint lenes audienda sunt nana?

Hujus usus cibicini in sacris meministi etiam Suetonius in *vita Tiberii*, his verbis: *Et quo Suetonius?* primion die post excessum Augusti curiam intra vis, quasi pietati, simul ac religioni satis facturus, Minois exemplo, tunc quidem ac vino, verum sine cibicine supplicavit, ut ille olim in morte filii. Id cur factum sit cum a Minoe, tum a Tiberio, ejus exemplo, Beroaldus hanc rationem reddit, quod Musica in luctu importuna res sit: quanquam cibicines sacrificiis quidem praeconare solitos Historici tradiderunt. Unde Ovidius:

Cantabas sanis, cantabas tibia ludis.

De tibiis in ludis sacris atq; sacrificiis apud Græcos & Romanos usu pulchre sic Dionysius Halicarnassensis libro *Antiquitatum Rom.* scribit, Μία ἡ τῶν χορῶν ταύτης, κιθάρας αἰτεῖ ἀθροῖς καὶ αὐλῇσι πολλοὶ προῖσινται. καὶ μὲν αὐτοὺς οἷσι τὰ θυμιατῆρα κομίζοντες ἀργύρου καὶ χρυσίου πεποιημένους, ταῖσι ἡσυχὰ καὶ τὰ δηνόσια. Τὰ ἑταῖα δὲ σφάπτων αὐτῶν θύων εὐκαίως ἐπιβύβοντες, ὅμως ὑπ' αἰσῶν φοροῦνται, μορταὶς τῇ εὐστίας παρέχουσαι τὴν παρ' Ἑλλήσι περικτυμένους, ἐσπεύουσιν, καὶ σύμβολα, καὶ θύοις, ὡς εὐρεταὶ καὶ δεῖναι ἀθροῦσι ἡσυχῇ παρὰ δὲ τὸν αἶμα, ὅ μόνον αἰδῶν, καὶ Ἡρα, καὶ Ἀθηνᾶς, ἔ ποσειδῶν, καὶ τῶν ἄλλων, καὶ Ἑλλήσις ἐν τοῖς δαιμόσι θεοῖς ἐλεθμῶν, ἄλλα καὶ τῶν προσηγμένων, ὥς οἱ δαιμόνα θεοὶ μυθολογούμεται ἡρῶναι [Κρόνῳ, καὶ Ρίαι, καὶ Οἰμῶ, καὶ Λητῶ, καὶ Μενεστειῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἀπαύτων, ὅσων ἔστιν ἡσυχὰ καὶ τιμὴν παρ' Ἑλλήσι. καὶ τῶν ὑπερῶν, ἀφ' ὧν ἀρχαῖοι Ζεὺς περὶ αὐτῶν μυθολογούμενους ἡρῶναι] Περὶ τῶν, Εἰλεθυῶν, Νυμφῶν, Μουσῶν, Ὀργῶν, Χαρίτων, Διονύσι καὶ ὅσων ἡμῶν ἡρῶναι αἰσχυραὶ τὰ θνητὰ, ἀπολεποῦσαι σώματα, εἰς ἣσαν ἀνελθεῖν λήγονται, καὶ πρὸς λαχεῖν ἡμῶν θεοῖς, Ἡρακλῆος, Ἀτλαντοῦ, Διοσκουρόν, Ἑλένης, Πανός, ἄλλων μυθίων. Hoc est, Post hos choros transibat agmen citharistarum ac cibicini: post quos alii gestantes accertas argenteas aureasq; tum sacras tum publicas. Extremum porro agmen claudabant Deorum simulacra, quæ humeris bajulabantur a viris, eamq; præferrebant formam, qua finguntur apud Græcos; eundem etiam habitum, eademq; insignia: munera item, qua singuli in venisse atque hominibus donasse traduntur: nec solion Iovis, Iunonis, Minervæ, Neptuni, aliorumq; quos Græci inter XII. Deos numerant sed, antiquiorum etiam, quibus XII. illos fabulantur ortos, (ut Saturni, Ops, Themidis, Latone, Pææum, Mnemosynes, & cæterorum omnium, quorum sana & ærea exiant apud Græcos: tum eorum, qui postea, ex quo scilicet Iupiter accepit imperium, exorti prohibentur.) Proserpink, Lucine, Nympharum, Musarum, Horarum, Grætiarum, Liberi, senideorumq; quorum anima, relicti corporibus mortalibus in celos ascendisse, Divinæ pares honores adeptæ esse perhibentur, Herculis, Aesculapii, Castoris, Helenæ, Panis & aliorum innumerabilium. Hæc Halicarnassensis: quæ hic subiungere libuit non tam quod lucula in iis fiat mētio cibicini, in sacris sacrificiis ne adhibitis, quam quod sint quasi compendiaris catalogus Deorum præcipuorum apud Græcos & Romanos.

Idem paullo ante, eodem libro, eorundem cibicini meministi inquit: Ηκολοθαῦ δὲ τοῖς ἀθροῦσι ὀρχηστῶν χορὸν τελεῖν ἡνικμῶν, πρῶτοι μὲν, ἀνδρῶν, οἱ μὲν δὲ ἀγχινοῖς. πλάταις δὲ παῖδων. οἷς παρὰ κολοῦθου αὐλῇσι ἀρχαῖοις ἡμῶν αὐλίσκοις βαρχίον, αἷ καὶ αἰ τῶν χορῶν γίνονται, ἔ κιθαρίσται λίρας, ἑπὶ κιθάρῃσι ἰσπανίταις, ἔ τὰ λυρῶν βαρβίτα κιθοῦνται παρὰ μὲν Ἑλλήσις ἀλγίλται ἢ χεῖρες ὑπ' ἰμοῦ, πᾶσι δὲ ὅσων. Πλεονὲς δὲ Ῥωμαῖοις ἐν ἀπὸ τῶν φυλατῆται τοῖς ἀρχαῖαις θυπολαῖς, βοεστί, Αἰθλο

De usu tibiis
tum sacrificiis
apud Græcos
et Romanos
D. Halicarnassensis.

tas porro sequebantur saltatorum chori, diuisti trifariam; primò virorum, deinceps impubrum, postremo puerorù: post quos tibicines instantes antiqui moris tibiae breues, quærum bucuſq; permansit usus; citharistiq; pulſantes eburneas septem fidium lyras, & quæ vocantur haubicæ; quorù vetus apud Græcos usus meo tempore deſuit: apud Romanos verò adhibentur omnibus antiquis sacris. Hæſtenuſ Halicarnaſſenſi.

Plutarchus de
Musica in ge-
nerali.

Hic adde, quæ Plutarchus in libello de Musica ſcribit: Quin & Hyperboreorum, inquit, ſæcra adhibitis tibiis, citharis & fiſtulis in Delum miſſa referunt antiquitas. Sunt qui ipſum Deum tibia cecinisse autumant: ut narrat optimus canilænarum conditor Aleman. Carmina e Miner-va didiciſſe tibiis canere Apollinem ait: Itaq; veneranda proſus eſt Muſica, Deorum inven-ſum cum ſit. Et paullo ante, eodem libello: Sed quoniam ſimul veteres tibiicinuſ et citharædoruſ nomos reſuſcitamus, tranſibimus jam ad tibiicinuſ nomos. Traditum eſt enim Olympum, cum eſſet tibiicuſ, e Phrygia, tibiicinuſ nomuſ ſeciſſe in Apollinem. Hunc Olympuſ ajunt a rym fuiſſe eorum, qui deſcenderuſ a primo Olympo, Marſya diſcipulo, qui nomos in Deo ſecit. Is enim cum amariuſ eſſet Marſya, & ab eo artem tibia canendi didiciſſet, harmonicouſ nomos in Græciâ intulit, quibuſ nunc Græci utuntur in feriis Deorum. Ac omnino in toto illo libello Muſicæ digni-tatem in te probat, quòd non tam humanuſ, quàm diuinuſ ſit inventuſ Muſica, quodq; in cho-ress, ludis & ſacrificiis illa ſit adhibita. Vide eadem de re etiam Apuleiuſ: nec non Seruiuuſ in illa Virgili:

Apuleiuſ.
Seruiuuſ.

Deſidia tordi juvat indulgere choreis
Et pacem aſſueciſ biforuſ dat tibia cantuſ.

Leonicuſ.

De eodem hoc tibiaruſ, fiſtularuſ, cithararuſq; uſu antiquiſſimo in ſacris videre licet etiã Leonicuſ de varia hiſtoria, capite decimo quarto: ubi inter alia Deli antiquiſſimuſ Apollinuſ ſimu-lacruſ, quòd Hercules cum Metopib; colloca-verit, dextrâ quidem manu arcuſ; alterâ verò ſiſtulaſ cum Muſicæ iſtrumentis retinuiſſe Græciæ teſtatur: quaruſ una lyraſ, altera tibiæ; ter-tia verò inter haſ media fiſtulaſ manu geſta-verit.

Ac hujusmodi quidem tibiaruſ ſacrificiaruſ: & quidem geminaruſ, atq; tibiicinuſ aliquoſ imagines cernere licet in ſacrificiis illis, quæ in nobiliſ illa Træjani columna ſunt expreſſæ, de quæ ſuprà.

De tabl.

Porro cum tibiis ſæpe conjunguntur fiſtula, lyra, cithara, fiſtra, cymbala, tympana, quæ in Gentiliuſ ſacris fuerunt adhibita. Sed tubaruſ quoque, buccinaruſ, lituoruſ, cornuſ uſuſ non apud Iudeoſ tantuſ, ſed etiam apud Gentileſ magnum fuiſſe in ſacris & ſacrificiis ipſoruſ

Armiliſtriuſ.

uſuſ paſſim antiqua litterarum monumenta teſtantur. Armiliſtriuſ, ut ait Feſtuſ, feſtuſ eſt nã apud Romanouſ, quo res diuinaſ armaſ faciebant: ac dum ſacrificarent, tubi cane-bant. Tubi-

Tubiliſtriuſ.

liſtriuſ, ut auctor eſt Varro, dictuſ, quòd eo die in arrio ſutorio tubæ luſtrantur. Sic Feſtuſ: Tubiliſtria dieſ appellantiſ, in quibuſ agnâ tubæ luſtrant: quibuſ diebuſ adſcriptuſ in Fa-ſtiſ erat, cum in arrio ſutorio agnâ tubæ luſtrantur, ab eiſ tuboſ appellantiſ: quod genuſ luſtrationiſ ex Arcadiæ Pallanteo tranſlatuſ ac veniſſe dicunt. Ovidiuſ:

Proxima Volcani lux eſt, Tubiliſtria dicunt
Luſtrantur pura, quæſ facit ille, tuba.

Tubicineſ.

Et Tubicineſ, eodem teſte, etiam ii appellantur, qui ſacerdoſeſ viri ſpecioſi publicè ſacra facie-bant, tubaruſ luſtrandaruſ gratia. Tuba, inquit Varro, a tubere, quouſ etiam nunc ita ap-pellant tubicineſ ſacroruſ. Tubicineſ ſacroruſ vocat, qui tubiſ in ſacraruſ adminiſtratione cane-bant.

Calphurniuſ Ecloga prima.

Altera regna Numæ, quæ primuſ orantia cedo
Agmina Romulei & adhuc ardentia caſtriſ
Paciſ opus docuit, juſſitq; ſilentibuſ armiſ
Inter ſacra tubaſ, non inter bella, ſonare.

Quemadmodum tuba una cum aliis instrumentis Musicis olim a Iudeis ipsius Dei iussu in ipso sacris fuerunt usurpata: ita Diabolus quoque, seu Dei simula, praeier alia instrumenta Musica, tubas quoque in sacerrimis sacrificiis, ac desecrandis suis sacris easdem adhiberi & usurpari curavit, ut ex his, quae supra attingi, & his, quae mox sequuntur, patet. Plutarcho in suis Symposiacis, ut Iudeos parvi tubi: ita Argivos quoque, in suis Dionysiacis idem uti solitos fuisse scribit, ad Deum invocandum, libro quarto Problem. quinto. Eustatbius Iliad. 2. sex tubarum genera enumerans, inter illas unam vocat Aegyptiam rotundam, quae χρῖβα sit dicta, qua Aegyptios ad sacra sua usos fuisse, quosque clangore homines ad rem diuinam conuocasse scribit. Pollux similiter tuba ἰνὶ Ὀδυσσεὶ ἰσχυρὰ καὶ ἰνὶ Διοκλῆϊ refert, id est, sonum sacrum sacrificialem, qui apud Aegyptios, Argivos, Tyrrhenos & Romanos in usu fuerit: indeque tubicinem, qui in sacris tuba canebat (quod apud Iudeos sacerdotum munus erat) ἰσχυρὰ καὶ ἰνὶ Ὀδυσσεὶ, siue melius, ἰσχυρὸν σαλπικτῆρα, id est, tubicinem sacrum, & ἄλυσσάτην (forsan quia tuba clangore populum dimittebat) fuisse appellatum.

Nunc de tibiis istarum, nec non aliorum instrumentorum Musicorum, ut fistularum, lyrae, cythararum, cymbalorum, fistulorum, tympanorum, iubarum, buccinarum, liutorum, usu seu abusu potius Gentilium in sacris atque sacrificiis quaedam sunt dicenda. Has igitur ob causas, de quibus mox dicemus, instrumentorum istorum Musicorum sono, seu strepitu potius uti fuerunt: Primum quidem ad sacra ista indicenda, & ad homines ad illa conuocandos, indeque peractum ad illos rursus dimittendos, organorum istorum fluctu pulsusque uti fuerunt.

Secundus illorum usus fuit, ut his, qui sacris intererant, silentiam, ut supra dixi, maxime necessarium indicerent, omnes ad taciturnam, diligentem, attentamque sacrorum suorum administrationem meditationemque excitarent.

Tertio ut quibusvis etiam aliis rebus atque ceremoniis, quae in sacrificiis peragebantur, ita hoc quoque sua vi dulcius tibiis aliorumque instrumentorum sono, numero, modo Deos illos suos leniri, demulceri, placari, & ut ad se, quasi e caelo venirent, allici ac in visari posse fidei persuadebant.

Quarto: utebantur isto tibiis, aliorumque organorum Musicorum cantu, eos, qui sacris intererant, exhilarandi, & ab omni tristitia ad letitiam hilaritatemque trahendi gratia, quam in sacris festisque suis maxime requiri, Divi, quos colebant, placere arbitrabantur, secundum illa Ovidii:

Diū quoque, ut a cunctis hilari pietate colantur,
Tristitiam poni per sua festa iubent.

Aristoteles octavo Politicorum inquit μὴ λυγρὸν εἶναι τὰς ἀγῶνας, id est, sacras cantus dici vim habere medicinae & perorationis ad animos componendos & sedandos.

Quinto non deerant inter Gentiles, qui homines istis tibiis, cymbalorum, aliorumque instrumentorum sonis diuinitus afflari & ad diuinandum excitari opinabantur, ut Corybantes, Sabaei capros & eos, qui matrem Deorum furem colebant. Haec Porphyrii sententiam samblicus in illo suo libro de mysteriis Aegyptiorum, segmento tertio, capite nono commemorat simul & refellit: ubi tamen Musicam magnam habere vim, & si soni, carmina atque cantus, qui singulis Diis sunt consecrati, atque conueniunt, adhibeantur, ipsorum Deorum aduentum atque praesentiam effici posse confiteatur.

Sexto instrumentorum istorum Musicorum sonitu atque strepitu impedire conabantur, ne vel hostiarum, quae immolabantur, vel etiam hominum, ab his, qui sacris intererant, voces lugubres, tristes & ominosae, quibus irrita possent fieri sacrificia, exaudirentur. Huius rei clarum, manifestumque exemplum & testimonium habemus in humanis illis sacrificiis; quae omnis humanitatis experta, immanitatum contra plenissima fuerunt: in quibus tympanorum, cymbalorum aliorumque instrumentorum grauiissimi soni pulsabantur, ne lamentabiles miseri funestique illorum, qui igni cremabantur, stertus, ejulatus, clamores atque vociferationes, libetorum praesertim a parentibus exaudiantur, quibus illi (o horrenda, furiosam, monstrosam, prorsusque Diabolicam imperat!) ad commiserationem atque tristitiam commoverentur. Idem si fieret, minime sacrificiis illis laetari Numina, seu Dæmonia potius sua placari posse existimabant.

Tubarum, Iliad. 2. ubi dicitur & aliorum instrumentorum Musicorum usus.

1. Tubi conuocandi homines.

2. Tubi silentium imperant.

3. Tubi Diis placati.

4. Tubi homines in sacris exhilarati.

5. Tubi diuinitus afflari crediti homines.

6. Tubi impediti homines in sacris, ne uoces ejulatus audiant.

7. Tu bis pla-
cat a ipse quo-
que beatus.

His adde postremo, quod hoc tibi arum aliorumq; organorum cantu, non solum Deos, quibus sacrificabant, nec etiā homines tantū, qui sacrificii illos intererant, sed ipsas quoq; bestias, immolabantur, lenire, demulcere, iuvare, & ad immolationem mātationemq; patre: iter subendam præparare quodam modo & aptas reddere conabantur.

De acclamatione mulierum
in factis, dicta
ἐλαλῶν.

Atq; hæc quidem de iudicatum, aliorumq; instrumentorum musculorū usu sacrificiali fuit dicta, quibus admodum conveniunt ea, quæ apud Homerum sequuntur de mulierum quarundā, ut ipse loquitur, ἀγλαυῆ, id est, precatione quasiq; acclamatione, quæ bonis percussione ac dejectionem in terram fuit consecrata. Nam postquam audax animo suscipit & re & nomine Thrasymedæ Nestoris filius securi fertur & abscidit cervicales bonis nervos, & idcirco bonis robur deficit, sequitur:

—သီဝီ ဝံလဝံလပဉ်း

Θυγατέρες τε υιοί τε καὶ αἰεὶ δὴν παρ' ἄκρον

Ipsæ verò ululabant.

Filizâ (Nestoris) nurus & pudica rebori socia.

Ολελύζαν.
quid.

*Verbum ἀλολύζει Eustathius adnotat ἐν γυναικεῖαι τοῦ ἥϊδ, id est, de precatione muliebri di-
ci: eos verò, qui post Homerum vixerunt, verbum illud accipere pro κλάειν (unde forsan no-
strum flagentid est, lugere: nisi quis malitiam clangore deducit) id est, plorare, sive pro θάρσει
(unde forsan nostrum Greinen, vel Grinen: idem quod plorare:)
Idem in illum verbum Iliad. ε.*

ΛΙΘ' ὁλοφυγῇ πᾶσι Λυβυῖν γεῖρας αἰήθιοι:

ολλυμν.

Ὀλοῦσιν, inquit, Homerus mulierum precationem appellat: τὸ ὀλοῦσθαι ἐστὶ σιωπῇ εἶναι εὐχόμεναι, cum commiseratione quidam precari: at juniores illud capiunt pro χλαίην, id est pro-
tate. Inde a τῆς quaedam ὀλοῦσιν, μετὰ τὴν τοῦ εἶναι ψυχῶν, et ab ὀλοῦσθαι ὀλοῦσιν. Idem
Herodoti testimonio probat, hanc ὀλοῦσιν, id est, precandi cum ululatu seu gemitu consue-
tudinē supra avertisimam, a Lybis primum ab Graecis proman-isse. Lybias enim primos in sacris ἱμε-
νibus modi ὀλοῦσιν, id est, precatione muliebri usus fuisse. Sed ex ea quoque, sacra ejus uelut fuisse.
Eurypidem dicis καυτὴν ὀρροπετε τῇ ὀλοῦσιν: unde conslet ὀλοῦσιν esse τῷ εὐπαινεσθαι καὶ
εὐχῇ μετ' ἡμετέρους πρὸς γυναικεῖν ἐκείνου ἀφ' ἧς τοῦ ἑλισσάμεναι, id est, Dei in τῷ
cationem et precationem cum consuetudine quodam afflatu muliebri; non aspero, sed lenissimo: me-
dia diffinitionis onomatopoeia id ostendit.

Discriminative Inter

உள்ளுள்ளும் உ
வெள்ளும்.

*Ac aliud quidem esse voluisti; aliud uox: & λαλοῦσιν diffiteor τοῦ κλαίνειν ὡς κλαί-
 ζου per vulgatum illud Hippocratis significat: οἱ ἀσπαζόμενοι ὑπακούοντες, κί λένοντες, ὑφ' ἡ-
 μιοῦσι, ὑχόμενοι, ἀελύνοντες, ὑπ' ἡμετέρων, εἰς πᾶσαν ἡν ἀγαθοί: αἰα (οὔτε) ἢ, ἢ κλαίνοντες,
 ἢ συμπλαγόντες τὰς χεῖρας, ἢ φωνηκονισμένοι, καὶ τὰ ἑξῆς εἰς πᾶσαν ἰσχυρίαν κακοί: Illi, qui
 saluant, pollicentur, iuvent, applaudunt, precantur, acclamant seu orant, fausta nuntiante, ad
 omnem medicinam sunt apti. At qui gemunt, plorant, complicatas habet manus, curati sunt di-
 ficiles.*

Idem in illa Odyss. Δ.

Ως ἐπαύριον, ἀλάλῃς: Θεία δ' ἡ ἱελευσε ἀρετή

Sic locuta, ulula vit: Dea autem ejus audiuit preces.

*Demonstratio hæc est precationis ἐντροπὸς. id est, efficacia, ἀλοῦζεν γυναικεία ἐν τῷ λυτῷ
 ἰσθμῷ, id est, precatio, quæ fit voce acuta, canora, stridula. Et paullo post: ἀλοῦζαι γὰρ τὴν φωνήν
 ἐν τῷ ἰσθμῷ, ὅθεν ἐν τῷ κοῦρῳ δὲ τῷ γαστρῷ. Est precari, Deosq; in vocare voce clara propter gan-
 dium. Ibidem, ut illud obiter quog; addam, non honestum, neq; sanctum Grecis visum fuisse ait,
 supra viros occisos precari. Nam cum precatio Dei præsentiam postulet, Græci non putabant fas
 esse Numen mortuæ adesse.*

Horigitur verbo hic intelligenda est pretatio cum oratione, gratulatione plausuq; cōiuncta
propre

propter felicem faustamq; mactationis percussioneve istius successum? Nā quando in victimā percussione & mactatione bona letaq; signa atque omnia apparebant, ea cum gratulatione, cum plausu letaq; acclamatione excipiebant. Ac vero ad signa infausta & sinistra expavescere, animiq; suis consternari solebant: ac vox aras suspectas trepide adibant, intusq; obfervabant cetera, sollicitiq;, quæ ratione Numen offensum reconciliarent, ac cum eo in gratiam redirent, delibetabant. Nunc igitur cum in hac hostiæ percussione & mactatione leta omnia apparent, mulieres hæc ὀδὸν ἔχουσιν acclamasse, & gratias Ἀλινὴν ἔχειν eam ob causam episse dicuntur, tanquam re bene feliciterq; adhuc gesta: simulq; precate, ut reliqua etiam alio sacrificialis feliciter ipsæ succederet.

Voci ὀδὸν ἔχειν, ut hoc quoq; addam, & sono & significatione, affines ferè sunt cum voces Hebææ נִחַל Alah, id est, jurare, precari, imprecari, maledicere: הִלֵּל Hillel, id est, laudare: הִלֵּל יֵלֵל יֵלֵל יֵלֵל, Hehl id est, ululare, clamare, vociferari: unde הִלֵּל יֵלֵל & הִלֵּל יֵלֵל יֵלֵל, id est, ululatus, vocis emissio, quæ fit cum cordis dolore, interprete R. Davide Kimchi: cum Latine voces, ejulare & ululare: quæ omnes ab Hebæis vocibus sine dubio profectæ sunt. Effer hic rursus dicendi locus de precibus & supplicationibus in sacrificiis adhiberi solitis: sed quoniam de illis supra satis est dictum, prolixiore illarum explicatione hic super sedendum mihi esse existimo. Sed antequam a tibiurum & Musicæ sacrificialis explicatione discedam, de Musica cunctiq; vocali, de hymnis, cuiq; Deo propriis ac dicatis, in illorum sacrificiis decantari solitis, denique de tripudiis, choreis, saltationibus, motibus incompositis, si ve gestibus, seu gesticulationibus potius, in quibusdam sacris adhiberi solitis, hic quedam adjiciemus: quæ quidem Musicæ illi artificialis & precibus cognata sunt & affinia.

Primò igitur obfervandum, singulis Diis certos dicatos fuisse hymnos, qui in illorum festis sacrisq; decantari consueverunt. Theodoretus sermone quarto, ad Græcos infideles de materia & Mundo ad hunc morem his verbis pie eleganterq; alludit: Ne, inquit, contentus julum Cereri, neq; ipsi Rheæ Lityersam, ne Baccho Dithyrambum, ne Pæanæ Pychæ Apollini, ne ve Dianæ concinamus Hipoepum: sed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, cumq; eo pariter exclamemus: Quam magnificata sunt opera tua Domine! Omnia in sapientia fecisti. De hymnis istis & eorum generibus ac differentiis vide Cælium Rhodiginum libro septimo, capite quinto. Decantabant igitur alii Diis alios hymnos, Dianæ Hympnos, Apollini Pæanæ Dionysio Dithyrambos, Cereri julos, Veneri hymnos ἱερὸν καὶ δῖον, id est, amatorios. Græci præter hæc μετρωμένον accinebant, & μετρημένα & μετρικὰ. Athenæus libro decimoquarto: Quas cantiones si ve hymnos vocant julos, Cereri & Proserpine sunt peculiates, Apollini Philælia, Hympingi Diana. Eodem in loco enumerat multarum cantionum genera atq; nomina, secundum varia vite generi ac instituta: ut primum quidem ea, quæ cum salatione canebantur, deinde alia, quæ voce pronuntiari atq; cantari solebant: cujusmodi erant cantiones molentium in pistrino, texturiarum, lanas tractantium, nutricum lactantium, messorum, mercenariorum in agro, ad opus commenantium, balneatorum, pincentium fruges, eorum, qui pecora duciebant ad pabula, funerum & rerum aduersarum, nuptiarum, rerum felicium & letarum.

Sed ut ad Deorum hymnos redeamus, eos, in epulis potissimum, quæ post sacrificia agitabatur, & quidem in mensis plerumq; secundis in eorum honorem decantare solebant, quibus, antea sacra fecerant. Ejus exemplum illud extat apud Homerum Iliad. i. post Hecatombedem, a Chryse

Varie voces
affines voci
ὀδὸν ἔχειν

De hymnis,
cuiq; Deo dic-
catum.

Hymni eximio-
plum ex Ho-
mero.

Οἱ ὃ παρὼν ἐμὲ μὲλ' ἔχει δῖον Ἰάσχοιο
καὶ δὲ αἰδομένη παῖσιν ἄρ' Ἀχαιῶν
Μίλπορτος ἐκείροισι, ὅδ' ἔρ' ἰτρίπτο ἀκούων
Hic autem totam diem canu Deum (Apollinem) placabant
Letum canentes Pæanæ pueri Achivorum
Canentes longè operantem: is autem mentem delebatur audiens.

Idem hujus cantionis sacre epularisq; descriptione & cantores, nempe καὶ ὄν, id est, pueri, Achivorum & ἑρπυς, παρὼν ἐμὲ, id est, tota die; & Deus, in cuius honore cantabatur (is fuit Apollo) & cantionis genus atq; subiectum, nempe Pæan, canentes longè operantem; et finis, δῖον Ἰά-
V

communi & profano etiam vice humana usu, peiora hominibus non nisi occisa ferè, si ve ad vestitum, si ve ad villum profunt: sic Ethnicus in sacrificiis suis non nisi hostis occisi ac mortui litari, Diis suis satisfieri, eosq; placari posse arbitrabantur.

Nomina pbra
ferre Latina
ab ritu percuss
ionis nata.

Porro ab hoc ritu cadendi, cadere sepe synecdochicè pro sacrificare usurpatur, ut cadere bovem, id est, sacrificare, cadere villumam vel agnam, idem. Unde Virgilius, Casam villumam vocat sacrificatam: quod verbum, ut & nomen cadem, teste Festo, nonnulli putant ex Greco utriusq; dici, quod apud illos significat interficere. Alii deducunt a cadendo. Quicquid sit, habet hoc verbum cadendi cum verbis cadere & cadere magnam affinitatem, quoniam plerumq; etiam re ipsa hæc sunt conjuncta, & ea, quæ caduntur, id est, percutiuntur, si ve sint homines, si ve bestia, si ve etiam res inanimata, & cadere & cadere solent. Hinc Precidere est ante cadere, & ante immolari, ut auctor est Festus: unde & agna Precidanea, eodem teste dicta, quæ ante alias immolabatur: item, porca Precidanea, quæ Cereri cadebatur, id est, mactabatur ab eo, qui mortuo iusti non fecisset, id est, glebam non objecisset, quod mortui eras eis facere prius, quam novas fruges gustarent, ut Festus inquit: vel, ut idem ait, quam immolare erant soliti, antequam novam frugem preciderent. Fordicidia quoque, festa, a cadendis fordis bubus, ex hoc ritu sunt dicta. Enat autem bos forda, quæ sunt in ventre: & eo die publice immolabantur boves prægnantes in curvis complures. Villumam præterea nonnulli volunt dictam, quasi villumam, quod villa cadat. Jere enim idem, quod percutere. Inde illius. Ab hoc eodem a feriis quoque volunt dictas, quod hostia in iis feriebantur. Ferie, inquit Festus, a feriendis villimis appellata, & Feralia Diis Manibus sacrata, festa, vel a feriendis pecudibus appellata. Quid si ferire a ferro sit dictum, quia ferro ad feriendum opus est: vel a ferre: quia tollendum seu auferendum id, quod casum. Inde & Ferus, vox, sine dubio nata. His adde, quod hostia quoque dicta ab Hostire, verbo antiquo & obsoleto, quod ferire si ve cadere significat, Festo teste. Idem verbum, ut idem auctor est, significat etiam aquare: unde Redhostire gratiam, idem, quod gratiam referre, sicut nunc cinem vergluhen.

Nomina pbra
ferre Græcè et
Hebraice deri
tu percussione.

Verba Græca sunt πῆναι, κόπτειν (unde forsitan nostrum Germanicum Flößen id est, percutere) καὶ ῥάπτειν, vel ῥάσκειν, quibus Homerus & Apollonius utuntur. Ab hac autem ipse in sacrificiis fœderalibus, id est, quæ fœdera ineundi sciendiq; causa fiebant, bestias, seu hostias ieiendi, feriendi, cadendi, atque demum iugulandi dissecandi, consuetudine, nata sunt erisse ille & iustata Hebræorum, Græcorum & Romanorum dicendi forma: Hebræorum quidem בָּרַח בָּרִיחַ Carath berith, scindere si ve discindere fœdera: Græcorum vero, ἱερὰ ταυῶν, fœdera ferire; quale illud Homeri:

— Οὐρανὸν ἱερὰ ταυῶν
Fœdera fida ferientes.

Et Latinorum: Fœdus icere, ferire, pro facere, iniire, sancire, unde Cicero pro Cornelio: Lucius Martius cum Gaditanis fœdus icisse dicitur. Idem pro Sestio: Tu scilicet homo religiosus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere voluisti. Idem: Id enim fœdus, meo sanguine istum, sanciri posse dicebat. Idem: Fœdera feriebantur provinciarum. Ferire fœdus cum aliquo, idem dixit pro Cornelio. Hinc fœdus ipsum Festus rite dictum, quod in pactione fœdere hostia necaretur. Unde Virgilius:

Et casâ iungebant fœdera porcâ.

Vel quia in fœdere interponatur fides; ad quod crymon posterius Cicero videtur alludere pro Domo: Gabinius fregit fœdus; Piso tamen in fide permanfit. Idem in officiis: Fœdera, quibus cum hoste dovincitur fœdus.

1.
Varie personæ
percussantes.

Porro in hac hostiarum villimarumve percussione (quæ magna cautione, religioneq; fiebat) hæc feri animadversio sunt digna, quæ a Gentilibus diligenter observabantur. Primum persona, quæ munus hoc bestias feriendi, cadendi, mactandi, excoiandi, diuidendi, atque etiam coquendi obierunt. Apud Homerum quidem nominatur Thrasymedes, Nestoris filius: apud Apollonium verò Hercules & Ancæus, duo Argonautica illius navigationis socii. Hi a Latinis ab officio et instrumento dicti sunt Villimarii, si ve Villimatores, Cultararii, secundum illud Virgili: Supponunt alicultror, id est, villimas cadunt, interprete Servio: nem Pope, sacrarum ministri,

Villimarii.
Cultararii.
Pope.

ministri de quibus supra pluribus. *Alime* Spartianus: *Percussit*, inquit, *hostiam* popa, nomina Antonius, Propertius:

Succine sique valent ad nova sacra popa.

Apud Delphos is, qui victimam immolabat ὀρίων dicebatur, ut Plutarchus scribit in quaestio- *Ορίων*.
nibus Græci statim ab initio, ὀρίων τὸν καλὸν τὸ θυσιάζον ἱερεῖον (Stephanus pro θυό-
μφοι, θύοιτα aliter putat legendum) ὅταν ὅτι & ἄνδρ' εἴη. Quing, autem ὀρίων per omnem vi-
tam, qui variis multis in rebus aderant, unâ etiam sacrificabant, cum se ex Deucalionis genere
ortos arbitrantur. Laetantius 4. Thebaid. Sacerdotum, inquit, consuetudo talis est, aut ipsi
percutiunt victimas, & Agones appellatur: aut sic tenentes cultum, alter impingat. Ideo dicit Srat.

In vulnus cedere greges. Athenæus libro decimo quinto. Dipsosophist. sub finem pluribus Coqui,
docet, has καλίστην, id est, coquorum olim fuisse partes atq. munia. Ritus, inquit, sacrificiorum
& ceremonias coquis notas fuisse palam est ex Olympiadis ad Alexandrum epistola, qua mater
illum hortatur, coquum ut emat in sacris faciundis excitatum his verbis: Perignum coquum mis-
sum a matre tuaba. Scit ille, omnia sacra patria tua quomodo peragantur, & ἀγρὰ (id est, pu-
mæ, ut vulgò vertunt, proprie otiosa, inertia, in quibus hostia non immolabatur, sed frugum pri-
mitia tantum offerrebantur) & ἀγρὰ καὶ (judicialia fortasse, quæ a Rege fierent, cum jus diceret)
& Bacchica, & alia prorsus omnia, in quibus mater tua victimas immolat. Eum igitur ne con-
tempseris, sed libenter excipe, & ad me remitte quem primum. Addit: Venerandam esse coquorum
artem liquet ex Athenienium præconibus, quia dum res divina fieret, in ordine coquorum & victi-
mariorum, boves cadentium, fieret. Idem paullo post Democriti testimonio probat, Athenis
fuisse tribum coquorum, qui ob artem suam magno essent in precio & honore, qui curabant, ut plebs
recte sacrificaret. Tandem artem coquinariam sive culinariam, liberalem esse disciplinam probat,
ac coquum ipsum civem esse ostendit, nec sordidum, nec humanitatem expertem. Inde καλίστην
Græci est mactare, quoniam coquus pecora coquenda mactat. Quid si igitur ipsum mactandi ver-
bum a Græco καλίστην & καλίστην sive derivatum potius, quam a magis augere?

Apud Homerum κῆρυξ, id est, præconibus, ferè illa necessaria ad sacrificia adferendi vi- *Præcones*.
timas, feriendi, carnes parandi, disциndendi, vinum etiam libandi munia tribuuntur, ut idem
Athenæus testatur. Sed Athenæus eodem in loco significat, magnæ quoque & illustri dignita- *Reges*.
tis viros eadem hæc munia obisse. Sic enim, exempli gratia, apud Homerum ipse quoque, Agamem-
non, quamvis Rex, hostiam tamen percutit. Ate enim Poeta:

Agnorum se voce stomachum proscindis

Et alios quidem palpantes adhuc humi sternis.

Sic Thrasymedes adiuvantibus eum fratribus idem munus obii.

Apud Romanos, Censores, qui magistratus summa autoritatis fuit, purpurati & coronati *Censores*.
hostias mactabant. Sic in Padaliis gente Indica (testatur Nicolaus Dantasenus, quod & Sta-
beus repetit in sermone de iustitia) non qui sacerdos esset, sed qui in presenti haberetur pruden-
tissimus, hostiam mactabat: nec a Diis nisi iustitiam rogabat. Et hæc de personis quæ hostias
ferre, percutere, mactare, excoiare atque dividere consueverunt. Idem ergo ferè illorum suis
munus, quod hodie apud nos est coquorum, laxiorum, macellariorum re: qui ab Italici beccari,
forsan a pecoribus, sans dîti, & a Gallis bouchiers, quorum macellum vocatur boucherie,
quasi, ut hoc joci causâ addam, (la bouche rie) os hominis gaudeat & delesteretur macellis. Ob
illam autem causam, ut supra quoque attingi, Gentilium & templa atque delubra, macellis atque
culinis, & altaria mensis macellaris ac coquinaris, & sacerdotes macellaris & coquis; & de-
nique illorum sacrificia profanis pecorum mactationibus atque Lanienis meritis comparari po-
tuerunt.

Quemadmodum autem milites non, nisi signo dato, audens prælium inire, manusq. cum hoste victimam per-
conferere: sic illi sacrorum ministri, de quibus modo dictum, in iussu sacerdotum & eorum, qui sa- *in iussu sacerdotum*.
cris præerant, minime audebant hostias aggredi, easq. ferire, prosternere, atq. jugulare. Hoc Dia-
nysius quoque Halicarnassensis diserè in sacrificii descriptione docet, cum ait, Tum demum (peru-
lus scilicet is, quæ sacrificium præcedebant) ministros eas ducit, id est, mactare, ferire, iugu-
T

lare iubebant. Ideo succinelli natum imperium re expellentes dicebant Agon, vel Agone. Hinc Seneca libro secundo Partisionum: Belle, inquit, deridebat hac Asinius Pollio: Fithus, inquit, cervicem porrigat, carnifex manum porrigat: deinde respicias ad patrem, & dicas Agon? quod fieri solet in villimis. Idem docet Ovidius in versibus de Agonalibus:

Nominis esse potest succinellus causa minijler

Hostia calitibus quo feriente cadit.

Qui calido strictos cinclus sanguine culeros

Semper agatne rogat, nec nisi iussus agit.

Idem libro quarto de Ponto:

At cum Tarpeas esses deductus in arces

Dam caderes iussu vittima sacra suo.

11.

Atque hoc est primum membrum, nempe persona.

Varia instrum-
enta ad per-
cussionem ad-
hibita
Παλακός,
Σπίχης.

Alterum, quod in percussione vittima observari debet, est instrumentum, quod hostis ciden-
dis ferientis re adhibebatur. Hoc apud Homerum est πάλαιος (ut etiam apud Apollonium) quod
bipennem & securum vertunt: unde παλαίον & παλαίον, sive παλαίον per iota, securi per-
cutere, παλαίονε dolator, παλαίον & bipennifer, sive securifer. Apud eundem Homerum sic
quoque mentio χίχης & δούδος, id est, sudis & quercu, qua hostia illa fueris (id quod etiam apud Persium
& Cypriados in more fuit positum) ut in Eumaei sacrificio:

Κόλα δ' αὖ τ' ἀρχαῖον & χίχης δούδος, καὶ λίπε πέριον.

Hostiam mola sparsam querna sude percutit.

Παλακός.

Dionysius Halicarnassensis locum hunc ipsum citans οὐκ ἄλλω vocat instrumentum illud, quo
vittima feriri fueris solitus: cuius quidem vocis varia & diversa sunt significata. Nam & ma-
rem araneum & scuticam, hoc est, flagellum, ex corio factum, & peram coriaceam & ceteram
equitem: & furculum loticatum (quod genus epistola erat apud Lacedaemonios, de quo Gellius
lib. 18. cap. 9.) & tabulam: in qua scripta fontium debilia proponebantur, & baculum sive vir-
gam, & serpenti genus significat. Vide Erasmus in Chiliadibus, Tristis Scytale.

Πάλαξ.

Apud Apollonium porro Hercules πάλαι alterum taurorum percussisse ac prostravisse di-
citur. Est autem πάλαι, sive πάλαι & idem quod πάλαι, clava, fustis, malleus: quod ipsum
instrumentum apud Latinos quoque in usu fuit. Is vero ligneus fuit sive ferreus: pectus & hodie
ligneo ad eundem effectum laniantur, nempe ad boves similiter sternendos. Hic una cum secu-
ri a sacrificulo, seu ab uno ex Villimarini gestabatur: atq. coronatis victimarum capitibus (teste
Plinio lib. 16. cap. 4. in his verbis: Postea Deorum honori sacrificantes sumptose, victimis simul
coronatis) malleo privum ante aram percutiebant: deinde securi cervix abscindebatur: tum ad
etriserationem & exta rimanda, caprandaq. auspicia procedebant. Mallei huius piluram vide
apud Gulielmum du Bouil, libro ante citato de Religione Romana, & Bartholomaeum Marliani
nam in antiquitatibus urbis Romae.

Securi.

Fuit deinde & securus apud Latinos, instrumentum ad boves ante aras Deorum percutien-
dos adhibendum: ideo Sacrificia dicta ab Ovidio duodecimo Metamorph.

Elatumq. (scilicet fénale) alti veluti qui candida tauri

Rumpere sacrificia (sacrificii dicata) molitur colla securi.

Hanc autem aneam fuisse constat ex Festo, & ideo Atierin dictam. Sic enim ille: Atieris securis
anea, quae in sacrificiis utebantur sacerdotes. Porro a secando dicta videtur, Germanice Acker
forsan a Græco ἄκρον, qua vox etiam securim sive bipennem significat. Vnde ἀκρονμασία δι-
vinitio per securis: de qua Plinius lib. 36. cap. 19. Vbi verò sunt veteres hoc instrumento ad va-
rios usus: videlicet ad ligna secanda, & etiam ad bellum, Virg. Aeneid. 11.

— atastam quatens Tarpeja securim.

Vbi ea sunt pariter ad fontes puniendos, quique magistratus capite plaudendi erant, securi percu-
tiebantur. Cicero tertii Verrina: Agunt eum precipitem pœna civium Romanorum, quos par-
tem securi percussis, partim in vinculis necant, & Virg. 6. Aeneid.

Consulite

Consulis imperium hic primus *ſaraiſq; ſecures Accipit, &c.*
Et Lucanus libro primo.

Pacificas ſarui tremuit Catilina ſecures.

Huius instrumenti in ventrix fuit *Pentheſilea Amazon*, teſte *Plin. lib. 7. c. 56.* unde et *Amazones*, ſecurigeri a *Poëtis* diſta ſunt. *Secures* item magiſtratum inſignia erant, virgatum faſciculum ſorto illigata, *Cic. 6. Verr.* Quamobrem faſces *Prætoribus* præferuntur, cur ſecures daret? *Secures* demum, ut in noſtram ſententiam veniamus, licet grandiores erant, ad viſſimarum carnes ſecandas diſvidendasq; prout libebat ſacrificuliſ, viſſimariis, & id genus hominibus, qui ſacrificiis antiquorum præerant. *Hodie Lanii in Vrbe* magno latoq; cultro ad carnes diſvidendas nuntur, quem ſpatagium vocant, &c.

De more porro ſecurim, qua apud *Athenienſes* primus *boſ* maſſatus fuit in ſacrificiis, in iue vocandi quotannis vide *Leonicenum* libro 2. capite 3. *Athenis*, inquit, in *Prytæneo* iudicium fuit locus, ubi ferrum & quævis alia inanima, quibus patratæ fuerint cedes, iudicium quoq; illius, qua *Ereobtheo* *Athenis* impetante, *boſ* primus *Athenis* maſſatus dicebatur, tanquam reæ cauſa quo cannis magna cū ſolennitate agebatur. Cum enim ſacerdos, quæ illi *Bupōvov* vocabant, *bove* percuisse, humiſq; ſtrato, reſiſſa ibi ſecuri, ocyus ex *Attica* auſuſſet, nō cōparente homine, ſecurim tunc primū *Athen.* in iudicio cōſtituerunt. Vnde hæc illa quotannis in iue vocandi cōſuetudo inolevit.

Tertium instrumentum, quo *Latini* utebantur in ſacrificiis, erat *Seceſpita*, interpretæ *Festo*, *Seceſpita*. culter ferreus, oblongus, manubrio eburneo, rotundo, ſilido, vinſto ad capulum argento, auroq; ſi xol, *latini* autem, ære cyprio, quo *Flamines*, *Flaminicæ* virgines, *Pontifices*, eſq; ad ſacrificia utebantur, a ſecundo ſic diſti. Eadē aliā dicitur, quā in ſactario utuntur. *Sætaria* namq; in templis reſi culo aneo olim ſciebantur, in quo turba reſiſta ſunt, per quas manibus ſæta tangere licet. Eſt hoc in templo *Bonæ Dææ*, ſed aliis in locis, & ſunt velut repacula quædam, ita *Seceſpita* dicuntur duobus modis. *Suetonius* in *Tyber.* Nam & inter *Pontifices* ſacrificanti ſimul, pro *Seceſpita* plumbeum cultrum ſubſciendæ cura viſ. *Idem* alibi: *Seceſpitam*, alii ſecurim, alii dolabram e-neam, alii cultellum putant.

Aliud instrumentum, in ſacrificiis adhiberi ſolitum, fuit *Dolabrum*, ſive *Dolabra*, quam *Festus* *Pontificalem* ab hoc uſu vocat, & alio nomine *Scanam*, ſive *Scanam*. Fuit autem, ut ex forma patet, quam *Marſianus* in ſuis antiquitatibus expreſſit, Culter grandior, ſucorio perquam ſimilis, quo olim reor in ſacrificiis *Veteres* uti fuiſſe ſolitos, ad boſtiæ, & viſſimas deglubendas, poſtquam malleo hæ percuisse, & iugulata eſſent, a quo forte nomen ſumſerit: ſeu potius a dolando, hoc eſt, ab æquandis partibus carniū, quæ aris imponebantur, *Dis* immolandum, ſumpta metapſora a dolabra, qua fabri lignarii eſt instrumentum, quo ligna dolantur, ſeu expoluntur, quanquam & ruſticum itidem ſit instrumentum, cuius *Columella* lib. 3. meminit his verbis: *Quæ ſæpe amputari non poſſunt, acuta dolabra abrudico.* Eſt & ejus diminutiuum *dolabella*, de qua idem auctor lib. 5. ſic inferi: *Circa crus dolabella dimoſtenda eſt terra.* &c. *Plutarchus* vero in *vita Tiberii & Caji*, *Græcorum*, de *dolone*, quod genus eſt gladii, ſic meminit: *Ille verò* (*Tiberium* intelligit) *palam gladium, quem dolonem vocant, accitſus ambulat.* &c. *Quid* culter huius modi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc deſidero: quod autem hac forma unum ex ſacrificialibus instrumentis fuerit, nullū dubium eſſe puto. Nam paſſim multis in locis marmore ætquo in ſculptum cernere licet, & præſertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, prope *Eccleſiam S. Georgii* in *Velabro*: ubi multa, quæ ad antiqua ſacrificia ſpectant, videre eſt, &c.

Ad instrumenta, quibus boſtiæ feriri, cadi & maſſari ſolebant, referri quoq; debet lapis ille, ſive ſilex, quo agni, porci, ſive alterius beſtiæ caput in pangendū ſederibus percuti atque feriri ſolebat. Exemplum huius conſuetudinis citatum a nobis ſuit ſuprà ex *Livio*, quod hæc, quia ad rem maximi facit, repetemus. Apud *Livium* *Annibal*, magnis propoſitiſ promiſſiſ, milites ſuos ad fortitudinem adhortatus, ea, ut rata ſcirent fore, agnum *lauramannu*, dextrā ſilicem retinens, ſi falleret, *Iovem*, ceteroſq; precatus *Deos*, ut ſe maſſarent, quemadmodum ipſe agnum maſſaret: ſecundum præcationem caput pecudis ſaxo eliſit.

Tertiō caſa viſſima caſus quoque diſcretè exprimitur, qui & ipſe diligenter, in hac percuisse hōis ſuit obſervatus. De *bove*, ab *Hercule* caſo, ſic ait *Apollonius*:

Dolabra, ſive
Scena.

Lapis, vel ſilex.

111.

Percuisse hōis caſu, & ejus aduſu religioſè obſervata.

Hebraice igitur hoc instrumentum חליל Chalil, appellatur, in plurali חלילים Chalilim, Tibia Hebraea quam vocem septuaginta interpretes αὐλός, id est, tibiam, verterunt, ut Isaiā quinto capite, quā. cē quomodo draegesimo octavo versu, & capite erigesimo, versu vigesimo nono. Thargum Isaiā quinto, versu duodecimo, & Genesis quarto, אבובא Abbubā, interpretatur, quid fistula sit affinis. Rabbi Seblomāb hoc instrumentum sit vult dictum, quid sit concavum: unde iuxta tibia a Tibullus & Carva ab Ovidio appellatur.

Sic enim Tibullus Eleg. secunda:

Obstreper & Phrygio tibia curra sono.

Et Ovidius sexto Fastorum:

Queritur in scenā carā tibia, queritur arā.

Aliquid mihi videtur verisimilius, sic voluit appellatam, quod profanus illius & contaminata in publicis & pulis, concivis atque choreis sive tripudius fuerit usus. Hinc etiam מרחל Marchol dictum, quod publicani & profani, qualis fuit Gentilium, choream, sive tripudium significat, in quo tibiā cani solebat: qui bodie quoque Christianorum communis ferē mos est. Tympanum enim atq. tibis, sive fistulis plerumq. Christianorum saltationes peraguntur: qui quidem tibiarum usus in saltationibus manifeste colligitur ex illis puerozum verbis Luca 7. Ὁυλίσσοντες ὑμῖν, ἡ ἀσπαζόμενοι: id est, saltantes vobis & non saltantes, &c. Inde & Hieremias cap. 3. מרחל מרחל Mechol mechachabim, chorum, sive choream ludentium dixit ab eodem instrumento חליל Chalil, seu tibia: quem chorum Septuaginta συναγωγῶν δὴ συναγωγῶν, verterunt. Hinc חליל Cholel, tibicen, & plurali חלילים Cholelim, tibicines, Psalmo octogesimo septimo. Et i. Regum 1. versu 4. מרחלים בהללים Mechalelim Ba. halelim, ludentes sive canentes tibis.

Græcè αὐλός tibia appellatur ἀπὸ τοῦ αἰῶν, id est, stando (unde & Germanicum flisciren) Tibia quomodo dicta Græcè & nuda. Hanc vocem & tibiam & fistulam & foramen interpretantur, ut alia ejus significata pratermittam. Hinc αὐλός, tibia canere: αὐλός, ut tibia canen: en audire eog, cantu recreari: αὐλός, canens ad tibiam: ἀνογαίνω αὐλόν, tibiārum auditor: αὐλίσσις, tibicina: αὐλίστρια, tibeā tibiārum. Aliquando tibiā ludentes a Græcis χυλίσαν dicebantur, id est, anserum modo clangere, alit ut & stridulam vocem edere.

Larvæ tibia dicta ab occurrenti: & maxime ceruorum, ut Plu archus memorat in libello, Tibia Larvæ ejus inscriptio est, Quod non licet ju unde vivere, secundum Epicuri sciam. Tibicen, ut Var. unde dicta. ro ait, a tibia & cantu dictus, & inde Tibicina, mulier cantans tibia. Unde Cicero de Oratore: Tibicen sine tibus tanere non potest. Tibicines etiam, teste Festo, trabes in aedificiis dici existissimantur, a similitudine tibiā canentium, qui ut canentes sustineant: ita illi aedificia, sive aedificiorum tella. Hinc ludæalis:

Non urbem colimus tenui tibicine fultam.

Tibustorum lingua tibicines Subulones vocantur a Subula, vel potius Subulonis cornu similitudine. Sic Cornicen, qui cornu: Lucien, qui lituo: Sittien, qui apud sitos, id est, vita fanctos & sepulto tanere solitus est.

De tibiārum origine & inventoribus varia fuerunt sententia. Plutarchus in li. Origo tibiarum bro de Musica tradit, alios voluisse tibiā in ventem esse a Μαρψα (quæ communis ferē est opinio: Julios ab Olympo: alios ab Hyagnide: alios a Terpichore. Plin lib. 7. cap. 56. tibiā obliquæ inventionem Nide in Phrygia tribuit: geminarum verō tibiārum, eide Μαρψα. Verba ejus hæc sunt: Μυσικὰν Ἀμφίων (invenit) fistulam Παν: μοναυλὰν Ἐρμῆς: obliquam tibiā Nides in Phrygia: geminas tibiās Μαρψας. Scribit porro Aristoteles lib. 3. Poeticorum, tibiārum usum repudiatum fuisse, non tam propter oris deformitatem, quam ob causam etiam a Pallade dicitur rejecta, quam quod inutilis videretur ad rerum intelligentiā. Pindarus tamen Minervam facit tibiārum inventorici ad imitandum lamentationem, graviter fontantem. Pleriq. autem, ut dictum, tibiā a Μαρψα, fistulam (quam Hebræi נָקָב Nakab, vocant a נָקַב Nakab, id est, perforare, nimirum a foraminibus, Græci τρύπα appellat; quæ eamem vox saepe pro tibia capitur) tyram ab Apolline aut Mercurio fuisse inventam.

De tibiārum variis generibus & nominibus vide Servium in nonum Æneid. versum illum.

Tibiarum materia que.

Quantum ad tiliarum materiam attinet, illam constat olim fuisse buxum, ex qua etiamnum hodie conficiuntur: unde Buxea a Poëtis appellatur. Ovidius duodecimo Metamorph.

Non illos citharæ: non illos carmina vocum:

Longaq; multifori delectat tibia buxi:

Multifori, id est, multa foramina habentis. Sic Mantuanus:

Buxea quid latos modulatur tibia cantus?

Ex alia quoq; materia, præter buxum, tibiæ confici fuisse solitam testantur Athenæus, Plinius & alii. Athenæus e lori ligno, quod in Africa nascitur, confectam docet lib. 4. (unde Lorina sit di Ha:) item ex ebore (unde elephantina qua primum a Phœnicibus sit pertusa) & ex calamo, unde Tityrina, Græci καλαμιάνα: & καλαμιάνα nuncupari, qui calamo eanunt: quales foris sunt facta tabulæ, qui stipulas inflant. Idem docet, tibiæ etiam ex crutibus hœmulis, a Thebanis primum repertam esse. Plinius lib. 16. cap. 36. de materia tibiæ sic scribit: Sed tunc ex sua quamque tantum barundine congruere persuasum erat: & eam, qua rudicem antecesserat, lævæ tibiæ convenire: quæ cacumen dextra. Nunc sacrificia Tibiscorum e buxo; ludicra vero loto, obsidiâq; asinini & argento fiunt. Sic ex græcum quoq; tibiis eam confectam olim, dictam est supra.

Hæc de materia tiliarum.

T. Tibiarum usum damnavit Alcibiades.

Quantum ad illarum usum attinet, Alcibiadem legitimus duplici nomine omnem tiliarum usum damnasse, & quid sic mueri oris habitum, ut vix vel a familiarissimis agnosci possit, qui tibiæ canit: & quod homini propriam adimat vocem omnino, loquendi facultatē præcipiat. Nemo enim simul & tibiæ inflare & loqui potest. Cantant igitur, dicere solent, Thebanorum filii, qui loqui nesciunt: nobis autem Atheniensibus gentis nostræ principes sunt Pallas & Apollon: quorum illa fistulam confregit, hic tibiæcinem excoriat, qua quidem oratione, ut auctor est Plutarchus in ejus vita, Atticæ juvenuti persuasit, ut tiliarum usum rejiceret, atq; repudiaret. Porro prædictum priscorum fabulus est, Palladem ad speculam tibiæ canentem, offensam oris sui deformitate, quam in speculo conspexerat, tibiæ projectam comminuisse. Apollinem autē Mærsyam, tibiæ inventorem, canendo a se visum excoriat. In eandem sententiam Plato in Protagora, sermone qui de Poësi habetur, similem esse dixit tri dialum & plebeiorum convivium. Nam propterea quid inter pocula, mutua colloquutione se invicem oblectare aut oratione sua, & confabulatione, exultatione ob inficiam nequeunt, magnificiant tibiæcinas, & luulenti mercede tibiæcinæ alienam vocem conducunt, quarum sono ad convivium & congressum invitantur, cum nusquam apud bonos, probos, ac eruditos convivias saltatrices, fidicina, tibiæcinæ, videantur, ut qui citra nugæ & lusus ejusmodi, sibi sufficiant ad mutuam consuetudinem, sua ipsorum voce & loquentes vicissim, & sese audientes modeste, etiam complusculi si biberint. Idem & vos facitis, ô Cynulce, dum bibitis, aut potine cibitis, tibiæcinæ more vel saltatricis voluptatem, quam hi sermiones afferunt, intercurbantes, vitamq; ut in Philero idem Plato dixit, non hominem vivitis sed pulmonis ejusmodi marini aut cujusdam ex illis corporibus, quæ animata testis ostreorum affiguntur. Hæc Athenæus: quibus adde ea, quæ apud Plutarchum habentur in quaestionibus sympoiacis, lib. 2. quæst. 7. An tibiæcinæ sint adhibendi convivio?

Plato.

Aristoteles.

Aristoteles quoq; Politicorum libro 9. capite 6. tiliarum usum omnem videtur improbasse. Sic enim scribit: ὅτι αὐτὸς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου ὅρατο, οἷος αὐτῶν, καὶ ἐν τοῦτοιοῦτο ἵστερ ὅτι, ἀλλ' οὐ ποῖοι αὐτῶν ἀρχαὶς ἡγεθού, id est, Neq; tibiæ ad disciplinam sunt adducenda, neq; aliud quodvis organum artificiale, ut citharam, aut si quid aliud ejusmodi, sed quæcunque faciunt auditores bonos. Vide eundem libro octavo, capite sexto: ubi de Musica canitiq; agit, ibi multa organa Musica vetera, ut pectides, barbitos, & quæ ad voluptates eorum pertinent, qui cantores audiunt, ut septangula, si ve septagona, trigona, sambucæ, & omnia, quæ scientiam in manuum opere munere, desiderant, repudianda esse existimat. Et hoc putat afferendam fabulam illam de Minervæ, quam fluxerunt, ut paullo ante dictum, tibiæ a se repertas, oris deformitate offensam & stomachatam abjecisse. Hoc significare voluisse Veseres, tiliarum inflandarum disciplinam, cum nihil ad mentis agitationem conferat, esse asserendam: cum Minervæ scientia & ars tribuatur.

Sic

Sic Pythagoras lyrae organo usus esse dicitur: tibia autem sonitum, canquam illiberalem & Pythagoras tumultuarium explorasse, ut Nicolaus Scutellius testatur in descriptione vice Pythagoræ ex Iamblico.

Legimus tamen apud Indicos citharam tantum magno fuisse in usu: & quidem maxime in publicis conviviis, & qua convivia plerumque comitantur, stipendium atque choreis profanus, quem ab usum Deus per Prophetam Isaiam gravissime reprehendit capite quinto his verbis: *Vixit, qui mani surgunt ad festandum ebrietatem, simul ac vespere vinum ipsos incendit! Et quorū incon-* 11.
Tibiarum u-
sum probatū
& magni fecit
Iudai.
viviis sunt cithara, tympanum & tibia & vinum: & opus Domini non respiciunt, & factum manuum eius non vident. En expressam nostrorum temporum morum imaginem.

Sed in Regum quoque institutione & inauguratione adhibitas fuisse tibias, vel illud unicuique Salomonis exemplum satis docet primo Regum capite primo, versus quadragesimo. Nam cum in regem Regem angeretur, omnis populus magno tibiarum sono totam urbem replevisse dicitur.

Prophetas quoque tibis usos fuisse ex primo Samuelis libro, capite decimo, versus quinto videtur posse colligi, ubi Samuel ad Saulem, quem unxit: *Postea venies, inquit, in colleum Dei, in quo daorum.* sunt praefecti Palaestinarum. Quam ante ingressus fueris villam in urbem, obviam habebis caecum Prophetam, descendentem de excelso, & ante eos erant tyra, tympanum, & tibia, & cithara, & ipsi prophetae.

Rabbini volunt haec instrumenta musica adhibita fuisse a Prophetis, animos suos recreandi & Rebbini Iudeos exhilarandū gratia, quod Spiritus Domini requirit animum laetum & hilarem; maestum autem & tristem fugiat.

Hinc addit, quod apud Isaiam quidem fidelium gaudium, quo sint afficiendi propter Assyriorum eladem: apud Hieremiam autem ira Domini & vindicta divina adversus Moabitas comminatio tibiarum similitudine illustratur: ex quibus duobus locis patet, tibias & in letitia & in luctu fuisse adhibitas. Idem luculentissime colligitur ex miraculo illo Christi, Matthea: nono capite, vigesimo tertio versus: Et quum venisset Iesus domum praefecti Synagogi, vidisset quendam tibi- Symbolum gaudii
du simul &
luctus.
cinem (ὁπλωδὸν ἢ τιδελικτὴν, & ὁπλωδὸν quos vocat Homerus in descriptione funeris Hectoris ὁπλωδὸν ἔκκοχον.) & urbem tumultuantem, dixit eis: *Recedite, &c.* Hinc disertè constat, tibias pertinere inter alia etiam ad funebrem usum: quem quidem morem Iudaei a profanis gentibus hausserant: ut & reliquas funerum pompas, sicut inhibuisset Dominus in Legge.

Apud Gentiles tibiarum usus latissime patuit, ut etiam totius Musicae sive vocalis sive organicae & instrumentalis. Earum igitur usus fuit & publicus & privatus, & scenicus sive theatricus, & bellicus, & pastoris, & convivialis, & saltatorius, & nuptialis, & denique sanæ, & sacrificialis: de quo multa Athenaeus libro quarto & decimo quarto. Oratorius quoque citharæ fuit usus. Non solum enim cantantes et Musici, sed etiam Oratores aliquando adhibendos sibi tibi- Tibiarum usum
apud Gentiles
varius.
cines existimaverunt: id quod docet Caji Gracchi, clarissimi suae aetatis Oratoris, exemplum, cui con-
tionanti, consistens postremum Musicus tibia, quam Tonariam vocant, modos ministrabat, quibus deberet intendi.

Sed nos hic de tibiarum usu sacro, sive, sacrificiali quidam addemus, quae institutio nostrō ma- Sacrificialis
tibiarum usus
praeipuit.
Apud Graecos.
xime conveniunt. Hinc tibia sacra dicta a Teleste Poeta, ut est apud Athenaeum libro decimo-
quarto. Ejus versus hi sunt, quibus tibiarum usus declaratur:

Pbrygum rex leniter personantem tibiarum sacrarum
Cantum primus invenit, Dorica Musa equiparandum
Aemulum: variè modulatum tenebrosi spiritus
Auram levem atque pernicem (unde auctor Graecus a flatu volens dictam) ætæ
dine complectens.

Ovidius ad hunc usum sacrum alludens sexto Fastorum sic canit:

Quaritur in scenâ cava tibia: quaritur arx.

Hinc Sacrifica a Seneca appellata & a Plinio:

Seneca: Sacrifica dulces tibia effundat modos

Et Plinius loco antè citato: Nunc sacrificia Tibiæ eorum tibia ex buxo &c.

Plutarchus.

Apud Romanos tibicines sacrorum causa plurimi habebant, magnamque illis tibicinis est bonis Iudibus laudari, ut scribit Plutarchus Quaestione quinquagesima quinta, Romanarum. Illo enim die ipsi permissum erat vestem indutis muliebrem totam urbem circuire, cuius moris hanc rationem reddit Plutarchus. Cum Iudibus laudari tibicibus permissum est per urbem circuire, vestem indutis muliebrem? An hoc sit propter causam, quae subiungitur, Magnos illos honores Numma rex religionis causa consulat. Quibus cum postea tribunus militum consulari potestate Rempublici administrantibus priuarentur, uenerunt Roma Tibur secesserunt, desideria inde, quod religio animos tenebat Romanorum, neminem sacrificii praecinerent, accitum non obtemperarent, sed Tibure manerent, libertus quidam magistratibus prouisus oculis, se eos Romam reducentem. Instructio proinde polluctu, tanquam si Deus rem sacram fecisset, in uitas tibicines, adhibitis etiam conuiuiis mulieribus, et per totam noctem compositio, joci choreaque protrahuntur: tum subiecta illa erepidatione, in pro uiso putroni super uenitu se perturbatum ait, per iudamque tibicibus, ne uibicula circumquaque pedibus obiecta consendant, Tibur se eos reuertitur dolore promittens: ibi circumactis uibiculis eos, qui per tenentiam et tenebras animaduertit, ubi locorum essent, nequibant, uenerunt Romam prima luce perfert: erant autem plerique, uelut ibi floridis et mulieribus amictis ob nocturnam comissionem et conuiuium. Exinde cum magistratu tibicines in gratiam redierunt, decretumque est, ut tali habu uisum diem eis per urbem vagari liceret. Huius Plutarchus.

Livius.

Ejusdem rei atque secessionis tibicinum ex urbe Livius quoque meminit De aede prima, libro nono: Tibicines, inquit, quia prohibiti a proximis consortibus erant in aede foris ueluti, quod etiam antiquitus erat, egressi Tibur uno agmine ibierunt: adeo ut nemo in urbe esset, qui sacrificii praecineret. Ejus rei religio tenui Senatui, legatosque Tibur miserunt, ut darent operam, ut isti homines Romanis restituerentur. Tiburini benigne polliciti, primum accitis in curiam hortati sunt, ut reverterentur Romam, postquam percelli nequibant, consilio heud abhorrent e ab ingenuis hominum, eos aggrediantur. Die festo alii alios per speciem celebrandum cantu epulatum causa in uicant, et uino, quos a ridum ferme genus est, ueteratos sopiunt: atque ita in planities somno uictos coniungunt ac Romam deportant: nec prius sensere, quam plebs in foro relicto planities trapeae tot lux oppressit. Tunc concursus populi facinus, imperatoris quoque manerent, daum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quae nunc solennis est lex, in per urbem vagarentur: restitutumque in aede descendimus, qui sacris praecinerent. Huc referenda quoque illa, quae Varro scribit libro quinto de lingua Latina: Quinquagesimo, inquit, Minus uile dicitur Iuniae Eidibus ab similitudine Majoris quod tibicines tunc feriati per urbem vagantur et conueniunt ad eadem Minertram.

Varro.

Hostias apud Romanos ad praconem et tibicinem immolari fuisse solitas illa quoque Cicero non clare testatur in oratione contra Rullum: Erant, inquit, hostia maiores, in foro constituta, quae in praetoribus de tribunali, sicut a nobis Consulibus de consilio sententia probata ad praconem et tibicinem immolabantur. Idem libro secundo de Legibus: Popularem letitiam, inquit, in cantu et fidibus, et tibis moderato et amicum cum Diuum honore iungant. Idem eodem libro: Sam ludici publici, inquit, cum sint ea res, circosque diuini sine corporum cessatione, cursu et pugillatione, laetatione curriculaque equorum usque ad certam uictoriam circos constitutis: canna, ac fidibus et tibis, dum modo ea moderata sint, ut lege praescribitur. Assentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros atque molles infundere, quam uarios dicendi sonos, quorum dici uix potest, quanta sit res in utramque partem. Namque et inuitat languentes et languens facit excitatos: et tum remittit animos, tum contemnit: ciuitatumque hoc multarum in Graecia interfuit antiquum uotum seruari modum: quorum mores lapsi, ad molliem patenter sunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine corrupebantur, deprauari, ut quidam putant.

Præterea etiam in consecratione adhibuit fuisse tibicinem idem auctor testatur in Oratiōe pro Demo.

Arnobium de
abusu tibio-
rum.

Naturis quoque uocum tibiarumque cantionibus solitos fuisse Gentiles Deos suos salutare, illa Arnobius uerba libro septimo satis ostendunt: Etiam ne Diuini tinnitibus et quassationibus Cymbalorum (afficiuntur?) Etiamne tympanis? Etiamne symphonis? Quid efficiunt ero-

pines

tas porro sequebantur saltatorum ebori, diuisi trifariam; primò virorum, deinceps impulserim, postremo puerorū: post quos tibicines instantes antiqui moris tibiae breues, quarum hucusq; permansit usus; citharistaeq; pulsantes eburneas septem fidium lyras, & quae vocantur haubita; quorum ritus apud Graecos usus meo tempore desit: apud Romanos verò adhibentur omnibus antiquis sacris. Haftenus Flalicarum assens.

Plutarchus de
Musica in geo-
metra.

His adde, quae Plutarcho in libello de Musica scribit: Quin & Hyperboreorum, inquit, sacra adhibitis tibus, citharis & fistulis in Delum missa referunt antiquitus. Sunt qui ipsum Deum tibia cerinisse autumant: ut narrat optimus cantilenarum conditor Alcman. Carinnae Minerva didicisse tibi canere Apollinem ait: Itaq; veneranda prorsus est Musica, Deorum inventum cum sit. Et paullo ante, eodem libello: Sed quoniam simul veteres tibicinum et citharatorum nomos reculimus, transibimus jam ad tibicinum nomos. Traditum est enim Olympum, cum esset tibicen, e Phrygia tibicinum nomum fecisse in Apollinem. Hunc Olympum ajunt a reum fuisse eorum, qui descenderūt a primo Olympo, Marthia discipulo, qui nomos in Deos fecit. Is enim cum amasine esset Marthiae, & ab eo artem tibiae canendi didicisset, harmonicos nomos in Graeciam intulit, quibus nunc Graeci utuntur in feriis Deorum. Ac omnino in toto illo libello Musicae dignitatem inde probat, quid non tam humanum, quam divinum sit in ventum Musica, quodq; in eboreis, ludis & sacrificiis illa sit adhibita. Vide eadem de re etiam Apuleium: nec non Servium in illa Virgilii:

Apuleius.
Servium.

Desidia cordi jurat indulgere choreis
Et potem assuetis biforum dat tibia cantum.

Leonium.

De eodem hoc citharum, fistularum, cithararumq; usu antiquissimo in sacris videtur licet etiam Leonium de varia historia, capite decimo quarto; ubi inter alia Deli antiquissimum Apollinis simulacrum, quod Hercules cum Meropibus collocauerit, dextra quidem manu arum; altera vero tres cum Musici instrumentis retinuisse Gratias testatur: quarum una lyram; altera tibia; tertia vero inter has media fistulam manu gestaverit.

Ac hujusmodi quidem tibiatarum sacrificiarum: & quidem geminarum, atq; tibicinum aliquot imagines cernere licet in sacrificiis illis, quae in nobili illa Trajani columna sunt expressae, de quae supra.

De tubis.

Porro cum tibus sepe conjunguntur fistulae, lyrae, citharae, fistrae, cymbala, tympana, quae in Gentilium sacris fuerunt adhibita. Sed tubarum quoque, buccinarum, licuorum, cornuum usum non apud Iudaeos tantum, sed etiam apud Gentiles magnum fuisse in sacris & sacrificiis ipsorum

Armilustrium.

usum passim antiqua litterarum monumenta testantur. Armilustrium, ut ait Festus, festum erat apud Romanos, quores divines armai faciebant: ac dum sacrificarent, tubi canebant. Tubi-

Tubilustrium.

lustrum, ut auctor est Varro, dictum, quod eo die in arrio futorio tuba lustrabantur. Sic Festus Tubilustria dies appellantur, in quibus agnae tubas lustrant: quibus diebus adscriptum in Fastis erat, cum in arrio futorio agnae tubas lustrantur, ab eis tubos appellant: quod genus lustrationis ex Arcadie Pallantis translatum ac venisse dicunt. Ovidius:

Proxima Volcani lux est, Tubilustria dicunt
Lustrantur pura, quas facit ille, tuba.

Tubicines.

Et Tubicines, eodem teste, etiam ii appellantur, qui sacerdotes viri speciosi publice sacra faciebant, tubarum lustrandarum gratia. Tuba, inquit Varro, a tubens, quos etiam nunc ita appellant tubicines factorum. Tubicines factorum vocat, qui tubi in sacrarum administratione canebant.

Calpurnius Ecloga prima.

Altera regna Nume, quae primus orantia cede
Aegmina Romuleis & adhuc ardentia castris
Pacis opus docuit, iussitq; silentibus armis
Inter sacra tubas, non inter bella sonare.

Quemadmodum tuba una cum aliis instrumentis Musicis olim a Iudeis ipsius Dei iussu in ipso-
 sacris fuerunt usurpatae: ita Diabolus quoque, ten Dei simia, praeter alia instrumenta Mu-
 fica, tubas quoq. in facerrimis sacrificiis, ac detestandis suis sacris eadem adhiberi & usurpari cu-
 ravit, ut ex iis, quae supra attigi, & in, quae mox sequentur, patet. Plutarchus in suis Sympo-
 siacis, ut Iudeos parvis tubis: ita Argivos quoq. in suis Dionysijs isdem ut solitos fuisse scribit, ad
 Deum evocandum, libro quarto Problem. quinto. Eustatbius Iliad. 2. sex tubarum genera enume-
 rant, inter illas unam vocat Aegyptiam rotundam, quæ χεῖβη fit dicta, qua Aegyptios ad sacra
 sua usos fuisse, ὅτι καὶ clangore homines ad rem diuina conuocasse scribit. Pollux similiter tube
 ἀπὸ τοῦ αἵματος ἰερῶν καὶ τῶν θύοιαν referre, id est, sonum sacrum sacrificiale, qui apud Aeg-
 yptios, Argivos, Tyrrhenos & Romanos in usu fuit: indeq. tubicinem, qui in sacris tuba cane-
 bat (quod apud Iudeos sacerdotum munus erat) ἐν ἑσθλαπικτῆν, siue melius, ἐν ἑσθλαπικτῆν,
 id est, tubicinem factum, & ἑσθλασάτην (forsan quia tuba clangore populum dimittebat) fuisse
 appellatum.

Nunc de cibariarum istarum, nec non aliorum instrumentorum Musicorum, ut fistularum, ly-
tarum, cythararum, cymbalorum, fistro- rum, tympanorum, tubarum, buccinarum, litcorum, &c.
seu abusu potius Gentilium in sacris atq; sacrificiis quædam sunt dicenda. Has igitur ob causas,
de quibus mox dicemus, instrumentorum istorum Musicorum sono, seu strepitu potius usi fuerunt:
Primum quidem ad sacra ista indicenda, & ad homines ad illa convocandos, inq; peractis ad il-
los rursus dimittendos, organorum istorum flatu pulsusq; usi fuerunt.

Secundum illorum usum fuit, ut illi, qui ad actum intererant silentium, ut supra dixi, maxime necessarium indicerent, omnes ad taciturnam, diligentem, assensumque, sacramentum suorum administrationem meditationemque excitarent.

Tertio ut quibusvis etiam aliis rebus atq. ceremoniis, quæ in sacrificiis peragebantur; ita hoc quoque, sua vi dulciori tibiarum aliorumq. instrumentorum sono, numero, modo Deos illos suos leniri, demulceri, placari, & ut ad se, quasi et cæcis venirent, alluci ac invitari posse sibi persuadebant.

Quarto utebantur isto citharum, aliorumque organorum Musicorum cantu, eos, qui sacri in
tererant, exhilarandi, & ab omni tristitia ad lætitiarum hilaritatemque traducendi gratia, quam in
sacris fessisque suis maxime requiri, Divi, quos colebant, placere arbitrabantur, secundum
illa Ovidii:

*Dii quoque, ut a cunctis hilari pietate colantur,
Tristitia imponi per sua festa iubent.*

Aristoteles οὐ τὸ Πολιτικὸν ἵπὲρ μέλειδ ἐστὶν, ἅγιος καὶ δίκαιος νόμος ἔχειν ἰσχύος ἐν τῇ πόλει, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀντιτάξαι τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν πόλιν ἀγαθὴν ποιεῖν.

Quinto non deerrant inter Gentiles, qui homines isti cibiarum, tymbalorum, aliorumq; instrumentorum sonus diuinitus afflari & ad diuinandum excitari opinabantur, ut Corybantes, Sabæis captos & eos, qui matrem Deorum furenter colebant. Hanc Porphyrii sententiam Iamblichus in illo suo libro de mysteriis Aegyptiorum, segmento tertio, capite nono commemorat simul & refellit: ubi tamen Musicam magnam habere vim, & si soni, carmina atq; cantus, qui singulis Diis sancti consecrati, atq; conueniunt, adhibeantur, ipsorum Deorum aduentum atq; presentiam efficere posse conseritur.

Sexto instrumentorum illorum Muscorum sonitu atq. strepitu impedire conabantur, ne vel hostiarum, quae immolabatur, vel etiam hominū, ab iis, qui sacris intererant, voces lugubres, tristes et ominosae, quibus irrita possent fieri sacrificia, exaudirentur. Huius rei clarum, manifestūq. exemplum et testimonium habemus in humanis illis sacrificiis; quae omnis humanitatis experta, immanitatum contra plenissima fuerunt: in quibus tympanorum, cymbalorum aliorumq. instrumentorum gravissimi soni pulsabantur, ne lamentabiles miseri funestiq. illorum, qui igni cremabantur, flatus, ejulationes, clamores atque vociferationes, liberorum praesertim a parentibus exaudirentur, quibus illi (o horrendā, furiosā, monstruosā, praesensq. Diabolicā impietas!) ad commiserationem atq. iustitiam commoverentur. Idem si fieret, minime sacrificiis illis laesari Numinaq. seu Daemonia potius sua placari possent existimabatur.

propter felicem sanctamq; mactationis percussioneve istius successum? Nā quando in victimae percussione & mactatione bona lataq; signa atque omnia apparebant, ea cum gratulatione, cum plausu letaq; acclamatione excipiebant. At vero ad signa inauspiciosa & sinistra exprovescere, animiq; suis consternari solebant: ac mox aras suspectas trepide adibant, intusq; obsestabant cetera, sollicitaq; qua ratione Numen offensum reconciliarent, ac cum eo in gratiam redirent, delibabant. Nunc igitur cum in hac hostia percussione & mactatione lata omnia apparerent, mulieres haec ὀδὸν ἔειπεν acclamasse, & gratias Minerva eam ob causam episse dicuntur, tanquam re bene feliciterq; adhuc gesta: simulq; precate, ut reliqua etiam altio sacrificialis feliciter ipsi succederet.

Voci ὀδὸν ἔειπεν, ut hoc quoq; addam, & sono & significatione, affines ferē sunt cum voces Hebraeae אלהי Alah, id est, jurare, precari, imprecari, maledicere: הלל Hillel, id est, laudare: הלל אל ו'הלל, Hehil id est, ululare, clamare, vociferari: unde הלל ו'הלל, id est, ululans, vocis emissio, quae fit cum cordis dolore, interprete R. Davide Kimchi: tum Latinae voces, ejulare & ululare: quae omnes ab Hebraei vocibus sine dubio profectae sunt. Effer hic rursus dicendi locus de precibus & supplicationibus in sacrificiis adhiberi solitis: sed quoniam de illis supra factus est dictum, prolixiore illarum explicatione hic supersedendum mihi esse existimo. Sed antequam a tibiarum & Musicae sacrificialis explicatione discedam, de Musica tantumq; vocali, de hymnis, cuiq; Deo propriis ac dicatis, in illorum sacrificiis decantari solitis, denique de tripudiis, choreis, saltationibus, motibus in compositis, sive gestibus, seu gesticationibus potius, in quibusdam sacris adhiberi solitis, hic quadam adjiciemus: quae quidem Musicae illi artificiali & precibus cognatae sunt & affinia.

Primò igitur obsestabandū, singulis Diis certos dicatos fuisse hymnos, qui in illorum festis sacrisq; decantari consueverunt. Theodoretus sermone quarto, ad Graecos infideles de materia & Mundo ad hunc morem his verbis pie eleganterq; alludit: Ne, inquit, cantemus julum Cereri, neq; ipsi Rheae Lityersam, ne Baccho Dithyrambum, ne Paana Pythi Apollini, neve Dianae conecnamus Hipoepum: sed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, cumq; eo pariter exclamemus: Quam magnificata sunt opera tua Domine! Omnia in sapientia fecisti. De hymnis istis & eorum generibus ac differentibus vide Caelum Rhodiginum libro septimo, capite quinto. Decantabant igitur aliis Diis alios hymnos, Diana Hympingos, Apollini Paana Dionysio Dithyrambos, Cereri julos, Veneri hymnos ἱερὰ κούρις, id est, amatorios. Graeci praeter haec ἄεττα δὲ οὐρα accinebant, & ἄεττα χύματα & τασίαια. Athenaeus libro decimoquarto: Quas cantiones sive hymnos vocant julos, Cereri & Proserpine sunt peculiaria, Apollini Philaia, Hympingi Diana. Eodem in loco enumerat multarum cautionum genera atq; nomina, secundum varia vitae genera ac instituta: ut primum quidem ea, quae cum saltatione canebantur, deinde alia, quae voce pronuntiari atq; cantari solebant: cuiusmodi erant cantiones molentium in pistrino, textrinarum, lanarum trallantium, nutricum trallantium, messorum, mercenariorum in agro, ad opus commecantium, balneatorum, pinfentium fruges, eorum, qui pecora ducebant ad pabula, funerum & rerum adversarum, nuptiarum, rerum felicium & letarum.

Sed ut ad Deorum hymnos redeamus, eos in epulis potissimum, quae post sacrificia agitabatur; & quidem in mensis plerumq; secundis in eorum honorem decantare solebant, quibus, antea sacra fecerant. Ejus exemplum illustre extat apud Homerum Iliad. i. post Hecatombedem, a Chryse

Varie vocet
affines vocet
ὀδὸν ἔειπεν

De hymnis,
cuiq; Deo dicatos.

Hymni ex
plum ex Ho-
mero.

Οἱ ὃ παρμύριοι μὲν πῆ δὴν ἰδὲ σκοινὸς
Καλὸν αἰεὶ δὲ πῶς παρμύρια κῶροι Ἀχαιῶν
Μίλητος τε καὶ ἄλλων, ὅδ' ἔπειτα ἄπο ὅν
Hi autem totam diem cantu Deum (Apollinem) placabant
Latum canentes Paana pueri Achivorum
Canentes longè operantem: is autem mentem delectabatur audiens.

In hujus cautionis sacrae epularisq; descriptione & cantores, nempe κῶροι, id est, pueri, Achivorum, & τέρψις, παρμύριοι, id est, tota die; & Deus, in cuius honore cantabatur (is fuit Apollo) & cautionis genus atq; subiectum, nempe Paana, canentes longè operantem; et finis, δὴν ἰδὲ σκοινὸς

Spōndanus de
hūmān Deo-
rum.

ὄντ' ὅ, id est, Deum placabant; & effectus, at ille mentem delectabatur, exprimitur. Spon-
danus in illa verba Homeri sic commentatus est: *Varia sunt, inquit, canilenaum species, quas*
Enstarchius & post eum Rhodiginus enumerant: attingit etiam Epistoma Athenae libto prime.
Alia igitur est ὄντ' ὅ, qualis est vasis illius, quem Clytemnestra reliquit discedens Aga-
memnon, qui primum mulierum laudes perit: utrens, desiderium quoddam honoris, gloria, probita-
sis in ejus animo impressit: unde Aegysthus non prius Clytemnestra potius est, quam dōd' ὃr il-
lum in insula deserta obtulerat. Alia est ὄντ' ὅ, qua virorum praestantium laudes re-
cinebantur, de Achille aliquando, Homerus dicit. Alia ὄντ' ὅ, quam etiam Philostatus
Achilli tribuit his verbis: Ἡδὲ δ', inquit, τοῦ ἀρχαίου ἡμίαντος τὰ κύνερα, καὶ τὰ νάρκισσος, &
οἷον Ἀδ' ὄντ' ὅ. Περὶ γὰρ τὸ ὄντ' ὅ τῶν ἀνδρῶν, & ἄλλ' ὅντ' ὅ, ἐν τῷ ἀμύμονι ἰσχυ-
ρῶς, & ὁμοί' ἱσχυρῶς ὄντ' ὅ, ἀφ' ὧν ὁ δὲ, τὸ ὄντ' ὅ, ἀφ' ὧν ὁ δὲ, τὸ ὄντ' ὅ, ἀφ' ὧν ὁ δὲ, τὸ ὄντ' ὅ, ἀφ' ὧν ὁ δὲ,
καὶ τὰ ὄντ' ὅ. Alia est ὄντ' ὅ, qualis illa Demodoci apud Homerum, ad quam iuvenes pra-
ebescentes saltabant atq; in armis. Deniq; canilena est ὄντ' ὅ, qualis est hoc loco, qua proprie
dicitur ὄντ' ὅ. Hactenus Spondanus.

Нужні єхте,
рїни єх Ард
їїїї.

Simile exemplum habemus apud Apollonium nostrum in Argonautici istius sacrificii, & quod sacrificium illud fuit consecrum, epuli descriptione in quo Orpheus citharadus cecinisse dicitur. Fuit etiam eodem in epulo mentio saltationis. Sed de hac & aliorum hymnorum decantatione, & choreis, saltationibus atq; tripudiis, quæ in epulis non tantum profanis, sed etiam sacris, sive sacrificiis celebrari a Gentilibus consueverunt, copiose admodum in meo Antiquitatum Con-
vivialium opere differui. Illuc itaq; Lectorem benevolam remitto.

De clamoribus
Gensilium in
sacrificiis.

Verum iam mentio mulieribus istius dolandi, id est precationis, si ve orationis & acclamationis, nobis quaedam cum de clapsoribus & vociferationibus plerumque inanis, tum corporibus quoque moribus, gestibus, seu gestulationibus potius incompósitos & ridiculis, quibus Gentiles in quibusdā suis sacris & sacrificiis usi fuerint, scribendi occasione, meo iudicio, iam opportunata, commodat praebet.

Quantū igitur ad prius attinet, tamen si plerumq. Gentiles in sacris seu sacrificiis sui silentio fuerint nisi summō, eodē sibi necessario utendū esse censuerunt; de quo supra plurib. samē nonnunquā & sacerdotes & reliqui, qui ad stabās sacrificiisq. intererant verba nonnunquā, & voces quasdā, sacri sui aptas & accommodatas ediderūt. Huiusmodi fuit exempli gratia, vox illa Vidimarii, AGONE? Acin precibus precipue & supplicationibus sui sacrificialisbus nisi fuerint verbus vocē clara & sonora.

Ac omnino ut in omnibus actionibus, ita in sacrificiis illa actione tempus erat sacendi: tempus etiam erat fandi & loquendi. Sic enim, exempli gratia, inter casa & porrecta fari licebat: at vero, quando exta vel cadebant, vel porrectabant, fari non licebat. Hinc intercessi dies sunt, inquit Varro, per quos manet & vesperis est nefas (id est, quibus fari non licet:) medio tempore inter hostiam caeam & exta porrecta fas: id est, fari licet: a quo quod fas tum intercedit, intercessi dies, aut quod nim intercessum, nefas.

Sed observandum præterea hic quædam Gentilium sacra non nisi in sacris furiosis clamoribus atq. vociferationibus, partim lais, partim eristicis & gemitibus fuisse celebrata: cujusmodi fuerunt illa sacra Baalitica, sacra Corybantum, Satorum: ut Lupercalia, Bacchanalia, Orgia Panos, & alia d generis.

De vario cor-
poris motu
apud Geni-
les in sacri-
ficis.

Quod dico de clamoribus & vociferationibus, idem intelligendum de vario multiplici corporis, vel roſine, vel ſingularum ejus partium ſitu, motu, atq. geſtu, quo in ſacrificiis & ſupplicantiis ſuis uſi fuerint. Nam modò ſedere (de qui corporis ſitus Gentilibus, maxime adorantibus & ſupplicantibus videbatur conſuetudine, de qui ſupra) modò ſtare, modò cubare, humiſq. jacere, modò ſpatiari, modò currere, modò ſaltare, modò corpora ſua nunc in hanc, nunc in aliam partem verſare, plurimos deniq. moris incompoſitos hiſtrionicos & ridiculos (quos enumerare omnes diſſicilimum foret) edere conſueverunt: de quibus ſupra in loco precationum & ſupplicationis nota ſunt conſuetudines morales. Ser uivis in illa Virgilii Aeneidos tertio:

Ance orn Deūm (simulacrorum) pingues spectantur ad aras,
(id est, pinguib. hostiis plenae) Matrōna enim iugis, sacrificante circa aras, faculas tenētes
bātur quasi cū quodā gestu. Huc etiā pertinent illa ejusdē Pūca, Georg. i. T.

*Tergo, non vas circum felix eat hostia fruges
Addu de Cereis sacrificior:*

*Omnis quam chorus & socii comitantur o'vantes
Et Cererem clamore vocent in tella: neq. ante
Falcem maturis quisquam supponat aristas,
Quam Cereri tota redimimus tempora quercu
Det motus incompósitos & carmina dicat.*

Hujusmodi motus incompósitos falsè perstringit Arnobius septimo ad' versus Gentiles, his ver-
bis: iam verò si viderint in famineas mollitudines enervantes se viros vociferari hos frustra
causâ alios cursitare, amicitiarum fide salva contunderè & alios, & crudis mutilare se cæstibus
certare bos spiritum, buccas vento distendere, voracè inanibus concupere, manus ad calum tollè,
rebus admirabilibus moti profluunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Hæc si Dis
immortalibus oblationem asserunt simulatum, si ex comedin, atellanis, mimis, ducunt lætissi-
mas voluptates, quid moramini, quid cessatis, quin & ipsos dicatis Deos ludere, lascivire, salta-
re, obscenas compingere canções, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differe aut inter-
est, faciant ne hæc ipsi, an ab iis fieri in amoribus atq. in delictis ducant? Hæc Arnobius.

Porro quid dicam, quid in illis suis sacris, præsertim nocturnis, nonnunquam stupra, adulte-
ria, cædes, homicidia, furta aliq. scelera atque flagitia turpia & fæda perpetrarunt atq. designa-
runt? De sacris illis Bonæ, seu Malæ potius Dææ nocturnis, Cædii stupro violatis, quid crebrius
queso apud Ciceronem legitur? Quid? Antiquissima illa, & omnibus ferè gentibus familiarissi-
ma sacrificia humana, quid fuerunt aliud, nisi homicidia, seu parricidia potius terra, dira &
immania?

Apud Samios, quando Mercurio $\chi\alpha\rho\sigma\beta\eta\tau$, id est, Murnifico, sacrificabant, permixtum erat
furari, & aliorum vestes suffurari, ut testatur Plutarchus Questionum Græcarum questione quin-
quagesima quinta. Ejus Plutarchus hæc rationem reddit, quod nimirum Samio, quando ora cu-
lum secuti ex insula in Mycalen migrarunt, decem annos vixerūt & latrociniis, quibus finis cum
rursus in insulam suam navigassent, hostes suos devicerunt. Theodoretus sermone septimo ad
Græcos infideles de sacrificiis: $\epsilon\iota\tau\ \eta\ \tau\alpha\upsilon\tau\alpha\tau\epsilon\varsigma\ \chi\alpha\rho\sigma\beta\eta\tau\epsilon\varsigma\ \pi\alpha\varsigma\ \epsilon\iota\varsigma\ \theta\epsilon\omega\ \alpha\kappa\alpha\lambda\upsilon\sigma\tau\iota\alpha\varsigma\ \alpha\delta\iota\kappa\epsilon\varsigma\ \iota\tau\omicron\lambda\mu\alpha\tau\omicron\ .$ Kai $\rho\omicron\delta\ \alpha\iota\ \tau\epsilon\lambda\iota\alpha\iota\varsigma\ \epsilon\iota\ \tau\alpha\ \theta\epsilon\omega\tau\alpha\ \tau\epsilon\tau\iota\tau\epsilon\varsigma\ \epsilon\chi\eta\tau\epsilon\varsigma\ \alpha\iota\tau\iota\upsilon\mu\alpha\tau\alpha\ .$ $\tau\epsilon\ \kappa\epsilon\iota\tau\alpha\ \mu\epsilon\iota\ \eta\ \epsilon\lambda\delta\omicron\sigma\iota\varsigma\ ,\ \eta\ \phi\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma\omega\gamma\iota\alpha\ \eta\ \tau\epsilon\ \epsilon\alpha\lambda\lambda\omicron\tau\ .$ $\alpha\tau\alpha\rho\ \delta\ \eta\ \epsilon\gamma\ \delta\ \iota\tau\alpha\ \tau\eta\ \mu\epsilon\iota\ \alpha\iota\tau\iota\upsilon\mu\alpha\tau\omega\tau\omega\ ,\ \tau\alpha\ \pi\alpha\sigma\alpha\ \tau\eta\ \theta\epsilon\omega\tau\alpha\varsigma\ \omega\tau\epsilon\ \sigma\tau\alpha\iota\mu\epsilon\iota\tau\alpha\ ,\ \epsilon\iota\varsigma\ \pi\alpha\varsigma\ \epsilon\iota\varsigma\ \theta\epsilon\omega\ \alpha\kappa\alpha\lambda\upsilon\sigma\tau\iota\alpha\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \theta\epsilon\omega\tau\alpha\varsigma\ \pi\omicron\delta\ \theta\epsilon\omega\varsigma\ ,$ hoc est, in ejusmodi autem conventiculis & omne flagi-
tiorum genus patrabatur. Initia enim Cereris, & Liberi Patris Orgia, eorum scelerum involu-
era quedam præstendebant. Eleusis namq. pectinem ostendebat. Veretrum autem Phallagogia
Libero dedicata. Sed enim circa enigmatum hæc involuta, ipsa quoque Orgia, qua a celebranti-
bus fieri cernebantur, ad omne flagitiorum genus spectantes facili incitabant.

Atq. hæc quidem de victimâ percussione, & de iis, quæ eam fuerunt comitata, ac de tibiaturum
aliorumq. instrumentorum musicorum in sacrificiis usu sint dicta.

PORRO victimam prostratam humiq. jacentem, apud Homerum quidem, ex terra dicunt-
ur sustulisse. Verba Poëtæ hæc sunt:

$\omicron\iota\mu\epsilon\iota\ \iota\ \pi\epsilon\epsilon\tau\ \epsilon\iota\epsilon\lambda\delta\omicron\tau\epsilon\varsigma\ \delta\omicron\tau\omicron\ \chi\theta\omicron\upsilon\varsigma\ \kappa\iota\pi\omicron\delta\ \epsilon\iota\eta\varsigma$

Egerunt.

*Hi quidem deinde corripientes a terra spatiosa
Tenebant, &c.*

Vocat terram spatiosam, quam Veteres $\mu\alpha\gamma\alpha\lambda\acute{\alpha}\mu\epsilon\phi\omicron\delta\upsilon$ dixerunt.

$\alpha\upsilon\lambda\delta\iota\varsigma$ Eustathius $\alpha\iota\kappa\epsilon\varsigma\iota\varsigma\ \omega\tau\tau\epsilon\varsigma$, sursum ferentes sive portantes interpretatur: cni contra-
rium $\epsilon\gamma\delta\alpha\lambda\omicron\tau\epsilon\varsigma$, id est, dejicientes, seu prostermentes. Hostiam igitur percussam, quæq. ceciderat,
& cerni sublatam manibus tenebant. Verisimile autem est, ipsos hostiam istam deinde repofuisse
in mensa sacrificiali: in qua illam deinde jugulare, excoriare ac dissecare solebant. Apud Guilel-

mun de Choul Victimarii victimam mactatam humeris suis bajulantis picturam videre. Mensa autem, in qua hostie & mactari, seu jugulari, & excoiri, & dissecari seu diffindi, exa educi ac inspicere solebant, Latine Anclebrum dicta est, ministeris divinis apta, ab ancilando, hoc est, ministrando. Unde vase quoque anea, quibus sacerdotes utebantur, Anclebrum fuerunt appellata.

De jugulatione
ne victimæ.

POSTQVAM verò bestia sive hostia (quarum similiter vocum notanda obiter affinitas est & similitudo) percussa, caesa, id est, ac in terram dejecta fuit, consecrata statim fuit σφαγή, id est, jugulatio sive mactatio: cuius post percussione apud Homerum, Apollonium, ut etiam apud alios auctores in sacrificiorum descriptionibus fit mentio.

Homerus de
hac jugulatione.

At apud Homerum quidem in Nestorei istius sacrificii descriptione hac actio his verbis exprimitur:

Ατὰρ σφαγῆς Πειρίστει & ὄρχαυ & αἰδούρ.

Tūc δ' ἵππῃ ἐν μίλῳ αἰμυρὸν, λίπῃ δ' ὄρχαυ θυρῶς,

At verò (at & attamen, forsan a Græco ἀτάρ) jugulavit (sive mactavit) Pistratus dux (Græcè ὄρχαυος, quasi præfulcor, sive præful) virorum:

Exilla (scilicet hostia jugulata) postquam niger fluxit sanguis, reliquit ossa animæ.

Apud eundem Poëtam præmittitur aliquando verbum αἰσφύειν, ut Iliad. δ.

Ἀφύσας ἰδὺ πρῶτα, καὶ σφαγῆν:

Sed de hoc verbo αἰσφύειν postea.

Apollonium.

Apollonium in Argonautici sacrificii descriptione eandem actionem his verbis explicat.

Τοῖς δ' ἱερεῖσιν ἐλάττει δοῖς: (scilicet tauros prostratos humi jacentes, vel e terra forsan statim sublatis & in mensa aliqui collocatos) foris confestim, quasi dicas cursim, curriculo, ut Planctus loquitur (nam δοῖς a ἵκειν id est, currendo est derivatum) jugulantes. Hic confirmata ferè sunt illa Virgiliana de eadem actione:

Supponunt alii culeros, sepiduntque cernorem

Succipiunt patris.

D. Helicæ
nassus.

Dionysius Halicarnassensis in ejusdem cerimonie descriptione primò quidem generaliore verbo θύειν usus, inquit: σκυτάλας τὰ παλαιὰ τὰ τοῖς ἱερεῖσιν, & τὰ παλαιὰ θύματα, hoc est Vestibulis ferientes hostias (scilicet Homerus introducit) & collapsas humi jacentes sacrificantes. Et paullo antea: Μινύστρων sive victimariorum alii quidem stantem etiamnum hostiam rectè feriebant in tempora alii, windῶτες & ὑπὸ πύδων τὸς σφαγιδῶς, id est, cadenti hostie culeros supponebant, quæ dicendi probat etiam Virgilius usus est, ut paullo antè dictum in versu:

Supponunt alii culeros, &c.

Ex lecorum istorum diligenti consideratione atq; collatione colligi facile intelligi potest, quæ jugulationis mactationisve istius ritus fuerit atq; modus. Non minùs enim studiòse atque accurate, quàm reliqua, actio quoque isthæc sacrificialis, atq; cerimonie fieri & observari suis solita.

Varia nomina
proferre, ad
jugulationem.

Primum igitur ipsa verba dicendi probat diligenter uobis expendenda sunt, quæ nos ad ipsum rei atque moris istius faciliorem noticiam intelligentiamq; deducunt. Venerunt igitur ferè verbo σφαγῆς: sive σφαγῆν, cuius πρῶτον πτερεῖς τὸ σφ', unde σάξω, & per pleonasmum σφαγῆν, ut a μινῶ: σμινῶν, a σφῶδω σφῶδω, a σφῶσιν. Porro hujus verbi ejusq; derivatorum quasi finis atq; complexio omnia ferè, quæ ad actionem illam pertinent summariam comprehenduntur. Id verò jugulare, si acidare, mactare significat. Nam & ipsa actio, id est, mactatio seu jugulatio σφαγῆν καὶ σφαγιασμός dicitur: & hostia seu victima σφαγῶν (ut hostia Latine ab hostiore, id est, ferre: & victima, quasi villa: & Græcè θύμα, ἀπὸ τοῦ θύειν:) & σφαγῶς vel θύοσφαγῶς, mactator seu victimarius: & σφαγῶσα mactatrix seu sacrificula: et σφαγῶς, tributi genit. quod pro mactata hostia persolvebatur (de quo Pollux: τίλως θύομα λέω ἵππῃ τὴν σφαγῶσιν ὁρῶν ἵππῃ θύοσφῶν) & σφαγῆν, jugulum seu pars colli, quæ feriebatur, item concutias illa sub pectus: & σφαγῶν vel σφαγῶος, vas, quo jugulata pecudis sanguis excipitur: & σφαγῶν, locus, quo excipitur sanguis pecudum: & σφῶσφαγῶς, sanguis ipse, qui colligitur, vaseculo supposito pecudis jugulata: & σφαγῶν, sive σφαγῆς & σφαγιδῶν, ensis, vel culter quo jugulatio illa per-

agitur.

ſe interpretatur, Viſtimas cadunt. Eſt autem, inquit, ſacrorum, in quibus mali omnis verba vitantur. Hinc eſt, quod & maſtare dicunt, id quod magni augere ſive auſtare ſignificat. Idem Poëta Georgicorum tertio, eandem repetens phraſin, inquit:

At vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri.

Simili tunc phraſi videtur uſe illa ejuſdem Poëta dicendi forma, Falces ſupponere ariſſi, pro eas demittere, in illu verſibus:

Et Cererem clamore vocent in tellus, neq; ante
Falcem maturus quiſquam ſupponat ariſſi,
Quam Cereri, &c.

Hinc quoq; videtur pertinere illud ejuſdem Poëta, Iuguli demittere cunctorem, quod eſt jugulationis periphras.

1. In jugulatione
viſtimæ conſi-
derantur.
2. Perſonæ ju-
gulantes.

In hac ipſa autem jugulationis cerimonia, ut ab Homero & Apollonio hic deſcribitur, hæc ſeri ſunt conſideranda. Primum perſonæ, qualis fuit apud Homeri Piſiſtratus: apud Apollonium ſocii na vigationis Argonautica. Hoc ipſum autem popatum, viſtimariorum & cultratorum opus munusq; fuit: & ut Cultrarius a cultro; ita οφαζαὺς Græci dicitur οφαζομαι, vel οφαζαν-
tu, id eſt, enſe vel cultro, seu inſtrumento, dictus fuit.

3. Jugulanda
viſtima & ſpo-
ſicio.

Deinde conſideranda certa hoſtia beſtia ve jugulanda atq; maſtanda diſpoſitio, quæ verbo αἵ-
ματις deſignatur. Sic enim Homerus Iliad. a.

Αἵματας μὲν ἐρεΐται, καὶ ὑφαΐται:
Præ ſurſum traxerunt, & maſterunt.

Eſt enim, Euſtaſio interprete, τὸ ἀνελόναι quaſi αἶμα ἱρύναι, ſurſum trahere. Ac τὸ αἵματις τὸ
δυνάμει τοῦ δῆλοι τοῦ ἐπὶ τὸν αἵματις τὸν αἵματις. Idem ἱρύναι interpretatur ὑλαξαι, trahere,
liberare, torquere ex malo. Et eodem loco Iliad. a. ejuſd., inquit, τοῖς αἶμα ἱδουσι δ' ἀνελόντες τὸν ἱρύναι
ἐλάττω, ἵδουσι τὸν αἵματις: ὡς eis negat. Hoc dicebatur ἱρύναι, ἢ ἀνελόντες, id eſt, ὁ τὸν αἵματις, καὶ ἀνελόν-
τες ἐπὶ τὸν αἵματις. ὁ δ' ἱρύναι ἢ δῆλοι τοῦ αἵματις, ἐπὶ τὸν αἵματις ἱδουσι τὸν αἵματις, ἵδουσι τοῖς
ἱρύναι ἢ δῆλοι τοῖς κατὰ χεῖρας ἱδουσι, καὶ τὸν αἵματις ἀποβλήτων ἱδουσι τὸν αἵματις: Quando, inquit,
Superi ſacrificabant, viſtimæ collum refleſcere ſolebant trahendo illud retroſum, ita ut qui-
ſcalum conſpiceretur: id quod Sophocles videtur interpretari, cum inquit, Surſum ſteſcendo maſta-
tur. Nam quando Heroibus, aut prorsus vita fundis ſacrificabant, tum viſtima deorū ſup-
erius maſtabatur. Ad modum hunc duplicem maſtandi videtur alludere etiam Apollonii Sebo-
liaſtes in illa de tumulo Dolopii:

Καὶ μὲν καὶ αἶματις τὸν αἵματις ἐπὶ τὸν αἵματις,
Καὶ, &c.

Επτομα inquit, τὸ οφαζμαι κυρίως τὸ τοῖς viſtimæ ἐπὶ τὸν αἵματις ὅς τὸ ἐπὶ τὴν γῆν ἀνελόντες ἀποβλήτων
τὰς κεφαλὰς. ὡς τὸν αἵματις τοῖς χεῖρας τοῖς ἱρύναι αἵματις ἀνελόντες τὸν αἵματις οφα-
ζουσι. Ἄλλοις ὅς ἐπτομα φαίνεται τοῖς τὸν αἵματις ἐπὶ τὸν αἵματις αἵματις τοῖς ἱρύναι αἵματις
ἐπὶ τὸν αἵματις, hoc eſt, Caſtratas viſtimas poſitiſſimum mortuis ſacrificant, eo quod in terra ipſa-
rum ampuentur ea pica. Sic enim ſacrificat terreſtribus: celeſtibus verò ſurſum reflexo oculo ma-
ſtant. Alii dicunt, caſtratas mortuis offerri, seu ſteriles ſterilibus & infecondis.

4. Inſtrumen-
tum quo viſti-
ma jugulata.

Tertio conſiderandum inſtrumentum, quod οφαζμα a Græcis, & οφαζιδιον: item οφαζαν-
τος τὸ οφαζειν eſt dictum, Latine culter, vel enſis, Feſto Clunadum, hoc eſt culter ſanguina-
rius, vel quia clunex hoſtiarū dividit, (in dividendus enim & ſecandis hoſtis: quo ex ritu Gra-
ecum ὁ δυνάμει natus, certū utebantur cultri.) vel quia ad clunex dependet. Inde autem (ul-
trarius, qui eo cultro vel enſe hoſtiam jugulaverat & ſerierat: ſicut, qui viſtimas maſtabat, Vi-
ſtimarius, ὡς tunc Græce, eſt dictus: cuius quidem cultri ſacrificantis ſeu maſtatoris piſtillum,
αἷμα cum ejus vagina ſi ve theca videre licet & apud Guilielmum de Choul, libro illo citato, &
apud Bartolomeum Marlianum: quorum hic de vagina ita ſcribit: Vagina, adeo note ſigni-
ficationis eſt, ut nulla prorsus alia indigeat declaratione, niſi dixerimus fuiſſe thecam gladii,
quæ (ut in Socopiſia diximus) bullæ aeneæ auratis, aut etiam argenteis ornatas fuiſſe exiſti-
mandum.

mandum est, in qua cultri omnes, nempe dolabrum, secespita, & alii omnes cultri ad varios usus sacrificiorum recondebantur, peractis sacrificiis, quam unus e victimarius, seu sacrificulus de templo pendente gestabat, ut patet in arcu insculptum, superius citato, in quo ordo ipse penè totius sacrificantium more antiquo; ibiq. simulacra L. Septimii, Serui Imper. ac Julia Augusta uxoris, Antoniiq. seu Geta eorum filiorum insculpta videntur.

Quartum in hac hostiarum jugulatione in primis animadversum dignum, fuit hostia sanguis, tanquam res vel maximè sancta & sacra. Et certè a sanguine vox sancti & sancire videtur esse deducta, propterea quod sanguine res qua res sanctificari atque sanciri putabatur. Sanguis, qui, ut Servius ait in Virgillum, vita sedes est, vel, ut alii volunt, vita ipsa, & quibusdam anima, Hebraicè דם Dam appellatur: unde homo videtur dictus אדם Adam, partim אדם Adamah, id est, terra, sive humo: unde ortus est secundum corpus, & quo tandem redit, ut Homo Latine ab humo: partim a דם Dam, id est, sanguine, quia vita ejus consistit in sanguine: ad quod etymon ipse Spiritus Sanctus pulchrè elegantiq. & quidem gemina, paronomasia videtur alludere his verbis, Genes. nono capite, sexto versu: וְהָיָה דָּמָם בְּאֶרֶץ וְהָיָה שְׂחָפְהֶם שְׂחָפְהֶם Schophék dam haadam baadam, damo schaphék, Qui effuderis sanguinem hominis in homine, sanguis ejus effundetur. At ab eadem quidem Hebraea voce דם Dam, sive Chaldaea דמא Dama, vox Græca αίμα videtur deducta. Nam ab αία litteræ ρ fit ama, & interjecta jota cum aspiratione & accentu αίμα.

Porrò in hoc sanguine sacrificiali hostiarum tria sunt consideranda. Primi ejus effluxus atque color. Secundo ejus excipiendi suscipiendiq. modus. Tertiò ejusdem effundendi super altare aspergendiq. mos ac consuetudo.

Primo igitur ex hostia jugulata sanguis effluebat, secundum illa Homeri verba:

Τῆς δ' αἷμα μάλ' ἀνέειπεν,

Ex illa autem (hostia jugulata) sanguis niger (Virgilius etiam atrum vocat)

erumpebat seu prorumperebat.

Non utitur verbo ἵκνω, id est, fluere, sed ἵκνω (quod verbum de sacrificiis propriè offerri Pausanias ait) quod violentiam significat, & cum impetu quodam prorumpere: unde οὐρα ἱκνω, & ἵκνω, violo. Odys. τ. Hic observandum, Verè mali omni loco dixisse, si victima jugulata non copiosè diffluxisset sanguine: vel si inter jugulandum triste quid insansumq. astantium oculis auribus re occurrisset; quale istud fuit, quòd ante mortem Sergii Galbae, quum oppidatim villima caderentur, auris securi icu conlternatur, rupto vinculo, effundum ejus in vas, & totum cruore perfudit. Contrà fassus latiq. omni ac propiti Deo testimonium esse existimabunt, quando hostia confossa, copiosum spirantemq. & cum impetu stridoreq. prorumpentem effundebat cruorem.

Dubium etiam non est, quin sanguinis quoq. colorem, quem Homerus hic nigrum appellat, diligenter observarint: & inde vel læta & jucunda; vel tristia & fumea conjectarint.

Hunc autem hostiarum sanguinem effluentem, seu potius prorumpentem, cen rem sacram, i. sanguinem ex vasculis quibusdam ad id destinatis diligentissimè suscipiebant, secundum illa Vergiliana, &c. excipiendi modus

Supponunt alii culeros, repidumq. cruorem

Suscipiunt pateris, &c.

Suscipiunt: Antiquum hoc, inquit Servius. Modò, suscipiunt, dicimus, ut supra

Suscepit ignem foliis, &c.

Donatus addit, Ne consecratus sanguis funderetur in terram, hanc pateris suscipiebant.

Vas porrò, quo sanguinem istam suscipiebant, Græcè dictum fuit αίμα. et, quod Persæ vocant, quo sanctus manibus tenuisse, nimirum ad sanguinem e bove mactato profluentem excipiendum. Ensl, qui exceptus, in hanc vocem sic commentatur: Αἷμα, inquit, ut ajunt, est τὸ ἡ αίμα & ὁ δὲ τὸ δόσο & γυναικαί & διοτινὸν αίμα, id est, vas aptum ad recipiendum mactata bestie sanguine, sic dictum, quasi αί λείπει ὅν, hoc est, accipere roborem, id est, sanguinis σπόνταρον. Cretenses autè αίμαον dicunt esse vas eis ὁ δὲ αίμα τὸ πρῶτον ἰδὲ γυναικαί, in quod excipiebant hostiarum sanguine: sic dictum αίμαον τ

dr, id est, sanguinem, dōto τὸ αἷμα, sanguine neminem Perfidum Hierapytnium cessante hanc vocem adhuc esse in usu apud Hierapytnios & αἷματι dici dōto τὸ αἷμα. Apollodorus existimat verisimile esse, ab Homero similiter illam vocem prolata esse: jota autem a nonnullis suis ademptum. Nicander & Theodorides δῆμον vocant, παρὰ τὸ αἷμα αὐτοὶ τὸ σπᾶμα αἷμα, id est, quod occisum animal domabat. Attus vero huiusmodi τὰς ἀγῶνας appellatur, εἰς δὲ σπᾶτον αἷμα διχόδουτο τὸ σπᾶτον ἐν ἵπποις, id est, in quod primam sanguinem expectient illum arae infundebant. Hoc autem nomen semel apud Pōem repertum, siue αἷμα, siue ἀματόν, siue δῆμον sit legendum. Sanguinem autem illum & Eustathius loco paullo antecitato, & Lucianus libro de sacrificiis, testantur arae fuisse infusum, seu circumfusum. Ad hunc morem alludit Virg. Aeglop. 1.

Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Imbuet, id est, perfundet seu madesaciet.

Homerus hoc in loco, postquam inquit Pisistratueam jugularvit, addit:

Τῆς οὖν ἱπποκράτους μέλας πύμα ῥύνη, λίπε δὲ ὅς ἐκ θυμῶς.

Sanguis quidem fit mentio, qui effluxerit. Subintelligo ergo reliqua: hunc nimirum sanguinem fuisse vase exceptum, illoq. alcatia confusa siue perfusa.

Latine verò vas hoc Patera dictum fuit : unde Virgilius loco citato:

—*pateras* $\frac{5}{8}$ *ctmorem*

Suscipimus tepidam, &c.

Idem:

Sanguinis & sacri pateras, &c.

*Festus: Patenam per plorere in sacris cum dicerent, significabant pertusam esse. Idem: Pa-
rella, vas apicata parva, sacrificiis faciendus apta. Marlianus hujus quoque vasis picturam et
descriptionem posuit. Descriptio est talis: Patera fuit posuli genus latum ac patens, de quo
Virg. Aeneid.*

—Impiger basir.

Spumantes paceram, &c.

Cic. 6. Verrinā ait: *Patera, quā mulieres ad res divinas uterentur.* Macrobius verō Saturnali. libro quinto, capite vigesimo primo, de poculorum generibus loquens, cum de *Carchesium* loquutus fuisset, sic inserit de *patera*: Sed *Plautus* in *infectum* nomen reliquit, atque in fabula *Amphytrione* *pateram* datam, cum longē *verruis*, poculi figura di *rei* *sa* sit. *Pacer* enim, ut et ipsum nomen inditio est, *planus* ac *pacens* est. *Carchesium* verō *procerum*, et circa mediam partem compressum, ansatum *mediocriter*, ansi a summo ad infimum pertingentibus, et profequantur. *A* *sclepadēs* autem inter *Græcos* apprimē doctus, ac diligens, *Carchesia* a *navali* re existimat dictā. At enim *navalis* veli partem inferiorem, *Pateram* vocari: At circa mediam fermē partem, *Tegando*, dicit: summam verō partem *Carchesium* nominari, et inde diffundi in utrumq; veli lacus, et aqua cornu vocantur, &c. *Virgilius* autem ostendens, *pateris* *libari* *lovi* solitum, sic inserit:

Tum pateras libate Iovi, &c.

Sed basium de patera.

3 sanguinis ef- Hunc postremo sanguinem effundebant super altaria, atque ita Diis eum offerebant ac con-
fundendi super secrebans. Unde Virgilini:
do. — Illius animi

— *Illius animi*

Sæpe cener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Lucianus irridens Gemonium sacrificia : Ο δὲ ἡρὸς ὡς τὴν ἵσκηεν ἡμεῖς μὲν ὅτι καὶ ὡς ποτὶ δαί-
κλον· ἵκην ὅτι ἀνὰ τιμῶν· καὶ τὸ ἕχατ' ἐξ ἄλλου· ὁ καρδιανῶν· ὁ τὸ αἷμα τοῦ βωμῶν ἀνελ-
ων· ὁ τὸ γὰρ ἡν ἱστορίᾳς ἐπὶ τῶν· id est. Atqui sacrificia, inquit ipse sanguine seditatis, neque
aliter, quam cyclops ille pecudem incidit, ineffina adducit, cor revellit, crurore ara circumfun-
dit. Et quid tandem non abiens, peragenis, quod ad putatam sacrificiorum ritum pertineat?

Addit Homerus, post sanguinis effluxum animam reliquisse ossa, id est, corpus hostia. Unde rursus colligi potest, vitam esse in sanguine. Periphrasis est Morsus, quæ est discessus, migratio, separatio animæ a corpore. Corpus synecdochicè ossium nomine hic intelligitur. Ossa pro corpore.

corpore, quia sunt corporis quasi columna fulcrum atque robur: unde חֲזָזִים Hatzumim ab Hebraea חֲזָז Hatzazem, id est, robore, quasi robur corporis dicuntur.

Postremo in hac actione observatione quoque est digna particula *δοῦς*, id est, celeriter, tur-
fim: ex qua colligimus, in sacris peregendis summam alacritatem, agilitatem celeritatemq;
Gentilibus fuisse adhibitam, ne diuturniore mora & cunctatione, finitum quiddam minusq; leia
acciderent, quo minus litari possit. Idem autem ex aliis quoq; ad verbum celeritatem significanti-
bus, ut *ἄντιος*, *ἁρπυλῖμος*, *αἰ-ῖα* (quibus Homerus in sacrificii huius descriptione utitur) col-
ligi potest. Unde festa ipsa a festinatione videntur dicta, quod in eis erat festinandum, festinan-
terq; res divina facienda. Inde quoq; Confestim videtur dictum, id est, celeriter, e vestigio, extem-
plo, quasi dicas, cum festo, siue cum festinatione: non posse festum, ne est in pro verbio, hoc est, ni-
mis tardè ac pro se serò.

Atque hæc quidem de hostiarum טעמין, id est, mactatione & jugulatione, ejus modo, instrumentis, de sanguinis ex hostiis effluxu, signis, susceptione & asperzione super aram sint dicta.

NUNC progrediamur ad alias actiones atque caerimoniae, quae hostiarum jugulationem
admirari fuerunt confectae: inter quas prima apud Homerum & Apollonium occurrit: bestiae bo-
stiae jugulatae atque mactatae excoctio, hoc est, cornu, tergum, pellis cuiusve detractio, cuius
atque Homerus hoc in loco non meminit: crebrant tamen ejus passim in aliis sacrificiorum descri-
ptionibus mentionem facit, hoc fere ita, nempe ἀνὰ πτερὰ, ὡς περὶ στήθεσσι, & διὰ τὸν στήθεα, con-
junctis, ut Iliad. α.

Ανέυταυ μὲν ὄρετα καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἰσχυρὰν:

Primam quidem sursum traxerunt, tum mactarunt, & excoiarent.

Sic *Blind*. n.

—Говори, а не плачь.

Δίδοι, Αμάρτι' (προν, εσθ' μετ' σίγ' ἐκ' ἄπαρ,)

Возмѣтъся, и не поменѣетъ

*Excortiarunt, &c. Loquitur de Bove, quem Rex virorum Agamemnon Apol. Apollonimi
est, sacrificavit. Sed quid attinet, plura testimonia proferre? Passim apud Ho. quid.*

via. Sic Apollonius

Illos autem (sauros) socii mactarunt celeriter, & pelles detraxerunt.

His similia sunt illa Virgilii, seu periphrasis excoriationis:

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.

Servius: Tergus tergoris. Unde & tergora, corium significat: tergum verò tergi dorsum.

[illegible]

Latina deinde nomina sunt, *Pellis, Tergus, Corium, Curiis*. *Pellis* (unde forsan nostrum feliciter à mediâ in densam mutatâ) a pellendo est dicta, quid externas injurias regendo pellas. *Pelliscula*, diminutivum. *Pellex* postquam concinnata est ad calceos & cætera faciendâ aluta dicitur. Inde *alutaceus*, si re alutamentum *Veteres* dixere opus ex concinnatis pellibus factum. Item *Alutarii* si re *Coriarii*, hoc est, pellium, si re coriorum concinnatores. Proprie tan & *Alutarii* tenuiorum pellium dicuntur: *Coriarii* crassiorum. A pelle fit *pellaceum*, quod ex pelle est. *Germanicè* Edig: *pellarius* vel *pellio*, qui pelles conficit & concinnat: *versipellis*, idem, qui *sax* lax & inconstans. *Suppelles* etiam inde dicta: item *pellex*, id est, concubina, quæ cum eorum habet, qui habet uxorem: unde *pellicarius*, pellicere, quod *Servio* interprete, est blandiendo elidere vel decipere: & *pellax*, per blanditiâ decipiens, quales re versum pellices.

Nomina phras
les et Latine
ad excoriatione
non.

Corium. Corium propriè animalium est, præsertim eorum, quæ crassiorem pellem habent ac duriorē, quod Scortum dicitur. Inde excorio, id est, corium detraho, sicut a cortice decortico, id est, detraho corticem. Inde etiam excoriatio & decorticatio.

Scortum. Scortum etiam dicitur pellis crassior & densior. Unde Scorta appellatae sunt meretrices, vel quod sicut pellicula subigantur (unde etiam pellices dictæ) cum solum calciamentum omnibus subiectum sit; vel quod in grabatulis pellibus stratas tenere consueverunt. Et Scortum; quicquid ex pelle est, & Scortor, meretricor, & Scortea arietinorum testium pelles. Scortum a liisamen a Græco ὄντα & deducunt, quod pellem significat, & inde Scutum, vel Scutum, quod non sine pellibus sit. Inde Scutula quoque dicta, quasi parua scuta & scutulata vestis, & Scutra, vasis genus, quod & Scutula dicitur: & Scutulum tenue ac macrum, in quo tamen exilis pellicula cernitur.

Tergum. Tergum idem, quod corium, tergum, dorsum. Inde Tergiversari & Tergiversatio.

Cutis. Cutis (unde nostrum vernaculum huius vel hani) idem quod pellis, & corium, a Græco σκιν &.

pellis nomen
Hebraicum. Hebraicè חור Hhor (unde forsā Latinum, Corium, deductum est) pellem sive cutim significat, sive illa a corpore sit detracta, sive non: & tam de hominis, quā animalium pelle dicitur, nomenq; habere videtur a pilis.

Pellium genera
ra. Sunt autem pellium tot genera, quot sunt animalia: unde etiam denominantur: ut apud Euristhium exempli gratia, sic legimus Iliad. 7. Deinceps, inquit, etiam alios Heroes legimus pellibus animalium fuisse amictos. Alium quidem λεοντήν, id est, Leonina; alium λύκιν, id est, lupinā. Est etiam ὀφειότις, id est, pelles pardis, ut λεοντήν leonem, λύκιν lupo, τεφρίν hirci, σίρει capri, αἰετοειν, pelles humana, τρυπιν taurina, αἰετὶν caprina, κύνιν canina. Descriunt hæc voces apud Græcos in εἰν, vel in. Pellis agnina Græcè ἐρίωνος ἰλνδς et aīn pellis ovium dicitur, Ενὶ κύνει, sicut Hermippo. κύνιν Apol. ὑνδών, τάν & eidem: item ὀφειότις pellis suilla, vixit pellis suilla. Sed infinitum esset omnia genera numerare. Nota est Elisæi pellis pilosa, qua indutus fuit, & Iohannis Baptiste vestis ex pilis camelinis & ζόνα δερματίνη, id est, pellicea. Apostolus item ad Hebræos disertè testatur. Patriarchas illos prisci seculi ἐν μανωταῖς, ἐν αἰγῶνι δερματίν, id est, ovillis & caprinis pellibus indutos obversasse.

Pellium usus. Porro pellium usus varius olim ac multiplex fuit cum sacrum, tum profanum. Sed nos de sacro potissimum, qualis quidem erat apud Gentiles, dicemus: unde excoriationis huius hostiarum ratio atque cussa & auro facilis intellegi poterit.

Ad vestium
præincent
gelles. Primo igitur istis hostiarum mactatarum pellibus eaque sacra, ipsos sacerdotes eorumque ministros legimus vestiri fuisse solitos. Quemadmodum igitur vestium sic vestitum quoque habitumq; corporis sumebant a vestibus istis sive hostis, quoniam sanctiores augustinus resque haberentur. Hic autem primus & antiquissimus est pellium usus, qui jam inde a Mundi exordio existit, ut sacra testantur litteræ. Nam cum primi illi nostri parentes post turpem, nefariam, capitalemq; illam suam apostasiam, pudendam ignominiosamq; suam nuditatem ficulnæ foliis eegere frustra fuissent conati, Deus pro immensa ac infinita sua misericordia ipsorum miseratus, חור Hhor מנצח Cothenoth (unde forsā Græcum χιτών, & inde tunica Latinum nomen, & Gallicum atq; Germanicum Hoqueton, derivatum est) hoc est, tunicas pellis sive pelliceas, ex pellibus mortuorum animalium, consecisse dicitur, ad ipsos vestiendos.

Vestitus cur ex
istis pellibus
consecutus. His autem bestiarum mortuorum pellibus recentibus, & adhuc fetidis maleq; olentibus, quibus, tanquam sepulchro quodam erant involuti, eos procul dubio admonere voluit, partim pecunie beluinaq; sue naturæ, in qua, amissa illa Dei imagine, degenerarint (unde etiam peccare mihi a pecore sive pecude videtur dictum, propterea quod peccando homo, exutā quasi ratione naturæq; humana pecori sit similis) partim mortalitatis sue conditionis atq; mortis, quam peccato illo suo promoverant. (Nam peccati stipendium mortis) admonere atq; ita ad humilitatem ac penitentiam salutare invitare voluit.

Pelles itaq; illæ mortuorum animalium cum peccati, cum etiam mortis fuerint symbola atque testimonia: unde vestis, Latinum vel idem Græcum, a quo Latinum descendit sicut ab Eia sit Vestis, seu peccati pena, ideo Hlod Germanis ablata littera ē. Iudi id est, Iudæi, vel tanquam pestis est dicta. Sed usdem simul, tanquam munimentis quibusdam, ipsos adversus celi emper-

statumq;

statumque inclementiam atque injurias, quibus propter peccatum erant obnoxii, eosque esse voluit.

Has autem pelles nequaquam novas, vel ex nihilo, vel ex terra creavit, sed ex animalibus mortuis & occisis (sive id aurores & per se, sive per Angelos beatos fecerit, in dubio alius judicandum relinquo) detraxit, hisque exuviis recentibus, omnino fetidis ac putidus, ut paullo antea quoque attingi, cum peccati, tum mortis fatorem, atque putorem ipsum, ut ita loquar, patribus objecit & exprobrauit.

Non igitur vestibus ex arborum foliis, ut ficus, vel palma Christi, quae vocatur Cucurbita terrestris (qualem vestem Hieronymus libro primo Epistolarum, Epistola de vita Pauli Eremici, Paulum illum Monachum gestasse scribit) sed ex animalium pellibus primos illos nostros parentes vestitus, propter causas jam commemoratas, & quid haec vestium materia adversus celi injurias robustior esset ac durior. His addi potest, Deum hoc ipso facto significare voluisse, licitum esse atque concessum hominibus, ipsius nimium bonitate atque beneficio, animalibus uti & ad vestitum & ad victum uti.

Hinc etiam vestis simile videtur, Ethnicorum sacerdotes, quoniam de hac antiquissima historia aliquid audierant, tanto libentius hisce mactatorum jugulatorumque animalium pellibus indui atque vestiti voluisse. Julius Caesar libro sexto Commentariorum de bello Gallico, hujusmodi rude & impolitus vestis pellicea genus, quod ex pellibus animalium, nondum concinnatis & expoliis, & pilo nudas, tegebatur, Rhemones Germanica voce Betez a pelle, ut supra dictum appellat, quod Iohannis Baptistae Zona pellicea, hoc est, vestis ex pilo fuisse creditur.

Secundus pellium istarum, quae mactatis bestiis detrahebantur, usus fuit cubitorius, cubicularis, ad cubandum. Pausanias de Amphiano verba faciens, illum vult interpretandorum somniorum arte excelluisse, & in Deos relatum, eandem artem posteris tradidisse. Ad cuius orationem, inquit, qui pergit, eum purgari prius oportet. Purgatio autem est, ut Deo res sacra peragatur: cui, ut omnibus, quorum nomina in ara sculpta sunt, sacrificant. His peractis mactati arietis pellem substerni, atque ita solitos dormire, & ipsantes somniorum significationes. Sic Lacedaemoniis in sano Pasichea somnandi causa excrebant: & quoniam Esculapionem videri somnia credebant: ideo ejus templum frequens Graecia adiit atque coluit. Sic Calabriae quoque Podalyrium, Aesculapii filium, consulturi, ad ejus sepulchrum agnitis iastratum pellibus ipsi quoque coeque decumberebant. De his sit Caelius Rhodiginus libro vigesimo septimo, capite decimo quarto: Legimus item D. nris vel Calabriae in more fuisse pellibus incubare, quas melotas dicunt, id est, orvillas, in Podalirii sepulcro: sicque per quietem oraculis instrui. His addit: Traditum illud quoque, eisdem in Alibano amne propinquo, cum pecoribus locos ab vulnerebus persanari Podalirio (ὁ δὲ πῶς λέγεται) unde datum sturnio nomen, qui ἀλθαίων μεδότης est (forsan quasi ἀλθαίων βυζαίων) sicut viculigines curae Alpheus & Cycinus, pedibus item apror.

Ad hunc autem pellibus animalium in Decrum templi atque sepulchris incubandi, dormiendi ac pernoctandi somnia, tanquam rerum futurarum praenuncia explorandi morem atque consuetudinem Virgilius manifeste alludit, cum ita canit

Hinc Itala gens omnis, Oenotria tellus (Servius, Proprie Sabinorum tribus, ab Oenotrio Rege.)

In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit & caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stertis, somnosque petivit
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, frimurque Deorum
Colloquio, atque imis Acherontae affatur avernus,
Hic et tum pater ipse petens responsa Latine
Centum lanigeras mactabat ritus bidentes,
Atque harum effulsit tergo, stratisque jacebas
Velleribus: subito ex alto vox reddita laeo est.

1. Ad incubandum pertinebant pelles.

Virgilius de more pellibus incubandi.

Servius in illud, Incubuit: Incubare, inquit, proprie dicuntur hi, qui dormiunt ad accipiendam responsa. Unde est, Ille incubat Iovi, id est, dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere: quod Plautus est usus: Incubare te facius fuerat Iovi, qui tibi auxilio in iurejurando fuit. Donatus in eadem verba Virgilii sic commentatur: Morem dixit illius luci dum dixit, responsa poscuntur, venit sacerdos ad lucum: aut dona, pecudes tadis, & eorum stratis pellibus incubuit, ibique dormiens futuri somnias, & futura cognoscit.

Plautus.

Ad horum explicationem melioremque intelligentiam mirifice conducunt illa Plautina in Curculione, ubi Cappadox & Coquus sic inter se colloquuntur. Cappadox leno suum narrans somnium, quod in Aesculapii fano, in quo pernoctarat, viderat, sic ait:

CAP. Hac nocte in somnis visus sum Iuveri
Procul sedere longe a me Aesculapium,
Neque eum ad me adire, neque me magnipendere
Visu. COQ. item alios Deos sacros scilicet.
Sane illi inter se congruunt contor diter.
Nihil est mirandum melius si nihil sit tibi.
Nanque incubare satius te fuerat Iovi,
Tibi qui auxilium in iurejurando tulit.

CAP. Siquidem incubare velint qui peiura verint,
Locus non praeberi potius est in Capitolio.

COQ. Hoc animum adverte, patem ab Aesculapio
Petas, ne forte tibi veniat magnum malum,
Quod in quiete tibi portentum. CAP. bene facis.
Ibo atque orabo. COQ. quae res mali vortat tibi.

Hinc colligi potest, egrotos olim in fano Aesculapii solitos esse pernoctare, ut etiam ex precedentiibus ejusdem lenonis verbis liquet:

Migrare certum si jam nunc e fano foras
Quando Aesculapii ita sentio sententiam:
Ut qui me nihil faciat, nec saluom velis.
Valetudo decrevit, at crescit labor.
Nam jam quasi zona liene cinctus ambulo.
Item:
Ideo fit, quia hic leno egrotus incubat
In Aesculapii fano.

In quae verba Lambinus sic commentatur:

Lambinus.

Qui a Diis aliquid petere cogitabant, cubabant in eorum Deorum, quorum ope egebant, sanis aut templis, tanquam responsa ab eis vel vigilantes, vel in somnis accepturi. Notat Servius ad illud Vergilii, Aeneid. 7. & Caesarum omnium sub nocte silenti Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit. M. Tullius lib. 1. de Divinat. Atque etiam qui praeterant Lacedaemonis non contenti vigilantibus turris, in Pasiphae fano, quod est in agro propter urbem, somnandi causa excubabant, alias incubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Eodem pertinent illa Strabonis, lib. 16, ubi de Mose loquitur, Ἀλλ' ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐκατοντὶν καὶ τριῶν & ἀποειπὼντας, καὶ τὰς πρὸν ἀγέλας ποταμῶν εἰς τοὺς χερσὶς, ἵχθυα δὲ καὶ ἄλλα ἐν πῶντα, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀλλοῦ ἀλλοῦ τοὺς ἰσοτέρας καὶ ποταμῶν δὲ παρὰ τὴν αὐτὴν καὶ δὲ αὐτῶν αὐτῶν, καὶ συνείποντο τοὺς ταχέως ζῶντας, καὶ μὴ τὰ διακρίνω, τοὺς ὁδούς καὶ τοὺς δὲ. Id est, sed docebat ille, omnem statuarum fabricationem omittere oportere, & fimo, ac templo Augusto certis finibus circumscripto quod Deo consecraretur, eum Deum colendum: & in eo templo pro se quemque, vel alios, qui essent ad bene somnandum apti natura, pro aliis incubare oportere: & his, qui tempester, & iusti viri sunt a Deo donum aliquod, aut signum esse expectandum: alii vero nihil tale expectandum, &c. Sic igitur agri in templis Aesculapii incubabant, ut saltem in somniis moniti, aliquod morbi laxamentum, aut levamentum, ab eo consequerentur.

Arnobius.

Sed eundem morem ex Arnobio quoque cognoscere licet, cujus haec sunt verba: Et quoniam beneficia salutis data aliorum Numinum comparatis, & Christi: quot millia vultis a nobis debilium vobis ostendi, quot tabidis afflicto morbo, nulla omnino reculisse medicinam, tum per omnia

omnia supplices irent templa? Cum Deorum ante ora prostrati, limina ipsa converterent osculis? Cum Aesculapium ipsum datorem, ut predicant sanitatis, quo ad illis superfuit vita, & precibus fatigarent, & miserimus votis inritarent? Nonne alios scimus malis suis commotos? Cruciatibus alios consensisse morborum? Perniciosius alios sese habere cepisse, postquam dies non ulli, in continuis precibus & sanitatis expectatione triverunt? Quid ergo prodesset ostendere, unum, aut alterum fortasse curatos, cum tot millibus subvenerit nemo, & plena sint omnia miserrorum infeliciūq; delubra?

Ad hunc Gentilium in sepulchris atque templis Deorum pernoctandi, & per somnia rerum futurarum presagia aucupandi morem atque consuetudinem Esaias quoque alludit, eamque suae aetatis idololatriae exprobrat.

Non alienum autem forsitan a proposito & instituto hoc nostro fuerit, hic quadam de bellico Pellium usui antiquo dicere. Nam quoniam & tentoriorum experimenta, & militum vestitus, cubilia atq; strata, atq; etiam omnis generis arma atq; organa pellibus constabant, idcirco sub pellibus esse & vivere milites dicebantur. Tacitus Annalium quarto scribit Phrisius in Germania tributum injunctum a Druso pro angustia rerum, ut in usus militares coria bonum pen-derent, non intenta cuiusquam curā, quae firmitudo, aut quae mensura. Cicero questionum Academicarum secundo: Ne non multum, inquit, Imperatori sub ipsis pellibus ornari relinquatur. Livius libro quinto: Militem Romanum in laore, & opere pruinisq; obrutum sub pellibus ducere. Idem libro trigesimo septimo: Aut sub pellibus habendo milites. Sub pellibus, metonymicē, id est, tentoriorum, quae pellibus obtegebantur: tamen si vestitus quoq; atq; strata possunt intelligi. Porphyrio illa Floratii Sermonum primo:

Quoniam in propria non pelle quiescam, Inde sumptum, inquit, quod auctores in pellibus dormirent. Arrianus libro primo de gestis rebus Alexandri: Pelles sub quibus milites hybernabant, lani & sicca herba complevit. Idem ferme legitur libro tertio.

Hinc autem Suppellectilem nonnulli volunt dictam. Celsus Iuriconsultus Digestis de Suppellectile legata: Labeo, inquit, originem fuisse suppellectilem putat, quod olim is, qui in legionem proficisceretur, locari soleant quae sub pellibus usui forent: alii tamen a suppleendo: alii a suppetendo suppellectilem volunt dictam. Sed prior etymologia mihi videtur probabilior, quippe cum utriusque atque supellen cum bellica, rum pectus maxima ex parte pellibus atque coriis consistet. Sed de pellibus, de tentoriis, de utriusque remigibus fuerit substrata, de pellibus hircinis, ovillis, aliisq; vide plura apud Cuium Rhodiginum libro 27. capite 14.

Sed ut ad sacrum pellium usum redeamus, observandum simulacra quoque Gentilium nonnulla pellibus animalium nimirum immolatorum, secta atq; intacta fuisse. Cicero de Natura Deorum Sospita Dea cum pelle caprina, hasta & scutulo. Huc referenda alia quoque sacrorum vase, organa atq; instrumenta, quae ex pellibus atq; coriis confici fuerunt solita: quo pertinent pelles arietum taxorumq; rubricatae, quibus tabernaculum illud verē sacrum, apud Iudeos Dei iussu fuit aedificatum, de quo Exodus 25. & 36.

Denique pelles illae, animalibus mactatis detractae, prout anathemata quadam, quae Gentiles in Deorum suorum templis suspendere solebant, tanquam dona quadam atq; mania, ipsis gratissima. Huc referendus commemoratio sanē dignissimus clypeus ille ligneus, bovis mactati pelle obductus, qui Romae in templo Fidis, tanquam perpetuum monumentum illi inter Romanos & Gabinos faderis, fuit suspensus: de quo sic scribit Dionysius Halicarnassensis: καὶ ἵνα μνησθῇ τοῦ Ταβύροιο δέσμιου παρὰ τὸ μύδιον, & ὑπαρχῇ χάριν, μὴ ἐαδὼς ἐλπί, Βίβαια δὲ ταύτην σφίσι δὴ μνησθῇ, καὶ ἵνα ταυρὶ καὶ τῷ διὸς ἱστοῖν δίκαιοις εἰδοῖται μὴ τῶν τῶν ἐκαστῶν συναντῆσαι καὶ τῷ ἀκλυσίας ἀπὸ χαλκῶ, & διαμόσας κατὰ τὴν σφαιρίαν. Τούτων ἐστὶ τῶν ἐκαστῶν μνησθῶν ἐν Ρώμῃ κειμένων: ἡ ἐστὶ διὸς ἱστοῖν, ἡ Ρωμαίων Σφαιρίαν καθεύδον, ἀπὸς ἐυδίας βύρση βοῆς αἰετῶν, & σφαιρικῶν ἐστὶ ἐν τῇ σφαιρίᾳ τῶν βοῶν, χαλκῶν ἀρχαίων ἐν τῇ σφαιρίᾳ τῶν βοῶν, καὶ τῶν βοῶν ἀπὸς ἐυδίας. Ex quibus verbis apparet, ad ipsa usq; Dionysii tempora Faderis inter Romanos, & Gabinos illi monumentum, in templo Dei Fidis, quae h. Sanclum Roma-

Pellium usui
militaris quod.

Supellex unde.

Simulacra quoque
nonnulla
pellibus faderis
ut dicitur.

Pelles solite
ut dicitur, et
anathemata.

D. Halicarnassensis
de clypeo
pellico in templo
Fidis.

ni vocant, servatum esse, clypeo ligneo bovis, qui tum in confirmationem faderis multatus est corio insecto, antiquis etiam inscriptis litteris, quae leges faderis indicarent, inter ipsos initi.

Pellium observatio religiosa apud Scythas. Sed minime hic silentio est praetereunda religiosa illa pellium apud Scythas observatio: quibus pellis iurjurandi sacrosancti loco erat. Mos vero talis fuit: Quando quis injuria a quodam erat affectus, cui ultiscendo se nequaquam videbat esse parem, immolato bove carnes quidem coquebat aqua: pellem vero extendens, in ea ipse conpeditat, manibus vero adductis, ut ex in unum, qui cubitis colligantur. Hic vero modus est illis gentibus supplicandi maximus. Adiacentibus igitur hostia carnibus adeunt domestici familiaresque primum, deinde cui collibuerit. Accepta vero carnis portione, dextroque super corium illato pede, pollicetur pro virili, unus quidem de totis sed videtur, id est, nullis cibariis, nullaque item mercede: nonnulli gravi armatura milites: qui centisimus est, offert se ipsum, sitque ad eum modum haud contemnenda in bovis corium est receptio, quod ea cum firmissima, cum hosti prorsus inexpugnabilis, ut quae iurjurando sit ruptura. Inde etiam saepe legitur in historia exercitum ex corio esse confectum.

In pelle considere solita novam nuptia.

Pellibus induti olim lugentes.

Varia proverbialia, ex usu pellium nata.

Itis descendunt et illud, novam nuptam apud Romanos in lanca pelle considerare solitam, vel obversum motem, quod antiquitus homines pellibus conspirentur, vel ut attestarentur sacrificiis se praestituri viro.

Lugentes quogit diebus luctus in pellibus erant. Unde M. Tullius in Pisone: Ecquid recordaris, cum omni totius provinciae petore compulso pellium nomine, omnem quem illum domestium praeter numquam renovasti. Et Festus: Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admonerentur: lugentes quoque diebus luctus in pellibus sunt.

Ex hoc ipso autem cum sacro, tum profano, et quidem antiquo et per vulgato pellium usu, multa in omnibus ferè linguis nata sunt proverbialia, quorum inter innumera haec ferè sunt praecipua, hautes/ein gute haute/haute vnd belg dian setzen/auff der bauw becrum wetffen/auff anderen beiren oder leder riemen schneiden/ Alieno ludere corio, pellem assumere Leonis, Vulpis, &c. Sen balt selbe zum Kürschner tragen. Quiescere in propria pelle, id est, contentum esse sua sorte, nec quicquam supra vires tentare. Horatius.

Vel merito, propria quoniam sub pelle quiescet.

Sic, pellem tantum rodere, pelle praeter se fricare, nisi non dicas, proverbialiter Latini dixerunt.

Et haec quidem de excoriatione hostiarum in sacrificiis et pellium hostiis detractarum usu sacro apud Gentiles sint dicta.

Felles cum vituli aliquando in igne coniecta.

Sed postremo observandum, nonnumquam hostias sive bestias mactatas una cum pellibus in ignem fuisse coniectas, coque concrematas, ut in holocaustis fieri consuevit. Lucianus libro de sacrificiis: Post incenso, inquit, igni, eapram ipsam pariter cum pelle deportat amponens (sacerdos) ipsam item cum lanis ovem.

De diffecione victimarum excoriarum.

Nota.

Post excoriationem autem sequitur apud Homerum et Apollonium hostiarum bestiarumque excoriarum actio, ut ita loquar, id est, diffecio, quam Homerus quidem hoc in loco, ut etiam multis aliis in locis, verbo διχῶν exprimit, quod sacrorum videtur fuisse proprium.

Alia δ' ἀγομυ διχῶν: ἀγομ δ' οὐνεῖα τοῦ μωρ.

Hic, primum ad αἶψα, id est, statim, continuo, confestim, ut etiam alii, idem significantibus, αὐτίκα, καὶ παλιν, significat summam in ceremoniis istis omnibus peragendis dexteritatem simul et celeritatem fuisse adhibitam. Verbum autem διχῶν. Eustathius interpretatur εἰς μέλη ἀπὸ τοῦ διττοῦ διττῶν, id est, in membra seu frustra crassa bovem se abant adhuc integram. Idem Poeta Iliad. n. in descriptione sacrificii similiter ex bove, quod Agamemnon Apollini fecerat, eodem videtur verbo διχῶν:

— Εὐν διχῶν ἀπάρτα,

Et singula quidem diffecerunt.

Verborum διχῶν et μεμνῶν quid discerni.

Quod Eustathius sic distinguit a verbo μεμνῶν, de quo postea: διχῶν δὲ τὸ μεμνῶν: μεμνῶν δὲ εἰς μεμνῶν μεμνῶν καὶ πῶν, καὶ αἰς τὸ καὶ εἰς εἰς, αὐτίκα, Hoc est, διχῶν est membratum, sive in membra dividere, sive, ut alibi quoque fuit explicatum, in parvas partes seu particulas concidere, et quasi imminuere, id est, minutim concidere. Idem Eustath. Odyss. Z. eandem

verbi utriusque differentiam sic definit: Διαχύνειν τὸ ἰσχυρόν, ἀδελαιομαχίας: μυσυλλύνειν ὅς τις βραχύτερα, Hostia dicitur διαχύνεσθαι, quando in partes seu membra crassiora & maiora: μυσυλλύνεσθαι autem, quando in partes breves & minutas secatur. Item Odyss. 5. in illa Homeri:

Ἀλφὰ δὲ μὴ διαχύνειν, idem Scholiastes interpretatur, κατὰ οἴον διδόν, ἰσχυρότατος, in partes diuiserunt, dissecuerunt: & vult metaphoram ductam esse doto τῷ ὑγρῷ, id est, humidis seu liquidis, quæ diffundi atq. ita dissipari solent.

Eandem actionem Apollonius his verbis expressit:

Κοπῶν δ' αὖτις νοστή, ἰσὺ μὲν ἰσχυρόν

Καὶ δ' αὖ οἰμυδία τὰ γὰ πᾶσι καλὴν φασί, πύκα δ' ἡμῶν

Καὶ οἰνὶ τὶ γὰρ ἴσος.

Apollonius
quid dedisse
sitone.

Apollonius hic pro verbo διαχύνειν duobus utitur, nempe κόπῶν & δ' αὖτις, quæ cadere, secare, diuidere significant. Eustathius in illa supra: βουὴν ἐπὶ κόπῶν, id est, ἰσχυρὰ τῷ φαχέλιον πᾶσι, & οἰμυδία, id est, πᾶσι ποτὶ παρὰ τοῖς παλαιῶς τὸ ἰσχυρόν, quod proprie ἐπὶ κόπῶν dicitur. A verbo igitur κόπῶν, siue ἐπὶ κόπῶν, id est, cadere, in ἰσχε, secare, vult derivari nomen ἐπὶ κόπῶν, id est, truncum siue mensam, in qua carnes secantur, quæ etiam ἐπὶ κόπῶν, siue ἐπὶ κόπῶν, & proprie ἐπὶ κόπῶν sic dicta, Germanicè cin metzgerbancē.

Homeri & Apollonii descriptionibus similia sunt illa Dionysii Halicarnassæi: καὶ μετὰ τοῦτο δεικνύσθαι τὴν καὶ μετὰ τῶν, Hoc est, Ποσειδῶν, id, jugulationem videlicet, excoriatam concidebant membratim. Quod igitur Homero est διαχύνειν, Apollonio κοπῶν, διαχύνειν, id Dionysio ἐπὶ κόπῶν, id est, interprete Eustathio, sic μετὰ τὰ ἀπὸ διαχύνειν, in membra crassiora secare. Lucianus item de sacrificiorum ritu: Πενδὴν, inquit, αἰετῶν, καὶ τὰ γὰρ κατὰ οἴον, καὶ κοπῶν, id est, in cunctis intestina educit, cor re vellit, etc.

D. Halicarnassæus
seus dedisse
atione.

Hæc porro hostiarum vicinarumve, siue in majores & crassiores, siue in minores & tenuiores partes dissectio, dextrè, solerter, ritè accurrit, fiebat: unde sæpe apud Homerum ille par ticulæ οἰστανδῶν, id est, scienter, & οἰστανδῶν, id est, consulto siue consideratè, & κατὰ οἴον, id est, ritè & decenter addimur. Atque ad hanc ipsam diligentem, solertem, accuratissimam, accuratissimam, hostiarum cūm in Indæorum, tum etiam Gentilium sacrificiis usitatam dissectionem atque diuisionem Sanctum Paulum voluit alludere illo verbo ἐπὶ κόπῶν τὸ λόγον τῶν, id est, ritè ritè secare atq. diuidere, id est, ritè & accommodatè personis, locis & temporibus prædicare, explicare & interpretari verbum Dei.

Dissectionis
fieri solia.

Hæc ipsæ porro hostiarum vicinarumve dissectionis fuit duplex: prior quidem in partes seu membra ad id, ut sæpe Eustathius loquitur, id est, maiora & crassiora, quam idem interpretis verbo διαχύνειν, Homero familiarissimo, propriè vult esse intelligendam. Posterior, quæ in partes, seu particulas potius, minores, breves & tenuiores facta est, quam verbo μυσυλλύνειν, quo & ipso Homerus in omnibus ferè sacrificiorum descriptionibus utitur, Eustathius vult exprimi, de quo postea pluribus. Hostiarum igitur partes primo secundum quantitatem sic diuidi possunt, quod illarum alie fuerunt majores & crassiores: alie minores & tenuiores.

Nota.

Dissectionis
triplex
1. Secundum
quantitatem.

Deinde secundum situm, quod alie fuerunt externæ, alie internæ, ut intestina, viscera, exta, &c. quibus postea, possunt diuidi.

2. Secundum
situm.

Tertio illarum diuisio est secundum usum, quod nimirum illarum quædam in aram focum-ve fuerunt porrectæ, id est, proiectæ, igniq. concremata, atq. ita Deus reddita, consecrata & oblata: alie vero referuatæ ad epulum, quas sacrificantes comederunt.

3. Secundum
usum.

Sed quoniam apud Homerum non in huiusce tantum Nestores, sed in omnium sacrificiorum descriptionibus, & apud Apollonium in Argonauticæ huius sacrificii narratione, præ cæteris hostiarum immolatarum partibus omnibus, coxarum in primis, seu femorum tam clari & illustri sit mentio, idcirco de istis, iusta de causâ primo loco mihi videtur esse dicendum. Incipiam autem pro more meo primum ab ipsi nominibus.

Coxarum in
dissectione pos-
tissima sit men-
tio.

Ac iam quidem Græcum, quo pars siue membrum istud, de quo nunc agimus, insignitur, Μυεξ, siue est μυεξ, siue μυεξ, & μυεξ (quod in genere neutro plerumque, & quidem in plurali numero apud Homericum legitur) quod Latini & costam, & coxandicem, & femur, & semen, & crus vertunt ac interpretantur. Est quoque alia vox Græca, quæ costam seu femur significat.

nempe ioxor. Mneq; autem, si ve uxor, si vo uxor, quod nomen in sacrificijs potissimum utitur, videtur dici quasi mioris, si vo uxor, hoc est, pars xat' & oxiw, propterea quid ista animalis pars eximia, selecta, et in primis sacra Diisque grata fuit habita: unde ioxwv, id est exosie, seu femora sacra hic ab Apollonio appellantur. Hinc uxorwv semur cadere, & uxorwv, x. uxorwv semur cadens, fodiens, affodiens, & xawv & coxw seu femoribus pulchris pradiis, & Locana pavoniorum: nuncupata, quod incessu parcom hanc ostegeret, teste Calio Rhodigino libro 4. capite 10. Ibidem & gwveia vult dici femora inter coxas, & mwv uxor, quod coxas interjacer.

Vocem autem Græcam: μηρῦ, sive unguem alii, ut modo dixi, coxam, alii coxendicem, alii femur, alii crus, nonnulli etiam inguina reddunt.

Сопла five ear
кендік.

Ac coxa quidem & coxendix pro eodem accipiuntur, quam nonnulli volunt diffam a ce-
gendo, quid ibi femur cum superiore parte cogatur ac coarctetur. Sunt autem coxa sive coxen-
dices ossa duo, sacro ossi utrinque adstricta, carvage quaedam babentia acceptacula, quibus
osium femoris capitula inseruntur. Graeci ioxia appellantur. Unde Ischiadici morbus, qui
coxendices infestat: & Ischiadici dicuntur, a coxendicibus laborantes. Plinius libro vige-
simo quinto coxendicibus art. culis omnibus cum axungia utilisima. Cato incantamentum do-
cet ad sanandas coxendices luras, hoc est, loco suo motas. Suetonius de Augusto, Coxendi-
ce, & femore & crure sinistro non perinde valebat: ut sapere etiam inde claudicaret. Plinius in
Epistola: Hunc dum sequitur colligique per laxe & lubricum pavimentum, fessente reliquias
eicidit, coxamque fregit, qua parum apud collocata & reluctante etate, male coluit.

140247c.

*A coxa fit verbum incoxare, id est, coxisse, quasi incoxim, si ve in coxam sedere. Pacuvius.
Ales incoxante mihi pes obstupuit.*

Ремиз, f и
сен.он

Sob coxa femur est ad genu usque deductum, & ex lato in angustum deficiens. Pes autem dicitur, quod est a femore ad calcem & dividitur in coxam, sive coxendicem, femur, & genu. Femur femoris, & semen feminis, inquit Festus, dici potest, ut fenero & feno. Verò utrumque nomen, in eadem ferè significatione sit: tamen a nonnullis ita distinguitur, & quidem bifariam: vel quod femur pars dicatur exterior sub coxendice, semen interior: vel quod semen pars sit posterior & crassior; femur anterior. Femur autem sive semen a feren-

Femoralia.
Femur.

do voluit dici, quod ad id præcipue partibus sustineatur animal atque feratur. Hinc femoribus dicta subligacula, quibus partes pudende teguntur. A femoris item sive feminus mollicie nonnulli feminam voluit nomen sumi taxisse: quod quidem etymon ab ipsis sacris litteris non videtur abbottere, in eubus primam seminam sive mulierem, Etiam postea nominantur, ex Adam, viri ac mariti sui dormientes, costam unâ a Deo fuisse adificatam (Hebræa dicendi forma) hoc est, fictam & formatam legimus: unde Adamus illam vita sua adiutricem atque sociam ad se a Deo adductam, sibi que connubio stabili junctam propriamq. dicatam נָשִׂאִי שִׁחָה id est, Virissimam, sive Viram ac viraginem, & os ex osibus, acq. carnem ex carne sua de vino infinitu afflatuque appellavit. Costa ibi נֶזֶק Tzelahh, appellatur, quæ vox & costam sive latius, & claudicationem sive lapsum significat: eo quod claudicatio sive lapsus in alterum se latius. Costa & coxa magnam inter se habent affinitatem, Quid si igitur coxa dicta sint quasi costa, quæ corporis totius sunt quasi columnæ quedam?

Costs.

Denique huc inser nomina coxae sive coxenicis referri debent, etiam Hebraea: quorum duo ferè sunt. Primum est יָרֵעַ jarech, propriè quidem coxam, sive femur significans: translàtè verò ad multa pro latere cujuslibet rei transfercur; quia videlicet femur est in latere, ut suprà quoque dictum. Exemplum posteriori significationis illustre exstat Exodi quadragesimo capite, versu trigésimo, ubi יָרֵעַ הַמִּשְׁכָּן jarech hammischcan, femur tabernaculi, latus ejus appellatur. Alterum nomen, quo coxam insigunt, est שֹׁךְ Schók, ut Pro verbiorum vigésimo sexto capite, versu septimo dicitur: Elevate שֹׁכִים Schokim, id est, coxas a claudo. Locis hujus etymon ignoratur: quidam tamen voci שֹׁךְ Schuk, affinem faciunt, quæ vicum, placeam significat, quod excurrat coxa a corpore, sicut vicus a platea. Galli ab hac Hebraea voce שֹׁךְ Schok vel שֹׁךְ Schuk, mutatis sunt vocem Choquer, quæ femoribus sive coxis collata significat.

Et hæc de nominibus.

Nunc, quod attinet ad coxarum sive femorum istorum sacrificium, quod diligenter accura- l. Coxarum
teque ab Homero describitur, in eo hæc ferè sunt obseruanda, secundum ipsius Homeri & alio- scilicet
rum descriptionem. Horum primum est ipsa πύα, id est, scilicet sive amputatio illorum, quod Gra-
ci uno verbo compositio μνησκει. exprimitur. Homerus:

Ἀσπρὸν δ' ἐν ὑφ' αὐτῶν πύατα κτὰ μνησκει,

Statim autem (nora rursus celeritatem & agilitatem, quæ fuit adhibita) coxas
exciderunt, omnia rite.

Homerus de
hac scissione.

Illud πύατα Eustathius interpretatur δάσιν sive ἀνάλυσις, id est, tota, integra, solida. Alioquin
enim (addit) vox πύατα esse super vacante, cum duæ tantum sint coxæ sive femora. Mihi par-
ticula illa πύατα videtur generaliter ad totam actionem esse referenda, ut significetur, omnia
hæc κατὰ μνησκει, ut addit, hoc esse rite atque legitime fuisse peracta. Iliad. a. μνησκει τὴν ἑξέτα-
μην. Scholiastes Homeri reddit ἑξέταμα.

Apollonium quoque huius excissionis meminisse:

— καὶ ἵερὰ ὑπὲρ ἱτάμωντο :

Et sacra femora excidebantur.

Apollonius.

Verbo hoc ἱτάμω, quo Homerus & Apollonius utuntur, non simpliciter coxarum femorum. Nota.
que excissio, abscissio & amputatio, sed præstantia simul eorundem videtur intelligenda, quæ
verbo Græco cum ἱ, & Latino cum ex sepe designatur: ut sensus sit, illas potissimum partes pri-
mo omnium, tanquam eximias, selectas, Divi inprimis gratas & acceptas, fuisse amputatas, si-
ne abscissas, quæ prima Divi offerrentur: unde ὠγλαῖ, id est, splendida ab Hesiodo appel-
lantur:

Ἐπεὶ δ' ὠγλαῖ ὑπὲρ αὐτῶν :

Postea autem splendida femora sive coxas adurico, adoleto.

Secundo coxas sive femora ista adipe sive pinguedine operierunt, sive obduxerunt.

Homerus:

— κατὰ τὴν κνίσαν ἐδάλυται,

Insuper omento operierunt.

II. Coxarum
obductio: quæ
adipe facta.

Apollonius:

Καθ' ἃ ἄνδρες τῶν πύατα καλύψαται πύατα δρυῶ

Simulq; hæc omnia (ἡρὰ ὑπὲρ, sacra femora) operientes sive tegentes, videnti-
ces ornate, affabre, prudenter, (id enim sibi vult nomen πύατα) densa pingue-
dine.

Apollonii Scholiastes δρυῶ interpretatur, τῶν ἐν πύατι ἡ ἐν αὐτῶν τῶν ἡρῶν, ἡ ἐν αὐτῶν τῶν ἡρῶν, id Apollonium de
est, omento in volucribus hostias, ut facillime exardescant atque confagrent. Homeri Scholiastes obductio, id
δρυῶ vertit τῶν ἡρῶν. Et autem δρυῶ populus, & δρυῶ, pinguedo. Eustathius Iliad. a.
τῆς ἡρῶν ἐστὶν ἡ δρυῶ, inquit, πύατι καὶ ὑπὲρ τῶν ἡρῶν: coxas autem sive femur, pin-
guedine cooperita, comburant. Ibidem indicat, pro κνίσαν hodie vocem κνίσαν δρυῶν usur-
pari.

Vox κνίσαν autem sive κνίσαν, per simplex σ, δὲ τὸ κ, id est, κνίσαν, duo apud Homerum
significat, Eustathio auctore, nempe & λίαν, id est, pinguedinem, & τῶν δρυῶ καὶ τῶν ὀπ-
μῶν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν, id est, evaporationem, fumum, nidorem ex carnibus assatis, Eusta-
thius in Iliad. a. Item, κνίσαν τῆς πύατις ἀπόδοσις, id est, pinguedinis evaporationis. Idem
Odys. p. κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀπμῶν καὶ τῶν δρυῶν. Sic Arnobius sæpe Cnissa voce
Græca pro vapore atque nidore utitur. Hoc in loco κνίσαν δρυῶ, λίαν, sive τῶν δρυῶν id est,
mentum, adipem sive pinguedinem significat, quæ coxæ sive femur obducit atque involvi so-
lebat, quæ & majoris leflamini, vapor atque nidor excitantur, & illa tanto facilius confa-
grent: id quod auspiciata n & boni omnis loco habebatur. Et hoc ipsum quidem summo stu-
dio, riteque fieri cœsus vixit particula illa πύατα, quæ Apollonius utitur, satis ostendit.

vinis consecra-
tibus se mori
quis oim.

NUNC postremo, antequam ulterius progrediar, dicendum aliquid est de sine, cui Græci τὰ
πτερες tanto studio, atq. ceremonia coxas in primis si ve femora bestiarum Diis suis consecrarunt,
et in illorum honorem concremaverunt. Ejus rationem hanc reddit Eustathius Iliad. 2. in hisce ver-
bis: Ἐν τῷ μὲν τοῦς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν ὁλοκαύτων, ἔν τῷ δὲ τοῦς ἀνθρώποις ἀλλὰ τὸ τοῦ ζώου, καὶ
τὸ τοῦ σώματος τῶν ζώων τὴν βλάβην τῆς εἰς τὴν τιμὴν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Hoc est, Et
hoc quidem modo ritui, coxas si ve femora tota in solidum concremabant, ea tanquam pretiosum
quid ex reliquis hostiæ membris diligentes, propterea quod ea conferunt atq. conducunt ad anima-
lium et ingressum atq. incesum, et generatione ejectione semini. Ex his Eustathius veris occa-
sas, Ethnicos, qui non nisi eximia, selecta ac pretiosa Diis suis offerenda sibi atq. consecranda es-
se putabant; idcirco hæc quoque potissimum animalium membra ipsis, tanquam munera pretiosissi-
ma sacrasse et adolevisse. Duplicem autem et quidem maximum istarum partium usum esse do-
cet. Unus est, quod totius corporis sunt quasi columnæ atq. fulcra ad illud sustentandum, et ad
illi motum incessumq. omnino sunt necessaria. Alter eorundem usus cernitur in generatione; unde
femina quasi semina dicta; unde etiā femina, id est, mulier videtur denominata. Huc referenda
vetus juramenti forma, qua soliti sunt illi, qui se juramento obligabant, manus ejus femoris, cui se
obligabant, subicere, Genesis 24. et 28. Hanc jurandi consuetudinem sunt, qui inde proficiam pu-
tanti, quod ex femore sit procreatio; unde Genesis 46. capite, anima diu unetur progressu de femore
Iacob. Sed de hoc partium istarum, ut etiam aliarum omnium, usu consulendi sunt Physici atque
Medici.

Consecratio
fructuum a-
pud Gentili-
os nat. ex
κακοζήλια.

Præter hanc verò rationem, quam Eustathius adfert, verisimile est Ethnicos, superstitionis
hujus sue circa coxas si ve femora hostiarum occasionem partim ex illa Erya ex Adam sopiti ca-
ssa filia a Deo atque formata historia, partim ex altera illa historia de coxa si ve femore Iacobi
Patriarchæ, in admirabili illa cum Angelo luita, lutatione. Et qua illam consecrata fuit, elaudi-
catione attribuisse. Et quoniam, ut sacri litteræ produnt, Iudei in rei illius memoriam
abstinuerunt ab usu ner vi contractionis, qui est in pala femoris; i. e. probabile est, Gentiles quoq.
κακοζήλια quadam, ut etiam in aliis fassati sunt, in sacrificiis suis hostiarum coxas atque femo-
ra Diis suis maluisse adolere, et in illorum honorem concremare, quam ea comedere. Alias tam-
en in profanis epulis, ut vides, id est, dorsa si ve terga, sic quoq. uari, id est, femora, Eustathius
Odyss. 9. docet fuisse, ut ipse loquitur, ὅτι καὶ τοῦ σώματος, id est, in propore expetita; idq. Posidonii
testimonio comprobatur, qui in epulis publicis optimum et fortissimum quicquid, arum, id est, femo-
ris portione fuisse honoratum testatur: de qua parte monomachia nonnunquam atq. duella inter
contritas extiterint. Et hæc de coxis si ve femoribus sine dicta, quorum in sacrificiis, ut ex Home-
ro et aliis scriptoribus constat, tam diligens superstitionisq. in sacrificiis a Gentilibus habitæ fuit
ratio et observatio, ut pluribus fuit explicatum.

Alie partes
hostiarum, præ-
ter femora,
consecratae.

CONSEQUENS nunc videtur esse, ut de aliis quoq. hostiarum partibus, earumq. in Gentili-
um sacrificiis usu, seu abusu potius superstitionisimo dicamus. Quemadmodum igitur Gentiles
coxas atq. femora hostiarum suarum, quæ motus generationisq. animalis sunt instrumenta, Diis
suis potissimum sacrificabant: sic capita quoque atq. linguas immolarum bestiarum ejusdem con-
secraverunt.

1. Capite.

Ac quantum ad capita attinet, quæ principem inter corporis membra locum obtinent, tauro-
rum et arictum capita, detractis carnibus, cum ornatu cultus, illo suo sacrificiali in templis assi-
gi atq. suspendi fuisse solita legimus, tanquam testimonia atq. monumenta ipsorum teligiorum atq.
pietatis erga suos Deos. Illorum quoq. pictura et imagines ibidem viscebantur, ut in picturis an-
tiquis, quas Guilielmus de Choul in libro suo ponit, cernere licet. Aegyptiorum mos mirus hic non
est tacendus. Illi hostiæ caput divi deo vebant, et cum precatione, seu imprecatione potius so-
lenni in flumen deiciebant, ut, si quid ad versi accideret, in caput illud redundaret.

2. Lingue.

Linguarum autem, quæ perat in sacrificiis in epulo sacrificii ante contritum discessum
in focum conjecta comburebantur, frequentissima apud Homerum et alios scriptores sit mentio,
cum qua linguarum concrematione conjungebatur libatio, de quibus vide mea Conventualia.
Athenæus libro primo. Post canam, inquit, cum jam cætus dissolveretur, libabant antiqui Mer-
curio, non ut posteritas Iovis Teleo (τῆλεος Ἡεφύβιος τελευτῶντος, καὶ ὁλόκληρον exponit, id est,

sacrum

4. Χορδ' αἰ. Dicuntur etiam χορδ' αἰ, item τομία δατὶ τ' τομῆς a sectione, in qua significatione Demosthe-
 5. Τεμία. nes quog, & Aeschines hoc nomine τομίον utuntur, quasi dicas secta, sive ressecta, exsecta, profe-
 lia: quia sectione & victimae eximebantur, super quae exsecta manus imponere, vel etiam stare, atq;
 ita iurare solebant, ut docet Dionysius Halicarnassensis, libro septimo: de qua iurandi consuetudi-
 ne posita. Possunt tamen voce τομίον etiam aliae partes, quae ex victimis recidebantur intelligi.

6. ΕΥΤΟΜΙΑ. ΕΥΤΟΜΙΑ etiam dicuntur & exta, si ve etiam aliae victimae partes, & fœdera (qua sacrificiis in-
 cerposiis & adhibitis fiebant) & expiationes Helychio. Nam ΕΥΤΟΜΕΙΝ & incidere, & casus
 seu mactatas hostias immolare atq; sacrificare significat. Thucydides libro quineo, ἀσπύττα
 ΕΥΤΟΜΩΣΙ, καὶ τμηδὲ δὲ δάκτυλοι, id est, tanquam Heroi cadunt victimas sive sacrificantes, & bono
 res tribuerunt: unde ΕΥΤΟΜΗ & incisuram sive incisionem, & sacrificium, quod casu seu intisafie
 victimae, significat.

ΣΠΛΑΓΧΝΩΝ Non est hic silentio praterendum, σπλάγχνος, de quo modò dictum, prater propriam signifi-
 pro misericordiam capisissimè in sacris & profanis literis, ut etiam viscera apud Latinos, pro amore,
 ne & intimo misericordia, & alio affectu intimo, maximo & flagrantissimo: quoniam σπλάγχνος seu viscera
 officiu. membra sunt corporis intima, corporis ipsius penetralia (unde etiam in omnibus fere linguis suum
 nomen habent) maxime vitalia, mollia, tenera, quibus cibi digeruntur, utilia reventur, superflua
 emittuntur: quoniam item asellum sunt sedes & instrumenta: unde per metonymiam sepi
 ipsi affectibus sumuntur. Et sic apud Eurypidem in Medea vox σπλάγχνος misericordiam
 significat. Unde verbum σπλάγχνος in sacris praesertim literis, Veteris & Novi Testamen-
 ti sepius accipitur pro, Ex intimis visceribus et medullis misericordia affici atq; motus, quod
 Deo crederrime atque Christo Θεωθεωπατρί tribuitur & hominibus: ut Luca primo σπλάγχνος
 ἰδίου, viscera misericordiae, per quae Deus exoritur ex alio nos visitavit. Sic 2. Corinthe. 7. σπλάγ-
 χνα ὡς τοῦ (Tui) Θεοῦ σπλάγχνος eis ὡς ἑστί, viscera ejus abundantius erga vos sunt, id est,
 tanto vos magis ex animo, ex intimis animi visceribus amat. Sic Philipp. 1. πᾶς τὸς ἀρετῶν ἐστὶ
 ὁ θεός, ὡς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὡς ἑστί, ἐκ σπλάγχνος ἰσχυροῦ Χριστοῦ, Deus enim mihi est testis, quid
 vehementer omnes vos desidero in visceribus Jesu Christi. Hoc est, me ex intimis planeq; Chri-
 stiano affectu per & propter Christum maximo vestrum flagitare desiderio. Et capite secundo:
 Εἰ πᾶς σπλάγχνος, οἰκτιροί, siquidem viscera est miserationes: ubi οἰκτιροί adduntur ἱερου-
 σαλῆ. Pauli gratia chrestatio: si quis est animorum testorum erga me affectus, amor, miseri-
 cordia, &c. Sic Coloss. 3. ἐν ὧν ἐστὶ σπλάγχνος οἰκτιροί, induit viscera miserationum, id est,
 studete sincero erga fratres vestros amari & misericordiae, date operam, ut ornati sitis & instructi
 vero, sincero & ardente amore atq; misericordia erga fratres vestros. In epistola ejusdem Apo-
 stoli ad Philemonem ser σπλάγχνων, id est, viscerum: sic mentio. Primò dicit σπλάγχνος, id est,
 viscera sanctorum per Philemonem fuisse resocillata. Secundò: Resocilla, inquit, τὰ σπλάγχνος,
 viscera mea. Tertio: Tu autem eum (Onesimum) τὰ ἰὰ σπλάγχνος, mea viscera suscipe: ubi
 ipsum Onesimum vocat sua viscera (ut Titus amor & delicti gentis fuit appellatus) id est, sibi
 carissimum: Sic Penelope, pud Homerum: τὰ σπλάγχνος, id est, viscera nostra, tuae dilantantur
 opes, id est, quae sunt, tanquam viscera nostra, quibus alimur & sustentamur quaeq; nobis sunt ca-
 rissima. Tὰ σπλάγχνος porro claudere ab aliquo, est, Nulla erga ipsum misericordia tangi, quo
 sensui. Iohann. 3. prohibemur viscera claudere a fratre egente, hoc est, nulla commiseratione affi-
 ci ad ejus inopiam sublemandam ac sustentandam: quod idem, ac esse σπλάγχνος, seu σπλάγ-
 χνος, ut Graeci loquuntur, imitemur, immisericordem esse: cui opponitur εὐσπλάγχνος, humanus,
 mitis, misericors, benignus, & πολὺ σπλάγχνος, qui valde est misericors. Aliquando εὐσπλάγ-
 χνος etiam animosus dicitur, ut Ephesiorum 4. & εὐσπλάγχνος, animositas, animi praesentia,
 animus ad miserandum promptus, Sophoclis interpreti. Et haec de nominibus Graecis.

Nomina Latina
 viscera.

Latine viscera interiora omnia dicuntur, ut secur, cor, pulmo, renes, ilia & reliqua, quae pelle
 teguntur, quae etiam intestina & interanea dicuntur, quibus respondent nomina Graeca, paulo
 autè commemorata: quae Plinius uno nomine Praecordia vocat, quia cordi pretenduntur. Servini
 in illa Virgilii:

Ille se praede accingunt dapibusq; futuris
 Tergora diripiunt costis & viscera nudant:

Viscera,

Viscera, inquit, non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est. *Ve* in Albano Latini viscera dabatur, id est, caro. *Visceratio* enim carnis cruda distributio fuit, quae fieri solebat vel in solenni festiuitate & praecipue in funere excellentis alicuius persona. Hinc *viscerari*, carnem populo distribuere. Idem *Servius* in illa *Virgilii Aeneidis* sexto:

Et solida imponit taurorum viscera flammis:

Non exta dicit, sed carnem. Nam viscera sunt, quicquid inter ossa & cutem est: unde etiam visceratio dicitur cōvivium de carnibus factū. Ergo solida viscera holocaustū significat, quod detractis extis ara super imponebatur, quae nonnunquam ablata: elixa etiā ipsa reddebantur. Unde insert:

Pinguē superq. oleum fundens ardentibus extis.

Quaquam alii pro parte totum velint, ut per exta totum animal intelligatur. *Viscus* videtur dictus a quasi vescum (ut *Vescumq.* papa ver) a vescendo, quia hominibus visceribus vescuntur, eandemque cibum delicatissimum: vel quia visci instar cenae acq. sequacis corpori adherent & quasi agglutinata sunt. Hinc vox viscerum metaphorice sepe pro re quavis abducta, abstrusa, penitus infixae & inhaerente accipitur: ut *Ciceroni* in quaestionibus *Tuscul.* Haeret in visceribus id malum. Item: Periculum autem residet & erit in visum penitus in venis atq. visceribus *Reipublica*. Itē: Sed nolime pucare, in *Δελφω* illa tua abeisse, quae mihi in visceribus haeret. Item de *Oratore*: Haec non extrinsecus alicunde quaerendo, sed ex ipsis visceribus causa sumenda sunt, in medullis & visceribus. *Viscera* tamen etiam a vivendo aut a vivo vitula corporis membra.

Extā porro proprie fuerunt dicta, quae ex visceribus Diis sacrificabantur, & in quibus barbae. Extā, spices futura praenoscere, sic dicta, quod ad hunc usum praefecere: ut, quodq. exflarent & eminerent, propterea quod olim non solebat inter exta numerari: postea pinguedine illa, quae in summo corde est, laeta exta facit. Extā igitur quasi exsecta, & exstantia, vel quasi extra dicta.

HIS PRAEMISSIS nunc ad viscerum istorum, si ve ut in sacrificiis proprie appellata sunt De extorum, extorum usum seu abusum potius idololatricum, qui Gentilibus valde fuit familiaris, expli- usu in sacro-
candam accedamus: cuius crebra frequensq. in omnibus feri Gentilium sacrificiis fit mentio. Sic
animum sapientem apud prophetas auctores exta inspicere, consulti, coqui, prosecari, porrici, reddi, comedere quod fuisse solita legimus, de quibus singulos decemus ordine.

PRIMO igitur dicamus de *ἑξάτορι*, seu divinatorio, qui primus feri & praecipuus istorum viscerum si ve extorum sacrificii alium usus apud Gentiles fuit. Ex istorum enim inspectione res & eventus futuri si ve boni si ve mali praescire atq. praedicere consueverant. Divinationem, a *Διῷ*, teste *Cicerone*, dictam, quam Graeci *ἑξάτορι* a futuro appellat, Cicero definit earum rerum, quae forciuta putantur, praedictionem atq. praesensionem. Eandem ex *Chryippo* definit his verbis: Vim cognoscentem & videncem, & explicantē signa, quae a Diis boni iudicis portendantur. Officium autem ejus esse, praenoscere Diū erga homines quae mentis sint, quiddā significent. Idem Divinationem facit duplicem: Aliam naturalem, quae arte careat: aliam artificiosam, quae artis sit particeps, ut est divinatio extorum, fulgurum, ostentorum, pyrorumq. caelestium. Divinationē igitur per exta Cicero fecit artificiosam. Sic enim idē lib. 2. de Divinatione, artificiosa divinationis illa ferē genus ponebat, Extispiciū, eorūq. qui ex fulguribus. *Ἄσπετος*q. praedixerūt.

Haec divinatio a Graecis *ἀνταρροσκοπία*, seu *ἀνταρροσκοπία*, ex cuius inspectione per exta divinatio: quo pertinet *ἀνταρροσκοπία*, extorum sectio: nec non *ἑξάτορι*, id est, epae inspectione, fuit appellata. Haec autem Graeci per *ἑξάτορι* idē sic nominarunt, quod, quamquam explorarent ea omnia, quae viscerum nomine continentur, ut epas, lien, eor, renes & cetera: secur tamen vaticinationis istius sedem & quasi fontē constituerat: quo recte constituto & optime temperato pro vitima natura laeta promitti, eo autem vitiatō aut mutilato ad versa portendi opinā narentur, si ve refragarentur cetera, si ve consentirent: & quod inde initium inspectionis considerationis si ve istius habebat. Latine divinatio ista vi extalis, seu extaris: nec non extispicina, & ha-ruspicina dicta fuit.

Ipsi vero extorum inspectores & estimatores, qui causā vitimā exta inspiciebant, & ex extorum colore aut qualitate futura conjiciebant & praedicebant Graeci & *ἀνταρροσκοποι*, quo nomine & *Juppiter* fuit dictus, teste *Athenaeo*, ab extorum sectione seu incisione, qui viscera olim nominatim hostia mactata cultro resolvebant & eximebant, qualem *Enslathius* dicit nullum in Cypro habuisse.

fuisse cultum ὁ ἀλασχοσκοποι, ab eorum inspectione, & specialius ἀνασκοποι, necinerum inspectores (causam nominis antea attingi) & generatim δυοσκοποι, & ἱεροσκοποι sacrificiorum inspectores (quia non extra tantum, sed etiam alia in sacrificiis obferabant, & ex his futura prædicebant) a Latinis extispices & haruspices, a victimis in aia inspectendis fuerunt appellati. Helychius τοὺς ἀπὸ ἀσχοπῶν ἡ δυοσκοπῶν μαντελομένων τὸ μίλλον ἀπλῶς τὰς τοῖς, qui per viscera vel sacrificia variabantur, & futura indicant: item τοὺς δι' ἐμπύρον ἱερὰ τὰ σημαίνοντα νοοῦσας, quæ, quæ ex ignis sacri, siue hostiis, igni impostis, significantur, prænosunt, appellat: item δυοσκόπος παρὰ τὸ δύω, id est, sacrificia, ἱγνισία & κρεῖν, id est, νοεῖν, intelligere. Idem etiam ἱμπεροσκοποι dicitur esse Eustathio lib. ultimo.

Plutarchus
quid de extispicio.
Cicero.

De hoc autem Divinationis genere ex extis fit in genere Plutarchus in lib. de Orac. Pyth. αἱ ἐπὶ τῷ ἀλάσχοι μαρτυρίαι, & ποιοῦσιν ἀποδείξεις ἀνθρώποις τὸ μέλλον, Hoc est, Viscerum siue extorum forma & qualitates hominibus futura significant. Cicero de Divinatione libro primo: Democritus autem, inquit, censet, sapienter instituisse Veteres, ut hostiarum immolarum inspectarentur exta: quorum ex habitu atque colore tum salubritatis, tum pestilentie signa perspicere nonnunquam etiam, quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura.

Extispicia a
quo quibus ver
bis expressa.

Verba, quibus divinationis istius actio atque munus exponitur sunt, ἀλάσχοσκοπεῖν, ἀπασχοσκοπεῖν, (Hinc Extispicina a Græcis ἀπασχοπία nominatur, quod quæquæ explorantur omnia, quæ visceri continentur, ut erat, lion, cor, renes & cætera: per eam in variis huius fontem esse existimabant, & ab illius contemplatione exordiebantur) δυοσκοπεῖν, vel δυοσκοπεῖν, ἱμπεροσκοπεῖν, item ζυλάττειν τὰ ἀσάχια apud Aeschinam in Ctesiphonte, id est, observare exta, quid significant, quid de portendant.

Latinis bis ferè verbus utuntur: Viscera aperire. Ovidius Fastorum primo:

Hic qui nunc aperit: percussa viscera tauri

In sacris minium culter habebat opus.

Item, Nudare viscera. Virgilius:

— Et viscera nudant

Cultris. His respondet Græcum ἀλάσχοτομοῦν.

Item, Viscera inspicere: quæ aliud festivè ille apud Plautum in Aulula. ia:

Qui ossa atque polle totus est, ita iuta macet.

Quin exta inspicere in Sole etiam viro licet.

Ita enim splendet, quasi laterna Punica.

Item, Viscera consulere. Virgilius Aeneidos tercio:

Instauratque diem donis, precandumque recluso

Pectoribus, inhians spirantia consulit exta

Heu vatium ignara mentes, quid vota farentem,

Quid delubra juvant?

Donatus in illa: Spirantia consulit exta, idem sunt, inquit, ac quærebant futura in interioribus pectorum: sic posuit quasi exta possent revocare responsum: sed videntur respondere, dum consulenti visibus signa commisse consultationis ostendunt. Servius, Auspicalem, inquit, artem intelligit. Mensa huic actioni, hoc est, hostiarum partium distributioni, partim inspectioni destinata, Latine Aulularis fuit dicta, teste Festo, de qua supra. Sacerdos igitur siue haruspex cultro, ad id destinato, viscera siue exta ex immolata hostie corpore vellet, atque diligenter atque explorabat ac rimabatur, quomodo singula essent afflicta, & nunquid deesset: inde, vel bona vel mala significabant, perlitatum ne esset, ne? Erat is culter ferreus & oblongus, manubrio eburneo, clavis æreis, ac Cyprio & capulo argenteo ornatus. Non enim licebat manibus contrahere viscera, ne qua offensæ pollutis sacri intercideret. Sed de his cultris & aliis victimariorum instrumentis, quibus victimæ cadi, percuti, jugulari, mactari, dissecari ac dividi solebant, supra dictum est.

Certa mensa
ad extispicium
olim destinata.

Certum culter
ad extispiciū.

Sacrificia &
exta appellao
ta.

Secundū hanc ergo divinationis et extorum inspectionis sacrificia et exta alia appellabāt ἀνομαστικά, Latine Anomalia, in quibus nulla inrant signa: alia Ἀργυρα, quæ cōspicuas & illustres notas exhibebant.

bebant: alia Regalia, apud Festum, quæ potentibus in spe ratum honorem pollicentur: privatis & humilibus: credidites, filio familiae dominationem: alia lustralia, quæ præpingua fuerant, eo quod lustralis, id est, quinquennalis bos dicitur esse perfectæ ætatis, de quibus Poeta:

Flexæ cervicæ greges lustraliaq; exta.

Alia item piacularia: alia clivia: alia pestifera auspicia secundum illam divinationem appellata. Picularia, quæ piacularia quidem, quæ sacrificantibus tristia portendebant: Clivia, quæ aliquid fieri portendebant. Omnia enim difficilia clivia vocabant. Unde & clivi loca ardua difficilia aditu. Pestifera denique, cum cor in extis, aut caput in jecinore non fuisset, quo modo pestiferum fulgur dicebatur, quæ morti exitum re significari solebat, Festo teste.

Et ut quidem sciebant has divinationes Romani, ut & libris describi rationem consulens, inquit, instat onculorum custodiri publicè, & in ea disciplina suos exerceri a teneris curarint, librisque nihil caperint aut morerent, nisi sacrificiis diligenter perlustratis & examinatis. Afficiunt enim, & simas, notisq; monitricibus & ventorum subito seu consignari ab iis Numinibus, quæ adessent, oram vocata, & ritus spectarent, per sua sistimum habebant.

Hi autem a Romulo primum fuerunt instituti, ut auctor est Dionysius Halicarnassensis libro secundo. Primum autem haruspices omnes Hetrusci fuerunt, in quorum patria hæc disciplina maxime viguit. Unde Cicero libro secundo de Legibus: Prodigia, portenta ad Hetruscos & Haruspices, si Senatus jussit, deferunt. Et secundo de Divinatione: Vt reat inquit, in extis totam Hetruriam definire.

Postea vero Senatus decrevit, ut Principum filii sex singulis Hetrurie populi in disciplinam traderentur, teste Cicero libro primo de Divinatione: id quod & Valerius Maximus libro primo, capite primo confirmat, qui tamen non sex docet, verum decem Principum filios mitti solitos in Hetruriam. Verba ejus hæc sunt: Tantum autem studium Antiquis non solum observande, sed etiam amplectende, religionis fuit, ut e florentissima, tum etiam opulentissima civitate decem Principum filios ad usum singulis Hetrurie populi percipiendæ sacrorum disciplinæ transfunderent. Hoc in loco, ut & apud Ciceronem, non sex vel decem, sed duodecim, Glareanus legendum censeat, ut, cum duodecim Hetruria populi facerint, singulis unus fuerit tradendus. Hæc Lex illa Ciceronis pertinet: Hetrurie principes disciplinam docere.

Haruspicum igitur munus erat viscerum in ara inspicere considerare, & ex iis futura, arte de mone in divinare. Considerabant autem haruspices aut hostias ipsas, priusquam jugularerentur: aut e iis, postquam dissectæ erant, exta, de quo officio bos in loco agimus: aut flammam, quæ ex incensis & ardentibus evolebat viscerum, atque etiam fumum: aut farinam & farine materiam, ex quibus liba præstebantur & mola: aut tibus, quod adolebatur, aut vina & aquas. Hæc in genere.

Nunc speciatim de extorum inspectione & divinatione, quæ quidem hujus loci propria est, quædam addamus ex Pencero, qui tum in genere de omnibus Divinationum generibus, tum de Extispicio & extispicum divinatione sic scripsit: In dissectis jam visceribus ex signis salubribus, necisq; ex habitu coloreq; extorum & fibrarum, defectu aliquarum particularum in præcipuis ejus visceribus, aut præter naturam adnatæ, collectæque ex humorum affluxu abscessibus, sumebant conjecturas de eventuum conditione, & in quam partem Numen, cui ferebat sacrificium, inclinatum esset, & præpenderet: ut quando exta, aut etiam quidvis aliud & manibus exciderat, id traditur & triste videbatur. Unde Plutarchus in Crasso: τὸ πάλαιον τῶν μαντικῶν αὐτῶν ἐπεὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐξ ἑκάστης τῆς χειρὸς. Hæc sunt, quæ Romani caduca auspicia vocabant. Festus: Caduca auspicia dicunt, cum aliquid in templo excidit, veluti virga e manu: ut virga Flaminis Commentaculum dicitur.

Insuper viscerum autem fere exta, quoniam præcipuum illis videbatur Epar, ab eorum extorum contemplationem inchoabant: unde etiam universa extorum inspectio & divinatio ἡ πᾶσις ἐκτοπία fuit, & pellata.

Sic illud grana et nati va purpure ruberet nullaq; esset contaminatum laba vel si caput jecinoris ædum duplicatum, & aut geminum jecur reperitur: vel si extremitas fibræ, versus interiora, replicata, ac convolvata visceretur hæc eximia felicitatis argumenta certissima dare & magnas acceptiones, potentis amplificationem, prolationem finem, triumphos, summa dignitatu fastigia, de-

Muta.
Arguta.
Regalia.
Lustralia.

Picularia.
Clivia.

Pestifera.

Extispicina
magni facta
olum.

Extispices a
Romulo instituti.

Extispices etiam
diem tradidit
Hetrusci.

Extispicum munus.

Extorum divinatio
quomodo
olim comparata.

signare augurabantur: Cōstitutis etiam in epore geminis capitibus, unum hosti, alterū illi, in aqua gratiam instituebatur diuinitas, destinabāt: alterutrum eorum, si vel corrugatum emaret, uisset, vel colorem, habitumq; suum quo uis modo mutasset, ruinam aut inclinationem, aduersusq; omnia minitari: si uelut inflatum atq; distensum intumisset & florido enitisset colore moriūq; alacri & continuo micasset, victoriam etiam spondere, & successus felicissimos illi putabatur, cuius nomine cedebatur. Lucanus exta Cæsarem victorem renuciasse contra Pompejum, annotauit:

Quoddā, nefas nulli impune apparuit exis.

Ecce uidet capiti fibrarum increfcere molem

Alterius capitis pars ægra & marcida pendet

Pars micat, & celeri uenas mores improba pulsu

Si uero aut oblitum vlceribus pustulisve aut livore deforme aut duritie contrallū corrugatumve abscissibus aut humoribus vitiosis imbutum esset, atq; obstruclum: vel si in sua non conspiceretur sede, sed aut a præcordiis a vulsum subfudisset, aut permutatis sedibus lenis locum occupasset, illo in dexteram regionem translatō aut prociidisset in anteriora: vel si contabuisse, aut aliquam gracilius iusto aridiūq; apparetet: vel si totum defuisset, aut solo caruisset capite, denique si nec coquendū, purulentū inquinaretur sanie: aut ad eum exacerceret modū, ut inter exta non emineret, aut colliquatum dissolueretur in pulterem: hæc piacularia esse funestaq; adeo persuasum erat, ut secus accidere, atq; ab his demonstratū erat, nihil posse affirmaretur. Anno Urbis 636 Catonē Censuli immolanti exta emarcuerunt & caput pecinoris exuauit. Cajo principi & M. Marcellioque cur subicō extabuisse annotatum est. Lucilio Lucō inter exta caput pecinoris non inuentum est: Quare prælio perijisse exilimatus est.

Inspectio cordis.

A pecinore Cor inspiciebant: id si palpitaret, aut exiliret aut flaccesceret, aut minus iusto appareret, aut omni destitueretur pinguedine, aut toti risset in rugas, aut inter exta omnino non videretur, exitū, duratq; atq; infesta fortune omnia prædebat. Nam & Iulio Cæsari, quo die purpurea vesie processit, & a conputatis interfectus est, cor bis in optimis bobus defecit, & Cajo Mario, Vicia immolanti. Pertinaci Cæsari utriusq; visceris epatus, et cordis defectus in ea, quam ante mortē in Cæsari iussit, vitima interiorū portendit. In ara Veneris Paphie, ubi puro igne & precibus altaria adhibebant certissima semper fibræ hadorum fides est habita. Si uero aut solico grandine, aut spissum gladiumq; & humectum nec stercidum, nec ex ariditate implica nugatq; cōtraclum in ueniretur, aut si in summa basi largiore pinguedine restitum foret, aut abriperetur ab aquila propitius hoc Deas, & capem annuentes statūq; secundas aspiraturos confirmabant.

Inspectio fellicis, lienis, &c.

Cors de exploratō ad fellis, lienis, & membranarū visum ambientū considerationē se vertebat. Si xucus xolusq; dyor geminam, qualē Augusto exhibitā ferunt, eo die, quo Antoniiū profligauit ad Actiū, aut copiosa bile turgentē atq; effluentē noxassent, atria & felici apralia expellabāt. Si suo loco positum lienē sine pustulū duritie corrugatione sineq; alieno colore cōspexissent, felicia propostre rei ominabatur.

Si contra in dextrum lien uergeret, aut antorsum propenderet, aut reperi deorsum, aut notas alienas a natura sua haberet. Si exta ex sacrificantiū manibus decidissent: si viscera aut erore fadiū aspersa, aut liuido fedata colore, aut macula variata forent, si peritonæum ruptum alicubi hiaret, aut sanguine suffusum esset, si polytlenus & ampulus, pure aut salsi lagine refertū scaterent intestina, aut lacerata essent inius, vel rupta at diuulsa: Si dracones inter exta serperent, Si furerent viscera, aut putrilaginem redolèrent, fatalium hæc et jam imminentiū malorum indicia erant, quæ pro condicione earum rerum, de quibus ritilume consulebantur, rates interpretabantur.

De expulsiōne seu cordis inspectione.

Pulmones bifidi incisq; moras adferebant rebus et tuncilationes simplices, & solidi, mora rupta continuabant rerum curricula & excretionem maturabant, &c. Hæc Peucertus, quibus addi, quæ Plinius scribit lib. ii. cap. 37. inueniens: In corde summo pinguitudo est quedam latius extis. Non semper hoc autem in parte extorum habitum est. L. Posthumio Albino rege sacrorum post centesimam vicesimam tertiam Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia discessisset, eor in exeret aruspices afficere caperunt. Cæsari dictatori, quo die primū veste purpurea discessit, atque in sella aurea iniecit sacrificantibus bis in exis desuit. Vnde questio magna de diuinatione argumēti.

ment. in quibus potuerint sine ullo viscere hostia vivere, an ad corpus admiserit? Idē lib. 12. cap. 2, ubi similiter hujus extispicina meminit: Vidimus, inquit, certos precationibus obsecrasse summos magistratus. Et ne quid verborum pratereretur, aut praeponeretur dicatur, de scripto praeire aliquem, rursusq; alium custodem dari, qui attendat; alium verò praeponi, qui sacra verba linguis jubeat: tribuinem canere, ne quid aliud exaudiat: utraq; memoria in hunc, quod ipse dixit obstreperes non fuerint, quoties te precatio erraverit, si repente extis adimi capiat, vel corda, vel geminari visima stante acciderit. Haellenus Plinius.

NEC verò animalium tantum brutorum, sed hominum quoq; mactatorum maximè capere visum, visceribus atq; extis divinare fuerunt soliti, sagis se velantes: inde ubi plaga infligebatur ab insectis sub hirsutis primū ad hominis casum vaticinabatur: quae actio ab ὀπομαρτεία Græci sunt appellata, quae & Helio gabalus, teste Aelio Lampridio, & Iuliano Apostata, ut ait cor est Eusebius lib. 7. cap. 9. Ecclesiastica historia, usi fuerunt. Sed de humanis hostiis suprà, quibus pauca hac addere libet, quod ad illam sanguinis hostiarum asperersionem, de qua suprà pertinet. Arelate in Gallis, quae Aera laica a Prifis suis appellata, prope civitatem, quae Rochette dicebatur, duae columnae erant extructae & super eas ara impia: ubi quotannis ad KL. Majas frequentes undique populus humanas hostias pro sua superstitione mactare consueverat. Itaque tres juvenes emtos a quo toto saginabant, quos constituto die ad ipsam aram immolabant, visimarum sanguine circumstantem populum aspergentes. Quem ritum Trophimus, unus ex LXXII. discipulis Christi, istuc ex Iudaea missus, sustulit, dolens, non crure mortaliū hominum, sed Christi sanguine debere aspergi: testis hujus rei est Robertus Gaguinus lib. 19. historiae Francorum. Porphyrius quoq; hujus ἀπομαρτείας meminit, quam Barbari possimim adscribit, inquit, eos δὲ ἀπομαρτείας ἀπὸ λυγρῶν. Id est, per viscera hominum iugari. Plura vide lib. ejus 2. Indorū consuetudo.

Hic adde populorum Indiae Occidentalis, qui Caribes appellantur, immanem consuetudinem. Tene enim ad bella Chiappem, idolum suum, deferunt, eis, priusquam expeditionem suscipiant, leas humanas, vellimas ex captivis mactantes pluribus sacrificiis liant, eorumq; ipsius simulacrum sanguine oblinentes carnis inter se ipsi epulantur. Haec Benzo in historia novi orbis.

Nunc ut ad extorum inspectionem redeamus adjungam hic quaedam ex Ciceronis libris de Divinatione deprompta, quae ad superiora illa illustranda & confirmanda non parum faciunt. Quid ista cina.

Extispicium, inquit, quid sit, valeat accipere: quae causa sit nescio. Atq; horum quidem vicia plena est. Extispicium Ciceronis aetate celebre.

Extis enim omnes ferè utuntur. Ex his verbis constat, extispicium Ciceronis aetate valde fuisse celebratum. Idem: Nihil ferè quondam majoris rei, nisi auspicato, ne priusquam quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui re amissa, nomen tantum tenent. Nam ut vix extis, quanquam id ipsum aliquando minus, quam olim sic cum avibus magna res impetrari solebant. Idem: Etrusci autem, quod religione imbui studiosius & celebris hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dederunt. Idem: Omisso nostros, qui nihil in bellis sine extis agunt, nihil sine auspiciis domi habent. Hinc Dionysius Halicarnassensis libro tertio de Metto Fufcio, Albanorum imperatore: καὶ τὰ σπῆναι, καὶ τὸν βύρρο παρὰ μᾶλλον ἐλάττω μέρησιν, Extisq; de pugna exitu consultis nihil fausti portendere. Idem de eodem: τὰ δ' αὖθις αὖθις ὁπότε ἔχεται, καὶ τὰς αὖθις ἐπὶ μᾶλλον ἐλάττω μέρησιν, Extisq; super pugnam consulerem, & divina signa difficiliora esse animadvertere. Idem: καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ὁπλῶν τὰ πολέμου θύομεν, ἐκ δὲ δυομεθὰ ὄρχην, ὡς αὖθις, Et quoties bellica pegimus sacrificia, exta nos pugnae auspicari reuerunt.

Porro & de eadem extispicina Cicero agitur his quoque verbis: Ad hostiam deligendam potest dux esse vis quaedam sentiens, quae est toto confusa mundo: et cum ipsam cum immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut super sit: parvis enim momentis multa natura aut effringit, aut mutat, aut detrahitis: quod ne dubitare possimus, maxime est argumentum, quod paulo ante interitum Caesaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primo in sella aurea sedis, & cum purpurea veste processit, in extis bovis optimi cor non fuit. Num igitur censet ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? Quia ille ei non vixit perculsus cum Spuria diceret, timendum esse, ne & consilium, & vita deficeret: earum enim rerum utrumq; a corde proficere: postero die caput in iecore non fuit, quae quidem illi portendebantur, a Diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret. Cum igitur ea partes in extis non repe-

riuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset: intelligendum est, in ipso temporis immolatione eas partes, quæ absint interuisse. Hæc enim Cicero. Idem porro & contra extispicinam, & alia divinationum naturalium & artificiosarum genera copiose differt lib. 2. de Divinatione: cuius verba quia huic loco cōvenientissima sunt, eumq; summo opere illustant, quippe ab augure ipso, & in disciplina hac exercitissimo Cicerone videlicet profecta, integra inserere placuit. Vt igitur ordiar, inquit, ab haruspicina, quam ego Reipub. causa, communisq; religionis colendam esse censio: sed soli sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisq; dubitanti: inspicimus, si placet, & ita primum. Persuaderi igitur cuiquā potest, & a qua significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspicibus observatione diuturna? æquā diuturna ista fuit? aut quam longinquo tempore observari potuit? aut quomodo est collata inter ipsos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris esset, quod fissum periculum, quod commodum aliquod ostenderet? An hæc inter se haruspici Etrusci, Elii, Aegyptii, Persæ contulerunt? Alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certè, si est in extis aliqua vis, quæ dei lætæ futuri: necesse est, eam aut tunc rerum natum esse conjunctam, aut conformari quodam modo numini deorum. Atqui diuina cum rerū natura tantā, tamq; præclara in omnes partes, motusq; diffusa, quid habere potest commune, non dicam gallinaceum fel (sunt enim, qui hæc arguissimā exta esse dicant) sed & auri optimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit?

Haruspiciū
observatio neu-
tiquam diutur-
na.

Extorum inter-
pretatio vari-
a.

Arguta exta
quæ.

Democritus
quid de extis.

Democritus tamen non inscite nugatur, ut Physici: quo genere nihil arrogantius: Quid est, ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plagas. Verum ut tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, vel ubertatē vel tenuitatem: salubritatem etiam aut pestilentiam extis significari putat. O mortalem beatum! cui certo scioludum nunquam defuisse. Et uicine hominem tantis delectatum esse nunguis, ut non videret, quid futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum esset, colorumq; converterent? Sed si eadem hora alia pecudis iecur nitidum, atq; plenum est, alia fortissimum exile: quid est quod declarari possit habitu extorum, & colere? an hoc ejusdem modi est, quale Pherecydem illud, quod est ante dictum? qui cum aquam vidisset ex puteo hausit, terra motum dixit futurum. Parum, credo, imprudenter, quid cum fallis essent motus, dicere audent quæ vis id effecerit: etiamne futurum esse, aquæ turgis colore præsentunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia vide, ne non sit necesse.

Democritus
refutatur.

Verum sint sane ista Democritea vera. Quando nos ea extis exquirimus? aut quādo aliquis ejusmodi ab haruspibus inspectis extis audivimus ab aqua, aut ab igne pericula monent: tum hæc dicentes, tum damna denuntiant, fissum familiare, & vitale trahant: caput jecoris ex omni parte diligentissimè considerant: si vero id non est inventū, nihil putant accidere potuisse tristicus. Hæc observari: certe non possunt, ut supra docui.

Rerum cognatio
est naturalis
in quædam.

Sunt igitur artis inventa, non detestatus, si est ars ulla rerum incognitarū. Cum rerum autem natura quam cognitionem habent? quæ ut uno consensu juncta sit, & continens, quod video Physici placuisse, eiq; maxime qui omni, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventionem conjunctum? Si enim extis pecuniæ amplificatio mihi ostenditur, idq; sic natura: primò exta sunt conjuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pudet physicos hæc dicere? ut enim jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse cōcedo: multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri, & pulicem aridum florescere ipso vernali die, & inflatas rumpi vesiculas, & semina malorū, quæ in his mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: jam nō vos in fidibus aliis pulsus, resonare alius ostendit, & conchilis omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter, pariterq; decrecant: voboresq; ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccata sint, tempesti vi cæli puerentur. Quid de fretis, aut de marinis ælibus plura dicam? quorsum accessus & recessus luna motu gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc: nihil enim mihi dissipationis adversatur.

Nam etiam si fissum cuiusdammodi fueris in jecore, lucrum ostenditur? quæ ex cognatione natura, & quasi concentu, atq; consensu, quam cum numeris Græci appellant, convenire potest?

fissum

filium jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cælo, terra, ætærumq; natura? concedā hoc in extis mutationem non fieri.
ipsum, si vis, etsi magnam iacturam cause fecero, si ullā esse convenientiam cum extis nature, con-
cessero: sed tamen eo concessio, qui evenit, ut is, qui imperare velis, eo venientem hostiam rebus suis
immolant? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi.

At quāvis festivè dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admittor: sed
Chryssippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum a te, ad hostiam di-
ligendam ducem esse vim quandam sentientem atq; divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud ve-
rò multo etiam melius, quid & a te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam ve-
lit, cum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut super sit: Deorum enim numini parere
omnia. Et hæc mihi iam crede, ne anicule quidem existimant. An censes, eundem vitulum si alius
deleperit, sine capite jecur in viturum; si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subito
ut fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandā
i esse hostis diligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissimā exta sine capite fue-
rant, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia saepe litatur pulcherrimè. Vbi illa mina su-
periorum extorum? aut quæ tam subito deorum tanta facta est placatio? Sed affers, in tauri opi-
mi extis immolante Casare cor non fuisse: id quia nō potueris accidere, ut sine corde vitima illa
viveret, judicandum esse tum interisse cor, cum immolaretur. Qui sit, ut aliterum intelligas, sine
corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subito non potuisse nescio quō a volare?
Ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum; vel suspicari, contra tū aliquo mor-
bo boves exire, & exiguum & vitum eor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò quid habes, quare pu-
tes, si paullo ante cor fuerit in tauri opimo, subito id in ipsa immolatione interisse? an, quod aspe-
xisti vestitu purpureo, excordem Casarem, ipse corde privatus est? urbem philo sophicæ, mihi cre-
de, proditis, dum castella defenditis. Nam dum haruspicinam veram esse vultis, physiologia in co-
eam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, & vinum insper-
seris. Deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interiorum atq; obitus na-
tura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nibilo oriatur, aut in nihilum subito occidat. Quis hoc
physicus dixit unquam? haruspices dicunt. Et si igitur, quāvis physici, potius credendū existimas?
qui l. um plurib. Diis immolatur, qui tandē venit, ut litetur alius, alius non litetur? quæ autē in-
constituta Deorum ē, ut primis minentur extis, bene promittant secundis? aut tanta inter eos
differensio, sepe etiam inter proximos, ut Apollonis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam
perspicuum, quāvis, cum fortuito hostia adducantur, talia cuiq; exta esse, qualis cuiq; obrigeris ho-
stia? at enim id ipsum habet aliquid divini, quæ cuiq; hostia obingat, tanquam in fortibus quæ
cui ducatur.

Nolo de fortibus. Quāquam tu quidē non hostiarum casum confirmas fortium similitudine, sed
infirmas fortis, collatione hostiarum. An, cum in Aequumelum misimus qui afferat agnum, quem
immolemus, is mihi agnus offertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnū non ca-
sum, sed dūe Deo servus deducitur? Nam si casum quos, in eo dūis esse, quasi fortē quandā cum
Deorum voluntate conjunctam: doles tantam Stoicos nostros Epicurei irridenti sui facultatem
dedisse, non enim ignoras, quāvis ista derideant. Et quidem illi facilius facere possunt: Deos enim
ipso joeandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perslabiles, & habitantes, tanquā inter duos
lucos, sic inter duos mūdōs, ppter metū ruinarum: eosq; habere putat eadē mēbra, quæ nos, nec ullū
usum habere membrorum. Ergo nō circūiione quadam deos tollens, recte non dubitat divinatio-
nem tollere. Sed non, ut hic sibi constat, item Stoici: illius enim Deus nihil habens nec sui, nec alie
næ negotiū, non potest hominibus divinationem impertire: vestier autem Deus non potest imperti-
re, ut nibilo minus mundum regat, & hominibus consulat. Cur igitur vos inducitis in eas captio-
nes, quas non nunquam expleretis? ita enim, tum magis properant, concludere solent. Si Di sunt,
est divinatio. Sunt autem Di: est ergo Divinatio. Multo est probabilius: non est autem divina-
tio, non sunt ergo Di. Vide, quāvis temerè committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sit Di: di-
vinatio enim perspicuè tollitur; Deos esse retinendum est. Atq; hæc extispicum divinatione subla-
ta, omnis haruspicina sublata est, ostenta enim sequuntur, & fulgura. Hæc tunc Cicero.

Atq; hæc sine dila de divinatorio extorum in sacrificiis usu, quibus addi potest alius eorum. Extorum usus
in iuramentis

dem usus in iuramentis & fœderibus publicis, cuius Dionysius Halicarnassensis semel atq; iterum manifestam facit mentionē, ut lib. 5. *καὶ πῶς τὰ τοιαῦτα ποιεῖται τὰ πόλεις περὶ τὰς πόλεις, ὅπως ταῦτα, αὐτοὶ γὰρ οἱ πολεῖται ποιεῖται, hoc est, Posthæc illustratā urbe casib; vitiis primis ipsi super extis stantes iurabant, nunquam se reduciūros Tarquinium Regem ab exilio. Idem lib. 7. καὶ οἱ πολεῖται τὰ τοιαῦτα ποιεῖται, hoc est, Scantesq; super extis in vestram & nepotum vestrorum perniciem iurasti. Vbi potius exta vocat ὅτι τὰ τιμωρεῖται, quod ipsum conjunctum cum voce sacra hostias secare significat iurisjurandi gratia. Huic verò iurandi mori videtur respondere mos ille iurandi Scythicæ, de quo suprà, qui fiebat per pedes, quibus insistentes iurare & conjurare solebant.*

Extæ coqui

P. I.

ut exta cædi, aperiri, mactari, evelli, inspicere, cōsuli, ita coqui quoq; solebant, idq; bis. Aliam enim verò assabatur alia vero, ut arctis non veru assati, sed in olla elixari solebant. Ad priorem modum pertinebat illa Poetarum: ut Ovidiu primo Fastorum:

Ut redit, verubus fludentia detrahât exta.

Et Virgiliu secundo Aeneidos:

Pinguia in verubus correbimus exta columnis, id est, Corylo factis, ut Servius interpretatur.

Extæ aulicorum.

Quæ autem exta in ollis coqui & elixari consueverant, ea Aulicoqua, siue Aulicocia, teste Festo, fuerunt dicta. Aulas, inquit, Antiqui dicebant, quas nunc dicimus Ollas, quia nullam litteram geminabant. Itaq; Aulicoqua, siue, ut est in aliis libris, Aulicocia exta, quæ in aulis coquebantur, dicebant, id est, elixa. Huiusmodi olla, aula extæ a Plauto appellatur in Rudente:

Non hercle, adolescens, jam hos dies complusculos

Quenquam istic vidi sacrificare, neq; potest

Clam nunc esse, si qui sacrificant, semper petunt

Auribus, aut ignem, aut vascula, aut cultrum, aut veru,

Aur aulam extærem (in qua exta coquebatur) aut aliquid: quid verbis opus?

Veneri parum vasæ, & putum, non mihi, &c.

Natum est hinc proverbium, Colla numerabimus exta, de quo vide Erasmus in Adagiis. At olla istius sacrificialis puerum videre licet in eodē Guiljelmi de Coudulibro, quæ sæpius citavi.

Extæ non semper percocta, sed semicruda reddita.

Vetulus tamē, quod hic quoq; notandū, Marti semicruda reddi consueverit: quoniam ibi, ut scribit Suetonius, cum Ollæius Marti rē divinā faceret, nūciata repere hostis incurSIONE, semicruda exta percussit. Quæ ob id publico decreto Velutis cautus est, ut in posterū simili modo Marti exta redderetur. Arnobius, Dux modo assa, modo cruda, modo semicruda, et jam colla apponitur. Idem, Cum, inquit, Romulo Pompilioq; regnantib; percolla planè ac madida cremaretur. Diis exta, nunc Rege sub Tullio semicruda capillis, et leviter cremata porricere prisca observantore cōsemptra? Extæ porro colla profecabant, ex quo exta dicta, teste Festo, quod ea Diis profecetur, quæ maxime extæ eminent. Inde etiam profecta dicta. Livius lib. 5. Inferniur huic loco fabula, Manliæ Rege, Vejæntium vocem haruspiciis dicentis, qui quos hostia exta profecisset, ei victimam dari, ea auditam. Ovidius:

Sic ubi libæ vitæ profecta sub atbere ponis.

Plautus in Pœnulo:

Quoniam licet nequeo, abii illinc illico

Inatus verui exta proficariet,

Neq; ea spicere (inspicere) volui, quoniam illa non bona,

Haruspex dixit.

Et paullo post:

Condigne haruspex, non homo triobuli,

Omnibus in extis agebat portendi mihi

Malum damnunq; & Deos esse iratos mihi:

Lambinus de profectu.

In quæ verba sic Lambinus: Extæ colla profecabāt Veteres, ex quo profecta dicta. Nonius profecta exta, quæ aru dantur ex fibris pecudum dissecta, generis neutri. Lucinius Macer:

Volcani

—Vulcani coſta vapore

Cum virgū proſecta ferunt.

Fam. Lucil. lib. 14. Cenam, inquit, nullam neq. Divo proſectam ullam. Varro lib. 11. rerum divi-
natum Proſicem extorum vel in menſam porricere. Feſtus: Proſicium, quod proſectum projici-
tur, alijs porricitur. Varro lib. 4. de lingua Latina: Inſicia ab eo, quod inſecta caro, ut in Carmi-
ne Saliorum eſt: quod in extis datur, nunc proſectum. Suetonius in Auguſto: Semicruda exta
foco proſecuit. Hæc ille.

De hoc autem proſecandi verbo ſacrificiorum proprio, ſimul atq. conſuetudine (unde parti-
cula illa minuta, in quas fiebat illa ſectio, ſeu diviſio, proſecta & Proſicia dictæ) ſuprà nonnul-
li diximus, quando de ſacrificiorum materia egimus. Hinc proſecandi verbo videtur reſpondere
Græcum illud verbum *μυσώλειν*, Homero familiariffimum, quod Enſtathius ſæpe a verbo *δῶ*
ζῶν: ſeu *δῶζεν*: diſtinguens docet proprie ſignificare το μάλειν τῷ βεῖα εἰς μῆνα, τίτις
συνεῖναι τιμῶν, hoc eſt, Membratim ſecta in minores particulas ſecare, ſive *δῶζεν* εἰς μῆ-
ειναι: *μυσώει*, quod Attici ſit *μυσώλιδος* Odylſ. 1. Item εἰς *μυσώ*: *μυσώδης κόπιν*, Iliad. n.
Cuiuſmodi particulas Enſtathius etiam *τυμωῖα* & *τομῶν* vocat, ſicut *τεμῶν* inſtrumentum,
quo aliquid ſecudi aut diſſecari poteſt: quo nomine apud Homerum ſcripſit *τομῶν* aſi Galenus.
Iſtud verò Apuleio eſt minuatim (unde minuta, & minuendi verbū, quod ex Græco *μεινῶν* di-
ctū putat Feſtus) fruſtratim, fruſtulatim, reſſellatim, ſive p. fruſtula & reſſellas, carnes, ſive alia
membra concidere, zu Fleinen riemē zerhauen / quibus dicendi modis autor ille ſæpe utitur.

Extæ deniq. iſta proſecta, hoc eſt minuatim ſive fruſtulatim concili in aram ſorum re pro-
jiciebantur & igni in Deorum honorē concremabantur, quod illi reddere Divi & Porricere ap-
pellabant. Hinc Statius lib. 4. Theb.

—Et adhuc ſparantia reddit
Fiſena.

Servius in illa Virgilii Georg. 2.
Lancibus & pandis ſumantia reddimus exta.

Tunc exta, inquit, reddi dicebantur, cum probata ara ſupponebantur. Hoc autē reddendi ver-
bum, quo Eihnici, æu religioſo utebantur, unde videtur natum, quod exiſtimabant ea, quæ ab ho-
minibus Divi dari, ſive donari, offerri, conſecrariq. ſolebant, non tam dari proprie, quàm reddi,
quippe cum ea prius a Divi acceperint, allorū ſint dona atq. munera, illi accepiſſe ſint referenda. Id
ſi de uno ſolo & vero Deo intellexiſſent, non male ſenſiſſent. Nam ſolius Dei proprium eſt dare
(unde etiam Deus nonnullis videtur dictus:) hominum autem & reliquarum creaturarum eſt
accipere: ſecundum illa Pauli, Quis dedit ei prior, & redditur ei? Item, Quid habes, quod non
acceperis? Quando igitur homines Deo aliquid dant, non dare proprie, ſed reddere id, quod prius
acceperunt, dicuntur: quod ipſum tamen non poſſunt ſine Dei gratia, ut nec accipere quidem ſibi
a Deo data & oblata munera ſine ejuſdem gratia poſſunt.

Ad ejuſdem verbū, Porricere, ut inquit Macrobius lib. 3. Sat. cap. 2. ſimiliter ex Haruſpicum di-
ſciplina & ex præcepto Pontificū ſolenne erat ſacrificantiib. Hinc Veranius ex 1. lib. Piſtoris ita
ſententiam huius verbi exſecutus eſt: Extæ porricimus, Divi danto, in altaria aram re, ſo-
luta, re, quo exta dari debeant. Porricere ergo, non projicere, proprium ſacrificii verbum
eſt. Hæc ille.

Ad ejuſdem autem ſacrificiis, hoc eſt, quæ in mari ſive juxta mare fiebant, exta, non in aram Porrici ſoluta
ſunt, ſed in mare, ſive maris fluſus porrici, hoc eſt, projici ſolebant. Hinc Scipio, apud Li-
vi. in Decade tertia, libro nono, cum ante navigationem, quam erat ſuſcepturus, rem prius di-
vinitatem, ubi illuxerat, ſeciſſet, præmiſiſſis & prætoria navi, ſilentio per præconem ſaſto, precibus,
ſecundum eas preces cruda exta, caſa viſtimæ, ut mos, in mare projecit, tubæq. ſignum dedit pro-
ficiſcendi. Meminit quoque huius moris Statius Poëta:

Hic ſpumante ſalo jacens tumida exta profatur.
Et Silium libro decimo ſeptimo:
—Porricis in fluſus
Cui Numen pelagi placaverat boſtia Taurus,

Statium.

Silium.

Iacta q̃, cæruleis innabant fluctibus exta.

Virgilius.

Sic Virgilius:

*Dii, quibus imperium est pelagi, quorum aquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituiam ante aram, voti reus, exta q̃, salsos
Porriciam in fluctus, &c.*

Macrobius.

Macrobius in hoc versus: *Et quia dixit Venerius in aram focum de eoque, quo exta dari debebant, nunc pro ara, et pro foco mare accipiendum est, cum sacrificium Dii maris dicitur. Servius in eadem Virgilius verba: Exta, inquit, porriciuntur, id est, porriguntur: nisi forte dicamus, etiam fluctibus maris offerri. Quod si est, Porriciam, id est, porro faciam, legendum est. Hinc illa trita et usitata, quasiq̃, pro verbis dicendi forma, Inter caesa et porrecta: quasi significabatur illud temporis intervallum, quod intercedebat inter extorum exsectionem et eorumdem porrectionem, seu projectionem in aram, in focum, in mare atq̃, fluctus: aut quo ea dari, reddi, porrici, id est, projici oportebat. Varr. lib. 5. Vinalia a vino. Hic dies lovi, non Veneris. Hujus rei cura non levis in Latio. Nam aliquot locis primum a Sacerdotibus publice faciebant, ut Roma etiam nunc. Nam Flamen Dialis auspicatur vindemiam, et ut iussit vinum legere, agna lovi facit, id est, sacrificat: inter cuius (agna) exta caesa et porrecta Flamen vinum prorsus legis. In Tusculaneis sacris est: Vinum novum ne videbatur in urbem, antequam Vinalia kalentur. Idem: Inter cisi dies, per quos mane et vespere est nefas (fari): medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta fas (fari licet). Idem de porricere. Pollutum, quod a porriciendo est solum. Cum enim ex meritis libamenta porrecta sunt Herculi in ara, cum pollutum est.*

Varr.

Extorum usus ad epulum.

Huius surcedit alius extorum usus, qui etiam aliarum partium sacrificiorum usus fuit, quod nimirum una illorum parte, sicuti jam dictum, cum aliis hostia partibus, Dii consecratur, reliqua referabatur ad epulum sacrificiale, quod sacrificii erat appendix, quem usum Homerus sepe exprimit illis verbis: *σπλάγγνα τε κνέουσιν*, id est, *σπλάγγνα*, ut Homeri interpretes explerant, hoc est, degustabant.

Atque hæc quidem sacra sunt dicta de hostiarum victimarum de *αὐτῶν* sive *αὐτῶν* incipiente seu dissectione in partes majores et minores, interiores et exteriores: et vario multipliciq̃, illarum omnium in sacrificiis usu. Quædam enim illarum dabantur et offerebantur Dii, quæ autem focus repositæ, igni absorbentur: cuiusmodi sacrificium holocaustum, sive holocaustoma, hoc est, totum incensum, teste Iosepho Antiquitatum lib. 3. fuit appellatum. Aliæ vero cedebant in usum sacrificantium: ex quibus dissectis in minores partes atque collis epulum, re peracta divina, adornari atq̃, celebrari consueverat, ut apud Homerum et Apollonium sequitur. Hoc secundum sacrificii genus intelligitur ab Ollavio fuisse celebratum, qui exta nondum porrecta rasum e foco, ubi scilicet ignis sacrificii causam habebat, et prosecutus, id est, partem reddidit Marti, cui sacrificabat, partem ad descendendum referre ait. Perse tamen, ut Eustathius refert ex Geographo, sacrificantes in loco excelso, et cælum existimantes esse locum sive Deum, hostiarum carnibus divisis (*διελόμεναι*) Dii nihil dabant *ἀνθρώποις*, cum dicerent Deum hostiæ anima indigere, nihil aliud, nisi parum quid *ἐπιπλῖν*, id est, omenti, igni imponunt. Quando verò hostia tota in solidum igni concremabatur, Protervia, quasi propter viam, illud sacrificii genus fuit appellatum: cuiusmodi Vlcano atque etiam Herculi, aut Sanco sive Sango, aliisq̃, Dii factum est. Propter viam, inquit Festus, sit sacrificium, quod est proficiscendi gratia Herculi aut Sanco, cui scilicet viarum est Deus. Proficiscendi enim viam Herculi aut Sanco sacrificabant: quo loco Festus Propter viam recte legi admonet Antonius Augustinus, non ut vulgo Protervia.

Protervia quid

De libatione.

PORRO vel hostis integræ et solidæ, vel illarum partibus aræ secro repositæ et in ignem coniectis et vestigio partim liquores quosdam, ut vinum atq̃, oleum super infundebant, partim aromata herbasq̃, odoríferas addebant.

Homerus.

Quantum ad prius attinet; sic Homerus in Nestoris sacrificii descriptione, semoribus ignem coniectis addit:

— *Ἐπὶ δ' ἀδύπνη οἶον*

ἀνίσθη.

Super

Super autem (semoribus) vinum nigrum
Libavit, scilicet Nestor senex.

Apollonius:

— ὃ δ' ἀπειτύς χ' αἰ λαοῖσιν

Αἰνυδὺς γὰρ ὃς σῆλας θυμὸν ὄϊδ' ἔμω:

At verò meras fudit libationes

Aesonides (id est, Iason:) latatur autem conspecta flamma Idmon.

Virgilius Aeneidos quinto:

— Extāq; salios

Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Item Georgicorum quarto:

Ter liquido ardente per fudit nestare flammam,

Ter flamma ad summum cœli subiecta relucet, id est, interprete Servio, in ignem
vinum purissimum fudit: post quod quia magis flamma convaluit, bonum
omen ostendit.

Idem Aeneidos sexto:

Et solida imponit taurorum viscera flammis

Pingue superq; oleum fundens ardentibus extris.

Donatus in hæc verba: Oleum verò non dubitatur, inquit, idcirco insusum, ut aris imposita fa-
cilius exarerentur.

Hic rursus Libationis, id est, effusionis vini super altari si ve igni sit mentio, ut suprà facta
est. Mentio effusionis vini super fronte, si ve inter cornua hostie stant is ad aram. Fieri etiam so-
licita fuit Libatio in epulo sacrificiali, quod penultimū sacrificiū celebrari consuevit, sub epulā nimi-
rum finem. Quoniam igitur libationum maximus & frequentissimus, in omnibus sacrificiis atq; Libationis
epulis apud Gentiles usus fuit, & idcirco creberrima illarum passim apud Scriptores sit mentio, maximus usus
atq; adeo Libationes iste non modo pars sacrificiorum necessaria (qui nō nullum ferē sacrificium in sacrificiū.
apud Veteres caruit) verum etiam sacrificia antiquius Gentilium sola fuerant. (Vino enim
canebim atq; thure olim sacrificatum quog, Dīs fuisse legimus) operæ pretium, nihilq; a candidi
Lectoris voluntate alieni me facturum putavi, si illam meam generalem Libationum descriptio-
nem, quæ exstat in mens Convivialibus hīs (cum hujus loci atq; instituti mei sit propria) inserere-
rem. Is igitur libro 2. capite 37 sic se habes:

Ad preces porro videntur referendæ Ethnicorum veterum ἀπαρχαί, hoc est, primitiæ, Ἀπαρχαί &
& ἀποδοαί, si ve λαοβαί, hoc est, libationes, quibus illi in Deorum suorum honorem ante, & post σπονδαί, si-
convivium uti consueverunt. Athen. lib. 4. καὶ πρὸ τοῦ δοῦναι αὐτῷ ὃ δ' ἄν ποιεῖν ἡμῶς δεῖται καὶ
πῶς αὐτῷ ἀπαρχαί, τῷ θεοῦ μὲν ὡς ἑορταστικῶς, ὡς ἑορταστικῶς, id est, Homerus præterea quæ ante con-
vivium nobis sint faciendæ docet, Dīs nempe primitias ciborum esse per solvendas, exempla pas-
sim occurrunt. Hæc Plato quog, in convivio, ut idem Athenæus nūc, obser-
vat. μὲν γὰρ τὸ
ἀπαρχαί ποσὶ δαΐτε τοῖσι πῶς αὐτῶν, καὶ τὸ δοῦναι αὐτῷ, καὶ τὸ δοῦναι αὐτῷ, hoc est, post
cenam & libamina Dīs offeruntur, & carmine Deum placatus honoribus celebrant, id quod a
Xenoph. quog, traditur. Apud Epicurum autem ἀποδοαί, καὶ ἀπαρχαί τοῖσι θεοῖσι, hoc est, neque
libatio, neq; primitiæ Dīs offeruntur: sed, ut Simonides inquit, de muliere ἀποδοαί, ὅθεν τὰ θεία
πολλὰ δέχεται χάρις, hoc est, illibata sæpe sacra deorat. Turnebus in suis Adversariis in illa
Flacci,

Ante larem proprium viscous, vernasq; procaces,

Pascit libatu, dapibus, &c.

Hæc annotat: Ego hoc crediderim referendum ad antiquorum pietatem, qui partem cænæ lari
Dīs q; donabant, ea in focum mittebant lari sacrum, ut constat, id enim erat libare dapes. Ex ea
consuetudine, ut arbitror, scribit Varro, ut a Marcello citatur: Quocirca oportet bonum civem Libare dapes
legibus parere, & Deos colere, in patellam dare μωρὸν κρέας. Et Cicero de Finibus: Atqui repe-
riuntur Afotos primum ita non religiofos, ut edant de patella, id est, ut edant ea, quæ Dīs e cænâ
libata sunt. Sed ritus ille optimè intelligetur e Plutarcho, ita in libello de Fortuna Rom. scriben-
te: Ορεσίαν virginem, inquit, identidem primitias, & libationes a regia mensa accipere, & ea ad

Sanguinea, & raptigratissima cymbia latus.

Annus apud Placitum in Circulione,

Ipsam expeto tangere, in vergere in me liquorem,

Hoceſt, Infundere. Virg. lib. 6.

In perpetua Sacerdos.

Lucr. lib. 5.

Illi imprudentes ipsi sibi saepe venenum

Vergebant, nunc dant alius solertius ipsi.

Inde constat verbum hoc proprium sacrum, sepe transferri ad profanum usum. Quam enim Servius in eo fundere, & invertere differentiam statuat, postea explicabitur. Iudei habuerunt olim sanctas & religiosas suas libationes, ut ex Num. 28. & alius ex locis constat, quæ in Deo bono celebrabantur. Osee 9. Non libabant Domino vinum. Has libationes, ut alios quoque Iudeorum ritus atque ceremonias Ethnicis hæreticis quædam fuerunt imitati. Primum autem de libationum Ethnicarum materia, deinde forma atque modo, ritibus, siue ceremoniis agemus.

II.
L'abbigliamento
materiale.

QVO AD materiam, observandum est primo id, quod Euslath. 1A. A. annotat, τὸ αἶμα διὰ
 ἐν ἀλλὰ τὸν αἶμα ὑποκαταλαμβάνει τὸν πνεῦμα, hoc est, alio atq. alio humore, ut
 pro temporum ratione fieri solitis fuisse. Apud Hebræos libamini fiebat ex aqua & ficum, ut
 constat ex 28. & 29. c. Num. Apud Eibonicos in pleriq. licet sacrificiis vino libare mortuæ & vi-
 venientium quadam sacra, in quibus non erat fas vino libare. Hinc alia sacra dicitur fuisse, in quibus
 nempe in quibus fas erat vinū libare: alia autē vā, sive vinādia (quæ abstemia apud Gel. lib.
 3. cap. 29. appellantur) in quibus vini nullus erat usus. Ac vinum quidem apud Eibonicos, ut
 etiam apud Hebræos in pleriq. sacris, seu sacrificiis libatum fuisse, ejusq. simul causam in En-
 chirid. loco ante citato, his verbis explicat: Vinum etsi non una cum molis salsis sumebatur, ca-
 men utile erat in libationibus post molas salsas. Non minus enim illius, quam hoc dei in ventio-
 did. cit. vilem, & inanem, ut viciari pertinet: sero enim fuit in ventum. His verbis rationem red-
 dit, cur libatio ad eff. vini esset, si in sacrificiis fuerit usitata.

Решение задачи
можно найти
в б.б.т.м.

Notandum autem non quod vis vinum in jure potuisse addiberi. Nani ex Græca, & amputata vite, seu fulmine tacta, aut que vulnere pedibus calcata, aut immundis polluta, meratur, aut iuxta quam homo læque penderat, quæ circumcisi vinacis profluxerat, vinum dicitur infusum erat. Pythagoreorum quoque symbolum fuit, ne Divi liquantur ex amputatis radicibus. Hinc Spurius vinum dicebatur, quod sacris addiberi non poterat, ut ait Labeo Antiquis libro 10. Commentum h. juris Pontificii, cui aqua admixta est, deservit, et sine sacrum est. Nilum vero commentum deservit.

Vino de J.
tato de m.
número =

Οἱ σερβαύδουμ προτέρω, veteres omnino mero, seu merico vinum libationi usus fuisse: de quo sic & Iulia. hinc Iul. λ. παλαιοὶ ἀγροῦντα ἔωσι οἶνον, ἔρωσι δὲ αἶμα κρη, οἱ, hoc est. Omnino veteres vino merico in libationibus utebantur, secundum Iul. Libationis ἔωσι merica. Idem Iul. β. in hac ipsa Homeri v. rba: αὐτοὶ δὲ αἶμα ἐκρίνοι, hoc est. libationes meracae: ἀγροῦντα, inquit, id est, meracae: dixit libationes propterea, quod mero libabant: quo innuebant, ἔωσι γοῦντα ὁμαρκεῖν ἔωσι, καὶ ἀδιδεῖν, id est, mentis sinceritatem expertem fraudis atq. doli: sic contra vino aqua mixto doli atque superstitiones in sacris adumbrabantur) quod si quantum autem craterae vini dicuntur misuisse, non aquae atque vini, sed duorum: vinorum commixtio ibi intelligenda, Idem in illud Iul. I. T.

22.15.
2.1. 27
1911

—*κρητῆρα δὲ οἷον*

Miszor.

ἀλλ' ὡς εἶπε ἡμετέρῳ, ἀλλ' ἀκρῆτος ἰλεῖται αἰσποῦ αἰ. Idem Od. Γ. ἡ δ' αἶψα δαυτο
 ἀποδ' ἡ παῖρ ὅκα κερταῖτον κικλαμφοῖ in exemplari. ἡ δ' αἶψα περὶ hoc est, Minum
 nysio libatissimum, equali aqua fuit permixtum, secundum Comicum ut alibi explicatum
 quæ libatio diversa fuit ab Homericis libationibus, quas ἀκρῆτος, sive σακρῆτος appellat.

Apuleius libro quarto. Post istum sermonem terminum potulis autem memoria defuncto un-
commissum vinum mero libantes: debere canticis quibusdam Marci Deo blandis: pau-
lulum consequens. Hinc nescias erat libare vino Græcæve, quo tam aquam habes, Ne-
lit simul morem hyminum canendi post canani. Apud Aes-
xerxi, ubi Eu-^{ar}chium ait, se dubitare, num ibi libationes mæ-
fuit intelligenda, hoc

Corpora lanigerum proci umbunt læta bidentum,
Fundunt mella super Bacchi, & lactis honorem.

Ex his constat, in libationibus sacrificiorum inferorum Antiquos, non vinum tantum, sed etiam mella, atq. lac in vergerere fuisse solitos. Idem ex Virgilio constat: tametsi in feris vina Numma lege libare vetitum aliquando fuerit, juxta illud:

Vino rogi ne aspergito.

Abolitiones ex
olro.

Oleo quoque non sunt Virgilius:

Pinguis super oleum fundens ardentibus exitis.

Hac de libationum materia.

III.

Libationum
ritus.
Abolitiones
nummæ.

NUNC de earum ritibus atq. ceremoniis variis dicamus. Ac primo quidem cum manuum abluionem, tum certas preces in libationibus adhibitas fuisse, cum ex aliis auctoribus, tum ex Homero satis constat, ut Iliad. 2. Hector ad matrem:

Χερσὶ δ' ἂν ἴπιδουσιν δὴ λείβεῖν αἶδοπα δῖον

Λύματα: ἠδὲ πρὶν ἐπὶ καλὰ κτερεῖ Κερύοντι

Αἰεταί, καὶ λυθρῶ τι παλάμδ' ἰον ἰοχατὶν ἰδοῦναι.

Hic utrumq. vides conjungi. Sic Iliad. 1. antequam biberent.

Λύματα κύρκα καὶ κερὺ ὕδαρ' ὅππῃ χεῖρες ἴδουσι, &c.

Et Od. 3. nec non Od. 4. eisdem libationis manuum, quæ ante libationem facta sunt, isdem ritibus fit mentio. His accedit: et Hesiodi testimonium clarum & illustre lib. 2. de op. & die.

Μη ληποτὶς ἐχθρὸς δὴ λείβεῖν αἶδοπα δῖον

Χερσὶν αὐτῶσιν, μηδ' ἄλλοις ἀδυνατῶσιν

Οὐδ' αἰετὰ κλέουσιν, ὅσοι πῖν' οἶον ἀγῆς.

Preces ante libationem. Apud Homerum potissimum creberrima fit mentio hujusmodi preces in libationibus adhibitarum, ut Iliad. 1. inquit Nestor ad Grecos:

Φίστε, ἵ χαρτὶν ὕδαρ, λυθρῶ καὶ αἶμα κλέουσιν

Οφθαλμοῖς καὶ χερσὶν ἀνθρώπων, αἶμα ἰλίου π

Sic Od. 1. Lysistratus Nestoris filius, cum Telemacho atq. Minerva hospitibus partem viscerum & poculorum vini dedisset, Minervam his verbis alloquitur:

Εὐχόμενός εἰμι προσενδύοντάς τε.

Τὴν δ' καὶ λαίαν ἠντάσσει δῖος ἠλοῖσσι

Αὐτὰρ ἰπὴν σπείσσει, καὶ ἰνέει, ἢ δῖμος ἐστὶ

Δὲ καὶ τὰς ἱππῆας δ' ἵππας μελὸς ἰσθμίου

Σπείσσει, ἵππας δ' ἵππας, εἰς αἶμα ἀδυνατῶσιν

Εὐχόμενός εἰμι, πάντες δ' ἱππῆας καὶ αἶμα ἀδυνατῶσιν.

Sequitur postea preces, quas Minerva ad Neptunum fundit, quibus periculis, deinde Telemacho poculum tradidit, ut ille libaret simul. Sic Od. 4. in fine.

Τὴν δ' ἵππας κρητῆρα καράσαστο, ποδῶν δ' Ἀδελῶν

Εὐχόμενός εἰμι.

Virg. lib. 4. Georg. describit contrivium magnificum, quo Cyrene filium loco festivo excepit, libationi quoque meminit his verbis:

—Panchæi adolescunt ignibus ara, hoc est, thure ara illato.

Et mater, Cape Maonii Carcebia Bacchi

Oceano libemus, ait.

Id est, Hoc Carcebio vinum pretiosissimum in honorem Oceani libemus, & in banc aram thure succensam defundamus.

—Simul ipsa precatur

Oceanumq. patrem rerum, Nymphasq. sorores

Centum, quæ sylvas, centum quæ flumina servant.

En preces quæ fundunt ad Oceanum, ac Nymphas sorores, quibus aut sylvarum & tum co-
stodia aut fluviorum & aquarum cura commissa erat. Sequitur ipse libationis actus.

Ter liquido ardentem perfudit nequæ Vestem:

Id est,

Id est, Ter vinum ardentii foco asperferat. Sequitur omen: unde πνευματικά:

Ter flamma ad summum telli subiecta relaxat.

Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa.

Id est, Ter flamma ad summum conclauius tellum ferebatur, ibique, relucebat. Unde bono omine capto animo, confirmatio Cyrene, sic ad filium loqui incipit. Virgil. in Aeneid.

In mensani leti libani, Divosq; precantur.

Sic libans Dido in convivio precatur:

Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.

Et apud Horat.

— Et alteris, te mensis (mensa secunda, in qua solet libatio fieri & Deorum precacio) adhibet Deum:

Id est, Te ut Deum obsecraret, & tibi ut Laribus libant, Itaq; mox libatio sequitur

Te multa prece, te prosequitur nero,

Desuspoatens.

Quoniam autem in sacris huiusmodi libationibus voce, morosa & cunctabunda usi sunt, hinc Σπονδαῖοι & αὐτοῖς, hoc est, spondaeus pes dictus est, constans duabus syllabis longis, quod & ταῖς pes dictus ex τὶ αὐτοῖς αἰσῶν ἐποῖντο ἀπὸ τῆς διῆς ποιήσας μίσην ἔχοντο, teste Hesych. School. Arnobius de tu libationis.

Sacrificiis verba faciens, operis pretium, inquit, est etiam verba ipsa depromere, quibus cum vinum datur, (id est libatur) uti, ac supplicare consuetudo fuit,

Nihilus hic vino inferio esto.

Inferio, inquit Trebatius, verbum ex causa additum eaq; ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in cellis & Apothecis est conditum, ex quibus illud, quod essanditur, promptum est esse factum incipiat, & ubi eripiat humanis. Addeito ergo hoc verbo, solum erit, quod inferitur, sacrum, nec religione obligabitur, ut inferius videlicet vinum dicatur factum, quod Deus in vinum inferret. Et hac de manuum ablutione & precibus verbusq; conceptis et factis, quibus olim libantes tunc quid, usi fuerunt.

Nunc ut reliquos libationum ritus atq; ceremonias persequar. primo quidem ministri seu Administrationis muli (qui idcirco dicti sunt αὐτοδοφίτοι) libamina, hoc est, liquores, quibus libabatur (inter liquorum, quos praecipuum erat vinum) afferebant usque crateras ad summum implebant (quod Homero est ἐπιτίθειν, Virgil. coronare, de quo alibi) quos deinde in medio collocabant. Hinc saepe Homerus,

Κῆρυξ ἡ κρητῆρς ἐπατάσσοντο ποτοῖο, Od. Γ.

Iuvenes autem crateres coronantur vino. Item,

Ἐτίσαντο κρητῆρας ἐπιτάσσας οἶνοιο

Collocant crateres coronatos vino.

Λάβοι δ' ἀθανάτων θεῶν αἶμα ἥμιν ποτῖν, Od. B. sub finem.

Libabant autem immortalibus Deus semipiternis.

Athenaeus lib. 4. Cyathos enim tunc non utebantur, neq; coryla, sed cratera Diis statuebant non argenteum, neq; lapillis distinctum, sed ex terra coliad: hunc quoties implevissent, libantes Diis ex phiala vinum postea fundebant, cymbio nuper missum tingentes, ut etiam nunc apud nos in Phiditiis fieri soles, Plutarchus Polic. praerpe. τὰ κρητῆρα ἀντιμάτεις ἐπὶ ταῖς αὐτοδοφαῖς παρῴντο.

Hic quoque usitata fuit vini mixtio, cuius saepe apud Homerum fit mentio, non cum aqua (non enim licebat antiquitus Diis vinum aqua dilucum dare, si ve libare) sed cum alio vino meraco, de quo supra.

Ex crateribus porro deinde vina in minora pocula infundebant, quae Homerus ἀλιπατῖν fere Liquorum in sa

— ποτῖν ἡ κρητῆρ & ἀλιπῶν

Πλῆν ἀφυσόμενοι λαβόντες μελιθία οἶνον.

Hoc est, ex crateribus pleno haudentes, scilicet in minori pocula, libabant mellitum vinum. Eu- φράχ. ἀφυσόμενοι, id est, ἀντλ. σωτῆς. Od. B.

Καὶ ἀπὸς ἀμφοῦν πολλὸν ἔλκω ἀνέστασε θεοῖς

Κούρεϊ ἢ κρητῆρας ἐπιτεψατο ποταῖο.
 Νόμισαν δ' ἄρα πᾶσι παρξάμενοι δαπναςιν
 Γλώσσας δ' ἐν πυρὶ βάλλοι, ἀδυσάμενοι δ' ἐπ' ἰλῆος, id est
 Sed agite diuidite quidem linguas, miscete vinum,
 Vt Neptuno & aliis immortalibus
 Vtilib' verius, lectum curemus: ejus enim hora adest,
 jam enim lumen erit sub occasum, neq. decet
 Diu Deorum in epulo sedere, sed redire
 Dixit sanè ποτ' ἔστι φίλα, bi vero audierunt locutam.
 His quidem præcones aquam manibus infuderunt,
 juvenes autem crateres coronarunt vino.
 Diuiserunt autem omnibus, antium sumientes a poculis.
 Linguas in ignem conjecerunt, surgentesq. libarant.

In libationibus etiam linguas libari solent.
 Hinc Athenæus lib. i. Libabant enim & canis discedentes, quæ libationes Mercurio fiebant, nos autem, ut postea, ποτ' ἔστι φίλα, siue ad alto. Mercurius enim, ποτ' ἔστι φίλα, id est, somno videtur præesse. Libant etiam eidē linguas a cana discedentes, eo quod linguas id est Deorum, hominumq. interpreti atq. internuntio tribuuntur. Eustathius eadem de re in versu illi Homeri paulo ante allegato, eleganter sane hunc in modum differit: quæ quia vitia simul sunt & iucunda lectu, subjiciam. Hæc ἔστι,

Diuidite linguas, miscete vinum, &c.

Homerus antiquam consuetudinem indicat. Veteres enim post sacrificium cubitum se receperunt, vitularum prius linguas sacrificabant, illas in ignem conjicientes: idē de Ionum, siue Aneo, rum more. Hæc Eustathius. Cur autem illas dederint atq. consecerint Diis, copiose supra dictum est ex eodem: quibus adde quod ea quog. de causa sacrificabantur linguæ, ut in vitula ferretur id solum, quod in illa est optimum, ne de illa, cetera παυροτέρως τις hoc est, in bonam & malam partem relinante, propter multorum hominum αὐποτίφωδον: quod de illis triplici sententiam tibi gloriari meriti possit. Is autem fuit, qui dicitur, quod namque in vitulis puercherrimum linguam mittit: deinde rursus interrogatus, quomodo in vitulis decerrimū, item quomodo mittit. Hoc significare voluit, multæ linguæ prodire & obesse, quod quidem opus est, ut in vitulis dicitur, ἔστι φίλα, hoc est, ut in vitulis, ut veluti gladius accipit, contritionum vim habens, mirum & nocendi & velendi, & amodandi. (Hæc similia sunt, quæ facilius hinc in illa Epist. cap. 3.) Atque Diis linguas consecrabant sub vesperam, ut supra quoq. dictum, etiam taciturni, & linguam, cetera postea in dicitur: & idcirco illas Mercurio dedicabant, cetera γ' οὐδ' ἔστι hoc est, datori sermonis. Foras etiam, ut omni λόγῳ, id est, loquacitate, seu garrulitate liberarentur, etiam ὁρῶντος οὐδ' ἔστι, quemadmodum in viuantibus accidunt. Præter porro linguas Mercurio velimo libasse, ut memor esset cultus, Homerius quoq. ait. Et forsitan talis erat apud posteros οπίνου & εὐνῆς, Mercurius potabilis, quo Dipnus, qui dicit Epulæ esse eidē ποτ' ἔστι, hoc est, genus potionis apud Seratidem. Et paulo post. Præter hæc sciendum iōsecratis fuisse linguas, ut bona audirent, quibus profectus lingua susseruit. Mercurio autem illas sacrificabant, ut in λόγῳ ἰσθῆς, cetera sermonis præfidi. Unde Comicus Mercurio δυστυχῆ, in austa quædam dicente, exprobrat, id ei iniquens πύροι τοῦ πωγῆντας, quod perinde est, ac si diceret, & rursus linguæ sacrificantur talium pronuntii. Aristophanes in Pace,

ἡ γλῶττα τοῖς τιμῆταις, Id est,
 Lingua iis quo amicitur.

Interpres admonet pro veritaliter dictum, Sumptum autem ex Homero οδ' γ.

Ἄλλ' ἀγὰ τιμῆτις ὑπογλῶττας. Id est,
 Etiam jam linguas incidite.

lum prostermit, cuiusq; lingua supra rogum posita, Megaram rediit. Cum vero illi, qui ad veniendum missi fuerant, a se prostratam illam feram esse dicerent, allata pera illos mendacii conarguit. Quomobrem rex Deus sacra faciens, postremo linguā altari imposuit: unde mos ille ἱερὰ γὰρ semper permansit. Philoborus autem in lib. de Sacrificiis hanc affert causam, quod lingua optima sit & princeps pars corporis: & Homerus, ἀλλ' ἄρα τί μιν τι γλώσσας, πρὸ πᾶν τι τοδὲ λόγος, dixit Hesiodus:

Ἄλλοτε δ' ἢ ἀποδῆται θύϊναι τι ἰλάσκεισθαι
 Ἡ μὲν οὖν ἑυάρεστος, καὶ ὅταν φάσθ' ἱερὸν ἔλθῃ.

Τῆς duplex
 libationis n.

Observabis hic cum tempus duplex, quo libationibus atq; sacrificiis operam dabant, matutinum nimirum atq; vespertinum: tum finem, qui erat, ut Deos placarent, sibiq; propitios redderent. Scholiastes in vocem ἀποδῆται addit, Hic erat aliter modus cultus, & ille quotidianus, libationibus constans in conviviiis & comotationibus. Eustathius in illa Homeri Od. n. ὦ πῦματ' ὦν δισκον, ὡς ἐν ἐροποιῶντο & ὑποδότην εὐκείῳ ἰωάνδον τῶν καὶ τῶν καίρι. Plutarchus in Sympos. 7. sapientum: Στεῖναι τὴν ὥν μούσας, καὶ ποσιδῶνι δὲ γλύκυν (εἰ δοκᾷ) το σμπόσιον. Idem 7. Sympos. Probl. citans versum illum Homeri,

Στεῖν δὲ νῆας δαπάσιν ἰουκλόπῳ ἀργεῖν τε
 Ὀπυμάτ' ὦν δισκον ὅτε μνηστῆας κοῖτιν.

—Vltimo,

Mercurio libant cum iam dare corpora somna
 Effanimus.—

Nonne conjungunt, inquit, cum vino rationem, quando ut presenti, καὶ σμελεποχοποῦνται τὸ ὄντως, & una disipienti prudentissimo Deo vota faciunt (προσέτιχται) iam discessuri. Athenaeus libro decimo quinq. Cum consurrexissent atque libassent, reliquum quod erat meri, dederant femulo, qui illis poculum portexitas exbauriendum. Aristophan. ἀπὸ τῆς ἀγᾶθου δαμνῶ, scilicet καὶ τῆς ἀγᾶθης, πρὸ τῆς τρεπτοῦς ἀκαταρσίας, quum videlicet bono genio libatur, ut prosperam mittat fortunam. Verum de hoc poculo Demoniis alio in loco plura dicentur.

Notandum quoq; quod Eustathius scribis 11. A. de libationum usu: τὴν ἡρίεσιν, inquit, αἶνον παρὸς οὐ μόνον καὶ τὰς θύϊας, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ὀδυσπορίας, καὶ ἔκπληξιν, & ὑπνόν, καὶ ἐνίας & ὅσα τὰ αὐτὰ.

Mos quoq; fuit veterum Roman. ut vinum novum libarent Diis immortalibus, priusquā ipsi gustarent: cuius rei exemplum habes in Od. 31. lib. 1.

—Quid oras, de patera novum
 Fundens liquorem?

Et Odyss. 5. lib. 4.

Te multa prece, te prosequitur mero
 Defuso patris.

Ad eundem modum idem Poeta alludit, lib. 2. Satyr. 1.

Ac nisi mutetum parcat defundere vinum:

Vbi codices alii, ut vulgari, habens diffundere: alii defundere, quae scriptura Lambino verior videtur, ut sit sensus: Tantum abest ut hic Arvidienus vinum novum Diis libaret, deinde ipse biberet, ut non nisi corruptum & acidum defunderet, &c.

Dii postremo, quibus convivantes libare solebant, a Graecis dicti sunt Dii παρασώβιοι, ut erant Mercurius, bonus Demon, &c. Pifida, teste Nicolao de mor. gent. convivantes paten-
 cibz, ut alii Diis paraspondiis, ἀπὸ σπονδῶν, id est, primitiis libare solebant.

Atq; haec quidem dicta sunt in genere de Libationibus, quas proprie ac uno verbo liquidorum sacrificia posui appellare: quae quidem varia fuerunt, ut dictum, etiam Porphyrio teste, qui libro
 secundo

secundo de sacrificiis sic scribit: Τὰ μὲν ἄρχαια τῶν ἁγῶν νεφέλια παρὰ πολλοῖς ἐσθ. Νεφέλια δ' ὄντι τὰ ὑπόσπονδα: τὰ δ' ἡ μὲν ταῦτα μελιασπονδα: εἴτ' ἱλασπονδα: τίλλει δ' ὅππῃ παῖσι τὰ ὑπερὸν γαζονίτα, οὐκ ἔσπονδα, id est, Antiqua sacra erant spongia apud plerosq. Spongia autē erant, in quibus aqua libabatur: deinde in quibus mel: postea, in quibus oleum: deniq. ea, in quibus vinū.

POSTQVAM verò, et inspicimū hoc usum persequamur et ad finem perducamus, patet animalia, prius cesa & maciata, eaq. vel tota & integra, vel certas illorum partes atq. membra, siue exteriora, siue interiora, in aram focumve projecta igniq. tradita fuerunt, vel Apulejo teste, in superfluitus libarunt inritum, id est, ut Beroaldus explicat, ad instar inerti nixui arum: partim verò vinum, ibus, oleum, omnis generis liquores, herbæ atq. plantæ similiter super fuerunt infuse atq. impoſite: inde excitatae fuerunt flamma, fumi, nidores, & vapores, odores cum bene, cum malè olentes, deniq. cineres atq. pulveſ: quæ quidem omnium illorum sacrificiorum, victimarum, hostiarum, libationumq. fuerunt quasi essentia. Verissimè itaq. possumus dicere omnia Gentilium vel augustissima, magnificentissima, sumtuosissimaq. sacrificia tandem in flammæ, in fumos, in nidores atq. odores tetros ac putidos, deniq. in favillas atq. cineres vilissimos & abjectissimos abiisse.

De fumi & nido-ribus, id sacrificiis ut olim excusit.

De his ipsis igitur, de quibus supra pauca quedam attigimus, le viderē perstrinximus, conse- Nidores exla- quens nunc videtur esse, & institutio nostro ordiniq. conveniens, ut fusius quædam & copiosius dis- camus. Nam hos ipsos, ut inde ordiar, fumos, suffumigia, seu suffimenta, hocce nidores, odores, odoramenta atq. aromata, excusimur res esse in suis vultibus atq. in vultibus, quibus illi gaudeant, magnopere delectentur, quibus placati reddantur atq. propiti, quibus denique res quævis polluta & contaminata expiuntur, atq. lustrentur. Quamobrem suffitionum istarum ac suffumigationum, incensorum atq. thymiamatum creberrima apud scriptores profanos sit mentio, ita ut proam & puppi, ut ita loquar, culinis divinis atq. religionis suæ in illis collocasse videantur, id autem ex ipsis primū nominibus apertum est atq. manifestum, a quorum et plicetione incipiemus.

Nam primū Fumi nomen non tam a furno vel a furvo, ut Grammatici volunt, quàm dicitur Vnde dicitur de Boetio, voce Græca videtur derivari, quæ aram siue altare significat: unde ara seu altaria sumunt. a Poëtis Latinis fumida, fumosa, fumantia, fumifera, rendentia, vaporata dicuntur. Sic enim Ovidius tertio Tristium:

Fumida cingatur stercoribus ara coronis.

Et secundo Elegiarum:

Ipse ego thura dabo fumosis candidus aris.

Sic Faustus: Qualia fumantes fragrant pia thura per aras.

Idem alibi:

Et dabo fumiferas fragrantia thura per aras.

Sic Silius libro primo Theb.

Thure vaporatis lucent aliis aribus ignes

Et libro quarto:

Thurea nec supra volitante altaria fumos.

Quoniam igitur fumes habita fuerunt sacra & divina, rei divinæ arisq. convenientes; idcirco Fumus dicitur τὸν βωμῶν (fumus & βωμῶν voces sunt sibi invicem affines) testē videtur deduci. Hinc frequentissimè etiam ara ab Homero θύη, id est, odor & siue odorata fuerit dicta, de qua voce postea pluribus, Virgilius in Aetna:

Surgit odorati sublimis fumus ab aris.

A fumo seu fumosis, fumiger, fumo, infumo, fumigo, id est, suffio & fumigatio, id est, suff- varia conju- gata fumi.

Fumosa igitur res verae fuerunt Gentilium & altaria & templa, & sacerdotes, & simulacra, & omnia deniq. illorum sacra fumi atq. fuci fuerunt plenissima.

Αρωματὰ præterea Græci, & Latini aromata appellantur, & odores, siue odoramenta (unde Αρωματὰ Aromatē, herba sic dicta, quod myrrhæ odorē habeat) a qua voce ara Latini videtur dicta: unde dicta,

(Possunt enim unius & ejusdem vocis plures etymologia afferri probabiles, quæ deindelectionibus doctis dijudicanda relinquuntur) propterea quod aromata odores, sive odoramenta super altaria creberrimè incendi fuerunt solita. Quoniam igitur aris aromata fuerunt potissimum destinata, inde verisimile est, aras fuisse appellatas. Aῤῥωματα autem Græcè videntur dicta ὀνομασθῆναι, id est, tollendo, propterea quod odores tolluntur in altum, ac superiora perveniunt. Cicerò: Omnis odor ad superiora fertur: unde etiam nares sursum sunt. Fortasse ἀρωμα, sic dicitur ab ὀρ, seu ὀρ, particula intensiva, & ὀρμα, seu ὀδωρ, unde et a Suida exponitur ὀνομασθῆναι: καὶ ἀρωματίζω, aromaticus odoratus: ἀρωματίζω aromata redolens, odoratus: ἀρωματίζω, aromata respicere, aromaticis seu odoramentis imbui. Apulejus lib. 11. Tunc cuncti populi, cum religiosi, quam profani, varios onustos aromatis & hujusmodi suppliciiis certatim congerunt: supplicii, id est, sacrificii, juxta illud Festi: Supplicio Veteres quedam sacrificia a supplicando vocabant.

Odor unde dictus.

Veniamus nunc ad ipsum odoris nomen, ex quo similiter ad institutum nostrum pertinentia colligi possunt. Non dubium est, quin illud derivetur a Græco ὀσφρ, id est, olere, unde ὀσδα vel ὀδωδῆ, olus, inde ὀδωρ, & Latine odor sive odor ut nidor, sive nidor, &c. Ab odore sic odorari, odoratum, odorator, odoratus, odoratum (unde odorata canum vi, apud Virgilium, & odorata ara, ut supra) odorificus, odorabilis, id est, odorem reddens, & odoramentum, quod odori gratia tenemus, ut unguentum, quod unguenti causa: odorata res, odoris sequens, quod est canum epitheon: quam vi etiam gulosis hominibus possit accommodari.

Adorandi verbum a verbo odorandi.

Etiā igitur adorandi & adorationis nomen, ut plerique Grammaticorum non male sentiunt, ab ore videtur dictum: tamen non alicuius pluri, sed vero simile videtur esse, adorare quasi odorari, & adorationem quasi odorationem esse dictam (unde Ador etiam videatur appellatum) propterea quod Veteres adorationis maximam ferè partem in odorum sive odoramentorum intentionibus posuerunt.

Olere.

Hic quoque pertinent verbum olere & ejus composita. Olere plerisque Grammaticorum videtur derivatum a Græco ὀλαιο, Latine oleum: quoniam olei maximus & præstantissimus est odor, sua visusque olet. ὀλαιο autem non absque ratione dixerunt ab Hebræa voce זָיַן, id est, Dei, derivari, propterea quod oleum habita fuit res sacra et divina, & in omnibus sacrificiis frequentissime fuit adhibita. Oleo tamen nonnulli non ab Oleum deducunt volunt, sed ὀνομασθῆναι, quod olere significat, a quo & odoror videtur dictum, ut supra. Oleo autem, pro quo Veteres etiam Olo dixerunt, significat bonum & malum odorem emittere: unde Redoleo, quod in bonam ferè semper partem accipitur: Olentica, mali odoris loca: Olidum, quod odorem habet: Oletum, pro stercore humano, quod male olet. Inde olfactio, quod & olisfactio Veteres dixerunt, & olisfactus.

Adolere.

Sed verbum Adolere hic imprimis consideratione dignum, quod modo significat accrescere: quia crescentes pueri, cum primum puberes sunt, olere hircum (quod Græcis est ὀσφρ) incipiunt, unde Hircus alii sunt appellati: & inde adolescens, adolescensior, adolescensulus, adolescentia, adultus. Idem verbum quando de sacris dicitur, & odores incendere, adurere, & in genere sacrificare atque colere significat. Virgilius:

Verbenasque adole (id est, incende, ure) pinguis & mascula thura.

Idem Aeneid. 1.

Quinquaginta in cune famula, quibus ordine longo
Cura penum struere & flammis adolere Penates.

Servius: Adolere, id est, Colere. Sed adolere proprie est augere. In sacris quidem Adolere per bonum omen dicitur. Nam & in aris non adolentur aliqua, sed cremantur. Ergo ex hoc quoque verbo Adolere colligitur odores in aris incendi Veterum consuetudo: unde adolere pro urere accipitur. Varro. Cum intestina (Nota hic rursus intestinorum extorumque in sacrificiis usum) adolerissent partem Dis obtulerunt, partem ipsi consumpserunt. Virgilius:

— Adolescunt (id est, accenduntur, ardent) ignibus ara.

Fio.

Sed verbum quoque Fio hic pertinet, & ejus composita. Fio a facto videtur dici per Synaësim. Nam sublatis litteris a & ex Facio, sit Fio, passivum. Ut igitur Facere Latine ποιεῖν, hoc sacrificare significat, sacrificii operam dare (cui respondet Græcum ποιῆναι in eadem significatio-
ne)

—Redolent ethymo fragrantia mella.

Cucullo: Domus Assyrio odore fragrat:

Tamen in malam quoque partem nonnunquam accipitur, pro, odorem malum emittere, ut Martialis:

Ne gravis hesterno fragres Fescennia vino.

Et Valerio Argonanti, quarto: Odor fragrat acerbus.

A fragrare sit Frangere, quod odorem emittit: Fragrantia, odoris emissio, si ve odor ipse. Ver- Fragran-
um et
unde dictum
fragrare.

bum autem fragrare Servius vult a frangendo dictum, quod specie fracta odor redditur major. For-
san derivatum est ab ὀσπρῆναι, vel ὀσπρῆναι, id est, odorari, per syneresin. ὀσπρῆναι
autem videtur dictum, quasi ὀσπρῆναι αἰδῆναι, id est, odorem sentire, si ve percipere, vel ὀσπρῆναι
ὀσπρῆναι, id est, odore delectari & recreari. Non etiam a vero ratione, videtur abhorre-
re, si verbum fragrare mutatione unius tantum littere dicamus a flagrare, id est, ardere, quoniam
ex rerum flagratione seu conflagratione fragrantia existit. Nam ignis atque calor odoris causa est
efficiens. Flagro autem, id est, ardeo, & conflagro, id est, ardendo consumor a Flamma videtur
nomen suum trahere: flammam autem ὀσπρῆναι, id est, ardere: unde ὀσπρῆναι, id est, flamma.

Odores vero mali & tetri generant faeciores & putores appellantur, quorum species multa Odores pe-
funt, ut pedor, rancor, murcor, stus & similia. Faecior autem dicitur a faeco, id est, male oleo: unde dicitur varia-
faetidum male olens. Faeco autem a faeo, quoniam mulieres faeciendo, id est, fatum emittendo mul-
eres modis polluantur & inquinantur: unde Faeco verbum, id est, polluo, in quo, & Faedum no-
men: quod deformis & crudele significat. Sunt qui Faedus inde dictum voluit a porca Faede, id est,
crudeliter casa & interfecta. Alioquin & sus confusa dicta a Veteribus quae cum omni saeu ad-
hibebatur ad sacrificium, teste Festo.

Pedor squalorem proprii significat atque omnem immundiciem.

Lucanus: —Longueq; in corpore pedor.

Pedor.

Cicero Pedores mulubres dixit. Item barbam pedore horrida: unde pedicosum, quod mali est
odoris a pedore si ve pediculo, sed illo capiti animalculo. Hinc etiam Pado verbum, quod est
crepitem ventris misro quod ut facere in co'vicio licet, Claudius Princeps edicto statuit, quod
periculatum quendam pra pudore & continentia repererat. Inde & Pedicosus deducitur, id est,
squalidus: quod a pedibus de dictum scribitur cum e simplici, ut apud Festum, qui ita: Pedes dicun-
tur, quos diminuti ve dicimus pediculos. Ab his pedicosi appellantur, ut est illud: Pedicosus squa-
lidus ubi me videt, caput scabit, pedes legit.

Putor porro idem, quod faecior, a Puteo, quod faecere est. Inde Putidum, Putulentum, quod est Putor, & eius
odoris mali, a pus, puris, quod est sanies, & quicunque humor, in putredinem versus. Unde Putu- con, ugate.
lentum: plenum sanie, locus Putulentus, in quem factus est humorum malorum concursus: qui si
in sanie vertitur maturari & maturefcere dicitur, sin minus, discuti si ve resolvi. Hinc Putreo,
Putresco, quod in purem vertitur, & Putredo Putrefactio, id est, corruptio. Putridum ite, quod
corruptum. Quin & Purgo a pure dictum, quasi purem ago, id est, extraho, promeo. Sic a puto-
re Putens: quia putes, id est, faecet, quando ca'vatur.

Deinde odores isti sacri atque sacrificiales dividi possunt secundum materiam sacrificiorum Odores secun-
duplicem, de qua supra. Ea fuerunt partim animalia, partim plantae omnis generis & utrorumq;
partes & effecta. Ex utroq; autem horum genera odores exhalantur partim graves, tetri atq; fa-
cidi, partim suaves, jucundi & fragrantiores. Virisq; autem miseri isti idololatri & Deos illos suos a lie-
nos seu demonas potius (id est, illorum ipsorum suggestione, monitis atq; oraculis) delectari atque
placari putarunt.

Quantum ad animalia attinet, ex illorum primum adhuc vivorum, postquam in templa & aras 1.
adducta fuerunt, percussione, jugulatione, mactatione, excoriatione atque dissectione, stercorebus Odores ex ani-
malibus inter-
gru.
deniq; & excrementis, cui dubium, quin multi graves, odiosi facidiq; in templis (ut in macellis atq;
lanienis videre est) odores exstiterint & sacrificantium oculis fuerint obiecti.

Deinde vero ex iisdem animalibus si ve integris, si ve eorum partibus membrisq; itaq; cum in- Odores e para-
cernis, ut sanguinibus, intestinis, visceribus, praecordis, extis; cum externis, ut carnibus pellibus,
tergoribus, femoribus, caudis, testiculis, pilis; & his omnibus vel adustis & ustulatis, vel coctis,

vel combustis & conerematib, quales quantoscūq; fumos atq; nidores existisse, in aërem ascendisse ac longè lateq; templa, in quibus sacrificabatur, locaq; vicina omnia complevisse existimandū est? Huiusmodi autem fumi atq; nidores Græci νῖορας, sive νῖορος, Latine Nidores appellantur. De voce νῖορος (que partim pinguedinem sive adipem & omentū, partim nidorē significat) supra fuit explicatum.

1. Nidor sue-
vis.

Nidor autem propriè carnis, ut cuiuscunq; alterius edulii colli vel etia rei adusta odorem propriè significat. Est & alius quidem Nidor suavis & iucundus, qui hominū nares ita rei beatæ, ut appetitum quandoq; excitet secundum illud Catullianum:

Quod cūm olfacies, Deos rogabis,

Totum ut te faciant, Fabulle, nescim.

2. Nidor scetis-
dus.

Alius verò est nidor carniū aliarumq; rerum adustarum teter ac fatidus, ut apud Virgilium:

Occubat & flammæ, illi ingens barba relinxis,

Nidoremq; ambusta dedit.

Nidor unde
dictus.

Nidorem autem, quoniam propriè dicitur odor carnis, aut cuiuscunq; rei adusta Grammatici vulgo volunt dictum a niture ignis, vel quasi nimis odor unde & Nidere & Renidere aliquando odorem, aliquando fulgorem significanti emittit. Cicero: Paulisper stetit in illo zancarum tuarū nidore atque fumo. Iuvenalis:

Captum te nidore sua putat esse culina.

Martialis:

Pascetur & nigra solo nidore culina.

Mantuanus ad Martialis imitationem:

Fumifica motus crasso nidore culina.

Idem alibi Nidores fumiferos vocat. Plautus: Tota renidet domus.

Nidus Arium
a nidore.

Sunt qui Nidum dictum volunt a nidore, quod fædi & mali odoris sint arium cubilia. Mihi quidem nidor videtur deduci a Græco νῖορας sive νῖορος, tum eiusdem feri sine significationis Ablatæ enim litteræ prima, videlicet x, sit νῖορας vel νῖορος, & inde Nidor. Et hinc quod Arnobius crebrò vocat Cnissa, tanquā Latina, pro nidore utitur. Finxerūt igitur Græci Deos suos νῖορο-δοξῖς (quos Germani Braten schmäcker appellant) hoc est gula deditos, qui carniū alie-
rumq; eduliorum collorum nidoribus atq; fumis capiuntur. Hinc saltē Arnobius illos perstringit libro septimo his verbis: Nisi forte hostiarum Deus animas devorat, aut ex aris ardentibus ni-
dorem confectatur & fumos, pasciturq; de cnissis, quas & vomunt ardentes viscera, adhuc uda de sanguine, & prioribus humecta de sacris. Idem: Quod est honoris genus, signa cum stridibus in-
censis celum fumo subicere & effigies Numinum nigrore offuscare?

11. Odoretex plen-
tis.

VENIO ad odores, odoramenta, suffitus, seu suffumigia ex omni plantarū & e terra nascentium genere fieri solita. Atq; hæc quidem Geniiles putant antiquissima & prima fuisse sacri-
ficia (de quo paullo antea) ut Porphyrius pluribus docet libro secundo de non necandis & ma-
landis animalibus. Eodem in libro, antiquius verba simplices, domesticas, patrias ad sacros illos suffitus consuevit adhiberi fuisse docet, qui postea ex ibure, ex myrrha, ex costis, ex croco
& cinnamomo & aliis huiusmodi aromatibus pretiosis transmarinis, & longinquis ad relictis fieri
sunt soliti. Ei suffragatur Ovidius libro primo Fastorum his verbis:

Nondum portabant lacrymatas cornice myrrhas

Alia per aquareas hospita nava vias:

Tibura nec Enphrates, nec miserat Indias ostium:

Nec fuerant nobis cognita fila croci.

Atq; dabat fumos, herbis contenta Sabinis,

Et non exiguolantus adusta sono.

Plinius.

Huc referenda illa Plinii, sui seculi luxum atq; luxuriam reprehendentis, verba lib. 21. cap. 74.
Nos nec Indicarum Arabicarumq; mercium aut externi orbis attingimus medicinas. Non pla-
cent remediis tam longè nascentia. Non nobis igitur, immo ne illis quidem: aliouin nō ven-
derent odorum causa unguentorumq; & deliciarum, si placet etiam superstitionis gratia emen-
tur, quoniam tibur supplicamus & costis. De costis & nardo vide eundem scriptorem lib. 12. cap. 31.

Ovidius

Ovidius inter herbas in sacris antiquitus suffiri & incendi solitas numerat atq; nominat herbas Sabinas atque laurum. Propertius similiter verbenarum herbas Sabinas his verbis meminit: Propertius.

Flore facella tego, verbenis compita velo,

Et crepat ad veteres herba Sabina focos.

Hic observandum, Verbenarum & herbarum Sabinarum nomen bisariam apud auctores profanos usui dari. Aliquando pro certo herbarum genere, quae in sacrificiis fuerunt adhibita: aliquando vero pro quibusvis herbis, quarum in sacris usus fuit creber & frequens. Verbena bisariam usurpata.

Quantum ad verbenas attinet, de iis jam supra fuit dictum, quibus haec adiungam. Verbena multis nominibus a Medicis solet insigniri: duobus quidem a Graecis, in hoc totum copulatis, vel iuxta Botanicam, id est, herba sacra, quod in sacris & lustrationibus adhiberetur, ideoq; ab Apuleio Lustrago vertitur: quae jovis mensa, id est, ara verrebatur, domus purgabatur, convivae exibatantur, legati deniq; mittebantur clarigatum, id est indicium hostibus bellum. De hac vide plura apud Plinium lib. 22. cap. 2. & lib. 25. ca. 9. Nicoterois hoc quod, dicitur, quod columbae se famularis, vel Serapionis, de qua lege Dioscoridem. lib. 4. cap. 10.

A Latinis his nominibus appellatur Cinnamalis, Saguntalis, Beticana, Licinia, Columbina, Latina. Militaris, Verbenaca, Vertipedum, postremo etiam ab Actio Herba Veneris. Horatius lib. 3. Odarum oda decima nona hujus mentionem faciens herba, sic canit:

Hic virum mihi cespitem, hic

Verbenas pueri ponite, tburasq;

Bini cum patera meri.

Mallata veniet lenior hostia.

Et hinc Veneris herba dicta, eamq; obrem ejus in hac ode ab Horatio sic mentio, ut in Pharmaceuteria, ad Glyceram, ab se alienatam, re vocandam: quod ea herba crederetur vim habere concupiscae & petisae impetrandi. Vnde apud Virgilium:

Verbenasq; adole pinguis & mascula cura.

Apulejus: Exin gaudio delibuci populares, tales verbenas corollas ferentes exosculari vestigiis Deae, &c. Verbenarum fasciculi teste Festo, Deorum capita fuerunt appellati. Ex quo ipso constat, quid his herbus Veteres in Sacris fecerint.

Verbenas porro nonnulli volunt dictas, quasi Herbenas, quoniam generatim significatur illo verbo unde dicta. Verbena unde dicta.

Verbenas porro nonnulli volunt dictas, quasi Herbenas, quoniam generatim significatur illo vocabulo omnes herbae frondosae, sacrae, & festae, quibus vel ara (unde Donatus eas atarum redimicula vocat) vel sacrificantes, vel eorum simulacra redimi atq; coronari solebat: ex quibus etiam incensis suffitus fiebant, secundum illa Virgilio in Bucolicis, quae modo citata: Verbenasq; adole, &c. Verbenae etiam sagmina dicta, de quibus supra.

Servius in illa Virgilio Aeneidos 12.

— Fontemq; ignemq; ferebant,

Velatolino & verbenae tempora vinelli:

Verbena, inquit, proprie est herba sacra, sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Faecialis & Pater patratus, fudera sacrum vel bella indicendi. Abusivè tamen etiam verbenas vocamus, omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, & myrtus. Terentius:

Ex ara hinc verbenas desume.

Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit.

Verba autem verbenarum, sic Sabinarum similiter nomine cum certa herbae species, cum quavis herba Sabina herba frondosae sacratae intelliguntur, ut ille, de quibus jam dixi, olea, laurus & alia id generis, quae de quibus paullo post. De Sabin a herba & ejus usu in suffitu sic scribit Plinius lib. 24. ca. 11. Herba Sabina, baryth appellata a Graecis, duorum generum est. Altera camariae similis folio est, herba.

altera cupresso. Quae ex re quidam Creticam cupressum dixerunt. A nucleis in suffutibus pro thure assumitur. In medicamentis vero duplici ac pondere eosdem effectus habere quod cinnamum traditur. Collectiones minuit, & nomas compescit. Mista ulcera purgat. Partus emortuos apposita extrahit & suffitu. Minimus igni sacro & carbunculus. Cum melle & vino pota, regio morbo medetur. Gallinae generis pueri: at sumo eius herba sanari tradunt. Similis huic herba Sabinae est.

Selago appellata. Legitur sine ferro dextra manu per tunicam quæ sinistra exiit, velis. *scilicet ante, candida veste vestito, puræq; locis nudis pedibus, sacro fæsto prius quam legatur, pæne vinoq;.* Præsertur in mappa nova. Hanc contra omnem perniciem habendam prodidere Druidæ Gal-lorum, & contra omnia oculorum vitia fumum ejus prodesse. Idem lib. 17. cap. 13. Sabina istius herbe mentionem facit, quam propagine erudit sui & a vulsione.

Sabina herba
unde dicta.

Sabina herba quia in sacris adhibita nonnullis videtur dōtō tū oēctōr sive oēctōr, id est, to-lendo dicta: unde & Sabæos & Sabinos populos, tanquam religiosissimos Deorū cultores, & Sa-bin Deum, & Sabbatum, de quibus supra, nonnulli volunt appellatos.

De Luro.

Quoniā autē cūm Verbenarum, cūm Sabinarū herbarū nominib; Laurus, myrtus, olea & alia herba sacrata in sacris ad suffitum usurpari solita, nūcupatur de in nūc quādā addida. Ac de Lau-ri quidem, olea & myrti usu sacro plurima passim in antiquis litterarum monumentis testimonia exstant, ita ut eorum commemoratio videatur esse super vacanea. Solam quidem laurum suffitū solitam apud Delphos scribit Plutarchus. Cassaubonus, vir doctissimus, in doctissimo suo Com-mentariolo in Theophrasti characteres in illum locū de superstitione dōtōrū eis tō tūm dōtōrū, hoc est eodem interprete, Folium lauri ore prehensum tenent; ita commentatur: Scimus namq; Ve-teres in purgationibus, lauri foliū uti solitos. Clemens Alexandrinus in Protreptico, καὶ τὸν αὐτὸν μετὰ τὸν αὐτὸν. Θεοφράστῃ, ἡ δὲ πρὸς πᾶσι, ἡ ταυτὴν τὴν ἰσχὺν. & περὶ τῶν πικρὰ κῆπων. Sic & Romani, ut ait Festus, omnibus suffitionibus laurum adhibebant. Moris præterea fuit Græcis baculum laureum præ manibus habere, tanquam ἀλκιμαχοῦ ὄργανον, ut ait Sui-das, quod crederent lauro inesse vim quandam malum avertendi. Inde natum pro verbi gratia δαφνίῳ ποτὶ βασιλέα, cūm quis negat se sibi ab alicuius insidiis metere. Eodem etiam spe-ctat, quod observare aliquando meminimus, solitos Græcos pro soribus laurum statuere. Auctor Hefybie in voce κοινῶν. Qu' d' ait Theophrastus laurum in os capi solitam & superstitionis, nescio an huic similis sit superstio, quam apud Hieronymum in Marcelle viduæ epitaphio an-notavimus. Sic ille, Nec mirum si in platcis & in fororū venalium seclis ariolis stultorum verberet nates, & abortio fuisse dentes mordentium quatiat. Nam ariolizū consuetudo fuit (col-ligipotest ex Seneca de vita beata) laurum gestare cūm per urbem incederent, quam fustem vi-deatur Hieronymus vocare, quia erat, credo, virga laurea. Sane poeta dicuntur laurum mordere Iuvenali, & Cassandram δαφνίζει & a Lycobronē appellatur: quod quomodo Critici explicent non est obscurum. Haftenus ille.

Plinius.

Cur verō ad ignem sempiternum de omnibus lignis sola uratur abies, cur sola laurus sufficiatur Plutarchus rationem reddit in Commentariis de Ei inscriptis foribus templi Delphici. Plinius de lauri sacro usu & profano sic scribit lib. 15. cap. ultimo: Ipsa laurus pacifera, ut quam præced-etiam inter armatos hostes quietis sit indicium. Romanis præcipuè lætitiæ victoriarūq; nuntiā additur liliis, & militum lanceis pilisq; Fasces Imperatorum decorat. Ex his in gremio lo-vi, Opt. Max. deponitur, quociens lætitiā victoriā novā attulit, idq; non quia perpetuo vivet, nec quia pacifera est, præsertenda uique myrto & olea est, sed quia spectatissima in monte Parnaso. Ideoque etiam grata Apollini, assuetis eo dona mittere jam & Regibus Romanis, teste L. Bruto. Fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset, lauriferam tellurem illam oscularus ex responso: & quia manu satarum receptarūq; in do-mos, fulmine sola non icitur. Ob has causas equidem crediderim, honorem eis habitum in trium-phis potius, quā quia suffimentum sit cadis boslium, & purgatio, ut tradit Massurius. Adeoque in profanis usibus pollis laurum & oleam fas non est, ut ne propitiandis quidem Numinibus accendi ex his altaria arde debeant. Laurus quidem manifesto abdicat ignes crepitu & qua-dam detestatione, interancorum etiam vitia & nervorum ligno torquente. Tiberium principem sonante cælo coronari eā solitum ferunt contra fulminum metus.

Idem lib. 16. cap. 32. Circa Bosporum Cimmerium in Panticapea urbe, omni modo laboravit Mithridates Rex, ut ceteri incolæ, sacrorum tertē causa laurum myrtūq; haberent. Idem lib. 15. cap. 30. Laurus triumphis propriē dicatur, vel gratissima domibus: janitrix Casarum Pontificūq; quæ sola & domos exornat & ante limina excubat.

De myrto

De myrtoidem scriptor libro 15. cap. 29. inter alia, quæ ad institutum nostrum faciunt, sic De myrto
 scribit: Quippe ita traditur, Myrtea verbera Romanos Sabinosq; cum propter rapas virgines Pliniam
 dimittere voluissent, depositis armis pacificatos in eo loco, quinunc signa Veneris Cluacina ha-
 bes. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Et in ea quoq; arbore suffimenti genus habetur. Ideo
 sum electa, quoniam conjunctioni & huic arbori præest Venus. Haud scio, an prima etiam o-
 mnium in locis publicis Roma facta sit, fasidico quidē & memorabili augurio. Inter antiquissima
 namq; delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli: in eo sacra myrti fuisse duc ante adē ipsam
 per longum tempus. Altera patricia appellata: altera plebeia, exuberans ac lata, quamdiu sena-
 tus quoq; floruit, illa rigens, plebeia torrida ac squilida. Quæ postquam valuit, flavescens pa-
 tricia, Marfio bello, languida auctoritas Patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emar-
 cuit majestas. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrtea, quam nunc Murtiam vocant.

De olea idem libro 15. capite ultimo, de quo antea.

Nidor porro est proprie rei adusta odor nonnullis videtur dictus a nixore ignis, sive a ni- De olea Plin-
 mio odore, sive a Græco νίωτα seu νίωτα; tamen de odore etiam plantarum vocabulum hoc usus Pliniam.
 pari indicant illa Plinii libro decimo tertio: Cedri tantum & Cetri suorum fruticum in sacris su- Nidor etiam de
 mum controlutum nidorem veriū, quā odorem noverant. plantarum odo-
 re dictus.

Verum de herbis antiquis & odoramentis ex herbis odoriferis earumque differentiis in ge-
 nere vide eundem Plinium libro vigesimo primo, capite septimo, ubi loton, crocon, hyacinthum
 flores ab Homero ait celebrari. Idem de fructuum succis arborumque coloribus & odoribus se-
 bit libro 15. cap. 38.

Ficus quoque pro ture olim in sacris adoleri solitas, manifeste illa Iuliani Imp. testantur in Ficus etiam pro
 epistola ad Sarpionem, quæ sic ut patet atque numeri centenarii egregiam laudationem con- ture in sacris
 tinent. Verba ejus hæc sunt: Καλάτρη αὐτ' ἀδλινε τῆς ἀλαξήσιως ἰερέως τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσιν
 ἀδύνατος ἐστὶν ἡσθῆσαι, καὶ μὴ ὅτι δοκῇ τὸ σίκοι ἀσάρετος, καὶ θυοῖας ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἰσθ-
 μισ, καὶ ὅτι παρὰ τὴν δὲ βασιλῆως καὶ τοῦ βασιλέως ἐστὶν ἡ μὲν ἰσθμὸς ἰσθμὸς καὶ τὸ καλόν,
 ἀλλὰ ὅτι τῆς τοῦ θεοῦ αὐτῆς ἰσθμῶς, οὐδὲν αὖς ἀσπὸς σφῶν, καὶ ἡ ἐστὶν ἡ τοῦ θεοῦ, id est, Tan-
 quam hoc unum (ficus) pro omnibus sacrum remedium aduersus ciborum injurias exhibentur.
 Enim verò Divi eam consecrari omnibusc; artis adhiberi, & quovis ture ad odores apiorum es-
 se, non mea est oratio, sed quisquis usum ejus didicit, a sapiente aliquo bomus, sacrorumque an-
 tistite manasse intelligat.

His adduntur tæda atque sulphuris suffimenta, olim usitatissima ad quas res purgandas De tæda.
 seu purificandas: Tæda Virgilius meminit in Bucolicis:

Hic focus, & pingues tæda: hic plurimus ignis.

Ovidius primo Fastorum:

Expellas puros pineas tæda dies.

Idem Virgilius Æneidos septimo:

Præterea castis adoles dum altaria tædis. Casti, id est, pin, interprete Servio.

Sed & tæda cum sulphure sæpe conjunguntur, ut apud Satyrogasum illo versu:

Cuperent lustrari, si qua darentur

Sulphura cum tædis.

Tæda cum sul-
 phure con-
 gi solite.

Sic Plinius libro 16. cap. 10. inter arbores, quæ resinam ferunt, ponit & tædam, quam flammis ac
 luminibus sacrorum dicit esse gratam, & libro 35. cap. 15. Habet, inquit, & in religionibus locum
 sulphur ad expiandas suffusi domos Apulejus libro 11. in descriptione pompæ & sacrorum Isthie
 Egyptiæ: Ibidem simulacris ritè dispositis, nam faberrimè fallam, picturis nigris Egyptio-
 rum circumseptis variegatam summis sacerdos tæda lucida, & ovo, & sulphure, solennissimas
 preces de casto præfatus ore, quā purissimè purificatam Deæ (Isthie) nuncupavit dedit atque.
 Ex hoc loco liquido constat, tædam, sulphur, & ovum in purificationibus fuisse adhibita. Ori-
 dius triplicem hanc purificationem signat illo versu:

Terg, senem Flamma, cer Aqua, ter Sulphure lustrat.

Sed ovis quoque lustrationes purgationesque fieri olim solitas fuisse, non tantum illa Apulei, De ovis in lu-
 sed & Lucretius testatur: — Nisi se centum lustra veris ovis. strationibus ad-
 bibitis.

Et Ovidius de arte amandi:

Et veniat, quæ laetret annos, lætæque locumque,

Refferat & itemulâ sulphur o vunque man.

Lucianum in Dialogo, cui titulus, κατὰ τοὺς τὸν ἑκατόντος, τὰ ἐν τῷ καθαγιαστικῷ, ad eff.
purgatorium ora vocat, quo ostendit ora esse lustralia & purgatoria. Sic legimus apud Ma-
crobium, initiator sacris Liberti patris magna cum ratione orum coluisse, vincti simulacrum
vocantes. De oris vide Plinium libro 10. cap. 13. & de angariis eorum (ὡμαί· τεῖα διέτα)
capite 55. Ergo purificatione illa Veterum, & aqua, & igni, & cadā, & sulphure, & ora
fiebant.

De Sulfure.

*Ut ad sulphur redeam, Proclus nobilis Platonius scribit, sacerdotes in purificationibus, solitos sulphure acque asphaltio, id est, bitumine aqua marina aspergentes, quoniam, ut ille in-
t, purificat sulphur propter odoris acumen, aqua vero marina propter igneam portionem.*

Salphur est
dans l'air.

Quoniam igitur sulphur res haec ita fuit sacra & divina, magnaque ei quædam purificandi
virtus tributa, Græci illud *leion*, quasi dicas divinum & Latini *sulphur*, a sufficiendo (ut videtur)
appellarunt: unde *Exsif*, purgamentum esse teste appellatum.

Casaubonus de
con, utudine
b. strand.

Denique hæc referenda est duplex illa Verbum consuetudo expandi lustrandi se, cuius meminisse idem Cassaubonus eodem Commentario in Theophrastichamæteres. Verbaque ad hæc Theophrasti σκῆλην ὁ σκύλακι καθύπευ αὐτὸν θεωρησθαι, sunt ista: Tangit duplicem Verbum consuetudinem explicandi lustrandi se. Altera erat circumacta circa corpus scilla: altera carulo similiter circa corpus ducto. Hoc enim significat θεωρησθαι. De scilla, quod expandi vim crederetur habere, notum vixit Plinio, & medicorum libris. Artemidorus Evodion. ἡ σκῆλη καθύπευ αὐτὸν ἵκνεται. Lucianus ἑκαστοῦ τῆς. Εὐαθρὶ τῇ μὲν καὶ ἀπαραῖς, καὶ θεωρησθαι ὁ αὐτὸς καὶ σκῆλην ὁ αὐτοῦ θεωρεῖται. Vide amplius Theophrasti Scholiasten Thelysion. De carulo, res minus vulgus, nō videtur, nota: quare etiam ejus ritus ignoracione interpretēs in istis modis hunc locum depravarunt: in quo nihil erat proferri mutandum. Nam verum est quod diximus, veteres carulo solitos lustrare se cum circumferretur circa corpus: ἐμὲ, lustratione voc. Lant θεωροῦσθαι. Plurarchus in κεκοιταῖς Romanorum insinuationum. Τῷ δὲ κυνέῃ, ὡς ἴπῳ ὁπῆναι, Ἕλληνας ἔχοντο, καὶ ῥῆται γὰρ μὲν γινώσκουσιν οὐδὲν τοῦς καθαρῶς. Ὁ αὐτὸς αὐτοῖς τοῦς ἀπὸ πρὸς τοῖς, θεωροῦσθαι τὸ τοῦτον γὰρ οὐδὲν τοῦς καθαρῶς γὰρ ὡς ἵππῳ. Idem repetit in Ramulo. Fuerunt & alium Scilla, cum caculorum in festinationibus us, quos prudens emisso.

*Idem; Αὐτὸν περιπατεῖν significat hoc verbum applicare aliquid corpori expiandi causa, id est
in orbem ducere: quod et περιπατεῖν dicitur: Latine circumferre. Vergilius: Idem ter so-
cios pura circumtulit unda. Servius, circumtulit, purgavit. Antiquum verbum est: Plau-
tus, Pro larvato te circumferam, id est purgabo. Nam lustratio a circumsatione dicta est vel
tade vel sulphuris. Juvenalis: Si qua darentur sulphurata cum iadis. Relie exprimit per
circumlationē illam, que in lustrationibus fieri solebat. Similiter et urbes, et agri lusi-
bantur, hostiis in orbem circumtulit. Polybius libro quarto de Martensibus, καὶ καθάριον ἀπὸ τοῦ
αὐτοῦ, οὗ σφαιρία περιπατεῖται τὰς πόλεις αὐτὰς καὶ τὰς χώρας πύκιον. Ideo Latinis ea Sacra am-
barualia dicta. Atque hinc est, quod το περιφέρει vocibus et pertinentiis reperitur, ut in
περιμάχεται, περιβόηται, περιβαλλέει, περιείδω, et περιέρχομαι, est Homerus εὐθεῖαν δι-
ξυ. Sic et περιβάλλεται χροὺς et apud Aristotelem in sexto Historiarum, de lustratione gal-
linarum, que περιεργασίαι Plutarcho nuncupatur. Sed ὁ δυνάστης ἐν τοῦ sensu usurpatum, ut
Demofthenes pro corona καθάριον τὰς τιμὰς μόρην, καὶ δυνάστη τὰς τιμὰς καὶ τοὺς πύκτους.
Sic accipiendum et in illo Callimachi ne puro, versiculo, initio Athenai.*

Τεὶς ὁ ἀπομαρξάνουσιν τοὺς διδόντα αἶματον.

Quem locum Erasimus & alii non recte conati sunt trahere, cum ex hoc rursus sit explicandus. Hinc diste sunt mulierculæ illæ, quarum hic Theophrastus meminit, ὡσεύς αἰ, ut est, apud Pollucem vel ἐσέαις αἰ, ut vocat eas Plutarchus, de superstitione. Latini piatrices, & simularices, vel porius simulpatrices, vide Festum. Talem fuisse ait Demosthenes Glaucoteam sive Empsam Æschini matrem. Haënen Casaubonus.

Quem-

Quemadmodam igitur suffimentorum ac suffitionum istarū, quæ ex omni rerum genere fieri solent, maximus est in medicina usus, ut docent Medici, ut docet ipsa ratio & experientia quotidiana: sic Etrusci quoque in sacris suis maximam in eisdem purgandi, purificandi, lustrandi, expiandi reorū ipsos placandi vim tribuerunt, ut passim in auctorum libris licet legere. Amblicus de mysteriis Aegyptiorum, segmento 3. ca. 24. Suffumigationes, inquit, addidit affinitatē & cognationem habent cum Deo ipso, cui offeruntur, non cum anima videntis. Idem segmento 5. cap. 1. Ajunt, inquit, Hypobetas sacrificios abstinere debere ab animalibus, ne Diis sanis exhalantibus ex mactatione animalium inficiantur. Sed huic sententia repugnat fama communis, & vox omnium dicentium, Numina nidoribus maxime delectari, capiti, inescata. Hanc questionem solvit, capitibus etiam sequentibus. Cicero quoque horum suffimentorum meminit de Legibus, inquit: Nam etiam sine illius suffimentis expiati sumus.

Porphyrus in libro, qui sunt quattuor, ἑστὶ δὲ ἀπορρητὸν ἰουδύου, id est, abstinentia ab animalibus, sive de non uocandis ad epulā veterū animalibus, libro duobus pluribus disputat, Herbarum quidem & plantarum sacrificia ac suffimenta antiquitus fieri solita Deis esse grata & accepta: ac animalium sacrificia, & quæ ex eis sunt, suffumigia seu suffimenta, atque etiam vaticinia non item. Lucianus in Dialogo, qui inscribitur Prometheus sive Caucasus, hanc Gentiliū in sacrificiis odores incendendi & suffitus omnis generis facienda consuetudinem manifestē indicat, falsēq; simul irridet atq; perstringit, sub Prometheus sese de igne surrepto excusantis persona. Ejus verba hæc sunt: Οἱ δὲ ἀνθρώποι καὶ εἰς τὸ ἄλλο μὴ ἀναγκαῖα ἔχοντες τοῦ πυρὸς πολλὰ καὶ εἰς τὰς θυοῦς, ὅπως ἴσονται καὶ τὰς ἀγῶναι καὶ τὴν λεβαντοῦ θυμῶν, καὶ τὰ νεῖα καὶ ἐν τῷ θυμῶν, ὅσα δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς χαίρει. Τὰς τῶ καπνῶν, ἃ τὸν καπνὸν ταῦτων ἡδίστου διοικεῖς ὅντας ἐν τῷ πυρὶ καὶ ἀνακαίοντες ἡμῶν ἡλιόθεν ἔχει καπνῶν, hoc est, Verum hominibus etiam ad alia necessaria ignis opus, cum maxime ad sacrificia, quo videlicet in divo nidorem vobis parent, ibura incendunt, & pecundam coxat adolescent in aris. Verum cum ingentem letitiam vobis pariat fumus iste, epulas has suasissimas putantes, ubi nidor simul cum fumo volatus in caelum usq; tollitur. Idē de sacrificiis: ἢ καὶ καὶ ἀνακαίοντες καὶ ἡμῶν καπνῶν, καὶ ἐν τῷ πυρὶ καὶ ἀνακαίοντες καπνῶν, id est, Nidor autem ille sacer atq; divinus sursum feritur, &c.

Sed non opus est in re nota ad modum & manifesta plura proferre testimonia, quæ passim apud Poetas aliūq; scriptores profanos sunt obvia. In libro quoque S. spiritus & illa Ieremia sive Baruchi epistola de Babyloniorum aliarumque gentium idolotria furorum istorum ac suffimentorum sic mentio, quibus significant idola ipsorū atq; simulacra summi isti infici ac denigrari fuisse solita, ad idololatrarum ipsorum stultitiam demonstrandum.

Nec tamen mirum est, Gentiles odoribus suffimentisq; istis in illis suis sacris usos fuisse, inq; tantam res quæ vim purificandi, Deorū suos propitiandi vim tribuisse, cum odores, si vim illorū atq; naturam in genere spectemus, vel ipsa ratione experientiaq; resse locupletissima, res sint maxime tenues, subtiles, ignis ac spiritus naturam habentes, resse etiam Plutarcho in commentario de Eis foribus templi Delphici inscripto: unde celerrimē sursum feruntur, longē lateq; diffunduntur, hominum animaliumq; cerebrum penetrandi, & variē afficiendi vel laedendi, vel ceterandi & reficiendi maximam vim habent.

Atq; hæc quidem illorum vim subtilis ac spiritalis magis adhuc patet, si cum reliquorum sensuum objectis conferantur: cuiusmodi sunt colores, soni, saporis, & tactiles qualitates, quæ crassa magis & corporea sunt substantia. Ipsa quoque flandi seu esslandi, balandi seu exhalandi, spirandi verba, quæ odoribus sæpe tribuntur, ipsos significant flatus, halitus & spiritus quosdam esse. Quamobrem Deorum sive Demoum, potius illorū suorum naturæ odores, suffimenta atq; ista sua maxime comperire, & idcirco plurimum illis placere, maximam illos placandi vim habere arbitrabantur.

Hinc totius atq; congruunt illa Plutarchi in libro de Iside & Osyride, ubi significat, Gentiles illi suis suffimentis sacris non pietatis tantum sed etiā sanitatis rationē habuisse. Verba ejus sunt ista: Quod si efficitur in me recuperā aliquid, etiā dicendū de illis, quæ quotidie adolescent: illud primum cogitandū videtur, viros istos studium rerū ad sanitatem conducendum nunquā non fecisse maximū in sacrificiis autē, castimoniis ac vita quotidiana usu nō minore pietatis duxisse quam

sanitatis rationem sentiebant videlicet neq. corporibus neq. animis morbi subiecti aut vitii reidi colicam, posse naturam, quæ undiquaq. pura in polluta, atq. illasa est. Ergo quoniam aer quo astiduo urimur, inq. eo dagimus, non eodem semper affectus, temperaturq. est modo: sed noctu densatur, corpus comprimit, animamq. compellit ad mæsticiam quandam & sollicitudinem vel uti caligine ei quadam & grauedine indulta: statim ut a somno surrexere, resnam adolens resientes aerem & secretionem purgant, spiritumq. qui concretus cum corpore & languore contraxit resuscitantes, habes enim odor resine vehementiam quandã & vim percellendi. Rursum meridie sentientes Solem & terra attrahentem vi sua admodum multum ac grauem vaporem, & aeri ad miscentem myrrham suffiunt, nam calor dissoluit atq. dissipat turbulẽtas faeces quæ in aere coeunt. Etiam medici consent ad versus pestem remedio esse copiosam flammã, utpote quæ aerem attenuet, hoc autẽ fit rectius, si odorata ligna urantur, ut cupressi, iuniperi picea & acro medicus Achenus tempore magnæ pestis gloriam sibi parauit iubendo ignem pone egrotantes accendi: nam iuniper non paucos. Aristoteles etiam affirmat unguentorum, florum, pratorumq. sua res fragrantias non minus ad sanitatẽ facere quam ad voluptatem: quod ex cerebrum naturi frigidum & ad concretionem proclive sensim suo calore leuitate relaxent. Id quoq. ad rationem cause reddende non nullum adfert testimonium, quod myrrham Aegyptii Bal, nominant quæ vox si interpretetur de liberationis significat amolitionem. Kyphi portio mixtura est sedecim rerum in unum compositarum, mellis, vini, uva passa, cyperi resina, myrrhe, asphalti, seseli, iunci odorati buumini, folii ficulni rumici, iuniperi utriusq. (duas enim nominant maiorem, ac minorem) cardamoni, & calami. Has iucem species non temere componunt, sed seplasiari scuta isthac miscunt, sacra recitatur litera. Ipse numerus aliquid videtur habere, quod uimurum, quadratus est a quadrato preceus, solus talium pariter pars, & arce quantitatem cum ambitus numero eandem. Sed ad hoc conducunt plurima eorum quæ miscentur, aromaticis prædita facultatibus. Itaq. Kyphi suam rem emittit utilemq. exhalationem, quæ aer mutatus spiritu suo etiam corpus efficit temperiemq. blandam adipiscitur & molestiam ac uehementiam diurnarum curarum quasi vincula quedam animi citra ebrietatem relaxat: facultatemq. animi imaginatricem & somniorum capacem leuigat inftar speculi, purioremq. reddit non minus id quidem efficaciter, quam lyra strepidus quibus ante somnum Pythagorei utebantur brutam moribusq. subitis obnoxiam anime partem ea ratione excantantes atq. sedantes. Odores enim sepe sensum deficientem re vocant sepe etiam contra debent ac sopiunt, diffusus ob leuitatem, per corpus exhalationibus, sicut medicorum non nulli somnũ oboriri ajunt, quando alimentis vapor veluti serpens leniter circum inest linea & ea contritã sitillationem quandam inducit. Kyphi portio Aegyptii etiam ad bibendum temperitur, potum enim videtur ob vim molliendi suam interiora purgare præter hæc, resina. Solus est opus: & myrrha lacrima off. ad lunam a stirpibus edita. Eorum portio quæ in Kyphi componitur, sunt quæ nocte magis gaudent ut quæ spiritibus frigidis, ymbri, rore & humoribus aluntur. Nã dici lax una est, & simplex & Solem Pindarus cerni ait per vacuum ætherem. Nocturnus autẽ aer mixtus temperatusq. est & variis luminibus atq. facultatibus quæ veluti semen in unum ab omnibus stellis confluunt. Ergo non abs re illa ut simplicia & a sole procreta; inter diu hæc & mixta & omnigenis qualitatibus præditas de veniente nocte adolent. Hæcenus Plutarchus.

Præterea ex iisdem fumis & suffumigiis, tanquam præsentis & voluntatis Deorum suorum signis atq. symbolis miseri homines alios quasi fumos, hoc est, res & ventusq. fucutos prænoscenti prædicendi, occasione captabant. Et huc referenda κεπρομαρτια, λιγαρομαρτια, διομαρτια, κεδομαρτια, αλδομαρτια, & ipsa in genere πυρομαρτια, de qua addere placet ea, quæ de hac Peucerus adnotauit libro suo de diuinatione: πυρομαρτια, inquit, φαειταν, πικε, quæ ex cadis colligitur, comminuta in puluerem, & hoc in ignem coniecto. Quod si ex ardescens inde flamma coit, nec dissipatur, fausta si diuiditur, aut dissiluit, infausta designare creditur. Sic pagantem, diductum, in diuersa procumbentem in focum, crepitantem, agrie malum, & vanescens, in eadem mortem minitari immo & simulacra formare, eruptione agitationeq. lucentis flammæ, sed nõ conficci, nisi ab impollutis, falso persuadet credulis Pyromantium genus.

Κεπρομαρτια, in statuunt granuli papaueris aut sesami, proiecti in candentes prunas, & fumo, qui inde nascitur obferuato. Sed hæc præstigias omitto.

Πυρομαρ-
τια.

Κεπρομαρ-
τια.

Λικε-

Αλασμομαρτία ex incēſtore, diuinabat. Si ignis mox illud atrepum diſſolutumq; reteret in ſumum & ſuffitum cieres gratum, lata: Si reſugereſ, aut edorem ex primeret inde ſedum, & natura turis diſerſum, abominauda oſtendi putabantur.

Meminis loei cuiuſdā Dion, in hiſtoria Romana, quem Nymphæum appellat, in quo, hoc modo, ex ſuffito thure, præſcita de omnibus rebus petita fuerunt, præterquam de morte, & coniugio.

Οἰνομαρτία ex vini conſecrati ad libationes, ὀδομαρτία, ex ſactæ aque, qua abluebantur *Οἰνομαρτία*, & decoquebantur viſtima, coloribus, ſapore, motu, ſtrepitu, ſubitis mutationibus argumentis eueni-
entium colligebat. Virgilius in hiſtoria Didouſi:

Vidit thuricremis cum dona imponeret aris,

(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros

Fuſaq; in obſcurum, ſe retere vina cruorem.

Κεδομαρτία & ἀδομαρτία molas & libamenta & præcipuè materiā eorum, ut hordeum, *Κεδομαρτία*, & inde conſectas ſarinas, quibus viſtima conſpergebantur, ſeruatabantur, & expendebant, *τία*.

Ηαλκηνυ Πευκετης.

Atq; hæc quidem de uidoribus, odoribus, ſumis, ſuffumigiis & ſuffimentis iſtis ſacris & ſacrificiis libus ſint dicta.

De cineribus quoq; de quibus ſuprà, nunc rurus eſſet dicendi locus, ad quos tandem Gentilium ſacrificia fuerunt redacta. Vnde Arnobius: Aut ſi aliquod viſcus aris fuerit traditum, ratione ardeſcit pari, & diſſolutum in cinerem labitur. Hæc Arnobii verba ad ſacrificiorum iſtorū Gentilium contentum ſpectant, dum ſignificat, omnem illorum pompam & magnificentiam, tandem in ſumum, in ſavillas atq; cineres abiſſe.

Hiſiſ autem cineribus, tanquam ſacris, dubiū non eſt, quia Gentiles multiſariam ad idololatriam & ad diuinationem (qua τογομαρτία, ſive αοδομαρτία, ſive etiam ποιομαρτία Græcè appellari poſuit) abuſi fuerint: ac, quemadmodum, ut de ſumis paullo antè, atq; ſuffimentis dixi, in medicina cinerum maxima eſt vis & ſacultas, de qua conſulendi Medici: ita cineribus quoq; iſtis ſacris maximam vim luſtrandi, purgandi Deorum ſuos placandi tribuerunt.

Adde, quod cineres in ſacris & proſanis litteris fragili: ut mortalitatisq; ſunt ſymbola: quò ſpectat antiqua illa Iudeorum & Gentilium cineres capiti veſtimentiq; aſpergendi, vel etiam in cineribus volutandi conſuetudo: cuius paſſim in ſacris & proſanis litterarū monumentis ſit mentio: ut meminiſſens ſe eſſe cinerem, pulviſculum, in cinerem & pulverem reſerſurus, ſecundum illud Perſianum:

—Cinis & manes & ſabula ſies.

Et illud Horatianum:

Pulvis & umbra ſumus.

Hiſiſ igitur cineribus & pulveribus, ad quos vel maxima, robuſtiſſima, magnificentiſſimaq; boſtia rationales & irrationales temporis memento redigebantur, cinerea, ſive cineroſe (quo verbo Apuleius utitur) hoc eſt, fragilis, caduca, ac mortalis hominum rerumq; humanarum omnium naturæ admoneri poterant. Sed eo ipſo Deus illos ſacrificiorum ipſorū uſurari exprobrare & demonſtrare voluit, ut intelligerent, quævis illorū vel magnificentiſſima ſacrificia nihil eſſe aliud, quam ſumum, quam cinerem, atq; pulverem: vaniſſimos & viliſſimos.

Atq; hæc quidem, de qua adhuc verba fecimus, ſuit communis, erita & vulgata inter omnes ferè gentes ſacrificandi ratio, ritus, modus, atq; methodus, qualis ab Homero, ab Apollonio, a Luciano, a Dionyſio Halicarnaſſeo & ab aliis antiquis ſcriptoribus litteris memoriaq; eſt prodita. In-
certa eſt ſi ſingularia & particularia ſpectemus, non eſt diſtindum, tam varios, multiplices, ſacrificandi
diſverſos ac diſparēs, pro Deorum, locorum, temporum, perſonarū, atq; gentium diſverſitate, fuiſſe
ſacrificandi ritus atq; ceremonias, ut ipſas enumerare omnes inſinito operi atq; labori eſſe videatur, immo planè ad uſum atq;. Sic etenim, exempli gratia, ut ex innumeris uſum atq; alterū profe-
ram, eſt ſecundum communē & per vulgatam Græcorum, Romanorum, aliarumq; gentium con-
ſuetudinem, boſtia ſeu viſtima poſt mactationem vel tota, vel integra (quæ quidem teſte Feſto
idcirco Protervia, Prodigæ, Græcè Holocauſta ſeu Holocauſtomata fuerunt appellata) vel
ceræa illarum partes igni fuerunt traditæ, eoq; conſumptæ, reliquæ ad epulandum & ad ſacrifican-
ſium uſum fuerunt reſeruate: tamen, ut Lucianoſ, poſtquam communem Gentilium ſacrifi-

Sacrificandi
apud Ethnicos
ritus vari di-
verſi.

candi morem descripsit, simul atq; derisit, subjungit sub finem illius sui libelli de sacrificiis, per-
liarem hunc Aegyptiorum: Sacrorum, inquit, peragendorum idem sermē apud illos (Aegyptios)
ritus, nisi quid hostiam lucta prosequuntur: jamq; mactata ejus circumfusi membra lauant. Sunt
qui sepeliunt duntaxat, posteaquam occiderunt. Eiusdem auctoris libellus exstat de Syria Dea
quam Atergatin vocant, quæ etiam Gatis dicta Syrorum Regina fuit, ac post mortem pro Dea
habita atq; culta, quam Græci Derceto appellant, de qua vide Aibenaum lib. 9. In illo libro Dea
istius templum, signa, statuas, sacerdotes, sacra, ritus atq; cerimonias, quibus culta fuit, lacum de-
niq; & pisces sacros commemorat atq; describit. Sub finem autem illius libelli hos recenset singula
res sacrificandi ritus. Hæc, inquit, ab is, qui sollemnes ad cætus veniunt, faciuntur. Is, qui in ci-
uitatem Sacram abis (hanc Assyriorum urbem, in Cælosyria sitam, Scephanus Hieram, id est,
sacram, Strabo & Plinius Hierapolim vocant, quæ Bambyre quoq; & Edeffa, & Magog a Sy-
ris fuit appellata, ut iidem auctores testantur) caput ille quidem & supercilia condere solet, pos-
tea autem mactata ope cætera quidem in frustra concidit & contritur. Pellus autem huius ster-
nens, super hoc in genua procumbit. Pedes autem & caput animalis sui ipsius capiti imponit
& simul precando, postulat ut præsens sacrificium acceptū sit, majusq; aliud in posterum pollicetur.
His ita peractis, caput suum corona induit idemq; aliorum omnium, qui, eandem cum ipso viam
proficiscuntur, atq; ita accollens se ex terra sua proficiscitur, utens & frigidis aquis, lauandis can-
sa pariter & potus, & omnino huius quoq; dormiens. Neq; enim fas illi est consentire lectū, do-
nec iter illud peregerit domumq; suam reuersus iterū fuerit. In Sacra autē ciuitate recipit ipsum
publicus hospes ignotum. Certe enim uniuscuiusq; ciuitatis hospites ibi sunt, & quod ex patria cu-
iusq; venit id denuo apud se recipit. Appellatur autem ab Assyris isti duces, quoniam ipsi om-
nia exponunt, & enarrant. Sacrificans autem non in ipso templo, sed postquam adduxit ad alta-
re hostiam libatione in super faciem rursus eandem domū ducit. Deinde vero ubi rediit, secum ipse
domi sacrificat & precatur. Est autem & alius quidam sacrificandi ritus talis. Postquam ani-
malia immolationi destinata coronantur ex vestibulis templi ea demittant: illa vero præcipi-
ta, ex casu moriuntur. Quidam autem, & pueros suos ex eodem loco admittunt, non tamen eodem
modo, quo pecudes, sed in peram siue saccum inclusos manu deducunt. Simul autem & æterbe in-
crepantes illos dicensq; non pueri, sed boves sunt. Certe autem notis compunguntur omnes, alii
quidam in vola manant, alii autem in ceruice. Et inde est, quod cuncti Assyri notas iniustas ha-
bent. Faciunt autem & aliud quiddam, in quo cum soli Græcorum Træzenii consentiunt. Di-
cent autem etiam, quæ illi faciunt. Træzenii virginibus et adolescentibus legem statuerunt, ut
quis ipsorum cōubio sese illicaret, priusquam Hippolito comar corondissent, statimq; hoc pactū.
Idem igitur & in Sacra ciuitate fit. Ac adolescentes quidem barbas suas consecrant. Iuuenibus
autem capillos sacros a natiuitate usq; consecratos demittunt, quos postquam in templo iunt, re-
secant, & in vasa deposita alii quidem argentea, multi vero etiam aurea in ade affigunt atq; ab-
eunt in scripto uniuscuiusq; nomine. Atq; hoc ego quoq; cum iuuenis ad hoc essem, feci, & in tem-
plo meus capillus adhuc meumq; nomen restat. Hæc Lucianus.

Eustathius
de more sacri-
ficandi apud
Persas.

Eustathius similiter ex Strabone in Homerum Iliad. a. descriptionem illam suam ritus mo-
risq; communis sacrificandi concludit commemoratione ritus atq; cerimonias præcursus Persarū,
quæ talis fuit: Persæ, inquit, nec statuas, nec aras erigunt, sacrificant in loco excelsi. Cælum so-
rem putant, volunt Solem, quem Mithram vocant. Item Lunam, & Venere, & Igne, & Ti-
larem, & Ventos, & Aquam. Sacrificant in loco inundato natiuique, id est, cum imprecatio-
nibus, & coronatam hostiam statuunt. Vbi autem Magnus, qui sacrificiis præest, hostia carni
in portiones distribuit, sua quisq; accepta parte abeunt, nulla parte Diis relicta. Dicunt e-
Deum nihil velle, præter hostie animam. Quidam tamen ut fertur, omenti partem igni immolant.
Præcipue Igne & Aqua sacrificant: Igne quidem ligna arida imponentes, adempto comæ,
& animæ (καυδὸς) superimicta: deinde infuso oleo succendunt, non inspicientes, sed venientes.
Si quis inspirat, aut mortuum quid cænum re in ignem injicit, morte privatur. Aqua sacra peti-
antur hoc modo. In lacum, vel flumen, vel fontem venientes, scrobem faciunt, ibiq; hostiam
lanæ (σφαιρίδιον) cautione summa addibita, ne quid proxima aqua sanguine contingam:
sic enim omnia pollutum iri. Postea carnibus myrto lauroq; impersis, eas Magni gracilibus vir-
gibus com-

in comburunt, & salis imprecationibus quibusdam oleum lacte & melle mixtum inspergunt, (κατακλίνουσι) non in ignem, nec in aquam, sed in terram. Imprecationes dis faciunt (ἱμαδία ποιοῦνται) fasciculum virgarum myricinarum tenuium manibus tenentes. In Capadocia (cetenim maxima ibi est Magorum multitudo, qui Pyrsi vocantur, & multa Persicorum Deorum templa) non cultro, sed stipite (κορμῷ) malleus (βύσσις) tanquam malleo (ὀπίσσω) ferientes. Sunt & Pyrsheia (πυρσεία) sepra (σνεοί) quaedam ingentia, in quorum medio ara est. In ea Magi & cinerem (σποδοί) mulcum & ignem perennem servant, & eo quotidie ingressi, imprecationes faciunt per horam seré ante ignem virgarum fasciculum tenentes, pileis insulis velati (πίεξις ἑκείνωνται πλῆρωσι) ex utraque parte dependentibus, adeo ut vix labia contegant ac males. Hec in Anaetidis & Omani delubris sunt. Nam & horum ibi delubra sunt, & Omani statua in pompa ducitur. Ista nos vidimus: Aqua sequuntur historici memoria mandaverunt. In fluvium Persa non immerunt, nec lavant, nec abluuntur, nec cada ver incipiunt, nec alia, quae immunda esse videntur. Cuiusque Deo sacrificant, primum igni imprecationem faciunt (ὑπορτάς.)

PORRO, ut hinc nio de trito & usitato seré apud omnes gentes sacrificandi more, ritu, Quae ratio forma atque ordine explicationi finem imponam: quemadmodum ad sacrificia illa conveniendi, sedendi a sa- ad illa sese preparando, ad illa homines convocandi, illa inchoandi celebrandi: sit quos, ab illis sacrificiis apud Veteres.

Sacrificiis itaq; peractis atq; confectis, quasi receptis per sacerdotes sive pracones certis vocibus dicendis, formulis cauebatur, ac populus dimittebatur, eiq; discedendi venia dabatur. At apud Gracos quidem usitata erat haec dicendi forma: λαοὶ ἀφίστε, id est, populi missi: cuius Apuleius libro ii. meminit his verbis: Tunc ex his (sacerdotibus) unus, quem cuncti Gramma- Apuleius. tea (scribam) dicebant pro foribus assilens, cetero Palsophorum (quod sacrosancti collegii nomen est) velut in concionem vocato, iudidem de sublimi suggestu de libro de litteris fausta vota praefatus, principi magno Senatuique & equiti corti, Romano populo nauticis navibus quaeque sub Imperio Mundi nostratis reguntur, renunciat sermone rituque Gracien- (Graciano more & lingua) λαοὶ ἀφίστε, id est, populi missi. Quam vocem feliciter cunctis & venire signa vii populi clamor infecit. Exin gaudio delubris populares, talos, verbenas, corollas ferentes, ex osculacis vestigiis Deae, ad suos descendunt Lares. Hec Apuleius, quibus adde, quod Festus ait: Dici mos erat Romanis in omnibus sacrificiis precibusque POPULO ROMANO QVIRI-

TIBVS Q. quod est Cureulibus, quae civitas Sabinorum potentissima fuit.

Redeo ad Missionem populi. Hic subintellige, est, vel datur, ut tum demum omnibus abire fas sit. Inde à πρὸς ἡμέτεροι Gracii dicti carceres, unde equi emittuntur ad cursum, alio nomine βί- βλα ἱπποδρόμου, id est, janis Hippodromus. Sunt autem ἀπὸ τῆς, ex se Suida, ὁρμα ἡ πόλις; κν- τισ, id est, instrumenta ad urbes expugnandas accommodata, cuiusmodi sunt illa, quae Petrus Gallicus a petendo, vel impetendo appellantur. Populus igitur, qui sacris si ve sacrificiis intererat, quasi sepeis atq; carceribus quibusdam contineri atque coerceri consueverat, donec illa finita es- sent & absoluta, cum ante discedere nefas duceretur.

Vox praeterea Latina, quae vel per sacerdotes ipsos, vel per pracones iis, qui sacris interant Vincti. abeundi signum ac poestas dabatur, fuit ILICET, id est, sive licet: cuiusmodi erat antiqua il- la verba, Ite, Missa est; quibus significabatur, tempus esse abeundi. Eadem vox in iudiciis quae- & in exsequiis fuit usitatissima. Hac enim per praconem pronuntiata iudices de Concilio di- mittebantur. In exsequiis & iustis omnibus perfectis Praefica similiter notissimū illud verbum, Ilicet, pronuntiabat. Quo dicto, qui funus comitati erant, domum abiturū, extremum alta voce pronuntiabant hoc modo: Vale, Vale, Vale. Nos te ordine, quo Natura permisit, prosequemur. Parro scribit, ideo mortuo Vale & Salve dici: non quod Valere, aut Salvi esse possint, sed quod ab his recedamus, eos nunquam revisuri. Servius in illum Virgilii versum:

Ilicet obruimur numero, primusq; Choroebus:

Ilicet, inquit, ubi cumq; ponitur, extrema omnia accidere vel accidisse significat. Idem in hunc ver- sum Verg. Ilicet ignis edax summa ad vestigia venit:

Sumptum, inquit, a more iudicium. Nam cum alius suos explessent, hac voce per praconē uteban-

tur, ut dicerent, licet, hoc est, ire licet, ut omnes, qui aderant, obsecratione sollicitudine solvrentur. Idem in illa Virg. *Æneid.* 6. Idem ter socios pura circumtulit unda

Spargens rore levi, & ramo felices olivæ,
Lustravitq; viros dixitq; novissima verba:

Id est, licet.

Nam Vale dicebatur post tumuli peracta solennia.

Quoniam igitur & in sacrificiis, & in iudiciis, & in exsequiis atq; iustis vox hoc licet usurpata fuit solita: idcirco illa dicendi forma licet, actum seu conclamationem est, de desperatis deploratisq; quibusvis rebus proverbialiter usurpatur.

Est autem, ut supra quog; attingi vox hac licet composita ex I. hoc est, ito, seu abi, & Licet: hoc est, quia licet tibi jam abire sacris, iudiciis sive exsequiis, jam peractis, quod antea non licebat, non tunc jam enim, sed illicitum. Sic Videlicet quog; & Scilicet voces sunt compositæ ex Vide & Licet, quasi videre licet, & Scilicet, Scire licet: quibus respondet Italicum Certe, & Gallicum C'esta c'esto, vel per maniere de dire, que idem sunt ac Germanicum Nemlich / vel Nämlich / hoc est, peripere licet, vel nominare: quando rei alicujus planius & determinius explicande & confirmande adhibentur.

Exemplo.

Huius vero vocis solennis in sacris respondet vox sacra & auguralis EXEMPLUM, que idem significat, quod illico & vestigio, confestim, concinnò, quasi re divina peracta & aboluta tum demum confestim exemplo esse discedendū: vel quod homines rei divine jam peractæ, Nam rerum divinarum facile eos statimq; cædum caput) properè, magna celeritate exemplo sese propriant, domumq; vel alio ad res negotiaq; sua necessaria properant. De hoc verbo sive adverbio sic scribit Varro: Exemplo est continuū, quod omne templum debet esse circa septem, nec plus, quam unum introitus habere: sive quod post templū factum illico capiantur auguria: seu quod augures statim visis auspicibus vel a templi cæli oculis a vercebant, vel exemplo terra discedebant. Quidā tamen inter licet & exemplo discrimen statuunt, ut licet non nisi iudiciorum sic: hoc sacrorum verbum. Ut enim illud dimisso Senatu, sic hoc sacrificio patrico a præcone pronuntiatum fuisse volunt: sed utrumq; sacrorum esse vocem, supra a nobis est ostensum.

Confestim.

Huius quoque videtur accommodari posse ad verbi CONFESTIM, id est, statim, quasi cum festos sive quod festo jam oritur, atq; peracto statim discedebatur. Hinc opponitur, Post festum: ut, Vire post festum, quod pro verbi loco dicitur de cunctis abundis, nimiamq; moram trahentibus, qui, nescitis, antea tunc sit magnas quarumvis rerū gerendarū agendarumve occasiones amittunt.

PRETEREO quoniam plerumq; sacrificiorum, præsertim solenniū & publicorū quasi confestim, & illaria, colopones sive appendices fuerunt epulæ atq; convivii, quæ sacrificantes peractis sacris, eo ipso in loco, in quo sacra fecerant, in Deorum, quibus sacrificaverant, honorem, agitare inter se consueverunt: idcirco de his quoque nobis quædam sunt dicenda. Horum conviviorum sacrificiorum: Homerus in omnibus fere sacrificiorum descriptionibus luculentam facit mentionem, quæ quidem sacrificia statim fuerunt consecuta. Sic Apolloniis quoque noster in hac ipsa Argonautica sacrificii descriptione postremo subiungit praxiam admodum epulæ, quod Argonautæ læti acque hilares peractis re divina inter se celebrant, descriptionem.

His ipsis autem epulæ atque convivii partim Deos suos colendi atq; venerandi, partim ex rerum, quibus operati fuerant, divinarum seriarumq; (quales ipse visæ fuerant) meditationibus et actionibus animos suos reficendi recreandi, gratia visi fuerunt. Hæc epularū Paulus quoque in epist. prioribus ad Cor. meminit esse ab illarū cōmunionē Christianos sedulo ferriq; a vocat ac deserret.

Illarum autem erebri, diligens, accuratq; descriptio apud Homerum his fere membris conficitur, quæ pauci percurram. Primum est illarū APPARATUS, quem Greci ἱεράματα & ἱεροδιδυμὸν appellant, Homerus πένον, id est, laborem: quem his fere verbis exprimit.

Αὐτὰρ ἱεράματα πένον, ἱεροδιδυμὸν αἴα:

Postquam cessant a labore (scilicet, carnes coquendi & cuncta ad convivium necessaria præparandi) & adornant epulum.

Idem ἐρτυνέμεν αἴα, id est, instruere, parare, adornare epulum.

Hic ipse autem epularū istarum sacrificiorum apparatus in his fere consistebat. Primum carnes, quæ scilicet sacrificiorum fuerant reliquia, quæque sacrificantibus data & ad vescendum restabant.

1.
Convivorum
sacrificiorum
apparatus.

separata fuerant, in partes minores sequebantur, quod Homerus τοce μὲς ὕλῃν, α μείω (unde mi-
ce dicta, id est, sputa, de quibus Virgilius: Pars in frustra secant) crederimū expresse. Ha ip-
se autem carnes Dii quod, antea oblatae et confectae fuerunt. Unde Paulus illas εἰδωλόθυτα,
id est, idolū sacrificata vocat. Homerus quidem Od. 2. huiusmodi sectionis meminit hī verbis:

— ῥύσαντο τὰ πάντα,

Βάλλον δ' ἐν ἱλίοισιν πολλὰ καὶ ἡ συνώμας
Ἰσατο διαζέουσιν (θεὶ γὰρ οἷσιν αἰσιμαῖ δὴ)
καὶ τὰ μὲν ἰπάρχα πάντα διμερεῖτο δ' αἶζον.
Τὼ μὲν ἰκὼ Νύμφῃσι καὶ Ἑρμῇ Μαιῶδης ἔμ
Θῆκεν ἰπὺ ἑξάμανος, τὰς δ' ἄλλας νεῖμαν ἐκείῃ
Νάοισιν δ' ὁ δούπη διωλεῖσσι γίγαιον.

— ἐκτακεγυμῆ ὅμνια.

Posuerant autem in discis simul omnia, subulcus vetō
Suttrexit in quadram diuident (valde enim mentibus aqua fiebat)
Atque quidem septisariam omnia parcius esse diuident,
Partem quidem unam Nymphis, & Mercurio Maje filio
Posuit apprecatus, alias distribuit singulis,
Dosis autem Ulysses integris honorauit.

Deinde carnes illas minutas diffusas verubus affigebant, quae ὀβολοὶ & πνυπύβωλα ab
illo appellabantur, cuiusmodi verua antiquorum erant, instar craticulae, quasi cuspidēs plures con-
nectae, quibus carnes affigebantur, & a flamma adutebantur. Spīß Germanicē, ab ultima En-
sthi. De hoc aliu sic Homerus:

— καὶ ἀμφ' ὀβελόισιν ἵπειραν,
αἷα δ' verubus transigaret.

Tertiō, carnes illas verubus affixas ὀβερεζέειν, ut Homerus saepe loquitur, id est, sum-
ma cura diligenterq; assabant. Sic autem ille:

Ὡπὼν δ' ἀνεπτόεως ὀβελός ἐν χροτὶ ἵχοντες:
Assarunt autem acuta verua in manibus tenentes.

Quartiō, postquam satis assatae fuerant, eas verubus detractas ἱλίοις, id est, mensis inclina-
riis, ad id parari ac destinari imposuerunt, ibiq; in certas portiones singulis deinde contriti-
distribundas diuiserunt: unde dicit διῆλ' ἀπὸ τῷ δ' αἶζον, a diuidendo, dilaniando, discerpendo.
Ecce hoc de apparatu.

Secundum membrum, cuius in contritiuorum istorum sacrificialiū hic mentio fuit certa CON-
VIVARVM C' LLOCATIO, & ipsa Contritiuorum confectio seu accubatio.

Tertium membrum & ferē praeceptum fuit ipsa MANDVCATIO atque POTATIO, cibipoti-
onisq; sumptio.

Quartum membrum fuerunt Contritiuorum SERMOCINATIONES atque colloquia, quae ci-
bipotensq; sumptionem, postquam nimirum ex eo expleti satiatiq; fuerant, consequi, hinc alia, quae
sequuntur membra, solebant.

Quintū CANTVS atq; Carmina, Musica partim vocalis, partim organica seu instrumentalis.

Sextū fuerūt TRIPVDIA, saltationes et alii ludi, quorū Homerus aliq; frequēter meminat.

Septimū LIBATIONES, quae in ipsis sacrificiis & in epulis fuerunt usitatissimae.

Oblatum fuit LINGVARVM, quae ex hostis immolatis excise fuerunt in Mercurii honorem

CONCREMATIO.

Nonum, PRECES, quae sacrificia atque epulas & antecedere & consequi fuerunt solitae.

Decimū fuit LAVATIO & aquatum abersio, quae similiter & in principio & in fine sacrifi-
ciorum epularumq; sacrificiale fuit celebrata.

Undecimū fuit ipse contritiuorum discessus atque SOMNVS.

Sed de his omnib; quoniam fulsissime copiosissimeq; partim in Contritiualib; meū, partim suprà in
hoc ipso tractatu sacrificiali egi, ne aliū agere videar, illuc equū bene volumū Le Herē remitto.

Haecenus de sacrorum sacrificiorumq; Gentilium & obiecto & subiecto siue materia, & tem-
poris.

pure, & loco, & personis, & modo, ritu atq; ordine fuit explicatum: restat nunc ultimum huius nostri tractatus membrum explicandum, nempe FINIS, quem Gentilis in hisce suis sacrificiis spectauit, qui quidem in omnibus Actionibus potissimum spectari considerariq; oportet ad quem omnes actiones referuntur & accommodantur.

In utroq; igitur hoc sacrificio & Nestoris & Argonautarum Homerus & Apollonius utriusq; finem uequaquam silentio prætermisissent, sed discretis verbis expresserunt.

At apud Homerum quidem Nestor ipse, quem Poeta loquentem adducit, sacrificii finem fuisse, quod suscepas, finem sic exprimit:

Ὅρκα ἰλασσομαι,
Ὡς θέλω, &c.

Sensus est, Minerva sacrificare statui, ejus nimirum placandæ gratia. Idem finis & eisdem verbis exprimitur in descriptione Hecatombes, quæ Apollini fuit oblata, Iliad. a.

— ὁ γὰρ ὅς τις ἰλασσομένην ἄνακτα
Πῖξαι ὑπὲρ δαίμωνος, ὅς ποτ' ἰλασσομένην ἄνακτα
Ὅς τιν' ἀρροίοισι πολύστον κινδὸν ἀφῆκεν:
Et Apollini sacram Hecatombem

Facere pro Danais, ut placemus Regem (Apollinem)
Qui nunc Argivis lugubria valde immisit funera.

Qui autem Nestores, idem Argonautici quoque sacrificii finis fuit, quem Apollonius huius ver-

Apollonius de
sine sacrificiorum.
rim.

— ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ δαίμονι,
Σημάνειν δ' εἰδέναι τι πορεύσας ἑὸν καθύλας:
Ut nobis in his sacrificiis monstret viam per mare.

Hic primum exprimitur finis μαρτυρός. Nam vox θυλά & sacrificium, siue primitias, & arculam: in qua odoramenta reconduntur, & denique, teste Eustathio, τίς ἀφ' ὅσων: μαρτυρία, id est, divinationem, quæ fit per sacrificia, significat. Deinde finis quoq; aliter, nempe ἰλαστικός, exprimitur his verbis: Νῦν γὰρ μὴ ἴδῃ, ποῖον ἀρσάμενοι θυῖας, & αὐτὸ ἐποτρύνει παρρηχιδόν. Hoc est, ut Apollini sacrificiis nostris placato contentiamus ilico pareamus.

Ἀρσάμενος
quid & que
ejus conjugata

Vt ut verbo ἀρσάμενος, quod significat gratiam ab aliquo impetere, gratiam alienius capere: unde ἀρσάω & dicitur, gratiam captator & aucupator, qui omnium vultu placere, apud omnes cupit esse graciosus, ut omnium gratiam sese conatur insinuare, qualem Ar.oteles d. sunt 4. Echi-corum, quia, a Paulo ἀρσάω: πορσεύος appellatur. Hinc etiam cerimoniam sacrificii siue libi genus ἀρσάω, & ἀρσάωτος a Γρατίᾳ est dictum, quod Etymologus de his, ἐπὶ τῷ πλάκωτος τῷ τῷ θεῷ ἀρσάμενος τὸ τοῖς θεοῖς ἀρσάωτος, id est, placenta genus Divi dictum, quod Divi placet. Si in genere placenta & libum omne videatur dictum, quod Divi placeat, & alludescat. Eustathius Iliad. γ. τιμωμένην, id est, libum quoddam sacrum vocat. Et Iliad. δ. οὐ δὴ πλάκωτος τῷ θεῷ ἀρσάωτος, id est, per quod Numini divino quis potest placere. Deniq; ab eodem αὐτὸ ἐπὶ τῷ τῷ θεῷ ἀρσάωτος, id est, Beneficentia & communicationis ne oblitus sumini. Hujusmodi enim sacrificiis Deus placatur, ejusq; gratia communicatur.

Finis sacrificii
râ quadruplex.

His præmissis nunc generatim & aliquanto copiosius de fine, quem Gentiles sibi in suis sacris sacrificiis atque religionibus in unum verum perposuerunt dicamus. Is autem fere fuit triplex, & etiam quadruplex, nempe ἰλαστικός, id est, placator siue propitiatorius, κατάρτις siue ἀρσάωτος, id est, expiatorius siue lustratorius, εὐχαριστικός, gratitudinis beneficentis, καὶ μαρτυρίας, id est, divinatorius siue vaticinatorius. Secundum quatuor species hunc finem sacrificia Gentiles alia dicuntur ἰλαστικός, id est, propitiatorius: alia κατάρτις siue ἀρσάωτος, id est, lustratorius seu expiatorius: alia εὐχαριστικός, siue, εὐχαριστία, gratitudinis testificandæ causa facta: alia denique μαρτυρίας, id est, vaticinatoria. Nam sacra siue sacrificia sua Divi suis sacrificaverunt partim illos iratos placandi, & pacis, gratia atque venia ipsorum impetrandæ, partim peccata sua, quibus eos offenderant, expiandi & res atque personas purgandi purgandique gratia, partim ipsos de rebus futuris, & de iis, quæ sibi

non

aut non agenda essent, consulendi, partim denique gratias ipsis pro acceptis beneficiis agendi, atque ita gratitudinis testificanda gratia. Et si vero omnes hi quattuor fines in omnibus vel plerisque certe sacrificiis atque ceremoniis Gentilium simul fuerunt propoziti, tamen seorsim separatimq; de singulis verba faciemus.

Quantum igitur ad primum finem attinet, qui propitiatorius, placatorius, pacatorius, sive 1. De hac pro-
pacificatorius est dictus, et institutus ideo ut Deos placarent, sibi propitios redderent, eorum gra-
tiam, pacem, veniam consequerentur, sibiq; conciliarent; illius, ut apud Homerum & Apolloni-
um, sic apud reliquos auctores profanos creberrima fit mentio, et apud Græcos ἱλάσκεσθαι ἢ ἱκεῖν ἢ ἱκεῖν
ἢ μὴ ὀνομήναι ferè exprimitur, quæ quidem ab ἱλῶ deducta sunt, quod est propitium esse, & Eu-
statbio dictum δὸς τὴ ἱκεῖν, quod idem ac ἱκεῖν, id est, cupio, & λαεῖν, quid est, videre: quod ii,
qui sunt propitii, libenter eos videant, quibus sunt propitii, qui precibus aliquid petiit accedunt.
ἱλῶ δὲ & ἱλάσκεσθαι est propitium reddere: item expiare. Inde ἱλασμός propitiatio, placatio,
ἱλα & Ἀσκέῖ ἱλῶ propitius, unde ἱλῶ & ἱλαστικός, gratia & misericordia: item ἱλα-
ρός, hilaris: quoniam qui propitii sunt bilares: contra ἱμεῖ & ἱμεῖν verbi vultus tristitiam
pra se ferunt, de qua voce ἱμεῖς, ἱλῶ, ἱλῶν vide pulebra apud Schabotum in epistolarum Ho-
rati librum.

Latini hunc finem exprimunt multis verbis, cuiusmodi sunt placare, propitiare, pacare, pia-
re, &c. Placare est mitem & placidum facere, unde Ovidius:

Est honos & tumulus animas placare paternas.

Et: Munera (crede mihi) placant homines, Deosq;

Placatur donis Iuppiter ipse datus.

Hinc placamina & placamenta appellabantur vel sacrificia, ut supplicamenta Apulejo, vel ani-
malia: quibus Deos suos placare se posse existimabant. Livius 7. ab Urbe: Ludi quoq; sœnici, no-
ta res bellicoso populo, inter alia celestis ira placamina institui dicuntur. Plinius lib. 20. cap. 7.
Hoc veluti placamento terra blandiuntur. Idem libro 8. cap. 47. Magna & pecori gratia vel
in placamentis Deorum, vel in usu vellerum. Tacitus lib. 15. Non largitionibus Principis aut
Deum placamentis decedebat infamia.

Sed & Placere a placandi verbo videtur derivari: quæ quidem duæ voces magnam inter se
habent cognationem, ita ut una ab altera videatur esse derivata. Nam & ea, quæ vel Deo, vel
hominibus placent, ea utrosq; placent: & vicissim ea, quæ vel Deum vel homines placent, ea vel
Deo, vel hominibus placent necesse est. Inde & Placenta dicta, libum farinaceum, ex farina,
caseo, melle, vel quod nobis placeat, vel quod eâ sulerent Deos placare, & quæ Dii placeret: nisi
malimus a Græco πλακνῆν, idem significante derivare. Sic Placatio ab eodem deducta. Cicero
de Divinatione: Nunquam civitas nostra sine placatione Deorum immortalium tanta esse po-
tuisse. Idem & Placatum dixit. Dii, inquit, vel placati jam, vel etiam satiati esse debent. Et in
officiis: Deos placatos pietas efficit. Item: Tu Deciorum devotionibus placatos esse Deos cen-
ses. Placatores quoq; ab eodem verbo sunt dicti. Plinius lib. 12. cap. 18. Nec minùs propitii erunt
Dii mola salsa supplicantis: immo verò, ut palàm est, Placatores.

Hoc ipsum placari: dictum verbum magnam cum verbo pacandi affinitatem habet. Placare enim
unius tantum luteri & interpositione a pacare differt; significatione est cum eo idem. Placare est,
pacare, hoc est, pacificare, pacem dare vel impetrare: quod ipsum a Virgilio hac periphrasi est ex-
pressum:

Hic Helenus casis primum de more iuvencis

Exorat pacem Divùm vietasq; resolvit.

Servium: Orare est petere, exorare est impetrare.

Sed & idem verbum sæpe ad Deos refertur, ut apud Tibullum libro 4. Elegia 1.

Parvas celestes pacavit micæ, nec illis

Semper inanrato taurus cadit hostia cornu.

Seneca: Sed tu domitor magne ferarum

Orbūq; simul pacator ades.

Sic Pax pro venia, gratia, & propitiatioe Deorum. Virgilium quarto Æneidos:

—pacemq; per aras

Exposcunt.

1. De hac pro-
pitiatore.

Placare.

Placamen &
placamentum.

Placere.

Placenta.

Placatio.

Placatum.

Placator.

Pacare.

Pacator.

Pax.

Et 3. *Eneid.* Sed votis precibusq; iubent exposcere pacem.

Cicero pro Rabirio: Ab hoste pacem & veniam peto. Idem in *Officiis*: Peccata igitur pace vel Quirini vel Romuli dixerim.

Propitiū.

Propitiandi verbum in eadem significatione & ad eundem sacrorum finem saepe a profanis scriptoribus usurpatur. Propitius, id est placidus, placatus, si re pacatus nonnullis videtur dicitur a Prope & iro, itas, &c. eo quod is, qui nobis faceret, prope nos ire consuevit: vel quid propitius ad illum audeamus accedere. Vel dicitur Propitius aut prorsus pius, aut porro, id est, valde pius, auctore Nonnio. Plautus in *Mere*. Tam propitium reddam, quam cum propitia est Luno. Idem in *Ampb.* Et tibi, & tuis omnibus propitius callicultor advenit. Cicero pro *Calio*: Huic homini ego, fortasse & pauci Deos propitios: plerique autem iratos putabant. Idem in epistola ad *Octavianum*: Perque Fortunam populi Romani, quae postquam nobis infesta est, fuit aliquando propitia. Idem in *Pisonem*: Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decreta tot dierum tantopere delestent: in quibus homines errore ducuntur, quos Dii negligunt: qui, ut nosse illi diuinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Idem in *Verrem* *Actio prima*: Ite Deos, mihi velim propitios, ut cum illius temporis mihi venit in mentem, &c. Plaut. *Menach.* in Prologo. Salutem primum jam a principio propitiam

Mihi atque vobis Spectatores nuntio.

Idem in *Pseudolo*:

AD. Egone in eadem Veneris? AG. Quid eo? AD. Ut Venerem Propitiam. AG. Ebo, an irata est? AD. Propitia bene est.

Idem in *Penulo*:

Dii illum infeliciunt omnes, qui post hunc diem
Leno illam Veneri unquam immolauit hostiam:
Qui re ullum turis granum sacrificauerit.
Nam ego hodie infelix, Dii mei iratissimi
Sex agnos immolauimus: nec potui tamen
Propitiam Venerem facere, ut esset mihi,
Quoniam litare nequeo abii illinc illico.

Nota. Litare hic idem quod

sacrificando a Diis, quod volo impetrare.

Apud eundem *Charmides* senex ad *Neptunum*:

Atque ego, Neptune, tibi ante alios Deos gratias ago atq; habeo summas.
Nati pol' placido te & clementi, meo usque modo, ut volui, usus sum.

Et post hoc: Nisi pax propitia fores praesto.

Piacula quoque vel huius sacrificiorum fini est accommodatum, quatenus videlicet idem est, quod placare si re propitiare. *Horatius*:

Tellurem porcos Sylvanum lacte piabant, id est placabant.

Propitiare.

Propitiare est idem, quod placare, placatum reddere, conciliare. *Suetonius* in *Othone*: Per omnia piaculorum genera manes Galba, a quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentat. *Curtius* lib. 4. Ille capite velato, verbenas manu praeferebat praebatque pretos Regis, hoste Minervaque victimam propitiante. Propitiabilis inquit *Nonius*, est prorsus ad propitiandum. *Ennius*: Animus huic est propitiabilis hostia, id est, apta propitiandis.

Propitiabilis.

Sequitur secundus sacrificiorum caeremoniarumq; Gentilium finis, videlicet lustratorius, purgatorius, expiatorius, seu februatorius, qui primum magna asinitate attingit, & a dillum refertur. Nam quoniam vel personis, vel rebus, quocumque modo polluti & contaminati credebant Deos sibi aduersos esse, insensos & infestos: idcirco contra personarum rerumve lustratione & purgatione eisdem rursus sibi placari ac propitios reddi, ac in gratiam secum redire arbitrabantur. Erant etiam sacrificia atque caeremonie huiusmodi lustratoria & purificatoria quasi preparatae quaedam ad maiora solennioraq; sacrificia, quae non nisi praenissa huiusmodi rerum personarumve lustratione, rite celebrari a se posse existimabant. Hic finis secundus a Latinis his verbis exprimitur: *Piare si re Expiare, Lustrare, Purgare, Purificare, Februare.*

Piare.

Piare significat etiam idem quod purgare, expiare, &c. *Ennius* lib. 3. *Enid.*

pellas Ennius, esse in morte sensum, neq. excessu vita sic deleri hominē, ut funditus interiret, idē cum multis aliis rebus, tum e Pontificio iure & cerimonia sepulcherū intelligi licet: quas maximis ingenii præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam expiabili religione sanxissent, nisi hisset in eorum mentibus mortem uon interiū esse omnia tollentem atq. delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemq. vita.

Expiatio & Expiamentum. Caterum & Expiatio & Expiamentum inde composita. Cicero: Diis violatis expiatio debetur. Et de Legibus. Scelerum in homines atq. impietatum nulla expiatio est.

Purificare. His addenda purificandi, lustrandi, luendi, februandi verba, quibus similiter sacrorū sacrificiorumq. finē Ethnicis expresserūt. Purgandi verbo non tam usi sunt Veteres in sacris, quam verbo purificandi. Purificare igitur est mundū seu purum facere. Plinius lib. 10. cap. 41. Villaribus gallinis & religio inest: inhorrescunt edito ovo, excutuntq. se, & circumacta purificant ac festu ea aliqua sese & ova lustrant. Idem lib. 8. cap. 1. de elephantis: Auctores sunt, inquit, in Mauritania saltibus ad quendam amnem, cui nomen est Amilo, nitescente Luna novā preges eorū descedere, ibiq. se purificantes solenniter aqua circumspergi, atq. ita salutato fidere in sylvas reverti.

Purificatio. Hinc Purificatio, id est, Purgatio, καθάρσις, ἀγνισμός. Plinius lib. 15. cap. 30. de lauro loquitur. Eadem & purificatio nōna inquit, adhibetur. Ibidem, Lauro, quam paciferam & gratam Apollini vocat, in profanis quoq. usibus ut & oleam pelluisas non fuisse: ita ut ne propitiandis quidem Numinibus accendi ex his altaria arae debuerint.

Lustrare. Lustrandi deinde verbū in sacris magis suavitatē pro, Purgare, Purificare, Expiare: quod vel δωτόν τῷ νόμῳ dictū, id est, lavare, eluere, ablucere, diluere: vel α λούδο, Varro, id est, solvendo; unde λύτης & ἀπὸ λύτης: & ideo, quod quinto quoq. anno velligalia tributaq. exigebātur Lustrum a Latinis dictum est; de quo ita Varro: Lustrum nominatū tempus quinquennale a luendo, hoc est, solvendo, quod quinto quoq. anno velligalia & tributa per Censores per solvebātur. Tempus huiusmodi fuerit apud Græcos Olympiades, quæ similiter erant quinquennales. De hoc autē lustrandi verbosē Virgilius, in Bucolicis:

— Et cū solennia verba

Rædemus Nymphis & cū lustrabimus agros. Et 6. Aeneid.

Idem ter socios pura circumtulit unda

Spargens rore levi & ramo felici olivæ

Lustravitq. viros dixitq. novissima verba. Idem secundo:

Lustraturq. lovi votivq. incendimus aras. Vbi Servius:

Aus lustratur, inquit, id est, purgatur, ut Sacra faciamus, aut certe lustratur lovi, id est, expiamur.

Sic Ovidius: Ego lustror ab illū

Et purgante nefas novies mihi carmine dicto,

Pelloræ fluminibus jubent supponere censum.

Idem decimo: — magico lustrabere ritu.

Lustratum ac purgatum Capitolium dixit Livius lib. 1. ab Urbe, & lustratum corpus divino odore idem Ovid. 12. Metamorph. Et Martialis in præfatione libri 8. meminit non nisi religionis purificatione lustratos accedere ad templa debere.

Lustramen, Lustramentum, Lustratio. Hinc & Lustramē Flacco, & Lustramentū at Lustratio dicta: & Lustratio quidē velut expiatio: quæ quid solvitur ac liberatur: unde & λύτης δωτόν τῷ λόγῳ, id est, solutione auri, inquit Festus. Columella lib. 2. cap. 27. Hoc loco certū habeo, quosdā, quum solennia festorū percussurum, desideraturos lustrationū, ceterorumq. sacrificiorū, quæ pro frugib. fiunt, morē præfatus nūtiarum.

Erat autē mos apud Romanos solennis exercitū aut populū lustrandi. Cicero de Divinatione: Cū Impator exercitū, Censor populū lustraret, qui hostias ducerent, eligebantur: id est, Cū vel Populū Censores, vel Imperatores exercitum lustraret, ceteris & statibus quibsdā ceremoniis omnes omne aut a populo, aut ab exercitu deprecarentur & in hunc modū populū vel exercitum expiarent. Hinc Festus: Lustrum, inquit, significat nunc tempus, nunc populū lustrationem. Et Livius lib. 3. Omnes Centurie & equites in campum Martium convocati, sue, oves, tauri & cæsi immolabant, quod Lustrum est dictum, sitq. a sacrificio illo census abstinuit nomen lustrī.

D. H. M.

Distum hinc fuit Tubilustrum, & Armilustrum: illud quidem, quod eo die in atrio futuro sacro-
vultu lustrantur: hoc vero, quod in armilustrio armati sacra faciunt: nisi locus potius distus ab
hinc, sed quid de hinc prius id ad lustrum aut lustrum id est, quid circumstanti ludens ancilibus armati.

Sed & sacrificium lustrale hinc dictum, quod lustrationis, id est expiationis causa fiebat. Lustrale sacrifici-
vius lib. 1. Sacrificium lustrale in diem posterum parat. Sic Lustrum extra apud Varium dicitur, id est, pinguis, interprete Festo: quoniam moris fuerat compleo lustrum, id est, quinque mensi tempore
victimas sacrificari, id est, perfecta aetate; & ideo copingui. Hinc & Lustrici dies in antiquo
dicti, quibus pueri lustrantur, & nomina eis imponeretur, quod Macrobius, & Tranquillus:
Ejusdem fuit & in felicitatis signum & videtur die lustrico exire. Qui infantes lustrabant Lustrato-
res; feminae lustratrices fuerunt appellatae. Fessus: Lustrum dies infantum appellantur puella-
rum dicitur: puerorum nonus: quia his lustrantur atque nomina eis imponuntur: cuiusmodi dies se-
culum religionem Christianam sunt dies Baptismales.

His addo, quod verbum lustrari & nomen Lustrum ab quo id. n. lam in parte accipitur. Lustrare pro
vi quidem pro in lustris agere, id est, se purgare. Plinius Lustrantur, luxantur, comedunt. Idem: Nili-
bus est, ubi lustratur, ubi bibatur.

Lustra ergo dicuntur lupanaria, lupanum, id est, meretricum lacubus. Festus Lustra, inquit, si-
gnificant lacunas lutosas, quae sunt in sylvis, apud omnes cubilia, a qua similitudine, qui in locis ab-
ditis & sordidis veneri & desidia operam dant, dicuntur in lustris agere.

His postremo addendum Februandi verbum antiquum, quod ipsum quoque lustrationem signi-
ficat; de quo sic Festus: Februarius, inquit, mensis dictus, quod cum, id est, extremo mense anni po-
pulus februairetur, id est, lustraretur ac purgaretur: vel a Iunone Februata, quam alii Februa-
lem, Romani Februlum vocant, quod eo ipso mense sacra fiebant, quaeque seria erant Lupercalia, quo
die mulieres februebantur a lupercis amicum Iunonis, id est, pelle caprina: quam ob causam is
quoque dies Februatus appellabatur. Quocumque denique purgamenti causa in quibusque sacrificiis ad-
hibentur Februa appellatur. Id vero quod purgati dicuntur Februati. Varro: Rexum seitas
menstruas Nonis Februatis edicis, hunc diem Februati appellat. Februm Sabinum purgamentum,
et id in sacris nostris verbum. Nam & Lupercalis Februati, ut in antiquitatum libris de-
monstrari. Idem lib. 5. Posterior, ut idem dicitur, a Ferreo, ab Deo inferens Februatus appella-
tus, quod cum tunc parentur. Ego magis arbitror Februati a die februato, dicitur quod cum februa-
tur populus, id est, lupercem nudus lustratur.

Februs autem, verbum Sabinum, id est, lustrum, purga sunt, qui volunt dictum a Ferreo, pro-
pterea quod hoc adolendo & flammis ferventibus fieri solebat.

Februs dictus est hinc Pluto, vel Dis pater, Inferorum Deus: quod ei mense Februario sa-
crificaretur: Vide Macrobius lib. 2. Et Februa eorum, dicitur quaecumque purgamenta causa in
qui hinc causa sacrificii, ut modo dictum, adhibebantur. Graece καθαγιασμα. Plinius: Vulgata pri-
us temporibus opinio obtrinit, Februa esse omnia, quibus malis factorum conscientia purgaren-
tur, deleterenturque peccata, aut manes defunctorum placidi redderentur accensis videlicet circa
sepulchra facibus cereis. Ovidius secundo Fast.

Februa Romani dixerunt piamina patres:

Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem. Et paullo post

Denique quodcumque est, quo carmina nostra piantur,

Hoc apud insonsos nomen habebat avos.

Sed & Februatio idem, quod purgatio. Plutarchus q. Rom. 68. An quia Lupercalia urbs sunt Februatio.
Lustratio & sunt mense Februario, an ab expiando nomine, ipsorumque dies Februatus dicitur, cum
Februatio purgamentum significet? Hac de nominibus Latinis.

Verba Graeca, quibus idem finis exprimitur sunt καθαριζειν & ἀγνιζειν, sanctificare, consecra-
re, ἀγνισθαι, utrum sanctificare, & peragere, quae ad sacrificium pertinent: ἀγνιζειν, purifi-
care, lustrare, expiare, adolere: καθαριζειν purificari, expiari: ἀγνισθαι purificatus, expia-
tus: ἀγνισθαι, expiatio, purificatio, lustratio: ἀγνισμα, idem: ἀγνισθαι expiandi seu
lustrandi vim habens: ἀγνισθαι, καθαριζειν purificare, expiare: καθαρισμα, purgare,
mundare, expiare, lustrare: καθαρισμος, purgari, expiari: καθαρισμα, purgamentum, piamen-

Verba et no-
mina Graeca
ad finem lustra-
torum.

sum: καὶ ὁ ὄνομα, purgatio, expiatio: καθάρσις, & purgatorius, vel purgativus, purgare, καθάρσει, expiatorius, ut καθάρσει, & ὁ ὄνομα, lustralis aqua: καθάρσιος ὕδωρ, lustralis visiva. καὶ ὁ ὄνομα, & καθάρσιος, expiatio, lustratio, piaculum: καθάρσις, sacra expiatoria, piacula Luciano, Plutarcho, Pausania: καθάρσις, purgator, expiator, lustrator, Sophoeli & Plutarcho: καθάρσις, purgatiuus: καθάρσις, & ὁ ὄνομα, idem quod καθάρσιος, purgatiuus: καθάρσις, purgare, mandare, purificare: καθάρσις, purificatio, purgatio, expiamentum, piaculum, pro καθάρσις Luciano: καθάρσις, idē quod simplex καθάρσις, καθάρσις, piaculum, piamentum: καθάρσις, purgatio.

Similia fere sunt ὄνομα, ὁ ὄνομα, καθάρσις, καθάρσις, καθάρσις, πιαρε, expiare, lustrare, sanctū & purum se leris reddere, cōsecrare sacrificare: unde ὁ ὄνομα, qui hostiā immolabat apud Delphos, Plutarch.

Hic addi potest verbum ὁ ὄνομα, καθάρσις: unde Latinū Lue, eluo, & inde frequentativum, Lustrō, quod quidē ipsum καθάρσις, vel αὐτός, lux, ignis, videtur accipiari. Duo enim precipua, quib. lustrandi res tributa, Aqua fuerunt & Ignis: & aqua inprimis marina: ad ignē res lustratae, et sulphur: quae ignem facillimē expiunt. Hoc ipso ergo verbo καθάρσις, unde luere, & lustrare, aliāq. conjugata quasi facies precipuus lustrationis modus atq. materia comprehenditur. Atq. haec etiam de nominibus vel verbis apud Græcos.

Veteres Deorum iram quomodo placare sint soliti, ex Livio.

Porro ad duos hosce priores fines, Propitiatorium nimirum & lustratorium illustrandos, antequā ad tertium & quartū accedam, lubet exēpla quādā atq. testimonia subungere. Romani, qui praeferim ferē gentib. omnib. religiosissimi haberi atq. dici volebant, quādo vel bellū aliquid, novū praesertim & periculosum suscipiebant, vel pestilentia, morbusq. epidemius, vel fame & annonae raritate laborabant, vel alia gravi aliquā calamitate premebantur, vel etiā prodigia, portenta, manifesta, ostenta nunciabātur, quib. Divinam suam gratiāq. calamitates portendere videbātur, nihil illis prius & antiquius erat, quam ut cōiunctis prius libris oraculūq. divinum, et eorū interpretibus, sacrificiis, supplicationibus, leetisterniis, votis, jeuniis, donis, ludis, aris, & pluriq. novis, novandis, fabricandis, ac dedicandis Deo illos suos innotat placarent sibi, reconciliarent. Huiusmodi moris atq. consuetudinis exēpla quādā ex Livio deprompta, libet hic subungere, quae non solum ad hūc sacrificiorum finem, sed ad ritus cerimoniasq. reliquat omnes, de quibus supra dictum illustrandis non parum conducunt.

Novendiale sacrificium susceptū.

Tullo regnante, cum post devictor Sabinos Regi Patribusq. nuntiatus esset in monte Albano lapidibus pluisse, & nisi etiā essent audire vocem ingentē ex summi cacuminis luto, ut patrio ritu Albani sacra facerēt, quae velut Divi quoq. simul cū patria relictis, obliuioni dederunt: & aut Romana sacra susceperūt, aut Fortunae (ut sit) obitari cultū reliquerunt De m. Romani quoq. ab eodē prodigio (scilicet pluviae lapidea, et vocis audita, quae fuerūt potestatum illarum aerearum praesidia atq. ludibria) Novendiale sacrificium publice susceptū est: seu vocis caelestis (demoniacā rerū, seu diabolica dixeris) seu aruspiciū monitu. Mansit certe solenne, ut quādo cūq. idem prodigium nunciaretur, seria per novem dies agerentur. Haec Livius lib. 1. Decadis primae. Novendiale ergo hoc sacrificium Deum placandae causā (quam prodigium illud portendere videbatur) a Romanis susceptum fuit ac institutum.

Παθήματα μάθηματα.

Idem vero Rex Tullus, cum nihil ante ratus esset minus regium, quam sacris dedere animum (utinam nō hodie quoq. principum quorundā Christianorum in veris Sacris eadē esset meus atq. sententia) morbo longinquo implicatus, quo fracti simul cum corpore spiritus illius erant feroces, repēte omnib. pravis magnisq. superstitionibus degere, religionibusq. etiam populū implere cepit, teste eodē Historico, eodē in loco. Notabis in hoc exemplo tū μάθηματα esse παθήματα hominē praesertim illustris fortunae vix posse tenere medium: quin aut sint a Divis, aut superstitionis: de mag. exemplis regum & principum populū trahi facillimē vel ad bona, vel ad mala, vel ad religionem veram, vel ad superstitionem.

Agri corporibus optinuum remedium pax & venia Dei.

Sic cum eodem tempore morbus epidemius grauter fuisset laboratum, vulgo jam homines eum statum rerū, qui sub Numa Rege fuerat (Hic Rex superstitionū Romanarū primus auctor fuit & arbitellus) requirentes, una opem agri corporibus reliqua, si pax & venia ab Diis impetrata esset (utinam sit de vero Deo sensisset) credebant. Testis idem Livius eodem in loco.

iram Dei sollicitet prava religio.

Ipsum etiam Regem Tullum tradunt, inquit Livius, volentem commentarios Numae licet de religione tanto studio hodie nostri reges, & principes atq. magistratus volumē

lud veteris & novi Testamenti voluerent atq; revoluerent) cum ibi quædam ac ultia solennia sacrificia Jovi Elicio facta invenissent operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initium aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam celestium specie, sed et Jovis sollicitari, præter religione, fulmine ipsum cum domo conflagrassse. Fuit hæc Protervus, sive Holocaustum tetrum, fœdissimum, & horrendum, quod miser ille Rex fecit.

Hujus Regis successor, Aulus Martius, Numæ ex filia nepos, cum aut neglectis religionibus Sacra publica aut prætereuntes, regnum, quod susceperat, minus esset prosperum, antiquissimum rarus sacra publicæ instituta fuerant, facere: omnia ea ex Cœmentarius Regis (Numæ) Pontificem maximum in album relata proponere in publico jubet.

Hoc exemplum principes & magistratus Christiani sibi, quoad verum Dei cultû, ad imitationem proponant, ut neglectâ, vel prætereuntes cultû religionem, nihil minus prius sit & antiquius, quàm dare operam ut sacra non a Numæ, aut hominibus sed ab ipso Deo instituta rite fiant ac celebrentur, & omnia, quæ ad religionem veram pertinent, ex sacrosanctis illius Regis regum commentariis per sacrorum antistites publicè populo proponantur ac inculcentur.

Roma T. Aemilio, & Q. Fabio Consulibus anno urbis conditæ 285. cum ut testis est Livius Decade prima, lib. 3. & Jocu magnam cladem accepissent, & non minor hominum strages morbo epidemio fieret, inopi senatus auxilio humani, ad Deos populum ac vota vertit. Iussu cum coniugi- bus ac liberis supplicatum ire, pacemq; exposcere a deum, ad id quod sua quæq; mala cogebant, u- thoritate publica evocatur, omnia delubra implens, strata passim matres criminibus tēpla vertentes veniam inarum celestium finemq; pestis ex- poscunt. Inde paulatim seu pace Deum impetrata, seu gra- viore tempore anni jam circumcūcto, defuncta morbus corpora salubriora esse capere.

Hoc autem illustrius adhuc exemplum extat apud eundem autorem Decade prima, lib. 5. Cum anno urbis conditæ 355, tristis hyemem, & de ex utriusque cæli raptim mutatione in contrarium additi quædam, facta, sive alia quæ de causa, gratia pestilens, & omnibus animalibus æstas exco- luit in insanabili perniciem, quædam hæc causa, nec finis inveniebatur, libri 5. illius ex senatus consulto aditi sunt duam viri sacris faciendis, lectissimos tunc primus in urbe Romanæ & ad per dies vltio Apollinem Larouamq; Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quam amplissime cum ap- paratu poterat, stratus lectis placuere: privatim quoq; id sacrum celebratum est, tota urbe patiensibus & cunctis promissis usuerunt omnium in propatulo pristis, notos, ignotosq; passim adventas in hospitium duos ferunt: & cum inimicus quoq; benignè ac comiter sermone habitos, iurgis ac litib; temperatum: vincit quoq; deperat in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opè diu iussissent vinciri.

Sic anno urbis conditæ 357. prodigia multis nuntiata, quorum pleraq; & quia singuli autores erant, parum credita spectant, & quia hostibus Petrus, per quos ea procurantur, arripere non erant. In unum omnium curæ versa sunt, quod locus in Albano nemore sine ullis celestibus aquis, causa de qua alia, quem rem miraculo eximeret, in altitudine insolitam erexit. Quidam eo Divi portenderent prodigio, missi seiscitatos Oratores ad Delphicum oraculum. Interea quidam Vejent, dolo capti, Vaticinantes in modum cecini, priusquam ex lacu Albano aqua emissæ foret, nunquā posuerunt Veji Romanis. Romani autem jam desperata ope humana, fata & Deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi afferentes, congruentem responso capivi vatis: Romane aquam Albanam cave lacu conspersi, cave in mare mare suo flumine finas, emissam per agnos rigabis, dissiparamq; rivis extingues: tunc tu iussisti audax hostium muris, memor quæm per eos annos obsides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, satis victoriam dari. Hæc idem Livius Decade prima, lib. 5.

Præterea anno urbis conditæ 357. Cn. Servilio, & C. Flaminio Coss. Rome & circa urbem ea hyemæ prodigia facta: aut quod evenire solet, motus semel in religionem animis) multis nuntiata & temere credita sunt. His commemoratis subiungit Livius eorum procurationē his verbis: Ob cætera prodigia libros adire decem viri iussi. Quid autem lapidibus pluvius in Piceno, novendiale sacrum editum: & sub iude alius procurandus prope tota civitas operata fuit. Iam primum omnium urbis iussu facta hostiæ maiores, quibus editum est, dux caesa: & domum ex auri pondo XL. Lævium Iunoni portatum est: & signum aneum matrona Iunoni in Aventino edificaverunt: & Læsternium Cate, ubi sortes extenuate erant, imperatum: & supplicatio fortunæ in Algidio:

Roma quoque, & leſtiterium in uentiū, & ſupplicatio ad eū Hercules, nominatim deinde uni-
verſo populo, circa omnia pulvinaria indiſta: & Genio majores hoſtia caſe quinq; rei C. Attilius
Seranus prætor vota ſuſcipere iuſſus, ſi in decem annos R. P. eodem ſteſſet ſtatu. Hæc proci-
ſa vota q; ex libris Sibyllinis magna ex parte leuaretur animum religione.

Quæ porro ſacræ a Coſt. Romæ conſulatum ineuntibus fieri ſint ſolita, ex his Patrum uerbis
patet, quibus C. Flaminius novum Conſulem inſeſtati ſunt, qui ſacræ ceremoniæ illi neglectis
in Provinciâ proſeſſus fuerat, nō cum ſenatu modo ſed cum Diis immortalibus C. Flaminius
bellum gerere conſulem ante inauſpicato ſactum, reuocantibus ex ipſa atie diis atq; hominibus nō
parmiſſe: & nunc comitia pratorum & capitolium & ſolemne votorum inuincupationem ſuſci-
ſſe: ne die inſiti magiſtratus ſorvi Optim. max. templum adiret: ne ſenatum inuiſus ipſe, et ſibi uni in-
uiſum, uideret conſuleretq; ne Latinas indiceret, ſorviq; Latiali ſolenne ſacrum in monte Alba-
no ſaceret: ne auſpicato proſeſſus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad provin-
ciam iret. Lixæ modo ſine inſignibus, ſine liſtoribus, proſeſſum clam, ſurtim, haud aliter quā ſi
ex ſiliu cauſa ſolum uertiſſet: magni pro maiestate uidelicet imperii Arimini, quā Romæ magi-
ſtratum inſitum, & in diuerſorio hoſpitali, quā apud penates ſuos prætextam ſumptum.

Et paullo poſt: Paucos poſt dies magiſtratū inſit, (C. Flaminius in provincia) immolantiq;
ei ritulus jam iſtus a manibus ſacrificantium ſeſe cū proripuiſſet, multos circumſtantes cruore
reſperſit. Fuga procul etiam major apud ignaros quid crepidaretur, & concurſario fuit: id a pla-
riſq; in omne magni terroris acceptum.

Per idem tempus Cn. Seruilius Conſul Romæ Idib. Martii magiſtratū inſit. Ibi cū de Re-
pub. retuliſſet, redintegrata in C. Flaminiū (eius collegam) in uictoria eſt. Duos ſe conſules creari
unum habere. Quod enim illi iuſſum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus: id a domo, publi-
ci priuatiq; penatibus Latiniſeris actus, ſacrificio in mōre perſeſſo, uoti ritū in Capitolio nun-
cupatis, ſecum ferre. Nec priuatum auſpicia ſequi: nec ſine auſpicis proſeſſum in externo eo ſolo
noſtra atq; integra concipere poſſe. Augebāt: metu prodigia, ex pluriſq; ſimul locis nunciata.

Deinde iſ, ſicut erant nunciata, ex poſſeſſis, autoritūq; in Curiam introductis, Cōſul de religio-
ne patres conſuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hoſtiis, partim lætētib; pro-
ciuantur: & uti ſupplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cætera cū decem
uiri libros inſpexiſſent, ut ita fierent, quemadmodum cordi eſſe ei uiri carminibus, prædarentur, id
decem uirorum monitu decretū eſt: ſorvi primū donum fulmen aureum pondo quinquaginta ſio-
rec, lunoni Mineræq; ex argēto daretur, & Iuioni regine in Auentino, lunoniq; Soſpiti La-
nuriis maioribus hoſtiis ſacrificaretur, matronaq; pecunia collata, quantum conſerre cuiq; com-
modum eſſet, donum lunoni Regine in Auentinum ferrent, leſtiteriumq; fieret: quin & liber cin-
na, & ipſa, unde Feronia donum daretur, pecuniam proſaculatis ſuis conferrent. Hæc ſi
ſacta, decem uiri Ardea in foro maioribus hoſtiis ſacrificarūt. Poſtremo ex libris Decembri jam
menſe ad eandem Saturni Romæ immolatum eſt, leſtiteriumq; imperatum: (& eum leſtum ſena-
tores ſtraſterunt) & conſtrictum publicum ac per urbem Saturnalia die ac nocte elatum, popu-
lūq; eum diem feſtum habere, ac ſeruari in perpetuum iuſſus. Dum conſul placandis Romæ diis,
habendoſq; deleſtu dat operam. Annibal proſeſſus ex hybernū.

SACRUM CERE-
RIÆ ANNIVER-
SARIUM QUANDO
INIERMIſſUM.

Poſt Cannenſem autē illā Romanorū cladem, valde inſignē & funeſtam, ſupplicationes priuæ
atq; quog; p domos uulgare ſunt, adeoq; totā urbē oppleuiſſe luctus, ut ſacrum anniuerſarium Cere-
ri iniermiſſum ſit: qā nec lugētib; id ſacere eſt ſas, nec ulla in tempeſtate matrona expers luctus
fuerat. Itaq; ne ob eandem cauſam alia quog; ſacræ publica aut priuata deſererentur, ſenatus con-
ſulto luctus triginta diebus ſinitus eſt. Livius Decade 3. lib. 2. Ac paullo poſt: Territi etiā ſuper
ſanteſ clades, cū cæteri prodigis: cum quā dua Veſtales eo anno, Opimia & Florentia ſupri
comperit: & altera ſub terram, ut mos eſt ad portam Collinam necata fuerat: altera ſibi nec ipſa
mortem conſeſſerat. L. Cantilius ſcriba Pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui
cum Florentia ſtuprum fecerat, a Pont. max. eo uſq; uirginē in comitio celus erat, ut inter uerbera
exſpiraret: Hor nefas cū inier tot, ut ſit, clades in prodigiū uerſum eſſet, decem uiri libros adire
iuſſi ſunt. Et Q. Fabius piſtor Delphos ad oraculum miſſus eſt ſuſcitatum, quibus precibus ſuppli-
cationib; deos poſſet placare, & quā ſutura ſiniſſe tanteſ clades foret. Interim ex fatalibus
libris

libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub tercia viri demissi sunt in locum saxo consensum, ibi autem hostis humanum minime Romano sacro imbutum. Placatus satis, ut rebanetur, Deus.

Anno quincio secundi belli Punici, Q. Fabio Maximo quartum, M. Claudio tertium Coss. prodigia multa nuntiata sunt, quæ quæ magis credebantur simplices ac religiosi homines, eo plura nuntiabantur. Hæc prodigia hostis majoribus procurata sunt ex aruspicum responsis, & supplicatio omnibus Diis, quorum pulvinaria Roma sunt indita esse. Perpetratis quæ ad pacem Deum pertinebant, de Rep. bello gerendo, & quantum copiarum & ubi quæq; essent, Coss. ad Senatum reculerunt. Idem Livius Decade 3. lib. 4. Observatione dignum Coss. primum de religione ad senatum retulisse, & perpetratis primum in quæ ad pacem Deum pertinebant, tum deinde de Repub. & bello gerendo reculisse. Quamvis magis igitur Christiani principes acq. magistratus ea, quæ ad religionem veram pertinent, quæ ad verum Deum placandum spectant, prout curare debent, quæ ea crassent, quæ ad res bellicas, & ad Remp. pertinent. Id si fieret, multo felicius profecto domi, militia, rerum & publicarum & privatarum esset status.

Simile ferè superiori exemplum Livius refert Decade tertia lib. 7. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco quartum Coss. Prodigia, inquit Livius, priusquam ab Urbe Coss. proficiscerentur, procurari placuit. Enumeratis deinde istis prodigiis, ea dicit hostis majoribus fuisse procurata, & supplicationem circa omnia pulvinaria, & obsecrationem in unum diem inditam: & decretum, C. Hostilium, Prætor, ludas Apollinis, hinc bis annis voti facerent, ut verac faceretur.

M. Marcello, & T. Quintio Crispino Coss. ut testatur Livius Decade 3. lib. 7. Consules illos religio tenebat, quod prodigium aliquot nuntiatis, non facile liberant. Per dies aliquot hostia majores sine litatione case, diuq. non impetrata pax Deum, in capite consulum Repub. incolumi exsecrabilis prodigiorum eventus vertis. Unde Apollinari Q. Fulvio, Ap. Claudio conf. a P. Cornelio Sulla prætores urbis primum facerent inde omnes deinceps prætores urbani fecerant, sed in unum annum vertebant, diuq. incerta faciebant. Eo anno pestilentia gravis incidit per urbem, a troscis, quæ cæmen magis in longos morbos, quam in perniciosos evasit. Eius pestilentia causa & supplicatum per compita tota urbe esse, & P. Licinius Varus prætor urb. legem ferre ad populum iussit, ut hi ludi in perpetuum in statim diem moverentur. Itaq. ipse primis ita moris, secuti ad 111. Nonas Quinciles. Is dies deinde solennis servatus.

Item C. Claudio Nerone & M. Licinio iterum Coss. priusquam Coss. proficiscerentur, Novendiale sacrum fuit, quia Vejus de celo lapida verus. Sub unius prodigii (ut sic) mentione, alia quoque nuntiata: Et paullo post: Hæc procurata hostis majoribus prodigia, & supplicatio diem unum fuit ex decreto Pontificum: inde iterum Novendiale instauratum, quod in armilustro lapidibus visum pluerit. Libertas religione mentes turbavit rursus nunciata, Frustrone infantem natum esse quadrupem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod si quos, ut Sim. velle biennio ante, intertine mas an femina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hæcurgia acciti sedulo ac curpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terra contactu albo mergendum. Virum in arcem condidere, pro vestumq. in mare proiecerunt. Decreto ite ite pontifices, ut virgines ter novem per urbem cuntes carnem canerent. Id enim in sorvi Statoni adeo discrene conditum ab Livio poeta carmen, sacra de celo edes in Aventino Iunonis Regine, prodigiumq. id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoq. diuam placandam esse, edilium currulium edicto in Capitolium convocata, quibus in urbe Roma, intraq. decuriam lapidem ad urbe domicilia essent, ipse inter se quinq. & viginti delogerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, latraq. in Aventinum puraq. & casta a matronis sacrificata. Consistim ad aliud sacrificium e. dem diva ab decem viris edita dies, cuius ordo talis fuit. Ab ade Apollinis boves fumine alba duæ portâ Camentali in urbem ducta. Post eas duo signa expresse Iunonis regina portabantur. Tum sepeem & viginti virgines longam inducæ vestem carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa compositæ forsitan laudabile rudibus ingenis, nunc abbotrens & inconditum, h. referantur.

L. Veturio, Q. Cæcilio Coss. (quia M. Livio dictatore creati fuerant) in civitate canon discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum adversorumq. causas in Deo vertenti, multa pro-

Et quæ ad pacem Deum pertinebant, olim primum relata: tum, quæ ad Remp.

Observatio quando in die ab Romanis.

Prodigiis nunciatis non facile liberatum.

Instauratio Novendialis.

digia nunciabantur. Et post illorum enumerationem prodigia illa Consules maioribus hostiis procurare iussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatus consulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in ade Vestæ ex-
 rinctus. Ob quam causam casa flagro est Vestalis, cujus custodia necest eius fuerat, iussu P. Lici-
 nii pontificis. Id quinquam nihil portendentibus deis, ceterum negligentia humana acciderat, pa-
 men & hostiis maioribus procurari, & supplicationem ad Vestā haberi placuit.

Vocatio aruspici-
 um in senatu
 ob prodigia.

L. Cornelio Lentulo, P. Villio Tappulo Coss. Prodigiorum, quæ nunciata fuerunt et causæ se-
 natus censuit, ut Consul maioribus hostiis, quibus Diis videretur, sacrificaret: ob hoc unum pro-
 digium aruspices in senatum vocati, atq. ex responsis eorum supplicatio populo in diem unū edita,
 & ad omnia pulvinaria res divina facta. Livius Decade 4. lib. 2. Hic etiam observatione di-
 gnū, iisdem Coss. edilem curulem creatum, C. Valerium Flaccum, qui quia Flamē Dialis erat,
 jurare in leges non poterat: magistratum autem plus quing. dies, nisi qui iurasset in leges, non lice-
 bat gerere. Tandem datus, qui iuraret pro fratre L. Valerio Flacco, Prator designatus, Tri-
 buni ad plebem eulertur, plebsq. sci. vit, ut perinde esset, ac si ipse ad illos iurasset. Hinc patet, quanta
 iurijurandi apud Romanos religio fuerit.

Supplicatio ho-
 bita ob prodig-
 ia.

Coss. creati Sextio Aelio Pato, & T. Quintio Flaminio, T. Quintium habito diebus, pro-
 perentem in provinciam, prodigia nunciata, atq. eorum procuratio Rome retinuerunt. Eorum
 prodigiorum causā supplicatio unum diem habita, & Consules rebus divinis operam dederunt
 placatisq. Diis profecti in provinciam sunt. Livius eadem Decade & libro.

Procurata pro-
 digia antequā
 vel in bellum,
 vel in provin-
 ciam itum.

Cn. Cornelio Cerbeo & Q. Minutio Rufo Coss. creati, priusquam Coss. Prætorq. in provin-
 cias proficiscerentur, prodigia procurari placuit, Livius Decade 4. lib. 2. Sic L. Furio Purpurio
 & M. Claudio Marcello Coss. creati, priusquam Prætores ad bellum prope novum proficisce-
 rentur, aut ipsi Coss. ab urbe moverent, procurari, ut assolet, prodigia, quæ nunciabantur, iussi.
 Livius Decad. 4. lib. 3.

P. Cornelio Scipione Africano iterum, & T. Sempronio Longo Coss. creati prodigia visa
 & nunciata Rome ex Pontificum decreto procurata, & sacrificium Novendiale factum, quod
 Adriani nunciaverat in agro suo lapidibus pluisse. Livius Decade 4. lib. 4.

Jejunium Cere-
 ri institutum
 ob prodigia,

M. Atilio & P. Cornelio Coss. prodigiorum causa libris Sybillinis ex S. C. Decem viri cum
 adissent, renuntiaverunt jejunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno servandum:
 & quoniam Tarracina & Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse, novendiale sa-
 crum fieret, & unum diem supplicatio esset, coronati supplicarent: & Coss. P. Cornelius, quibus
 Diis quibuscq. hostiis edidissent, decem viri sacrificant. Placatis Diis, cum novendiale solvendum,
 tum prodigiis expiandis (procurandis) in provinciam proficiscitur Consul.

L. Cornelio Scipione, & C. Lelio Coss. creati, priusquam Coss. in provincias proficiscerentur,
 prodigia per Pontifices procurari placuit. Ea procurata, Latiniq. instaurata, quod Laurentibus
 carnes, quæ dari deberet, datæ non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum causa fuit, qui-
 bus Diis Decem viri, ex libris, ut fieret, addiderunt, Decem ingenui, decem virgines, pærimi om-
 nes matrimiis ad id sacrificium addibiti, & decem viri nocte lactentibus rebus divinam fecerunt.
 Livius lib. 7. Decad. 4.

Q. Marcio et Q. Servilio Coss. publicorum prodigiorum causa, libri a Decem viris aditi, XL.
 maioribus hostiis, quibus Diis Coss. sacrificarent: & addiderunt, ut supplicatio fieret, cum Eliq. ma-
 gistratus circa omnia pulvinaria victimis maioribus sacrificarent, populūq. coronatus esset, om-
 nia, ut Decem viri præterunt facta. Livius Decade 5. lib. 5.

Deniq. quanta cura atq. religione Romani prodigia procurare, Deūmq. suorum iras, quæ illis
 portendi videntur, placare studuerint, satis patet ex illa Ciceronis oratione de Aruspicium res-
 ponsis, cujus hæc sunt verba ultima: Quod eodem ferè tempore factum in agro Piceno potentia
 nunciatur terræmotus horribilis tum quibusdam multis memendandis rebus: hæc eadem profectio
 quæ futuræ propositum impendentia pertimescetis, etenim hæc deorum immortalium vox, hæc po-
 ne ratio iudicanda est, cum ipse mundus, cum agri terræmotu quodā modo contremiscens, & in-
 tristato aliquid sono inare dibiliq. prædicunt, in quo cōstituenda nobis quidem sunt procuraciones
 & obsecratio, quemadmodum monemur: sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam sa-
 lutis

invenit ostendunt: nostra nobis sunt inter nos ira, discordiaque placenda. Et paullo ante: Ex auditu in agro propinquo & suburbano est strepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum, qui est ex gigantibus illis, quos poeta ferè bellum diis immortalibus intulisse, cam impius, qui hoc tam noxum tantum, metu non magnum aliquid deas populo R. pramonstrare, & pracinere fateatur? de ea rescriptum est, postulationes decretas esse lovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis caelestibus, audio, quibus diis violata expiatio debetur.

Plura hinc similia leguntur apud Livium, ut de aliis scriptoribus taceam, prodigiorum portenta rumque exempla, quib. Demones Dei permixti, Romani necià aliis mortalib. fucum fecerunt, eosque fascinosos jam antea & excaecatos, totumque erroribus imbutos majori indies superstitionum amore atque studio inflammaverunt. Quibus autem ritibus atque caerimoniis illa, qua ira Deorum ac proinde magnarum cladum calamitarumque illis videbuntur esse praesagia, procurare & expiare fuerint soliti ex Livio sacis intelligitur. Vinam verò uos Christiani tanto studio atque zelo, prodigia, signa, ostensa, monstra illa ferè quotidiana in caelo, in terra, in mari, in suis denique creaturis apparatus quibus Deus iustissimam vobis suam iram atque furorem, propter effrenum & intemicum vestram peccanti libidinem, porrendis, significat, monstrat & ostentat assidue, verè serièque penitentia expiare, & iram illam divinam placare studeremus!

Atque haec quidem de duplici fine prioris sacrorum & sacrificiorum.

NUNC duos reliquos fines, quos Gentiles in sacris illis suis & sacrificiis spectarunt, paucum persequamur.

TERTIUS ergo finis fuit *υπαγιασις*: unde sacrificia propter illum finem suscepta & facta III. De fine *υπαγιασις* & *χαριστια* fuerunt appellata; quae pro acceptis beneficiis, voti alicuius sui facti, compotes, & victorias aut aliis rebus speratis & optatis potius Diis, quib. ea accepta ferebant, gratitudinis suae erga ipsos testificanda gratia faciebant. Ob hunc finem & victimae dictae fuerunt *χαριστια*. Hinc Dionysius Halicarnassensis: *θυοιας*, inquit, *δ' υρας θυοις χαριστιας εστιν η ευχης η δ' υρας διαμαρτυριαις*, victimas Diis offerre, quib. illis agerentur gratiae pro reconciliatione plebis. Idem: *θυοιας τα χαριστια τους θυοις υποτινυται, η σκυλευσιν αβυθους της ναις, η τας απολας ευθυνομεν*, *Ευνοιας εορτας εστιν ορτας ευθυνομεναις*, sacrificia ad Diis agendas gratias faciebant, templa forasque sua suspensis ornabant hostium spoliis, vacantes epulis & hilaritatibus. Idem: Romani post victoriam de Polseis reportata *τους θυοις χαριστιας υποτινυται θυοιας*, ad Diis agendas gratias sacrificia decreverunt. Sic lib. 10. ejusdem finis idem meminit: Romani peste liberati *θυοιας χαριστιας τους θυοις υποτινυται θυοιας*, ad agendas Diis gratias publice peracta sacrificia. Idem factum post reportatam victoriam. Hinc idem Dionysius: Post trigemiorum pugnam Romanis in castris *θυοιας τας θυοιας τους θυοις ερπαθικους εορτας*, mactatis pro victoria hostium, genio epulisque indulgebant. Haec de fine tertio.

QUARTUS finis fuit *ευθυνοια* id est, divinatorius. Et buici enim ex victimarum rerum sacrificiarum, extorum praesentium, variis qualitatibus & circumstantiis Deorum suorum mentem ac voluntatem ac res & venturum, futuros cognoscendi occasione veniebantur. Huc pertinet tota Haruspicina, quam Cicero Reipub. communemque religionis causam colendam esse censuit lib. 1. de Nat. Deorum: de qua satis dictum supra.

Praeter quatuor autem illos generales ac principes omnium sacrificiorum fines, alii quoque fuerunt fines particulares, ferè infiniti ac diversi: pro Deorum, rerum, locorum, temporum, personarumque diversitate, quos enumerare immense esset opus ac laboris. Ac sacerdotum quidem seu sacrificulorum plerique dubium non est, quin id quod ex antiquis historiis est manifestum, in illis sacris ac religionibus suis, sua potissimum privata comoda atque emolumenta, ut dignitates, honores, opes ac divitias, delicias & voluptates, pro ambitione, pro avaritia & libidine suas, religionis specie atque simulatione quaerierint. Fecerunt itaque haec illorum sacra atque sacrificia nihil ferè aliud, quam gratiae et favoris gloriae & divitiarum, pecuniae atque divitiarum denique deliciarum, voluptatumque avaritia.

Porro quando fines hosce suos sibi visi fuerunt consecrati, & sacrificia ipsis bene & ex animi De finis consecratione. sententia succedebant, hoc est, Deos placarunt, sibi propitios reddiderunt, tunc Latine Litasse, & Imperavisse seu Imperavisse: Gratiae verò *ευχαριστιας* dicebantur: de quibus verbis & dicendi formis opera pretium fuerit quaedam hic attingere.

Libere quid.

Quantum ad prius, Litare nimirum, nihil aliud id olim fuit quàm ritè sacrificio factò Deos placare, votumq; impetrare. Macrobius 3. Saturnal. in illud Virgilii:

—animamq; litandum Argolica, &c.

Litare, inquit, est sacrificio factò placare Numen, legimusq; quid litare non potest sola oratio, nisi is, qui Deos precatur, etiam aras manibus apprehendat. Suetonius in Galba: Ante paucos quàm periret menses, attendit & existipit, nec unquam litavit, id est, nunquam placata exta, sed dira semper oisere vit. Plautus in Pœnulo: Si, Hetrulle, istud unquàm factum est, cum me Iuppiter faciat ut semper sacrificem, neq; unquam litem. Sacrificiorum enim finis erat propitiatio seu placatio Num: num, quo qui erant potius litare dicebantur. Inter litare igitur & sacrificare hoc discrimen nonius esse significat, quod illud significet veniam petere, hoc verò propitiare, & votum impetrare. Plinius in Trajani Panegyri: Ergo iste quidem areæ, & pauca manè, manebuntq; quæ undin templum ipsum. Ille autem (scilicet statua) aureæ & innumerabiles, strage & ruina publico gemitu litaverunt. Ibi Interpretes, Litaverunt, id est, satisfecerunt. Nā non omnis, inquit, quæ sacrificat, litat: cum sacrificare sit veniam petere: litare verò propitiare & veniam impetrare. Dicitur autem Lito te, & Lito tibi. Lucanus:

—Neg enim tibi summe litavi, Iuppiter, &c.

Cicero Div. 2. Cum pluribus Diis immolatur, qui tandem e venit, ut litetur aliis, aliis non litetur (id est, satisfiat?) Plinius de viris illustribus: Dum Numam Pompilius sacrificii imitatur, Iovi Elizio litare non potuit. Apuleius lib. 2. Solentis dies a primis cunabulis huius urbis condite crassimus advenit, quo die soli mortuorum sacrosissimum Deum Rysum bilato atq; gaudiali ritu propitiatus. Hunc tuæ præsentia nobis efficiet gratiorem. Atq; utinam aliquid de proprio lepore latificum honorando Deo comminiscaris: quo magna plenius, tanto Deo litemus, id est, Rysum Deum propitiemus, placemus. Idem: Tunc illa: Et tu Fortuna, inquit, durior jam sarui & desine: sat tibi inferis istis civitatibus meis litatum est. Sic dicitur Lito Deos exiis, sacrificiis, & hostiis: non, lito exta, vel sacrificia, vel hostias. Deos enim placabant Geniles, non exta: sed exta Diis placabantur, ut Galeotus Martius notavit. Cicero eodem illo libro: Cum sacrificissima exta sine caute fuerint, quibus nihil videtur esse dirius, proximâ hostiâ litatur sæpe pulcherrimè. Suetonius in Cesare: Dein pluribus casis quam litare (id est, extis Deos placare) non posset, introit Curiam. Hic Beroaldus: Mos fuit, inquit, Principibus Senatui ingredientibus ab ingressu statim sacrificare: quem morem cum usurparet Caesar, nec eam litare posset, ingressus est Senatui, dilectans illud celebratum: Necesse est, quod necesse est, venire Casari. Adit L. E. locus quia centum victimis perlitare non potuit.

Lit. 39.

Ab hoc Litandi verbo dicimus Litans, Litatum, Litatio, Litatio & Perlito: ut Litans sacrificium apud Suetonium in Augusto: Circo Perusiano, sacrificio non litante, id est, non placante Numen constitit inter Aruspices, &c. Beroaldus in hac verba: Moris erat, inquit, ut prima hostia non litante altera, dein tertia plures re adhiberentur, & ita numerus hostiarum augetur, donec litatum foret. Hinc legimus P. Aemilium olim sacrificantem nō litasse usq; ad vigesimam hostiam: in vigesima verò prima apparuisse signa, victoriam promittentia.

Litatum.

Sic Litatum, teste Festo, vel solutum est, vel dedum Deo, quasi luitatum: quod tamè alii ex Græco deducunt a precibus, quas illi dantis dicunt: quas quidem maximam arduabantur Deos placandi vim habere. Quid si Litatum, ut & ipsum verbum Litare a lite sit dictum, quod sit licem & inimiziam inter Deos & homines tollere, Deorumq; gratiâ hominibus conciliare. Virgilius:

Tu modo postea Deos veniam sacrisq; litatis, id est, ritè factis, ventâ per sacrificia impetrat, vel felicem & ventum promittente victimâ:

Indulge hospitio, &c.

Litatio.

Litatio porro est voti per casam victimam impetratio, vel victimâ, lata promittentis mactatio. Plautus in Pœnulo: Ut bodie ad litationem huic suppetat satias (sarietas) Iovi: Livius lib. 7. de bello Punico: Per dies aliquot hostia sine litatione casa: diuq; non impetrata pax Delum.

Litatio.

Dicitur Latini & Litatio, id est, additentibus victimis, sicut auspiciat, id est, additentibus aribus, hoc est, lectum rei instituta exitum promittentibus. Livius quinto ab Urbe: Non Deorum salte m si non hominum memores, nec auspiciat, nec litatio instruunt aciem diductam in cornua.

Compo-

Compositum hinc est Perlisto, quod est perfectè Liso. Gellius: Si bæ res divina facta, ritèq; perlicare perlicita essent, auspices dixerunt, omnia ex sententia processura esse.

Impetire quoq; verbum antiquum ex Hetruscorum disciplina, idè est, quod Lisare, & significat impetrare seu obtinere id, quod petimus. Cicero de Divinatione: Ut nunc exis (quantum id ipsum aliquando minus, quam olim) sic tunc a vobis magna res impetrari id est, impetrari solent. Idem: Qui venit, ut is, qui impetrit verit, conuenientè hostiam rebus suis immolet? Plautus in Amphitruo. Impetratum (id est, impetratum, interprete Festo) inauguratum est, quo vis admittunt ares: Unde Admissiva ares, teste Festo, ab Auguribus dicta, quæ consulentem iurarent, seu iuberent.

Græci porro καλλιστήσιον idem, quod Latinis Lisare, & καλλιστήσιον, sacrificium ritè peractum, quod ipsi aliter τὰ καλά ἱερὰ appellant. Xenophoni lib. 6. de Cyri minoris expeditione: Θυομῶντι ἡνι τῇ ἰσοδῶν. ἔα ἡνι, πρὸ τὰ ἱερὰ καλά. Et paullo post: Θυομῶντι ἡνι πάλιν εἰς τρεῖς ἡνι τῇ ἀφῶν ἡνι ἡνι τὰ ἱερὰ καλά. Et lib. 4. verum Græcarum: εὐδὲς τὰ τε ἱερὰ καλά ἱερὰς εἶναι. Et hæc de finis consecratione.

Arnobius lib. 7. aduersus Gentes pluribus docens, nullam esse causam aut rationem, cur Diis suis sacrificandum, & finet, quos ipsi præceudebant, in suis sacrificiis resellens, tandem illos per anacephalasin uno quasi fasciculo his verbis complectitur: Sacris igitur, inquit, ut opinor, ostendimus, frustra Diis immortalibus hostias cum consequentibus admoveri, quod neq; his alantur, aut pascantur, neq; ullam inde percipiant voluptatem (quam eleganter corporis quasi adulationem vocat) neq; ut iras aut animos ponant: neque ut tribuant fausta, neq; ut abigant, avertuntque contraria. Addit his sextam causam finalem, eamq; similiter nullam esse docet, nempe dum ajunt, se illa bonoris ergo Diis facere, & hoc factò Numinum potentias, ut Arnobius loquitur, audient, siue audificare.

Idem ab initio libri 7. Varro hanc sententiam de sacrificiis proponit: Quid ergo dixerit quispian, sacrificia censetis nulla esse omnino facienda? Ut vobis non nostra, sed Varronis vestri sententia respondeamus, nulla. Quid ita? Quia, inquit, Diis veri neq; desiderant ea, neq; deponunt: ex ære autem facti, testâ, gypho, vel marmore multo minus hæc curant. Carent enim sensu, neque ulla contrahitur, si ea non feceris, culpa: neque ulla, si feceris, gratia: Hac Varro. Addit Arnobius: Sententia reperiri nulla potest, integris, quam quibus possit, quam vis ille sit sacris & disficillimus, occupare. Quis enim est peccator tam obtusi qui aut reb. nullū habentib. sensum hostias cædæ & victimas, aut eis existimes dadas, qui sunt ab his lōge naturæ & beatitudine diiugati.

Præter Lucianum autem, qui peculiari libro Gentilium sacrificia irrigit, Porphyrius quoque libro de sacrificiis & aliū inter Esnicos ea contempserunt: de quibus præter Arnobium libro citato, vide Eusebium lib. 2. & 4. Præparat. Evangelica, Augustinū lib. 8. de Civitate Dei cap. 12. & 14. Theodoretum itē aduersus gentes, & Cyrillum, qui ex eo Demonas colligit impuros esse in festos & crudeles, quod sacrificiis delellentur.

De superioribus vero istis finibus quatuor, atq; etiā aliis (nam unius ejusdemq; rei plures possunt esse fines) jamblichus in libro de Aegyptiorum religione copiosè admodum differit. Ac se finibus sacrificiorum quidem tertio de fine sacrificiorum vaticinatorio, & in genere de divinationibus & rationationibus agit pluribus. Primo segmento, cap. 11. eodem teste, Heratilius sacrificia medicamentis vota rit, qua medeantur morbis, quaq; animos reddant immunes. Segmento autem quinto, ubi de reliquis tribus sacrificiorum finibus, & in genere de sacrificiorum Gentilium origine, præstancia dignitate, vi & efficacia, malis, fine, usu & utilitate multiplici multa verba facit, inter alia sacrificii perfectione docet in eo consistere, ut omnibus Numinibus liceat, omnesq; Diis propitii reddantur & cap. 23. docet sacra unire & ligare: & cap. 24. sacrificia sacra lustrare, purgare, defecare, perficere, ponere in ordine, solvere vincula. Cap. 25. docet, grata cuiq; Deorum munera, opera atq; sacra secundum locorum præfecturas & distributionem esse tribuenda. Et cap. 26. sacra docet non esse hominum commenta, sed habere auctores, duces, spectatores Deos, Angelos, Genios. Quamobrem in sacris admodum cōsidendum, summamq; adhibendam cautionem, ne quid superis indignum, ne quid minus proprium minusq; gratum liceat. Capite ultimo de precum & supplicationum vi, virtute atq; energia disputas.

Ibidem differis, cur sacra & sacrificia fuerint instituta, eorum causam esse occultam, sacra autem canorum esse imaginee, in sacramentis formas visibilee significare occultae. Nec si sufficiens, & aliae res atq. ceremonia corporea in sacrificiis adhibeantur, idcirco statuum Genios & alios Deos esse patibiles, & capi atq. affici rebus istis corporeis. Segmento 1. cap. 12. contra Porphyrium disputat Genios atq. Deos non tangi affectibus humanis, eo quod in uocationibus atq. precibus mordeantur & fleantur. Et segmento 1. cap. 12. docet, quae ratione nobis supplicantiibus de omni immortalium incundia, ipsi tamen immotis placentur. De expiationibus & lustrationibus ibid. Et ca. 21. Sacrorum lex, inquit, iubet sacra facientes, liberos esse ab affectibus et quicquid in sacrificiis praesefert, aut sapientis sensum, aut corpus, symbolum esse significans aliquid occultum, diuinum & intellectuabile. Quae sint dona, qui ve fructus orinatur ex Numinis apparitionibus docet segmento 2. cap. 6. ut toto tertio segmento de uaticiniis eorumque generibus: & quarto, de precibus ac Deorum in uocationibus, cur & quomodo in uocantium preces exaudiant. Quinto segmento, cap. 6. quas ob causas diuinae res & sacrificia offerantur, opinioniones eorum recensentur, qui affirmant sacrificari bonorum, gratiarum habendarum & primitiarum gratia. Idem per sacra affirmat nec eripi a cladibus & malis, ut fame, peste, inopia, uinculis, ea conferre ad lustrationem animorum, ad perfectionem & libérationem. Horum sacrificiorum altiore & praestantior ratione sumptam a se ab harmonia & conspiratione magni animalis, scilicet Mundi, eodem segmento 5. cap. 8. Et cap. 10. ac 11. Sacrificiorum usum & fructum dicit esse hominum cum Diis coniunctione: sacrificia esse vincula amicitiae & societatis conjunctionisque hominum cum Diis. Et cap. 13. Sacrorum opus esse purificare, molliare, attollere, illustrare, ad diuinum ignem traducere: cumque, ut Numinis & igne consumatur sacrificiorum materia, quomodo Genii inde pascantur, docet cap. 12. Idem ca. 15. duo genera Diuinum statuit, materiales alios, alios immateriales. Cultum itaque materialibus materialem, immaterialibus immaterialem adhibendum censet. Idem cap. 16. cum duplex sit animi status, diuinus & corporatus inde duplicem colligit cultum, & duplex sacrificium: materiale unum, alterum immateriale. Idem cap. 19. secundum tria uita & hominum genera, ut sunt naturales, diuini, medii, tria statuit sacrorum genera. Idem cap. 20. tres facit essentiae diuinas, ut quaedam sint animales, quaedam abstractae, alia mediae: unde colligit triplicem cultum suum cuique tribuendum, nempe naturalibus naturalis, secretis arcanum, mediis medium. Haec lamblicus: quia quia cum in specie fines sacrificiorum, tum generatim totam eorum doctrinam illustrent, ideo prioribus addere iurabat.

Plures ueri sacrificiorum
etiam Ethnici
quibuldam pro-
posui olim.

Utrum quicquid Ethnici de Deorum suorum cultu atq. religione, ritibus, sacris, sacrificiis, eorumque finibus garriverint atque nugati sint: tamen qui inter eos fuerunt sapientiores & cordatores. Numen diuinum uel ipsa natura duce & magistra, non tam rebus, ritibus, ac gestibus excornis & corporeis, quam animo, mente & affectu bono, casto & sincero, precibus, uirtutumque quarum ritibus studio colendum atque placandum esse duxerunt. De hoc multa eximie in ipsorum scriptis extant sententiae, quae sunt quasi scintillulae quaedam luminis naturae, quarum nonnullas hic citabo. Per-
sius Sat. 2.

O cur uia in terris anima & caelestium inanet
Quid iurabat hoc templis nostris occurrere mares
Et bona Diis ex hac seclerata ducere pulpa?

Item:

— At uoc

Pontifices in templis quid facis aurum,
Nempe hoc, quod Veneri donata a uirgine puppa?
Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possis magni Messala lippa propago
Compositum ius, fasque animi sanctorumque recessus
Mentis & incolitum generoso preces honesto.
Hae cedo ut ad morem templi, & farre litabo.

Sic ille apud Plautum:

Atque hoc seclis in animum inducunt suum,
Iocem se placare posse omnibus hostis.
Ecceperam & sumptum perdunc: ideo
Fit, quia nihil ei acceptum est a perjuris
Supplicii facilius, si qui pius est a Diis supplicans,

Quam

Quam qui sceleratus est, invenies veniam sibi.

Idcirco moneo vos ego hæc: qui estis boni,

Quique ætatem agitis cum pietate & cum fide

Retinete: porro post factum & latemini.

Ovidius:

Parva petunt Mænes: pietas pro divite grata est

Munere: non avidos Stryx habet ima Deos.

Idem:

Non bove mactato cælestia Numina gaudens,

Sed qua præstanda est, vel sine teste, fide.

Idem:

Sed tamen ut fuso taurorum sanguine centum,

Sic capitur minimo thuris honore Deus.

Idem:

Pone Deos, & qua tangendo sacra prophanas,

Non bene cælestes impia dextra colit

Idem:

Daurut in invitos impia thuris focos.

Horatius:

— Te nihil attinet

Tentare multa cæde videndum

Parvos coronantem mæi iño

Rore Deos: fragilique myrto.

Immunis atam si tetigit manus

Non sumptuosa blandior hostia

Mollis vitæ ad versus Penates

Farre pio & salente mica.

Cæco in distichis: si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,

Hic tibi præcipui sit pura mente colendus.

Idem:

Cum sis ipse nocens moritur cur victima pro te?

Stulticia est morte aliterum sperare salutem.

His consentaneè Cicero ait libro 2. de Nat. Deorum, Cultum Deorum esse optimum, eandemque castissimum, ut eos semper parâ, integrâ, incorruptâ & mente & voce veneremur. Et Seneca: Optimus animus pulcherrimus Dei cultus est. Sic Eubulus ille apud Clementem Alexandrinum irridet superstitiosos homines, sacrificiis illis externis munus additos & dedicos: inserim negligentes virtutem. Aut enim, divitis ætæ æquum: id est, sacrificant sanguinem & vescam: cordis autem ne superficiem quidem. Plinius item scribit libro 18. cap. 6. ad ubertatem frugum plurimum innocentiam agricolarum valere. Honeslis, inquit, Manibus omnia lætius proveniunt. Idem docet Plato in Alcibiade, Deos integritate animorum ac precibus placari, nec precibus rerum ipsis oblatarum, sed purâ offerentis manu capi.

Et hæc de sacrificiorum finibus.

NUNC POSTREMO, ut huic meæ lucubratiunculæ finem tandem aliquando imponam, superioribus lubet colophonis quasi loco, Gentilismi, si ve, ut alii eum vocant, Ethnicismi, vel Paganismi, & Christianismi terminis quandam, hoc est, oppositionem subicere, qua merito nos Christianos incitare atque impellere debet ad gratias Deo immortalis & agendas & habendas animis nostris immortales & perpetuas, quod pro infinita sua gratia atque misericordia Filius sui unigeniti uniceque, ad amari adventu in carnem atque morte, Evangelii prædicatione Catholica & Apostolica, Sancti sui spiritus virtute & efficacia, ex tectis funestisque illis errorum superstitionumque tenebris in administrandam hanc serenam & salutarē Christianæ religionis lucem nos eruduxit. Erit simul hæc animi vestri quasi adiutoria, hoc est, summaria & compendiosa omnium penè eorum, quæ supra copiosius fuerunt explicata, repetitio quedam & complexio, quam pio candidoq. Lectori spero non ingrati situram & injucundam.

PRIMUM igitur Gentiles pro cæco mentis suæ errore Deos si ve Divos coluerunt numero innumerabiles, visibiles & invisibiles, rationales & irrationales, animatos & inanimatos, bonos et malos, nominibus, sexu, ætate, tempore, ordine, dignitate, locis, numeribus, officiis, aliisque rebus distantes atque diversos, quos enumerare omnes tam difficile fuerit, quam numerare vel cæli stellas, vel arenas maris, vel pulverem terre. Quot enim in hac universitate rerum, natura res sunt, tot illos fuisse Divi atque Numina; atque adeo multa, quæ nunquam in rerum natura fuerant, tanquam

Antithesis Ethnicismi & Christianismi.

Ethnicorum Divi innumerabiles.

Christianorum
Dei unus.

mentis cerebri sui signemur, pro Diis habuerunt, ac diviniis affectibus honoribus. Pro Diis ergo atq. Numinibus istius Gentilium (que nomina vernis, nulla subiecta re, vel transmissa dixeris) alienis, fictis, commentitiis, adulterinis, prodigiis, ridiculis, absurdis (quos Demones, atq. Demonia saepe sacra scriptura appellat) nobis Christianis Deus, qui colimus & veneramus, est unus, unus nota, trinus & coequalis, Pater, Filius & Spiritus Sanctus, celi, terre, maris, omniumq. rerum visibilium & invisibilium Creator, Conservator, Redor, atq. Moderator, aeternus, immortalis, omnipotens, omniscius, omnisapiens, omnipotens, clementissimus & iustissimus.

Ethnicorum
summum Deum
Iuppiter.

In hac autem Deorum turba & quasi colluvie, Ethnici estis fixerunt quendam summum si-
ve supremum Deum, quem Deum hominumq. patrem appellaverunt, qui a Græcis Ζεύς & Ζεύς a
vita, a Latinis Iovis & Iuppiter, quasi dicas, Iovis pater, si ve iuvans pater, ab Assyriis, Chal-
daeis & aliis Baal, id est, Dominus fuit appellatus (cui etiam lunonem quandam ceusorem, con-
jugem & Celi, Deorum Dearumq. reginam affinxerunt) tamen iidem, ut Varronis testimonio
S. Augustinus probat, circiter trecentos Ioves, si ve Iuppiteres (ut eos Tertullianus vocat) co-
luerunt. Nobis vero Christianis unus est & verus Iehova: (unde Gentiles Iovis illum sui co-
mmentitii nomen videntur mutuati) qui quoniam fuit ab aeterno, est & erit in aeternum, esse suum
habet a seipso, esse denique dat rebus omnibus recte Iehova, id est, ens, essentia, si ve essentia ter
appellatur. Huc videntur alluisse nomine illo Ei, quod templi Delphici foribus fuit inscriptum,
de quo Plutarchus peculiariter librum scripsit.

Christianorum
summum Deum
Iehova.

Hos præterea suos Deos cum plurimis aliis augustis & magnificis titulis atq. nominibus (quo-
rum tamen nonnulla satis fuerunt ridicula) tum, quæ communia fere fuerunt, suos patres,
patronos, dominos, tutores, prefides, opitulos, seu opitulatores & servatores appellaverunt. At nos
Christiani Deum solum agnoscimus summum, & verissimè, nostrum patrem, patronum, dominum,
tutorem, opitulatorem, servatorem, omnem & temporalem & æternam salutis auctorem atq. fontem.
Christum item, Dei filium naturalem & proprium ἱδιὸν τοῦ πατρὸς, id est, verum Deum & Homi-
nem agnoscimus atq. credimus solum & unicum nostrum σωτῆρα, σωτῆρα, σωτῆρα, ἀρχὴν
τοῦ αἰῶνος σωτηρίας, servatorem seu salvatorem, salutem ipsam, salutis nostræ ducem & aucto-
rem. Hinc etiam Ἰησοῦς Ἰησοῦς, id est, Iesus, seu servator divinitus fuit appellatus, quo-
niam, ut habetur i. iob. 4. σωτὴρ τοῦ σώματος τοῦ σώματος.

Ethnicorum plu-
res servatores
& patres
& Christianorum
servator unus
& pater.

Fixerunt præterea atque coluerunt Gentiles innumeros Deos medios, seu mediocruos, ut
eos appellant, Deorum hominumq. mediatores, internuncios, interpretes, intercessores, sequestratos
ut Mercurii eos, quos Græci ἑρμῆς, a scientia, Latini Genios appellaverunt. At nobis Chri-
stianis unus ut est Deus, ita unus est Dei hominumq. mediator, id est, Iesus, Mediator, homo Christus
Iesus, qui dedit semetipsum ἀντὶ τῶν ἁμαρτιῶν, id est, redemptionis pretium pro omnibus, ut Paulus loqui-
tur i. Tim. 2. Idem etiam Iesus Christus iustus noster est παροῦς, id est, advocatus & pa-
tronus apud Patrem, & ἱκετὺς, id est, propitiatio pro peccatis nostris, ut inquit Iohannes prio-
re epistola, cap. 2. nec pro nostris tantum, sed etiam totius Mundi.

Ethnicorum plu-
res Diimedia-
tores, & genii.
Christianorum
mediator unus.

Pro Genis item illis Gentilium nos habemus Angelos, Spiritus illos, ut a Paulo describitur
tur Hebr. a. ministratores, qui ad ministerium mittuntur (scilicet a Deo) propter eos, qui salutis
sue æternæ hereditatem adiuvant atque cernunt. Hos nos non Gentilium more rituq. tanquam
Deos veneramus, & adoramus, sed tanquam Dei ministros, famulos, satellites, apparitores, le-
gatos, nuncios, nostræ salutis amantes & custodes fidelissimos, diviniis nobis assignatos ama-
mus, suspicimus, admiramus, imitamur, Angelum illum magni consilii, id est, Christum, cui Angeli
omnes inferiunt, quemq. adorant, solum adorantes ac invocantes cum Patre & Spiritu Sancto.

Angeli Chri-
stianorum, loco
Geniorum Eth-
nicorum.

Pro Diis igitur illis innumeri Gentilium nos Christiani (ut hunc locum primū illi pulber-
rimis Arnobii verbis ex libro 3. adversus Gentiles concludam) ad cultum divinitatis obedi-
endum: Deum primum, qui Deus primus est, pater rerum & dominus, confiteamur & adoramus
eorum in hoc omne, quod colendum est, colimus: quod adorari con venit, adoramus: quod obsequiū
venerationis exposcit, venerationibus promeremur. Cum enim divinitas ipsius tenemus caput,
a quo ipsa divinitas divinarum omnium, quæcūq. sunt ducitur: super vacuum posuimus personam
ire per singulas: cum & ipsi, qui sint, & quæ habeant nomina, nesciamus: & cuius sunt præterea
numeri, neq. liquidum, neq. comprehensum, nec exploratū habere possumus. Atq. ut in terrestribus
regnis necessitate nulla compellimur, regalibus in familiis constitutos nominatim cum principib.
adorare,

Arnobii de
Deo uno Chri-
stianorum.

adorare,

exlestem & aeternum illum Patrem atque Patriam anbelare, aspirare atq; contendere debemus.

Porro falsos & fucatos hosce suos Deos, si vere naturales, si vere artificiales coluerunt partim interne, hoc est, animo, mente, affectu, amore, sps, fiducia, vana & inani: partim externe, innumeris cum rebus externis & corporeis, tum ritibus, gestibus & carimoniis, de quibus supra. Nos autem Christiani non Deos alienos, sed verum Deum, tanquam spiritum in vñibilem & immensum cōti-
nemus, ad veneramus: & quide colere atq, venerari debemus, auctore Christo, in spiritu potissimum

arg. munerib. quibusdā externis & corporeis, partim certis quibusdā ritib. gestib. arg. carimoniss.

Ethnicorum vi Res quibus Deos suos honorarunt, quasque illi obtulerunt (quae sacrificia oblationes, offerimen-
tibus et obla- ta, dona sive donaria, anathemata et aliis nominibus fuerunt appellata) alia quidem fuerunt a-
tiones. *animata*: alie inanimata: *Animata*: ut animalia, plantae: *Animalia* vero, quae Diis suis obtule-

Adiantum macrocarpum var. *macrocarpum*
E. A. Muhl.

runr & immolarunt, fuerunt alia ratione utentia, ut Homines: alia rationis expertia: quæ anima
lia five animantia bruta appellatur: quorū alia fuerunt ærea, seu volatilia, alia terrestria, alia
aqua, alia amphibia. Pro innumeris ergo illis five hominū, five animalū brutorum sacrificiis
hostiis atq; villis Ethnicis, unicū habemus (ut uno verbo atq; generatim dicam) Christi sacri
ficiū, Christi hostiā atq; villam, semel in ara crucis oblatam, quæ ad unī veri generis humā
ni salutē sufficiens est, satisq; idonea: secundum illa Pauli Eph. 5. Sic ut & Christus nos amavit
& tradidit semetipsum pro vobis & seiposcat & duos te & Quis est deus illū videris, id est, obla
cionem & villam, am pro nobis in odorem fragrantia, id est, fragrantissimū, Deo sacrificiū, &
gratissimū. Hoc est sacrificiū verē sacrum, verē sanctū, verē proinde sacrosanctū, quod
Christus ipse per se, sine cuiusquam alterius ope & auxilio fecit: in quo simul & hostia fuit & sa
cerdos. Hoc demum sacrificiū verē & hostia & villā potest appellari, quippe quo solo semel
facto omnes Dei hominūq; hostes, tam visibiles quā inuisibiles, ut peccatum, imi Dei, legis ma
ledictio, mundi caro, diaboli, mors, infernus, viciū, villi, atque prostrati fuerunt.

Humanum illa Gentilium sacrificia, quæ & antiqua & per vulgata fuisse legimus, fuerunt immen-
siſſima, ab ipsa lege nature, omni humanitate abborrentia. Ipsi quoque parentes, dispositi abjecti &
naturali illa sua quoque opyla, exuta omni humanitate, non dubitarunt suos liberos, viscera atq;
ignora sua christifera Deus illis suis, suis demonibus, potius maculanda miserrime atq; cremanda offer-
re. O scelus horrendum, immane, detestandum ac inexpiabile. Sed quemadmodum sacrificiorum istorum

Christianorum immunitatē merito detestamur & execramur: sic contra Patris illius nostri celestis charitatem
atque bene-
volentiam admirari non possumus, qui filio illi suo unigenito & charissimo non peperit, sed eum pro no-
bis, nob. inquit, suis inimicis morti, et quide morti gravissimæ, acerbissimæ, ignominiosissimæq.
tradidit, secundū illi Christi verba: Sic Deus dilexit Mundū, ut filium suum unigenitū traderet pro
Mundo, qui omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternā. Verūm ut Patris, ita
Filii quoq. ipsius incredibile amoris erga nos vim ac magnitudinē asidue, gratā memoriq. men-
te, nos homines mortales, qui ejus quoq. inimici eramus, colere, recolere, volvere atq. reveren-
re debemus, de quo ille ductus semetipsum pro nobis obtulit, corpus animūq. suum humanū crudi-
lissimè affligi & excruciat, crucis deniq. supplicio horrendo mactari passus est pro nostra salute.
Fuit hoc illius sacrificiū immane quidē & inhumanū, si cruciatus, tormenta, crucē atq. mortem
item eorum, qui his tormentis atq. suppliciis eum affecerunt, severitā, crudelitatemq. spectes: sed fa-
simul illud sacrificiū, verē humanū, quod a Christo, seu verō homine, non consubstantiali & an-
mo & corpore pro humani generis salutē salū est. Fuit etiā sacrificiū humanissimū, quia ad infi-
nitā illa Dei patris atq. filii gloriā & bonitā seu charitate erga genus humanū profectum est.

Loco quoque dicitur varie Ethnicorum Christiani unicuique Christi sacrificium habent. Quantum vero ad illa animalium pecorumque sacrificia attinet, quae varia fuerunt et multiplicia secundum diversam animalium genera (de quibus supra) illis omnibus oppositum hoc unicuique Christi sacrificium, qui non Hecatombas, non Chilibombas, non alia animalia arg. pecora, sed seipsum, seipsum, in qua, pro generis humani salute Deo patri suo celesti libentissimè patientissimè obstruit. Legimus apud quosdā Indiae populos solitos fuisse nonnullos furore quodā seipso Dui sui, rei nimirum placendi gratia, mactandos offerre. At Dei filius non quodā furore, sed ardentissimo erga Deum genitorem humanā amore adductus et impulsus seipsum, i.e. de vine placandae generisq. humani demendae gratia, Patri suo celesti in odorem suavitatis obstruit.

cinit. Christus est hircus ille, qui, coniectus in eum peccatis totius populi, non Baccus, sed Deo extra urbem pro peccatis fuit immolatus, de quo Le vitici 16. & Num. 15.

Ethnicorum corpora ad sacrificia destinata quædam.

Christianorum quæ corpora ad sacrificium destinata.
1. Corpus Christi.

Sed ne, quod longum nimis foret & prolixum, singula animalium genera, quæ Gentiles Diis suis immolabant, persequar: illorum quidem corpora, ex toto grege electa, ad aras adducere, coronare, vincire, immolare, mactare, cadere, jugulare, excoirare, membratim difficere, tandem vel tota, vel integra, vel certas illorum partes, in Deorum suorum honorem concremare consueverunt: de quo supra pluribus. Pro infinis illis animalium corporibus nos Christiani Christi habemus corpus: corpus, inquam, electum, eximium, purum, putum, sacrosanctum, quod, ut ipsemet Christus in sacrosancta sua Cena institutione locutus est, pro nobis fuit traditum: hoc est, quod pro nobis caput, vinctum, ab uno tribunali & iudice injusto, ad alterum raptum, confusum, flagellatum, corona spinea sauciatur, horrendis miserandisq; modis a vertice capitis ad plantas usque excruciatum ac deformatum fuit. Hoc ipsum corpus jam ferè ex sanguine & exanime, gravi crucis onere est impositum, extra urbem, tanquam ex Damascus, ad locum suppliis, Golphatha dillum, quasi ad macellum quoddam ductum, vestibus per ludibrium & contumeliam summam exutum, nudum, cruci affixum, atq; post multos cruciatus enecatum fuit. Ex hoc ipso autè corpore, verè licet mortuo, & militis cuiusdam lancea confosso sanguis & aqua (o miraculum ac mysterium ingens!) profluxit, hoc est, ut uno verbo dicam, peccatorum remissio, vita & salus in universum genus humanum redundavit. Vnde Petrus epist. 1. cap. 2. Corpore suo super lignum pertulit peccata nostra, ut peccatis mortui iustitie vivereamus, cuius videri sanati sumus. Hoc ipsum Christi corpus sepulchrum, & ad vitam revocatum, & celestes illas sedes & vestium, nunc gloriosum & clarificatum sedet ad dextram Patris, cui nostra quoq; corpora eandem reddentur conformia, secundum illa Pauli verba ad Philip. 3. cap. Christus, inquit, corpus nostra ταπεινώσας, id est, humile & abiectum μετασχηματίσας, transfigurabit, & reddet συνμορφον τοῦ σώματος αὐτοῦ, conformem corpori glorie sue, seu glorioso. Hoc ipsum igitur Christi corpus, verè Σῶμα, hoc est, Σῶμα καὶ ψυχὴ, vitæ & salus nostra potest appellari, quod nobis fide manducandum in sacra illa synaxi panis symbolo porrigitur: Vnde panem illum, quem frangimus, Paulus καὶ σωτηρίαν corporis Christi appellat 1. Cor. 10. Sed Christi quoq; corpus mysticum est, & appellatur Ecclesie, cuius ipse est caput. Eph. 1. 4. 5. 1. Meminerimus ergo & cognovimus assidue, qui nos Christianos profitemur, nos Christi esse corpus, in unum nos omnes baptizatos esse corpus & spiritum, ut Paulus ait 1. Cor. 10. nos Christi esse membra: unde memores semper sumus atq; studiosi cum puritate atque innocentie, cum obediencie erga Christum, cum charitatis mutua ac sincera erga nos in vicem. Postremo enim Christus corpus suum pro salute nostrâ tradidit, & obolerit in ara crucis, nos quoq; in viciis nostris ergo (sicuti Paulus nos per Dei miserationes obtestatur) corpora nostra debemus ὡς ὁ σώματος τοῦ σώματος, ἀγία, ἡγιασμένη τοῦ σώματος, καὶ λογικῆς ἀφειρμένης, id est, si fere hostiam vivam, sanctam, acceptam Deo, tanquam cultum nostrum rationalem.

2. Corpus Ecclesie.

3. Corpora singulorum fidelium.

Ethnicorum carnes sacrificiales impure Christianorum vero sacrificiales, nempe Christi, purissimæ.

Porro & carnes animalium mactatorum Gentiles partim igni comburere atque consumere, partim comedere in sacrificiis suis fuerunt soliti: quæ quidem carnes Deo fuerunt exosa, in vasa & execrabilia. At nos Christiani pro putridis illis Gentilium carnibus Christi habemus carnem purissimam & vivificam, de qua Christus ipse multa præclare disseruit, in illa quondam clarissima urbe Capernaum, ut Iohann. 6. scriptum est. Idem & evangelista cap. 1. λόγος (inquit) σὰρξ ἐστίν, id est, Verbum illud, quod fuit in principio, quod fuit apud Deum, quod est Deus, factum est Caro: cui respondens illa Pauli 1. Tim. 1. Σὰς ἡγία καὶ ἡγιασμένη ἐστίν, id est, Deus apparuit, sive manifestatus est in carne. Et, ut idem scribit ad Hebr. 2. Quoniam pueri participes fuerunt carnis et sanguinis, ipse (Christus) similiter factus est particeps eorundem, ut per mortem eneraret atq; convelletet eum, qui mortem habuit potestatem, hoc est, Diabolus, & tederet eos, qui mortem formidini per totam vitam fuerunt obnoxii. Quicunque igitur, ut Iohannes epist. 1. cap. 4. cessavit est, confiteatur Iesum Christum venisse in carne, in ex Deo est: & omnis spiritus, qui non confiteatur Iesum Christum venisse in carne, ex Deo non est. Hanc suam carnem, quam assumpsit, dedet scilicet excarnificandam & enecandam pro mundi vita. Hæc igitur Caro est panis, verèq; cibus, ut Christus ipse loquitur, quem nisi ederimus non possumus habere vitam in nobis. Contrà, qui hæc Christi carnem edit, bibiditq; ejus sanguinem, vitam habet æternam, manetq; in Christo, & Christus in ipso.

ipso, qui cum excubabit in extremo die. Atq. horum quidem omnium ipsum Christum censem habemus & doctorem locupletissimum & verissimum Ioban. 6. Hæc ipsa igitur castissima Christi Caro, tanquam salutis nostræ causa unica, carissima nobis esse debet. Huiusce carnis, tanquam panis atq. cibi veri, vereq. salutaris, sumus quasi belluones, hoc est, avidi semper & appetentes, illam esurimus, illam manducamus, quæ solâ ad vitam æternam pasci atq. satiari possumus. Hæc Christi caro facit, ut sumus caro de carne ejus, os de ossibus ejus: estq. hæc purissima Christi caro purissima corruptissimæ nostræ carnis optima medicina. Quemadmodum autem Christus purissimam illam suam Carnem pro Mundi vicia & salute dedit, Patriq. suo obtulit, illam multis modis excrucuari, crucifigi ac tandem enecari passus est: sic nos impuram nostram carnem crucifigere atque mortificare debemus, secundum illa Pauli ad Gal. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Et Sanctus Petrus 1. epist. 4. cap. 4. ἡμεῖς οὖν οὐκ ἐσθίμεν καὶ πίνομεν, ἀλλὰ ὡς περὶ τοῦ θανάτου ἡμεῖς, ἀλλὰ θελήματι τοῦ θεοῦ τὸν ἐκλογιστὸν ἐσθίοντες καὶ πίνοντες. Atq. hæc ipsa quidem carnis nostræ, hoc est, naturæ impuræ & corruptæ, crucifixio & mortificatio & spiritus vivificatio (quæ una est, solidæq. penitentia) sacrificium est Deo gratissimum.

Præterea ut carnes, sic sanguines quoq. illi hostiarum Gentilium impuri fuerunt & immundi, ita ut non tam sanguines, quam sanies quadam purulenta, putride ac putide dici meruerint. Ethnicorum sanguines sacri
Quamvis igitur illis sanguinibus, quibus altaria, simulacra, seipfos aspergere, nonnunquam fuerunt soliti, sanctificandi, expiandi, lustrandi, divinandi, sedera sancienti vim tribuerunt: tamen revera nihil fuerunt aliud, quam sanguines, hoc est (in qua quidem significatione sepe in sacris litteris nomen hoc usurpatur) terra & nersaria quadam seclera atque flagitia. Pro illis igitur Gentilium sanguinibus atq. cruoribus impuris & immundis nos Christiani Christi habemus sanguinem sanctissimum & purissimum, qui plenè nobis cumulareq. ad salutem nostram præstare omnia illa, quæ Gentes impuri illis sacrificiorum suorum sanguinibus asperxerunt. Nam, ut Iohannes iniquæ epist. 1. cap. 1. Sanguis Iesu Christi, filii Dei, καὶ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπὸ πάντων ἀμαρτιῶν, purgat & emundat nos ab omni peccato. Sic Apocal. 1. Christus dilexit nos, καὶ λύσας ἡμᾶς ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν ἐπὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ, & lavit nos a peccatis in sanguine suo: ἵνα ἀπαθήσῃς τὸ ἴδιον αἷμα & τὸν λόγον, ut sanctificaret populum, quemadmodum Paulus testatur ad Hebr. 12. cap. itemq. nono, in hunc modum: Ἐν αἵματι πατρὸς καὶ ἀποχρίται κατὰ τὸν νόμον, in sanguine omnia purificantur secundum legem. Sic ad Col. cap. 1. Et q. (scilicet ipse) ἵς ἔχομεν τὴν ἀπολύτωσησιν ὁμοῦ τῷ αἵματι & τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἀποχρίται: in quo (filio Dei) habemus redemptionem per sanguinem, remissionem peccatorum. Quibus respondens illa ejusdem Apostoli ad Eph. cap. 1. ἐν ᾧ (Christo) ἔχομεν τὴν ἀπολύτωσησιν ὁμοῦ τῷ αἵματι αὐτοῦ τὸν ἁγίον πνεῦμα καὶ ὁ λόγος: in quo (Christo) habemus redemptionem per sanguinem ejus remissionem peccatorum, secundum divinitas gratiæ divinæ. Et hæc Hebr. 9. χροῖς αἱματὸς ἁγίου ἡ ζωὴ αἰώνιος, sine sanguinis effusione non fit remissio. Ibidem Christi sanguinem conferens cum sanguine taurorum & bircorum & cum cinere jurencæ: Quamto magis, inquit, sanguis Christi, qui per spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo (καθαρῶς) id est, purgabis conscientiam nostram a mortuis operibus ad servandum Deo vivo, quo toto capite, sicut & decimo, comparatione illa docet atque demonstrat, quantæ sanguinis Christi nos sanctificandi, a peccatis purgandi, pacem salutemq. nostram cum Deo sancienti, Deumq. nobis propitiandi vii atque virtus. Sic Christus: Hic, inquit, est sanguis novi Testamenti, qui effusus est pro multis in remissionem peccatorum. Hoc Christi, tanquam Agni immaculati & incontaminati, sanguine pretiosi redempti sumus, ut Petrus ait, epist. 1. cap. 1. Eodem in loco Iacobi, id est, asperisionem sanguinis Iesu Christi opposit sanguinis brutorum animalium asperisionibus. Hoc crucis Christi sanguine in cruce profuso, Paulus ad Colos. dicit, Deum placasse atque pacasse tam ea, quæ in celis sunt, quam quæ in terris: & idcirco, ut idem Apostolus ad Hebræos ait, Asperio sanguinis Christi melius loquitur, quàm Abelis sanguis. Hoc Christi sanguine nos justificari Deoq. reconciliari docent illa Pauli verba ad Rom. 3. Qui justificamur gratia ejus gratis per redemptionem in Christo Iesu quam proposuit Deus propitiatorum per fidem in ejus sanguine. Et cap. 5. Multo igitur magis justificati, nunc in sanguine ejus servabimur ab

Ethnicorum
Pungines sacri
ficiales impuri
Christianorum
sanguis, vide-
licet Christi
purissimus.

ejus ira. Idem ad Col. 1. Hic Christi sanguis ipso teste, verè est potus (ut ejusdem caro verè est cibus) quem qui bibis, vitam habet eternam, manetq; in Christo & Christus in ipso. Hujusce sanguinis xotoria, id est, communio, siue communicatio, est calix seu poculum illud Dominicum, Paulo refert, 1. Cor. 11. Hic deniq; sanguis noster est, cuius Iobannes meminit, priore epist. 5. cap. Christus venit per aquam & sanguinem. Item: Tres testes in terra, spiritus, sanguis, aqua. Hujus etiam Agni, id est, Christi, sanguine Martyres Apoc. 7. solas suas dicuntur dealbasse. His divinis sanguinibus Christi elogius addatur illud Cypriani pulcherrimum ejusdem sanguinis encomium in epistola ad Fortunatum de duplici martyrio, unde mirificam quærit, qui peccatorum suorum conscientia & ira iudicium, de vini metu anguntur, consolationem haurire possunt: Nimirum, inquit, hoc est Efficax illud sacrosancti sanguinis testimonium, dicens, Ecce agnus Dei, ecce qui tollis peccatum mundi. Plus est tollere peccatum, quam peccata: & peccatum non hujus aut illius, sed mundi. Cuius enim peccati mundum uni versus occuparet, hoc per Christum esse sublatus, sanguis ipsius pro nobis effusus, reddidit evidens testimonium, melius pro nobis loquens, ut inquit Apostolus, quam sanguis Abel. Siquidem ille clamans, pacem loquitur & reconciliationem. Quin idem sanguis quia a nobis bibitur, si modo digne bibitur, clamat in cordibus nostris verba pacifica & solatii plena. Et hic triplex est testimonium licet spirituale quodammodo. Clamat spiritus, qui nobis arrhabonus loco datus est. Abba pater testificans, quod sumus filii Dei: clamat aqua per quam renati sumus, quod & donata sunt nobis omnia peccata: et si quis adhuc dubitat accedat sanguinis testimonium, calamitatis. Quid adhuc hafitas? quid apud te pavitas tyrannum Sutanâ? ecce precium, qui te redemit Dei filius. Nisi te saluum voluisset Deus, non tradidisset ingenitum suum in mortem. Nemo maiorem charitatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis. Si non est majus eximie benevolentia testimonium, quoniam si quis vitam impertiat, amico gratius est Dominici sanguis testimonium, qui pro inimicis effusus est. Effusus pro inimicis fecit amicos ac filios Dei, atq; ut consideremus hanc fore perpetuam amicitiam, reliquit nobis edendam carnem suam, reliquit bibendum sanguinem, ut per eadem aleremur, per quem vivimus redempti. Sanguinis asperfusio confirmatum est veteris Testamentum, quemadmodum & Hebraei scribent præclare docet beatissimus Paulus: Christi sanguine confirmatum et corroboratum est novum Testamentum, hoc est Testamentum in quo per illum gratia & remissionis peccatorum, per sanguinem agni immaculati, qui in seipso sepe dignatus est totius mundi peccata, quod omnes ex Adam contrahunt, qui prodeunt in vitam & cuius conspectu peccant quicquid peccant, Christi ergo sanguis sanctissimus (ut hoc per ipsum addimus) immensitatem pro nobis præsertim in ara crucis profusus, quoniam nobis per spiritum sanctum, per Verbum, per Sacramenta aspergitur, & ad potandum propinatur, fidei a nobis per spiritum sanctum, omnia impiorum nostros sanguines, hoc est, peccata elucide expiandi, per seculam vitam obsequat.

E. hincorum
scilicet a
Christi
scilicet verum.

Sed & Animalium immolatorum coxas siue femora exsecta, & adipe siue pinguedine obdusa ignem Ethnici (ut supra dixi) porricere atq; concremare in Deum suorum honorem consueverunt. Nos contra spreto contemptuq; istis superstitionibus sepe medicemur illud Christi fecimus, in quo, ut Apoc. cap. 19. legimus, inscriptus fuit augustissimus ille titulus, REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTIVM: qui cum maiestatis Christi, tum iustæ debitæq; nostri a obedientie, & quod est consequens, nostræ salutis est symbolum.

Ethnici linguas
Mercurio of-
ferre soliti.
Christi in eis
soli Deo consec-
rantur, easdemq;
brutas, belluinas,
et impuras S.
Spiritus igne exurere
atque purgare debemus.
Quid dicam,
quod pilos quoq;
ex hostiarum suarum
capite evulsos, seu
primitias quasdam
Dei suis consecrare,
et in ignem conjicere
atque comburere
consueverunt? de qua
similiter ce-
rimoniam furi-
li atque superstitiosa
supra dictum. Nos
vero Christiani pilos
istos peccatorum, hostia-
rumq; Gentilium ne
prius quidem facientes,
cogitemus sepe,
capiti nostri pilos
quosque, ut Christi
filius testatur, a Deo
patre nostro celesti
esse numeratos, ei esse
caros, ut nullus eorum
sine ejus voluntate
in terram decidat.
Neditemur etiam
illos Christi capillos,
sanctos atque nris
in hac candidos,
quorum in illa
Christi prosopographia
Apoc. cap. 1. fit
mentio: qui partim
candidis, id est,
purgatis

puritati & innocentie Christi, partim remissionis nostrorum peccatorum symbola sunt: quæ accommodari possunt illa verba Isaie cap. 1. Si peccata vestra fuerint, quasi coccinum, sicut nix dealbabitur: et si fuerint rubra instar vermiculi, erunt tanquã lana. Ac meo quidem iudicio non ineptè & absurdè per illos Christi capillos pili ac fideles possunt intelligi, qui Christi, sicut capites, sunt quasi pili: qui pili licet viliores in hoc Mundo censeantur: eandem Christus illos habet in numero, illorum curam gerit, eos sancti sui Spiritus gratiâ nire atque lanâ candidiores reddit.

Nec verò partes tantum hostiarum externas, sed etiam internas, ut viscera, intestina, præcordia, exta, Dns sui consecrabant. Illa enim studiose curiosèq; intueri, rimari, atque scrutari, ex eis de rebus futuris prædicere, & coquere, colla profecare, profecta in anam focum ve porricere, hoc est, propicere atque ita combutere solebant: quæ carimonia magnam se putabant a Dni sui inire gratiam. Vnde exta hæc sua vocabant Lustralia. Nobis contra Christianis viscera atque præcordia Dei patris celestis, & Filii ejus unigeniti, diligenter, assidue attentèq; sunt consideranda & contemplanda cum ad doctrinam, tum ad consolationem nostram, secundum illa Luc. 1. Per viscera misericordia Dei visita vit nos Oriens ex alto, hoc est, Christus Dei filius, Sol ille justitiæ, ex alto, id est, e celis oriens, nos miseros homunciones pro incensa, & quasi viscerali Dei patris misericordia (quæ ἀλλοτρίαν ἰστοῦν καὶ τοῦ ἀλλοτρίου appellat Paulus ad Philip. 1.) visita vit, in carnâ venit, ad nos scilicet redimendos. Viscerum Christi crebra in Evangelio fit mentio: quorum assidue meminisse debemus, quibus visceralis, & cordialis, ita loquar, hoc est, summa & infinita ejus erga genus humanum charitas atque misericordia designatur. Hæc exta sunt verè lustralia, quibus lustramur: hæc sunt certissima æternæ nostræ salutis præsentia atque indicia: hujusmodi ἀλλοτρίαν οὐκ ἐπιτιμῶν, viscera misericordiarum, nos quoque debemus ἐξ ὧν ὁ σκεῖμα, id est, induere, Christi videlicet exemplo & imitatione misericordes esse, benigni atque benefici erga proximum: non οὐκ ἐκείνων τὸ ἀλλοτρίαν, præcludere viscera nostra atque præcordia fratri, qui opus est indigus, sed ejus commiseratione tangi, eiq; opem ferre: ut nos Paulus hortatur, Coloss. 3.

Et hæc de animalium sacrificiis, quæ non nisi animalibus verè mortuis, Dns suis placere, & osq; placere existimabant. His igitur animalium, atque etiam hominum mactatorum mortes magnam Deos propitiandi & peccata expiandi vim habere sibi persuadebant, cum illa sacrificia sibi contraria essent re verè mortifera, hoc est, non vitam, sed mortem potius illis æternam adferrent. At nos Christiani solam Christi mortem credimus atque confitemur vitam nobis & salutem æternam peperisse, nosq; morte illa æterna, quæ peccati est stipendium, liberasse. Vnde Paulus 1. Thess. 5. Mortuus est, inquit, Christus pro nobis, ut si ve vigilemus, si ve dormiamus, unâ eum illo vivamus. Idem ad Rom. 5. Christus pro nobis adhuc infirmis, & suis inimicis mortuus est. Si igitur cum essemus inimici, Deo reconciliati sumus per mortem filii ejus, multo magis, nunc reconciliati, servabimur in vitam ejus. Idem Apostolus Christi mortem nostram vocat ἀπολύτρωσιν, id est, redemptionem, ad Hebr. 9. Et ad Coloss. 1. Christi corpus, carnem atq; mortem conjungens, in Deo nos reconciliator esse ait. Verba ejus hæc sunt: ἡ ὁλοκαυτῶν λατρία (scilicet Deus nos) ἐν τῷ σώματι τῶν σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τῆς θανάτου, hoc est, reconciliavit nos in corpore carnis sue (corpore verè humano & mortali) per mortem. Sic idem Christum dicit factum esse obedientem Deo ad mortem usque: & quidem mortem crucis. Quem admodum autem Christus pro nobis nostraq; salutis mortuus est: sic nos quoq; peccatis mori, & justitiæ Deoq; vivere, et mori oportere, ac vitam sanguinemq; nostrum pro Christo profunderè parati semper esse debemus.

Perse, ut supra ex Strabone & Eustasio diximus, non putabant fas esse Dns animalium corpora atq; carnem immolare: quippe quos animalium tantum animâ putabant esse contentos, & in ea acquisce. At nos Christiani dicere possumus, Christum Dominum nostrum & corpus atque sanguinem & animam suam pro nobis Patri suo celesti obtulisse, secundum illa Joh. 1. opist. ca. 3. Iesus animam suam pro nobis posuit. Et igitur corpus: sic animam quoq; suam, verè humanâ sanctissimam, multis doloribus, priusquam ex corpore ipsius sacrosancto excederet, angî, affligi, atq; excruciatî voluit: ne testantur illa ejus verba: Anima mea contristata est, usq; ad mortem. Sic igitur & anima & corpore pro nobis pati voluit, ut perfectissimus esset & animarum & corporum nostrorum servatur.

Ethnici partes hostiarum etiâ internas offerre soliti.

Christianorum partes internas quæ consideranda.

Ethnicorum hostia, nempe mortifera.

Christianorum hostia, nempe Christi mortui verè vivifica.

Perse carnem immolare nec fas dicebant.

est $\kappa\omega\delta\iota\alpha$, id est, odor bonus & suavis, & odor vite ad vitam, id est, vitalis & salutaris: non credentibus autem & iis, qui pereunt, odor est mortis ad mortem, id est, mortifer & exitialis, ut Paulus docet 2. Cor. 2. Unde hunc locum Gregorius Nyssenus scite admodum sic explicat: Quemadmodum, inquit, unguenta columbis addunt robur, scitabaeos autem necant: sic Christi & Evangelii de Christo divinus odor piis quidem est salutis: impiis autem exitio. Huc quoque referri possunt illa Cantici quarto, ubi odor vestimentorum & unguentorum Sponsi, id est, Christi, dicitur suavitatem suam superare quavis cura & aromata. Ecce 7. cap. ejusdem libri, Odor oris ejus dicitur esse quasi odor malorum. Propter hoc ipsum Christi thymiamata & odoramentum Deo gratissimum, grata Deo sunt Christianorum quoque thymiamata spiritualia: cujusmodi sunt, Col-
lecta & elemosyna, hoc est, munera atque beneficia, quae cum in sacrorum antistites legitimos
fideles, cum in pauperes & inopes conferuntur, ex misericordia profecta: unde etiam elemo-
syna dicitur tibi illius appellatur. Sic Paulus ad Philipp. 4. hujusmodi dona atque munera vere
pia religiosa & utilia $\kappa\omega\delta\iota\alpha$, & $\kappa\alpha\iota$ $\delta\omega\kappa\iota\alpha$ dicitur, & $\kappa\alpha\iota$ $\iota\sigma\chi\alpha\varsigma$ $\tau\omicron\varsigma$ $\Theta\epsilon\omicron$, id est, odorem suavitatis
volentem, & hostiam Deo gratam & acceptam vocat. Unde idem ad Hebr. ult. & $\delta\iota$ $\iota\upsilon\pi\eta\tau\iota\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$
 $\kappa\omicron\iota\tau\omega\mu\iota\alpha\varsigma$ $\mu\eta$ $\delta\iota\pi\lambda\alpha\theta\epsilon\alpha\iota\delta\alpha\iota$. $\tau\omicron\iota\omega\tau\alpha\iota\varsigma$ $\gamma\omicron$ $\delta\omega\kappa\iota\alpha\varsigma$ $\iota\upsilon\alpha\gamma\iota\sigma\tau\alpha\iota$, Beneficentia & liberalitatem,
inquit, nolite oblitesci. Talibus enim sacrificii placatur Deus.

Proces similiter piorum odores, odoramenta sive thymiamata Deo gratissima appellantur Apocal. 5. Unde etiam Paulus ad Hebr. 13. $\delta\iota$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$, inquit, $\alpha\delta\alpha\phi\iota\epsilon\gamma\epsilon\upsilon\theta\iota$ $\delta\omega\kappa\iota\alpha\varsigma$ $\alpha\iota\tau\iota\sigma\tau\omega\varsigma$ $\delta\iota\varsigma$ $\pi\alpha\tau\epsilon\varsigma$ $\tau\omicron\varsigma$ $\delta\epsilon\omega$, $\tau\upsilon\tau\epsilon\tau\iota$ $\kappa\alpha\tau\alpha$ $\chi\epsilon\lambda\alpha\iota$, $\delta\epsilon$ $\lambda\omicron\gamma\eta$ $\tau\omicron\varsigma$ $\tau\epsilon\iota$ $\epsilon\upsilon$ $\mu\alpha\tau\iota$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$, id est, Per ipsum (Christum scilicet) offerimus sacrificium laudis semper & ubique Deo, hoc est, fructum laborum (Psal. 50. tituli laborum vocantur) consentientium nomini ejus. Et haec de thymiamatis seu odoramentis Gentilium sacris; quibus non incommodè subnecti possent unguenta, atque coronae sive corollae.

Gentes igitur varia habuerunt & multiplicia $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha$ unguina, sive unguenta sacra, pre-
tiosa & odorata, quibus in personarum, templorum, altarium, & idolorum initiationibus & con-
secrationibus fuerunt usi. Nos Christiani 2. $\iota\sigma\mu\alpha$ nostrum habemus a Sancto Spiritu, ut Ioban-
nes epist. 1. cap. 2. ait. Unde etiam nomen nostrum habemus, *Chrisma* nostrum, hoc est, unguentum,
sive unctio nostra est Spiritus sanctus & $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha$ nostra sunt Spiritus sancti $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha$, id
est, dona atque munera, quibus initiamur, inauguramur consecramur Deo. Unde Iobannes loco
illo citato: $\kappa\alpha\iota$ $\iota\mu\epsilon\tau\epsilon$ $\tau\omicron$ $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha$, $\delta\iota$ $\lambda\acute{\alpha}\beta\epsilon\tau\iota$ $\alpha\pi\prime$ $\delta\omicron\theta\iota$, & $\iota\upsilon\mu\iota$ $\mu\omicron\theta\omicron$. $\kappa\alpha\iota$ η $\chi\epsilon\iota\sigma\iota\varsigma$ $\iota\gamma\alpha\tau\iota$ α $\tau\epsilon\iota$ $\delta\iota\delta\omicron$
 $\kappa\epsilon\iota$ $\iota\upsilon\mu\iota\varsigma$, $\alpha\lambda\lambda\prime$ $\alpha\iota\varsigma$ $\tau\omicron$ $\alpha\upsilon\tau\omicron$ $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha$ $\delta\iota\delta\omicron\tau\alpha\iota$ $\iota\upsilon\mu\iota\varsigma$ $\epsilon\theta\epsilon\iota$ $\mu\alpha\iota\tau\epsilon$, hoc est, Sed unguentum, quod
accepistis ab eo (Christo) in vobis manet: & non opus vobis est, ut quis vos doceat: sed sicut illud
ipsum unguentum sive unctio (id est, Spiritus sanctus) docet 2. de omnibus. Sic Christus, qui ab
ipso unguento nomen habet, eodem Apostolo teste, in Evangelio promittit suis suum spiritum, seu
doctorem atq. doctorem fidissimum.

Coronarum similiter apud Gentes in sacrificiis, in ludis in festivitatibus quibuscumque maximis
& frequentissimus usus fuit, de quo legere licet Tertulliani librum de Corona militis. Fuerunt
autem corona illa sacra Gentilium antiquitus graminea, florea, herbida, ex graminibus flori-
bus herbis, ex arborum frondibus, ramis, foliis, praesertim ex myrto, lauro, olea confici fuerunt
solita. Hisce autem coronis, sive corollis & idola, & sacerdotes, & altaria, & foci, & hostiae or-
nari, decorari ve consueverunt. Has etiam in ignem nonnunquam conjicere atq. comburere fue-
runt soliti. In Actis Apostolicis legimus lovin sacerdotem, qui erat ante civitatem, unā cum po-
pulo canens & $\chi\epsilon\iota\sigma\mu\alpha\tau\alpha$, id est, coronas attulisse, quos Paulo & Barnabae, tanquam Divis, im-
molaret: queni impium ipforum conatum sanctissimi illi Apostoli scissis vestibus, magna contem-
tione represserunt. Ipse denique fores, inquit Tertullianus, ipse ara & hostia, ipsi ministri &
sacerdotes eorum (Ethnicorum) coronantur. Idem: Ceterum a sacro coronantur & lupa,
navia & laquei, & pistrinae, & carceres, & ludus, & ipsa amphitheatra, & ipsa spolia-
ria, ipsaeque ludinae. Sed de hoc antiquo coronarum apud Gentes usu, & sacro & profano,
sive superstitioso & luxurioso & libidinoso vide multa apud eundem Tertullianum eodem
in libro.

Unguenta quae
Ethnicorum:
& quae a
Christianis.

Aegyptiorum coronae
Christi, maxime de
coris utitur in
Actis 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100.

Corona Ethni-
corum.

Vnum hic tantum addam de foribus, ostiis sive januis, & sacratum & profanatum aditum, quas sacras habitas, sancte religiosę cultas ac Divis quibusdam fuisse consecratas apud Gentios constat. Tertullianus eodem libro: At enim Christianus, inquit, nec januam suam laurus infamabit, si norit, quantos Deos etiam ostiis Diabolus affinxerit. Januam a janua, Limentinum a limine, Forculum & Cardam a foribus & cardinibus, ut apud Græcos Thyreum Apollinē & An celios demones. Idem in libro de Idololatria: Ergo, inquit, Dei bonos est lucerna pro foribus, & laurus in postibus, non utiq; quod Dei bonor est, sed quod eius, qui pro Deo eiusmodi officii bono- ratur: quantum in manifesto est salva operatione, quæ est in occulto ad Demonia perveniens. Certi enim esse debemus, si quos lateat per ignorantiam literaturæ seculari, etiam ostiorum Deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam, & Forculum a foribus, & Limentinum a li- mine, & ipsum Janum a janua, & utiq; scimus, licet nomina inania atq; conficta sint, cum tamen ad superstitionem de ducuntur, rapere ad se Demonia et omnem spiritum immundum per consecra- tionis obligamentum. Alioquin Demonia nullum nomen habent singularem, sed ibi nomen in ve- niunt, ubi & pignus. Etiam apud Græcos Apollinē Δουαίον, & antelios Demonas ostiorū præ- fides legimus. Hæc igitur ab initio prævidens Spiritus sanctus, etiam ostia in superstitionem ven- tura præcinitis per antiquissimum prophetam Enoch. Nam & alia ostia in balneis adorari videmus. Sin autem sunt, quæ in ostiis adorentur, ad eos & lucerna, & laurus pertinebunt. Idolo feceris, quidquid ostio feceris. Et hæc de foribus, ostiorum, januarumq; supersticioso apud Gentios cultu. Nobis verò Christianis Christus, ut ipse testatur, unica est janua, ostium, porta, fores, cardo atq; limen ad regnum celorum, vitamq; celestem & æternam.

Coronæ Chri-
stianorum.

Pro coronis autem illis Gentium atque feris, sive graminis, floreū, herbidi, frondosi, sive etiam aurei, argentei, gemmati, aut ex quacunque alia vel pretiosissima materia confecti, nos primum Christi habemus coronam spinæ, quæ nobis æternam ac celestem illam coronam pepe- ris. Quemadmodum autem spinæ primū gesta vitæ coronam, ac deinde celestem illam coronam sunt consecutus (Vnde Apostolus ad Hebr. 2. Christum dicit fuisse & τὸ ἐξ ὕλης καὶ σαρκὸς ἵνα ἡμεῖς ἵνα ἵνα ἵνα, per passionem gloria & honore coronatum & ornatum:) sic nobis quoque por- tantibus primum in hoc Mundo spinæ illam Christi coronam, hoc est, pie patienterque quas- vis afflictiones, veræq; religionis nomine ferentibus confecto tandem vitæ hujus curriculo atque certamine, reposita est in celis, certoque speranda & expectanda viciū illi & dñi, id est, immarcescibilis & æternæ gloriæ ac beatitudinis corona, ut eam Petrus vocat 1. p. 4. cap. Sic Paulus epist. 2. ad Tim. 4. Certamen bonum certa vi, inquit, cursum confici, fidem serva vi. Reliquum est, quod reposita mihi est corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illo die ju- stus iudex, nec mihi tantum, sed omnibus, qui amant ejus adventum. De eadem corona loquitur Apostolus Iacobus in sua epistola cap. 1. Beatus, inquit, vir, qui suffert tentationem. Nam ten- tatione probatus coronam vitæ accipiet: quæ tamen corona spinæ illi Christi corona, hoc est, mortis atque passionis acerbissima & divi- næ gratiæ atque misericordiæ accepta est ferenda. Sic ille quoque Ecclesiæ Apostolicæ ac primigeniæ Protomartyr Stephanus (quod nomen coronam sonat) lapidatū primū corona oneratus & afflictus, id est, lapidibus obrutus, ac deum ille celesti ornatus fuit. His adde, quod pii quoque & fideles ipsi pastorum & doctorem Ecclesiæ Coro- na, id est, decus & ornamentum appellantur (sic enim Paulus Philippenses suam vocat coro- nam): unde vicissim doctores atq; pastores Ecclesiæ (siquidem probe fungatur suo munere & of- ficio) ipsius Ecclesiæ corona, hoc est, Cornamentum, verissime dici possunt.

Ethnicorum
qui panes, &
Christianorum
qui vitam pla-
nu.

Sed ut ulterius hoc ex plantis sacrificiorum genus persequamur, panes quoque, placentas, liba, aliæque id generis edulia, ex frugibus atque fructibus confecta, Ethnici Divis suis su- persticiosissime obtulerunt. Pro illis omnibus nos Christum habemus, qui seipsum panem, panem verum, panem celestem, e calis delapsum, panem vitæ, panem vivum & vitificum appellavit, quem qui manducant, in eum nimirum credendo, vitam habent æternam Iohan- nis 6. Christus igitur solus noster est panis, quo verè pascimur ad vitam æternam: est nostra placenta, quæ sola Deo placuit, ejusque vitam placavit, & idcirco sola, tanquam unica salutis nostræ causa nobis placere debet, ut in illa sola acquiescamus. Libum quoque eandem ob causam (sive a libando, sive a Libet nomen illud volimus esse deductum) potest ap- pellari,

pellari, propterea quod ille pro nostra salute in ara crucis libatus, nobis merito solus, si salus nostra nobis cura est, debet allubescere.

Porro ut & caribus & frugibus & fructibus & placentis atq; edulis variis, inde confectis, Ethnicorum Gentes Deos illos suos, quasi esurientes, ridiculè profectò atq; stolidè pascere: sic ut non minus absurdè eorundem sitim, liquorum quorundam profusionibus (quæ Libationes dicuntur) extinguere voluerunt, secundum illa Lactanti Instit. divin. lib. 6. cap. 2. Maltum igitur, inquit, opimas & pingues hostias Deo, quasi esurienti, profundunt vima, tanquam sitienti, accedunt lumina, velut in tenebris agenti. Libationum istarum (de quibus supra pluribus) materia fuit aqua, lac, mel, vinum, oleum. Omnium illarum libationum superfluitio: sitim iram nobis Christianis ad salutem nostram satis superq; est ac sufficit unica illa, ut summum dicam, Christi Libatio, hoc est, sanctissimi Christi sanguinis in ara crucis profusio, qui sanguis, & aqua, & vinum, & oleum, & lac, & mel nostrum est. Iam visum & saluerrimus, & ad salutem nostram iuvator. Verum operæpretium erit singulatim singula persequi.

Ac ut ab aqua exordiar, quibus primitus libationes istæ fieri solite sunt Ethnicis tradiderunt, illarum olim apud Gentiles in sacrificiis & toto illorum cultu maximè fuit usus (ut ex superioribus patet, quibus magnam personas, ac res quasvis lustrandi atq; purgandi & peccato expiandi vim tribuerunt: unde etiam Lustrales & Lustrice ab illis fuerunt appellatæ. At Christianorum aquæ verè lustrales, lustrice, purgatorie, viæ & vivificæ, corpora animosq; ipsorum purgandi sanctificandi, lustrandi, reficiendi & recreandi, vivificandi peccata, eluendi & expiandi recte sacra scriptura, vim habentes, sunt sanguis Christi, Spiritus sanctus, Verbum Dei, quorum sacramentum atq; sigillum est sacramenta illa aqua Baptismalis & initialis, quam & ipsam ideo verè aquam lustralem, seu lustricam appellare possumus, secundum illa verba Petri epistolâ prior cap. 3. ὁ ὁμοῦς ἐστὶν τοῦ ὕδατος ὁ βαπτισμὸς (ὁ σαρκὸς ὁμοῦς ὁ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ οὐ τοῦ ὕδατος ὁμοῦς ἐστὶν τοῦ πνεύματος ἁγίου) si sacramentum istud verè est, cui rei nunc correspondens exemplar Baptismi nos quoq; servat (non quo carnis sordes abjiciuntur, sed stipulatio bona conscientie apud Deum) per resurrectionem Jesu Christi.

Vina quoq; Gentes Deus suis libare atque profundere consueverunt (de quorum delectu supra dictum.) Nostra vina, verè vitalia ac salutaria sunt sanguis Christi (cujus sacramentum sacrificium re signum, est vinum atque poculum illud Dominicum) seu vitis vera, quæ vitam nobis æternâ conciliavit, cuius nos sumus palmites: est Spiritus sancti gratia: est Verbum divinum: quæ vina sola nostrâ æternæ vitæ atq; salutis sitim explere atq; satiare, animosq; nostros peccatorum nostrorum consuetudine sensuq; ire divine plenos & conservatos vitare itaq; exultare possunt.

Præterea pro lacte illo ab Ethnicis in sacrificiis atq; libationibus adhiberi solito, quo se ipsos, ut ita loquar, quasi spe quadam vana & inani lustrarunt, dum magnè existimabant se a Deus suis ini re posse gratiam, nos Christiani habemus lac illud docet & addocet, id est, rationale, doliq; expers: quod est Verbum Dei, quodq; S. Petrus epistola prior cap. 2. nos jubet ὁμοδοῦν, id est, vehementer desiderare, ut in eo rescamus, &c.

Similiter pro melle, mulso atque farvis Ethnicorum, quibus Deus suos delinire atque demulcere se posse existimabant, nobis Christianis est melle, ipsum nomen Jesu Christi, quorum melle, mulso, atq; farvis dulcine ac salutaris, in quo solo nostra salus est posita, secundum illa Petri verba in Actis Apostolicis cap. 4. καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο ὄνομα ὑπὸ τῷ οὐρανῷ ἡ σωτηρία: ἔστι δὲ ὄνομα ἑνὸς ἡγεῖν καὶ ὁπρὸς τὸ ὁδοῦν καὶ ἀποδοῦναι, ἔστι δὲ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν: Nec est in alio quoquam salus. Nec enim aliud nomen (quàm Christus) sub celo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat salvari.

De olei quoq; usu apud Ethnicos in sacrificiis, libationib; ac toto illorum cultu per vulgato supra facti multa. Pro illo itaq; Ethnicorum oleo olido, nos Christiani habemus oleum illud lætitiæ, quod est Spiritus sanctus: unde & Christus, qui est nostri caput, & nos, qui sumus ejus corpus atq; membra Christiani appellamur: propterea quod ipse quidem pleni perfectiq; nos autem ad mensurâ spiritali, læticipio salutarisq; illo oleo delibati atq; unbuti sumus, secundum illa Psalmi 102. quæ ad Hebr. cap. 1. allegantur: διὰ τοῦτο ἵχθησιν οἱ θῆες τοῦ ἱεροῦ ἀγαλλιάσθαι παρὰ τοῦ μετόχου σου: Idcirco unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis supra consortes tuos. Oleum quoque sanans vulnera nostrorum peccatorum est Verbum Dei.

Libationes
Ethnicorum
ex aqua.

Christianorum
libatio.

Christianorum
libatio ex aqua.

Libationes ex
vino Ethnicorum
& Christianorum.

Libationes ex
lacte Ethnicorum
& Christianorum.

Libationes ex
mulso Ethnicorum
& Christianorum.

Libationes ex
oleo Ethnicorum
& Christianorum.

Fiduciorum
Sal.
Christianorum
Sal.

Sal postremo, ut omnium ciborum condimentorum est, penè necessarium: sic Ethnici quoque, illud omnium sacrificiorum suorum quasi condimentum duxerant necessarium, quo sine Deo litari Christianorum minimè possit. Pro illo autè Gentilium sale insulso, insipido, ac tartaro, nobis Christianis sal salutare est Verbum Dei, fidei, ejus præcones. Sic Christus enim Apostolos suos Sal, terra appellavit, Matth. 5. Hoc sale, verè sapido ac salutifero quasi conditi atque conferti, fideles immunes possunt esse ab æterna illa putredine atque corruptione. Sic quoque, secundum fidelissimam Sancti Pauli admonitionem sermo noster non insulsus & insipidus, id est, insipiens, debet esse, sed sal & hæretici à latini ἡρωδῶν & id est, gratia sancti spiritus, tanquam sale, conditus.

Pro Ethnicorum
mola salsa Christi
stus.

Pro mola item illa salsa Gentilium atque casta (sic enim illam falsi vocant: cum insulsa verè fuerit & incesta) nobis est Christus, pro nobis immolatus, nostrum Pascha. Cor. 5. Unde, ut ibidem nos monet Apostolus, expurgati veteri fermento, nova simus confectio (ἡ ἁγια) & ἀφωρυγμένοι, id est, infirmamentati, hoc est, ἀπονομοῖς & κακίαις improbitatis & malitiæ expertes, & contra εἰς ἀγαθήν & ἀληθεῖαν, sinceritate & veritate pradii.

Ethnicorum de
cime.

Inter Gentium autem sacrificia numerantur etiam Decima & Primitia cum frugum, tum pecorum. Ac decimas quidem quamvis rerum Gentis Herculi tanquam pollucere (quod verbum propriè in hoc Herculi cultu antiquitus fuit usurpatum) hoc est, votere atque offerre consueverunt. Unde Tertullianus in Apolog. De Decima, inquit, Herculi, nec tertiam partem in anem ejus imponitur. Plin. lib. 12. c. 19. de Cinnamomo verba facit: Primum inque significans, illud in Æthiopia Trogodyte non meti, nisi Deus permiserit, quem Io rem aliqui intelligunt, illi Assabinum vocant: & 44. boum captivum & arietem ex eis impetrari veniam metendi. Non tamen ante ortum Solis, aut post occasum metere licebat. Deinde sarmenta, inquit, βαλλὰ δι' ἰδὶς sacerdos, Deoq. partem ponit: reliquam mercator in nallas condit. Hic addit: Et alia forma, cum Sole di'ridi, cernatq. partes fieri, deinde sorte germina discerni. Quodq. Soli cesserit, relinqui, ac sponte conflagrare. Hujus rei Solinus quoque mentionem facit. Idem de ture Plinius scribit lib. 12. cap. 15. cujus pars decima Deo erat consecrata, quam nisi sacerdos prius accepisset, illud mercatoribus vendere non licebat. Plinius verba sunt: bi decimas Deo, quem vocat Sabin, mensurâ, non pondere, sacerdotes accipiunt: nec ante licet mercari. Credebantur autem augeri divitiis illorum, qui decimam Herculi votissent, teste Dionysio lib. 6. Macrobi. 3. Saturn. cap. 12. Alexandro Neapolitano lib. 3. cap. 22. Hac persuasione Lucullus, Crassus, Sylla, auctore Plutarcho, & Orestes generator, ut testatur Cicero 2. Offic. bonis astimatis decimam partem Herculi consecravit. Et hæc de decimis Gentilium, quæ superioribus possunt addi. Nos verò Christiani nostram frugum, fructuum, aliorumq. bonorum decimam, partemq. aliquam, secundum legem & mandatum divinum rectè pieq. pollucemus, offerimus & consecramus Christo, qui plusquam Herculeos pro nostra salute labores atque dolores exantlat, ad ipsius ministros, quasiq. vicarios, hoc est, cum ad Ecclesia sacramentis, antistites, cum ad pauperes & inopes benigne liberaliterq. alendos ac fovendos. Deinde Christum ipsum Dominum & Servatorem nostrum rectè Decimam nostram appellare atque confiteri possumus, quippe cum Deus pater illum pro universi generis humani salute, quod peccato mortis, æterna erat obnoxium, quasi decimam, hoc est, Cruci præcipuum, ignominiosissimumq. supplicium subire sibi, sacrificium hoc modo fieri voluerit. Atque adeo Christus ipse sua sponte lubenterq. Patri sui celestis voluntati obsecravit se ex toto genere humano, illud redimendi liberandiq. gratiâ, ad supplicium sacrificiumq. illud decimari sustinuit. Ergo nos quoque demus operam, ut toti sumus Dei decima, hoc est, ei de voti, additi & consecrati.

Christianorum
decime.

Primitie Ethni-
corum quæ &
quæ Christi-
anorum.

Sed & Primitias (quas Hebræi תְּרוּמָה, Reschith, Græci ἀπαρχαῖ vocant) frugum, fructuum atque pecorum Deo suis generis humani sui erga ipsos testificande gratia Ethnicis offerebant, quarum pars cedebat in usum sacrificantium. At verò nostra Primitia prima ac principes Christus est, ut cum Paulus appellat. Cor. 15. cujus hæc sunt verba: Nunc verò Christus surrexit e mortuis, ἀπαρχὴ τῶν κοιμωμένων, primitia eorum, qui obdormiunt. Quoniam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum. Nam quemadmodum in Adam omnes moriuntur: sic in Christo omnes vivificabuntur, sive ad vitam revocabuntur, unusquisque in proprio ordine atque statu. Απαρχὴ τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ σώματος & τῆς ἀναρχίας αὐτοῦ, id est, Primitia Christus: deinde ii, qui sunt Christi in adventu ejus. Eandem ob causam Christus οὐρανίου

id est, primogenitus, veluti Altoras, omnis creatura dicitur, Hebr. 2. & ἀπαρχὴ ὁ υἱοῦ τοῦ υἱοῦ, Apocal. 1. primogenitus mortuorum. Deinde primitie etiam Dei sunt omnes pii & fideles. 2. Thess. 2. Primitias nos Deus elegit ad salutem: cui & gratias agere debemus. Sic Apoc. 14. Primitie Deo & Agno, id est, Christo, appellantur, in quorum ore non est inuentus dolus, qui sine macula sunt ante thronum Dei, qui empei sunt ex hominibus de terra, id est, redempti pretioso Christi sanguine, qui virgines sunt, mulieribus non polluti, qui sequuntur Agnum, eis in omnibus obsequuntur. Sic Hebr. 12. Ecclesia primogenitorum, qui in caelis scripti sunt, appellatur. Hi sunt, qui, ut idem Apostolus testatur ad Rom. 8. aut filii Dei, & per consequens, heredes Dei, coheredes Christi, & ἀπαρχὴ τοῦ πνεύματος, id est, primitias Spiritus habentes in seipso, expectantes adoptionem, liberationemque siue redemptionem corporis sui. Honoremus item Deum, non Deos alienos, ut Salomon Prov. 3. docet, de nostra substantia & primitiis cuncti nostri proveniunt, ut impleatur horna nostra saturitate, & corcularia quasi triumphentur praenimia copia musti, fit, quando partem illorum conferimus ad Dei cultum externum, ad eorum, qui sacris praesunt, & ad pauperum atque inopum sustentationem.

Omnibus ergo, ut alicuius hoc mea Antistes membrum concludam, & quidem infinitis ac innumeratis illis Ethnicorum sacrificiis, victimis, hostiis, oblationibus libationibus decimis, primitiis, donis, anathematibus, atque muneribus quibus alienos & adulterinos illos suos Deos egregie se colere, sibi, demereri existimabant, nos Christiani optimo meritissimoque iure non anteponimus solium infinitis paribus, sed etiam opponimus unicum illud Christi sacrificium, unicam illam victimam, hostiam, libationem, oblationem, quae semel certo definita a Deo tempore facta, Christus tanquam sacerdos summus & maximus pro universi generis humani salute perit & vit: ut perspicue docet Apostolus in epistola ad Hebr. capite praesertim 9. & 10. Hoc ipsum perfectum, omnibusque suis numeris absolutum sacrificium, ut & sacerdos ipse (qui simul & sacrificium & sacerdos fuit) heri est, & hodie: vi ejus vivifica ac saluifera perpetua est ac perennis: quae se ad omnes omnium temporum atque aetatum homines in Christum credentes & pie sanctaeque viuentes extendit atque diffusa est. Huic uni & soli sacrificio (cujus quidem memoriam corde, ore atque opere perpetuo colere atque celebrare debemus) in solidum verissime competunt atque conveniunt, & a nobis tribui debent illa, quae Pagani fucatis, adulterinis atque sacrilegis illis suis sacris & sacrificiis affixerunt: de quibus supra in explicatione finium dictum est.

Hoc etenim Christi sacrificium verè perfectè est ἱλαστήριον, id est, propitiatorium, seu placatorium: quo solo Christus nobis fuit propitiatus: unde & Christus ipse passim in sacris litteris ἱλαστήριος, & ἱλαστήριον id est, propitiatio, propitiatorium, placatio, seu placamentum appellatur, & verbum ἱλάσκειται, id est, propitiare ei sapissime tribuitur. Hoc Christi sacrificium verè perfectè est εἰρηνικόν, siue εἰρηνωποιόν, id est, pacificatorium, pacificum: quo Deus nobis fuit pacatus: unde Christus ipse se sepe ἱεὺς εἰρήνης & εἰρηνωποιός, id est, pacificator, & paxipsum appellatur, & cuncta in caelis & in terris εἰρηνωποιοῦν, pacificasse dicitur. Hoc Christi sacrificium verè ἀποκαταλῆτικόν, ἡποκαταλλακτικόν, id est, reconciliatorium, quo homines Deo, & Deus hominibus reconciliatus fuit, cujus quidem κατὰλλαγὴς, id est, reconciliationis, quo Christo tribuitur, crebra in sacris litteris fit mentio. Deinde hoc Christi sacrificium verè est ἀποκαθαρτικόν, καθαρτικόν, καθαριστικόν, siue καθαρτικόν, λυτικόν, hoc est, sanctificatorium, purgatorium, purificatorium, expiatorium, lustricum, seu lustratorium, quo cuncta Mundi peccata plenè perfectè expiata atque lustrata sunt, quo cuncti mortales, qui illum vera fide amplectuntur, sanctificantur, purgantur, lustrantur, expiantur. Hoc solum & unicum Christi sacrificium est nostrum λυσιτελεῖν ἡδονήν, ἀπὸ λυσιτελεῖν ἀπολύτρωσιν, quo perfectè ex omnium nostrorum hostium, visibilium & invisibilium, manu potest atque redempti sumus. Hoc Christi sacrificium verè σωτηρία ἡ σωτηρία possumus appellare: quo Christus partem salutem generi humano peperit, partem pro parte salute Deo patri suo gratias egie. Hoc Christi sacrificium verè ὑπεράσπαστον, vereque ὑπεράσπαστον appellare possumus. Unde, quo mirum Christus suam erga Patrem celestem ὑπεράσπασιν, siue gratitudinem testificatus est, eiq. & suo nostro nomine iustas meritasque gratias habuit, egit, rogavit ac persolvit. Hoc denique Christi sacrificium verè παντοκράτορ, id est, divinatorium dici & censeri debet: propterea quod illud est certissimum, verissimum adde letissimum omnibus credentibus, cele-

sui æternæ vitæ, gloriæ, & beatitudinis, per illud ipsum Christi sacrificium parca, indicium ac testimonium. Ac propter hoc ipsum quidē ac solum Christi sacrificium omnia Christianorum, hoc est, prorum & fidelium sacrificia spiritalia & Eucharistica, cuiusmodi sunt preces, elemosynæ, benigne atq; beneficentia erga pauperes, jejunia, penitentiæ vera ac solida, verumtamen operumq; bonorum studium, martyria aliq; similia Deo grata sunt & accepta.

Ethnicorum
varia loca, sa-
crificiis desig-
nata.

Porro ad sacra sacrificia ista sua (quæ sacrilegia sæpe Lactantius, Arnobius, Tertullianus & alii Patres appellarunt) conficienda atq; celebranda Gentiles certa habuerunt loca, ædificia templa, personas instrumenta, ritus atq; caerimonia: unde magis adhuc, quantum inter Gentilissimum & Christianissimum sit intervallum, apparet. Gentiles igitur innumeris illis vanissimisque suis Diis plurimas, & quidem splendidissimas magnificentissimasq; ades, templa, sancta, delubra, sacra, sacella, cellas, simulacra, idola, totore, extruere, dedicare, initiare atq; consecrare confusæ verunt, Deos uos in illis colendi, & idololatricæ atq; superstitionibus vacandi gratia.

Atq; hæc quidem omnia templa, quæ sanctitatis diuinitatisq; vanissima quadam specie illis mirifice ardebant, in templa, originem, suam busta atq; sepulchra, & propter idola Deorumq; alienos & adulteros, in illis uoluntarios (qui sæpe fornic & adulteri in sacris litteris comparantur) atque etiam in alia scelera & flagitia, quæ in illis fiebant, lupanaria atque lustra, & propter animalium sacrificia, exoriationes, dissolutionesque, in illis fieri solitas, carnaria siue materialia, & propter carnum, aliarumque partium coctiones, adustiones seu concrimationes, culine siue coquina, & quoad copulationes, commestionesq;, quæ in illis post sacrificia celebrabantur, iri, linia, campone atque popina, & denique propter ipsos Demones, quos in illis colebant, quique illis sæpe visibilibus aliquis specie in eis apparebant, ad illos verba faciebant, diuersoria Demonum siue Dæmoniorum, receptacula & habitacula a veteribus Patribus pure mericoq; fuerunt appellata.

Christianorum
templa.

Pro templis istis Gentilium templum primum nostrum est sacratissimum Christi corpus, de quo ipsemet locutus est ad Iudeos: Iohan. 2. Destruite hoc templum, & intra triduum illud reedificabo, atque adeo Christus ipse totus: in quo, ut Paulus ait, habitat plenitudo Deitatis corporaliter. Deinde templum nostrum est uniuersalis & catholica Ecclesia, quæ est Sanctorum communio, in qua Deum assidue contemplari possumus & debemus. Hinc respiciens Paulus, ad Ephes. 2. ita scribit: Εἰ δὲ (χριστὸς) πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συνάμωρον καὶ ἑαυτοῦ οἰκὸς θεοῦ ὁ ζῶν καὶ ὁ ἀκίνητος. Εἰ δὲ καὶ ὑμεῖς τῷ σωκοδομηθεὶς ἐῖς κατὸ κτίον τοῦ Θεοῦ ἐς ὁικοδομῆναι, id est, In quo (Christo) totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum Domino: in quo & vos unā ædificamini, ut sitis domicilium Dei per Spiritum. Præterea singula Ecclesiæ membra, singuli fideles, ac illorum cum animi, tum corpora Spiritus sancti templa atque sacra in sacris litteris appellantur; & quidem esse debent. An ignoratis, inquit Paulus 1. Cor. 16. corpus nostrum templum esse Spiritus sancti, habitantis in vobis, nec esse vos vestri iuri? Hinc Hebr. 3. idem ait: ὁ οἶκος τοῦ κυρίου, cuius (Dei) domus nos sumus. Templum etiam, quo aspiramus, nostrum æternum est cælum. Item Dei templum augustissimum & amplissimum est uniuersus hic Mundus: in quo Deus quotidie sese nobis contemplandum præbet. Unde Cyprianus: Quod verò templum habere possit Deus, cuius templum totus est Mundus, & cum homo latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ maiestatis includat? In nostra dedicandus est mens, in nostro consecrandus est pectore. Denique præter templa illa æxωτερικά & spiritalia, templa habemus, Dei beneficio, χεῖρες περικτα, humano opere manusq; facta: in quibus verba & oscula diuina audire, sacra & sacramenta diuinitus instituta celebrare, vota precæq; nostras ad Deum fundere, elemosynas pauperibus elargiri, Deum denique colere atque venerari possumus & debemus.

Quidam Ethni-
corum Deo-
templa non
colendos æro-
ditati.

Esti vero pleriq; Gentilium Deos suos templis, ædificiis atque simulacris sibi colendos esse putarunt: cæmen multi inter illos templa, ut etiam simulacra, a Deorum natura & maiestate existimantes esse aliena, iis sylvas atque nemora consecrarunt (quæ Luci vulgo fuerunt appellata) & in eis idololatricam superstitionesq; illas suas celebrarunt. Unde Plinius lib. 12. cap. 1. & 2. Fuerunt, inquit, oculæ ejus (naturæ) beneficia, summumq; munus homini datum, arbores sylvasque putabant. Et cap. 2. Hæc (arbores & sylvas) fuerunt Numinum templa, præscilicet vim simplicia;

simplicia: intra etiam nunc Deo præcellentem arborem dicane. Non magis autem fulgentia atque ebore simulacta, quam lucos & in illis Silentia ipsa adorantur. Arborum genera Numinibus suis dicata perpetuo servantur.

Iuxta alias autem Gentes, quæ Diis suis lucos atque arbores dicarunt, atque in illis coluerunt, fuerunt præci Germani, ut Tacitus in suis Annalibus & in lib. de moribus Germanorum clarissime testatur. Petrus Albinus ex Ernesto Brotsio scribit lib. 1. cap. 6. civitatem Meriburgum (quæ sic dicta, quasi Martusburg) antiquitus ad Carolusque M. tempora Mariem atque Zutiberum (quem Dendrodæmonia, Germani den Holzteufel appellant) coluisse in querceto, sive luo, quernis arboribus confito, ad quem certis temporibus, sacra ei faciendi gratia, maxima hominum multitudo conflueret. Huiusmodi autem sylvas lucosve sacros (in quibus & equos sacros aluerunt, & quibus de futuris divinabant) bagen sive bayn appellantur (unde multi pagi atq. oppida fuerunt denominata) a nomine Græco βαγν, ut nonnulli putant. Erant enim sacrosancti: in quibus arbores cedere, aut earum ramos amputare capiti supplicio erat interdictum. Quoniam autem antiquitus ad huiusmodi lucos atque nemora magna hominum copia confluebat, etiam ex locis remotissimis, inde peregrinatio Germanis walli quasi wald-fahrt hoc est, processio ad sylvam videtur dicta. Sed de Germanorum veterum Diis cum patris & propriis, ut fuerunt Tausau, Hertu sive Herta, Teutones sive Teutates, Alemanni, Irmenfoul sive Armeifoul, sive Hennefoul, Crodo, Trigla, Flinix, Prone sive Prono, Radegast sive Redegast, sive Ridegast, Seba sive Syba, Zernebock, Suantenix, Votan sive Gnodan: tum quilibet tum Romanis & aliis gentibus fuerunt communes, ut fuerunt Iuppiter Hammonius, Sol, Luna, Vulcanus, Isis, Mars, Mercurius, Venus, Castor & Pollux, & alii, de quorum imaginibus, statuis, templis, sacerdotibus, sacrificiis cum pecorum, tum hominum cultu atq. veneratione, itemque divinationibus vide Erpoldum Liudenbruchium in chronica Germanica de Carolo M. Hæc omnia ille confirmat atq. comprobat auctorum cum veterum, ut C. Iulii Casarii, Lactantii, Plinii, Strabonis, Taciti, tum recentiorum, ut Alberti Cranzii, Petri aubini, Alexandri Sardi, Irenici, Niddeudorpii, Holmoldi, Adami Bremensis, Diaconi, Meibodii Picnensis, Sabini, Enzelii, Emseri & aliorum historicorum testimoniis & autoritatibus. De indem vide etiam plenius in historia Baravorum. Vnum tantum hic addam, quod Emserus de idolo sive demone potius illo Schwauteuiz (quem alii sanctum Vnum: alii sanctum lumen: alii sanctum fundamentum interpretantur: Vix enim & lumen & fundamentum præcæ ligna significat) prodidit. Cum Magorum, inquit, consuetudo sit seueritia, Dæmonia sanguine iuvantur: sacerdos tamē Schwauteuiz persuadebat suis hunc nisi Christiano errore placari non posse. Unde quotannis illi hominem Christianum, quemque sortis obijecerat, litate consueverunt. Eiusdem meminit Holmoldus lib. 1. cap. 6. & lib. 2. cap. 12.

Lucos Diis cum
secrere solent
Germani.

Germanorum
Dii qui.

Christi morum
lucos est vultus
Mundus.

Alteria Christi
signum.

Focus Christi
norum.

Ignes Christi
norum.

Pro omnibus porro istis Gentilium lucis lustruosis & opacis, in quibus vanissima ista sua Numina coluerunt, universus hic Mundus nobis est quasi lucus quidam lucidissimus: in quo divina Majestatis lux passim resplendet ac refulget, & in quo nos verum Deum perpetuo secundum ejus voluntatem colere atq. venerari decet.

Præterea pro Gentilium arvis & altaribus altare nostrum est Christus: est crux; in qua pro nobis fuit immolatus: est mensa Domini: est Ecclesia; in qua mortis & sacrificii Christi sacrificii memoria perpetuo celebratur: sumus denique nos singuli, nostraq. cum corda, tum corpora, quibus spirituales illas hostias, de quibus supra, sine cessatione & intermissione Deo offerimus. Hinc Augustinus Sermone 152 de tempore: Duo, inquit, in nobis sunt altaria constituta, corporis scilicet & cordis nostri. Vnde & duplex a nobis sacrificium quartæ Deus. Vnum, ut simul casto corpore, aliud, ut mundo corde esse debeamus. Ergo in exteriore altare, id est, in corpore nostro offeruntur opera bona: in corde odorem suavitatis redoleat cogitatio sancta.

Sic & pro focus illis Gentilium cum publicis, tum privatis & domesticis: in quibus sacros perpetuosq. ignes forebant, Focus noster maximus & amplissimus est Ecclesia; in qua ignis ille sancti Spiritus, verbiq. divini ad salutem nostram perpetuo fervet atq. colitur.

Pro ignibus item illis sacrificialibus sacris & perpetuis, quos supersticiosissime coluerunt in altaribus atq. focus publicis & privatis diligentissime fervunt, ad sacrificia sua adhibuerunt,

quibus quidem ignem illum tartareum & inextinguibilem promeruerunt, ignis primum noster perpetuus & aternus, quem solum colimus, & iure quidem optimo ac meritisimo colere debemus, est Deus Opt. Max. est Spiritus sanctus verus Deus, qui sepe ignis partim consumens, partim illuminans & illustrans, salutari denique in sacris litteris appellatur. Eius Deus ipse, sic verbum quoque eius ignis est illuminans nostras mentes atque animos, exurens atque consumens peccatos nostros affellus & errores, inflammans nostra corda charitate gemina erga Deum atque proximum. Atque hoc quidem gemine charitatis igne inflammati, apri reddimur & idonei ad sacrificia illa spiritualia facienda, quae spectant ad Dei gloriam & ad nostram salutem. His postremo addendus ignis crucis & afflictionis: quo non secus atque aurum & argentum ignis atque fideles probantur & purgantur. De his Gentiliū luminibus superstitiosis sic Lactantius differi lib. 6. Instit. divin. cap. 2. Accendunt, inquit, lamina, velut in tenebris agentis. Quod si suspicari, aut percipere animo possent, quae sunt bona illa caelestia, quorum magnitudinem terreno adhuc corpore obvolati sensu capere non possumus, iam se cum his officiis inanibus postularis esse cognoscant vel si caeleste lumen, quod dicimus solem, contemplari velint, iam sentiant quod non indigeat lacernis eorum Deus, qui in usum hominis tam candidam lucem dedit: & tamen cum in tam parvo circulo, qui propter longinquitatem non amplius, quam humani capitis videtur habere mensuram, tantum sit fulgoris, ut eum mortaliū luminū actus non queat conuertere: & si paulisper intenderis, debetatis oculos caligo, ac tenebra consequantur: quid tandem luminis, quid claritatis apud Deum, penes quem nulla nox est, esse arbitramur? qui hanc ipsam lucem sic moderatus est, ut neq. nimio fulgore, neq. colore rebus noceret animantibus: tantumq. istarum rerum dedit ei, quantum ad mortalia corpora pati possunt, aut frangum in auribus postulare. Num igitur mentis compos putandus est, qui auctori, & datori luminis candelarum, ac cerarum lumen offert pro munere? Aliud vero ille a nobis exigit lumen, & quidem non sumidū, sed (ut ait Poeta) liquidum, atque clarum menti scilicet. Propter quod a poetis quod nuncupatur: quod exhibere non potest, nisi qui Deum agnoverit. Illos autē Dei, quia terreni sunt, eger luminibus ne in tenebris sint: quorum cultores, quia caeleste nihil sapient, etiam religiones quibus deseruiunt, ad terram reuocant. In ea enim lumine opus est: quia ratio eius, & natura tenebrosa est. Itaque Deus non caelestem sensum sed humanum potius attribuit. Ideoque necessaria illis, & grata credenda est, quae nobis, quibus aut asurientibus opus cibo, aut sitientibus potu, aut veste argentibus, aut cum sol decesserit, lumine, aut videre possumus. Nullis igitur ex rebus tam probari, ac intelligi potest, Deos ipsos, cum aliquando vixerint, mortuos esse, quam ex ipso ritu, qui est totus o. terra: Haec Lactantius.

Eibnicorum
que lampades
& quae Christi
signorum.

Præter ignes autem illos sacros, sacrificiales ac perpetuos, quos habuerunt in aris atque focis, præterea sunt Gentiles in templis, atque etiam extra templa, diebus præsertim festis, multis ac variis luminibus, lampadibus, facibus ac lucernis, de quibus supra. At nostrum lumen lucinosissimum fontis, omnis luminis est Deus Opt. Max. pater ille luminum, uti a S. Iacobo appellatur, lucem habitans in accessum: est Christus, Dei filius, qui seipsum Mundi lumen sive lucem appellauit. In eandem sententiam Iohannes prima epistola cap. 1. inquit: Deus lumen est & tenebrae in eo nulla. Et ut Deus ipse, sic lux ejus atque verbum, lumen est, atque lucerna lucidissima pedum & semitarum nostrarum: ut pulchre David cecinit Psal. 19. Præterea cum omnes pii atque fideles, cum imprimis Ecclesiae doctores atque pastores Ecclesiae Mundi lumen atque lucerna in sacris litteris appellentur, & quidem esse debent aliis hominibus, aut vere doctrinae, cum vice pie religioque claritate prælucentes. Vnde Paullus in epistola ad Philippenses cap. 2. Eritis quidam lucis & notum: inter quos lucetis, tanquam luminaria in Mundo. Et Christus ad Apostolos suos Matth. 5. Sic luceat, inquit, lux vestra inter homines, ut homines videant bona vestra opera, & glorificent patrem vestrum, qui est in caelis. Hi ipsi autem in caelo, in caelesti illa & aeterna luce fulgebunt, tanquam stelle totius firmamenti hujus assestabilis. Postremo cum uni versus hic Mundus est quasi lux sive lumen quoddam splendidissimum divina maiestatis, cum singula ejus partes, singulaque creatura maxima, media, minima ejusdem sunt lumina, lucerna, scintilla denique clara & illustres.

Eibnicorum
que ligna sac
crificialia
que Christian
orum.

Ut autē lucernae, cereos atque lumina illa sacra oleo, rade, pice, bitumine, sulphure aliisque materia: seignes quoque altariū atque focorum cum eadem materia, cum lignis inprimis, certis & pec
liaribus

liqribus soverunt: in quorum delectu valde fuerunt superstitiosi, sicuti suprà pluribus fuit expli-
catum. Verum pro omnibus istis Gentilium lignis sacrificialibus atq; etia (ut hoc addam) arbori-
bus sacris, quas Diis suis sacrarunt nos habemus Christum, arborem sive lignum illud vire, ut
in sacris litteris appellatur, lignum viride, semper virens ac virens, ut seipsum appellavit: quod
quidem ligno illo vire in medio Paradisi fuit prefiguratum. Cogitemus igitur miseros nos mor-
tales nostrapre naturâ quasi ligna quedam esse infelicia, mortua, arida, inutilia & infrugifera,
digna, qua in illum Gebenna ignem horrendum & inextinguibilem consiciamur, eoq; perpetuò
excruceimur: ac proinde non nisi ligno illi vire atq; viridi, cui illi atq; olea frugifera, id est, Chri-
sto, per Spiritum sanctum, veramq; fidem infitos, ejus nimirum ligna posse fieri vire, virentia atq;
fructuosa ad proferendos justitia & bonorum operum fructus. Nō edicemur etiam ad doctrinam
consolationemq; nostram dies nosse, lignum illud Crucis, cui Christus, lignum vire atq; viride,
id est, salutiferum, pro nobis affixus, in quo pendens pro nobis factus est crucis, ut nos redime-
ret ex maledictione legis, in eoq; horrendis modis excruciatu tandem validissima voce exstira-
vit: cuius quidem ligni ille lignorum fasciculus, quem Isaac patriarcha humeris suis portavit,
illius typus fuit. In hoc ligno Christus, ut S. Petrus sancti Spiritu afflatus dixit, peccata nostra
portavit ac sustulit, eiq; ut eandem in sententiam S. Paulus ejusdem Spiritus inflatus locutus
est, affixus, atq; ita delevit Chirographum illud nostrum, quod fuit adversus nos, id est, contra-
rium, & ad verum nostrum salutem, nos accusans notum mortis peragentem.

Ethnicorum
cineres.

Sed cinerum quoq; (qui sacrificiorum erant reliquia) hic non pratermittenda est mentio. Le-
gemus in Olympo monte quotannis sacrificium solenne & magnificum, fieri fuisse solitum, & ve-
rum concrematarum cineres in ara illa per integrum annum, donec aliud sacrificium fieret, inte-
gros semper permansisse, nec ventorum aliarumve tempestatum vi & injuria fuisse dissipatos:
unde nonnulli montis illud altitudinē, que reliquos terra montes omnes superet, conjiciunt. Huic
simile est illud, quod Epiphanius lib. 1. com. 1. haresi 18. prodidit de magnificentissimo illo Noachi
patriarcha sacrificio, quod ille ex omni animalium mundorum genere Deo, in ætatis gratia, Christianorum
post horrendum illud diluvium, pro data sibi suâq; salute obtulit: nempe ejus & cinerum & Al-
cineres. earis reliquias adhuc suo seculo in Armenia montibus extitisse. Sed nos pro vauissimis illis Gen-
tilium cineribus, ad quos illorum victimæ vel sumtuosissima & pretiosissima quæq; tandem sue-
runt edacta, animi nostri revolvere atq; revolvare assidue debemus sanctissimum purissimumq;
illum Christi cinerem, id est, mortem ac passionem, cujus asperione purgamur ab omnibus carnis
nostra peccatorumq; sordibus, qui cineres vitula sive vacca illius rufa Veteris Testamenti, ex-
tra urbem combusta, fuerunt adumbrati: unde Paulus ad Hebræos 9. cap. avoδός, inquit, Αι-
μαλάου ἱερτικῆς ὁμοῦς καὶ κοινοῦ ἁμαρτίας, Cini vitula aspersa sanctificat inquinatos: quod de
vitula illa Veteris testamenti ceremonialiter cantum, de Christo autem proprie & verè est in-
telligendum.

Ethnicorum sa-
cerdotes.

Iam verò ut Deos, ut simulacra, ut sacrificia, ut templa, ut altaria atq; focos: sic sacrorum quoq; Christianorum
sacrificiorumve antistites, ministros & sacerdotes, sacrificios, sive sacrificulos habuerunt innu
pieros, & h. s. sexu, etate, ordine, dignitate, corporis intell. atq; habitu, ritibus & ceremoniis dif-
ferentes valde ac diversos. Nobis autem Christianis Christus primum ut sacrificium, sic sacer-
dos quoq; nosse est summus & maximus: de cujus sacerdotali dignitate, munere atque officio,
eiusq; effectu & fructibus salutiferi Apostolus in epistola ad Hebræos prelarè differt: Chri-
stum, inquit, oportuit secundum omnia fratribus similem fieri, ἵνα ἰκανὼν ᾤκηται καὶ περὶ ἀρ-
χερέας τοῦ πνεύματος ἁγίου, οἱς τίς ἰδὼς καὶ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ: ἐκ τῶν πειρηθῶν αὐτοῦ πει-
ραζόμενος διέκρινεν τοὺς πειρασθῶντας βοηθῶν, cap. 2. Idem cap. 3. initio: Οὐδὲ ἀλλοιοί ἄνθρωποι,
καὶ ὁμοῦς ἱερωμένων μίτοχοι, κατὰ ὁμοίαν τὴν Ἀποστόλου καὶ ἀρχιερέας τὸν ὁμοῦς ἱερωμένων καὶ χειρὸς ἱε-
ρωμένων, πρὸς ὅσα τὰ πνεύματα αὐτῶν. Et paulò post, Christum cum Moise comparando, inquit:
χειρὸς ἡς οὗτος ὅτι καὶ οἰκοῦ αὐτὸν, ὡς καὶ ἱσμεν ἡμεῖς. Idem cap. 4. sub finem: Εἰσόντες ἄν ἀρχιερεῖς
μετὰ ἀνελυθόντες τῶν ὑπαρτόν. Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κεκοιμημένον τὸν ὁμοῦς ἱερωμένων. Οὐδὲ ἱε-
ρωμένων ἀρχιερέας μὴ διουμένων συμπαθόντων τὰ ἀνθρώπων ἡμῶν, πεπεισμένων ἡμῶν πάντα κατὰ
διουμένην, ὡς καὶ ἀμαρτίας. περὶ αρχιερέας τοῦ Θεοῦ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἵνα λαλο-
μεν ἡμεῖς, ὡς καὶ ἱερωμένων ὡς καὶ ἱερωμένων βουθέμεν. Idem cap. 5. Christum comparans cum summis

Christianorum
sacerdos sum-
mus Christus.

ἀμαρτίας, ἐκ δευτέρου γὰρ αἱ ἀμαρτίαι ὀφείλονται τοῖς ἀντὶ αὐτὰ καὶ ἡμετέροις εἰς σωτηρίαν.

Pe igitur Ethnici habuerunt suos ἀρχιερεῖς, archisacerdotes, archipresbiteros, archiepiscopos, pontifices maximos, reges sacrorum: sic nobis Christianis Christus est noster ἀρχιερεὺς, id est, sacer dos summus, sacerdotum princeps, ille pontifex noster maximus, qui suo sacerdotio, sanguine atque sacrificio quasi pontem nobis per Mundum huius pelagus fecit, ut vivat et munus sit ad caelestes illas fides atq. templa, ad vitam et beatitudinem illam aeternam. Ille est verus noster Rex sacrorum secundum ordinem Melchisedech, ut saepe S. Paulus loquitur, ὁ ἀρχιερεὺς ἡ βασιλεὺς τοῦ θένος, qui impie Regib. terrae. Idem, ut statim subiungit, pro suo erga nos amore, nos sanguine suo abluit a peccatis nostris, nosq. Deo et patri suo reges et sacerdotes constituit. Ergo post Christum omnes quosq. veri Christiani reges sunt et sacerdotes, a Christo ipso, summo rege et sacerdote suo constituti: unde Petrus quosq. epistola priore cap. 2. eos appellat ἱερεῖς ἅγιοι, ἁγιοὶ καὶ ἱερεῖς κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ θένος τοῦ ἁγίου, hoc est, sacerdotiū sanctum (Exod. 9. unde haec verba defuncta sunt) est regale sacerdotium ad offerendū Deo spiritualia sacrificia. Hinc in illa Apoc. 10. Sedebunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum eo, Aug. lib. 20. de Civ. Dei c. 10. sic scribit: Non utiq. de solis Episcopis et Presbyteris dictū est, qui proprijs vocantur in Ecclesia sacerdotes: sed sicut omnes Christianos dicimus propter mysticum Christum: sic omnes sacerdotes, quoniam membra sunt unius sacerdotis, de quib. Apostolus Petrus: Plebs, inquit, sancta, regale sacerdotiū, &c. Esti verū omnes Christiani et reges et sacerdotes sunt, quod et seipos et alios, ius praefatum fidei conceditis bene sapienterq. secundum Dei verbum regere, et hostias illas spirituales, de quibus supra dictum, Deo offerre debent, eamē ex ipsius Dei institutione atque praescripto, ut omnia in Ecclesia, tanquam domo Dei fiant ἱερὰ καὶ ἁγία, ἡ ἱερὰ οὐκ, et contra confusionē ac perturbationē et viandae gratia, non quidvis hominū, sed is, qui iuste legitimeq. ad id sunt electi et vocati, et ad id pri sunt atq. idonei, publice in Ecclesia docendi sacramenta et disciplinam rite et ioseq. administrandi ius ac potestas permittitur.

Potro mi locum perfonarum, et tempora quoque Gentiles certa singulis Dies colendis destinata. Festa Ethnicorum, quae festa, feſtivities, ferias, ſolemnitates appellarunt. In his ab operibus et actionibus suis quodammodo ac neceſſariis vacantes, cum ceremoniis ac ſuperſtitionibus multis tranſiſſimus, cum contritiis et compoſitionibus inceperant ſiſſimus, cum tripudiis atq. ludis turpiſſimis, cum denique omnis generis ſceleribus atq. flagitiis operam dedereunt. Pro feriis iſtis Gentilium ſolemnibus atq. ſu-
perſtitiis ſolemnitatibus atq. feſtis ſuaveſtſſimis nos Chriſtiani habemus diem Dominicum; habemus noſtram. Feſta Chriſtiana

elios etiam dies sacros & festos Christiane nostrae religionis celebrare, ac operum divinorum me-
 ritorumq; Christi memoria recolendi gratia institutos. His utinam nos Christiani ad divini Nu-
 minis cultum & bonorem, sicuti pietatis ratio postulat, sanctae religionisq; uteremur: ac non potius
 ut plerumq; fieri solet, & ebrietas illorum priscorum rituum & exemplo, ad idololatram & super-
 stitionem, ad ignum otium, ad convivia luxuria, ad ludos obsequiorum, ad Venerem & libidinem,
 ad avaritiam, ad fenerationes & alia opera profana exercenda, deniq; ad quae vis malefica atq;
 flagitia impie nefarieq; perpetranda abuteremur? Unde illa Terulliani verba libro 3. ad versus
 Marcionem de festorum apud Iudeos abusu nobis quoq; Christiani recte meritoq; accommodari
 possunt: Et solennitates & dies festos, & vestra sabbata dicenda (1. Ja. cap. 1.) quae secundum li-
 bidinem suam: non secundum religionem Deo celebranda, sua jam, non Deo deferantur. Duplex Sab-
 batus enim illud Sabbatismum, de quo egregie copioseq; Apostolus in epistola ad Hebr. cap. 4. disse-
 rit nobis semper ante mentis nostrae oculos proponere assidueq; meditari debemus. Unus est retri-
 butivus, id est, cessatio, vacatio, abstinencia a nostris operib; ut quemadmodum & Deus retri-
 butio tribuitur, ita quoque retri- cessatio & cessatio a propriis operib; quae fuerint bona: sic nos quoq; a propriis
 nostrae naturae operib; hoc est, per vitios, quae opera carnis appellantur, abstinere, amare nobisq;
 semperemus. Et hic sabbatismus in hac vita nihil est aliud, quam, ut uno verbo dicam, vera solidaq;
 patientia, cui per totum vitae curriculum nobis est studendum. Alter deinde sabbatismus post hanc
 vitam, qui certis nobis sperandus, patienterq; est expectandus, est celestis, aeterna & beatissima illa
 quies, hoc est, vacantes seu requies ab omnibus malis atq; miseriis, & cura, tranquilla ac securae ca-
 lescentiae & aeternorum illorum bonorum usura, ad quam omnes toto aspiramus pectore.

Inter Gentilium autem sacra atque ceremonias, quas diebus festis celebrant, principem ferri

Ethnicorum
preces et
imprecationes.

locum obtrinebant preces atq. supplicationes, quibus potissimum Deos suos placari posse putabant: unde etiam vox supplicationis saepe pro uni verso cultu atq. religione usurpatur. Nec vero precibus tantum bonis & faustis, sed etiam imprecationibus & maledictis utebantur in Hercules sacris, secundum hanc Laëtantii verba de falsa religione libro 1. cap. 21. Hercules sacra, inquit ille, (qua sacrilegia verius dixeris) non inuoluat, ut Græci appellant, sed maledictis & execratione apud Lindum, quod est oppidum Rhodi, celebrari solita, eaq. pro violatis habebant, si quando inter solennes ritus vel imprudenti alicui extidisset bonum verbum.

Christianorum
preces.

Sed pro omnibus istis Gentilium publicis & privatis precibus, preceationibus (quas imprecationes verius dixeris) supplicationibus, obsecrationibus, postulationibus (ut a Cicerone, Livio, & aliis scriptoribus appellantur) supersticiosissimis, quas ad commentitios illos suos Deos, illo- rum gratiam, veniam, pacem opemq. exposcendi ac impetrandi gratia adhibendas censuerunt, nos Christiani ad solum verum Deum, per Christum, Dei filium, & ad Deum, Dei dominumq. mediato- rem unicum, preces nostras, non tam ore, quam ex pectore & animo nostro fundimus, partim ei pro accepta salute & innumeris beneficiis gratias agendi, partim ipsius gratia, misericordia, pa- cis &c. ac venia impetrande gratia. Sed potissimum ac precipue Domini nostri Iesu Christi, scien- tis nunc ad dextram patris intercessione ac deprecatione perpetua ad salutem nostram utimur.

Ethnicorum
læstiferna
queque Chri-
stianorum.

Supplicationes Gentilium publicæ, ut scriptores profani passim testantur, fiebant ad Deorum, vel omnium, vel quorundam, pulvinaria: fiebant læstiferna, in quibus ipsos saepe Consules Ro- manos lectos stravisse legimus. At læstiferna & pulvinaria, non supersticiosa, qualia fuerunt illa Gentilium, sed sancta & religiosa, Deoq. gratissima sunt illa, quando Christi quasi carissimi in hoc Mundo, hoc est, pauperibus & peregrinis, ipsius Christi mandato, atque nomine lectos & pul- vinas sternimus, hoc est, illos hospitio excipimus, illisq. quævis hospitalitatis, humanitatis, be- nignitatisq. officia pro nostra virili præstamus.

Christianorum
vota.

Aia. ad tota religio

Vota similiter Gentiles vanissimum illis suis Diis roverunt, diligenterq. persolverunt. Nos Christiani soli Deo vota de vota, pia ac religiosa facere & persolvere debemus, secundum illa Da- vidis Psalm. 50. Sacrificia laudem & reddere Altissimo vota tua. Sed voti inprimis illius nostri maximi & sanctissimi, quod in sacrosancto Baptismo, in lustrali illo lacu, fecimus, quoq. nos Deo obstrinximus (nos nimirum Satana ejusq. pompa renunciavimus, & Imperatori Christo per omnem vitam militavimus) semper meminisse, & sancti in violatèq. illud per totam nostram vi- tam persolvere debemus.

Ethnicorum
juramenta.

Christianorum
juramenta.

Sic juramenta quoq. qua votis & precibus sunt annumeranda, Gentiles sua fecerunt per fal- sos fucatosq. illos suos Deos, per Cælum, per Terram, per Stygiam paludem, per singula ferè cor- poris membra, ut per caput, per oculos, per dextrâ, per genua, per omnes ferè creaturas, & per mul- ta turpia & sæda dictu. Nos Christiani per solum Deum, tanquam solum & apud nos solum, omni- scium et omnipotentem, iusta legitimèq. nostra juramenta facimus, quem solum agnoscimus ac con- fitemur esse opacior, hoc est, iurjurandi præsidem & assertorè, piumq. vindicem & ultorem. Quod si Gentiles supersticiosa illa sua juramenta, summâ fide religioneq. coluerunt & servarunt, quan- to majori fide & religione nos Christiani vera nostra juramenta servare minimeq. violare debe- mus? Quemadmodum autem Gentiles Deos quoq. suos finxerunt jurasse: sic nos Christiani secun- dum sacras litteras Dei, per seipsum propter nos jurantis, juramenta, tanquâ salutis nostre sigilla, indicia atq. testimonia certissima plurimi facere, usq. fidem indubitatam adhibere debemus.

Ethnicorum
jejunia.

Præterea sicut Gentiles suos Deos coluerunt sacrificiis, votis, precib. supplicationib. læstifer- niis, juramentis: sic habuerunt supersticiosa quædam sua jejunia, et suas quasdam abstinentias a cer- to alimentorum genere, idq. vel ad tempus aliquod, vel perpetuum ac semper, quibus magnâ se pu- tabant a Diis suis inire gratiam: de quibus supra & in Con'vivialibus meis egi pluribus. Talia fuerunt, que superioribus addi possunt, illa Cybeles, qui Galli fuerunt appellati, jejunia, qui, ut Hieronymus de iis scribit, per dies aliquot inediam perferebant, ut deinde phasianis aribus vi- cissim tanto majori cum voluptate impleri possent. Tale quoq. fuit supersticiosum illud apud Ro- manos jejunium, quod, teste Livio, Decem virie libris Sibyllinis ceteri, quod quinto quoq. anno servaretur, insititendum esse renunciavunt: idq. ad expianda prodigia, & avertendum iram cælestem.

At nos Christiani secundum Christi, Prophetarum, Apostolorum aliorumq; Sanctorum cum jejunia Christi-
præcepta, tum exempla sanctis religiosiq; jejunii & abstinentiâ a cibis necessariis aliquando & stianorum.
publicè & privatim, tempore præsertim difficili & periculoso, rectè studemus, carnis nostræ la-
sciuiam domandi & reprimendi, tantoq; ardentiore studio atq; animo sanctis precibus rerumq; di-
vinarum meditationibus vacandi gratia. Sed imprimis perpetuum nostrum jejunium, quod Deus
præcipuè a nobis requirit, sit perpetua sobrietas, & temperantia viæ, denique abstinencia a car-
nis operibus, hoc est, vitiis & peccato.

Quæ verò jejuniorum, eadem calibatus quoque Gentilium superstiosissima fuit ratio. Ta- Ethnicorum
lis fuit & virginum Vestalium apud Romanos, & virginum Dianæ apud Græcos calibatus, & calibatus.
sacerdotum Cybeles insana castratio: de quibus multa licet legere apud profanos auctores. Nos Christianorum
Christiani & calibatum atque virginitatem, tanquam singulare & cæleste Dei donum, cuius ta-
men non omnes sunt capaces, plurimi merito facere, magniq; laudibus efferre, & conjugium, fo-
bolis procreanda & fortorationis vitanda gratia divinitus institutum, is, qui calibatus non sunt
capaces, concessum esse arbitramur, secundum illa Apostoli ad Hebr. 13. Honorabile inter omnes
conjugium, & cubile impollutum: forctores autem & adulteros judicabit Deus. Idem Apo-
stolus Virginitatem quidem suadet is, qui castè in calibatu vivere possunt: sed qui se continere
nequeunt, eos ad conjugium idem hortatur. Bonum est, inquit, 1. Corinth. 7. hominem uxorem
non attingere: attamen supra vitandi causâ suam quisq; uxorem habeat, & suam quaq; virum.
Et paullo post: Nam velim omnes homines essent, ut & ipse sum: sed unusque proprium do-
num habet ex Deo; alius quidem sic: alius autem sic. Dico autem in conjugatis, & viduis: bo-
num eis est, si manserint, ut & ego. Quod si sese non continent, contrahant matrimonium.
Nam satius est matrimonium contrahere, quam uri. Sic Christus Servator apud Mattheum,
quo loco eunuchos aliquos esse testatur, qui sese castraverint propter regnum celorum, ibidem
mox addit: Qui potest capere capiat: ostendent calibatus donum paucis contingere divinitus,
nec quibusvis esse datum. Verè igitur Chrysostomus, Primus, inquit, gradus castitatis est syn-
cera virginitas: secundus fidele conjugium. Sed & Christus ipse, ut ostenderet se utrumq; & cali-
bet matrimoniale vitæ genus ac institutum approbare, cum in matrimonio sanctissimo & castis-
simo, tum ex virgine æternæ æternæ, id est, intemerata & perenni absq; semine virili, secundum
carnem nasci atq; procreari voluit. Præcipuus autem Deoq; gratissimus calibatus, virginitas
atq; castratio est perpetua sive in conjugio, sive extra conjugium pudicitia, corporis animiq; no-
stri castitas & puritas.

Quia in vestitu etiam Gentiles, habitusq; corporis partim vili & sordido, partim splendido & Ethnicorum
ornato sanctitatis religionisq; partem non minimam collocarunt, ejusque speciem quandam apud vestitus.
rude & imperitum vulgus præ se tulerunt. At vos non in externo & corporis, sed in interno & Christianorum
spirituali ipsius animi cultu atq; habitu pietatem sanctitatemque consistere arbitramur: de quo
Paulus ad Coloss. cap. 3. Exuite, inquit, veterem hominem, cum actionibus ejus, qui renova-
tur in cognitionem, secundum ejus, qui cum co:didit. Idem ad Galat. 3. Quicumq; baptizati essis,
Christum induistis. Quantum autem ad cultum habitusq; corporis attinet, in eo necessitatis, mo-
di & mediocritatis, moris consuetudinisq; patria, honestatis, generis ac instituti viæ censemus
habendam esse rationem.

Præter hæc omnia, quæ hactenus a nobis recitata sunt, Gentiles tantu quoq; cum vocali, tum
instrumentali, ut tibiis, tubis, fistulis, sistris, citharis, cymbalis, crotalis, tympanis & aliis instru- Ethnicorum
mentis Deos suos coluerunt ac venerati sunt. At nostra tuba verè argentea, immo quo vis argento cantus & tube.
pretiosior, organum nostræ salutis vocalissimū, nostræ melodia quo vis melle suavior, nostræ Mu- Christianorum
sica dulcissima est Verbum Dei, sunt oracula & eloquia divina, quæ hominū animos mentesq; re- canum & tuba
rè, solidè, salutarè voluptatè afficiunt: & persundunt, quæ & doloribus atq; molestiis quibus-
vis efficacissimè reficiunt ac recreant. Horum eloquiorum divinatorum admirabilis, sua verissimus,
saluberrimissq; est concentus & harmonia, quæ cusu suis sive vocalis, sive instrumentalis Musi-
ca atq; cantus symphoniam suavitatis utilitatisq; suæ pondere longe superat. Hanc tubam atq;
organum salutare Deus semper in Ecclesia sua resonare & a ministris suis instari, hoc est, decan-
tari prædicariq; voluit: unde Verbi divini præcones et interpretes verè tubicines spirituales pos-
sunt appellari.

Christianorum
hymn.

Quemadmodum autem singulis suis Dies certos quosdam cecinerunt hymnos, illorum laudes celebrandi gratia: sic nos Christiani multo iustiore de causa & corde & ore, Deo vero & Christo Immanueli ac Seruatori hymnos atque psalmos canere debemus: quales sunt Psalmi illi Davidici & aliorum sanctorum hominum, secundum Paullinam illam admonitionem, nostris his temporibus valde necessariam: Καὶ μὴ μὲν οὐκ ἔστι οἶνον, ἐν ᾧ ἵσταντοῦνται, ἀλλὰ πληροῦν ἐν πνεύματι, ψαλλόντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾧ δ' αὖτε πνευματικαῖς, ᾠδοῦντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τοῦ κυρίου. Idem Col. 3. ὁ λόγος τῷ χριστῷ θεοῦ καὶ ἐν ὑμῶν τοῖς σέβας ἐν πάσῃ σιγῇ διδύσκοις, καὶ ᾠδοῦντες ἑαυτοῖς ἡμῶν, καὶ ᾧ δ' αὖτε πνευματικαῖς, ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τοῦ κυρίου. Idem priore ad Col. cap. 1. precum simul & cantus Ecclesiastici in sacris cætibz luculentam mentionem facit.

Ethnicorum
Theatra.

Ludos præterea & spectacula omnis generis in circis, theatris & amphitheatris in Deorum suorum gratiam & honorem instituerunt atq. celebrant, quæ superstitionum, immanitatis, scelertum flagitiorumq. fuerunt plenissima, de quibus peculiare exstant & Tertulliani & Cypriani libri, quibus sua ætate Christianos ab huiusmodi ludorum spectaculorumq. studio avocant, ne eis interessent. Nostrum autem Theatrum, Amphitheatrum Circusq. maximus & amplissimus est Ecclesia: in qua ludi nobis & spectacula non rerum superstitionum, arripum & impium, sed sacrarum, divinarum, celestium & ad æternam nostram salutem pertinentius exhibentur.

Christianorum
Theatrum.

Ludi addi possunt tripudia & saltationes superstitionis & obscene, quibus in sacrificiis, epulisq. sacris Gentiles fuerunt usi, quibus ipsis se Deorum suorum gratiam demereri sibiq. conciliare putabant. Sed nos rejectis repudiatisq. tripudiis istis atq. saltationibus lascivis, quæ superstitionum libidinumq. sunt irritamenta, in Domino, sancta salutarique læticia propter fidem & spem æternæ vitæ, exsultare, pectore atque tripudiare debemus, secundum illa S. Petri epistola. cap. 1. Quem (Iesum scilicet) nunc non videntes amamus, in quem nunc non inuentes: sed credentes ἀγαλλοῦνται χαίρειν ἀνακαλῶντες καὶ διδοῦστές, id est, exultantes atque tripudians gaudio ineffabili, reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.

Ethnicorum
epulum sacrifici-
um & Christi-
anorum.

Pecuniæ porro sacrificii Gentiles plerumq. epulas atq. convivia in Deorum suorum honorem magnâ cum læticiâ, seu lasciviâ potius atq. luxuriâ agitant. Nostrum verò Convivium atq. epulum, verè vitale & salutare est, autore & teste ipso Christo, Regnum calorum, ad quod divina gratiâ & clementiâ, invitati & vocati sumus, invitamur & vocamur quotidie. In hoc epulo non tam corpora, quàm animi nostri pascuntur ad vitam æternam in hoc quidem seculo, fide atq. spe: in altero visione atq. re. Epulum item nostrum spirituale est verbi divini, quod verum salutarem, est animarum nostrarum pabulum atq. cibum. Habemus quoq. epulum illud Dominicum & sacrosanctum: in quo similiter, ut & in verbo Christus cum coenis, tum ejus & caro siue corpus, tanquam panis vivificus ad manducandum porrigitur atq. proponitur, tum sanguis, tanquam vinum atq. potus salutaris ad bibendum propinatur: quorum manducatio & potatio salutis fide sit: idq. spiritus sancti virtute & efficacia. Epule deniq. atq. dapes, Deo gratissime & jucundissime sunt, quando pauperes atq. inopes alimus ac pascimus. Nos olim apud Ethnicos fuit luxuriale, ut singulis mensibus Hecata siue Luna sacrificare panemq. & alia in convivio proponerent, quæ non ab inopibus & egenis raperentur: quæ, Suida teste, Hecates cæna appellabatur. Quam magis igitur nos Christiani in Dei honorem panes aliosq. cibos atq. potus pauperibus & egenis ad famem sitimq. illorum suble vaudam præbere debemus?

Ethnicorum
oracula.

Oracula Gentiles habuerunt sua Delphica, Dodoneæ, Hammonia atq. etiam aliorum Deorum, seu potius Demonum: quæ publicè & privatim magni in periculis, ac quibusvis de rebus politicis & sacris agendis adire atq. consulere consueverunt: quibus Demones illos mirifice succurrerunt, eos in varios errores, superstitiones, fraudesq. capitales inducentes. Nos pro ambigui, fallacibus, obscuris, perplexis, flexilologis & falsilologis illi Demonum oraculis habemus Οὐρανισκῶν: & quidem certissima, verissima, saluberrimaq. Christi, Prophetarum, & Apostolorum oracula, ex ipso Dei ore, id est, inspiratione profecta, viva voce pronuntiata, licetis memoriamq. consecrata, quæ quotidie adire, audire, legere atq. consulere, in fidem adhibere, secundum illa ritum religionemq. nostram conformare atq. componere debemus.

Pro divinationibus similiter alii atq. vaticinii Gentilium innumeris, variis, et multiplicibus

tidus non diuinus, sed humanis & damonijs, fallaciarum, errorum mendaciorumq; plenissimis, nos Christi habemus ac Prophetarum, Apostolorumq; diuinationes, verè diuinas ac caelestes, & vaticinia non dubia, ambigua, obscura, pestifera (cujusmodi fuerunt illa Gentilium) sed verè, perspicua, certa & salutis. Hæc partim malorum miseriarumq; nostrorum sunt solatia, partim religionis & vite morumq; nostrorum documenta, partim rerum futurarum presagia; quam alie quidem jam euerterunt & acciderunt: aliarum vero enentum & exitum certissimum spe fideq; nostra patienter expectamus.

Sic prodigia, signa atq; miracula Gentilium ficta atq; fallacibus, quorum pleraq; fuerunt Pro falsis
Damonum præstigia, nos meritò opponimus Christi, Prophetarum, Apostolorum & Marty- Ethnicorum
rum plurima stupenda miracula, diuina virtute edita; quæ quidem doctrina, religionisq; vera, quæ vera Christi
quam illi prædicarunt, testimonia fuerunt & sigilla. signorum mira-
cula.

Postremo, ut hanc Antithefin tandem concludam, Gentiles volumina librosq; habuerunt plurimos sacros, diuinos, ceremoniales, rituales, pontificales, augurales, haruspicios, fatales, fatidicos (nri vulgo fuerunt appellati) & vnicuique illorum de Diis opiniones, seu errores potius, atq; deliria, somnia atque fabulas, totam religionum, superstitionum diuinationumq; illorum rationem complectentes. Atq; hos quidem libros diligenter afferre vix magni in periculis, rebusq; aduersis, adire, consulere atque legere, & ex illis Deos suos colendi atq; placandi rationem depromere solebant. Nostrum vero libri, verè sacri, sancti, sacrosancti, diuini, religiosi, pontificales, rituales, ceremoniales sunt illa, quæ Christus & Apostoli merito Bibles, id est, Libri appellantur, libri
videlicet veteris et noui Testamenti, quibus quæ de Deo, de eius natura, cultu atq; religione, de nostro erga Deum & proximum, siue Hominem officio creditur, cognitum, dictum factumq; ad salutem nostram sunt necessaria, plenè perfectèq; continetur.

Atque hæc quidem de Paganismi & Christianismi Antithesi satis sint dicta; quæ, si quis Conclasta
singula vellet persequi, cresceret in immensum oratio. Ex hac ipsa autem apparet, quanta in utrumq; sit differentia, & quanta nobis cura studioq; sit elaboranda, ut Ethnicam quidem superstitionem omnem visemus atq; fugiamus (cum, ut rectè Livius dixit, Præva religione nihil in speciem sit fallacius) Christianam autem religionem illibatam ac puram putam constanter tueamur ac conservemus. Domino nostro Iesu Christo (ut hunc meum Tractatū finiam, & unde exorsus sum, in eodem terminem) Redemptori, Seruatori & Mediatori nostro unico, qui pro no-

stra salutē factus & Sacerdos simul & sacrificium pacificum ac salutiferum, cum Patre & Spiritu Sancto, sit bonor,
lans & gloria in secula seculorum,

A M E N.

F I N I S.

